

Moviments socials i defensa del patrimoni a la ciutat de València: el cas dels Salvem

CARLA GONZÁLEZ COLLANTES

**EDITORIAL
UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA**

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art
Facultat de Belles Arts
Universitat Politècnica de València

***Moviments socials i defensa del patrimoni a
la ciutat de València: el cas dels “Salvem”***

Tesi doctoral

Presentada per:
Carla González Collantes

Dirigida per:
Dra. Eulalia Adelantado Mateu

València, juliol de 2005

Colecció Tesis Doctorals

© Carla González Collantes

© 2008, de la present edició: Editorial Universitat Politècnica de València
Telf.: 963 877 012 / www.lalibreria.upv.es

ISBN: 978-84-690-3319-7

Queda prohibida la reproducció, distribució, comercialització, transformació i, en general, qualsevol altra forma d'explotació, per qualsevol procediment, de tot o part dels continguts d'aquesta obra sense l'autorització expressa i per escrit dels autors.

Voldria agrair totes aquelles persones que, d'una manera o d'una altra, s'han implicat en aquesta tesi.

Primerament, gràcies a Pasqual Requena, Pilar Marín, Maribel Doménech, Emilio Martínez, Xurxo Estévez, Susana Rey, Miquel Guillem, Pau Serrano, Dídac Ballester, Xavi Francés, Silvana Andrés, Gema Hoyas, Miguel Molina, Maria Villora, Pilar Massó, Verónica Leonetti, Ricardo Vilar, Silvia Molinero, Maribel Lorente, Frederic Perers, José Luís Pérez Pont, Rafael Brines, Nelo Vilar, David Segarra, Douglas García-Requena, Dolores Furió, Vicente Ortiz, Carmen González, Lorena Rodríguez, Vicent Torres, Llum Sanfeliu, Manuel Martí, Frederik Jaake i Quique Navarro. A elles i a ells els agraeisc haver fet un espai entre els seus compromisos i, sobretot, haver compartit amb mi les seues experiències i coneixements.

A Eulalia Adelantado, molt especialment, per la confiança dipositada en mi i en aquest treball.

A la mare, al pare, a Tàlia. A les amigues, als amics.

I a Adriana. ARA més que mai.

Un darrer agraïment a aquells qui, vertaderament, han fet possible aquesta tesi: “ese actor protagonista de la movilización que llamamos “movimiento” (Alberto Melucci). Als qui es mouen. Per tot el que han “salvat” i pel que queda per “salvar” encara.

“Quina lluita abrusa els teus carrers?”

Maria-Mercè Marçal i Roca

“Jo ací explique a la meua manera
uns fets, un temps, una estima, una idea”

Ovidi Montllor i Mengual

Índex

0. Introducció	pàg. 12
Objecte d'estudi	pàg. 12
Antecedents	pàg. 12
Hipòtesis	pàg. 15
Objectius	pàg. 17
Metodologia	pàg. 18
Estructura	pàg. 19
Primera part: Els moviments socials	pàg. 22
1. Els moviments socials com a agents de desenvolupament de la teoria social	pàg. 24
1.1. L'interaccionisme simbòlic	pàg. 27
1.2. El funcionalisme estructural	pàg. 27
1.3. El comportament col·lectiu	pàg. 28
1.4. La privació relativa	pàg. 29
1.5. L'elecció racional	pàg. 30
1.6. La mobilització de recursos	pàg. 30
1.7. Les teories europees	pàg. 33
1.8. L'escola pluralista	pàg. 33
1.9. L'enfocament de xarxes	pàg. 34
1.10. L'enfocament cognitiu	pàg. 35
1.11. El postmaterialisme	pàg. 35
2. Delimitacions i definicions del concepte "moviment social"	pàg. 38
2.1. Algunes precisions sobre la definició de Joachim Raschke	pàg. 44

3. Vells i nous moviments socials	pàg. 50
4. El perquè de l'aparició dels moviments socials	pàg. 60
4.1. Raschke i Riechmann	pàg. 60
4.2. Pedro Ibarra	pàg. 65
4.3. Tarrow	pàg. 68
5. El caràcter efímer dels moviments socials	pàg. 72
6. Composició dels moviments socials	pàg. 75
7. Estratègies i repertori d'accions dels moviments socials	pàg. 78
8. El mitjans de comunicació i el repertori d'accions dels moviments socials	pàg. 85
8.1. Internet com a forma privilegiada d'acció i organització	pàg. 88

Segona part: Els Salvem

9. Moviments socials i organitzacions	pàg. 93
10. Emmarcament dels Salvem	pàg. 94
10.1. Dins dels moviments socials	pàg. 94
10.2. Dins del moviment ciutadà	pàg. 97
11. Antecedents	pàg. 99
11.1. Moviments socials a l'Estat espanyol: dictadura, transició i democràcia	pàg. 99

11.2. Defensa del patrimoni a la ciutat de València: orígens	pàg. 105
12. Anàlisi empírica dels Salvem	pàg. 108
12.1. Renaix la participació ciutadana	pàg. 108
12.2. La gènesi: Salvem el Botànic-Recuperem ciutat	pàg. 108
12.3. La proliferació dels Salvem	pàg. 109
12.3.1. Els Salvem al País Valencià	pàg. 114
12.4. Altres fronts en defensa del patrimoni	pàg. 114
12.5. Diferències i semblances entre els Salvem	pàg. 117
12.6. Mancances i context	pàg. 119
12.6.1. Mancances que originen la mobilització	pàg. 119
12.6.1.1. Mancances estructurals	pàg. 120
12.6.1.2. Mancances organitzatives	pàg. 123
12.6.1.3. Mancances ideològiques o valoratives	pàg. 125
12.6.2. Context que facilita la mobilització	pàg. 126
12.7. Objectius, metes i reivindicacions	pàg. 127
12.7.1. Salvem el Botànic-Recuperem ciutat	pàg. 128
12.7.2. Salvem el Cabanyal-Canyamelar	pàg. 130
12.7.3. Defensem la Punta-Salvem l'Horta	pàg. 133
12.7.4. Salvem el Pouet-Salvem l'Horta	pàg. 135
12.7.5. Salvem Russafa-Defensem un Barri Històric	pàg. 136
12.7.6. Salvem l'Horta de Benimaclet	pàg. 137
12.8. L'heterogeneïtat de la composició social dels Salvem i la desmitificació de les categories "plataforma" i coordinadora	pàg. 138
12.8.1. Desmitificació	pàg. 138
12.8.2. Heterogeneïtat	pàg. 141
12.9. El repertori d'accions dels Salvem	pàg. 145
12.9.1. Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat	pàg. 155
12.9.2. Salvem el Cabanyal-Canyamelar	pàg. 165

12.9.3. Defensem La Punta, Salvem l'Horta	pàg. 173
12.9.4. Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric	pàg. 175
12.9.5. Salvem el Pouet	pàg. 176
12.9.6. Salvem l'Horta de Benimaclet	pàg. 176
12.9.7. Salvem l'Alqueria del Barbut	pàg. 177
12.9.8. Accions conjuntes	pàg. 177
12.9.9. La implicació dels artistes	pàg. 180
12.9.9.1. <i>Cabanyal Portes Obertes</i>	pàg. 188
12.9.9.2. <i>Vídeo Salvem el Botànic-Recuperem ciutat</i>	pàg. 219
12.9.9.3. <i>Un jardí d'art</i>	pàg. 227
12.10. Els Salvem i els mitjans de comunicació	pàg. 230
12.10.1. L'abast del concepte "mitjans de comunicació"	pàg. 230
12.10.2. Ressò mediàtic	pàg. 231
12.10.2.1. Casos de manipulació informativa	pàg. 232
12.10.2.1.1. Canal 9	pàg. 232
12.10.2.1.2. Las Provincias	pàg. 235
12.10.2.2. El suport dels experts a la premsa	pàg. 237
12.10.3. Una altra manera de comunicar	pàg. 253
12.10.4. Els Salvem a internet	pàg. 257
13. Conclusions	pàg. 260
14. Bibliografia	pàg. 265
Resums	
Català	pàg. 299
Espanyol	pàg. 300
Anglés	pàg. 301

Annexos

Annex 1: 11. Antecedents	pàg. I
Annex 2: 12.4. Altres fronts en defensa del patrimoni	pàg. XII
Annex 3: 12.9. El repertori d'accions dels Salvem	pàg. XXI
Annex 4: 12.9.9.1. <i>Cabanyal Portes Obertes</i>	pàg. LXXXII
Annex 5: 12.9.9.2. <i>Vídeo Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat</i>	pàg. CI
Annex 6: 12.9.9.3. <i>Un jardí d'art</i>	pàg. CIX
Annex 7: 12.10.2. Ressò mediàtic	pàg. CXIV
Annex 8: 12.10.2.2. El suport dels experts a la premsa	pàg. CXXII
Annex 9: 12.10.3. Una altra manera de comunicar	pàg. CXXXIII
Annex 10: 12.10.4. Els Salvem a internet	pàg. CXLII
Annex 11. Cronologies	pàg. CXLIII
Annex 11.1. Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat	pàg. CXLIV
Annex 11.2. Salvem el Cabanyal-Canyamelar	pàg. CLII

0. Introducció

Objecte d'estudi

Les grans ciutats, i en especial aquelles que compten amb la presència d'universitats, constitueixen un important feu per al naixement de moviments socials. València, com a gran ciutat¹ i com a ciutat universitària², és un lloc propici per a l'aparició i expansió de moviments socials: ecologistes; pacifistes; feministes; d'alliberament lèsbic, gai, transsexual i bisexual; okupes; estudiantils, etc. Dins d'aquests destaca especialment el moviment ciutadà, que s'hi troba ben arrelat i representat per un nombre abundant de grups. És, precisament, en aquest compendi d'organitzacions, on se situa l'objecte de mira d'aquesta tesi.

És a dir, en termes generals, la present tesi versa sobre els moviments socials. Tanmateix, l'abast de la investigació ha estat reduït, per permetre centrar-se en l'anàlisi empírica d'uns grups, un període i una ciutat concreta: els anomenats "Salvem"³ que aparegueren des de 1995 ençà a la ciutat de València: Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Salvem el Pouet; Defensem La Punta, Salvem l'Horta; Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem l'Alqueria del Barbut; Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric, etc.

Antecedents

Els antecedents a aquesta investigació cal buscar-los en tres àmbits: el dels moviments socials, que compta amb un copios conjunt d'estudis; el del moviment ciutadà, i el dels Salvem.

Existeix una extensa bibliografia dedicada a analitzar els moviments socials, molt especialment des d'una vessant sociològica. Per al corpus teòric d'aquesta investigació s'ha consultat una part, escollida alhora que àmplia, d'aquesta: *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales* (Offe, 1985); *Movimientos sociales: perspectivas comparadas* (McAdam, McCarthy i Zald, 1999); *La construcción de los movimientos sociales* (Laraña, 1999); *Creadores de democracia radical*.

¹ Amb més de 785.432 habitants sense contar l'àrea metropolitana, segons l'últim recompte realitzat per l'Institut Valencià d'Estadística (<http://ive.infocentre.gva.es>) [Consulta: 20.06.2005].

² Amb 2 universitats, la UPV i la UV que, al seu torn, es distribueix en 3 campus: Blasco Ibáñez, Tarongers i Burjassot.

³ A partir d'ara Salvem.

Movimientos sociales y redes de política partir as públicas (Ibarra, Martí i Gomà, 2002); *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural* (Ibarra i Tejerina, 1998); *Movimientos sociales, acción colectiva y política de masas en el Estado moderno. Poder en movimiento* (Tarrow, 1997); *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales* (Riechmann i Fernández Buey, 1994), etc. Aquests en són només alguns d'ells. Els moviments ciutadans també han sigut objecte d'anàlisi. Lefèbvre, Castells, Touraine, Borja i Mattelart són alguns dels investigadors que s'han dedicat a analitzar aquests moviments. Per al desenvolupament d'aquesta tesi s'han tingut en compte els plantejaments que un d'ells, Manuel Castells, fa a través de diferents llibres: *La cuestión urbana* (1974), *Luttes urbaines* (1973) i *La ciudad y las masas. Sociología de los movimientos sociales urbanos* (1986).

D'altra banda, els Salvem han suscitat gran varietat d'articles en revistes, moltes d'elles de caire artístic. Es tracta d'articles, la majoria, que fan referència a la implicació de l'art i dels artistes al si del repertori d'accions dels Salvem: *En Fuera de 2. "Recorta, pinta y colorea tu ciudad"* (2000), Miguel Molina va publicar "Arte comprometido y movimientos vecinales de Valencia"; en *Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana* (2002), coordinat per María Teresa Beguiristain, s'hi troben articles com "La ciudad asediada: arte público comprometido y movimientos vecinales en Valencia", de Miguel Molina; "Cabañal Portes Obertes", de José Luis Pérez Pont o "A la sombra del Jardín Botánico de Valencia: El jardín de las delicias", signat per Pasqual Requena.

La premsa escrita també n'ha fet un seguiment molt important. Seria impossible ressenyar ací tots els articles que s'han publicat, al llarg dels últims 10 anys, sobre els Salvem. Tanmateix, resseguir els Salvem a la premsa ha sigut una font essencial a l'hora de estudiar-los. Diferents diaris, amb les seues visions particulars -d'acord amb els preceptes de cadascuna de les seues línies editorials-, s'han fet ressò de l'existència i de les accions d'aquestes formes de contestació ciutadana. D'entre ells val a dir que són principalment els diaris autonòmics (Levante-EMV i Las Provincias) i també els especials de "Comunidad Valenciana", inclosos en diaris d'àmbit estatal (El País, El Mundo, ABC...) els qui dediquen més pàgines.

A la tasca desenvolupada pels periodistes, s'afegeix la de tants i tants experts⁴ en diferents àmbits: Trini Simó, Carles Dolç, Josep Maria Sancho, Juan Pecourt, Adolfo Herrero, Carmel Gradolí, Gustavo Vivas, Juan Luis Piñón, Santiago Castroviejo, Teresa Santamaría, Ramon Lapedra, Ernest Garcia, Manuel Pérez Montiel, Emerit Bono, Luis Francisco Herrero, etc. Ells, juntament amb d'altres, han mostrat la seua oposició a les agressions urbanístiques que pateix València mitjançant articles d'opinió diversos.

Els Salvem, els moviments ciutadans i les causes que els motiven, també han estat objecte d'exposicions, com ara *Ciutat Assejada* o *Patrimoni i Societat*, organitzades per la Universitat de València.. Als catàlegs d'aquestes exposicions s'hi han inclòs articles que han servit, també, com a suport per al desenvolupament d'aquesta tesi. Dins del Catàleg de *Ciutat Assejada* (1999) destaquen articles com "Destrucció de la ciutat, erosió de la civilitat", d'Ernest García; "Ciutat assejada", de Joan Olmos; "Atrau-Fascina-Colpeja", de Miguel Molina; "Ciutat i dret", de Joan Carles Carbonell Mateu, etc. Dins de *Patrimoni i Societat* (1999) s'hi inclouen "Patrimoni i societat: acció ciutadana i compromís pel patrimoni", de Teresa Soldino Nicolás i "Moviments socials i patrimoni cultural", d'Antonio Montiel Márquez.

La plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, a més dels catàlegs dedicats a Renau i a Centelles, va publicar l'any 2003 *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, on es fa un recorregut per les diferents edicions de *Cabanyal Portes Obertes*. Aquest llibre hi inclouen textos que també han sigut d'ajut: "Art i vida" de Carmen Sevilla; "Obrir portes. Encendre cors", de José Luis Pérez Pont; "Ciutat privada, art públic", de Douglas García Requena; "*Cabanyal Portes Obertes*. Activisme i lluita social", d'Emilio Martínez; "Art i vida quotidiana. La casa, un espai de resistència i denúncia social", de Maribel Doménech; "Matèria i antimatèria. El museu del Cabanyal", de Rosina Santana, etc. Dins del llibre col·lectiu *Pensar València. Taller XXI d'Urbanisme* (UPV, 2003), també s'han trobat articles, com ara el de Carles Dolç i Josep Maria Sancho ("L'illa de Jesuïtes. La ciutadania i el paisatge també compten"), el de Vicente Torres Castejón ("El Port i la ZAL") o el de Luis Francisco Herrero ("L'empremta i la mirada: el Cabanyal"). En aquests articles s'analitzen diferents agressions urbanístiques que estan en la base de l'aparició dels Salvem. Alguns investigadors també han abordat aquestes agressions tot veient-les com a actuacions necessàries i positives per a la ciutat de València. És

⁴ Alguns dels quals també publiquen articles al web <http://www.terracritica.org>.

el cas de Josep Sorribes, doctor en Ciències Econòmiques i professor de la Universitat de València. Al llibre *La ciutat desitjada. València, entre el passat i el futur* (1998) defensa projectes com la ZAL o la prolongació de Blasco Ibáñez i critica la proliferació dels Salvem: "En lloc de plataformes "anti", tal vegada fóra més sensat asseure's, raonar i parlar solucions i compensacions" (1998: 5) o "No sembla, però, que resoldre el tema estiga dins de la llei de probabilitats en vista dels darrers esdeveniments, de la recent constitució d'una plataforma cívica "Salvem el Cabanyal" (Levante, 23 d'abril de 1998) i de la por i indefinició amb què l'ajuntament actual fa front al problema" (Sorribes: 1998: 107)

Existeixen, doncs, algunes fonts bibliogràfiques que se centren en l'anàlisi de les actuacions urbanístiques que han suscitat l'aparició dels Salvem. D'altres miren cap al repertori d'accions que aquests utilitzen. Aquestes fonts s'han consultat i han sigut d'una gran utilitat a l'hora de plantejar aquesta investigació. En canvi, no es troben investigacions dedicades a estudiar, en profunditat, els Salvem. Aquesta tesi és un intent de pal·liar aquesta mancança.

Les investigacions al voltant dels Salvem no són les úniques que es troben a faltar. També manquen els treballs d'investigació sobre altres moviments socials presents a la ciutat de València. Tot i que calen estudis globals dels moviments socials, és profitós analitzar-los també a nivell local, així com centrar l'anàlisi empírica en organitzacions concretes. Enfocar l'estudi dels moviments socials des d'aquesta perspectiva permet aprofundir en el seu examen. A més a més, enfront de l'abundància del primer tipus de treballs, els segons escassegen.

En definitiva: els treballs d'investigació del moviment ciutadà a València i, en concret, dels Salvem, encara són una qüestió pendent. Així com d'altres investigacions que tinguen, com a objecte d'estudi, altres moviments socials representats per diferents col·lectius. Sobre aquests pressupòsits s'ha construït aquesta tesi, que pretén obrir el camí per a d'altres investigacions posteriors.

Hipòtesis

Aquesta tesi es planteja, tot partint de l'anàlisi teòrica i conceptual dels moviments socials, com una anàlisi empírica d'un cas concret d'aquestes formes d'acció col·lectiva: els Salvem a la ciutat de València. Els Salvem no són, com sovint s'ha suggerit, un moviment social. Cal no confondre

la part pel tot. Els Salvem són grups que formen part de l'entramat dels moviments socials i, més concretament, de l'anomenat moviment ciutadà. Arreu del món són molts els moviments socials que apareixen, desapareixen i reapareixen amb diferents reivindicacions. En els últims anys s'ha produït un reviscolament de la participació ciutadana que ha vingut a contradir certs postulats que, a principis dels anys noranta, la donaven per gairebé extingida. Entre aquestes reivindicacions, la defensa del patrimoni –lligada, gairebé sempre, a l'oposició a les agressions urbanístiques i a l'especulació- n'és una més. Aquesta reivindicació és assumida per diferents moviments socials: ecologistes, pacifistes, okupes i, també, el moviment ciutadà. Els Salvem són, doncs, un cas més entre tants.

Tot partint d'aquesta hipòtesi central, se'n plantegen d'altres igualment importants, que serviran per sostindre el discurs i, alhora, estructurar aquesta tesi:

- La gènesi dels Salvem a la ciutat de València cal situar-la l'any 1995, amb la constitució de la coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. Però deuen haver antecedents anteriors en el temps que caldrà cercar. Es defensarà que els Salvem no representen el naixement de la participació ciutadana a la ciutat de València, sinó un renaixement.
- Els Salvem no representen un grup homogeni i compacte. Malgrat les semblances que es perceben entre ells, també hi existeixen moltes dissemblances. Caldrà observar-los de ben a prop i analitzar si, com es defensa, no representen un grup, sinó una diversitat de grups.
- Els moviments socials sorgeixen enfront de tres tipus de mancances (estructurals, organitzatives i valoratives o ideològiques). Hi influeixen, però, més factors. Entre ells, l'existència d'un context favorable. Es defensarà que aquestes mancances i aquest context estan en la base, també, de l'aparició dels Salvem.
- S'intentarà defensar, així mateix, que trets com la composició social i les reivindicacions, els apropen als anomenats nous moviments socials (feminisme, ecologisme i pacifisme).

- Els Salvem empren un repertori d'accions que els emparenta, de la mateixa manera, amb els nous moviments socials. S'analitzaran aquestes accions per confirmar la validitat d'aquesta hipòtesi. Així mateix, es defensarà que aquestes accions es volen mediàtiques. Tot i que l'objectiu últim de les seues accions no és aquest, es creu una condició imprescindible per guanyar suports i pressionar a l'administració. Es consultarà la premsa escrita per veure si s'aconsegueix o no aquest ressò als mitjans de comunicació.
- Els Salvem han trobat en els mitjans de comunicació "amics" i "enemics". Alguns mitjans de comunicació els han donat veu i d'altres no. D'una banda han aprofitat aquests espais i, d'altra, han ideat una altra manera de comunicar-se amb la ciutadania, tot esperant el seu suport.
- Es parteix, també, de la hipòtesi que els Salvem han estat manipulats als mitjans de comunicació. Hipòtesi que es corroborarà mitjançant l'anàlisi de casos concrets de manipulació informativa.

Objectius

En base a les hipòtesis que s'han plantejat, els objectius d'aquesta tesi apunten a:

- Exposar de manera panoràmica els principals interrogants a partir dels quals els investigadors s'enfronten a l'anàlisi dels moviments socials i establir-ne un marc teòric i conceptual, tot partint des de diferents disciplines. Es vol deixar constància, alhora, de les divergències existents entre els investigadors alhora d'analitzar aquest tipus de fenòmens.
- Reduir, a continuació, l'abast dels moviments socials i centrar l'anàlisi empírica d'aquests fenòmens d'acció col·lectiva en uns grups, un període i una ciutat concreta: els Salvem que han aparegut des de 1995 ençà a la ciutat de València.
- Cercar els antecedents més pròxims dels moviments socials actuals i, en concret, dels Salvem, en dos àmbits: el de l'Estat espanyol i el de la ciutat de València.

- Enmarcar les reivindicacions dels Salvem (la defensa del patrimoni) dins de les reivindicacions d'altres moviments valencians. La defensa del patrimoni s'ha abordat no només des del moviment ciutadà. D'altres (ecologistes, pacifistes, okupes...) també han fet seua aquesta reivindicació.
- Entendre que el cas (o els caos) de la ciutat de València no és un fet aïllat. I estendre'l a d'altres pobles i ciutats, dins i fora del País Valencià. La defensa del patrimoni (accentuada enfront de l'augment de les agressions urbanístiques) és una reivindicació que assumeixen molts moviments socials arreu del món.
- Analitzar empíricament els Salvem, tot emprant el marc teòric prèviament establert. Aquesta anàlisi portarà a emparentar-los amb els nous moviments socials pel fet de compartir amb ells un mateix tipus d'accions, reivindicacions i actors. També s'analitzarà, d'una banda, el tractament rebut per aquests als mitjans de comunicació i, d'altra, els mitjans amb què des d'aquestes plataformes i coordinadores s'ha intentat contrarestar el *silenciament* i la manipulació que sovint pateixen.
- Omplir un buit: la manca d'investigacions pel que fa a l'acció dels moviments socials –i, en concret, dels Salvem- a la ciutat de València.

Pel que fa a les fonts:

- Realitzar entrevistes en profunditat amb els principals actors socials implicats per reconstruir els fets i recuperar una memòria històrica que, amb el temps, corre el perill de desaparèixer.
- Amb aquesta mateixa intenció, recopilar i seleccionar el material divers que s'ha generat arran de la lluita dels Salvem durant els últims 10 anys (retalls de premsa, cartells, adhesius, samarretes, vídeos, cançons, pamflets, fullets informatius, fotografies, manifestos, etc.).

Metodologia

Aquesta tesi es fonamenta, d'una banda, en l'anàlisi teòrica dels moviments socials i, de l'altra, en l'anàlisi empírica dels Salvem.

Les observacions que presenta aquest treball s'insereixen dins del marc d'investigació de distintes disciplines: la història del pensament i els moviments socials, la comunicació, la sociologia, la politicologia, etc. Les principals aportacions que s'han fet a l'estudi dels moviments socials des d'aquestes disciplines constitueix, doncs, el marc teòric i conceptual d'aquesta tesi.

Aquest marc serveix de suport per a l'anàlisi dels Salvem, juntament amb les dades obtingudes a partir de dos fonts principals: documentals –publicacions periòdiques, manifestos, pasquins, articles de premsa, adhesius, cartells, vídeos, cançons, fotografies, etc.- i entrevistes en profunditat amb els actors socials implicats.

Estructura de la tesi

Aquesta tesi s'estructura en dues parts precedides per una introducció i seguides per les conclusions i diversos annexos. En la primera part (Els moviments socials) es planteja una anàlisi teòrica i conceptual d'aquests fenòmens d'acció col·lectiva i, en la segona (Els Salvem), una anàlisi empírica d'uns grups en una ciutat, València, i un període temporal concret, des de 1995 ençà.

La primera part d'aquesta tesi (Els moviments socials) té, com a pretensió, exposar de manera panoràmica els principals interrogants a partir dels quals s'analitzen els moviments socials. L'estudi d'aquests fenòmens s'ha abordat des de diferents perspectives teòriques, enfrontades moltes d'elles, gestades a tots dos costats de l'Atlàntic. Aquesta divergència pel que fa als enfocaments teòrics –que s'intensificaren i donaren un gir radical arran de l'aparició dels anomenats "nous moviments socials"- explica les diferents respostes –incompatibles, de vegades- que s'han donat als interrogants plantejats al voltant d'aquests fenòmens (1. Els moviments socials com a agents de desenvolupament de la teoria social). La manca d'un consens es fa evident des del moment en què hom intenta definir i delimitar els moviments socials com a objecte d'estudi. No hi ha un acord general entre els investigadors pel que fa als fenòmens que es veuen englobats sota el concepte "moviment social". Tampoc s'ha trobat un

acord pel que fa a com definir aquest concepte. (2. Delimitacions i definicions del concepte "moviment social"). Els investigadors tampoc no semblen arribar a un acord respecte als anomenats nous moviments socials. Quina és la novetat (si és que n'hi ha) del feminisme, el pacifisme i l'ecologisme? A aquesta pregunta han intentat respondre molts investigadors. S'analitzaran diferents respostes a aquest interrogant (3. Vells i nous moviments socials). Els motius pels quals apareixen els moviments socials també han generat un intens debat als llarg dels últims anys. (4. El perquè de l'aparició dels moviments socials). Sí que sembla haver-hi un cert consens, però, pel que fa a la composició social d'aquests moviments (5. El caràcter efímer dels moviments socials). Com es veurà, s'assumeix que els vells moviments socials són classistes, en oposició als nous moviments socials, que són interclassistes. L'anàlisi de la continuïtat temporal també ha ocupat un espai destacat en la literatura (6. Composició dels moviments socials). Els repertoris d'acció emprats, d'una banda, i la imbricació que aquests tenen amb els mitjans de comunicació, de l'altra, tampoc no han exempts d'investigació i controvèrsia (7. Estratègies i repertori d'accions dels moviments socials, 8. El mitjans de comunicació i el repertori d'accions dels moviments socials).

Aquesta primera part constituirà l'emmarcament teòric a partir del qual analitzar uns grups que formen part de l'entramat del moviment ciutadà a València. La segona part (Els Salvem) comença amb unes breus consideracions (9. Moviments socials i organitzacions). A continuació s'emmarquen els Salvem (10.Emmarcament dels Salvem). Primerament dins dels moviments socials i, tot seguit, dins del moviment ciutadà. Abans d'analitzar empíricament els Salvem, però, es buscaran els seus orígens (11. Antecedents). Es realitzarà un breu recorregut històric - dictadura, transició, democràcia- resseguint els moviments socials. Aquests antecedents es buscaran en dos àmbits: l'Estat espanyol i la ciutat de València. Un cop establerts, es passarà a analitzar els Salvem, tot emprant dades empíriques diverses (12. Anàlisi empírica dels Salvem). Aquesta anàlisi abordarà, de manera detallada, aspectes com la composició social, les reivindicacions, els motius pels quals apareixen, el repertori d'accions que empren, la implicació dels artistes en aquests repertoris, el tractament rebut als mitjans de comunicació, etc.

A les conclusions es recull, mitjançant una síntesi, la constatació del grau de consecució de les hipòtesis, així com els objectius prèviament plantejats. S'hi insisteix, de nou, en la necessitat d'emprendre treballs d'investigació centrats en els moviments socials que poblen València.

Al final s'hi han inclòs 11 annexos. Els 10 primers, d'imatges, es corresponen amb diferents apartats del corpus central de la tesi: annex 1 (11. Antecedents); annex 2 (12.4. Altres fronts en defensa del patrimoni); annex 3 (12.9. El repertori d'accions dels Salvem); annex 4 (12.9.9.1. Cabanyal Portes Obertes); annex 5 (12.9.9.2. Vídeo Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat); annex 6 (12.9.9.3. Un jardí d'art); annex 7 (12.10.2. Ressò mediàtic); annex 8 (12.10.2.2. El suport dels experts a la premsa); annex 9 (12.10.3. Una altra manera de comunicar); annex 10 (12.10.4. Els Salvem a internet). S'ha fet, únicament, una selecció d'aquelles imatges que es consideraven més il·lustratives i rellevants. S'hi han inserit fotografies, cartells, adhesius, retalls de premsa, etc. L'últim annex, l'11 (ahora subdividit en 2), s'ha destinat a les cronologies de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat i Salvem el Cabanyal-Canyamelar. A més de ser, fins al moment, els que més han perdurat, s'han caracteritzat per una gran activitat. A través d'aquestes cronologies es posa de manifest, d'una banda, la intensa acció i, d'una altra, l'empremta que aquesta ha deixat. La lluita, per a tots dos, encara continua en el moment d'escriure les últimes línies d'aquesta tesi. Les que es presenten són, doncs, cronologies inacabades.

Primera part

Els moviments socials

La primera part d'aquesta tesi pretén exposar d'una manera panoràmica els principals interrogants a partir dels quals investigadores i investigadors s'enfronten a l'anàlisi dels moviments socials.

Diferents perspectives teòriques, formades i desenvolupades a ambdós costats de l'Atlàntic, han abordat l'estudi dels moviments socials. Aquestes perspectives, que s'intensifiquen i donen un gir radical arran de l'aparició dels anomenats "nous moviments socials", prenen línies diverses, de manera que moltes d'elles dissenteixen, i podem parlar, en molts casos, de perspectives enfrontades. En conseqüència, les respostes als interrogants plantejats sobre aquests fenòmens són, també diverses i, fins i tot, divergents o oposades.

La manca d'un consens es fa evident des del moment en què hom intenta definir i delimitar els moviments socials com a objecte d'estudi. Les investigacions tampoc semblen posar-se d'acord⁵ quant a la novetat dels anomenats nous moviments socials (qüestió, d'altra banda, que ha generat un debat molt més intens a Europa, que no als Estats Units⁶). Els motius pels quals apareixen els moviments socials també han generat un intens debat. Sí que sembla haver-hi un cert consens, però, pel que fa a la composició social d'aquests moviments. L'anàlisi de la continuïtat temporal també ha ocupat un espai destacat en la literatura, si bé els repertoris d'acció emprats, d'una banda, i la imbricació que aquests tenen amb els mitjans de comunicació, de l'altra, tampoc no han exempts d'investigació i controvèrsia.

⁵ "Los investigadores no se ponen de acuerdo sobre si existen estas diferencias o cómo explicarlas" (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 29).

⁶ "Desde el punto de vista académico, tanto en Europa como en Estados Unidos, el estudio de los movimientos sociales y las revoluciones, catalizados por las turbulencias de los años sesenta y avivados por el surgimiento de una mirada de movimientos a lo largo del último cuarto de siglo, se ha convertido en una industria en expansión en el ámbito de las ciencias sociales. En los últimos veinte años, utilizando perspectivas diferentes, sociólogos, politicólogos e historiadores han creado una rica tradición académica, tanto teórica como empírica, en lo referente al estudio de los movimientos sociales y las revoluciones" (McAdam/McCarthy/Zald, 1996: 22).

Aquesta visió panoràmica constituirà l'emmarcament teòric a partir del qual s'analitzarà, en la segona part d'aquesta tesi, uns grups que, tal i com s'argüirà, formen part de l'entramat del moviment ciutadà: els Salvem.

1. Els moviments socials com a agents de desenvolupament de la teoria social

Els moviments socials, tal com es veurà, són agents de transformació social. Però no només això. Són, també, agents clau del desenvolupament de la teoria social. Apunta Joseph Gusfield, que en "Sociología, hay numerosas definiciones y teorías sobre los movimientos sociales. Los libros de texto están repletos de nombres de teorías y autores que tienen la pretensión de contener el enfoque definitivo para la investigación en este campo" (1994: 93).

Com a resultat de l'interés que els moviments socials tenen per als investigadors són molts els enfocaments teòrics que s'han dedicat i es dediquen al seu estudi⁷. Tanmateix, aquest interés és relativament recent. No fou fins a mitjans del segle XX quan historiadors, políticòlegs i sociòlegs (en aquest ordre cronològic) s'interessaren per aquests fenòmens d'acció col·lectiva: "Hasta mediados de nuestro siglo los historiadores no presentaban especial atención a las algarradas o revueltas populares de carácter episódico, ni tampoco a las formas más reiterativas de protesta propias de las sociedades industriales. Sólo en las situaciones extremas de una revolución, o al menos de una alteración sustancial del orden establecido –es decir, únicamente a partir del más crudo criterio del éxito- merecían estos movimientos un examen pormenorizado. Políticólogos y sociólogos, por su parte, consideraban que las sociedades modernas y los sistemas políticos democráticos abrían caminos suficientes para la acción política y social institucionalizada, bien fuera en los procesos electorales o bien a través de organizaciones como los partidos, los sindicatos o los grupos de presión. Por ello, las formas no institucionalizadas de protesta sólo conseguían, como mucho, una atención marginal en cuanto ejemplos de comportamiento "desviado", que al igual que los distintos tipos de delincuencia debían abordarse desde la perspectiva del orden social alterado por ellas. Ahora bien, a partir de la década de 1960 la protesta social no integrada en las formas de funcionamiento ordinario del sistema consiguió un lugar más decoroso entre las preocupaciones de estos expertos. Los especialistas en la ciencia política reaccionaron con rapidez ante la nueva oleada de protestas que en esos años se puso de manifiesto (...) su atención se dirigió sobre todo a las acciones más violentas (...) Tras los

⁷ Com assenyalen McAdam, McCarthy i Zald, es tracta "de un tipo de estudios que prolifera como los hongos" (1996: 22).

politicólogos, también los sociólogos se interesaron por el tema. Aunque no era la violencia sino la movilización colectiva lo que más atraía su atención (...) En cuanto a los historiadores, y más en concreto los historiadores sociales, su recorrido fue en parte similar, aunque no idéntico, al de estos otros grupos de estudiosos"⁸ (Pérez Ledesma, 1994: 52-54).

L'impacte causat pel desenvolupament dels moviments socials moderns està en l'arrel del naixement de les ciències socials (tot començant amb l'economia política i la sociologia) i les seues fases d'expansió han motivat cicles d'atenció per part d'aquestes.

Els primers intents de teorització dels moviments socials per part dels pares fundadors de la sociologia (Karl Marx, Max Weber i Émile Durkheim) prenen, com a punt de partida i de referència, les dues principals onades de creixement del moviment obrer al segle XIX (la primera entre 1830 i 1840, la segona entre 1880 i 1890). Aquestes dues onades inspiraran, també, els assaigs de psicologia de masses de Gabriel de Tarde, Gustave Le Bon o Sigmund Freud.

Les lluites de classe al període d'entreguerres -amb el desenvolupament dels moviments bolxevic i feixista- porten a estudiosos com Herbert Blumer a formular un primer enfocament d'interaccionisme simbòlic per a l'estudi dels moviments (*Outline of Collective Behaviour*, 1934), o a Talcott Parsons a realitzar-ne un altre des de la seua teoria funcionalista estructural (*Sociological Aspects of Fascist Movements*, 1942). La investigació al voltant d'aquests fenòmens s'accentua, però, amb els moviments estudiantils dels anys 60 i els nous moviments socials (NMS). La irrupció d'aquests moviments provoca una nova onada de reflexió sociològica, "reflexión que no ha cesado desde entonces, cristalizando en diferentes escuelas de pensamiento y una vastísima bibliografía. Vemos así que *los MS no son sólo generadores de cambio social, sino también determinantes en el desarrollo de la teoría social*" (Riechmann, 1994: 16).

⁸ Entre historiadors, sociòlegs i politicòlegs va haver-hi un enteniment, un diàleg previ: alguns historiadors influenciaren sobre aquells sociòlegs i politicòlegs que volien renovar l'enfocament tradicional en les seues respectives disciplines. Però a partir dels anys 70, quan aquests ja comptaven amb abundants casos d'estudi i ja havien elaborat diversos estudis per tal d'explicar-los, de la proximitat es va passar al distanciament, "e incluso al desconocimiento mutuo que se mantiene en nuestros días" (Pérez Ledesma, 1994: 56).

Als anys 70 no només s'intensifica la investigació al voltant dels moviments socials, sinó que també es produeix un canvi d'enfocament al si d'aquests estudis. Aquest canvi no és només el resultat de les crítiques a les doctrines anteriors, ni tampoc deriva, únicament i exclusiva, dels esdeveniments exteriors. És, més bé, resultat d'un conjunt de factors externs i interns entremesclats. La proliferació de moviments oferirà als sociòlegs abundants casos d'estudi. Però hi influiran, sobretot, les experiències adquirides per molts sociòlegs joves com a resultat de la seua participació -com a protagonistes o com a testimonis privilegiats- en aquests moviments socials que als Estats Units esclataran a la dècada dels 60 i que, a finals d'aquest mateix decenni, s'estendran per l'Europa occidental. Aquesta participació activa crea entre els sociòlegs més joves un gran malestar respecte a les interpretacions que amb anterioritat s'havien formulat sobre els moviments socials: observaran que els moviments que havien sorgit durant aquella dècada eren incompatibles amb les perspectives tradicionals.

Tot un seguit de factors i circumstàncies (el temps, els esdeveniments, l'aparició de nous moviments socials, etc.) han fet que algunes de les teories es posaren en dubte i, fins i tot, que es desestimaren. Tanmateix, tot repassant totes i cadascuna d'elles, es percep que cada model teòric aporta aspectes interessants a l'estudi dels moviments socials. D'ací la necessitat de conèixer les diferents perspectives teòriques i intentar traure profit de cadascuna d'elles⁹: "...Las perspectivas teóricas en gran parte funcionan como metáforas, no sólo iluminan, sino que también ocultan. Al centrar la atención en unos fenómenos determinados, otros igualmente relevantes pueden ser ocultados o encubiertos. Así, del mismo modo en que es útil y esclarecedor acercarse a las cosas con una variada gama de metáforas, también es conveniente intentar explicarlas desde distintas perspectivas teóricas" (Snow, 1983: 9, citat a Gusfield, 1994: 114).

Existeixen, doncs, diferents enfocaments teòrics des dels quals s'estudien -o s'han estudiat- els moviments socials. Tal com s'observarà, les diverses perspectives teòriques que s'aproximen a

⁹ És en aquest sentit que Riechmann hi aporta una "apuesta de síntesis", tot considerant que els enfocaments de la mobilització de recursos, en enfocaments europeus, l'escola particularista, l'enfocament de xarxes i l'enfocament cognitiu "no son, en mi opinión, excluyentes sino más bien complementarios; o al menos contienen elementos susceptibles de ser re combinados en una síntesis más poderosa y general (...) un marco teórico adecuado para el estudio de los MS *ha de combinar varios de los enfoques discutidos* (...) se complementen mutuamente (...) se necesitan mutuamente (...) cada uno de estos enfoques queda cojo sin el otro, mientras que una síntesis adecuada de ellos tiene, en mi opinión, un notable poder heurístico y explicativo" (Riechmann, 1994: 28-30).

l'estudi d'aquest fenomen, ho fan des de diferents òptiques i, predominantment, a través de l'observació de diferents àmbits del seu desenvolupament. És tanta la varietat que "algunas veces, no puede haber seguridad sobre que se estén dedicando al estudio de un mismo objeto de investigación" (Revilla Blanco, 1994: 182).

Un inventari exhaustiu dels models teòrics que han intentat comprendre i explicar els moviments socials -els vells, i també els nous- excediria les pretensions de la present tesi, si bé, per a la consecució dels seus objectius esdevé gairebé necessari ressenyar, aproximadament i de mode introductori, les principals teories que han intentat explicar els moviments socials, en un acostament que deixa palesa, de més a més, la complexitat que gira entorn d'aquest fenomen.

1.1. L'Interaccionisme simbòlic

El seu inici pot fixar-se en l'assaig de Herbert Blumer (*Outline of Collective Behaviour*, 1934). S'interessa per la creació de noves normes, els processos d'autoregulació i pels processos espontanis d'aprenentatge social i innovació en el comportament col·lectiu. Respecte a aquest enfocament teòric, diu Riechmann que "La creatividad social desplegada en formas innovadoras de "interacción simbólica" podía llevar a romper con las rutinas del comportamiento institucionalizado convencional: nuevas formas emergerían con la propia dinámica del comportamiento colectivo. El punto de vista era sociopsicológico, orientado a la investigación de la conducta individual. Esta perspectiva alcanza una expresión muy acabada con la obra de Ralph Turner y Lewis Killian (Turner/Killian, 1957)" (1994: 17).

1.2. El funcionalisme estructural

Una segona línia de pensament arranca del funcionalisme estructural. Naix a partir dels postulats de Talcott Parsons, tot i que fou sistematitzat "de manera duradera" (Riechmann, 1994: 17) per un col·laborador seu, Neil Smelser. Parsons explica l'aparició dels MS en funció de les tensions que s'originen en el desenvolupament desigual dels diversos subsistemes d'acció que constitueixen un sistema social o una societat moderna diferenciada. "Desde esta perspectiva macrosociológica, los vastos cambios sociales anejos a los procesos de modernización y racionalización (industrialización, secularización, democratización según el modelo anglosajón, cambios culturales) ocurrían esencialmente a espaldas de los individuos, pero los afectaban diferencialmente obligándoles a tomar posición" (Riechmann, 1996: 17).

1.3. El comportament col·lectiu

Tant la perspectiva interaccionista simbòlica com la funcionalista estructural tenen suficients elements en comú per poder ser considerats parts compatibles d'un únic enfocament comú: el del comportament col·lectiu (*collective behaviour*): "se produjo una especie de división del trabajo que asignaba las tareas microsociológicas al interaccionismo simbólico y las macrosociológicas al funcionalismo estructural" (Riechmann, 1994: 17).

Riechmann cita la investigadora Jean L. Cohen, qui ha resumit tots els plantejaments comuns a les teories del comportament col·lectiu de la següent manera: "(I) Existen dos tipos de acción: comportamiento institucional-convencional y comportamiento no institucional-colectivo. (II) El comportamiento no institucional-colectivo es acción que no se guía por normas sociales existentes, sino que se forma para enfrentarse con situaciones indefinidas o no estructuradas. (III) Estas situaciones se entienden en términos de colapso, o bien de los órganos de control social, o bien en la adecuación de la integración normativa, colapso debido a los cambios estructurales. (IV) Las tensiones, descontento, frustraciones y agresividad resultantes llevan al individuo a participar en el comportamiento colectivo. (V) El comportamiento no institucional-colectivo se desarrolla siguiendo un "ciclo de vida", susceptible de análisis causal, que de la acción espontánea de masas avanza a la formación de opinión pública y movimientos sociales. (VI) El surgimiento y crecimiento de movimientos dentro de este ciclo se realiza mediante procesos de comunicación toscos: contagios, rumores, reacciones circulares, difusión, etc. (Cohen, 1985, 671-672, citat a Riechmann, 1994: 17-18)

L'enfocament del comportament col·lectiu, desenvolupat als Estats Units -més concretament, a l'anomenada "Escola de Chicago", va ser el capdavanter en l'estudi dels moviments socials fins a finals dels anys seixanta. Amb l'aparició dels nous moviments socials aquest model explicatiu va entrar en crisi: "el desafío de los estudiantes antiautoritarios y los activistas de la "nueva izquierda" no cuadraba en absoluto con la imagen del comportamiento "desviado", anómico, fragmentado e irracional, que postulaban los esquemas del *collective behaviour*" (Riechmann, 1994: 18). Cap dels enfocaments apareguts fins aleshores -tampoc el marxista- podia explicar aquests nous moviments. Els MS "del 68" deixaren perplexos a uns (els sociòlegs del comportament col·lectiu) i a altres (els sociòlegs marxistes).

1.4. La privació relativa

Les primeres teories que es formulen per explicar les rebel·lions estudiantils dels anys seixanta s'inspiren en els enfocaments ja existents sobre comportament col·lectiu i violència de masses. Naixen així els models de privació relativa (*relative deprivation*), com el de Ted Gurr (*Why Men Rebel*, 1970). Gurr planteja en el seu esquema sociopolític que "los sentimientos de privación relativa despertados por una situación económica o social desventajosa conducían a la violencia política; esto es, la frustración inducía agresión" (Riechmann, 1994: 19). O, en paraules de Alberto Melucci: "un actor compara su posición y las recompensas adquiridas desde esa posición con las de un grupo de referencia considerado similar en la escala de estratificación. Esta comparación da lugar a la aparición de malestar y movilizaciones" (1994: 170).

Aquest plantejament, però, tal com critica Riechmann, "como explicación global resulta totalmente insuficiente" (1994: 19). Aquest model no capta allò essencial del fenomen dels nous moviments socials. Els activistes d'aquests moviments sovint manifesten sentiments intensos a favor de la causa que defensen, però aquests sentiments tenen poc a veure amb les emocions primàries de la frustració-agressió que generaven les revoltes de fam i els alçaments contra les exaccions fiscals al segle XVIII i els moviments revolucionaris del XIX (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 24). A més a més, els nous moviments socials "no eran conceptualizados como rebelión en los márgenes, sino como acción colectiva desde sectores de centro" (Riechmann, 1994: 19). Així doncs, els activistes dels nous moviments socials no procedeixen, principalment, dels sectors socials que pateixen privacions. Ans al contrari: "los bastiones de las nuevas protestas son las instituciones de rango y privilegio tradicionales: Berkeley, Columbia, Oxford y Cambridge, la Sorbona, Heidelberg y Berlín. Si bien muchas mujeres están social y económicamente desfavorecidas, las más estimuladas para combatir en el movimiento de mujeres son feministas de posición acomodada. En suma, todos son predominantemente movimientos de clases medias, cuyos miembros se benefician del orden social y político existente" (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 24-25¹⁰).

¹⁰ Moltes dades empíriques aportades posteriorment, tal com argüeixen aquests tres autors, posen encara més en dubte la validesa d'aquest model de privació relativa: Eduard Muller, 1972; Grofman i Muller, 1973; Barnes, Kaase *et al.*, 1979; Klandermans *et al.*, 1988; Gurney i Tierney, 1982. (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 25).

1.5. L'elecció racional

Desestimat aquest enfocament, cal introduir el de l'elecció racional (*rational choice*), que tracta d'explicar l'acció cívica en funció de l'interés racional individual. Aquesta perspectiva situa l'egoisme racional dels afectats com a causa principal del naixement dels NMS. És a dir que, segons aquesta visió, "sólo la esperanza de conseguir beneficios privados motiva la participación política de los individuos (o al menos en grandes grupos" (Riechmann, 1994: 21). Açò és el que planteja Marcur Olson (Marcur Olson, 1965), qui considera que els individus només participen en accions col·lectives si els beneficis esperats superen els costos de la seua acció. Si no és així, la persona racional s'abstindria de participar-hi ja que pot obtenir part dels beneficis col·lectius sense esforç.

Aquest model, com han apuntat diversos investigadors, explica molt bé perquè la majoria de la gent no participa en les reivindicacions dels seus drets, però no ajuda a entendre perquè una minoria sí que ho fa. A més a més, si es fa una ullada als nous moviments socials -no cal, ni tan sols, una anàlisi profunda- s'observa com contradiuen directament la lògica de la conducta basada en l'interés propi: els motius pels quals aquests es mobilitzen estan més a prop dels interessos col·lectius que no dels individuals. Així doncs, els nous moviments socials violen molts dels preceptes d'aquest enfocament de l'elecció racional. El model de l'elecció racional, molt conegut entre els estudiosos dels moviments socials, tot i que no té molts partidaris, peca de defectes lògics i de manca de realisme, que dificulten l'aplicació de la teoria als nous moviments socials (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 26).

1.6. La mobilització de recursos

Tot continuant amb els enfocaments apareguts al voltant dels moviments socials, cal fer referència al de mobilització de recursos (*resource mobilization*), que té el seu origen als Estats Units a partir de les anàlisis de diferents sociòlegs (Oberschall, 1973; McCarthy i Zald, 1973; Zald i McCarthy, 1987; Jenkins, 1983). Aquest model naix arran de la proliferació de grups d'acció cívica que no quadraven amb els elements essencials dels models del comportament col·lectiu i de l'elecció racional.

Cohen resumeix els pressupòsits comuns dels diferents teòrics de la mobilització de recursos de la següent manera: "(l) Hay que entender los movimientos sociales a partir de un modelo

conflictual de acció col·lectiva. (II) No hay diferencias esenciales entre la acción colectiva institucional y la no institucional. (III) Ambas entrañan conflictos de interés intrínsecos a las relaciones de poder institucionalizadas. (IV) La acción colectiva involucra la búsqueda racional del propio interés por parte de grupos. (V) Objetivos y agravios son resultados permanentes de las relaciones de poder y por tanto no pueden explicar la formación de movimientos. (VI) Ésta depende, más bien, de cambios en los recursos, la organización y las oportunidades para la acción colectiva. (VII) El éxito se manifiesta en el reconocimiento del grupo como actor político o en los beneficios materiales acrecentados. (VIII) La movilización involucra organizaciones formales burocráticas de gran escala y con propósitos definidos" (Cohen, 1985, 675, citat a Riechmann, 1994: 23-24).

Aquest enfocament desplaça l'anàlisi dels individus que formen part dels moviments socials a les organitzacions que donen sentit i direcció al moviment. S'hi analitza l'eficàcia amb què les organitzacions dels moviments empen els recursos de què disposen (ja bé siguin materials o immaterials) per assolir els seus objectius: "La teoría de la movilización de recursos supone que la insatisfacción política y la conflictividad social son inherentes a cualquier sociedad; la constitución de movimientos sociales depende, pues, no de la existencia de esos intereses sino de la creación de organizaciones para movilizar este potencial. Esta perspectiva llevó a los investigadores a centrar sus esfuerzos en el estudio de las organizaciones que movilizan a personas, dinero y otros recursos en la defensa de una causa, y de los factores que influyen en la creación de infraestructuras organizativas" (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 27).

L'anàlisi de les organitzacions repercuteix en la pèrdua de la distinció entre l'acció col·lectiva institucional i no institucional. L'acció respon a relacions de poder que s'orquestren a partir de quadres directius que són (o poden ser) molt jeràrquics i que funcionen de manera racional, tot gestionant recursos, captant membres i dissenyant estratègies que porten a l'èxit en la consecució de les causes. La teoria de la mobilització de recursos destaca, també, la importància de la iniciativa individual en la creació i direcció de les organitzacions. Sovint, sense la insistència i existència d'una persona o d'un grup reduït de persones que es mobilitzen, l'organització no existiria. Fins i tot quan existeix un interès comú i col·lectiu per la causa que es defensa.

Aquesta visió, tot i que altament interessant, presenta algunes deficiències, insuficiències: "En

primer lugar, al centrarse exclusivamente en la racionalidad estratégico-instrumental de la acción colectiva, presupone en última instancia el modelo olsoniano (Olson, 1965) y no escapa a las dificultades de éste (...): tampoco aquí se consigue solucionar el problema del *free-rider*, vulgo gorrón (Cohen, 1985, 677-678, 685-687). El concepto de racionalidad como maximización del interés privado egoísta a partir de preferencias dadas, presupuesto en el enfoque del *rational choice*, es demasiado estrecho para elucidar todos los problemas con que se enfrenta una sociología de los movimientos sociales. Ninguna lógica de intercambio cuasi-mercantil según cálculos coste-beneficio puede dar cuenta correctamente de la acción colectiva en grupos de "estado naciente" (Alberoni, 1984) y en busca de autonomía, identidad colectiva y reconocimiento público. A un marco analítico que atienda exclusivamente a la interacción estratégica se le escapan tanto las orientaciones culturales como las dimensiones estructurales del conflicto –y por tanto ignora dimensiones específicas de los MS (Cohen, 1985, 697). Además, la perspectiva organizacional del enfoque de movilización de recursos tiende a identificar movimiento con organizaciones (por el contrario, un movimiento es siempre más que las organizaciones que engloba...) (Riechmann, 1994: 25). I afegeix: "Por otra parte, la naturaleza "apolítica" del enfoque de movilización de recursos no dejará de parecer una deficiencia a muchos y muchos" (1994: 25).

Uns altres autors també han criticat aquest apoliticisme que, aparentment, ha impedit captar un element important de la novetat dels nous moviments socials. La teoria és indiferent al contingut polític o ideològic dels moviments. Els enfocaments europeus donen un paper més destacat a aquests factors ideològics (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 28).

El conflicte entre la teoria de la mobilització de recursos i les aproximacions tradicionals – especialment les teories del comportament col·lectiu- rau, en gran mesura, en les diferents visions sobre el concepte de "moviment social". Les definicions tradicionals hi inclouen qualsevol conjunt d'actuacions col·lectives no institucionalitzades dirigides conscientment cap al canvi social (o en oposició a aquest) amb una mínima organització. Segons aquesta concepció, els moviments socials són el desenvolupament de formes elementals de comportament col·lectiu susceptibles d'integrar tant a moviments de canvi personal (com ara sectes religioses o comunes) com a aquells que aposten per un canvi institucional (com ara reformes legals o transformacions en el poder polític).

En oposició a aquests plantejaments, els teòrics de la mobilització de recursos consideren els moviments socials com a una prolongació d'actuacions institucionals. D'aquesta manera, han restringit el seu camp d'anàlisi als moviments que postulen un canvi institucional que pretenga alterar elements de l'estructura social o de l'estructura de la distribució de recompenses en la societat, que aspiren a organitzar grups que actuen en contra de les elits institucionals i que prèviament estaven desorganitzats o que diuen representar interessos dels grups exclosos de l'àmbit de la comunitat política (Jenkins, 1994: 8-9).

En suma i síntesi, el model de la mobilització de recursos ofereix una teoria integrada sobre el mode en que es formen les organitzacions, es mobilitza el suport ciutadà, es desenvolupen accions organitzatives i es decideixen les tàctiques polítiques (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 28).

1.7. Les teories europees

Unes altres teories a considerar són les anomenades teories europees dels moviments socials. Els artífexs d'aquestes teories (Touraine, Alberoni, Raschke, Offe i Melucci) "se han agrupado ocasionalmente (...) bajo la rúbrica de "teóricos de la identidad" (...) pero entre ellos mismos existen muy notables diferencias de perspectiva" (Riechmann, 1994: 26). Coincideixen a afirmar que l'aparició dels nous moviments socials té a veure amb les transformacions fonamentals de les societats industrials avançades.

Molts d'aquests autors (si no tots) defensen que els activistes que configuren aquests nous moviments socials i les línies de conflicte social al voltant de les quals s'estructuren difereixen dels activistes i les línies de conflicte social presents als moviments socials de l'època industrial clàssica. A més a més, tots ells "En comparación con la escuela estadounidense de *resource mobilization*, acentúan más los factores de ideario y proyecto histórico, de los MS como sujetos (o, más modestamente, actores) históricos" (Riechmann, 1994: 26).

1.8. L'escola pluralista

El sociòleg nordamericà Charles Tilly és l'exponent més clar de l'escola particularista, que es presenta sovint com un subenfocament de la mobilització de recursos. Aquesta línia de

pensament -que tracta els moviments socials tant a nivell històric com a nivell sociopolític- pren com a punt central les motivacions individuals per les quals els individus participen de i als moviments socials. L'enfocament "realiza meticolosos "estudios de caso" de movimientos (a menudo concebidos como instrumentos para procesos de socialización política) (Riechmann, 1994: 26)" i "En sus formas más extremas, este enfoque lleva a negar la existencia de rasgos comunes en distintos MS, que se consideran como fenómenos históricos particulares" (Riechmann, 1994: 27).

1.9. L'enfocament de xarxes

L'enfocament de xarxes (*network approach*) és, més bé, una especificació de l'enfocament de mobilització de recursos. Afirmar que els MS poden interpretar-se bàsicament com manifestacions de xarxes socioespacials latents articulades, sobretot, mitjançant comunitats de valors.

Aquesta perspectiva posa en dubte la novetat dels nous moviments i atribueix els canvis entre els considerats "vells" i els considerats "nous" al fet que "los dirigentes de los movimientos escogen los objetivos exactamente por su virtualidad para movilizar, y esta virtualidad, debido a los acontecimientos, a las modas y a los cambios emocionales de las personas y los grupos interesados, no permanece constante en el transcurso del tiempo (Kaase, 1992: 141).

Així, els moviments socials no estan conformats simplement per organitzacions tancades, sinó que són "expresiones de redes socioespaciales latentes" (Kaase, 1992: 141) que s'aglutinen al voltant de comunitats de valors. És per aquest motiu que aquest investigador, juntament amb altres, reclama l'estudi i anàlisi d'aquestes xarxes juntament amb les organitzacions. S'entén, des d'aquest enfocament, que la diferenciació social ha conduït a la formació de comunitats de valors amb alta densitat d'interacció personal entre els integrants. Les xarxes socioespacials que es formen així subsisteixen durant llargs períodes de temps i poden activar-se en una conjuntura favorable a la mobilització. Aldon Morris (1984) va observar -mitjançant un estudi del moviment nordamericà pels drets civils- que la preexistència de xarxes socials i institucions és un requisit bàsic per al desenvolupament d'un MS (Riechmann, 1994: 27). Per a Laraña (1999: 200), igualment, les xarxes socials i les institucions són necessàries per al desenvolupament d'un moviment social ja que representen estructures de suport, especialment en etapes

caracteritzades per una conjuntura desfavorable. Uns altres estudis, tal com assenyala Riechmann, han posat èmfasi en la importància d'aquestes xarxes socioespacials latents i capaces d'activar-se com a estructures de suport per a una gran varietat de MS concrets (1994: 27).

1.10. L'enfocament cognitiu

L'enfocament cognitiu, desenvolupat per Ron Eyerman i Andrew Jamison (Eyerman/Jamison, 1991), combina l'herència de la teoria crítica de l'Escola de Frankfurt amb la sociologia del coneixement de Max Scheler i Karl Mannheim. S'aposta per un apropament cognitiu als MS, entesos com a "formas de actividad mediante las cuales las personas crean nuevos tipos de identidades sociales, como procesos de *praxis cognitiva*" (Riechmann, 1994: 27).

1.11. El postmaterialisme

Roger Inglehart, professor de la Universitat de Michigan, publicava l'any 1977 *The Silent Revolution*. Amb aquest llibre naix la teoria postmaterialista. Es tracta de la teoria que "seguramente ha generado más viva controversia en torno a estas cuestiones" (Riechmann, 1994: 30). És precisament aquest motiu el que porta el co-autor de *Redes que dan libertad* a analitzar-la en un apartat a banda i amb un tractament detallat. Inglehart defensa que a les societats avançades apareixen uns nous valors postmaterialistes ("la tendencia a dar la máxima prioridad a la expresión de sí mismo y a la calidad de vida") oposats als vells valors materialistes ("la tendencia a dar la máxima prioridad a la seguridad económica y física") que predominaven amb anterioritat (Inglehart, 1992: 76). L'aparició d'aquest nous valors és, per a Inglehart, un fenomen de la saturació del capitalisme del benestar. La teoria del canvi cultural cap al postmaterialisme es concreta i es defineix al llibre *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas* (Inglehart, 1991), tot i que ja havia sigut exposada amb anterioritat per l'autor en un article de 1971. Riechmann es basa en el dit llibre per criticar, d'una manera argumentada, els plantejaments d'Inglehart. Aquesta crítica comença pel propi concepte que defineix la teoria: "Quiero señalar primero que el término "posmaterialismo", aunque se ha generalizado tanto que parece ya imposible de eliminar, me parece muy desafortunado. Resulta filosóficamente confuso hablar de "postmaterialismo" para referirse, por ejemplo, al deseo de la gente de no ser aniquilada en una guerra nuclear, o de no desarrollar un cáncer inducido químicamente. Los intereses por la democratización de la vida social, por el control del proceso

de trabajo o por la preservación de un medio ambiente habitable son nítidamente materialistas. Más acertado me parecería el concepto de "valores postconsumistas" o "postadquisitivos" (...) Resulta, por tanto, que los "nuevos" valores postmaterialistas no són postmaterialistas si queremos mantener el sentido que "materialismo" ha tenido en muchas de las principales tradiciones intelectuales de Occidente; y también resulta que estos valores tampoco son nuevos. La novedad, si acaso, se hallaría en la difusión de estos valores en capas más amplias de la población" (Riechmann, 1994: 31)

Tot deixant a banda el qüestionament de l'encert d'Inglehart quant al concepte postmaterialisme, l'autor passa a criticar el marc teòric plantejat pel de Michigan. El marc teòric d'Inglehart, es basa en dues hipòtesis clau: la hipòtesi de l'escassetat i la hipòtesi de la socialització (Riechmann, 1994: 32-33) Segons planteja Jorge Riechmann, la teoria d'Inglehart té raons a bastament-metodològiques i teòriques- per esdevenir objecte de crítica. Entre les objeccions que hi fa, qüestiona la validesa de la hipòtesi de l'escassetat, segons la qual, "las personas valoran más lo que es relativamente escaso" (Inglehart, 1992: 77). Per a Riechmann aquesta hipòtesi "plantea algunos problemas serios" (Riechmann, 1994: 32). I és que les necessitats bàsiques (el menjar, l'aigua, l'habitatge...) poden ser satisfetes de maneres molt diverses, ja que la riquesa és un valor que es mesura culturalment.

El plantejament d'Inglehart es basa en enquestes i la seua posterior anàlisi. Enquestes i anàlisis que, tal com assenyalen els seus crítics, "¿qué pueden probar en el sentido riguroso de la palabra *probar*?" (Riechmann, 1994: 33). Segons ell, no res: la distància entre el que diem que pensem i el que pensem realment sovint és abismal. Així doncs, sentència que "*no pueden aceptarse sin más las declaraciones de las personas sobre sus valores como prueba de la existencia de esos valores (...) una cosa es predicar y otra dar trigo, y del dicho al hecho hay mucho trecho*" (Riechmann, 1994: 34). Aquesta poca fiabilitat en els resultats de les enquestes té unes conseqüències (negatives) sens dubte considerables per a la teoria del materialisme/postmaterialisme. Riechmann proposa, enfront dels problemes metodològics (i teòrics, també) que presenta la teoria d'Inglehart, "*investigar los comportamientos reales de la gente, para ver qué valores los guían. A menudo las discrepancias entre los valores declarados y los comportamientos reales son tremendas*" (Riechmann, 1994: 35). Aquestes investigacions vindrien a corroborar els estudis de psicologia social, que mostren com les relacions entre els

valors i actituds (teoria) i la conducta (pràctica) no acostumen a ser molt intenses.

No s'acaben ací, però, les objeccions que Riechmann troba als plantejaments d'Inglehart. N'hi ha d'altres de ben importants. Entre elles en destacaria una plantejada en els següents termes per aquest teòric: "La teoria del materialismo/posmaterialismo-IN¹¹ sugiere que las preocupaciones de motivación no económica (incluyendo el sentido de la justicia, la dignidad humana y el respeto por uno mismo) quedan reservadas para los ricos y cultos posmaterialistas, mientras que los menos afortunados sólo se mueven por motivos "menos nobles": llenarse la panza y conservar la vida" (1994: 40)

Riechmann, de més a més, sentència: si s'argumenta que la raó fonamental del sorgiment del NMS és el canvi axiològic cap al postmaterialisme, s'està suggerint que els NMS són moviments de luxe. Raonant així, i en conseqüència, la teoria d'Inglehart no serviria per explicar el sorgiment dels NMS com a fenòmens d'oposició política més o menys radical (1994: 42).

¹¹ "de las consideraciones anteriores (*és a dir, la crítica que Riechmann fa a Inglehart*) se desprende la conveniencia de una cautela conceptual que mantendremos en este libro: siempre que me refiera al concepto de materialismo/posmaterialismo de Inglehart (que ha pasado a ser de uso generalizado en las ciencias sociales), añadiré el sufijo IN a modo de homenaje al profesor de Michigan: hablaré de materialismo-IN y posmaterialismo-IN. Creo que lejos de suponer un engorro, esta convención nos obligará a tener constantemente presentes las debilidades de los métodos e hipótesis de Inglehart" (Riechmann, 1994: 35).

2. Delimitacions i definicions del concepte "moviment social"

Tan difícil és definir el concepte moviment social com delimitar aquest fenomen com a objecte d'estudi (Pérez Ledesma, 1994; Raschke, 1994; Laraña, 1999; Riechmann, 1994; Zubero, 1996, etc.). Qüestions, totes dues, - delimitació i definició- que van necessàriament lligades i plantegen respondre, almenys, a una pregunta: Què són els moviments socials?

L'aparició dels nous moviments socials -molt més complexos, en forma i contingut, que els seus antecessors- va dificultar encara més una investigació que, des del principi, es dibuixava complicada.

Tal com assenyala Enrique Laraña, "el desarrollo del marco analítico desde el que se estudian los movimientos sociales se ha producido a la zaga de los acontecimientos. La debilidad de ese marco explica la diversidad de acepciones que tiene la expresión "movimiento social", que es fruto de las sucesivas generalizaciones empíricas y constituye un concepto sensibilizador (Melucci, 1984; Blumer, 1969). En la sociología contemporánea han tenido lugar numerosos intentos de acotar el extenso campo de fenómenos que suelen designarse con esa expresión y de elaborar una definición de esta clase de fenómenos colectivos. Esos intentos han sido motivados por el carácter polisémico de la expresión, que se viene empleando para designar fenómenos tan distintos como las modas, movilizaciones sociales de cierta duración, orientaciones culturales de carácter artístico o popular, y organizaciones políticas o sindicales. De este modo, es frecuente que se designe como movimiento tanto a los seguidores de una escuela de pintura como a los del Gurú Majarais, a los votantes de un partido político o a los que de diversas formas participan en el "movimiento sindical"¹² (1999:13-14).

Aquesta escassa precisió pel que fa a la delimitació del concepte "moviment social" està relacionada amb el pluralisme teòric que caracteritza l'estudi d'aquests i amb l'existència

¹² En aquest mateix sentit diu Revilla Blanco: "desde fenómenos como las modas, la propagación de rumores y las reacciones colectivas de pánico, hasta la acción de los sindicatos y la vinculación, más o menos formal, de ciudadanos a la acción de partidos políticos, pasando por formas autoorganizativas como, por ejemplo, las asociaciones vecinales, las movilizaciones pacifistas, la acción de grupos feministas o la de grupos contra el aborto" (Revilla Blanco, 1994: 184).

d'enfocaments que parteixen de diferents concepcions dels moviments socials com a objecte d'estudi¹³.

L'augment de l'interés pels moviments socials, que s'ha produït d'ençà els anys 70, ha reforçat també els intents d'acotar l'extens camp de fenòmens que solen ser designats mitjançant l'expressió "moviment social" (Laraña, 1999: 67), que sovint engloba tant moviments d'esquerra com de dreta. Tanmateix, "a pesar de la muy abundante literatura a que han dado origen los llamados *movimientos sociales*, en especial a partir de los años sesenta, aún siguen sin estar del todo claras las fronteras de este campo de estudio. Ni siquiera hay unanimidad en el terreno lingüístico: los historiadores, viejos expertos en la materia, suelen hablar de *motines*, *revueltas* o *rebeliones*, mientras los politicólogos se refieren habitualmente a *movimientos de protesta* y los sociólogos a las distintas formas de *acción colectiva* o de *conflicto social*. Sólo en una cosa parecen estar de acuerdo, por encima de las barreras de las distintas disciplinas, quienes se han ocupado de estas formas de acción; y es en la importancia de las mismas, bien sea como expresiones de malestar social, como formas de actuación política no institucionalizada, como manifestación de tensiones subyacentes, o si se quiere como el auténtico "motor de la historia" " (Pérez Ledesma, 1994: 51-52)

És important definir què són els moviments socials per poder distingir-los d'altres tipus de fenòmens col·lectius. Però, com ja s'ha dit i repetit, no és gens fàcil. La complexitat inherent als moviments socials dificulta el seu emmarcament dins d'una definició. Trobem juntament amb les nombroses teories, una àmplia gamma de definicions. Són molts els autors que han assenyalat les dificultats que comporta definir el concepte moviment social. Imanol Zubero, concretament, diu: "no resulta en absoluto sencillo definir las características de un movimiento social (hay diversas definiciones, con muy distintos contenidos) (...) La propia definición de *movimiento social* es objetivo de debate, pudiendo encontrar en la literatura especializada docenas de definiciones" (1996: 15). Pérez Ledesma posa èmfasi en el fet que mentre "los participantes en acciones de protesta colectiva suelen ser conscientes de su integración en un movimiento social, los analistas no consiguen ponerse de acuerdo sobre el significado exacto de estos términos.

¹³ N'hi ha, però, moltes altres raons de tipus epistemològic (relacionades amb la imatge moderna dels moviments socials que ha prevalgut a les societats occidentals) i pràctic (relacionades amb la importància que ha assolit el seu estudi en les ciències socials a causa de la seua contribució a l'anàlisi dels grups, les xarxes socials i les identitats col·lectives) (Laraña, 1999: 68).

Los problemas con que tropiezan derivan tanto de la diversidad de objetivos de tales movimientos como de la misma dificultad para establecer las fronteras entre ellos y otras formas de acción social; sean éstas convencionales o institucionales, como los partidos políticos o los grupos de presión, o no convencionales, al estilo de las actuaciones en gran medida espontáneas y discontinuas de muchedumbres descontentas" (1994: 58).

S'ha dit que definir el concepte "moviment social" és difícil, però no només pels motius que exposa per Laraña (1999): la feblesa i les mancances del marc analític dels moviments socials. Ho és, també, per l'heterogeneïtat d'identitats que aquest concepte. Unes identitats que, alhora, són canviants en el temps i en l'espai. Tal com assenyala Antonio Méndez Rubio, "La heterogeneidad constitutiva de los NMS se convierte, de entrada, en un problema para la investigación, que difícilmente puede llegar a una definición unívoca y estable cuando su objeto aparece radicalmente caracterizado en la práctica por marcas de plurivocidad, inestabilidad y variabilidad" (2003: 240)

Per explicar que són els moviments s'han proposat diverses definicions. Definicions, que han anat variant -amb més o menys mesura- al llarg del temps (l'aparició dels nous moviments socials, com ja s'ha explicat, va suposar la introducció de noves perspectives teòriques i, amb elles, noves definicions). I amb el temps, també, hi ha hagut diversos intents de "millorar-les". Tot seguit es recullen -cronològicament- algunes de les definicions que s'han donat sobre el concepte de moviment social. Aquestes deixen constància de la manca de consens a què ja s'ha fet referència.

Herbere, deia dels moviments socials allà per 1951 que són "una conmoción, una agitación entre la gente, una inquietud, un intento colectivo de alcanzar un objetivo visualizado, en especial un cambio en determinadas instituciones sociales" (Herbere, 1951, citat a Pérez Ledesma, 1994: 59).

I **Paul Wilkinson** escriu: "Un movimiento social es un esfuerzo colectivo deliberado de promover cambios en alguna dirección y por cualquier medio, sin excluir la violencia, la ilegalidad, la revolución o la retirada a una comunidad utópica [...]. El compromiso del movimiento social con el cambio y la *raison d'être* de su organización se basan en la volición consciente, el compromiso

normativo con los objetivos o creencias del movimiento y la participación activa por parte de los seguidores o miembros del mismo" (Wilkinson, 1971: 21, citat a Pérez Ledesma, 1994: 62).

Anthony Giddens els defineix com a "empresas colectivas que pretenden luchar por un interés común o garantizar que se alcanza un objetivo compartido, mediante una acción que tiene lugar al margen de la esfera de las instituciones establecidas" (Giddens, 1991: 560).

Diani (*The concept of social movement*, 1992) adverteix que en els últims anys han sigut molts els esforços per construir una perspectiva capaç d'integrar elements dels diferents enfocaments i establir connexions entre ells. Aquests intents, però, han eludit el debat sobre el concepte de moviment social (Laraña, 1999: 68). Diani proposa crear una definició a partir del consens que s'estableix (o es pot establir) entre els analistes dels moviments socials. En aquest intent de sistematitzar el concepte de moviment social destaca quatre tipus d'enfocaments teòrics: la teoria del comportament col·lectiu (Smelser, Turner i Killian), la teoria de la mobilització de recursos (McCarthy i Zald), la teoria del procés polític (Tilly) i la teoria dels nous moviments socials (Touraine, Melucci). A partir d'aquests quatre enfocaments, Diani extrau quatre aspectes comuns que es refereixen a la dinàmica dels moviments socials i els ampra per a la seua definició del concepte. Aquests quatre aspectes són: "1. redes informales de interacción, 2. creencias y solidaridad compartidas, 3. acción colectiva desarrollada en áreas de conflicto y 4. acción que se desarrolla fuera de la esfera institucional y de los procedimientos habituales de la vida social (Diani, 1993: 7, citat a Revilla Blanco, 1994: 184-185). I la definició que se'n deriva és la següent: "redes de interacción informal, que comparten creencias y solidaridad, y desarrollan formas conflictuales de acción que se sitúan fuera de la esfera institucional y los procedimientos rutinarios de la vida social (1992: 7, citat a Laraña, 1999: 69).

La definició de **Joachim Raschke** és, potser, la més antologitzada (Riechmann, 1994; Kaase, 1992;). Raschke els defineix, en una primera aproximació, com un "*actor colectivo que interviene en el proceso de cambio social*" (1994: 122). Aquesta és, però, tal com s'ha advertit, només una primera aproximació. Assenyala el teòric alemany que la definició de moviment social ha de fer referència a dos elements: a l'estructura especial del grup social que conforma el moviment i a les metes que aquest grup persegueix. Les propostes definitòries existents es poden classificar tot partint d'aquests dos elements. Raschke proposa una altra definició, aquest més completa:

"movimiento social es un actor colectivo movilizador que, con cierta continuidad y sobre las bases de una alta integración simbólica y una escasa especificación de su papel, persigue una meta consistente en llevar a cabo, evitar o anular cambios sociales fundamentales, utilizando para ello formas organizativas y de acción variables" (1994: 123).

Una altra definició l'aporta **Jorge Riechmann**, qui els defineix com a "agente colectivo que interviene en el proceso de transformación social (promoviendo cambios, u oponiéndose a ellos)"¹⁴ (Riechmann, 1994: 47).

Diu **Marisa Revilla Blanco** que els moviments socials són processos de construcció social de la realitat. Defineix el moviment social com "proceso de (re)constitución de una identidad colectiva"¹⁵, fuera del ámbito de la política institucional, que dota de sentido (certidumbre) a la acción individual y colectiva *en la articulación de un proyecto de orden social*¹⁶ (1994: 209).

Pedro Ibarra diu que "Un movimiento social es una forma de acción colectiva"¹⁷, y la existencia de una acción colectiva implica la preexistència de un conflicto, de una tensión que trata de

¹⁴ Aquesta definició, "aproximativa", tal com assenyala el propi autor, abraça les diferents branques del moviment obrer (socialdemòcrata, anarquista, comunista, cristiana), els moviments nacionalistes i regionalistes, els diferents moviments feixistes i el nacionalsocialisme alemany, el moviment juvenil i naturista alemany a començaments dels segle XX, el feminisme sufragista de finals del segle XIX, els moviments en pro del desarmament nuclear articulats a finals dels anys cinquanta a Gran Bretanya i la RFA, els moviments populars d'ajuda mútua a Amèrica Llatina o la Índia, els moviments veïnals europeus i la *community action* dels Estats Units als setanta i, també, els nous moviments socials (1994: 47-48).

¹⁵ S'entén per identitat col·lectiva "la definició compartida e interactiva, y producida por individuos en interacción, concerniente a las orientaciones de su acción, así como al campo de oportunidades y restricciones en el que tiene lugar su acción (Melucci, 1989: 34, citat a Revilla Blanco, 1994: 196).

¹⁶ Sobre aquesta definició precisa: "Somos conscientes de que en el ámbito de esta definición caben acciones como la de un movimiento neonazi y la de otros calificados como reaccionarios. Si admitimos la posibilidad de la inclusión de estos grupos en la definición del movimiento social, lo hacemos bajo la consideración de que no podemos dejar fuera lo que no es progresista o a lo que aplicamos nuestra propia lógica: cuando las acciones de estos grupos cumplen la definición (...) presenciamos el surgimiento de un movimiento social" (Revilla Blanco, 1994: 209). En definir el moviment social com a procés (Revilla Blanco, 1994) s'aposta entendre'l com a concepte obert, inacabat, una construcció que es realitza en el temps, que camina des del present cap al futur. Així doncs, des d'aquesta perspectiva, tot contradient perspectives teòriques com la mobilització de recursos, l'elecció racional els moviments socials no poden analitzar-se tot partint des d'una concepció fixa i des d'uns interessos preestablerts i subjectes a un patró de preferències inalterable en el temps.

¹⁷ "acción conjunta de individuos para la defensa de intereses comunes" (...) en la acción colectiva, la acción desarrollada sobre un interés y unas expectativas colectivas (un proceso de identificación) revierte en el nivel individual (la confirmación de la propia individualidad). Desde este punto de vista, el movimiento social es una forma

resolver -haciéndolo visible, dándole dimensiones- esa acción colectiva. Pero -importante llamada de atención- no cualquier conflicto desemboca en una acción colectiva *que toma la forma de un movimiento social*" (Ibarra, 2000: 9). Precisa, a més a més, que no totes les formes d'acció col·lectiva poden ser considerades moviments socials: "los movimientos sociales son *una determinada forma* (no una forma cualquiera) de juntarse un grupo o un montón de personas y reclamar lo que ellos creen que son sus derechos¹⁸" (Ibarra, 2000: 10).

Tot continuant amb la recerca de definicions que ajuden a entendre què són els moviments socials, cal destacar també les paraules de **Ibarra, Martí i Gomà**, qui afirmen que "existen muchas formas posibles de definir a este tipo de actor¹⁹. Con todo, cabe exponer una definición operativa que describe a un movimiento social como *un actor político colectivo de carácter movilizador* (y, por tanto, un espacio de participación) *que persigue objetivos de cambio a través de acciones* (generalmente no convencionales), *y que por ello actúa con cierta continuidad, a través un alto nivel de integración simbólica y un bajo nivel de especificación de roles, a la vez que se nutre de formas de acción y organización variables*" (2002: 29-30).

de acción colectiva (es un proceso de identificación), pero no toda la acción colectiva es la acción de un movimiento social" (Revilla Blanco, 1994: 186-187).

¹⁸ Tanmateix, assenyala Pedro Ibarra que "Mejor que definir a priori qué es un movimiento, parecería más útil llegar a una descripción de los movimientos a partir de reflexionar sobre qué es lo que los movimientos tratan de suplir; qué carencias, qué frustraciones, qué negaciones hacen surgir un movimiento social" (2000: 9)

¹⁹ I ja que existeixen moltes maneres de definir els moviments socials, tal com han advertit aquests autors –i com s'ha advertit per part de qui açò escriu-, a les pàgines d'aquest llibre trobem moltes altres definicions: "actores políticos colectivos creadores de significados con el objetivo de desafiar los discursos sociales dominantes y exponer una forma alternativa de definir e interpretar la realidad" (Ibarra/Martí/Gomà: 2002: 44); "forma de acción política colectiva que implica la preexistencia de un conflicto que trata de resolverse a través de la movilización" (Ibarra/Martí/Gomà: 2002: 53); "formas organizativas horizontales, participativas, solidarias, con un alto nivel de integración simbólica y un bajo nivel de especificación de roles..." (Ibarra/Martí/Gomà: 2002: 53). I és també al mateix llibre, tot i que un poc més endavant, on, tot precisant les altres propostes definidores, s'afirma que "un movimiento social ha de ser considerado un actor político colectivo de carácter movilizador y, por tanto, espacio de participación, que persigue objetivos de cambio a través de acciones no convencionales; para ello actúa con cierta continuidad, un alto nivel de integración simbólica y un bajo nivel de especificación de roles, a la vez que se nutre de formas de organización variables. Por tanto, un movimientos social es un agente de persuasión y presión que desafía las interpretaciones dominantes sobre algunos aspectos de la realidad" (Ibarra/Martí/Gomà: 2002: 67). Aquesta definició permet els autors extraure cinc característiques que, de manera generalitzada i malgrat les excepcions i matisacions, ajuden a entendre què implica el concepte moviment social: "Apoyados por esta definición podemos extraer hasta cinco dimensiones de caracterización de los movimientos sociales: a) un ámbito temático transversal: ni global como el de los partidos ni sectorial como el de los grupos de interés; b) un objetivo de transformación por medio del conflicto y de la acción adversativa; c) una estructura flexible y fluida, tendente a la horizontalidad y a la baja especificación; d) un repertorio de prácticas no institucionales, y e) la puesta en juego de recursos de movilización de ciudadanos-activistas, con fuertes engranajes simbólicos (Laraña, 1999: 67)

Per a **Enrique Venegas Sánchez** els moviments socials són "agentes de influencia y cambio social" (Venegas Sánchez, 2003: 104).

La dificultat de trobar una definició adient per al concepte de moviment social ha portat a part dels especialistes recents a abandonar "el empeño por definir con precisión el objeto de estudio, para optar por la fórmula más simple de delimitarlo: la enumeración de las actividades que consideran incluidas en él" (Pérez Ledesma, 1994: 63). Com a paradigma d'aquest canvi d'actitud (de la definició a la definició) trobem la següent caracterització d'**Anthony Oberschall**: "rico y heterogéneo campo [de conflictos sociales] que incluye los conflictos de clase, raciales y comunales, las rebeliones, las insurrecciones, las revoluciones, los motines, los desórdenes civiles, los disturbios sociales, las huelgas, el bandidismo, los movimientos nacionalistas, las manifestaciones de protesta, etc." (1973: 31, citat a Pérez Ledesma, 1994: 63).

M'agradaria acabar aquest apartat no amb una definició que intente sintetitzar les diverses maneres amb què diferents teòrics han intentat explicar què són els moviments socials. Aquests constitueixen una realitat tan complexa que sembla que difícil –per no dir impossible– emmarcar-los sota una definició. Voldria quedar-me amb una imatge. Aquesta és la dels moviments socials vistos i entesos com a un calidoscopi: "si tuviéramos que escoger una imagen que sintetizara la naturaleza de los movimientos sociales optaríamos por la de un calidoscopio. En ella se puede distinguir, por un lado, la plasticidad generada por la posición que ofrece el conjunto de elementos (el todo) y, por otro, cada uno de éstos, con su propia entidad. Pero cuando creemos que hemos aprehendido las características de la composición cromática de la imagen retenida, un leve movimiento transforma completamente su forma" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 55).

2.1. Algunes precisions sobre la definició de Joachim Raschke

"movimiento social es un agente colectivo movilizador que persigue el objetivo de provocar, impedir o anular un cambio social fundamental, obrando para ello con *cierta continuidad*, un alto nivel de integración simbólica y un nivel bajo de especificación de roles, y valiéndose de formas de acción y organización variables"

Raschke

Aquesta definició cal analitzar-la des de quatre vessants: el tipus d'actor (col·lectiu), les finalitats (transformació social), l'organització (certa continuïtat, alt grau d'integració simbòlica i escassa especificitat de rols) i el tipus d'acció (predominantment, l'acció directa²⁰).

a) "agente colectivo"

Els moviments socials són un context d'acció col·lectiva formada per individus lligats entre ells. No són "mitjans" de canvi social, ni l'expressió passiva de tendències socials de canvi, sinó que són actors que s'involucren de manera activa en el curs de les coses amb l'objectiu d'influir sobre aquest desenvolupament (Raschke, 1994: 123). La caracterització dels moviments socials com a *agents col·lectius* no implica que aquests siguin unitaris, uniformes. Ans al contrari, tendeixen a caracteritzar-se "por un *elevado grado de pluralismo y diferenciación interna*, por una multiplicidad de corrientes, tendencias y formas de acción" (Riechmann, 1994: 48).

b) "movilizador"

Segons la definició proposada per Raschke, els moviments socials són mobilitzadors. Necessàriament han de ser-ho perquè el fonament de poder dels moviments socials és precari i no està assegurat a través de la seua institucionalització (Raschke, 1994: 124). En estar mancats d'una base ferma i de membres formals, els nous moviments socials han de preocupar-se constantment de la seua capacitat de mobilització: han de buscar constantment el suport de la societat. Per existir han de mobilitzar-se i mobilitzar. Aquesta necessària condició dels moviments socials ha estat expressada també metafòricament: "con los movimientos sociales ocurre como con las bicicletas: en el momento que deja de pedalear, se caen" (Zubero, 1996: 143) o "son como tiburones: deben moverse constantemente para permanecer con vida" (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 37).

Com a conseqüència de la importància que té la mobilització, Revilla Blanco defensa que els moviments socials són una "acció participativa": "la estrategia del movimiento social depende del

²⁰ L'essència dels moviments socials és l'acció directa, "una forma de acción que suele saltarse las reglas políticas y las normas convencionales de comportamiento. Esta acción suele producirse cuando personas que comporten circunstancias parecidas llegan a la conclusión de que su vida diario no es normal, que está amenazada o innecesariamente en desventaja frente a otros, y descubren que mediante su acción colectiva tienen una posibilidad razonable de cambiar las condiciones que les amenazan o les sitúan en desventaja" (Flacks, 1994: 452).

apoyo de sus miembros. El movimiento social carece inicialmente de recursos institucionales: el único recurso disponible para la acción del movimiento social es la movilización" (1994: 204).

c) "que persigue el objetivo de provocar, impedir o anular un cambio social",

Els moviments socials, des de sempre, han actuat repetidament com una força impulsora de canvi social i polític. Tal com apunten Dalton, Kuechler i Bürklin, el moviment agrari i el moviment obrer alteraren el curs de la història occidental i el moviment nord-americà dels drets civils va modificar alguns aspectes bàsics de les relacions socials en tan sols una dècada (1992: 23-24). Els enfocaments sociològics més rellevants assumeixen com a incontestable que tots els nous moviments socials també pretenen *interferir –provocar, impedir o anular- un canvi social*. D'ací que se'ls definesca com a actors/agents de transformació social i se'ls "agraesca" el paper que han tingut i tenen en la transformació de les societats. Tanmateix, tal com recorda Julio Alguacil Gómez, "deben recorrer un largo camino y superar muchos retos antes de convertirse en motores de cambio (o contra-cambio) social" (2003: 30).

Tot i que les primeres definicions (Heberle i Gusfield defensaven, com a aspecte fonamental, la modificació de l'ordre social, aviat va resultar evident que molts moviments no buscaven la transformació de la societat, sinó la defensa enfront de possibles innovacions²¹. Aquesta ambivalència dels moviments socials ha portat a definicions més generals (Giddens, 1991) i a la diferenciació entre moviments proactius i reactius (Tilly) o moviments i contramoviments (Pérez Ledesma, 1994: 60).

Tot i que no és condició necessària que els MS siguin revolucionaris –és a dir, que busquen subvertir radicalment el sistema- sí que han de proposar-se la transformació (o la no transformació) de les estructures socials rellevants. Aquesta característica, precisament, els diferencia d'altres fenòmens col·lectius "como las corrientes culturales o los movimientos

²¹ "Esta doble cara del mundo que nos toca vivir es la que justifica el carácter "ambivalente" de los nuevos movimientos sociales, en los que se combina un sector proactivo o modernista con otro reactivo o contrario a la modernidad. O, como los ha definido Dieter Rucht, "una corriente militante, contractual, emancipatoria y radical-democrática", que se ha reflejado en los movimientos estudiantiles, en el feminismo y en la Nueva Izquierda, y "otra" corriente defensiva, antimodernista, que reacciona frente a las consecuencias destructivas de la racionalización del sistema" y de la que son buenos testimonios los movimientos ecologistas o pacifistas" (Pérez Ledesma, 1994: 102-103).

religiosos" (Riechmann, 1994: 48). Tot precisant aquesta afirmació, assenyala Raschke que "la delimitación de las metas de los cambios sociales fundamentales (...) debe prescindir de los anhelados cambios estructurales del Estado y/o de la sociedad como característica de los movimientos sociales. No es importante una meta que busque un cambio del sistema en su conjunto, pero sí el de, al menos, algunos elementos importantes del mismo" (1994: 125). Cal doncs, destacar "su papel verdaderamente modificador de una realidad que a veces se percibe muy opaca en su conjunto, pero que cede y se clarifica en las experiencias concretas de relación y creación de tejido social que conforman los movimientos" (Grau/Ibarra, 2000: 5).

Cal també tenir en compte que "cada espacio de trabajo, por pequeño que pueda parecer, forma parte de un entramado más amplio que, sin voluntad de articularse orgánicamente, tiene el sentido de atender a las voluntades de personas que han hecho consciente su condición y situación en la sociedad y, en esta medida, tiene la potencialidad de crear formas de relación y vida alternativas a las actuales" (Grau/Ibarra, 2000: 5).

A més a més, la capacitat dels moviments socials per assolir aquestes transformacions socials està condicionada, també, per l'indret des del qual s'articulen: "En algunos países han tenido escasos efectos duraderos sobre la vida política, mientras que en otros sus actividades han sido signo premonitorio de profundas reestructuraciones del sistema político" (1992: 101).

És important assenyalar que existeixen altres formes d'acció social que també pretenen impulsar o oposar-se a canvis (els sindicats, els partits polítics, els grups de pressió) i que, tanmateix, no són (habitualment) considerats moviments socials

d) "obrando para ello con cierta continuidad",

La *continuitat* també és una altra característica que distingeix els MS d'altres mobilitzacions col·lectives. Tot i que, com es veurà, els moviments socials són efímers (pel fet que tenen, tard o d'hora, un inici i un final), és necessària una certa continuïtat, una certa durabilitat o pervivència temporal. Raschke no assenyala, amb precisió, què entén per "certa continuïtat". Es limita a afirmar: "digamos varios años" (1994: 124). Aquesta característica els diferencia i els situa fora d'altres accions de tipus col·lectiu esporàdiques o espontànies. Assenyala aquest investigador que "existe además un correlato entre la amplitud de las metas y la duración del movimiento"

(1994: 124)

e) "un alto nivel de integración simbólica",

*L'alt nivell d'integració simbòlica*²² es manifesta per part dels integrants del MS mitjançant el sentiment de pertànyer a un grup i la creació de la identitat col·lectiva. És molt important crear un "nosaltres". I aquest "nosaltres", aquesta consciència comuna, que es desenvolupa sobre la base d'una diferenciació entre aquells que estan "a favor" i aquells que estan "en contra" (amics/enemics). Aquest sentiment de nosaltres (*Wir-Gefühl* en alemany) "Se manifiesta, entre otras formas, en la moda (desde los *sanscullo*tes hasta los pantalones vaqueros), los modales, el lenguaje, los hábitos y los símbolos políticos" (Raschke, 1994: 124).

Melucci analitza aquest procés de construcció de la identitat col·lectiva i assenjala que són tres les dimensions, estretament vinculades entre elles, que participen en aquest procés: "La identidad colectiva como proceso enlaza tres dimensiones fundamentales que distingo analíticamente, aunque en realidad se entretrejen: 1.formulación de estructuras cognitivas relativas a los fines, medios y ámbitos de acción; 2.activación de las relaciones entre los actores, quienes interactúan, se comunican, negocian y adoptan decisiones; 3.realización de inversiones emocionales que permiten a los individuos reconocerse" (Melucci, 1994: 173). D'aquestes tres dimensions assenyalades per Melucci se n'han fet ressò d'altres autors, tot citant-lo: "La primera se situa en el nivel, tan descuidado por los teóricos americanos de los años setenta, de las creencias: o, si se quiere utilizar términos menos cargados de connotaciones, de la formulación de armazones cognitivos relacionados con los fines, los medios y el terreno en que se desarrolla la acción. La segunda se refiere a la red de relaciones sociales; es allí donde tiene lugar "una activación de las relaciones entre los actores, que interactúan, se comunican, influyen unos sobre otros, negocian y toman decisiones". Pero hay una tercera dimensión, de capital importancia, y que permite romper con esa lógica del puro cálculo: es la "realización de inversiones emocionales", gracias a la cual los individuos acaban reconociéndose como

²² "La peculiaridad de la acción del movimiento social frente a otras formas de acción colectiva (otras identidades reflejadas en las diversas formas de acción de partidos políticos, sindicatos, grupos de interés y de presión) consiste en que el resultado principal del movimiento es dotar de *sentido* a la acción individual y colectiva. Se puede argumentar que la acción colectiva de organizaciones institucionales obtiene el mismo resultado. La diferencia radica en que, en el movimiento social, como proceso de identificación y como construcción social, se produce (como resultado) la *integración simbólica de los individuos cuya voz no se recoge en los proyectos existentes en una sociedad* (Revilla Blanco, 1994: 201).

miembros de una colectividad" (Pérez Ledesma, 1994: 101).

Cal també tindre en compte que, tot i que el moviment es desenvolupa a través d'organitzacions, no es tracta d'un fenomen associatiu (fet que implicaria una afiliació explícita, el pagament de quotes i l'assistència regular a reunions). Allò que dóna unitat i coherència al moviment és la participació dels seus membres en les activitats (o, almenys, algunes d'elles) del moviment, i sobretot l'acceptació d'un conjunt de creences generalitzades juntament amb una consciència de grup (Pérez Ledesma, 1994: 61).

f) "un nivel bajo de especificación de roles y valiéndose de formas de acción y organización variables".

Els moviments socials com a un tot (ja s'ha dit que són molt més que l'organització o organitzacions, que constitueixen les parts) manifesten, en comparació amb les organitzacions formals, una escassa diferenciació i fixació dels seus rols, dels seus papers. Sense aquesta militància formal (o fora d'ella) són possibles múltiples i canviants formes de participació. L'especificació dels papers augmenta amb el grau d'organització del moviment tal com es percep, per exemple, si comparem els nous moviments socials amb el moviment obrer (Raschke, 1994: 124). Així doncs, en síntesi, el *baix grau d'especificació de rols* dels moviments socials respecte a d'altres organitzacions formals té com a conseqüència la possibilitat de diverses i variades formes de participació.

3. Vells i nous moviments socials

L'origen dels anomenats nous moviments socials s'ha situat en el cicle de lluites i protestes que va tenir lloc als anys 60. L'expressió "nous moviments socials²³" englobava aleshores el feminisme, l'ecologisme i el pacifisme. Tots tres van veure la llum per primera vegada als Estats Units, des d'on es traslladaren ràpidament a la resta del món a través de la cultura anglosaxona. Aquests tres moviments, tal com assenyala Riechmann, "han nacido en el marco y al rebufo de un movimiento social más amplio, el movimiento estudiantil o universitario que, entre 1965 y 1970 se extendió desde California a Frankfurt, desde París a Praga y desde Barcelona y Madrid a Italia y México" (1994: 3). Així doncs, en parlar de nous moviments socials, hom es refereix a moviments socials propis de les societats industrials avançades que sorgiren en quasi tots els països desenvolupats al bell mig dels anys seixanta. 1968 és una data emblemàtica, i és per això sovint se'ls denomina "moviments del 68".

Tot i tenir un origen geogràfic comú (els Estats Units), els nous moviments socials presenten en l'actualitat diferents trets segons la zona geogràfica des d'on actuen. Aquest fet dificulta -encara més- la teorització al voltant d'aquests moviments: "Algunas de las dificultades para explicar de manera satisfactoria el fenómeno se deben a las diferencias nacionales en la forma y en la autoconciencia de estos movimientos (...), que también influyen en los puntos de vista de los investigadores de cada país (...)" (Brand, 1992: 46). D'altres investigadors han emfasitzat també aquest "problema": "La falta de datos sistémicos que permitan comparaciones entre países sobre la existencia, la organización, las actividades y los sistemas de creencias de los movimientos sociales dificultan las generalizaciones a escala internacional en materia de movimientos sociales" (Kaase, 1992: 125)

L'aparició en l'esfera pública dels moviments relacionats amb qüestions ambientals, la igualtat sexual, els drets dels consumidors, etc., no constitueix una desviació radical respecte al curs normal de l'evolució de la societat. Tanmateix, com ja s'ha dit, l'emergència i l'estil polític d'aquests era (i és) difícil d'explicar amb les teories existents sobre la lluita social i l'acció col·lectiva. (Dalton/Kruechler/Bürklin, 1992: 24). Aquests moviments compartien uns trets

²³ El terme "nous moviments socials" fou enunciat -probablement, tal com assenyalen Dalton, Kuetchler i Bürklin- pels científics socials de l'Alemanya federal ("Neue soziale Bewegungen"). El concepte, ràpidament, fou introduït al vocabulari anglès d'investigació social ("New Social Movements") (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 21)

específics que els situaven fora de l'àmbit d'acció (i, per consegüent, també d'anàlisi) dels moviments socials existents fins aleshores: "No es extraño que la imagen de novedad se difundiera de inmediato: eran nuevos los actores, nuevos también sus objetivos, e incluso sus formas de acción se apartaban de las tradicionales" (Pérez Ledesma, 1994: 98).

Les organitzacions ecologistes, feministes i pacifistes presenten una gran varietat de formes. Tanmateix, diversos observadors assenyalaren que aquests grups comparteixen aspectes qualitativament nous de l'activitat política ciutadana de les democràcies occidentals. Molts d'aquests nous grups, influenciats per la ideologia de la Nova Esquerra del moviment estudiantil i de les tàctiques polítiques no convencionals que aquests utilitzaven, es desvien en allò que és fonamental dels objectius socials i l'estil polític predominant en les democràcies industrials occidentals. Cap grup tipifica completament i per ell mateix aquest nou tipus de representació d'interessos, però les seues característiques essencials poden percebre's en diferents grups que pertanyen a aquests tres moviments: ecologista, feminista i pacifista (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 20-21).

Cal matisar, però, l'adjectiu que els qualifica com a nous: "Hablando con propiedad, los tres movimientos sociales mencionados son sólo relativamente "nuevos"²⁴. Se suele decir que son nuevos en comparación con el "viejo" movimiento obrero y sindical. Pero, de hecho, el feminismo como movimiento social (sufragista, por ejemplo) es tan antiguo como el movimiento obrero y sindical; el pacifismo como actitud es más antiguo que el movimiento obrero y sindical, y como movimiento propiamente dicho se remonta, en Europa, por lo menos a la antesala de la primera guerra mundial (o, en algunos aspectos, a la guerra franco-prusiana de 1870). De modo que "la novedad" de estos dos movimientos en los años sesenta-ochenta tiene que referirse sobre todo a su dimensión y a su orientación" (Riechmann/Fernández Buey, 1994: 4). En canvi, "Si era "nuevo", en todos los sentidos, el movimiento ecologista o medioambientalista"

²⁴ "los NMS aparecidos a mediados de los años sesenta en las sociedades capitalistas avanzadas tienen todos antepasados ilustres y muy longevos²⁴: pueden rastrearse componentes del actual pacifismo desde hace varios milenios y en diferentes culturas; hay movimientos de protección de la naturaleza -en general de corte romántico/conservador- desde los comienzos de la industrialización; y los orígenes del movimiento de mujeres son más antiguos que los del movimiento obrero (el comediógrafo Aristófanes, en su obra Lisístrata, se anticipó a su tiempo describiendo un movimiento pacifista de mujeres; en la Europa del siglo XII, las beguinas que se retiraban para formar una "contrasociedad de mujeres" constituyen un interesante movimiento profeminista; hay una corriente guadianesca de "feminismo literario" en casi todas las naciones occidentales desde hace siglos)" (Riechmann, 1994: 92).

(Riechmann/Fernández Buey, 1994: 4).

També s'ha de tindre en compte que el debat que s'ha generat al voltant de la novetat dels nous moviments socials ha sigut molt més intens a Europa que no a l'altre costat de l'Atlàntic. Als Estats Units la inexistència d'un moviment obrer poderós i organitzat i la presència de tradicions progressistes radicals -des de la revolució del segle XVIII fins al populisme d'esquerres, els moviments pels drets civils, la Nova Esquerra i els moviments estudiantils i, més recentment, els moviments contemporanis de dones, ecologista i antinuclear- fan que siga relativament difícil comparar uns i altres. Mentre que a Europa el concepte de nous moviments socials es refereix a un espectre polític i ideològic diferenciat, tot i que ampli per la seua composició, els moviments "nous" als Estats Units acostumen a identificar-se, senzillament, amb els que són "contemporanis", inclosos certs contramoviments destacats com la Nova Dreta (Rucht, 1992: 219).

A Europa aquesta dicotomia ha generat un intens debat²⁵ en què sembla difícil arribar a un acord. Alberto Melucci, qui fou un dels primers a utilitzar el terme -"Siendo uno de los que introdujeron el término "nuevos movimientos sociales" en la literatura sociológica" (Melucci, 1994: 162)-, critica aquestes discussions al voltant de la presumpta novetat d'alguns moviments socials: "El problema de la "novedad" de los "nuevos movimientos sociales" ha sido ampliamente discutido y criticado en esta literatura (...). Si no se percibe la naturaleza transitoria y relativa del concepto "nuevo movimiento social", tanto críticos como analistas corren el riesgo de verse atrapados en un debate interminable" (Melucci, 1994: 162-163). Inacabable o no, (necessari o no, rellevant o no...) el fet és que aquest debat fou (i encara és) un dels aspectes centrals al voltant del qual gira la teorització sobre els moviments socials (Riechmann, 1994; Kaase, 1992; Wilson, 1992; Ibarra, 2000; Ibarra/Martí/Gomà, 2000; Laraña, 1999; Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992; Pérez Ledesma, 1994; Melucci, 1994; Raschke, 1994; Inglehart, 1992; Klandermans, 1992; Rucht, 1992; Offe, 1992; Álvarez Junco, 1994; Johnson/Laraña/Gusfield, 1994, etc.). I, per tant, convé parlar-ne tot i que siga de manera panoràmica.

²⁵ També hi ha qui sembla restar transcendència als qualificatius de nous i vells i destaca, com a vertaderament important, la presència dels moviments al llarg del temps: "Los movimientos repiten viejos estilos e incorporan nuevas prácticas (...) siempre están presentes" (Adell Argilés, 2000: 334).

Per què el feminisme, l'ecologisme i el pacifisme són considerats nous moviments socials? Es podria contestar a aquesta pregunta -de manera breu, ràpida i simplista- tot dient que s'anomenen nous perquè la seua aparició és recent, nova. Tanmateix, darrere del denominador comú d'aquests moviments hi ha molt més que la (relativament) recent data de naixement, d'irrupció. No és, doncs (només) la cronologia el que determina si un moviment és o no nou (Dalton/Kruechler/Bürklin, 1992: 29), sinó que és el contingut dels moviments el que determina la seua novetat. A grans trets són considerats nous perquè són diferents dels ja existents i perquè són nous els actors, els objectius i les formes d'acció (Pérez Ledesma, 1994: 98). Així doncs, no es poden considerar nous tots els moviments socials dels nostres temps. Per saber quina novetat ofereixen determinats moviments socials respecte a uns altres caldrà, doncs, compararlos²⁶.

Són nous els seus membres? Són nous els seus actors? En comparació amb els vells moviments socials, com el moviment obrer, de caire classista, els nous moviments socials són interclassistes. Aquesta característica serà represa més endavant.

Són nous els continguts de les seues reivindicacions? Són nous els seus objectius? Per

²⁶ Melucci adverteix que aquells qui discuteixen sobre la "novetat" de certs moviments socials -defensors i detractors- cometen un mateix error epistemològic: "La "novedad" es por definición un concepto relativo que tiene la función temporal de señalar algunas diferencias comparativas entre las formas históricas de conflicto de clase y las formas emergentes de acción colectiva. Pero, si la reflexión y la investigación no individualizan las características distintivas de los nuevos movimientos, quedamos prisioneros de un debate sin salida que opone a los que apoyan y critican sus condiciones de novedad. Por otra parte, se afirma que muchos aspectos de las formas contemporáneas de acción pueden encontrarse en fenómenos históricos precedentes, y que su pretendida novedad está ligada solamente a la "miopía del presente" a la que con frecuencia están sometidos los sociólogos, sobre todo cuando están emotivamente implicados en su objeto de estudio. Por otro lado, los defensores de la novedad de los movimientos contemporáneos se esfuerzan a su vez en mostrar que las similitudes son sólo formales y que los mismos fenómenos cambian de significado cuando se los sitúa en sistemas distintos. Pero tanto los críticos de la novedad de los "nuevos movimientos" como los que apoyan este "paradigma" cometen el mismo error epistemológico: considerar a los fenómenos contemporáneos como un objeto empírico unitario, y desde ese supuesto proceder a definir o a discutir y negar su novedad" (Melucci, 1994: 123). L'investigador italià assenyala que aquests nous moviments socials combinen components diversos en la seua unitat empírica, nivells i orientacions d'acció que han de distingir-se analíticament. Si no es diferencien aquests elements, la comparació entre formes d'acció que se situen en contextos històrics distants i distints respon a una confusió epistemològica. L'investigador italià remarca que no es tracta de decidir si són o no equivalents o comprables les dades empíriques recollides, sinó d'identificar fins a quin punt pot considerar-se equivalent el seu significat així com el lloc que ocupen en el sistema de relacions socials. Així doncs, per poder comparar vells i nous moviments socials, cal "distinguir distintes orientaciones de la acción dentro del mismo objeto empírico (por ejemplo, la presencia o ausencia de una actitud de conflicto, el grado de solidaridad y cohesión dentro del movimiento, la compatibilidad con los límites del sistema). También es preciso distinguir entre los distintos sistemas de relaciones sociales que lleva consigo la acción colectiva" (1994: 123-124).

a Riechmann moltes de les demandes dels anomenats nous moviments socials no ho són, en absolut, sinó que formen part del patrimoni comú amb molts moviments emancipadors anteriors. En canvi, sí que són indubtablement noves dues línies de conflicte: "la protesta contra la modernització burocràtica, el control social sempre creixent i la racionalització del "mundo de la vida" ajena a la expansió de la tecnologia" i "la lluita polític-cultural per un mode de vida que aminore substancialment la destructivitat ecològica i social de la present civilització industrial" (1994: 76).

També hi ha qui planteja la novetat respecte a les reivindicacions dels NMS en els següents termes: "Aunque el abanico de temas controvertidos replanteados por los nuevos movimientos sociales no constituye una novedad completa en términos históricos, sí ha adquirido una importancia política muy superior. Esto tiene que ver, por una parte, con la atenuación del conflicto de clases causada por las reglamentaciones del estado del bienestar y el consiguiente bienestar material a un nivel relativamente elevado. Y por otra parte con el nuevo carácter mundial de los problemas ecológicos, la amenaza de autodestrucción nuclear y las nuevas dimensiones de los efectos y riesgos de la tecnología" (Brand, 1992: 49).

És nova la seua manera d'actuar, de reivindicar? Són noves les seues formes d'acció? També les formes d'acció més utilitzades pels NMS ofereixen novetats en comparació amb moviments més antics com el moviment obrer (o els moviments feixistes). Així ho defensen diversos investigadors (Rucht, 1992; Raschke, 1994; Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992)

Els teòrics que defensen que els nous moviments socials són únics en el seu gènere no es basen, com es veu, en un sol tret aïllat, sinó en un conjunt de factors que, combinats entre ells, defineixen allò realment essencial d'aquests moviments.

Per a definir la "novetat" dels nous moviments socials també hi ha qui enuncia un seguit de diferències, quant a la ideologia, orígens, estructura, estil i finalitats d'aquests grups, que distingeixen els nous moviments socials respecte als vells. Pel que fa a la *ideologia* argüeixen que l'orientació ideològica dels nous moviments socials determina allò que, realment, s'hi pot considerar nou. La seua orientació ideològica influeix en el tipus de partidaris que mobilitzen, en la seua estructura organitzativa i en l'elecció de la seua manera de fer política. Quant a la *base*

de suport, la investigació sobre els moviments socials atorga una base classista als vells i una base interclassista als nous.

Tot i que les primeres investigacions sobre aquests nous moviments continuaven enllaçant-nos amb els conflictes de classe de la societat capitalista, la majoria dels investigadors actuals ho posa en dubte. Els nous moviments socials suposen un pas des d'unes divisions polítiques basades en grups a unes altres basades en valors i temàtiques, que determinen comunitats d'idees. De les *motivacions* per participar es diu que l'acció col·lectiva al si dels vells moviments socials buscava, normalment, l'interés propi. Per contra, els objectius dels nous moviments socials -de caire més ideològic- inclouen, sovint, també bens col·lectius que no són exclusius dels membres del grup. Respecte a l'*estructura organitzativa*, els vells moviments socials es caracteritzen per una estructura centralitzada i jeràrquica. Contràriament, els teòrics dels nous moviments socials sostenen que aquests prefereixen una estructura descentralitzada, oberta i democràtica.

Per últim, pel que fa a l'*estil polític*, els nous moviments socials introdueixen, com a novetat, la voluntat de quedar-se intencionalment al marge del marc institucional de l'administració pública. Prefereixen influir en les decisions polítiques mitjançant pressions i mitjançant el pes de l'opinió pública en compte de comprometre's directament amb l'activitat política convencional. Els nous moviments socials aposten per la protesta. Ni les protestes ni les manifestacions són noves al si de les democràcies occidentals. Tanmateix, mentre que aquestes manifestacions i protestes acostumaven a ser explosions incontrolades (enfront d'altres accions col·lectives, conscientment planificades pels vells moviments socials), actualment, en les democràcies contemporànies, es planifiquen i s'organitzen a consciència per part dels nous moviments socials (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 29-35)

D'altra banda, Riechmann sintetitza en vuit, els trets que, segons ell, serveixen per definir els nous moviments socials: (I) orientació emancipatòria (II), situats en un punt intermedi entre els moviments amb orientació de poder i els moviments amb orientació cultural (III), orientació, en certa manera, "antimodernista", (IV) composició social és heterogènia (V) objectius i estratègies d'acció molt diferenciats (VI) estructura organitzativa descentralitzada i antijeràrquica (VII)

pol·lització de la vida quotidiana i de l'àmbit privat (VIII) mètodes d'acció col·lectiva no convencionals (1994: 61-67).

Tot i aquestes característiques específiques que els distingeixen dels vells, opina aquest autor que cal relativitzar la qüestió de novetat/vellesa dels moviments socials: "en cierto sentido se trata de una cuestión de perspectiva, de dónde fijemos nuestra atención, de si nos interesa más destacar las continuidades o las rupturas e nuestra narración del decurso social. Pues en la historia de cualquier colectividad humana se dan siempre las dos cosas, continuidades y rupturas, y podemos hacer hincapié en una cosa o la otra al narrar esa historia" (1994: 69).

En el cas concret dels moviments socials, per a Riechmann, la balança que sospesa les continuïtats i les ruptures es decanta en favor dels segons: "tenemos que estimar en qué medida cuentan más en este caso las rupturas que las continuidades. Por ejemplo, es verdad que el feminismo y los movimientos de mujeres tienen más de 160 años de historia: un feminismo organizado surgió en EE.UU. en la década de 1830, en Gran Bretaña en la de 1850, en Francia en la de 1870 (...) Es verdad que puede rastrearse un "protoecologismo" al menos desde mediados del siglo XIX (...). Pero, en mi opinión (...), *en el caso del ecologismo contemporáneo, del "segundo" feminismo y del pacifismo antinuclear, pesan más las rupturas que las continuidades*" (1994: 69).

Per a Riechmann els nous moviments socials són nous en dos sentits: substancial i no substancial. La novetat no substancial (contextual, relativa) fa referència al fet que, en el moment del seu naixement, els participants en els nous moviments socials es van sentir nous sobre tot en comparació amb les formes institucionalitzades (i en general prou ben integrades en les formacions socials del capitalisme tardà, "cooptades" a un sistema corporatiu mitjançant la cessió de parcel·les de poder i benestar) del moviment obrer: els sindicats, els partits socialdemòcrates i els partits comunistes. La novetat substancial cal rastrejar-la en els valors, formes d'organització, de mobilització i d'acció, objectius sociopolítics i continguts culturals dels NMS (1994: 69-70). L'anàlisi d'aquests elements el porta a concloure que no són nous els valors que orienten els NMS, però sí la forma peculiar de la seua articulació; no són noves en sentit substancial les seues formes d'organització, tot i que sí que tenen valor de novetat en el context en què naixen; i sí són nous els continguts culturals, el tipus de mobilitzacions, les formes d'acció i els objectius

sociopolítics dels NMS (1994: 80).

Pedro Ibarra, tot introduint una altra aportació a aquesta dicotomia, diu que els nous moviments socials es caracteritzen –i es diferencien dels vells- per tres trets: identitat col·lectiva, autonomia i globalitat. Els vells són "organizaciones de defensa de intereses concretos (...) ni les preocupa construir identidad colectiva, ni reivindican la autonomía; son organizaciones que funcionan jerárquicamente, respetan los sistemas de protesta establecidos y tienden a estar representados en el poder a través de partidos políticos interpuestos. Y lo de la globalidad les resulta un asunto muy alejado de sus reales preocupaciones" (Ibarra, 2000: 16).

Assenyala també algunes altres diferències entre els vells i els nous moviments socials. La diferència bàsica, apunta, rau en què els primers defensen "valors materials", mentre que els segons volen aconseguir "valors postmaterials". A més a més, defensa que els nous són interclassistes²⁷ i reivindiquen canvis locals que no posen en qüestió el sistema mentre que els vells són classistes i reivindiquen canvis socials totals i radicals. Tanmateix, tot i buscar (i trobar) aspectes que diferencien uns i altres, és conscient que aquests són totalment criticables: "Es posible contestar "depende" (...) Al final, probablemente, la única diferencia indiscutible es la derivada de las específicas reivindicaciones de cada movimiento" (2000: 17).

El que realment importa per Ibarra d'aquesta "falsa dicotomía entre nuevos y viejos movimientos" (2000: 24) és el fet que els moviments socials són cíclics i, per tant "*hay que entenderlos de forma dinámica*". En el transcurrir històric de los movimientos, cambian sus rasgos. Y eso es algo que ocurre a todos los movimientos sociales. En líneas muy generales, se puede decir que lo habitual es que en su fase constitutiva y ascendente todos los movimientos tiendan a presentarse con los rasgos (identidad, autonomía y globalidad) definidos como nuevos. Y en las fases posteriores, de estabilidad o declive, estos rasgos se van debilitando, convirtiéndose el movimiento en un grupo más convencional tanto desde la perspectiva organizativa como desde la base cultural. En consecuencia se puede afirmar que no hay distintos movimientos. Unos

²⁷ "Cuando se observa la composición de los nuevos movimientos sociales, como el llamado movimiento antiglobalización, se aprecia que lo que en tiempos se llamó "conciencia de clase", en esta tesitura, se está transformando en una especie de nueva "conciencia social", más heterogénea y extensa que la realidad decimonónica de la "clase obrera" (Méndez Rubio, 2003: 211).

nuevos y otros viejos. Sino que *todos los movimientos sociales, dependiendo de la coyuntura, pueden ser –y suelen ser- viejos o nuevos*" (2000: 16).

S'ha de deixar ben clar que parlar de nous moviments socials no significa desvincular-los, per complet, dels considerats vells moviments socials²⁸. I així ho han deixat palés diversos investigadors: "Estas características de los nuevos movimientos sociales no son independientes de los lazos que mantienen con el pasado ni implican ausencia de continuidad con movimientos tradicionales" (Johnson/Laraña/Gusfield, 1994: 9); "Los nuevos movimientos sociales (...) también muestran rasgos viejos. Reflejan no sólo signos de continuidad nacional en las formas de protesta y de solución de conflictos, sino también de continuidad en los temas reivindicativos y en los conflictos de clase a lo largo de sus diversos ciclos históricos de movilizaciones: continuidad de los movimientos de mujeres, por la paz y de defensa de la naturaleza, de las cruzadas humanistas (contra la esclavitud y la discriminación racial, a favor de reformas sociales y de derechos humanos) y de los numerosos impulsos hacia el desarrollo de formas de vida alternativas (sencillas e igualitarias)" (Brand, 1992: 47).

Així doncs, tot i les diferències i les semblances que es puguen establir entre ells, el que sembla evident és que els nous moviments socials constitueixen la manifestació contemporània de velles aspiracions d'emancipació (Riechmann, 1994). Sense voluntat d'infravalorar les novetats específiques que introdueixen els anomenats nous moviments socials, aquests s'insereixen dins d'una tradició molt llarga de lluites pel canvi social. Són, doncs, es podria concloure, una forma contemporània d'aquesta tradició. "En cierta ocasión, Bertol Brecht afirmó que el "Hombre Nuevo" no era más que el hombre viejo en situaciones distintas: parafraseándole, podríamos señalar que, en cierto sentido, los nuevos movimientos sociales no son más que los movimientos antiguos en situaciones nuevas" (Riechmann.1994: 69).

En el mateix sentit s'han pronunciat Wu Ming, per a qui els moviments socials d'ara són els

²⁸ "Los movimientos contemporáneos han pasado de la secuencia a la coexistencia. Fragmentos de experiencia, de historia pasada, de memoria coexisten dentro del mismo fenómeno empírico y se convierten en elementos activadores de la acción colectiva. Las huellas del pasado que persisten en los fenómenos contemporáneos no son simples legados históricos ni vestigios sobre los que se construyen nuevos desarrollos, sino que contribuyen a configurar nuevas pautas de acción colectiva donde coexisten o se combinan los elementos históricos y culturales" (Melucci, 1994: 134).

moviments socials de sempre, són l'herència d'una llarga lluita: "Nosotros somos nuevos, pero somos los de siempre. Somos viejos para el futuro, ejército de desobediencia cuyas historias son armas, en marcha desde hace siglos sobre este planeta. En nuestros estandartes está escrito "dignidad". En su nombre combatimos contra aquellos que quieren ser los amos de las personas, campos, bosques y ríos, contra aquellos que gobiernan arbitrariamente, contra aquellos que imponen el orden del Imperio, contra quienes empobrecen las comunidades (...) ya estábamos en marcha y no nos hemos vuelto a parar" (2002: 111); "Hemos atravesado el siglo de la locura y de las venganzas y proseguimos la marcha" (2002: 116). I els que també són els de sempre són els altres, l'"enemic": "Ellos se dicen nuevos, se bautizan con siglas esotéricas: G8, FMI, BM, OMC, NAFTA, ALCA... Pero no nos engañan, son los de siempre" (2002: 116).

4. El perquè de l'aparició dels moviments socials

"La historia de las sociedades modernas, que convencionalmente se inicia con la Revolución Francesa de 1789, es una historia de movimientos sociales. Si éstos no han faltado precisamente en épocas anteriores (movimientos quiliásticos y rebeliones campesinas en la Edad Media, por ejemplo), las cambiadas condiciones sociales de la modernidad confieren a los movimientos sociales una naturaleza diferente" (Riechmann, 1994: 15). Aquesta asseveració és compartida per sociòlegs, políticòlegs i historiadors que han teoritzat al voltant dels moviments socials. Tot i que aquests ja existien molt abans, tal com matisa Riechmann, les condicions socials de la modernitat els atorguen una naturalesa diferent, particular (1994: 15). Es pot sentenciar, doncs, que els moviments socials són un fenomen de la modernitat, que naixen amb ella.

Un cop situada en el temps la seua aparició cal formular-se més preguntes i intentar respondre-les, preguntes encaminades a traure a la llum els motius de la seua irrupció en l'escena pública. Per què sorgeixen els moviments socials? "Intentar entender el cúmulo de factores que dan lugar al surgimiento de un movimiento social, probablemente sea uno de los problemas más importantes que se pueden plantear en el ámbito de nuestra especialidad. Es más, prácticamente toda "teoría" formulada en este campo es, en primer lugar y sobre todo, una teoría sobre el origen de los movimientos sociales" (McAdam/McCarthy/Zald, 1996: 29). Caldrà veure què diuen alguns d'estos estudis:

4.1. Raschke i Riechmann

Tot reafirmant les creences de Joachim Raschke, defensa el co-autor de *Redes que dan libertad* que "es menester combinar varios planos para lograr un análisis causal más o menos satisfactorio del surgimiento de un MS" (Riechmann, 1994: 90). Aquest autor planteja la necessitat de modificar lleugerament l'esquema que proposa el d'Hamburg (al capítol 7 de Raschke, 1985), tot considerant els següents plànols: l'*estructural*, el *sociopsicològic*, el de la *interacció comunicativa* i el del *context polític*.

Pel que fa al *plànol estructural*, les causes discernibles són, d'una banda, les condicions socials estructurals prèvies, sense les quals no podrien donar-se els tipus específics de mobilització propis dels MS moderns; i, de l'altra, les contradiccions socials estructurals (o problemes

objectius), a les quals no es resignen un o diversos segments socials. És fonamental per a l'anàlisi causal identificar aquests segments o macrogrups que encapçalen la protesta (classes socials, grups ètnics, religiosos, etc.) i s'encarreguen de les contradiccions estructurals. Aquestes causes estructurals, tot i que necessàries, no són suficients per explicar el sorgiment d'un moviment social. Tot i que posen llum sobre les raons per les quals apareixen noves reivindicacions, no aclareixen ni la forma, ni la intensitat, ni les seqüències temporals en què aquestes noves demandes s'articulen. Per avançar cap a una explicació causal satisfactòria cal, doncs, considerar també altres plànols.

El següent plànol a tindre en compte és el *plànol sociopsicològic*. L'existència objectiva d'un problema o crisi social no comporta de forma immediata la percepció subjectiva d'aquest problema o crisi, ni les modalitats d'aquesta percepció. L'objecte d'anàlisi és el descontent individual i col·lectiu, estructuralment mediat, que porta a les persones a mobilitzar-se; les identitats socials, la seua evolució i les seues possibles crisis i els sistemes de valors que motiven per a l'acció col·lectiva.

Un altre plànol és el de la *interacció comunicativa*. Cap moviment sorgeix sense certes estructures de comunicació que permeten posar en comú percepcions, definir col·lectivament els problemes i sospesar cursos alternatius d'acció. L'elaboració d'idearis, ideologies i concepcions del món pròpies dels moviments socials és fruit d'aquesta interacció comunicativa, i aquests sistemes cognitius tenen un paper essencial en la mobilització.

El quart i últim plànol a tindre en compte és el de les relacions de poder i les institucions polítiques, el *plànol del context polític* o l'estructura d'oportunitats polítiques. L'estructura d'oportunitats polítiques són tots aquells aspectes d'un sistema polític que influeixen en el desenvolupament d'un moviment social amb independència de les intencions dels agents socials involucrats. És a dir, l'estructura institucional del sistema; els procediments informals i les estratègies dominants per tractar amb qui desafia les autoritats i la configuració de poders -tot incloent-hi possibles aliats- rellevants per a la confrontació entre les autoritats i qui les desafia. En el plànol de l'estructura d'oportunitats polítiques, un element especialment important per al sorgiment de moviments socials és l'immobilisme de les institucions estatals i els actors polítics establerts davant d'un problema o crisi percebuts com a tals per sectors mobilitzables de l'opinió

pública (Riechmann, 1994: 90-92).

Aquests són els quatre plànols que analíticament s'han de considerar per intentar explicar el sorgiment de qualsevol moviment social. En el cas concret dels nous moviments socials, ¿a quines estructures, dimensions sociopsicològiques, contextos d'interacció comunicativa i estructures d'oportunitat política s'ha d'apel·lar?, es pregunta Riechmann (1994: 92).

Pel que fa al primers dels plànols –el *plànol estructural*– Riechmann es pregunta: "Además de los procesos negativos (ecológicos, sociales, culturales) del proceso de modernización capitalista, ¿qué transformaciones, qué cambios en las pautas de socialización, interacción y acción colectiva –ocupación, educación, estructuras familiares, Estado del Bienestar, comunicación personal y de masas– posibilitan la existencia de los NMS y de los segmentos sociales donde mayoritariamente se reclutan sus activistas?" I es respon: "A mi juicio, entre las que visten especial importancia se hallan las siguientes" (1994: 94): heterogeneïtzació de les situacions socials; tecnificació i industrialització de la reproducció social; erosió de les tradicions culturals existents; homogeneïtzació de les situacions individuals; agudització de contradiccions normatives inherents al capitalisme avançat; difusió de tecnologies cada vegada més intel·ligents; augment de la "altura de caiguda" de les societats industrials avançades i pèrdua de capacitat autocorrectiva per part de les institucions polítiques i econòmiques (1994: 94-96).

Quant al *plànol sociopsicològic* diu Riechmann que ha estat privilegiat per autors com Inglehart. Assenyala aquest autor que l'existència de problemes objectius i de xarxes socials, o fins i tot d'organitzacions de protesta, no serviria de res sense sistemes de valors i idearis que motiven la gent a actuar. Sens dubte, per a Riechmann, existeixen processos de canvi cultural que subjacents als nous moviments socials i que són necessaris per explicar el seu desenvolupament. Els NMS són "productos y productores de ese cambio valorativo, en un proceso de retroalimentación" (1994: 97).

Pel que fa al plànol de la *interacció comunicativa*, assenyala Riechmann que les grans ciutats, i molt especialment a les ciutats universitàries, constitueixen un camp de cultiu per als moviments alternatius. Es formen xarxes socials alternatives en què la interacció continua fins i tot en els períodes de latència dels moviments. D'una altra banda, també a les àrees d'intens conflicte

ecològic augmenta la politització de la població i la seua receptivitat als temes dels NMS.

Respecte a l'últim dels plànols, el *plànol del context polític* -les estructures d'oportunitats polítiques-, existeix investigació abundant. Riechmann es basa en els plantejaments de Karl-Werner Brand, qui resumeix les *condicions determinants del desenvolupament dels nous moviments socials* a través d'onze tesis (Brand, 1985, 321-326, citat a Riechmann, 1994: 99-100) i les *condicions d'èxit dels nous moviments socials* mitjançant 4 tesis (Brand, 1985, 326-331, citat a Riechmann, 1994: 100-101). Pel que fa a les condicions del desenvolupament dels nous moviments socials distingeix entre la *força mobilitzadora del conflicte de classe i de polítiques de l' "Estat social"* (a), *l'accessibilitat del sistema polític* (b) i els *efectes de filtre i reforçament causats per la cultura política*. Respecte al primer diu que (1) com més gran siga el pes social del conflicte de classe i la capacitat de mobilització al llarg de l'eix dreta-esquerra (Gran Bretanya, França), les possibilitats de desenvolupament autònom dels NMS disminueixen i augmenten les de la fragmentació organitzativa i de continguts; (2) a l'inrevés: com és pacífic siga el conflicte de classe i més canalitzat cap a formes institucionals de conflicte distribuït (RFA, Suècia), més grans són les possibilitats de desenvolupament autònom i de globalització de continguts per als NMS; (3) si el conflicte de classe no disposa d'un valor socialment dominant (Estats Units), aleshores els moviments socials poden desenvolupar-se amb relativa autonomia – pel que fa a la seua organització i als seus continguts- fins i tot en absència de polítiques d' "Estat social"; (4) un gran desenvolupament de l' "Estat del Benestar" afavoreix la difusió de valors "postmaterialistes" i el desenvolupament d'una crítica de la modernització en base a aquests valors i orientada segons projectes de societat "suaus"; (5) també unes altres línies de conflicte sorgides en estadis previs del procés de modernització (camp-ciutat, centre-perifèria, divisions religioses i ètniques) els incumbeix certa significació en el desenvolupament dels NMS. Si disposen d'una afinitat de continguts amb els temes dels NMS i d'un mínim arrelament institucional poden constituir el nucli de cristallització o el catalitzador dels NMS. Quant al segon assenyala que (6) com més grans siguen les possibilitats de participació institucional per a grups de protesta nous, més moderada i específica serà la protesta (Estats Units, Gran Bretanya, Suècia). Contràriament, com més petits siguen les possibilitats de participació institucional i més tancat el sistema polític, més probable serà el desenvolupament de formes de protesta autònomes i radicals (RFA, França); (7) la possibilitat d'influir en les decisions polítiques per mitjà de cooptació, canals de participació institucional, conxorxa o mobilització de grups de pressió,

duu a sectors amplis dels grups de protesta a adaptar-se a les "condicions d'entrada" dels diferents redols polítics pel que fa a l'estructura organitzativa, el grau de professionalització i la moderació de les exigències (Estats Units, Gran Bretanya, Suècia); (8) una elevada disposició a la reforma i innovació per part de l'Estat provoca també un efecte moderador o integrador; (9) com més fàcil és l'accés als parlaments (sistema electoral proporcional), abans consideren els moviments socials la possibilitat de fundar un partit de manera autònoma si cap partit dels existents i influents s'ofereix com a destinatari i portaveu de les noves exigències. Existeix, però, el perill per als moviments de veure's fragmentats en diferents ales polítiques. Contràriament, com més obstacles hi haja per a assolir una representació parlamentària pròpia (sistema electoral majoritari, límits de representació elevats) més hauran de limitar-se els moviments socials a l'acció extraparlamentària o a confiar en els partits existents (Gran Bretanya, Estats Units, i amb restriccions, França); (10) també és important la naturalesa dels partits establerts. Aquells partits que conserven trets movimentistes o que són una coalició de diferents grups d'interès s'impregnen amb més facilitat pels temes nous que els partits centralitzats rígids. Del tercer diu que (11) els models de cultura política dominants (i les experiències històriques que s'hi cristal·litzen) actuen com a reforçament dels factors socioestructurals que encunyen els NMS, i en ocasions també com a filtres addicionals per a determinats temes de protesta.

Quant a les 4 tesis que conformen les condicions d'èxit dels nous moviments socials diu que (1) com més estesos estiguen els valors "postmaterialistes", més són les possibilitats d'incidència social dels NMS; (2) la pressió dels problemes econòmics (estancament, atur, inflació, dèficit en el comerç exterior) es troba en relació inversa amb la significació socials dels temes propis dels NMS; (3) el pes real dels "nous" problemes, i la magnitud de les amenaces, no sembla elevar la capacitat d'incidència dels NMS tant com el pes públic dels temes per separat, i la capacitat de mobilització social dels moviments corresponents a aquests temes específics; (4) la inserció dels MS en un cicle ampli de protesta pot contrarestar les seues tendències congènites a la inestabilitat i la disgregació. Com més forts siguen els moviments socials, més fàcilment es pot conservar el nivell de mobilització al llarg de tot l'ampli cicle de protesta, i major serà l'efecte del cicle total en la capacitat d'incidència social dels moviments.

4.2. Ibarra

Com s'ha dit més amunt, un moviment social és una forma d'acció col·lectiva i "una acció col·lectiva implica la *preexistència de un conflicto*, de una tensió que trata de resolver – haciéndolo visibles, dándole dimensiones- esa acción colectiva" (Ibarra, 2000: 9). Així doncs, és necessària l'existència de conflictes, de problemes, perquè apareguen els moviments socials. Tanmateix, perquè els moviments socials existesquen, calen, també, uns altres condicionants. Segons Pedro Ibarra els moviments socials naixen per la combinació de tres factors: *mancances estructurals*, *mancances organitzatives* i *mancances valoratives o ideològiques*.

Quant a les *mancances estructurals* diu que "Un movimiento social surge porque existen tensiones estructurales (las estructuras del trabajo o las familiares o las urbanas), que generan vulneración de intereses muy concretos, muy visibles, muy sentidos; muy vividos a veces. Así pues, surge por *carencias o fracturas estructurales* (que, dicho sea de paso, siempre existirán)" (Ibarra, 2000: 9).

De les *mancances organitzatives* diu que "Un movimiento social surge porque otras formas preexistentes –organizaciones (8)- de solucionar ese conflicto no pueden llegar a él, no saben llegar a él o no quieren llegar a él. Surge, pues, porque existen *carencias organizativas*" (Ibarra, 2000:10). Els coordinadors de *Creadores de democracia radical* (tot citant Dalton i Kruechler, 1992 i Offe, 1988), afirmen que "los nuevos movimientos sociales irrumpen como respuesta a la triple restricción que nace de los partidos de masas de la izquierda clásica²⁹: estructuras

²⁹ Ibarra, Martí i Gomà constaten que, efectivament, quan es pregunta els joves sobre el seu interès per la política, "la respuesta suele ser deprimente: su interés es casi nulo y la opinión sobre esta actividad es negativa. Lo mismo ocurre si se les pregunta sobre su percepción de los partidos políticos" (2002: 26). Enfront d'aquest presumpte desinterès per la política i pels partits polítics cal preguntar-se quines en són les raons, tot analitzant l'actual rol dels partits polítics i els espais on molts ciutadans desenvolupen la seua "activitat pública". Si –tal com aposten Ibarra, Martí i Gomà- es repassa l'evolució dels actors polítics des de la seua aparició fins als anys setenta, entre d'altres qüestions, responien a la necessitat d'oferir als seus afiliats una identitat que es vinculava a un espai de solidaritat, unes actituds, uns codis i uns símbols determinats. Durant bona part de la seua història els partits polítics absorbiren i satel·litzaren unes altres formes de participació. Amb l'objectiu d'integrar a les masses, els partits desenvolupaven xarxes i associacions que abastaven diferents aspectes de la vida quotidiana dels ciutadans. No només exigien el vot o el pagament de l'afiliació. La seua naturalesa integradora els portava a desenvolupar també una notable influència en totes les esferes de la vida, tot elaborant identitats col·lectives i focalitzant els temes de l'agenda política. Els partits polítics oferien recursos d'identitat a les seues elits i a les seues bases. En aquesta època, treballar al si dels partits polítics suposava un procés de socialització i internalització de certs procediments (més o menys) democràtics. S'ha d'afegir que aquests partits disposaven de mitjans propis (ràdios, periòdics, editorials) amb què reforçar les identitats i interpretar el món. Aquesta situació descrita difereix a bastament amb la realitat dels nostres dies. A poc a poc els partits polítics s'han allunyat de la societat fins a preocupar-se, exclusivament, en aparença, per la representació parlamentària. En les democràcies actuals els partits polítics han assumit, com a

verticales y poco deliberativas, repertorio convencional y poco creativo de formas de acción, y escasa sensibilidad hacia temas emergentes" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 66). Així doncs, aquests autors plantegen, com a hipòtesi, que "este vacío que han dejado los partidos políticos ha sido ocupado por un archipiélago de organizaciones sociales que, por convención, llamaremos movimientos sociales" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 29) A peu de pàgina els autors assenyalen que "Existe quien expone que la relación causal es la inversa: que ha sido la aparición de los movimientos sociales lo que ha supuesto la crisis de los partidos políticos" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 29). De la crisi³⁰ dels partits polítics –i la seua consegüent pèrdua de legitimitat - com a element clau per entendre el naixement i desenvolupament dels nous moviments socials se n'han fet ressò molts autors (Méndez Rubio, 2003; Alguacil Gómez, 2003; Ibarra/Grau, 2000; Ibarra/Martí/Gomà, 2002).

Pel que fa a l'última tipologia de mancances a què fa referència, les *mancances ideològiques o valoratives*, destaca que "Un movimiento social surge además porque a la gente –a determinada gente-no le gusta cómo se vive (cómo viven ellos) en general y cómo se vive la resolución de esa injusticia, de esa negación de intereses colectivos (pero muy cercanos) en particular. Preferiría vivir/relacionarse con los otros de otra forma y preferiría solucionar esos problemas

tasques més rellevants, reclutar elits, formular polítiques públiques i organitzar eleccions periòdiques. L'abandonament de la seua faceta integrativa els ha dut a preocupar-se només per qüestions institucionals (Ibarra/Gomà/Grau, 2002: 26-27). Els partits polítics han perdut, doncs, el rol que desenvolupaven anys enrere, i aquest ha estat assumit per altres actors polítics col·lectius: els moviments socials. Així doncs "hoy la participación política cotidiana, la formulación de temas de agenda, la generación de identidades y la movilización de los ciudadanos son tareas que se han desplazado hacia otro tipo de actores políticos colectivos con vocación socializadora, y que su actividad gravita en aquellas cuestiones "no eficientes" de la democracia representativa" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 27). Per a aquests autors els moviments socials són actors que incideixen en tots els àmbits de la política (el simbòlic, l'interactiu, l'institucional i el substantiu): en l'àmbit simbòlic perquè "es un sistema de narraciones al mismo tiempo que supone un haz de registros culturales, explicaciones y prescripciones de cómo determinados conflictos se expresan socialmente y de cómo el orden correcto de la modernidad, una y otra vez aplazado y frustrado, debe ser rediseñado"; en l'àmbit interactiu perquè "es una forma específica de actor colectivo que está constituido por un conjunto de normas preestablecidas (provenientes de la sedimentación de una memoria y práctica histórica) que formal o informalmente constituyen una guía para la acción"; en l'àmbit institucional perquè "incide e impacta (transformándolos o poniéndolos en tensión) en los espacios que regulan y canalizan las conductas de los actores a través de acciones no convencionales –y generalmente disruptivas"; en l'àmbit substantiu perquè "(tal como se ha observado a lo largo de su desempeño) es un instrumento de cambio de la realidad" (2002: 30).

³⁰ "Los partidos políticos de izquierda, socialistas y comunistas, han entrado en una crisis irreversible, que hoy más que nunca indica la urgencia de plantear una opción práctica inevitable: o bien todas aquellas fuerzas y esperanzas que habían dado cuerpo histórico a la izquierda se están viniendo abajo, o bien se está viviendo abajo la confianza en los partidos políticos como canales para que esas mismas fuerzas y esperanzas fructifiquen" (Méndez, 2003: 212).

colectivos de la misma manera que le gustaría vivir. Creen que los problemas, a favor de cuya solución ha decidido movilizarse, deben solucionarse de forma participativa, igualitaria y cooperativa, y por tanto buscarán organizarse, moverse de forma solidaria, participativa para solucionar esos problemas. Así, *prefiguran* en su acción colectiva al mundo (o parte del mundo) que tratan de establecer. Así, un movimiento es una respuesta a carencias *valorativas, ideológicas*" (10). En unos altres paraules: "Un movimiento social nace porque sus componentes creen que se está cometiendo una injusticia en general o una vulneración de sus intereses como grupo (lo habitual suelen ser las dos cosas" (Ibarra, 2000: 17). És dins d'aquesta mancança on assoleix especial rellevància la integració simbòlica, la identitat col·lectiva a què ja s'ha fet referència.

Arran de l'assumpció d'aquestes tres mancances³¹ que possibiliten l'aparició dels moviments socials, se'n desprenen dues conseqüències. D'una banda "Un movimiento busca y practica una identidad colectiva, es decir un movimiento supone que determinada gente quiere vivir conjuntamente una distinta forma de ver, estar y actuar en el mundo. Ciertamente la intensidad de esta vivencia puede ser muy débil, pero la misma debe existir para poder hablar de un movimiento social" (Ibarra, 2000: 10). D'una altra banda, s'ha de tenir en compte que "Un movimiento social no puede ser –no es- una oficina donde la gente arregla sus problemas individuales. Debe existir un mínimo de compartir, *una común forma de interpretar y vivir la realidad*. Un movimiento surge –asume esta respuesta a las carencias valorativo/ideológicas y las responde a esta forma identitaria, alternativa a las formas convencionales/dominantes de adaptarse al mundo –porque existen personas con memoria solidaria, con memoria/ideología de que es posible hacer y ver las cosas de forma diferente" (Ibarra, 2000: 12).

Ja s'ha vist com cal la preexistència d'un conflicte i la conjunció de mancances estructurals, mancances organitzatives i mancances valoratives o ideològiques perquè es produeixi l'aparició dels moviments socials. N'hi ha més condicionaments, però, que possibiliten –o, si més no,

³¹"un movimiento social surge porque existen tensiones estructurales que vulneran determinados intereses – a veces muy concretos y otras difusos-, y porque la voluntad de enfrentarse a ésta (la vulneración) no la asume ninguno de los otros actores colectivos existentes –ya sean partidos o grupos de interés. Además, los movimientos sociales surgen también porque hay determinada gente que no está satisfecha con el orden social existente ni en cómo se regulan y resuelven los conflictos que de él emergen" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 53)

faciliten- aquesta aparició. Un d'ells és l'existència d'un context³² favorable. Açò és el que defensa, entre d'altres, Pedro Ibarra: "Hace falta *un contexto* de surgimiento adecuado. Es más, sin un contexto favorable, el movimiento no pasa de la fase de deseo, de la declaración programática y quizás de un formal pero inútil acto constituyente; le resulta imposible establecer una mínima capacidad de movilización, y muere sólo nacer. Por ello, hay que tener en cuenta, al menos, dos contextos: *la estructura de oportunidad política y los marcos culturales*. En el primer caso, deberemos observar cuál es la situación de ciertas variables de la estructura y coyuntura política. Por ejemplo el grado de apertura de las instituciones a la hora de aplicar sus decisiones políticas; o el posicionamiento de las élites políticas; o los potenciales aliados del movimiento. La posición y conjunción de estas circunstancias permitirán o impedirán el impulso inicial de un movimiento, y más tarde, su expansión o declive. El segundo hace referencia a la identidad colectiva del movimiento y su potencia movilizadora. Explica cómo el movimiento construye un discurso alternativo y preformativo sobre el mundo, que refuerza la diferencialidad del sentido de pertenencia colectiva y que, al tiempo, le posibilita expandir, con las consiguientes consecuencias movilizadoras, esa construcción cultural e identitaria. Y explica cuáles son las posibilidades de éxito y aún de puesta en marcha del movimiento en la medida que su discurso conformador de identidad coincide con algunas creencias dominantes en la sociedad" (Ibarra, 2000: 13-14).

4.3. Tarrow

Des dels anys noranta del segle XX la majoria dels autors que investiguen al voltant dels moviments socials semblen arribar a un acord tàcit: l'estudi de les activitats, ritmes i cicles dels moviments socials deu realitzar-se, sobretot, a partir de l'anàlisi de les pautes d'inserció d'aquests al si del procés polític (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 14). És en aquest context quan el concepte Estructura d'Oportunitats Polítiques –entés com el conjunt de dimensions o factors de l'entramat polític que proporcionen incentius o condicions que faciliten que es desenvolupi una acció col·lectiva de contestació, orientada a incidir sobre els processos i els resultats de les polítiques públiques (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 14)- agafa força.

³² Pel que fa a aquest context, assenyalen alguns autors, com Jaime Pastor Verdú, que, actualment, els moviments socials troben un context favorable d'aparició i expansió gràcies a la "desafección ciudadana (...) respecto de las instituciones representativas y de los partidos (abstención creciente, aumento del votante flotante, declive de la alineación partidista, irrupción de nuevos *match-all protest parties*, recurso a formas de acción colectiva no convencionales...)" (2003: 93).

Tarrow (1997) exposa que respondre a la pregunta "quan apareixen els moviments socials?" permet respondre també, almenys en gran part, al perquè i al com. Aquest "quan" es refereix a l'estructura d'oportunitats polítiques (EOP), és a dir, a la conjuntura que facilita l'aparició dels moviments. Per EOP entenem (o hem d'entendre) les dimensions consistents de l'entorn polític que fomenten o desincentiven l'acció col·lectiva entre les persones. El concepte EOP posa èmfasi, doncs, en els recursos externs que acostumen a aparèixer quan es produeixen conjuntures de canvi externes als propis moviments i generen oportunitats per a l'acció col·lectiva. Entre aquests recursos destaquen: l'accés a les elits polítiques, és a dir, la possibilitat sobtada d'accedir a les elits en produir-se canvis en les alienacions governamentals o divisions entre les elits; la disponibilitat d'aliats influents, la qual cosa fa més fàcil simplifica i anima a l'acció col·lectiva; la connexió amb el "temps mundial", és a dir, la coincidència amb una conjuntura internacional favorable. Aquests tres canvis en l'EOP suposen la generació d'oportunitats, oportunitats que ofereixen incentius per a l'acció col·lectiva que proposen els moviments socials. Així doncs, l'acció col·lectiva prolifera quan la gent té accés als espais necessaris per escapar de la seua passivitat habitual i troba l'oportunitat d'usar-los (Ibarra/Martí/Gomà: 2002: 32-33). I és que, tal com afirma Tarrow, la formació de moviments socials és producte de l'explotació i la creació d'oportunitats (1997: 148). Puntualitzen Ibarra, Martí i Gomà, però, que cal tindre en compte no només les oportunitats que canvien, també és estables (la força o la debilitat de l'Estat o la naturalesa del sistema de partits, per exemple), perquè aquestes últimes també condicionen l'acció col·lectiva (2002: 33).

El concepte EOP ajuda a comprendre per què els moviments socials assoleixen en ocasions una capacitat de pressió contra les elits o autoritats i després la perden ràpidament malgrat tots els seus esforços. També aclareix com s'estén la mobilització a partir de persones amb greuges profunds i poderosos recursos a altres que viuen en circumstàncies molt distintes. En plantejar desafiaments a les elits i a les autoritats, els promotors fan visible la vulnerabilitat d'aquells qui ostenten el poder. Pel mateix motiu aquests poden desaparèixer quan els manquen els recursos necessaris per mantenir l'acció col·lectiva quan se'ls tanquen les oportunitats (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 34)

També existeixen aspectes estables de l'estructura d'oportunitats polítiques que condicionen la formació i l'estratègia dels moviments socials. Destaquen la força de l'Estat, l'organització i distribució territorial del poder i la disposició a usar la violència i la repressió. Pel que fa a la força de l'Estat, cal observar la forma en què aquest exerceix la seua autoritat. Sobre aquesta dimensió hi ha qui distingeix entre estats forts (l'alemany) i febles (gairebé tots els llatinoamericans). Quant a l'organització i distribució territorial del poder s'ha de distingir entre estats centralitzats (que generen moviments socials unitaris, sòlids i poc donats a la negociació) i els estats compostos (que indueixen a l'aparició de moviments descentralitzats i més susceptibles a la negociació. Respecte a la disposició a l'ús de la violència i la repressió, hi ha estats més permissius que d'altres, i estats que opten sempre per la via judicial enfront d'altres que recorren freqüentment a estratègies de guerra bruta (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 34).

Ibarra, Martí i Gomà posen en dubte les hipòtesis de Tarrow. Segons el plantejament d'aquests tres autors cal formular una contra-hipòtesi a l'afirmació conjuntural de Tarrow, ja que l'oportunitat té un fort component cultural i perdem quelcom molt important quan limitem la nostra atenció al canvi en les institucions polítiques. Afegeixen: "En este sentido cabe preguntarse si el movimiento polaco Solidaridad se activó a raíz de oportunidades políticas o si fue su accionar lo que las creó" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 35). Critiquen l'enfocament unidireccional que rep el concepte d'estructura d'oportunitats polítiques i aposten ampliar-lo: "Y es que mientras los investigadores han dedicado gran atención al impacto de las EOP sobre el ritmo, la forma y consecuencias de los movimientos sociales, han dedicado comparativamente poco tiempo y energía al estudio sistemático del papel que los movimientos sociales han desempeñado en rehacer la estructura institucional y los alineamientos de un determinado orden político. Y ya que la mayoría de los estudiosos de los movimientos sociales otorgan a éstos una poderosa fuerza para el cambio de la sociedad, es incomprensible y lamentable el continuado fracaso de llevar a cabo una evaluación seria del efecto de los movimientos sobre las dimensiones de las oportunidades políticas" (2002: 35). Finalment, sentencien "Posiblemente sea preciso concebir la relación entre EOP y movimientos sociales de una forma mucho más fluida, impredecible y crucial. Si bien las EOP restringen y facilitan simultáneamente la acción colectiva en un amplio abanico de grupos de oposición, éstos actúan y aprovechan las EOP para incidir en instituciones (cambiando, por ejemplo, marcos legislativos, administrativos, policiales, etc.) que sirven para reestructurar las bases institucionales o relacionales del sistema político. Por lo tanto, una vez

transformada, la EOP actúa de nuevo sobre los grupos contrincantes con nuevas restricciones y posibilidades para la acción colectiva (McAdam, 1998, pp.104-105)" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 35).

5. El caràcter efímer dels moviments socials

La continuïtat dels moviments socials és un altre dels aspectes freqüentment estudiats en la literatura dels moviments socials. Per a Raschke, com s'ha vist, una de les característiques (constitutives) dels moviments socials és la necessària existència d'una *certa continuïtat*. I així ho reflecteix a l'hora de definir el concepte de moviment social (1994: 123).

L'existència de continuïtats organitzatives i temporals com a característica constitutiva dels moviments socials s'assumeix de manera generalitzada. Aquesta continuïtat, però, no implica que els moviments socials siguin efímers. Tenen, com tot, un principi i un final. Certament: els moviments socials són "algo esencialmente transitorio, perecedero" (Riechmann, 1994: 51). Tanmateix, alguns pereixen abans que d'altres. Tot i que sabem que els moviments socials tenen també data de caducitat, aquesta no es pot fixar amb precisió. Depèn de molts factors. Assenyala Wilson que "En algunos países los nuevos movimientos sociales nacieron, lucharon por algunos objetivos inmediatos y luego desaparecieron. En otros, los nuevos movimientos sociales lograron sus objetivos iniciales y luego prosiguieron sus actividades en busca de otras metas" (1992: 101).

Pel que fa al començament, a l'inici dels moviments socials, Raschke assegura que es pot parlar d'una "fase de constitució" si "a través del reforzamiento de las interacciones, la formación de organizaciones, la formulación operativa de metas y las primeras acciones tiene lugar la delimitación de un colectivo de acción sobre el entorno, que típicamente vendrá acompañado por el surgimiento de la autocaracterización como movimiento" (1994: 128). Tanmateix, tot i poder parlar d'una fase de constitució, empíricament és molt difícil situar en el temps (fins i tot en l'espai) aquesta fase inicial del moviment. Així com també la seua fase final, el seu acabament. Només ocasionalment es produeixen esdeveniments delimitats al començament i al final d'una fase de mobilitzacions. Aquestes datacions poden ser, per tant, només aproximatives (Brand, 1992: 60).

Quant a la fase final, a l'acabament o finalització del moviment social, el teòric alemany diferencia tres formes: *dissolució* del moviment, *transformació* en un moviment successor i *institucionalització* del moviment. Aquesta mateixa evolució dels moviments socials també ha

estat reflectida a les discussions d'altres autors (Riechmann, 1994).³³ Raschke diu, de la (possible) dissolució, que "significa la amplia disolución de las organizaciones del movimiento y la permanencia de los comportamientos no organizados del mismo. La "disolución" puede estar motivada por la represión, pero también puede tomar la forma de una autodisolución; por ejemplo, debido al éxito, al fracaso o a la disminución del interés" (1994: 128). Per la (possible) transformació en un moviment successor entén que "se transforma el potencial organizativo o activista, durante o después de una crisis, en un movimiento con una nueva identidad" (1994: 128-129). Finalment, pel que respecta a la (possible) institucionalització del moviment, "ésta se caracteriza por el establecimiento de fronteras a la acción de conductas organizativas y de conductas interorganizativas reguladas. Resulta complicado determinar empíricamente qué relaciones mixtas debieran darse entre actividades organizadas, espontáneas y regladas para que todavía se pueda hablar de movimientos. De cualquier modo, la institucionalización no supone que el movimiento cree organizaciones (por ejemplo, partidos o grupos de interés), sino tan sólo que se agote su actividad en la acción de la organización. El movimiento feminista en los años veinte y el movimiento obrero alemán (occidental) desde los años sesenta son ejemplos del fin de un movimiento social a través de altos grados de institucionalización" (1994: 129).

Riechmann, tot reprenent una qüestió ja plantejada per Raschke (1994: 129), parla també de com es complica aquesta temporalitat esbossada anteriorment si tenim en compte que els moviments socials poden entrar en "largas fases de latencia (...) y revivarse después" (1994: 76). És a dir que els moviments socials poden viure moments de crisi o de calma en què les organitzacions segueixen funcionant, tot i que la acció no institucional està apagada, adormida. I, tanmateix, passat un temps –molt o poc–, tornen a prendre força, a organitzar-se, a actuar, a renàixer. En aquest període de "descans" no es pot parlar, a priori, de dissolució o institucionalització, "dos caras de la misma moneda: la inestabilidad de los movimientos sociales" (Raschke, 1994: 129). Tot i això, cal estar a l'aguait: "Sólo respecto de largos períodos de tiempo y con afirmaciones "ex-post" puede confirmarse empíricamente si un movimiento "descansa" o se ha institucionalizado definitivamente" (Raschke, 1994: 129). Es pot concloure, doncs, que els

³³ Per a Riechmann, que ha teoritzat a bastament sobre els moviments socials, aquests tenen un començament i un final. Final que pot arribar mitjançant diferents vies: "La *constitutiva inestabilidad de los MS* hace que su continuidad sea problemática, oscilando entre el peligro de disolución (...) y la institucionalización (...). Existe una tercera posibilidad de evolución de un MS, y es la transformación en otro MS que sucede al primero asumiendo su potencial de acción" (1994: 50-51).

moviments socials tenen alts i baixos.

Melucci també ha fet referència als seus textos a aquesta fase de latència –que representa el pol invers a l'acció visible- i que representa una mena de "laboratorio clandestino para el antagonismo y de la innovación" (1994: 146). Assenyala el teòric italià que aquest dos pols - latència o "redes sumergidas" i acció visible- estan recíprocament connectats: "La latencia hace posible la acción visible porque proporciona los recursos de solidaridad que necesita y produce el marco cultural dentro del cual surge la movilización. Esta última a su vez refuerza las redes sumergidas y la solidaridad entre sus miembros, crea nuevos grupos y recluta nuevos militantes atraídos por la acción pública del movimiento que pasan a formar parte de dichas redes. Asimismo, la movilización favorece también la institucionalización de elementos marginales del movimiento y de nuevas élites que han sido formadas en sus áreas" (1994: 147). Melucci defensa que els moviments socials, tot i els alts i baixos que puguen tindre, són una realitat permanent en les societats dels nostres dies: "los movimientos no constituyen situaciones de emergencia que se presentan de forma ocasional en la vida social, ni elementos residuales del orden social. En las sociedades complejas, los movimientos son una realidad permanente. Pueden ser más o menos visibles, pueden surgir como una movilización política y de forma cíclica (...), pero su existencia y sus efectos en las relaciones sociales no son esporádicos ni transitorios" (Melucci, 1994: 135).

6. Composició dels moviments socials

Entre les característiques que diferencien els vells dels nous moviments socials es troba la composició social d'uns i altres: els vells moviments socials tenen una composició classista (i, per tant, homogènia), contràriament als nous moviments socials, que són interclassistes (i, per tant, heterogenis). Aquesta asseveració no planteja cap dubte. Almenys actualment. Tanmateix, les primeres investigacions sobre els nous moviments socials continuaven associant-los a fenòmens de classe. Aquesta vinculació (defensada per uns i negada per altres) fou molt discutida. Alain Touraine feia referència a aquesta vinculació als seus primers treballs, tot definint els nous moviments socials com "la acción colectiva mediante la cual una clase-actor lucha por la definición social de la historicidad en un contexto histórico dado" (citada a Castells, 1986: 403). Qui també va defensar aquesta interrelació –tot i que prompte la va eliminar en definicions posteriors– fou Alberto Melucci: "el comportamiento conflictivo que no acepta los roles sociales impuestos por las normas institucionalizadas, anula las reglas del sistema político y/o ataca la estructura de las relaciones de clase de una sociedad dada" (citada a Pérez Ledesma, 1994: 62).

Ja s'ha assenyalat que la composició dels NMS és heterogènia, "pero no de manera azarosa" (Riechmann, 1994: 80). Són moltes les investigacions empíriques que assenyalen que els NMS estan compostats, bàsicament, per la nova classe mitja. Tal com assenyalava el políticòleg alemany Claus Offe (1988, 180-181) i com confirmen diversos estudis empírics, la base social dels NMS de l'Europa occidental es compon de tres segments de l'estructura social clarament delimitats: 1. Les noves capes mitges, en especial aquells segments de la població que treballen en professions de serveis socials i culturals (que són els més predominants) o en el sector públic; 2. Els grups perifèrics o desmercantilitzats, és a dir, aquells sectors de la població al marge del mercat de treball o en una posició perifèrica respecte a ell: mestresses de casa, estudiants, aturats, pensionistes. 3. Els integrants de la vella classe mitja: botiguers, llauradors independents o artesans (Riechmann, 1994: 81-83; Pérez Ledesma, 1994: 99; Melucci, 1994: 174-175).

Raschke (1985, 127, 128, 414, citada a Riechmann, 1994: 80-81) diferencia entre grups de suport primari (*primäre Trägergruppe*) i grups de ressonància (*Resonanzgruppe*). Els grups de suport primari els formen els activistes de la fase constitutiva del moviment. És dir, aquells que inicien la mobilització, que convoquen les primeres assemblees, que participen als primers actes, etc. Mentre que els grups de ressonància estan formats pels simpatitzants. És a dir, aquelles

persones que, a poc a poc, s'hi van afegint, s'hi van sumant. La base social d'un i altre grup és diferent. Als si dels grups de suport primari es troben els tres segments de l'estructura social esmentats més amunt. D'entre aquests tres segments, el qualitativament i quantitativament més important en la composició del grup de suport primari dels NMS és el dels professionals dels serveis socials i culturals, mentre que els segments de les noves capes mitges més propers als processos productius (administradors, treballadors semiautònoms, etc.) no participaran en major mesura que la mitjana de la població. Quant als grups de ressonància, als segments que componen el gruix dels grups de suport primari cal afegir els afectats puntualment per desenvolupaments negatius en les societats industrials avançades (Riechmann, 1994: 83).

Riechmann es pregunta si "El hecho de que podamos adscribir con bastante precisión los actores de los NMS a segmentos sociales determinados, ¿significa que su política es una *política de clase*, o todavía más particularista, quizá de tipo corporativo" (1994: 84). Troba la resposta al llibre *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales* (Offe, 1998). I és també ací on he anat jo a buscar-la. Diu Offe: "Una característica principal de la nueva clase media es que, de acuerdo con Anthony Giddens (1973), no tiene "conciencia de clase", sino que "se reconoce como clase". Es decir: parece haber determinantes estructurales relativamente claros sobre *quién* es previsible que haga suyas las causas y se empeñe en la práctica de la "nueva política" (habiendo, pues, una fuerte determinación de los *agentes*), mientras que, en cambio, las exigencias) carecen en gran medida de especificidad de clase, son dispersas y, o bien son de naturaleza "universalista" (por ejemplo, planteamientos ecologistas, de paz, de defensa de los derechos humanos³⁴), o bien se concentran en alto grado en grupos particulares (definidos, por ejemplo, por el lugar, edad, o por verse afectados situacionalmente por ciertas prácticas, leyes o instituciones del Estado). En contraste con la política usual de la clase obrera y también con la política de la vieja clase media, la política de la nueva clase media es típicamente una política *de* clase, pero no *en nombre o en favor* de una clase (Offe, 1988: 195).

³⁴ Aquesta heterogeneïtat pel que fa a la composició social dels membres és una conseqüència, doncs, del tipus de problemes pels quals protesten els nous moviments socials. Problemes que no són propis d'una o altra classe social (d'ací que siguin interclassistes, enfront dels vells moviments socials que són classistes): "Los problemas ecológicos, los peligros de catástrofes químicas o nucleares y las cuestiones ligadas a la autodeterminación no son algo propio de una u otra clase social. Pero aunque los activistas y miembros de los nuevos movimientos sociales son un grupo heterogéneo de ciudadanos "comprometidos", el núcleo más activo sigue reclutándose entre los miembros más jóvenes e instruidos de las nuevas clases medias, que trabajan en sectores "no productivos" de servicios personales o son estudiantes o grupos de individuos sólo marginalmente integrados en el mercado laboral" (Brand, 1992: 49).

No només cal preguntar-se, però, sobre les causes de l'heterogeneïtat pel que fa a la composició dels moviments socials, sinó també les arrels socials d'aquesta aliança entre sectors tan dispars. L'agrupació i els corresponents processos d'identificació dels nous moviments socials ja no deriven –com ocorria amb els vells- de codis socioeconòmics (la classe) ni de codis polítics o ideològics. Identitats que, segons Pérez Ledesma, s'han esquarterat al si de les societats actuals arran del desenvolupament econòmic que es va viure a Europa occidental a partir de 1945. I així ho posen de relleu diversos estudis sobre la mobilització social (1994: 99).

Per què doncs, s'uneixen els moviments socials. Pérez Ledesma en situa la causa en els nous riscos derivats de la mobilització. Riscos nous i, alhora, invisibles, que afecten tothom en la mateixa mesura, independentment de la posició social que ostenten. Aquests riscos, però, són només la causa de la unitat "negativa" dels moviments. I aquesta unitat negativa no és, per ella mateixa, suficient perquè es produeixi un moviment social: "Es necesaria, además, la construcción en positivo de una "identidad colectiva" que sustituya a las desaparecidas y haga posible la acción conjunta" (Pérez Ledesma, 1994: 100).

7. Estratègies i repertori d'accions dels moviments socials

Sosté Rucht que són evidents les diferències entre les accions dels moviments socials de la primera meitat del segle XX amb les dels nous moviments socials. Assenyala, com a primera diferència que "En contraste con los "viejos" movimientos y en particular con el movimiento obrero o los movimientos fascistas de Europa, los grupos y organizaciones de los nuevos movimientos sociales parecen actuar con mayor independencia unos de otros. Rechazan toda posición o concepción de hegemonismo, en particular el modelo leninista de "vanguardia". Incluso partidos de lucha que pretenden hacerse portavoces de metas planteadas por uno u otro movimiento en el terreno de la política parlamentaria nacional y que dan una importancia muy marcada a las actividades de ámbito local topan con fuertes reservas por parte de sectores significativos de los nuevos movimientos sociales" (1992: 223).

Una altra característica que, segons Rucht, es troba als nous moviments socials és que posen èmfasi en la importància de la política a nivell local: "Como consecuencia de esta aspiración a la autonomía (Von Beyme, 1986, p.37), y contrariamente a lo afirmado por Tilly³⁵, las actividades de los movimientos contemporáneos no se centran necesariamente en el nivel nacional. Subrayan el papel de los grupos independientes y pequeños y la importancia de las actividades locales, y fomentan la actividad política de base (Gundelach, 1994; Rucht, 1984b). Desde luego, estas tendencias pueden percibirse en los "viejos" movimientos, sobre todo en sus primeras etapas de formación. Pero actualmente los nuevos movimientos sociales parecen optar deliberadamente por redes dotadas de una articulación laxa, y no debido a la falta de recursos y de capacidades organizativas" (1992: 222-223).

³⁵ A partir d'una enquesta general sobre les formes predominants d'acció col·lectiva en els últims segles, Tilly (1977) va declarar que els europeus del segle XX, a diferència d'èpoques anteriors, s'interessen per accions proactives, és a dir, lluites per reivindicacions no formulades anteriorment. Les accions col·lectives reactives, com les revoltes pel pa, les rebel·lions contra els impostos, les protestes locals contra el reclutament militar i les rivalitats entre autoritats locals, han disminuït significativament per dos raons. El sorgiment d'estats nacionals va privar de recursos i d'instruments de poder als grups locals. Aquesta és la primera raó. La segona rau en el fet que els canvis organitzatius lligats a la urbanització, industrialització i expansió del capitalisme van fer minvar la importància dels grups de base comunal. Van aparèixer noves formes organitzatives (associacions, partits polítics, sindicats...) i noves formes d'acció (vagues). La política va assolir una dimensió més nacional i l'estat nacional va esdevindre un participant interessat en totes les formes de violència col·lectiva (Tilly, 1977, p.158, citat a Rucht, 1992: 221-222). Més recentment (1986) Tilly accentua aquest contrast entre els repertoris d'acció propis del segle XIX i els del XX. Sosté que l'abast de l'acció va passar de l'àmbit local al nacional (Tilly, 1986, p.158, citat a Rucht, 1992: 221-222).

Una altre tret que diferencia els vells dels nous moviments socials, fa referència a la participació convencional: la significació de la representació parlamentària (i, per tant, el significat de les eleccions) sembla haver disminuït: "Algunos movimientos históricos, como el "viejo" movimiento de mujeres o el movimiento obrero "reformista" del siglo XX, han abrigado la esperanza de lograr cambios en la sociedad mediante mayorías parlamentarias. El papel del poder legislativo ha sido muy sobreestimado no sólo por estos movimientos, sino también por la población en general. Hoy parece prevalecer una visión más realista. Los movimientos contemporáneos confían menos en conseguir una transformación social no ya por la vía revolucionaria, sino ni siquiera por la legislativa. Además, votar hoy a un partido o a un dirigente político depende mucho más de consideraciones sobre la situación ("voto en función de objetivos concretos") que de una visión general del mundo. La gente puede votar a un partido a la vez que se opone públicamente a algún aspecto particular de su política. Esto habría resultado muy difícil para un votante de la clase obrera de finales del siglo XIX o principios del XX" (Rucht, 1992: 223).

Per contra, assoleixen rellevància altres formes convencionals de participació, inclòs el recurs als tribunals: "El recurso de los movimientos sociales a la justicia también ha aumentado porque las posibilidades de intervenir en cuestiones políticas concretas a través de los tribunales administrativos y constitucionales antes no existía en absoluto, o sólo en un grado muy limitado. Esto vale también para procedimientos con las vistas públicas y las investigaciones judiciales. Además, en muchas democracias occidentales el sistema judicial tiene hoy mayor independencia respecto de los detentadores del poder político y administrativo que en el siglo XIX o principios del XX. Por añadidura, los jueces son hoy más sensibles a ciertas posturas y reivindicaciones que no obedecen a la presión de los grupos poderosos. Por último, a la vez que el respeto hacia la autoridad parece ser menor que años atrás, ha crecido la predisposición a impugnar lo que disponen las leyes. Esto se debe también a que las minorías rectoras están políticamente divididas en muchas de las cuestiones planteadas por los nuevos movimientos sociales, y a sea el aborto, las biotecnologías, la energía nuclear o la defensa militar" (1992: 223-224).

Pel que fa als comportaments no convencionals, es percep que en els últims anys també s'ha vist enormement reduït el recurs als actes violents, especialment aquells que comporten l'ús d'armes. El fet que, rarament, es recórrega a la violència armada és principalment un efecte de la institucionalització i generalització de procediments formals per expressar malestar social i

polític. A més a més, els drets de les minories semblen respectar-se més en els nostres dies. Un altre motiu pel qual els actuals moviments socials no acostumen a fer ús de la violència és el fet que el poder de l'estat és tan gran que dissuadeix de l'ús de la violència.

Enfront de la disminució dels episodis d'acció col·lectiva violenta, guanyen prestigi altres tipus d'accions no convencionals³⁶. Per exemple, els actes de desobediència civil³⁷: "la desobediència civil como actitud con un componente altamente simbólico y expresivo requiere una audiencia a la que pueda apelar el sujeto que recurre a ella. A diferencia de los actos revolucionarios o terroristas, dirigidos concretamente contra el enemigo, que no implican ni requieren necesariamente el apoyo de terceros, la desobediencia civil debe tomar en consideración la opinión pública –y la dependencia de los poderes públicos respecto de ella- como variable decisiva para su fracaso o éxito. La desobediencia civil sólo puede florecer cuando hay una población numerosa que a priori no es parte en el conflicto y cuyas opiniones no pueden ser directamente controladas o fácilmente manipuladas desde el poder. Obviamente, la existencia de los medios modernos de comunicación de masas realza la eficacia de la desobediencia civil. El acto de desobediencia puede ser oído y visto por millones de personas; además, esos actos son transmitidos inmediatamente al público, si pasar por múltiples etapas en su recorrido hasta los

³⁶ "Es común en los Nuevos Movimientos Sociales el uso de *métodos de acción colectiva no convencionales*, como la desobediencia civil (la objeción fiscal, por ejemplo), la resistencia pasiva, la acción directa con fuertes elementos expresivos (por ejemplo, escalar un edificio para desplegar en él una gran pancarta, como suelen hacerlo los Ecofontaneros de Zaragoza o *Greenpeace*) o de esclarecimiento popular (por ejemplo, recorrer los terrenos donde se proyecta construir o ampliar un aeropuerto con una furgoneta dotada de altavoces que emiten estrépito de aviones aterrizando y despegando a volumen real, como hicieron en 1970 los que se oponían al aeropuerto de Munich-Norte para sensibilizar al vecindario), las manifestaciones de masas con un notable componente lúdico, las cadenas humanas, los *hapennings* y dramatizaciones públicas provocadores (por ejemplo, unir dos embajadas de países en guerra con un gran reguero de sangre como protesta antibelicista)" (Riechmann, 1994: 67).

³⁷ La desobediencia civil és una "Forma de protesta que se sustancia en la negativa, por métodos pacíficos, a cumplir una disposición legal. La doctrina jurídica más aceptada considera que alguien comete un acto de desobediencia civil: "si, y sólo si, actúa de manera ilegal, pública, sin violencia y conscientemente, con la intención de frustrar las leyes, políticas o decisiones de un gobierno". Esta definición se ajusta a la doctrina expuesta por el norteamericano John Rawls en su *Theory of Justice*. La desobediencia civil se diferencia de otras formas legítimas de RESISTENCIA en el carácter expresamente no violento de sus acciones. Su origen se inspira en la acción del ciudadano estadounidense H.D. Thoreau, que en 1846 fue encarcelado en su ciudad natal de Concordé (Massachussets) por negarse a pagar impuestos. La razón que adujo para negar su colaboración financiera al Estado fue no estar dispuesto a sostener a un gobierno que mantenía la esclavitud y una guerra injusta, como la que en ese momento EE.UU. declaró a México. Thoreau resumió su doctrina en un manifiesto titulado *Sobre el deber de la desobediencia civil*. En 1986, Mohandas K. Gandhi, preso en una cárcel de Sudáfrica, releyó el libro de Thoreau y decidió adoptar los principios de la desobediencia civil en sus campañas de lucha por los derechos civiles y, finalmente, en el movimiento de independencia de la India. Destacados activistas, como el filósofo Martin Luther King, han propugnado esta forma de protesta. En España, la desobediencia civil ha sido practicada con especial intensidad por el movimiento de insumisión al servicio militar obligatorio" (Pérez, 2005: 56).

destinatarios, y esto en un grado mucho mayor que antes. Aunque las noticias son invariablemente interpretadas y filtradas por los periodistas, la competencia entre las fuentes informativas, las normas profesionales y la heterogeneidad ideológica de la prensa se combinan para dificultar que los medios de comunicación ignoren las acciones de protesta o pueden acallar la voz de los representantes del movimiento" (Rucht, 1992: 225).

Una altra diferència, la última per a Rucht, entre els vells i els nous moviments socials és que – almenys alguns sectors dels primers- confiaven en un limitat repertori d'accions, i rarament canviaven amb rapidesa d'un tipus d'acció a un altre. Avui, en canvi, la cooperació i les aliances entre grups que utilitzen diferents formes de lluita semblen ser més freqüents. L'ús paral·lel de diferents formes d'acció per part d'un mateix grup, o el pas d'una forma a una altra, és més fàcil als nous moviments socials que no als vells. Conseqüentment, és probable que es practique alhora i en un mateix moviment una àmplia varietat de formes d'acció –tant convencionals com no convencionals -, des de les expressions moderades de malestar fins a la violència oberta. Un argument pertinent per donar compte de la varietat i la flexibilitat de les accions dels nous moviments socials és, per a Rucht, l'autonomia de què gaudeixen els grups i organitzacions al si d'aquests moviments. S'han de tindre en compte, però, altres factors: la mobilitat de la gent a les societats modernes, la incorporació de molts professionals al si d'aquests moviments i la consegüent riquesa de coneixements, tècniques i altres recursos de què poden disposar els moviments contemporanis (1992: 225-226)

En síntesi, allò que diferencia, quant als repertoris d'acció, els nous moviments socials respecte als vells és que (I) els grups i les organitzacions dels nous moviments socials actuen més autònomament que els vells i rebutgen el model leninista de "avantguarda revolucionària"; (II) emfasitzen la importància de la política local i, per tant, no centren la seua acció a nivell nacional; (III) ha disminuït el significat de la participació en les eleccions i de la representació parlamentària; (IV) mentre que han augmentat altres formes de participació convencional, com ara l'acció administrativa i judicial; (V) les accions violentes –especialment aquelles que impliquen l'ús d'armes- també han perdut importància en pro de la desobediència civil; (VI) el repertori de les formes d'acció s'ha ampliat a bastament.

Per a Rucht, una vegada s'ha analitzat perquè el repertori d'acció dels nous moviments socials

no és el mateix que el dels moviments anteriors, cal donar un pas més i preguntar-se de quina manera determinats factors estructurals expliquen aquestes diferències: "es preciso entender que las acciones de los movimientos se suelen adoptar en el contexto de unas estrategias particulares, que a su vez están fuertemente influidas por un conjunto de estructuras sociales" (1992: 26).

Rucht assenyala que es poden identificar, analíticament, dues lògiques de l'acció que corresponen a dos tipus ideals d'estratègies del moviment: "La lógica instrumental de la acción implica una estrategia orientada hacia el poder, que se preocupa por los resultados de las tomas de decisiones políticas y/o de la distribución del poder político. El éxito en las luchas por el poder requiere ante todo razonamiento instrumental. Por otra parte, la lógica expresiva de la acción corresponde a la estrategia orientada hacia la identidad, que apunta a los códigos culturales, la conducta conforme a los roles, la autorrealización, la identidad personal, la autenticidad, etc. Una estrategia reposa principalmente en la conducta expresiva, y trata de cambiar los códigos culturales mediante formas de vida alternativas (...), un movimiento puede atravesar ciertas fases, cambiar de tendencia ideológica o asumir objetivos varios, y a lo largo de esta trayectoria su estrategia general puede resultar relativizada y hasta eliminada. Además, por razones básicas, ningún movimiento puede limitarse a seguir una sola de estas estrategias exclusivamente³⁸. Las prácticas culturales disidentes están muy expuestas a los ataques y a las medidas obstaculizadoras del poder vigente, y por eso los grupos y movimientos orientados hacia la identidad necesitan intervenir en las luchas políticas para defenderlas. Análogamente, los grupos y movimientos orientados hacia el poder necesitan preservar su identidad colectiva adoptando símbolos culturales y al menos para responder en parte a los sentimientos y a las demandas de sus partidos (Rucht, 1992: 228-229)

Totes dues lògiques d'acció, la instrumental i l'expressiva tenen, a més de les estratègies generals (l'orientada al poder i l'orientada a la identitat, respectivament), estratègies concretes o específiques. La lògica d'acció instrumental té, com a estratègies concretes, la participació

³⁸ Marisa Revilla Blanco entén que la conjunció de totes dues estratègies és necessària per poder parlar de moviments socials: "en la acción de un movimiento social están presentes dos componentes: un componente expresivo (el proceso de [re] constitución de una identidad colectiva) y un componente instrumental (la obtención de recursos políticos y sociales para el desarrollo de esa identidad) (...) las acciones únicamente expresivas o exclusivamente instrumentales, como tales, no son un movimiento social" (Revilla Blanco, 1994: 208).

política, la negociació, la pressió i la confrontació política. La divergència reformista, el retir subcultural i el desafiament contracultural són les estratègies específiques de la lògica d'acció expressiva³⁹. Així doncs, la lògica del moviment té conseqüències per a la seua estratègia, tant generals com concretes (Rucht, 1992: 229).

Si s'observa els moviments socials durant llargs períodes de temps, el ventall, s'observa que s'han usat una gran varietat d'accions col·lectives. Però si s'investiguen tipus determinats de moviments en períodes més breus, el ventall d'accions possibles es veu notablement reduït. L'estratègia varia en les diferents fases d'un conflicte. Però "Si reducimos aún más la perspectiva y nos atenemos a corrientes, organizaciones y grupos concretos dentro de un movimiento determinado, el abanico de acciones posible se hace más pequeño. Es en este nivel donde debe ubicarse la categoría de *repertorio de acciones*⁴⁰" (Rucht, 1992: 230).

Quant al concepte "repertori d'accions", Rucht matisa que no engloba la totalitat de les accions d'un moviment social, sinó només una part, la més visible: "Cuando contemplamos las acciones de un movimiento social, suelen llamar nuestra atención los actos de protesta más o menos espectaculares, como las peticiones y las campañas propagandísticas, los mítines y concentraciones de masas, los actos de desobediencia civil y los episodios de violencia. Éstas son actividades hacia afuera, en el sentido de que se dirigen a un oponente o a terceros. Habitualmente podemos detectar, a la sombra de estas actividades visibles, no sólo protestas carentes de espectacularidad que se desarrollan en la vida cotidiana misma (...), sino también muchas actividades hacia adentro. Hay unas actividades de los movimientos que pueden tener una vinculación directa con las acciones hacia afuera, pero que no son visibles –o sólo lo son en parte- para el observador externo: reunir dinero entre los partidarios, crear mecanismos e instrumentos de intervención, formar activistas, evaluar costes y riesgos, tomar decisiones,

³⁹ "Los movimientos orientados hacia la identidad y basados principalmente en conductas expresivas parecen carecer de toda estrategia, si se toma literalmente la palabra "expresivas". De hecho, sin embargo, estos movimientos no son puramente espontáneos; no pueden eludir la cuestión de qué curso seguir o cómo habérselas con los adversarios. No obstante, a diferencia de los movimientos orientados hacia el poder, los que se orientan hacia la identidad tratan ante toda de modificar la conducta personal abrazando y adaptando su práctica a actitudes culturales disidentes" (Rucht, 1992: 229).

⁴⁰ Per repertori d'accions s'ha d'entendre el "conjunto de tipos concretos de acción efectuados por un actor colectivo determinado en el ciclo de un conflicto, cuya duración suele ser de entre varios años y varias décadas" (Rucht, 1992: 230)

evaluar el resultado de las acciones, etc. De hecho, una gran parte de la energía de cada movimiento no se destina directamente a realizar acciones públicas" (Rucht, 1992: 231).

Les estratègies i les formes d'acció⁴¹ no depenen, però, només de la lògica del moviment. També hi intervenen altres factors, entre els que figuren les pautes estructurals bàsiques d'una societat determinada. Algunes d'elles, alhora, poden influir en la lògica del moviment. Aquests factors actuen a tres nivells: macroestructural, mesoestructurals i microcosmos. L'acció que resulta elegida en un context estructural també depèn de factors accidentals, que s'afegeixen als 3 citats anteriorment (Rucht, 1992: 232)

⁴¹ Les estratègies i el *repertori d'acció* dels moviments socials oscil·len des de l'acció col·lectiva violenta fins a la utilització d'accions convencionals (vagues, cartes a mitjans de comunicació, manifestacions, etc.). Entre aquests dos extrems existeix tot un ventall de propostes indefinides i canviants que empren la "disrupció". La història de l'acció col·lectiva és la història de com s'incorporen al repertori noves formes d'acció col·lectiva apreses, experimentades, viscudes i assimilades pels moviments socials i pels seus oponents. Amb el temps –i a llarg termini– el repertori evoluciona amb la incorporació de les innovacions que funcionen i el rebuig de les que no. El pas del temps també provoca que algunes de les pràctiques considerades disruptives esdevinguin convencionals (la vaga, que ha passat de ser un delicte a ser un dret fonamental, n'és un clar exemple). "Partimos del supuesto de que la acción colectiva es el principal recurso que emplean los organizadores para movilizar a sus seguidores, pues ésta supone a la vez un coste y un beneficio; para compensarlos, aquellos que promueven el desafío plantean exigencias y beneficios con el fin de atraer la atención de aliados, y la mejor forma de llamar la atención y conseguir simpatizantes es la disrupción, en base a la cual se puede conseguir la apertura de espacios con los que negociar con las instituciones" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 38)

8. El mitjans de comunicació i el repertori d'accions dels moviments socials

McAdam diu que els MS han de superar sis⁴² tasques importants per tal que els seus propòsits tinguin un impacte en la societat i una d'aquestes és "conseguir cobertura en los medios de comunicación, e idealmente (aunque no necesariamente), favorable a sus puntos de vista" (1999: 477). I és per aquest motiu que els moviments socials centren la seues accions en tàctiques mediàtiques que els permeten ésser visibles davant la societat: "Los medios de comunicación desempeñan un importante papel en los procesos de creación de los marcos de referencia de los movimientos y en la interpretación de acontecimientos aislados como parte de la acción de un movimiento que persigue el cambio social" (Zubero, 1996: 167).

La relació entre els moviments socials i els mitjans de comunicació no és fàcil. Sovint aquests els silencien, els censuren. D'altres vegades els manipulen i els criminalitzen, tot associant-los, fins i tot, amb la lluita armada. També passa que "a veces éstos sólo se preocupan por la acción concreta que realiza un movimiento y no por las razones que lo motivan o, incluso, distorsionan las demandas" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 38). Sobre aquest perill s'han pronunciat molts altres autors. Entre ells, Imanol Zubero: "existe el riesgo de que la preocupación por la acción más interesante para los medios acabe por desplazar a la preocupación por los objetivos de tal acción⁴³" (1996: 168).

Els moviments socials són conscients que els mitjans de comunicació són una eina molt útil per difondre el seu missatge a la resta de la població (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 35) i per mobilitzar l'opinió pública (Zubero, 1996: 167). I, per tant, han d'anar en compte amb la imatge⁴⁴ que d'ells es mostra des d'aquests mitjans perquè "su descripción en los medios de

⁴² "conseguir nuevos miembros; mantener la moral y el nivel de compromiso de los miembros con los que ya cuenta; conseguir cobertura de los medios de comunicación, e idealmente (aunque no necesariamente), favorable a sus puntos de vista (la cursiva és meua); movillizar el apoyo de grupos externos; limitar las opciones de control social que pueden ser ejercidas por sus adversarios y, en último término, influir sobre lo político y conseguir que el Estado (la administración) actúe" (2002: 30).

⁴³ Aquest perill, però, segons sembla suggerir Zubero, és salvable, defugible: "sacrificar la autenticidad de sus reivindicaciones en aras del favor mediático es un peligro del que el propio movimiento puede cuidarse" (Zubero, 1996: 169).

⁴⁴ Com és ben sabut, "En el proceso de construcción de la realidad social, los medios de comunicación hacen algo más que observar: dramatizan, crean imágenes vivas, atribuyen el liderazgo de los movimientos e intensifican la sensación de conflicto entre éstos y las instituciones sociales" (Zubero, 1996: 167).

comunicación influye tanto en la imagen que de ellos se forman sus seguidores como en la de otros observadores menos comprometidos" (Zubero, 1996: 167). S'ha de tindre en compte, però, que no tots els moviments socials -ni les organitzacions que en formen part- tenen el mateix interès per donar una bona imatge als i des dels mitjans de comunicació.

Els mitjans de comunicació han condicionat el tipus d'accions desenvolupades pels moviments socials ja que "los medios visibilizan o invisibilizan los movimientos sociales" (Zubero, 1996: 167). Una manifestació ja on és notícia. I això ells ho saben. És per aquest motiu, entre d'altres, que des dels moviments socials s'ha apostat per accions no convencionals⁴⁵, tot pensant en l'impacte que aquestes puguen tindre als mitjans de comunicació (Dalton/Kuechler/Bürklin, 1992: 35). Accions, al cap i a la fi mediàtiques (és a dir, susceptibles de ser tractades pels *mass media*).

Es pot afirmar, doncs, que "allò que caracteritza sobretot les formes d'actuació dels moviments és la voluntat d'atraure l'atenció dels mitjans de comunicació (...) com a manera d'amplificar les seues reivindicacions i augmentar la pressió sobre els poders públics" (Oriol, 2003: 35). I és per aquest motiu que es pot afirmar també que els mitjans de comunicació han sigut responsables (almenys en part) de les estratègies mobilitzadores emprades, des de fa uns anys ençà, pels moviments socials (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 54).

Els moviments socials –alguns més que d'altres, però- intenten tindre una bona relació amb els mitjans de comunicació perquè aquests, amb la difusió de les seues reivindicacions i accions, els poden ajudar a guanyar suports i, alhora, poden fer pressió perquè l'administració canvie els seus postulats. Però no només són els moviments socials els que necessiten dels mitjans de comunicació. Es pot afirmar que als mitjans de comunicació també els interessa l'activitat dels moviments socials: "es preciso que tenga cobertura en los medios de información de masas y, por ello, muchas veces es necesario que los movimientos tengan relaciones cordiales con los medios para desarrollar dinámicas simbióticas: a los movimientos les interesa estar presentes en los medios y éstos necesitan espectáculo, novedad y corrección política" (Ibarra/Martí/Gomà,

⁴⁵ "la definición de lo que es noticia por parte de los medios de comunicación enfrenta a los movimientos al problema de desarrollar acciones que resulten lo suficientemente poco convencionales para ser noticia" (Zubero, 1996: 168)

2002: 38). O dit d'una altra manera: "los informadores persiguen hasta la extenuación el acontecimiento, la novedad, lo anormal. Son, en este sentido, aliados objetivos de los movimientos sociales, que se transforman así en importantes actores en el juego de la comunicación política" (Zubero, 1996: 167)

Tanmateix, tot i els esforços que des d'alguns moviments socials es fan perquè els mitjans de comunicació parlen d'ells, aquests no és el seu objectiu, tot i que des d'alguns enfocaments teòrics sembla suggerir-se tot el contrari: "las tácticas de los nuevos movimientos produjo consternación entre los defensores del pluralismo. Los movimientos sociales de los años 60 y 70 parecían más interesados en provocar fuertes impactos en los medios de comunicación destinados a poner a la administración en un compromiso que a modificar las decisiones políticas concretas" (Wilson, 1992: 102). D'altres investigadors, però, defensen que aquesta voluntat d'inserció mediàtica és, només, un mitjà per assolir l'objectiu real: "los activistas (...) deben luchar por un espacio en los medios de comunicación de masas con el objetivo de amplificar el mensaje. Con todo, el objetivo final no es el de llegar a los medios, sino el de alcanzar a introducir su demanda en la agenda gubernamental" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 49)

Malgrat que "Los medios de comunicación otorgan un nuevo poder a los movimientos sociales, al menos a aquellos movimientos que sean capaces de "representar" sus reivindicaciones ante los medios" (Zubero, 1996: 167), aquests no han de limitar-se a aparèixer als mitjans sota la mirada filtrada d'aquests. Han d'anar més enllà. Han de ser, alhora, "objectes" informatius i "subjectes" contrainformatius. Els moviments socials han de ser capaços de contar una altra història, de crear una altra visió de la realitat. Els mitjans contrainformatius –d'allò més diversos- són una ferramenta molt útil per aconseguir-ho. En aquest sentit els moviments socials són (o han de ser) "la mirada que permite descubrir y explicar la desnudez del Emperador" (Zubero, 1996: 170). És important destacar, doncs, la importància dels moviments socials com a agents, també, contrainformatius. "Han ido construyendo espacios públicos de acción política y social no institucional que han cuestionado los marcos interpretativos dominantes de la realidad, tal como son difundidos por los medios de comunicación, convirtiéndose así en reconstructores sociales de puntos de vista alternativos (...) Han creado sus propias formas de autoorganización y de contrapoder" (Jaime Pastor Verdú, 2003: 97).

8.1. Internet com a forma privilegiada d'acció i organització

Dins dels mitjans de comunicació internet assoleix una importància rellevant. Per això se li ha volgut dedicar un apartat a banda.

Internet és una infraestructura de comunicació mundial creada al 1969, en plena guerra freda, pel Departament de Defensa d'Estats Units per connectar el Pentàgon amb les investigacions militars en universitats i grans corporacions. Uns anys més tard, en 1986, la *National Science Foundation* estimulà l'ús no militar: va agregar una nova xarxa enllaçada amb altres cinc grans ordinadors d'Estats Units i va permetre l'accés a estudiants a través de les seues universitats. I, des de 1993, tot donant un pas més, es troba potencialment (i cal remarcar aquest potencialment) disponible per a qualsevol ciutadana o ciutadà.

D'ençà que internet va començar a estar a l'abast de (quasi) tot el món, se n'han fet diferents usos, de bons i de dolents. Vicente Verdú, a *El planeta americano*, l'acusa de ser una eina d'americanització del món: "El modelo de vida y relaciones que se anuncia con la informática, las autopistas de la telecomunicación y el desarrollo de la telemática se aviene como un diseño a la medida de la cotidianidad norteamericana" (1996: 158). Però internet no és només per a Verdú una eina, sinó l'eina per excel·lència: "Hasta ahora Estados Unidos había colonizado el mundo con encantaciones musicales, con circunstanciales ocupaciones militares, por oleadas cinematográficas, por inversiones monetarias, por su astucia mercantil. Lo que se desarrolla en la actualidad no es la filtración del modelo americano poco a poco, forma a forma, sino la implantación de una totalidad con sustancia cerebral incluida" (1996: 162-163). Tot i les crítiques que es puguen fer a aquestes asseveracions, cal tenir en compte que no és casualitat que el 90% de la informació que circula per internet siga en anglés, i que el *software* d'ús (*Microsoft*) haja estat creat per mentalitats i autors nord-americans. Verdú defensa que internet, malgrat les promeses i esperances que en ell s'han dipositat, no és més que una eina d'expansió de l'imperialisme nord-americà. Com el llop de la caputxeta vermella disfressat d'àvia, encara no ha mostrat la seua vertadera cara. Segons Vicente Verdú, si la història de la societat nord-americana ha promogut més la desigualtat que no pas la igualtat, el *ciberespai* camina vers una configuració semblant: "Esta época antisocial, conservadora o de revolución de las élites se corresponde con un nuevo *apartheid* para aquellos que tiene escaso acceso al mundo informático o no lo tiene en absoluto (...). La telemática se convierte, junto a sus clarines de

progreso, en una nueva ocasión de segregación social" (1996: 159).

Tot i que s'ha volgut vendre internet com a un mitjà igualitari ("darrere de l'ordinador tots som iguals") i com a productori de llibertats, no ho és en absolut. Milers de milions d'habitants queden fora d'aquest cosmos productiu. S'ha dit que amb internet no hi ha ni rics ni pobres. Sí que n'hi ha, però. Hi ha *ciberrics* i *ciberpobres*: "Suenan a himnos inocentes muy americanos las nuevas oportunidades que se atribuyen a los medios electrónicos, pero los bendecidos pasarán al cielo ciberespacial mientras hay un infierno de escombros para los otros. Lo que se está formando en el futuro social, en suma, no es un nuevo ámbito neutral o liberador sino un espacio americano, prolongación de un capitalismo sin contrapeso" (Verdú, 1996: 161). En aquest sentit també s'ha pronunciat Andrea D'Arti (coordinadora de *Pan y Rosa*, una secció dedicada al feminisme dins del *site* <http://www.rebellion.org>) per a qui "Internet es algo fantástico, pero también es cierto que, actualmente, sólo entre el 5% y el 10% de la población mundial tiene acceso a la red"⁴⁶.

Internet, però, pot tenir (i té, de fet) molts usos diferents. També de profitosos per als moviments socials. Antonio Méndez Rubio assenyala que "la incidencia viva de foros contrainformativos, como Indymedia o FAIR (*Fairness and Accuracy in Reporting*), o de colectivos antisistema como Tute Bianche, Wu Ming y muchos otros, no se entiende sin la mediación tecnológica que Internet supone a la hora de fraguar una "nueva conciencia internacionalista" (...) Aunque sea un *desideratum*, pero como un deseo revolucionario, Internet está ayudando peligrosamente a generar una conciencia no estatista de los conflictos, así como coordinar la resistencia antisistema de forma sorprendente. Un ejemplo bien conocido y estudiado es la manera en que el nuevo zapatismo⁴⁷ ha sabido generar alianzas a escala mundial" (2003: 228).

En el mateix sentit s'ha pronunciat Andrea D'Atri, qui afirma que "si me interesa el uso de las nuevas tecnologías de información y comunicación es porque veo en ellas una herramienta más, entre otras, que puede ser utilizada con propósitos militantes y activistas multiplicadores. Una

⁴⁶ D'ATRI, A.: *Escribir para que no se confunda con la verdad. Internet, medios de comunicación alternativos y activismo*, dins de <http://www.rebellion.org/mujer/040519datri.htm> [Consulta: 22.06.2004]

⁴⁷ "A mediados de los noventa, el movimiento zapatista en Chiapas, México, captó la imaginación del mundo con su petición de apoyo para su causa a través de las redes electrónicas de faxes y por Internet, relacionándose con el mundo de los medios de comunicación y con una estructura descentralizada de grupos de solidaridad" (CASTELLS, M. (2003): *La galaxia Internet*. Ed. Debolsillo. Barcelona. Pàg. 180.)

herramienta que nos sirva, a quienes queremos cambiar este mundo por uno en el que no muera ni una sola niña por falta de pan, ni una sola mujer en un aborto clandestino, una herramienta que nos sirva para propagar otras informaciones y comunicar, fundamentalmente, otras ideas". Tot i que, afegeix, "no soy una detractora de las computadoras, pero tampoco creo que las nuevas tecnologías de la información sean en sí, el único medio posible de activismo, ni siquiera la herramienta fundamental para expresar el antagonismo contra la globalización neoliberal"⁴⁸.

Així doncs, davant els intents del poder per apropiar-se d'internet, cal un contrapoder. Ací és on entren (o poden entrar) en joc els moviments socials: "Internet proporciona la base material que permite a estos movimientos movilizarse en la construcción de una nueva sociedad. Pero, en este proceso, transforman la propia naturaleza de Internet: de ser una herramienta organizativa de la empresa y un medio de comunicación pasa a convertirse además en una palanca de transformación social" (Castells, 2003: 187). És a dir, una eina més per als moviments socials.

Hi ha qui va més enllà en la seua lloa a internet. Per a Manuel Castells, aquest no és només una eina útil que pot utilitzar-se simplement perquè existeix, sinó que, a més a més, s'adapta a les característiques bàsiques dels tipus de moviments socials de l'era de la informació: "Internet no es simplemente una nueva tecnología: es un medio de comunicación (...) constituye la infraestructura material de una forma organizativa concreta: la red (...). En estas dos vertientes, Internet se convirtió en el componente indispensable de la clase de movimientos sociales que están surgiendo en la sociedad red" (2003: 182). Manuel Castells, a *La Galaxia Internet*, també fa referència a l'ús - com a eina privilegiada per a actuar, informar, reclutar, organitzar, dominar, contradominar- que d'internet estan fent els moviments socials: "Como Internet se está convirtiendo en un medio esencial de comunicación y organización en todos los ámbitos de la actividad, es obvio que los movimientos sociales y los agentes políticos lo utilizan y lo utilizarán cada vez más, transformándolo en una herramienta privilegiada para actuar, informar, reclutar, organizar, dominar y contradominar. El ciberespacio se está convirtiendo en un terreno disputado" (2003: 179). I, entre l'heterogeneïtat de moviments socials, aquell que fa i pot fer - segons Castells- un ús més profitós de la xarxa és el moviment antiglobalització, en tant que està basat en internet. I ací està precisament la seua força: "El movimiento antiglobalización no es

⁴⁸ D'ATRI, A.: *Escribir para que no se confunda con la verdad. Internet, medios de comunicación alternativos y activismo*, dins de <http://www.rebellion.org/mujer/040519datri.htm> [Consulta: 22.06.2004]

simplemente una red, es una red electrónica, un movimiento basado en Internet. Y como reside en la red, no puede ser desarticulado o capturado. Se mueve libremente como un pez en la red" (2003: 185).

L'ús d'Internet - com a eina de treball- no és només patrimoni dels nous moviments socials. També els vells, com l'obrer, han sabut traure'n partit: "Los movimientos del siglo XXI, acciones colectivas intencionadas dirigidas hacia la transformación de los valores y las instituciones sociales, se manifiestan en y a través de Internet. El movimiento obrero, superviviente de la era industrial, se conecta, organiza y moviliza con y en Internet. Lo mismo se puede decir del movimiento ecologista, el movimiento feminista, los diversos grupos pro derechos humanos, los movimientos de identidad étnica, los movimientos religiosos, los movimientos nacionalistas y los defensores de una interminable lista de proyectos culturales y causas políticas. El ciberespacio se ha convertido en un ágora electrónica global donde la diversidad del descontento humano explota en una cacofonía de nuevos acentos" (Castells, 2003: 180).

Els moviments socials dels nostres dies i les seues organitzacions -almenys una part important- es mouen en una doble direcció: particularitzar els valors universals i universalitzar les identitats particulars (Alguacil Gómez, 2003: 140). Es pot afirmar, doncs, que es troben al bell mig de dos àmbits: el local i el global. La percepció dels perills a què està sotmesa la humanitat -amb independència del lloc on s'habita o la cultura sota la qual hom se sociabilitza- convergeix en una identitat comuna d'abast global o mundial. Les noves tecnologies de la comunicació possibiliten, en aquest context, la circulació i difusió dels valors universals i l'extensió d'una consciència solidària (Alguacil Gómez, 2003: 142).

Per a Méndez Rubio "los movimientos sociales deben pensar localmente (de acuerdo a sus propias preocupaciones e identidad) y actuar globalmente, en el nivel que realmente importa hoy en día" (2003: 186). Per pensar localment i actuar globalment (contràriament a la màxima pregonada per Marshal McLuhan: "pensa globalment, actua localment"), internet és una eina molt útil. Internet permet els moviments socials, des d'aquest plantejament, pensar i actuar, ahora, globalment i localment. Possibilita que els moviments socials locals difonguen les seues experiències globalment, és a dir, que intercanvien idees, pensaments, propostes.

Així doncs, conscients del poder que té internet, són molts els moviments socials que, arreu del món, en fan ús. S'estableixen, així, connexions entre uns i altres a escala global. Aquesta comunicació que permet l'intercanvi d'experiències, el suport i la solidaritat a nivell internacional, etc., dóna molt més força als moviments: "hoy la mayor parte de movimientos sociales del mundo de todas las tendencias utilizan internet como una forma privilegiada de acción y de organización. Y si bien sabemos que internet es simplemente un instrumento, también cabe añadir que es un instrumento de comunicación que permite la flexibilidad y la temporalidad de la acción manteniendo al mismo tiempo un carácter de coordinación y una capacidad de enfoque de esa movilización; la difusión extensiva de los códigos culturales y de valores (...) a través de la transmisión instantánea de ideas en un marco que permite la coalición y la agregación; y la posibilidad de proponer trincheras de resistencia y de alternativa en sociedades locales; haciendo relevantes las experiencias íntimas con el mundo cotidiano de las cuales se permite su articulación con muchas otras mediante protestas globales que acaban aterrizando en algún lugar del mundo (...). Así, internet es la conexión global y local (...) no se puede afirmar que las comunidades sean producto de internet. Éste es sólo un instrumento que desarrolla pero no cambia los comportamientos, sólo los amplifica y los potencia a partir de lo que son" (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 43).

Segona part

Els Salvem

9. Moviments socials i organitzacions

Per començar, s'han de tindre en compte dues consideracions:

1. Els moviments socials, sense organització, no existeixen. Aquests són delimitables per les organitzacions. No se'ls pot caracteritzar a través de la no-organització ni a través de la pèrdua o afebliment de les formes organitzatives. L'organització –que, tanmateix, no és allò decisiu ni rellevant del moviment- proporciona, entre d'altres coses, continuïtat, coordinació i iniciativa. Tanmateix, no ho és tot: sense l'acció espontània i irregular l'organització seria poca cosa i, mai, un moviment social (Raschke, 1994: 132).
2. Un moviment social no és (ni està compost per) una sola organització: "el movimiento es más amplio que la organización que actúa dentro de él" (Raschke, 1994: 126); "ninguna organización o colectivo, puede representar por sí sola a un movimiento social. La organización no define el movimiento, sino que éste es siempre más que las diversas organizaciones que engloba" (Adell Argilés, 2000: 37).

No es pot (ni es deu) confondre la part pel tot. Així doncs, no és encertat considerar –com sovint s'ha fet- que els Salvem constitueixen un moviment social. S'han de veure com a grups que en forma part. No es pot obviar, tampoc, que els moviments socials "no se pueden definir a través de una forma organizativa determinada" (Raschke 1994: 126). D'ací que els investigadors hagen de recórrer a generalitzacions a l'hora de definir els moviments socials. Això significa, alhora, que en analitzar una forma organitzativa determinada, els trets d'aquesta no coincidiran, plenament, amb els que s'atribueixen als moviments socials.

10. Emmarcament dels Salvem

10.1. Dins dels moviments socials

En fer referència a algunes de les definicions del concepte "moviment social" s'ha destacat l'aportada per Raschke (veure 2.1). Aquesta definició, com ja s'ha dit, ha estat una de les més antologitzades. Per a l'investigador alemany "movimiento social es un actor colectivo movilizador que, con cierta continuidad y sobre las bases de una alta integración simbólica y una escasa especificación de su papel, persigue una meta consistente en llevar a cabo, evitar o anular cambios sociales fundamentales, utilizando para ello formas organizativas y de acción variables" (1994: 123). Els intents de Raschke d'integrar els moviments socials en el seu esquema conceptual es basen, sobretot, en l'experiència alemanya. Encara que els considera fruit sistemàtic de l'evolució general de les democràcies occidentals cap a les societats postindustrials (Kaase, 1992: 125). Així doncs, cal analitzar si els Salvem, com a parts d'aquests, comparteixen les característiques que Raschke atorga als moviments socials. Acompleixen els Salvem els trets o requisits necessaris per veure's inserits en aquesta definició?

Agents col·lectius

Són els Salvem agents col·lectius? Certament, els diferents Salvem que han aparegut durant els últims 10 anys a la ciutat de València són agents col·lectius. I, ho són, com la resta de moviments socials, malgrat l'heterogeneïtat que els caracteritza.

Mobilitzadors

Són els Salvem mobilitzadors? Els Salvem són (i han de ser-ho necessàriament) mobilitzadors perquè han de buscar el suport actiu dels membres de la societat. Per a existir han de romandre en moviment i, per a resistir, per a persistir, han d'incitar les ciutadanes i els ciutadans a moure's, a mobilitzar-se. A través de les seues accions intenten fer participar la ciutadania en contra de les injustícies que, al seu parer, es produeixen. De fet entre les accions que duen a terme, les més abundants són aquelles que impliquen, exigeixen i cerquen mobilització popular.

Provocar, impedir o anular un canvi social

Pretenen els Salvem provocar, impedir o anular un canvi social? La resposta, de nou, és afirmativa. Efectivament, els Salvem, amb més èxit algunes vegades (el Botànic) i amb menys altres (La Punta), són agents de transformació social a nivell local: intenten evitar accions

urbanístiques que malmeten el patrimoni valencià. Sobre aquesta capacitat de transformació s'ha fet ressò Joan Carles Carbonell Mateu, qui diu que "La vida ciutadana, però, és la més permeable a les influències de la societat civil. Vull dir que si els ciutadans, com deia la vella cançó, sortim al carrer, molts, com més millor, les baralles no estaran perdudes. València ha estat la protagonista de l'acció ciutadana contra l'especulació i el desastre urbanístic. N'hi ha prou de recordar els projectes d'urbanització del Saler i de construcció d'autopistes al Túria: recordeu allò del lilit és nostre i el volem verd? Les diverses plataformes Salvem són un exemple de llibre de com la lluita ciutadana pot evitar-los. I de com acaba influint en les decisions polítiques i en els instruments jurídics de creació urbanística" (1999: 90).

Continuïtat

La continuïtat que se li atribueix al moviment social, com a un tot, no té tanta transcendència pel que fa als grups de què aquest es compon, que tenen un caràcter més efímer. La continuïtat rellevant és la del moviment social ja que la dissolució d'un grup (o d'uns grups) d'aquest moviment no significa la seua desaparició. Els Salvem, com a parts del moviment ciutadà, no representen accions de tipus col·lectiu esporàdiques o espontànies. Aquesta és la conclusió que s'extrau, almenys, de l'anàlisi dels Salvem en el seu conjunt. Deia Rashcke que els moviments socials han de tindre una continuïtat d'uns anys i els Salvem la tenen. Almenys alguns d'ells: Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat es mantenen en actiu des de l'any 1995 i Salvem el Cabanyal-Canyamelar des de 1998. D'altres (Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem l'Alqueria del Barbut; Defensem La Punta, Salvem l'Horta) han tingut una durada més limitada (de mesos, només). Aquests Salvem, en la seua individualitat, representen fenòmens de caire més esporàdic. La durada dels Salvem està relacionada, gairebé sempre⁴⁹, amb la resolució del conflicte pel qual es mobilitzen, que pot acabar en èxit o en fracàs⁵⁰. Pot passar que l'acció dels Salvem no tinga cap tipus de repercussions per a la resolució, al seu favor, del conflicte (Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem l'Alqueria del Barbut; Defensem La Punta, Salvem l'Horta). Però d'altres vegades, sí. Fins al moment, però, les victòries que han aconseguit els Salvem han sigut només parcials (Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat ha aconseguit, fins a hores d'ara, reduir de 3 a 1 les torres projectades al terreny de Jesuïtes i Salvem el Cabanyal-Canyamelar, mitjançant

⁴⁹ Com s'ha comentat, hi ha excepcions: la Coordinadora Defensem La Punta, Salvem l'Horta n'és un exemple.

⁵⁰ També és possible, com es veurà, que els èxits siguen parcials.

el recurs als tribunals, ha aconseguit paralitzar durant anys les obres i, en el moment de ser redactada aquesta tesi, encara espera que el Tribunal Superior de Justícia dicte sentència al seu favor, etc.).

Integració simbòlica

Els membres dels Salvem comparteixen una mateixa identitat col·lectiva –un nosaltres- que els porta a diferenciar els qui estan “a favor” dels qui estan “en contra” dels seus plantejaments. Aquesta identitat els fa ser conscients de “pertànyer” a aquestes plataformes o coordinadores i de comptabilitzar-se, alhora, dins de l’anomenat moviment ciutadà. Saben que són una veu més entre tantes. Veus que, dia a dia i a tot arreu, s’aixequen en contra d’injustícies, de distinta mena, que els afecten com a ciutadans.

Baix grau d’especificació de rols

Els membres dels Salvem tenen rols poc específics (o baixos) al si d’aquestes coordinadores o plataformes. Existeixen portaveus (altrament denominats coordinadors o presidents) i/o secretaris. Però aquestes figures s’allunyen notablement del paper que assolien els dirigents de vells moviments socials, com, per exemple, l’obrer. La figura de portaveu i/o secretari es limita, sobretot, a donar la cara enfront dels mitjans de comunicació. D’altra banda, les decisions es prenen de manera assembleària i tothom té el dret a participar-hi. No cal, tampoc, una “afiliació” explícita (mitjançant pagament de quotes, per exemple). Els membres dels Salvem –que es diferencien de les persones que els donen suport- són aquells qui acudeixen a les assemblees⁵¹; proposen accions reivindicatives, maneres d’obtenir guanys econòmics per al finançament d’aquestes activitats; participen d’aquestes accions, etc.

Aquesta és, només, una primera aproximació. Sobre aquests trets s’insistirà al llarg de les següents pàgines.

⁵¹ Aquestes assemblees, dins dels Salvem més estables, tenen un caràcter setmanal (almenys fins als dies en què es redacta aquesta tesi). Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat celebra assemblees a la seu del Centre Excursionista de València (plaça Tavernes de la Vallidigna) cada dilluns. Salvem el Cabanyal-Canyamelar, per la seua banda, es reuneixen al local de què disposa la Plataforma al carrer Sant Pere, 27 del Cabanyal.

10.2. Dins del moviment ciutadà

Gairebé alhora que el feminisme, l'ecologisme i el pacifisme, es va forjar un altre moviment social als Estats Units, a Europa occidental i a alguns països llatinoamericans (a Xile, sobretot⁵²). Es tracta del moviment ciutadà⁵³ "de base urbana, organizado por barrios, cuyas reivindicaciones (creación y mejora de infraestructuras, de los servicios sanitarios, de las condiciones de salubridad e higiene, de enseñanza, de esparcimiento y ocio, etc.) se entrecruzaban con algunas de las reivindicaciones de los otros movimientos y también con las reivindicaciones tradicionales del movimiento obrero y sindical" (Riechmann/Fernández Buey, 1994: 4).

Manuel Castells va començar a estudiar aquest moviment de manera gairebé contemporània al seu naixement. En les seues primeres investigacions es referia en els següents termes a la proliferació d'aquest moviment social i a les seues causes: "On assiste ainsi au surgissement et à la généralisation progressive de mouvements sociaux urbains, c'est-à-dire de systèmes de pratiques sociales contradictoires qui remettent en cause l'ordre établi à partir des contradictions spécifiques de la problématique urbaine. Mais qu'entend-on par "problématique urbaine"? Ce n'est sûrement pas "tout ce qui se passe dans les villes", car, notre société devenant de plus en plus complètement urbanisée, il n'y aurait pas du tout de spécificité des questions posées, et le terme serait inutile parce que trop général. Quand on parle de "problèmes urbains", on se réfère plutôt, aussi bien dans les "sciences sociales" que dans le langage commun, à toute une série d'actes et de situations de la vie quotidienne dont le déroulement et les caractéristiques dépendent étroitement de l'organisation sociale générale. Ce sont, effectivement, à un premier

⁵² El moviment ciutadà que sorgeix a l'Estat espanyol a les acaballes del franquisme –tot i les peculiaritats que aquest règim li atorga- enllaça, també, amb les teoritzacions que aleshores ja es realitzaven al voltant del sentit i la funció dels moviments socials urbans: H.Lefèbvre, M. Castells, A.Touraine, J. Borja, A. Mattelart (Riechmann, 1994: 5)

⁵³ Aquest moviment social, que intervé en el terreny dels problemes urbans i territorials, també ha rebut el nom de moviment urbà (Castells, 1973). Tanmateix, el seu àmbit d'actuació ha deixat de limitar-se a les ciutats. Així doncs, per reflectir més adequadament el seu nou abast, es prefereix parlar de moviment ciutadà. Altrament, s'ha denominat moviment veïnal (Álvarez Junco, 1994; Ibarra/Grau, 2000, que també l'anomenen ciutadà o local, 2000: 42-43). Cal no confondre, però, el moviment veïnal amb les associacions de veïns. Tot i que aquestes –almenys aquelles que han defugit la institucionalització- formen part del teixit associatiu⁵³ que conforma el moviment, aquest acull moltes altres organitzacions de diferent ordre. Cal també tindre en compte que, tot i que el moviment es desenvolupa a través d'organitzacions, no es tracta d'un fenomen associatiu (fet que implicaria una afiliació explícita, el pagament de quotes i l'assistència regular a reunions). Allò que dóna unitat i coherència al moviment és la participació dels seus membres en les activitats (o, almenys, algunes d'elles) del moviment, i sobretot l'acceptació d'un conjunt de creences generalitzades juntament amb una consciència de grup (Pérez Ledesma, 1994: 61).

niveau, les conditions de logement de la population, l'accès aux équipements collectifs (écoles, hôpitaux, crèches, jardins, aires sportives, centres culturels, etc.) dans une gamme de problèmes qui vont des conditions de sécurité dans les immeubles (où l'on assiste de plus en plus à des "accidents mortels collectifs") au contenu des activités culturelles des centres de jeunes, reproductrices de l'idéologie dominante" (1973 : 12-13). Per a Castells, aquest moviment social, l'urbà o ciutadà, és qui promou el canvi i la innovació a les ciutats : "Ainsi, les mouvements sociaux urbains, et non les institutions de planification, sont les véritables sources de changement et d'innovation de la ville" (1973 : 19).

Els nous moviments socials són, pròpiament, el feminisme, l'ecologisme i el pacifisme. Així ho argüeixen diferents teòrics. En analitzar-los s'han assenyalat tot un seguit de trets que els atorguen una naturalesa diferent, tot comparant-los amb els vells (veure 3). Aquests trets feien referència al tipus d'actors, al tipus de reivindicacions i al tipus de formes d'acció, entre d'altres. El moviment ciutadà no només és contemporani als nous moviments socials sinó que, a més a més, comparteix alguns d'aquests trets. Almenys algunes de les formes en què aquest es manifesta. Els Salvem –objecte d'estudi d'aquesta tesi- són un exemple d'aquesta, diguem-ne, "apropiació".

A València el moviment ciutadà es troba ben arrelat, i té la seua representació en un nombre abundant d'organitzacions. I és, dins d'aquest compendi d'organitzacions, on cal situar l'objecte d'estudi d'aquesta tesi: els Salvem (Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Salvem el Pouet; Defensem La Punta, Salvem l'Horta; Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem l'Alqueria del Barbut; Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric, etc.).

Aquest moviment ciutadà –juntament amb d'altres moviments socials- no naix del no res, sinó que té els seus orígens en mobilitzacions anteriors. Caldrà, doncs, cercar aquests antecedents. Es buscaran al llarg d'un període de temps concret, el que abasta la dictadura franquista, la transició i els inicis de la democràcia. Aquest recorregut històric se centrarà en dos àmbits: l'espanyol (tot mirant a la resta del món, però) i el valencià. En el primer traçat es destacarà, sobretot, el moviment ciutadà. No s'obviaran, però, d'altres moviments com el feminista, l'ecologista, el pacifista...En el segon es buscaran els antecedents dels actuals Salvem a la ciutat de València. Els orígens se situaran en el moviment ciutadà del cap i casal que, ja en aquells temps, s'alçava en defensa del patrimoni.

11. Antecedents

11.1. Moviments socials a l'Estat espanyol: dictadura, transició i democràcia

Álvarez Junco, a l'article "Movimientos sociales en España: del modelo tradicional a la modernidad postfranquista" (1994), parla de tres fases en el desenvolupament de les formes d'acció col·lectiva a Espanya. Una primera fase, "tradicional" o "clàssica", s'inicia en la segona meitat del segle XIX –quan als conflictes propis del cicle revolucionari liberal s'afegiren els problemes obrers i, a partir de 1980, la llei del sufragi universal i els primers de maig- i finalitza amb la Guerra Civil (1936-1939). La segona fase o etapa, que anomena "moderna" –nom que, com precisa, no utilitza amb cap implicació valorativa- inclou les accions de protesta col·lectiva sorgides a les acaballes del franquisme i el període de transició cap a la democràcia. Situa el seu començament en les vagues mineres de 1961-1962⁵⁴. Així doncs, entre l'etapa anterior i aquesta va haver-hi un període de desmobilització de 22 anys (1939-1961) com a conseqüència de la repressió franquista, que feia impossible qualsevol mobilització legal. Aquesta etapa finalitza tot coincidint amb la transició política espanyola, entre l'aprovació de la Constitució (1978) i el fallit colp d'Estat (1981). Per últim, situa la fase "postmoderna", conseqüència o resultat del contrast entre els dos models anteriors.

En les línies que vénen a continuació s'agafa la segona i la tercera etapa –"moderna" i "postmoderna", respectivament- com a punt de referència a partir del qual traçar –tot i que siga breument- la història dels moviments socials espanyols fins arribar a l'actualitat.

A finals dels seixanta i a principis dels setanta, va produir-se a Espanya un tipus de conflictivitat i mobilització molt diferents als anteriors a la Guerra Civil i que, aparentment, es poden identificar amb els nous moviments socials que aparegueren als països industrials després de la crisi institucional que els partits polítics i els mecanismes de representació havien patit al 68. No era una sola classe (l'obrera) la que s'aixecava contra el franquisme. Començaren a sorgir importants fenòmens de mobilització social, massius entre els estudiants i els àmbits nacionalistes, i més embrionaris –però a tindre en compte- en àmbits com les associacions de veïns, les organitzacions feministes o l'ecologisme (Álvarez Junco, 1994: 424).

⁵⁴ Trobem protestes anteriors, com les protagonitzades l'any 1956 per estudiants i transportistes barcelonins. I fins i tot anteriors. Aquests fets, però, foren aïllats en el temps clarament diferenciats dels enfrontaments continus amb el règim que se succeeixen a partir dels 60 (Álvarez Junco, 1994: 413).

Entre els nous moviments socials d'aquesta època –finals dels seixanta i principis dels setanta– destaca l'estudiantil. Les mobilitzacions protagonitzades pels estudiants a l'Estat espanyol, poden inserir-se –tot i que amb reticències– dins del context de la rebel·lia universitària mundial que simbolitzaren Berkeley o el maig francès. Però els esdeveniments ací ocorreguts obeeixen, també, a unes altres causes internes i a unes característiques específiques. La contumàcia contra les autoritats acadèmiques, les matèries d'estudi i les normes de comportament a les aules incidiren menys a Espanya que a altres països. Evidentment, va haver-hi exigències de modernització de les institucions i els continguts acadèmics, entremesclades amb expressions més radicals i visibles d'incompatibilitat amb el capitalisme i amb un model de desenvolupament tecnocràtic i consumista. Tanmateix, res de tot açò (els problemes del sistema pedagògic, la consciència revolucionària dels dirigents estudiantils o el mimetisme amb els models europeus i americans) explica amb encert aquella mobilització. La rigidesa del sistema polític amb què s'enfrontaven les accions dels estudiants va caracteritzar la situació que ací es va viure i va dotar d'un significat propi a aquestes accions: "Para cualquier dictadura, todo conflicto abierto se convierte en un desafío del principio de autoridad que no puede ser tolerado; para el franquismo, que había aspirado a modelar el "espíritu nacional", a controlar totalitariamente la cultura y las ideas, la rebelión universitaria era más grave aún: era un atentado contra –y prueba del fracaso de– los valores fundamentales que legitimaban el sistema político. De esta manera, la protesta estudiantil –dotada, además, de su característica capacidad para alcanzar un gran impacto comunicativo– adquirió un potencial "subversivo" sobredimensionado, obtuvo el apoyo implícito o declarado del profesorado y de los medios de comunicación opuestos al régimen triunfador de 1939 y se convirtió en portadora simbólica de reivindicaciones que excedían con mucho el ámbito de lo académico" (Álvarez Junco, 1994: 425).

En aquest context, se situen també els nacionalismes perifèrics, d'importància i característiques similars. Aquests⁵⁵ encapçalaren mobilitzacions d'inspiració molt diversa. Gairebé alhora que els moviments estudiantils i els nacionalistes, començaren a actuar a Espanya associacions veïnals, en protesta contra els problemes derivats de l'accelerat procés d'urbanització dels anys 50 i 60. Aquestes associacions van veure la llum als nous barris obrers ubicats als afores de les ciutats.

⁵⁵ "difíciles de considerar movimientos sociales en sentido estricto por sus objetivos claramente políticos y su rápida institucionalización" (Álvarez Junco, 1994: 425).

Aquests barris estaven mancats d'infraestructures i serveis mínims: asfaltat, enllumenat, clavegueram, escoles, jardins, transports, etc. Les associacions de veïns tenien com a objectiu, doncs, reivindicar aquests serveis i infraestructures. El moviment veïnal fou, en un principi, fonamentalment classista, tant pel que respecta a la seua composició social (obrers industrials, petits comerciants...) com a la seua ideologia i plantejaments. A poc a poc, però, es van estendre a barris interclassistes i, fins i tot, de classe mitja. L'activitat d'aquestes associacions – com passava amb la resta d'accions col·lectives – comportava certs perills. Accions tan senzilles i inofensives com una carta dirigida a les autoritats responsables, la recollida de signatures, una manifestació o una assemblea eren susceptibles de patir represàlies. A poc a poc, a mesura que la dictadura s'afeblia –pròxima ja la mort de Franco-, va créixer la tolerància vers aquestes formes de participació ciutadana. Les associacions de veïns obrien locals socials en barris – tot aprofitant, per exemple, les esglésies –, que sovint eren tancats per les autoritats. Aquests locals esdevenien llocs de reunió (de dones, joves, mares i pares) i d'iniciatives culturals (grups de teatre, biblioteques), de formació (alfabetització) i d'assistència (guarderies, informació al consumidor). Alguns periodistes aprofitaven les esclotxes que es va produir al si del règim per escriure a diaris i revistes sobre els problemes dels barris i l'oblit en què els tenien les autoritats (*figura 1, 2, 3 i 4 de l'annex 1*). Aquests articles, juntament amb el Butlletí de barri, els cartells i els pamflets, van esdevenir instruments d'informació i reivindicació. Així doncs, les associacions de veïns evolucionaven i, amb elles, les seues reivindicacions. Hi va contribuir la participació activa d'estudiants i professionals, vinculats o no a partits polítics d'esquerra (clandestins encara). Des d'alguns sectors dels partits polítics es va intentar instrumentalitzar els moviments socials. Les associacions de veïns també es van veure sotmeses a aquestes pressions. Ni aquestes tensions ni la repressió va impedir que aquest moviment –juntament amb altres– s'expandira i s'estructurara. A poc a poc es crearen coordinadores locals i es van dur a terme iniciatives que traspassaven l'àmbit de barris concrets. A València destaquen les campanyes contra la privatització i la destrucció de la Devesa del Saler i la dirigida a impedir el traçat de l'Autopista de Llevant per l'antic llit del riu Túria. La primera aconseguí frenar parcialment el projecte i la segona aconseguí anul·lar-la completament. D'aquestes campanyes, i d'altres, se'n parlarà més endavant.

Per acabar de dibuixar el mapa dels moviments socials sorgits en aquesta època cal parlar també de l'aparició, entre els 60 i els 70, d'organitzacions feministes i protestes col·lectives – tímides, encara- contra el servei militar o en favor dels drets de les minories sexuals.

Aquestes mobilitzacions modificaven de manera notable el paradigma heretat o la concepció tradicional dels conflictes socials com a lluites de classe. Aquests canvis de paradigma –quant a la *composició social*, les reivindicacions o objectius, les *formes d'organització i mobilització* i el *repertori d'accions*- emparenten aquestes mobilitzacions amb els nous moviments socials que en aquells moments s'estenien per tot el món occidental. Quant a la composició social, aquests moviments no s'adcrivien a una classe social determinada (com era del cas del vell moviment obrer), sinó a un nou món urbà (moviments veïnals), a una generació (estudiants, ecologistes), a una cultura (nacionalistes) o a un gènere (feministes). Pel que fa a les seues reivindicacions, s'allunyaven del marc tradicional de la lluita de classe. Les exigències d'increment salarial i millores laborals passaren a ser exigències relacionades amb el consum, la qualitat de vida, la democratització de les formes de comunicació social, el control de l'entorn o el respecte a les cultures heretades. Quant a les formes d'organització i mobilització, el seu model era informal i discontinu, molt allunyat de la rigidesa i institucionalització de moviments anteriors. Per últim, en relació amb el repertori d'accions, cal dir que els instruments de pressió tradicionals (com la vaga, que tenia encara una importància cabdal), a poc a poc, van perdre força enfront de les manifestacions i altres ocupacions de l'espai públic i accions expressives (Álvarez Junco, 1994: 427-427).

Com van rebre els militants (clandestins) dels moviments socials tradicionals l'aparició en escena d'aquests nous moviments? "Los viejos militantes se atrevían incluso a descartar con displicencia las inquietudes que producían las protestas estudiantiles, ciudadanas o feministas con dicitrios tomados del *¿Qué hacer?* O de *El izquierdismo, enfermedad infantil del comunismo*, como productos transitorios de una "insuficiente" comprensión de la realidad histórica, derivada del origen "pequeño-burgués" de sus protagonistas, cuyo último resultado político podían ser peligrosas "desviaciones" (del estilo del anarquismo histórico) y que, en el mejor de los casos, sólo podían ser útiles si se sometían a la dirección de la vanguardia proletaria; para lo cual, en buena estrategia leninista, su preocupación fundamental era controlarlos por medio de la infiltración. Lo que, en términos prácticos, la izquierda tradicional no podía permitirse era ignorar

la fuerza y la eficacia con que los nuevos movimientos se estaban enfrentando diariamente con el régimen" (Álvarez Junco, 1994: 428). Els nous activistes, per la seua banda, sovint no sabien entendre's amb els partits tradicionals de l'esquerra "a los que empezaban a tildar de "vejé", "machismo" o "centralismo" (1994: 428). Aquest desentés va conduir en molts casos a la creació d'organitzacions independents.

Tot i els trets que aquests moviments socials⁵⁶ compartien amb els anomenats nous moviments socials de la vella Europa i els Estats Units, els mancava una característica essencial: la independència i autonomia respecte als partits polítics. La forta càrrega política⁵⁷ d'aquests moviments, producte de la permanència del franquisme i de la cultura antifranquista tradicional, dominava sobre la sensibilitat per a nous objectius i formes d'acció. I aquesta és, precisament (i paradoxalment també, s'hi podria afegir), la novetat de la mobilització social a Espanya en relació amb el model de l'etapa anterior a la Guerra Civil (1994: 429).

La democràcia va arribar de la mà d'una transició pactada que es va realitzar amb uns condicionaments que determinarien, segons Álvarez Junco, el rumb dels moviments socials. D'una banda, la reforma política no es va gestar des dels sindicats ni des dels moviments social, sinó des dels partits polítics. D'una altra, no fou el Partit per excel·lència (el PCE, qui havia articulat una més clara i ferma oposició al règim) ni cap altra coalició dominada per ell qui va dirigir el curs dels esdeveniments. Els partits que van prendre el relleu al capdavant del poder foren la UCD (una força acabada de formar per reformistes de l'interior del franquisme i dirigents de l'oposició més moderada), primer, i el PSOE (que havia jugat un paper secundari en l'oposició franquista), després. A més a més, al llarg de tot el procés, a causa dels temors contra la inestabilitat política que es plasmaren en normes constitucionals i electorals plenes de cautela, es va imposar, des de dins d'aquests mateixos partits, la tendència a atribuir tot el poder a unes direccions nacionals que exerciren (i exerceixen) un considerable control sobre els seus grups parlamentaris i xarxes locals i que deixaren (i deixen) poc de marge per a la participació i

⁵⁶ Tant els del franquisme tardà (1960-1975) com els de la transició política (1976-1982).

⁵⁷ De fet, tal com assenyala Álvarez Junco, "La organización feminista más numerosa, por ejemplo, Mujeres Democráticas, estaba controlada por el PCE y se sometía, naturalmente, a las necesidades políticas de la lucha contra el régimen. Algo semejante ocurría con las asociaciones vecinales, cuyas cúpulas se encontraban copadas por militantes de diversos partidos clandestinos, de acuerdo con la tendencia leninista. Similar, aunque orientada hacia fines políticos diferentes, era la distorsión del ecologismo al fundirse con el nacionalismo vasco" (1994: 429).

renovació internes. Els moviments socials van "desaparèixer" o es van sotmetre a organitzacions institucionalitzades i amb una visió centrada en objectius polítics concrets. Així doncs, després de l'important paper que havien representat en el combat contra el franquisme, als moviments socials no se'ls va donar ni veu ni vot justament quan més necessaris eren: en els anys en què es va gestar la transició de la dictadura a la democràcia.

Durant aquests anys es va produir l'enfonsament del PCE en les eleccions de 1977; el sindicalisme, contra tot pronòstic, també va decaure, tant en l'acció (vagues) com en l'afiliació; el moviment estudiantil també es va dissoldre amb la transició; les reivindicacions nacionalistes, després de les eleccions de 1977, s'integraren, majoritàriament, al si de partits legals de caire conservador; els moviments veïnals tampoc no van poder sobreviure a les primeres eleccions municipals (1979), guanyades en la majoria de pobles i ciutats pels socialistes o els nacionalistes. Aquest moviment, doncs, no va poder aconseguir participar en les institucions dels governs municipals ni fou capaç de seguir articulant una actuació de pes al marge dels partits i la política institucional (1994: 431-435).

Donada per finalitzada la reforma política i encetada la democràcia (1981-1982), els que sí que romanien eren petits grups ecologistes, feministes, pacifistes, associacions de barris i algunes veus defensores de les minories sexuals. És en aquest moment i des d'aquests grups, quan es pot parlar ja, amb propietat, de (típics) nous moviments socials: "Desprovistos de matices antifranquistes, o polítics en general, por muy incompatibles que se consideraran con respecto de la sociedad dominante no soñaban ya con tomas revolucionarias del poder que dieran lugar a cambios sociales globales. Por el contrario, les guiaba el pragmatismo y sus objetivos se centraban en la reforma de parcelas concretas de la vida social o el reconocimiento de nuevos sujetos colectivos. Desde el punto de vista de la organización, no se sentían atraídos ni por el modelo de partido burocrático social-demócrata ni por la disciplina jacobino-leninista; por el contrario, se detectaba en ellos un abierto prejuicio contra las direcciones y vanguardias y una idealización del modelo organizativo "desde la base", fragmentado y policéfalo. Todas estas características de las movilizaciones españolas de los ochenta pueden considerarse asimilables al modelo europeo de NMS de los setenta. Pero, incluso entonces, tenían rasgos peculiares: esta oleada de NMS no sólo era tardía, sino extremadamente débil. Debilidad derivada, por una parte, de la tradicional incapacidad de la sociedad civil española para la autoorganización, al

margen del Estado, y, por otra, de la consolidación de un sistema de participación muy controlado por las cúpulas dirigentes de los partidos"⁵⁸ (Álvarez Junco, 1994: 435).

Paradoxalment (o no), amb l'arribada de la democràcia la mobilització social perd la força que havia tingut en anys anteriors. Aquells qui havien abanderat o dirigit aquestes mobilitzacions passen a formar part de la classe política dels 80 o desapareixen de la vida pública. Ressorgeix aleshores la desconfiança vers l'Estat. Aquest apoliticisme recorda⁵⁹ a la situació que es va viure a l'Espanya "tradicional" o "clàssica" (segona meitat del segle XIX- 1939), dominada per una cultura antipolítica on ni el sistema polític possibilitava la participació o la reforma legal per la via legal ni –sobretot– els moviments socials es mostraven interessats en la pugna per la reforma de l'Estat (Álvarez Junco, 1994: 437). L'opinió pública se sent defraudada pels polítics, però no es capaç, per la manca de tradició i pels controls establerts en la Constitució, d'organitzar-se i contrarestar el poder dels partits. És en aquesta conjuntura quan els moviments socials, que gairebé no havien rebut el suport de l'opinió pública, troben resposta a algunes de les seues convocatòries assumides per conjunt de la societat en un intent d'expressar el seu malestar amb la política governamental (Álvarez Junco, 1994: 439).

11.2. Defensa del patrimoni a la ciutat de València: orígens

Tot i que, com s'ha dit, la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat constitueix la gènesi dels Salvem, aquesta no va fer més que reprendre, l'any 1995, una apel·lació utilitzada ja anteriorment a la ciutat de València. Tot i que, això sí, mai amb tanta força com ara. Els orígens més immediats de la participació ciutadana a València se situen durant el període predemocràtic, quan València estava governada per Adolfo Rincón de Arellano. Fou en aquests anys quan va aparèixer el lema *El Saler per al poble*, en defensa de la Devesa. Als anys 60 es va iniciar un pla urbanitzador típic de l'època, caracteritzat principalment per l'agressió que ocasionava al medi natural. Es va arrasar quasi tot el cordó de dunes per substituir-lo per un passeig marítim. Amb la sorra procedent de l'arrasament es van omplir zones deprimides i mallades per construir urbanitzacions (40 edificis de més de 8 altures), a més de les corresponents infraestructures (molts quilòmetres de carreteres, grans àrees asfaltades per a aparcaments, xarxes d'aigua i

⁵⁸ "La Federación de Asociaciones Vecinales de Madrid pidió sin éxito que la nueva Constitución reconociera el interés público de tal tipo de asociacionismo, como hacía con los sindicatos" (Álvarez Junco, 1994: 434)

⁵⁹ Tot i que esporàdicament i amb més feblesa respecte a temps passats.

sanejament, etc.). Un important moviment ciutadà, pres a Europa com a model de moviment social, va ser capaç de paralitzar el pla urbanitzador sota el lema *El Saler per al poble (figura 5, 6, 7 i 8 de l'annex 1)*. Amb l'entrada del primer Ajuntament democràtic es va realitzar un Pla Especial de Protecció, a partir del qual es va crear l'Oficina Tècnica Devesa-Albufera, el servei municipal responsable de la gestió de l'Albufera i de la seua Devesa. Amb aquest pla es pretenien posar en marxa tot un seguit d'actuacions a la zona: normativa local i declaració de la Devesa com el primer espai protegit del País Valencià; tancament al pas de vianants a les zones més sensibles; tancament del trànsit rodat al 80% de la superfície, per a concentrar el visitant a les àrees d'esplai dissenyades especialment; entrades perpendiculars a la platja per a evitar el trànsit i l'ús paral·lel a la costa; campanyes divulgatives, molt importants perquè els ciutadans prenguen consciència; campanyes educatives, dirigides majoritàriament a la població escolar; regeneració dels ecosistemes alterats, en especial del primer cordó de dunes, per a recuperar el paisatge primitiu i evitar l'efecte abrasiu del vent marí sobre la màquia litoral de les dunes fixes, etc.

Posteriorment⁶⁰ a aquesta iniciativa, als anys 80, es va gestar una altra consigna: *El llit del Túria és nostre i el volem verd (figura 9 de l'annex 1)*. Arran del desviament del riu Túria als anys 60, es pretenia construir una gran autopista urbana que creuara tot València. La mobilització popular, el desig i l'empeny de les ciutadanes i els ciutadans de València va obligar l'Administració a rectificar i a convertir el llit de l'antic riu Túria en el que és actualment: un espai verd, un pulmó per a la ciutat de València, una zona de gaudi. *El llit del riu Túria és nostre i el volem verd* – juntament amb la de *Libertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia*– fou la frase més enganxada i pintada a les parets valencianes durant aquells temps. També va haver-hi manifestacions, arrellegada de signatures, etc. I, tot plegat, tota la mobilització generada, va obtenir l'èxit esperat. Finalment, l'antic llit del riu Túria va ser (i és) verd, tot i les crítiques que se'n puguen fer per la (poca) cura que se'n té actualment per part de l'Administració i, potser, pel desaproveïment d'aquest extens espai verd.

Les agressions a l'horta –patrimoni de les valencianes i els valencians, com argumenten aquells

⁶⁰ Més tard, l'any 1987, Levante-EMV va abanderar la campanya *Salvem l'Ateneu* (Mercantil de València), ubicat a la Plaça de l'Ajuntament. Es pretenia impedir la desaparició d'aquesta entitat, liberal i democràtica, de gran importància històrica, a causa de la crisi econòmica que patia en aquells moments.

qui la defensen- han generat també successives mobilitzacions⁶¹. Així doncs, els Salvem són moviments de defensa, també, del patrimoni natural. Els orígens que precedeixen els Salvem en la defensa de l'horta es poden rastrejar en un temps no molt llunyà. Des de 1978 fins a 1984 es va iniciar el primer alçament en defensa de l'horta. Just Ramírez, Pep Lluch *Rellamp*, Miquel Gil, Antoni Corell i Joan Olmos –agrupats a partir de 1980 en l'associació Amics de l'Horta - foren alguns dels que s'aixecaren en contra del projecte del III Cinturó de Ronda del Pla Arterial de València. Aquell moviment va aturar per primera vegada les obres. Un segon moviment, comprés en el temps entre 1987 i 1992, es va aixecar de nou en contra, una altra vegada, del III Cinturó de Ronda i de la destrucció del Carraixet, entre d'altres. A Just Ramírez, Pep *Rellamp*, Miquel Gil, etc., s'afegiren persones noves com Toni Montesinos, llauradors de la Unió, Enric Climent, Lola García, Ernest García, etc. Fou aleshores quan aquesta i altra gent va crear la Coordinadora per la Defensa de l'Horta. Llauradors i ciutadans s'uniren per lluitar contra l'autovia -anomenada "distribuidor comarcal"- i contra l'expansió urbana sobre l'horta agrícola⁶². També es va oposar a l'ampliació de les instal·lacions universitàries sobre l'horta del camí de Vera; al Centre de Transports; a altres expansions urbanístiques lligades a la iniciativa privada, com ara la urbanització de Campanar, etc. L'última acció d'aquesta Coordinadora fou la interposició d'un recurs contenciós administratiu contra el projecte de canalització del Barranc de Carraixet (1992). Aquest recurs denunciava l'omissió d'un estudi d'impacte ambiental. El recurs contenciós administratiu es va guanyar per sentència del Tribunal Superior, que va declarar nul de ple dret l'acte d'aprovació del projecte el 1997, quan les obres ja estaven acabades. Aquest moviment organitzat va aconseguir aglutinar sindicats agraris de l'Horta Nord, associacions de veïns, grups de professionals de les noves capes mitges urbanes, grups ecologistes i alguns partits polítics, com ara Esquerra Unida i Unitat del Poble Valencià. A més a més, va aconseguir generar un debat públic sobre el model de desenvolupament urbà que va transcendir i va contribuir a l'enfortiment de les opinions crítiques sobre l'expansió de la urbs. Tot això ja forma part del passat, però ha deixat la seua empremta al present. El juny de 1999 es declararen d'urgència les obres del III Cinturó de Ronda i es va iniciar, així, una tercera onada, l'actual. Onada que beu i s'alimenta de l'exemple d'aquells ciutadans que s'aixecaren amb un objectiu ben clar: la defensa de l'horta valenciana (*figura 10 i 11 de l'annex 1*).

⁶¹ "Amb el retorn de la democràcia i l'augment de la preocupació pel medi ambient, la "defensa" de l'horta esdevingué un front de conflicte permanent" (Sorribes, 1998: 87)

⁶² Com proposava el Pla General d'Ordenació Urbana de València que es va redactar als anys 1988 i 1989.

12. Anàlisi empírica dels Salvem

12.1. Renaix la participació ciutadana

Des de l'any en què Álvarez Junco va escriure l'article ressenyat anteriorment (1994) fins a avui ha pogut molt a tot arreu. Després d'una etapa en què es viu una (aparent) desmobilització⁶³, es produeix un reviscolament a mitjans dels anys noranta. Conflueixen diferents circumstàncies –a nivell local, nacional i internacional- que possibiliten aquesta reacció que desencadena una potent mobilització. Aquest ressorgiment dels moviments socials troba en el moviment de moviments, l'anomenat antiglobalització, un dels seus màxims exponents.

A la ciutat de València aquest reviscolament es percep de manera considerable. S'origina un context favorable, molt especialment, per a la revitalització del moviment ciutadà. Creix la consciència patrimonial i, alhora, decreix la desconfiança vers l'administració i certes actuacions urbanístiques impulsades, sovint, per aquesta. Amb l'arribada del Partit Popular a l'Ajuntament de València (1993) i a la Generalitat Valenciana (1995), augmenta el nombre de projectes urbanístics o d'infraestructures -de vegades impulsats per empreses privades i d'altres des de les mateixes administracions o en col·laboració- caracteritzats pel menyspreu al patrimoni. Les reaccions no es fan esperar. Conflueixen activistes de diferents generacions, de nous i de vells. Alhora, s'hi reincorporen altres que s'havien allunyat durant un temps de l'activisme. S'estableixen aliances entre uns i altres i es creen noves organitzacions, noves formes de lluita, noves perspectives de participació, etc. El moviment ciutadà es renova. Reviu. Renaix. És en aquest nou context de participació ciutadana on cal situar els Salvem.

12.2. La gènesi: Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat

Ja s'ha dit que els precedents més pròxims dels Salvem els trobem, a la ciutat de València, en les mobilitzacions ciutadanes que es produïren al llarg dels anys 70 i 80. Gràcies a l'empeny de la ciutadania el llit de l'antic riu Túria és ara un espai verd. Un altra victòria important fou salvar (tot i les amenaces que a hores d'ara tornen a recaure sobre ella) la Devesa del Saler, que els plans urbanístics dibuixaven plena d'edificis d'estiueig. Tot i això, la gènesi dels actuals Salvem la constitueix **Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat**, que es va constituir l'any 1995. Aquesta Coordinadora naix davant l'amenaça de construcció de tres torres (a hores d'ara només una)

⁶³ El que els investigadors anomenen "fase de latència".

sobre els originals jardins d'entrada al col·legi dels Jesuïtes. La Coordinadora defensa que l'edificació en aquests terrenys trenca irreversiblement el paisatge del Conjunt Històric de València en benefici privat.

D'ençà han sorgit a la ciutat de València –sota un mateix denominador comú: Salvem- altres plataformes o coordinadores que han treballat (i treballen encara algunes) per fer de València i els seus voltants una ciutat més habitable. Quant al paper que ha desenvolupat la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat en el naixement de molts altres Salvem a la ciutat de València, han fet referència dos membres de la Coordinadora, els arquitectes Josep Maria Sancho i Carles Dolç: "Amb independència del resultat final, l'experiència de Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat, haurà pagat la pena: pel que s'ha aconseguit i com a referent inductor de multitud de coordinadores i plataformes que després han sorgit. En efecte, arran d'ella, animades per una sensibilitat comuna i recreant els seus mètodes, s'han conformat un bon grapat d'iniciatives cíviques que atenen innumbrables problemes urbans, territorials i mediambientals, fent camí, de pas, en la conquesta de la necessària participació ciutadana" (2003: 59). Aquesta Coordinadora ha portat a terme una lluita emblemàtica tant per la forma en què s'ha organitzat com pel tipus de mobilització que planteja. De fet, ha sigut l'espill en què s'han mirat les coordinadores i plataformes que, amb o sense l'apel·latiu Salvem al davant, han aparegut per a defensar València i els seus voltants dels atacs especulatius. Membres d'altres Salvem han manifestat públicament el referent que per a ells ha representat i representa Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat: "Intentaremos crear un movimiento cívico como el del Botánico"⁶⁴, deia Fernando Navarro, president de l'Associació de Veïns de Campanar.

12.3. La proliferació dels Salvem

Els principals Salvem que han aparegut durant els últims anys a la ciutat de València són:

Salvem el Pouet (1996)

Fou el nom amb què l'Associació de Veïns de Campanar va iniciar una campanya de protesta, mobilització i conscienciació contra la transformació del paisatge tradicional de Campanar. El Pla d'Actuació Integral (PAI) de Sant Pau o Campanar Sud –aprovat el 25 de novembre de 1996- implicava la destrucció d'alqueries que dataven dels segles XV, XVI i XVII (la de Nelo el Xurro,

⁶⁴ PINAZO, F.: *Contra carlistas y hormigón*. El País, 09.12.1996.

Pujades, El Raio, El Rei, El Foraster, que presentaven elements arquitectònics medievals); cases de llaurar; el vell molí hidràulic del Comte, datat al segle XVI; la barraca del *tio* Llenya (una autèntica barraca valenciana d'horta del segle XIX, feta de fang i pallús, que era l'última de l'horta de Campanar i una de les últimes de tot València) o la Capelleta de la Santa Creu, que ja existia a l'any 1801, tot i que la que es conservava fou reconstruïda després de la Guerra Civil. El PAI també va ser la causa de la desaparició de l'horta i les sèquies, patrimoni cultural de la ciutat de València. De res no va servir la mobilització popular. Finalment es va dur a terme la construcció de la Ronda Nord –una gran avinguda que uneix el pont Nou d'Octubre amb Benimàmet per a la circumval·lació de València i que passa sobre el Pouet- i es van alçar edificis, de fins a 14 plantes, per a crear així un nou barri. El Pouet i el seu conjunt de gran antiguitat, dotat d'una acusada personalitat i d'enorme interès històric, arqueològic i etnològic, va desaparèixer. *Salvem el Pouet* no va poder paralitzar les obres a causa de moltes raons: el fet de ser un projecte urbanístic ja molt avançat quan els veïns iniciaren la seua lluita, el fet de ser un col·lectiu reduït, les poques famílies afectades, l'aïllament, etc. Però sí que va servir perquè en la segona fase de la urbanització es respectara un petit nombre d'alqueries, algunes d'elles integrades com a serveis i equipaments. Des de *Salvem el Pouet* es demanava –entre altres coses- que es respectara el camí tradicional del Molí del Compte a la Capelleta de la Santa Creu i la Baixada del Figuerol i que es realitzara una catalogació exhaustiva, històrica, arqueològica, arquitectònica i etnogràfica de la zona y els immobles amenaçats.

Defensem La Punta, Salvem L'Horta (1997)

La Punta és un valuós tros d'horta (declarada d'especial protecció al PGOU) a vora mar (entre el llit nou del Túria, l'autopista del Saler i Natzaret) on es trobaven algunes de les últimes barraques de l'Horta i fins i tot una casa on passava els estius Ramón y Cajal. La ZAL (Zona d'Activitats Logístiques) és un polígon industrial d'usos portuaris projectat damunt La Punta. La Punta, regada la sèquia de Rovella, tenia fama entre els llauradors valencians per la qualitat excepcional dels productes que s'hi cultivaven i perquè maduraven més de pressa que en altres partides de l'Horta, tot arribant a fer-se quatre collites a l'any. Moltes veus qualificades assenyalaren com a localització més adequada per a una ZAL l'àrea industrial del Port de Sagunt, ja disponible, urbanitzada, sense tants impactes ambientals i comunicada directament

per dues vies de ferrocarril amb el Port de València.⁶⁵ Les veïnes i els veïns de La Punta, agrupats en l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora, s'oposaren a qualsevol modificació del Pla General d'Ordenació Urbana de València de 1988⁶⁶, que classificava l'horta de La Punta com a sòl no urbanitzable d'especial protecció. Aquesta associació va començar a treballar –pràcticament en l'anonimat– per la defensa de La Punta abans de l'aparició de la

⁶⁵ La Generalitat Valenciana, en 1992, va proposar, la creació d'una zona d'activitats logístiques als terrenys del port de Sagunt, desafectats per l'abandonament de la IV planta siderúrgica. Aquests terrenys, que en aquell moment ja estaven completament urbanitzats, estaven qualificats com a industrials i tenien una gran extensió: dos milions de metres quadrats. A més a més, les comunicacions amb València i amb l'exterior, tant per carretera com per ferrocarril, eren molt bones. Aquest projecte no es va arribar a consolidar pel vet de l'Autoritat Portuària de València. "Aquests fets mostren, bé que mai no s'ha necessitat realment més terrenys per a activitats logístiques complementàries a les instal·lacions portuàries valencianes, o bé que l'Autoritat Portuària de València ha actuat amb total improvisació i amb un desconeixement de les tendències i necessitats del comerç mundial, que ara presenta com a arguments ineludibles per a justificar l'ocupació de l'horta protegida" (Torres, 2003: 120). També va haver, però, qui defensava que la Zona d'Activitats Logístiques "per raons de cost, ha d'ubicar-se necessàriament en terrenys adjacents" (Sorribes, 1998: 44); "la ZAL ha de localitzar-se per raons d'eficiència als terrenys de Pinedo, ¿quin problema hi ha a demanar com a compensació que un percentatge de la inversió prevista vaja destinada a una Fundació o un organisme similar la funció del qual siga la conservació de l'horta com a Parc Natural?" (1998: 89) "una Zona Logística contigua és una necessitat evident (...) Això té un cost (de nou, el tema de l'Horta) que cal posar damunt la taula i consensuar una solució positiva i realista" (1998: 114). Aquest cost a què fa referència Sorribes, tot minimitzant-lo, assoleix, en altres veus, una gran importància. El cost, a seques, passa a ser un "gran cost (...) per a la qualitat ambiental de la ciutat, el patrimoni històric i altres conseqüències negatives de tota classe (...) es tracta d'unes terres d'horta molt antigues, de les poques que encara queden, després de l'expansió de la ciutat sobre el sòl agrícola, que no debades estaven protegides pel Pla General vigent. No podem perdre més terres d'horta, perquè no en queden moltes més. No solament parlem de terres: també de cases, alqueries, barraques, pous, forns moruns..., paisatge humà de gran valor, amb molta història, irrepetible... Si som conscients dels problemes que amenacen el futur de la humanitat i pensem en termes d'un món sostenible, no podem malgastar unes terres agrícoles tan productives i de tan gran qualitat" (Torres: 2003: 118). Sorribes fa prevaler els interessos econòmics i desestima per complet tota ubicació de la ZAL diferent a aquesta (com, per exemple, la proposta de traslladar-la a Sagunt): "el transport dels contenidors a una zona logística més distant per a les operacions de valor afegit pròpies d'una ZAL, fa incrementar tant els costos que fan aquesta alternativa inviable" (1998: 44-45). Però no totes les veus qualificades comparteixen la visió de Sorribes. Vicente Torres denuncia que "No es pot justificar (...) la decisió d'ubicar en un lloc determinat les noves instal·lacions, i argumentar factors simplement econòmics amb independència d'altres factors com són l'afectació a la qualitat de vida dels habitants, l'equilibri urbà i la qualitat ambiental de la ciutat en conjunt" (2003: 116)

⁶⁶Al principi de la transició democràtica, el Port tenia un regim extraterritorial: el seu caràcter "autònom" el situava al marge de qualsevol intent d'ordenació impulsat a nivell municipal o regional. El Port pertanyia a l'Estat espanyol (un Estat preautonòmic), sota la gestió del Ministeri d'Obres Públiques, que era qui disposava de competències d'ordenació territorial. Com a conseqüència, en els mapes de treball del Pla General d'Ordenació Urbana de València -els treballs dels quals es va estendre entre 1982 i 1989- no apareix reflectit el futur creixement del port. El que sí que es reflecteix, però, és el reconeixement de la franja costanera reservada per a aquest. El port esdevé, doncs, una frontera més definitiva que la mar. A més a més, per aquells anys, el port no manifesta cap interès de reserva de les terres adjacents. L'Ajuntament de València qualifica aquestes terres com a horta protegida. Vicente Torres apunta que aquesta qualificació respon, potser, al seu "caràcter marginal, de "cul-de-sac" sense interès urbanístic, precisament pel seu veïnatge al port" (2003: 113). Si aquest plantejament és cert –i tot apunta que ho és, tot valorant els esdeveniments posteriors– la protecció de l'horta de la Punta, com a zona "d'especial interès agrícola", no respondria a l'intent de protegir i resguardar l'horta com a patrimoni. Durant el període de redacció del Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) de València (1988) no es va plantejar cap reserva de sòl per a les activitats logístiques portuàries. Tampoc es feia referència a la necessitat de més espais per a activitats vinculades al port a cap altre document d'ordenació territorial (com ara les Normes de Coordinació Metropolitana de la Conselleria d'Obres Públiques, de 1988).

Coordinadora Defensem La Punta, Salvem L'Horta. Aquesta Coordinadora, contràriament a d'altres Salvem, no va estar impulsada pels afectats. La Coordinadora Defensem La Punta, Salvem l'Horta, va agrupar diversos col·lectius i persones que donaren suport a la lluita de les veïnes i els veïns de La Punta. Van reunir a prop de 15.000 al·legacions de persones i entitats contra el projecte urbanitzador, van convocar diverses mobilitzacions ciutadanes i promoure un intens debat públic, etc. Tot i que aquesta coordinadora va constituir una experiència fugaç (no va durar més d'un any), va ajudar a difondre la problemàtica de La Punta.

Salvem el Cabanyal-Canyamelar (1998)

Aquesta Plataforma treballa contra el projecte de prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez fins a la mar, que suposaria l'enderrocament de 1.651 cases (protegides una gran part d'elles⁶⁷) i la

⁶⁷ El 3 de maig de 1993 el govern de la Generalitat Valenciana va declarar Bé d'Interès Cultural (BIC) el conjunt històric de València que inclou el Cabanyal-Canyamelar-Cap de França amb una delimitació precisa: l'Eixample del Cabanyal, que comprén de nord a sud tota la superfície delimitada entre el carrer Escalante i Dr. Lluch. Aquesta declaració va disposar dels informes favorables de totes les institucions consultades: el Departament d'Història de l'Art de la Universitat de València (22.05.1992), el Consell Valencià de Cultura (26.05.1992) i la Universitat Politècnica de València (28.05.1992). Aquesta declaració valora la peculiar trama en retícula derivada de les alineacions de les antigues barraques, en què se desenvolupa una arquitectura popular de clar costum eclècticista. La declaració de BIC comporta el reconeixement de l'estima cultural que té la societat sobre els valors d'interés i el gaudi públic que té el bé en qüestió i per l'altra i, com a conseqüència, la protecció d'aquest bé: les mesures que garanteixen la conservació, l'enriquiment i la difusió. La Llei de Patrimoni Històric Espanyol estableix, des de l'any 1985, l'articulació urbanística, com a necessitat, i l'especialització d'aquesta, com a exigència. És obligatòria, doncs, la redacció de Plans Especials de Protecció (PEP), entesos com a instruments per gestionar (protegir, posar en valor i enriquir) els valors dels conjunts històrico-artístics (definites a les lleis de patrimoni com a nuclis urbans amb determinades singularitats urbanístiques, arquitectòniques, etnològiques, paisatgístiques, etc.). Aquesta obligació també es recull a la Llei de Patrimoni Cultural Valencià (1998). Malgrat el que exigeix la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, el Pla Especial de Protecció (PEP) del conjunt històric declarat BIC, des de l'Ajuntament s'incorpora una Reforma Interior (RI) i es converteix en PEPRi per a permetre la prolongació de l'avinguda de Blasco Ibáñez, mitjançant una solució intermèdia entre la prolongació i la recta i la no prolongació. Finalment, en el procés burocràtic d'aprovació, el PEPRi perd una P, la P de Protecció, i en el DOGV de 26.06.2001 es publica l'aprovació per part del ple de l'Ajuntament de València de 02.04.2001 del Pla Especial de Reforma Interior (PERI) del Cabanyal-Canyamelar". Aquest pla comporta "Un anacrònic *sventramento*, per la zona on millor es conserven les característiques valorades en la declaració de BIC, travessa el barri sense cap pretensió d'integrar-lo a la ciutat, per a acabar, després d'un nou gir en una rotonda de trànsit. L'objectiu únic és l'accés fluid al mar, considerat com a accés rodat: 48 metres de calçades i voreres, acompanyats d'una edificació de cinc o més plantes aliena per complet a la tipologia existents. Darrere d'aquesta muralla, les restes del barri, són tractats mitjançant una sort d'ambientalisme populista, que deixa fora d'ordenació diferit quasi tota l'edificació que supere les dues plantes d'altura. Un segon, incomplet i equivocat *sventramento* es projecta sobre algunes de les illes més antigues del barri, destinat a articular entre si les places del Mercat i dels Àngels: el bulevard de Sant Pere. Aquesta connexió, que va aparèixer a principis dels anys cinquanta, en els estudis municipals, per a unir Pintor Ferrandis amb l'avinguda del Mediterrani, com a alternativa a la prolongació recta, és rescatada per l'equip redactor del PERI, a pesar de la caducitat de l'objectiu. A més, l'*sventramento* es port a terme a costa de les illes que defineixen el límit entre el que va ser Poble Nou del Mar i València, integrades per algun dels edificis més valuosos del conjunt" (Herrero, 2003: 77). Existeixen dubtes sobre la legalitat del PERI quant a les lleis patrimonials i la compatibilitat entre els objectius i els valors destacats en la declaració de BIC. S'han emés diferents informes que qüestionen aquesta legalitat: del Departament d'Urbanística i Ordenació del Territori de la Universitat Politècnica de Madrid, de professors del departament d'Urbanística i Ordenació del Territori de la Universitat Politècnica de Catalunya, de professora del

divisió del barri en dos. La Plataforma planteja i proposa la promulgació d'un Pla de Rehabilitació Integral del Cabanyal-Canyamelar, un projecte urbanístic realitzat amb la participació ciutadana que, a més de permetre la construcció de nous habitatges, facilite un desenvolupament sostenible, racional, respectuós amb les característiques humanes, socials, històriques i arquitectòniques pròpies, que respecte la trama urbana i que considere les peculiaritats d'aquest conjunt urbà.

Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric (1998)

Naix el 4 de novembre de 1998 per demanar la conservació i rehabilitació del barri de Russafa. Entre les seues reivindicacions destaquen la declaració de Russafa com a barri històric i la consegüent creació de normatives que preserven la uniformitat de les façanes i obliguen les noves construccions a conservar l'aspecte estètic del conjunt arquitectònic; la concessió d'ajudes i de subvencions per a rehabilitar de manera integral i evitar la degradació del barri; l'augment i millora d'instal·lacions sanitàries i educatives, d'espais de caràcter social i cultural; la construcció de zones verdes al barri.

Salvem l'Horta de Benimaclet (2001)

S'oposava a la construcció de la Ronda Nord, que ha convertit els fèrtils sòls que separaven València d'Alboraya en 8 carrils asfaltats que han costat 22 milions d'euros. Estava integrada per veïns i veïnes de Benimaclet i per persones i entitats preocupades per la conservació del patrimoni històric i cultural així com per la conservació de l'entorn natural. La Plataforma Salvem l'Horta de Benimaclet, que té el seu origen a l'inici d'aquestes obres, es va crear amb la intenció d'informar tot el veïnat i expressar la voluntat de preservar els escassos horts, camins i alqueries. Totes les accions d'aquesta Plataforma es van caracteritzar per fer-les de cara als veïns i les veïnes del poble, com les xocolatades, contes infantils, les plantades de cebes, cercaviles, esmorzars tradicionals, projeccions a la plaça, etc. Activitats, totes elles, de caràcter pacífic. La Ronda Nord és la mateixa que va provocar la destrucció d'alqueries i hortes mil·lenàries al seu pas per Campanar i la Font de Sant Lluís. Els membres d'aquesta Plataforma s'uniren a un altre

Departament d'Urbanisme de la Universitat Politècnica de València i el dictamen de la Facultat de Dret de la Universitat de València" (Herrero, 2003: 78). A més a més, qui era en aquell moment el responsable de la Inspecció de Patrimoni de València de la Conselleria de Cultura va redactar un informe on s'hi sumaven un total de dotze irregularitats sobre la legalitat.

Salvem, sorgit al mateix temps: **Salvem l'Alqueria del Barbut**. Aquesta alqueria estava situada a Benicalap i es veia afectada pel PAI de Nou Campanar. Des de la Plataforma que es va crear per a la seua defensa es demanava que es respectara i s'utilitzara per a ús públic del barri. L'alqueria fou enderrocada el 20 de juny de 2001. Tanmateix, la via judicial encara roman oberta. La família a qui expropiaren l'alqueria demana rebre una quantitat econòmica en funció del valor real.

12.3.1. Els Salvem al País Valencià

València, però, no és un cas aïllat. A tot arreu del País Valencià són cada vegada més les veus ciutadanes que s'aixequen en contra de l'expansió urbanística i en defensa del patrimoni. Aquesta proliferació d'oposicions ciutadanes es produeix tant als nuclis urbans com als rurals, ja que tots dos són igualment vulnerables a l'especulació urbanística: Salvem el Nostre Litoral (Vinaròs), Salvem el Desert (La Plana), Salvem Porxinos (Riba-roja), Salvem el Benacantil (Alacant), Salvem el Puig (La Costera), Salvem la Mar (Almassora), Salvem la Font del Lloç (Terrateig), Salvem el Litoral (Dénia), Salvem la Nostra Terra (Gata de Gorgos), Salvem l'Illa (Alacant), Salvem el Pinet (Elx), Salvem les Llometes (Massarrojos), etc. Els exemples abunden. I abundaran. Cada vegada són més els ciutadans que arreu del País Valencià es rebel·len contra les agressions que pateix el territori, patrimoni dels valencians⁶⁸.

12.4. Altres fronts en defensa del patrimoni

S'ha de deixar clar, però, que a València no són els Salvem únicament els qui es mobilitzen en defensa del patrimoni. Algunes associacions veïnals –ja existents- també s'han mobilitzat enfront d'aquestes agressions (l'Associació de Veïns La Boatella, Amics del Carme i L'Assemblea de Veïns de Benimaclet en són algunes d'elles). D'altres s'han creat arran de problemàtiques especulatives concretes (com ara l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora o l'Associació Atzucac). També s'han sumat a la defensa del patrimoni altres col·lectius de divers tarannà (Revolta, Jove Germania, Per l'Horta, Maulets, Acció Ecologista Agró i Marfull, per posar alguns exemples). Els okupes⁶⁹ també han constituït un front contra l'especulació urbanística. El

⁶⁸ Aquesta situació es reproduïx més enllà dels límits geogràfics valencians. A nivell nacional i internacional es troben múltiples exemples de mobilització ciutadana en defensa del patrimoni, tot responant a distints tipus d'agressions urbanístiques.

⁶⁹ Per okupació s'entén: "arma de combate para llevar a cabo un proyecto transformador que responde a una ideología concreta y previamente definida" o "medio para llevar a cabo proyectos de experimentación personal y

moviment ciutadà, en ocasions, troba en els okupes uns aliats: "los temas clásicos vecinales son reapropiados por otras organizaciones más jóvenes y radicales (ecologistas y okupas, por ejemplo)" (Adell Argilés, 2000: 42) I a l'inrevés: "El movimiento vecinal (...) se acerca y se alía, con muchos matices propios de su heterogeneidad, a las reivindicaciones y luchas del movimiento por la okupación (González/Pelàez/Blas: 2002: 201). Aquestes "aliances" es fan paleses en alguns casos concrets a la ciutat de València. A La Punta, per exemple, fou el veïnat d'aquesta pedania qui, al juliol de 2000, va fer una invitació a diversos col·lectius socials de València perquè okuparen terres i cases amb el consentiment dels propietaris⁷⁰. A partir d'aleshores un grup important de joves va començar a viure a La Punta i va contribuir a recuperar cases i terres per al cultiu, tot produint-se la transmissió d'una herència cultural i un intercanvi generacional d'experiències molt positiu⁷¹. Al Cabanyal –on es troben ubicats alguns

colectiva, siguiendo pautas de comportamiento alternativas, bajo una lógica de insumisión cotidiana entre los integrantes del colectivo, y sin un proyecto alternativo de sociedad" (González/Pelàez/Blas, 2002: 188)

⁷⁰ Aquest cas particular contrasta amb la relació que, a moltes altres ciutats, tenen okupes i veïns: "ante las movilizaciones del movimiento por la okupación, el movimiento vecinal suele posicionarse de forma ambigua. Por una parte se da un apoyo genérico, no exento de cierto paternalismo, al movimiento, pero por otra se apoya a menudo la línea política del Ayuntamiento en temas como las rehabilitaciones de barrios con fines especulativos o las responsabilidades que el propio Ayuntamiento puede tener en la carestía de vivienda para jóvenes (...) "la movilización de carácter reivindicativo del movimiento vecinal y su grado de conflictividad han bajado mucho en la década de los noventa, lo cual incide en el hecho que las asociaciones de vecinos acostumbren a dar un paso atrás cuando sus alianzas con los ocupas exigen apoyar aspectos más concretos y más críticos con el statu quo que el hecho de ocupar lleva implícito" (González/Pelàez/Blas: 2002: 201).

⁷¹ Ací es reproduïx un manifest d'una jove en representació del col·lectiu okupa de La Punta: "L'expropiació del barri de La Punta, a banda d'omplir de ciment la poca horta que queda a la zona i fer fóra de les seues cases els habitants tradicionals del barri, està acabant amb una de les experiències autogestionàries més enriquidores de la ciutat de València, l'okupació juvenil d'alqueries antigues per evitar el seu enderrocament. L'okupació està en el punt de mira de les polítiques repressores (no sols a aquesta ciutat, ni sols a aquest Estat), ja que qüestiona les injustícies estructurals des de la mateixa arrel (en aquest sentit sí és un moviment radical), començant per un dels pilars bàsics de la societat capitalista: la propietat privada. L'estratègia de les Autoritats consisteix en criminalitzar els escassos "elements" que no aconsegueix "absorbir", és a dir, que no es deixen assimilar dins el sistema, suplint les seues carències amb actituds assistencialistes, pseudo-crítics i reformistes, sinó que tracten de crear alternatives autoorganitzatives al marge de les institucions. Amb els muntatges polítics, judicials i mediàtics (com el que manté a 3 persones de l'àmbit llibertari empresonades des del 15 d'octubre), tracten de deslegitimar tot un treball de denúncia contra l'especulació urbanística: quan la vivenda és un dret, les polítiques especulatives del govern, en complicitat amb les famílies més riques, converteixen la vivenda en un luxe, obligant a la gent a hipotecar la seua vida per comprar un pis o amb lloguers desorbitats que impliquen necessàriament aferrar-se a un treball assalariat, cada vegada més precari, tots els dies. L'okupació qüestiona aquest model de vida que ens venen sense donar-nos cap opció per triar una altra cosa i, per si fora poc, criminalitzen qualsevol intent de fer-ho. Les polítiques urbanístiques que estan dissenyant les nostres ciutats caminen cap a un nou model al qual els barris populars no tenen cabuda. Aquests són ignorats per l'Administració, s'abandonen a la degradació fins que aconsegueixen emmarcar-los dins d'un dels seus famosos "Projectes Urbanístics" i passen a ser rentables. A partir d'ací, les seues intervencions poden ser: o bé la seua destrucció total (sota la fal·làcia del "interès general"), o bé la seua destrucció parcial (camuflada sota el nom de "Rehabilitació i Sanejament") que implica un canvi poblacional, on les pobres són expulsades cap a les perifèries per donar pas a les classes mitges (¿) i riques. Darrere d'aquestes polítiques

centres socials okupats, com *Pepica La Piona* o el ja desallotjat *Malaspulgas*- els veïns que s'oposen a l'enderrocament també han trobat en els okupes uns aliats. Encara que aquesta aliança no s'ha materialitzat en el mateix sentit que a La Punta. A banda de considerar-los "amics" en la defensa del barri, els han "defensat" en algunes ocasions: "La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar manifestó, en un comunicado de prensa, su condena al "desalojo forzoso" de okupas del denominado por ellos "centro social Pepica La Piona" y "el rechazo de cualquier intervención en él (...) Los representantes de la Plataforma argumentan que el "centro de Pepica la Piona", ubicado en la calle Pavía número 43, en el Paseo Marítimo, "ha sido ocupado y rehabilitado por jóvenes desde hace dos meses", con la intención de "realizar actividades formativas, de distracción, sociales, así como actuaciones". Este local que, según explicaron algunos miembros de la asociación Salvem el Cabanyal, "ha estado abandonado y sin ninguna intervención en infraestructuras culturales durante muchos años", ha pasado de ser "un local abandonado en estado de inminente ruina, foco de suciedad, ratas y jeringuillas", a convertirse

urbanístiques no sòls estan les màfies locals de les constructores i els ajuntaments, sinó que aquestes s'enquadren dins unes directrius marcades per la Unió Europea (al servei de les grans multinacionals) en les quals cada territori és destinat a unes funcions determinades dins el Mercat Únic. En concret, al litoral mediterrani li ha tocat ser la "platja d'Europa" i a València, una ciutat de serveis i per al turisme, molt lluny de les necessitats dels seus habitants. Per una banda ens furten els barris populars amb el seu teixit social i les seues maneres de comunicació més humanes, i per altra banda, aniquilen els nostres recursos locals, desposseint-nos d'una manera de subsistir autòctona i fent-nos dependents dels inconstants fluxos del mercat i del turisme. La Punta, ara mateix, és un clar exemple, tant d'especulació immobiliària, com de la resposta que "els i les okupes" hem intentat donar front a aquesta. Les Autoritats Portuàries, de la mà de l'Ajuntament i la Generalitat, i mostrant una vegada més l'autoritarisme amb els quals els poderosos fan i desfan amb total impunitat, estan destruint –com ja tothom sap- la pedania de La Punta (uns 782.000m² d'horta productiva), i condemnant a la deportació (i en molts casos a la mort) a més de 200 famílies. Davant aquest genocidi, i treballant conjuntament amb l'Associació de Veïns La Unificadora, molts i moltes joves decidim, a partir de setembre del 2000, respondre a aquesta agressió okupant les cases que ja pertanyien al Port. El que en principi fou una tasca de rehabilitació de les vivendes (cases antigues d'horta i alqueries, alguna amb més de 200 anys d'antiguitat), així com una vigilància per evitar el seu enderrocament, es va anar convertint a poc a poc en un projecte d'autogestió, autoorganització, i vida en comú a l'horta. Així, començarem a cultivar horts abandonats, creant una "col·lectivitat agrícola autogestionada", que servia per a l'autoconsum, així com per a l'intercanvi de productes amb la cooperativa de consumidores i productores de productes ecològics "Arrels". També va sorgir la "cooperativa de pa l'Atobó", la qual, a més d'abastir les cases okupades d'aquest producte bàsic, arribà a distribuir més de 40 kg. De pa a la setmana, utilitzant el forn de llenya que un veí ens prestava. Aquests projectes han tingut com objectiu l'autogestió de les nostres necessitats, però també era una manera d'apropar a la gent a La Punta com una zona d'horta viva, al mateix temps que el camí ha suposat un aprenentatge col·lectiu amb el qual s'ha ficat de manifest que són possibles altres maneres d'autoorganitzar-se en conjunt, horitzontalment, al marge de les institucions i recuperant pràctiques ancestrals a les quals aquest sistema condemna a l'extinció. Durant els dos anys aproximadament que dura ja l'okupació a La Punta, s'han realitzat multitud d'activitats: xerrades informatives denunciant l'especulació a la pedania, concerts, una falla alternativa, un curs d'agricultura ecològica, teatre, murals...Tots aquests projectes s'han vist truncats per l'afany de lucre que, totalment raspallat per l'Administració, està destruint La Punta, acabant en un sol cop tant amb el passat com amb el futur: ni es permet que la gent que sempre ha viscut allí continue amb la seua forma de vida, ni que hi haja un relleu generacional on els i les joves recuperem tota eixa saviesa popular i fiquem en pràctica formes més humanes i més autogestionades de viure. L'HORTA EN LLUITA, ARA I SEMPRE!" (*Contra l'especulació, okupació: La Punta, un intent d'autogestió*, en <http://www.lavanc.com/iphp/not.php?id=96> [Consulta: 23.06.2005]).

en un lugar salubre⁷². En aquesta mateixa notícia es fa referència al caràcter recíproc d'aquest suport: "Por su parte, según comunicaron los okupas del centro a la plataforma Salvem el Cabanyal, su alternativa es otra manera válida de oponerse a la especulación inmobiliaria que puede llegar a sufrir el barrio del Cabanyal-Canyamelar, si continúa el proyecto de prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez"⁷³. Del suport dels okupes a la Plataforma també es va fer ressò El País: "*Contra la prolongació, okupació e imaginació*. Una pancarta de vivos colores y presidida por este lema corona desde la semana pasada la fábrica de Metalúrgica Valenciana, una empresa abandonada hace años, ubicada en la calle Pavía, frente al paseo marítimo y en la zona que será derruida por la prolongación de Blasco Ibáñez. La pancarta ha sido colocada por el grupo de jóvenes que ha limpiado, pintado y apuntalado el edificio, y todo, según afirman en un panfleto repartido por el vecindario, con un solo objetivo: solidarizarse con los habitantes del Cabanyal que perderán su vivienda y mostrar su rechazo al proyecto del Ayuntamiento de Valencia..."⁷⁴ (*figura 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 9 de l'annex 2*).

12.5. Diferències i semblances entre els Salvem

Cal tindre en compte unes quantes consideracions més pel que fa als Salvem. Es parla d'ells com a un tot, com a un conjunt. Són molts els trets que comparteixen, però també en són moltes les diferències. Les especificitats que presenten uns Salvem respecte a uns altres no es poden obviar. Pel que fa a les característiques compartides, la més evident és la que fa referència al tipus d'objectius: oposar-se a les agressions patrimonials emparades per l'Ajuntament de València. Aquestes agressions han recaigut sobre un tros d'horta (la Punta, Benimaclet, el Pouet, etc.), un barri declarat BIC i unes cases protegides (el Cabanyal), un espai verd de la ciutat de gran valor ecològic i patrimonial (el Jardí Botànic), construccions tradicionals i populars valencianes: barraques, alqueries i molins (la Punta, el Pouet, Benimaclet, Benicalap, etc). Els Salvem, però, no són només moviments negatius de protesta. També són portadors positius d'alternatives. Alhora que s'oposen a projectes urbanístics concrets, aporten solucions per resoldre el conflicte. També es caracteritzen per un mateix tipus d'accions. Accions que

⁷² LAS PROVINCIAS: *Salvem el Cabanyal apoya a los ocupantes ilegales de un local*, Las Provincias, 10.10.1005.

⁷³ LAS PROVINCIAS: *Salvem el Cabanyal apoya a los ocupantes ilegales de un local*, Las Provincias, 10.10.1005.

⁷⁴ MAROTO, V.: *Varios jóvenes 'okupan' una fábrica del Cabanyal contra el plan de Blasco Ibáñez*, El País, 06.10.1998.

presenten una gran varietat de formes i que es pretén que apareguen als mitjans de comunicació.

Els Salvem, però, també presenten diferències entre ells. Una d'elles és la permanència. Mentre que alguns tenen una certa continuïtat, d'altres han resultat mobilitzacions de tipus més esporàdic. Els Salvem no són efímers, com tampoc ho són els moviments socials. Un dia apareixen i un altre desapareixen. Les causes poden ser diverses. Normalment, però, almenys en el cas dels Salvem, la permanència depèn de la més o menys ràpida resolució del conflicte⁷⁵. Mentre que alguns porten fins a 10 anys en lluita, com ara Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat (i 7 Salvem el Cabanyal-Canyamelar), d'altres es dissolen⁷⁶ als mesos de crear-se (Salvem l'Alqueria del Barbut⁷⁷, Salvem l'Horta de Benimaclet⁷⁸, etc.). Unes altres diferències entre els Salvem es troben en la seua composició social, l'interés que vers ells mostren els distints mitjans de comunicació (qüestió que sovint es troba relacionada amb l'esmentada composició social), la consecució o no dels seus objectius (tot i que siga parcialment), etc. Sobre tots aquests aspectes s'aprofundirà més endavant.

S'ha de deixar ben clar, doncs, que les mobilitzacions ciutadanes que porten, al davant, l'apel·latiu Salvem, tot i les analogies, no poden englobar-se i definir-se sota uns mateixos

⁷⁵ Els Salvem, tot i que presenten una certa continuïtat, es dissolen una vegada es resol el conflicte contra el qual s'han rebel·lat.

⁷⁶ Defensem La Punta, Salvem l'Horta tampoc va sobreviure més d'un any. Però aquesta dissolució és diferent a les esmentades. No fou la fi del conflicte el que va fer desaparèixer la Coordinadora. Aquesta Coordinadora, sorgida a iniciativa d'un grup de ciutadans valencians, tenia com a pretensió oposar-se a la construcció de la Zona d'Activitats Logístiques (ZAL) del Port de València. Es volia sumar i solidaritzar amb la lluita contra la ZAL encapçalada per l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora. Tot i que la Coordinadora va obtenir alguns èxits –entre ells, visibilitzar el conflicte de La Punta-, no va quallar i, finalment, es va dissoldre.

⁷⁷ La campanya per la defensa de l'Alqueria del Barbut va començar al febrer de 2001 i va acabar en ser enderrocada l'alqueria, al cap d'uns mesos (concretament el 20 de juny de 2001).

⁷⁸ La lluita de la Plataforma Salvem l'Horta de Benimaclet encara fou més curta. Va començar les seues activitats entre gener i febrer de 2001 –alhora que les obres de l'actual Ronda Nord al seu pas per Benimaclet- i va aturar-les al cap de pocs mesos. Durant aquest temps els seus membres van realitzar diverses activitats de protesta: concentracions diàries a la zona d'obres per aturar les màquines, cercaviles pel barri, berenars populars, etc. L'acció més mediàtica –fortament repressalida- fou l'encadenament d'alguns dels seus membres a una grua. 32 persones resultaren detingudes. Tot i que la Plataforma va continuar en actiu durant uns mesos, l'objectiu pel que havia sorgit –la defensa de l'horta de Benimaclet- ja havia sigut donat per perdut. Entre les activitats que va organitzar destaquen els actes de protesta contra el Banc Africà de Desenvolupament, que es va reunir a València al maig de 2001; concentracions en suport als 32 detinguts; edició de material (samarretes, bons d'ajut...) per pagar una multa - 6000 euros- que se'ls va imposar arran de les detencions que patiren alguns dels seus membres, etc.

paràmetres. Les diferències entre uns i altres són evidents i no es poden descuidar. Així doncs, a les següents pàgines es parlarà dels Salvem com a grups (i no un grup), tot tenint present tant les diferències com les semblances que els allunyen i els apropen.

Caldria fer també una matisació pel que fa a la Coordinadora Defensem La Punta, Salvem l'Horta. Aquesta coordinadora no es va crear a instància dels veïns de La Punta, màxims afectats per la prolongació del Port de València i la construcció de la ZAL. Les veïnes i els veïns de La Punta no es van constituir sota l'apel·latiu "Salvem". A La Punta tota la mobilització va estar articulada i dirigida per l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora. Els orígens d'aquesta associació de veïns es remunten a 1994, tot i que no va tindre estructura legal fins a 1995⁷⁹. Uns anys més tard, el 1997, un grup de ciutadans de València va decidir donar-los suport i va crear la Coordinadora Defensem La Punta-Salvem l'Horta. Com es veurà, tot i que van realitzar algunes accions interessants i van ajudar a difondre el conflicte, ràpidament es va dissoldre.

12.6. Mancances i context

12.6.1. Mancances que originen la mobilització

Ja he dit adés que els moviments socials sorgeixen per la incapacitat del sistema institucional establert per trobar respostes als problemes (Raschke, 1994: 126). És més, sovint és el propi sistema institucional qui genera aquests problemes. Aquest és un acord tàcit entre els investigadors.

A la primera part d'aquesta tesi s'ha vist com existeixen nombrosos plantejaments pel que fa als

⁷⁹ Era l'any 1994. Un grup de veïns -entre els quals figurava Carmen González, qui en fou la presidenta- es va assabentar de les intencions d'Iberdrola: construir una subestació elèctrica allà on ells hi vivien. Aquesta infraestructura tenia com a objectiu abastir la Ciutat de les Arts i les Ciències i la pròpia ZAL, el projecte de la qual encara desconeixien. Primerament es constituïren en una junta gestora i, juntament amb els veïns de Poble Nou -a qui també afectava aquesta subestació- es plantejaren fer una manifestació davant l'Ajuntament. Finalment, aconseguiren reunir-se amb Juan Manuel Castañer, regidor en aquell moment. Castañer els va dir que, mentre la central a Poble Nou es podia canviar d'orientació per molestar menys, ells, el veïnat de La Punta, no tenien res a fer perquè abans d'un any haurien de fer les maletes. Les veïnes i els veïns li demanaren el perquè i els va respondre que s'anava a fer una ZAL. Ningú no sabia en aquell moment què era això, però prompte ho descobriren. Les veïnes i els veïns de La Punta es reuniren immediatament al bar Marí, on es creà l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora per a oposar-se, organitzadament, a la construcció de la central de transformació elèctrica d'Iberdrola i a la ZAL. Posteriorment decidiren fer una assemblea oberta al públic dins de l'església de La Punta per informar. L'assistència va ser massiva i, per unanimitat, es va decidir actuar contra Iberdrola, la ZAL i contra tots els projectes que posaren en perill la permanència de la pedania. Des d'aleshores, l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora va treballar de valent i molt activament, tot i que sovint des de l'anonimat. Semblava que tothom els ignorava. A poc a poc, però, aconseguiren que des de València els feren cas.

motius de l'aparició dels moviments socials (veure 4). D'entre les diferents respostes que els investigadors han donat, s'aplicarà al cas dels Salvem la formulada per Pedro Ibarra (veure 4.2), qui deia que els moviments socials naixen com a resposta a tres tipus de mancances: estructurals, organitzatives i ideològiques o valoratives. Són vàlides aquestes tres mancances per a explicar l'aparició dels Salvem?

12.6.1.1. Mancances estructurals

Quant a les *mancances estructurals*, és evident que els Salvem han sorgit, precisament, per tensions estructurals (urbanes o, tot dient les coses pel seu nom, d'especulació urbanística). Tensions que, efectivament, han generat i generen vulneració d'interessos molt concrets, visibles, sentits, etc. Vulneració, fins i tot, de drets humans⁸⁰. Des de l'Ajuntament de València, tal com es denuncia des dels diferents Salvem, s'aplica una tàctica, una estratègia molt senzilla: degradar per especular. Diu l'arquitecte Luis Francisco Herrero que "La especulación urbanística (...) allí donde pone sus ojos un planeamiento dirigido desde el centro para el centro, destinado a acumular capital e insensible ante lo que se encuentra por en medio, aparece siempre una forma de degradación consentida. La bolsa de población marginal inherente a un sistema de producción capitalista –cada vez más cercano a las condiciones de principios del siglo XX y más alejado de las conquistas sociales obtenidas a lo largo de dicho siglo- es utilizada para degradar, y por lo tanto desvalorizar, aquellos lugares que son objetivo del capital inmobiliario. Evidencias de este mecanismo se aprecian en operaciones como La Punta, el Camí del Pouet, las inmediaciones del Parque de Cabecera de la huerta de Campanar, las inmediaciones del Parque Central de Ruzafa, el Cabanyal en la sombra que proyecta la pretendida prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez... En todos esos casos ha sido y es evidente la proliferación de actividades consideradas delictivas por una sociedad hipócrita que necesita de su existencia: la prostitución y la venta de drogas, consentidas pero ilegales. Es precisamente este carácter de ilegalidad lo que las convierte en actividades peligrosas, molestas e insalubres para los habitantes de las zonas afectadas, que poco a poco, se van rindiendo ante las amenazas,

⁸⁰ Ruth Mestre, professora del Departament de Filosofia del Dret de la Facultat de Dret de la Universitat de València, va redactar un informe sobre la vulneració de drets fonamentals a La Punta, informe que van subscriure el Degà de la Facultat de Dret, el catedràtic del Departament i el Degà de la Facultat de Ciències Socials. A l'informe es deia que a La Punta s'estava produint una vulneració de drets fonamentals amb casos concrets, noms i cognoms. El 23 de setembre de 2002 es va fer la presentació pública de l'informe *El desallotjament forçós dels veïns de La Punta: una violació greu dels Drets Fonamentals*. El document es va lliurar a Amnistia Internacional, que va obrir una investigació sobre aquest fet. L'informe es pot consultar a la pàgina del col·lectiu Per l'Horta: <http://www.perlhorta.org/nova> [Darrera consulta: 25.01.2005].

insultos, extorsiones, incivildad...de sus nuevos vecinos, y ante la pasividad e, incluso, la presión de los poderes públicos, optan por vender a bajo precio e intentan rehacer su vida en otros lugares”⁸¹.

La degradació que precedeix tot procés d'especulació ha sigut i és evident en tots aquells barris on l'alcaldeessa, Rita Barberá, ha volgut executar diferents projectes urbanístics. Com a exemple, el Cabanyal. Silvana Andrés -una de les artistes que ha col·laborat en les diferents edicions de *Cabanyal Portes Obertes*- coincideix amb el testimoni de gran part del veïnat del barri: l'Ajuntament de València ha aconseguit el que pretenia. El primer any que ella va intervenir al Cabanyal (1998), aquest era un barri tranquil. A hores d'ara, diu, una acció del tipus que ella va realitzar (que, com es veurà, implicava encartellar i pintar de nit), ara seria impossible de realitzar o, almenys, molt perillosa. “El barrio se ha degradado de manera exagerada”⁸². El testimoni de Silvana Andrés només és un entre tants. Maria Villora, veïna del Cabanyal i membre molt activa de la Plataforma, també denuncia públicament la degradació que pateix el barri i acusa, directament, l'Ajuntament de València⁸³. Maribel Doménech, qui també viu al barri i també forma part de la Plataforma, és una altra de les veus que s'aixeca en contra de la situació de deixadesa i perill a què està sotmés el veïnat del Cabanyal⁸⁴. El nombre de persones que s'afegeixen a aquests testimonis és considerable. Hi ha moltes veus que denuncien aquesta situació de setge, de persecució i de malestar que viuen molts ciutadans valencians. Només cal fer una volta pel Cabanyal, per exemple. No cal que siga de nit. A qualsevol hora del dia el vianant percebrà la degeneració que pateix el barri i l'abandonament al qual està sotmés per part de l'Administració.

La pedania de La Punta és un altre cas de la degradació que precedeix molts processos especulatius a la ciutat de València. El Port, ja fa cert temps, va començar a ocupar, il·legalment, moltes parcel·les d'horta per situar magatzems de fusta tropical importada. Més

⁸¹ *Escoltem el Cabanyal. Participación contra la especulación*, dins de http://www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&article_id=83 37.

⁸² Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004.

⁸³ Entrevista amb Maria Villora a sa casa el 15 d'octubre de 2004.

⁸⁴ Entrevista amb Maribel Doménech al seu estudi del Cabanyal el 6 de novembre de 2004.

endavant, tot just després de l'aprovació del PGOU, l'horta de La Punta estava ja ocupada per contenidors⁸⁵. Tant aquesta ocupació (il·legal) com l'intens trànsit (en especial, de camions) van contribuir a degradar, a poc a poc i de manera continuada, aquesta zona d'horta. Aquesta degradació ha sigut un dels arguments més usats per justificar els nous projectes portuaris: "actualment, al nord-oest de la ciutat hi ha un magnífic buit urbà d'espai no urbanitzable en el qual més que res el que s'hi pot trobar són escombraires, terrenys erms i camps de tarongers (...), a l'altre extrem de la diagonal, al sud-est, hi ha una bossa de sòl no urbanitzable on els dipòsits dels contenidors del Port conviuen amb parcel·les d'horta molt degradades i amb instal·lacions provisionals de tota mena, i és en part d'aquest indret on ara es projecta construir la ZAL" (Sorribes, 1998: 87-88). Aquest posicionament, però, fou contraargumentat per part d'altres veus que s'oposaven a la construcció de la ZAL, tot destacant el valor que tenia encara l'horta de La Punta: "es pretén ocupar una franja de terrenys que no són precisament un desert, sinó una de les àrees d'horta tradicional millor conservades fins ara, i que compleix unes funcions essencials i no substituïbles en el funcionament ambiental de la ciutat. I on a més viu gent, que ama la seua terra i vol seguir vivint-hi, que ha protagonitzat una de les mobilitzacions ciutadanes més emocionants de les últimes dècades (...) Es perdrien així els habitatges tradicionals (que inclouen més d'una quarta part de les barraques valencianes que encara hi ha en l'actualitat), al mateix temps que alteraria la forma de vida (i provocaria la pèrdua d'un part essencial de la "biodiversitat" humana de la ciutat de València)" (Torres, 2003: 117). Així doncs, tal com defensa Torres, "cal qüestionar la valoració que es fa en la Memòria Justificativa (p.35) que l'horta de La Punta ha experimentat "una disminució sensible dels atributs que la defineixen". Aquesta disminució de valors ve precisament a partir de la invasió de bases de contenidors il·legals, així com d'altres activitats generades pel port (...) Aquestes activitats irregulars (il·legals en la majoria dels casos), molt agressives i molestes, no han aconseguit expulsar fins ara els residents a la zona, ni eliminar les activitats agrícoles. Sens dubte, seria possible una ràpida regeneració dels valors propis de l'horta, donada, precisament, la persistència de gran part

⁸⁵ L'Ajuntament de València, al PGOU, qualifica aquestes terres com a horta protegida. Vicente Torres apunta que aquesta qualificació respon, potser, al seu "caràcter marginal, de "cul-de-sac" sense interès urbanístic, precisament pel seu veïnatge al port" (2003: 113). Si aquest plantejament és cert –i tot apunta que ho és, tot valorant els esdeveniments posteriors– la protecció de l'horta de la Punta, com a zona "d'especial interès agrícola", no respondria a l'intent de protegir i resguardar l'horta com a patrimoni.

d'aquests. El cessament d'aquestes agressions exteriors, i la reordenació de les activitats industrials i de transport en l'àmbit de La Punta, són, però, condició prèvia" (Torres, 2003: 129).

12.6.1.2. Mancances organitzatives

També es perceben les *mancances organitzatives*. Els Salvem sorgeixen perquè altres organitzacions que haurien de fer front a les agressions que pateix la ciutat de València no s'hi impliquen. Els Salvem naixen davant la inexistència d'un contrapoder que s'opose a l'especulació i a l'expansió urbanística. Afirmar Josep Sorribes en un article publicat a la revista *Mètode* que "L'aparició i proliferació dels "Salvem" (...) és un fet sociològic important que, com a mínim, mostra dues evidències: la ineficàcia dels partits polítics de l'oposició⁸⁶ (...) per a canalitzar i dirigir la contestació (...) i la ja llarga i tal vegada irreversible crisi de les associacions de veïns a les quals, teòricament, els pertocaria encapçalar aquesta mena de protestes"⁸⁷. Aquesta visió és compartida per molts activistes dels diferents Salvem. Per tant, els Salvem omplim, d'una banda, el buit que han deixat els partits polítics de l'oposició i, d'altra banda, el de les associacions de veïns. Sobre aquesta mateixa qüestió, Pasqual Requena, de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, diu que a hores d'ara "l'única oposició que hi ha enfront dels problemes de la societat és la civil. L'oposició política no fa res. No sé quins són els motius"⁸⁸. Tot i que Requena valora positivament la mobilització de la ciutadania, troba un problema en el fet que siga la societat civil qui canalitze les protestes. Aquest problema és la "descoordinació"⁸⁹ que existeix.

⁸⁶ L'oposició política, tanmateix, de vegades ha donat suport a aquestes plataformes i coordinadores: VAREA, P.: "PSOE, EU, NE y la plataforma afirman que la visita de la alcaldesa al Cabanyal fue una provocación", Levante-EMV, 26.05.1999; ROMERO, V.: "Piles reitera la oposición de Unión Valenciana a la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez", Levante-EMV, 14.09.1998; LEVANTE-EMV: "La oposición y Unión Valenciana acuerdan declarar el Cabanyal de interés cultural", Levante-EMV, 18.09.1998; M.J.: "EU recurrirá a los tribunales para evitar que se construyan las torres del solar de jesuitas", Levante-EMV, 09.02.1995; LEVANTE-EMV: "Soler (EU) recurre el plan del solar de jesuitas", Levante-EMV, 12.05.1995; LAS PROVINCIAS: "Moret (EU) pide que se reconsidere la postura municipal sobre Jesuitas", Las Provincias, 28.07.1995; G.S.: "Moret recuerda la polémica de las torres de jesuitas y las contratas", Levante-EMV, 08.07.1995; P.F.: "EU reclama a la Generalitat que el solar de los Jesuitas sea suelo escolar", El País, 22.07.1995, etc.

⁸⁷ SORRIBES, J: *El malestar urbà a València: a propòsit dels "salvem"*, dins de http://www.uv.es/metode/numero31/31_31.html [Consulta: 09/10/2004].

⁸⁸ Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004

⁸⁹ Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004

L'artista Xurxo Estévez (membre també de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat) considera que la importància dels Salvem és que prenen el relleu de les associacions de veïns que, sobretot arran de la transició, es van institucionalitzar o, com ell diu, es van "congelar"⁹⁰. Enfront de la passivitat de les associacions de veïns⁹¹ naixen els Salvem, que ocupen el buit que aquestes han deixat⁹². Els Salvem representen un punt d'inflexió després de la desarticulació d'aquestes associacions, que, a hores d'ara, han perdut pràcticament tot el seu caràcter combatiu. Són, alhora, un atac a la impunitat amb què, des de les diferents administracions, s'ha procedit a la transformació destructiva –en nom del "progrés"- de València. Maribel Lorente, membre també d'aquesta Coordinadora, creu que "els Salvem no existirien si les associacions de veïns funcionaren com cal"⁹³.

Els Salvem són, en part, una conseqüència del ressorgir de la consciència ciutadana. Suposen el reviscolament de la participació ciutadana. Encara que les agressions especulatives que pateix València no són noves, s'han extremat durant els últims anys. Des del col·lectiu Revolta es considera, tot fent referència als moviments socials que habiten València i, en concret, tot pensant en els Salvem, que "són cada vegada més les persones qui senten insatisfacció per la utilitat social de la política institucional, contempen amb desencís que la prioritat dels partits és la política electoralista, amb poca o nul·la finalitat de transformació social, i s'acosten amb interès als col·lectius que plantegen alternatives i projectes nous. No només estos sectors: moltes propostes de "recuperació de la ciutat" i d'oposició als projectes especulatiu o destructius són compartides per persones de diversos espectres ideològics, que mai no se comprometeràn amb

⁹⁰ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

⁹¹ N'hi ha, però excepcions. Algunes associacions de veïns tenen una gran activitat. Un exemple clar seria l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora. La Unificadora fou qui va abanderar la mobilització contra les expropiacions a La Punta.

⁹² És per aquest motiu que els Salvem no sempre provoquen simpaties. Des d'algunes associacions de veïns, federacions, partits polítics, etc. se'ls mira amb cert recel. Aquests veuen envaïda la seua àrea d'acció, d'influència i, fins i tot, senten gelosia pels èxits que aconsegueixen els Salvem i que ells no són capaços d'articular, en part per la seua inactivitat, en part per la seua conformitat. Tanmateix, els Salvem no són un moviment veïnal, de barri. La lluita dels Salvem va molt més enllà. És una lluita de tota la ciutadania, de totes les valencianes i de tots els valencians. Tot i que als Salvem participen una part important dels barris afectats (El Botànic, el Cabanyal-Canyamelar-Cap de França, La Punta, Benimaclet, Campanar, Benimàmet, etc.), apleguen tota la ciutadania valenciana compromesa amb la seua ciutat i amb la defensa del patrimoni (Entrevista amb Vicent Torres a Ca Revolta el 14 de maig de 2005).

⁹³ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

partits allunyats de la seua ideologia, però que recolzaran sense problemes les campanyes dels col·lectius independents. En definitiva, es tracta d'aprofundir la democràcia, de fer una societat més participativa, i per tant, necessàriament més crítica"⁹⁴. Pedro Ibarra ho expressa en les següents paraules: "Muchos de los movimientos sociales existentes no están de acuerdo en cómo se toman las decisiones en el sistema político. Consideran que hay poca participación, demasiado elitismo y demasiado desprecio a la soberanía de todos y cada uno de los individuos que viven en la sociedad. E intentan compensar su desacuerdo, autoorganizándose de forma alternativa" (2000: 19).

12.6.1.3. Mancances ideològiques o valoratives

Per últim es troben les *mancances ideològiques o valoratives*. Els Salvem estan formats per gent afectada –directament o indirecta- per un problema concret. Tanmateix, darrere del sorgiment, arrelament i expansió dels Salvem hi ha molt més que un problema específic. Per tant, les mancances ideològiques o valoratives també són d'especial rellevància. De fet, els Salvem naixen perquè "a la gente –a determinada gente- no le gusta cómo se vive (cómo viven ellos) en general y cómo se vive la resolución de esa injusticia, de esa negación de intereses colectivos (pero muy cercanos) en particular. Preferiría vivir/relacionarse con los otros de otra forma y preferiría solucionar esos problemas colectivos de la misma manera que le gustaría vivir. Creen que los problemas, a favor de cuya solución ha decidido movilizarse, deben solucionarse de forma participativa, igualitaria y cooperativa, y por tanto buscarán organizarse, moverse de forma solidaria, participativa para solucionar esos problemas. Así, *prefiguran* en su acción colectiva al mundo (o parte del mundo) que tratan de establecer" (Ibarra, 2002: 10). Els Salvem són la resposta d'una ciutadania inconformista. És important percebre com la ciutadania –o una part d'ella, almenys- s'implica en tot allò que l'envolta i aposta per la participació activa. Tal com diu Manuel Aramendia, "La ciudadanía actual, a pesar de la degradación alimentada desde algunos medios de comunicación de masas (...), se muestra más activa y reclama espacios de participación en la vida de la ciudad. La especificidad y originalidad de las ciudades, la voluntad de implicación de sus ciudadanos, hacen de éstas una fuerza resistente a los procesos de

⁹⁴ *Moviments ciutadans a València. 1994-1998* (1998). Aportació del Col·lectiu "Revolta" per a la discussió a les "IV Jornades Just Ramírez".

globalización cultural" (2003: 21). El cas dels Salvem és un exemple més d'aquesta aposta per la necessària participació ciutadana⁹⁵.

12.6.2. Context que facilita la mobilització

València s'ha convertit durant els últims anys en una "ciutat assetjada", una ciutat procliu al sorgiment dels Salvem i d'altres moviments de protesta ciutadana. El context, per tant, ha sigut favorable i ha ajudat al sorgiment de tot un seguit de mobilitzacions, com ara les ací estudiades. Cal recordar la necessitat d'aquest context favorable, al que feia referència Pedro Ibarra: "Hace falta *un contexto* de surgimiento adecuado. Es más, sin un contexto favorable, el movimiento no pasa de la fase de deseo, de la declaración programática y quizás de un formal pero inútil acto constituyente" (Ibarra, 2000: 13). Tanmateix, si és important el context, tant o més ho és la gent: el grup de persones amb la voluntat de mobilitzar-se conjuntament enfront de diferents problemàtiques, tot assumint una identitat col·lectiva.

A València s'han consolidat tot un seguit d'actuacions urbanístiques i es pretenen dur endavant unes altres que es mostren agressives amb el patrimoni. Açò s'afegeix a la deixadesa en què es troben molts barris de València, sobretot els de la perifèria. Tot i que no són els únics. El districte de Ciutat Vella (que hi inclou els barris de la Seu, la Xerea, el Carme, el Pilar, el Mercat i Sant Francesc), al bell mig del centre històric, també se'n veu afectat. Enfront d'aquestes agressions part de la ciutadana valenciana no ha dubtat a mobilitzar-se. En alguns barris valencians aquesta mobilització naix encapçalada per plataformes o coordinadores com Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Salvem el Pouet; Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric, etc. Enfront de les mancances esmentades, tot aprofitant un context adequat, les ciutadanes i els ciutadans de València no s'han quedat de braços creuats. Ans al contrari: s'han organitzat i s'han mobilitzat. A poc a poc s'han sumat persones de dins i de fora del barri fins a, finalment, constituir-se una Coordinadora o Plataforma. Aquestes coordinadores i plataformes agrupen gent molt diversa i variada. Així és com han nascut els Salvem, que no són altra cosa que una forma peculiar de contestació ciutadana en contra de la política urbana oficial. I és que, a València –com a tantes altres ciutats d'arreu del món –, triomfa una concepció urbanística que es mostra agressiva amb les persones que l'habiten: "las políticas urbanísticas y de patrimonio han estado marcadas por los visos de especulación y el expansionismo exacerbado, la destrucción de los parajes naturales y la falta de respeto hacia la memoria histórica y colectiva de los

⁹⁵ Veure SIMÓ, T.: *La necesaria participación*, dins de www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&categoria=3 [Consulta: 05.01.2005]

barrios. Y ello ha dado lugar a la activación de distintos movimientos ciudadanos con objetivos socio-políticos, como es el caso de las acciones llevadas a cabo por colectivos como Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; Defensem La Punta, Salvem l'Horta; Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Salvem el Pouet, Assoc. de Vecinos "La Boatella" o L'Atzacac en el casco histórico de Valencia, entre otros" (Monleón, 2001: 50).

12.7. Objectius, metes i reivindicacions

Des de fa deu anys ençà han sorgit a la ciutat de València tot un seguit de plataformes i coordinadores –sota un mateix denominador comú: Salvem- per fer front a l'expansió urbanística. Expansió urbanística que, tal com afirma Miguel Molina, "se ha sustentado sobre criterios especulativos de economía privada y ha venido avalado por una política municipal de intereses creados que pretende destruir algunos barrios históricos" (Molina, 2002: 111). Aquests barris són el Cabanyal-Canyamelar, el Carme, Russafa, Velluters...Tanmateix, l'especulació i l'expansió urbanística no s'han aturat "*intramurs*", també han recaigut sobre l'horta de València i altres zones verdes de la ciutat (el Pouet, La Punta, l'horta de Benimaclet, Benicalap, el Jardí Botànic...).

Dins del de les reivindicacions⁹⁶ del moviment ciutadà, l'oposició a l'especulació i a l'expansió urbanística en defensa del patrimoni és una més. Segons Antonio Montiel "La impressió que la defensa del patrimoni cultural constitueix una reivindicació recent i, en tot cas, menor dins del catàleg de preocupacions o arguments dels moviments socials, sembla gaudir d'un cert consens tàcit entre alguns observadors, i fins i tot al mateix si d'una part d'aquests moviments. Però aquesta percepció resulta una greu simplificació que desconeix la gènesi i la naturalesa d'aquests moviments, en particular dels denominats *nous moviments socials*, alhora que redueix el patrimoni a una noció singularment estreta i aliena als canvis i transformacions experimentats per la societat" (2004: 80). Defensa també Montiel que "la reivindicació del patrimoni cultural es troba present entre els nous moviments socials a través, fonamentalment, de les demandes realitzades pel moviment en defensa del medi ambient i de les distintes manifestacions de l'ampli moviment ciutadà sorgit com a resposta a les diverses agressions que conflueixen en la producció del que s'ha denominat, de manera genèrica, *el malestar urbà*" (2004: 84).

⁹⁶ Aquestes reivindicacions s'entrecruen, sovint, amb les d'altres moviments socials.

Com el seu nom indica, tot fent una lectura simplista, els Salvem volen salvar. Però salvar què? Algun indret amenaçat de la ciutat de València (l'horta, les 1.651 cases del Cabanyal, el Jardí Botànic, etc.). En termes generals, tal com afirma Ernest Garcia, els Salvem "aspiren a una ciutat sostenible, és dir a una ciutat de nou civilitzada..." (1999: 23).

Els manifestos amb què es donen a conèixer a la societat són una molt bona manera d'entendre què són i, sobretot, què volen. O què no volen. Es reproduïxen a continuació alguns d'ells.

12.7.1. Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat

El passat 24 de març de 1995 el Ple Municipal de l'Ajuntament de València, desentint les al·legacions del veïnat i la ciutadania aprovà l'Estudi de Detall promogut per les empreses Entreavenidas, S.A. (dels empresaris ceramistes Srs. Lladró i constructors Srs. Miguel) i Gran Hotel Crystal Palace (de l'empresari dels Hotels Expo, Sr. Antoni Mestre) amb la intenció de construir 52.500 m² en tres torres de 20 plantes d'alçària i d'altres edificis per a usos privats –residencials, comercials i hotelers- a l'anomenat "Solar dels Jesuïtes" junt Jardí Botànic de la nostra ciutat.

Plantejar aquestes descomunals construccions suposaria

Una amenaça indiscutible per al Jardí Botànic, que és un dels més importants d'Europa i prompte acomplirà dos-cents anys en aquest lloc.

Un menyspreu pel Barri del Botànic mancat d'equipaments bàsics públics, en particular docents, i sense altres espais vacants o alternatius on poder donar-los compliment.

Una mutilació de la identitat cultural i física de la ciutat de València en alterar irremissiblement el paisatge i perfil urbans que l'han caracteritzat per segles.

Un frau per a les ciutadanes i ciutadans valencians que som les hereves i els hereus de la ciutat feta amb l'esforç de qui ens precediren i que l'hem de transmetre

enriquida als nostres fills.

És per això que aquesta Coordinadora i totes les ciutadanes i ciutadans que amb la seua signatura comparteixen aquest **MANIFEST**:

Exigim a les Autoritats Municipals que, **en primer lloc**, rebutgen l'Estudi de Detall i les edificacions en ell previstes. **En segon lloc**, que reintegren els terrenys al servei de la ciutat, en harmonia amb el Botànic i el Conjunt Històric al que pertanyen. **En tercer lloc**, que promoguen la veritable provisió d'un servei públic – preferentment escolar- de baixa ocupació i entorn verd en les condicions i esperit expressats.

Reclamem de les Institucions Autonòmiques i dels seus responsables públics, el compromís de sostenir sense claudicacions els mitjans legals, d'intermediació o econòmics que calguen per al mateix fi.

Demanem als actuals propietaris dels terrenys que renunciem a materialitzar els seus projectes en aquest lloc i proposen a l'Administració Municipal un acord raonable per a fer-ho possible.

Demanem als antic propietaris, l'Ordre dels Pares Jesuïtes, que oferisquen, per co-responsabilitat, terrenys –o drets fer-ne ús- amb el mateix destí públic.

Instem al conjunt de la societat valenciana, que s'opose activament a aquestes construccions, negant qualsevol suport, participació o compra d'elles.

Finalment, aquesta Coordinadora **encoratja a totes les instàncies públiques i polítiques, socials, professionals, educatives i culturals a manifestar-se sobre aquest tema i a ser possible concórrer als objectius ací expressats, com un pas compromés en el camí de la preservació dels nostres bens culturals i de la recuperació de la ciutat al servei dels ciutadans**".

12.7.2. Salvem el Cabanyal-Canyamelar

A un manifest fet públic el 14 de setembre de 1998, la Plataforma Salvem el Cabanyal es definia a ella mateixa així com els seus objectius:

La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar arreplega la inquietud de veïns i simpatitzants i defén el barri davant l'abandó total en què es troba sumit, amb el consegüent deteriorament urbanístic, social i econòmic. La Plataforma és una organització de caràcter obert i plural, en la qual tenen cabuda tots aquells ciutadans i ciutadanes, independentment de la seua condició social i econòmica, cultura o procedència, associacions i entitats de caràcter cultural, social, esportiu, artístic, etc. que, conservant la seua independència, vulguen col·laborar en la defensa i rehabilitació del Cabanyal-Canyamelar.

DENUNCIEM, com a ciutadans, que durant més de 12 anys hem estat patint l'abandó de l'Administració, per haver sigut el Cabanyal-Canyamelar exclòs del Pla d'Ordenació Urbana de València, amb el consegüent deteriorament urbanístic, social i econòmic que aquesta desídia comporta. Ni tan sols hem sigut consultats, aquest deteriorament no s'hauria produït si ens hagueren permés rehabilitar i millorar les nostres cases. Els avantprojectes que l'Ajuntament ha presentat signifiquen que prop de 1.500 vivendes serien assolades per construir una cosa que realment no beneficia ningú, ni del barri ni de la ciutat de València (els grans constructors i especuladors, en canvi, se'ls fan les dents llargues).

ENS OPOSEM a aquesta agressió irracional i intolerable: l'antic projecte del Passeig València al Mar, una actuació urbanística pròpia del segle passat quan estem a punt d'entrar en el tercer mil·lenni. La prolongació de l'avda. de Blasco Ibàñez, que destruiria el nostre barri per complet, és innecessària i el seu cost econòmic, social, cultural i humà massa elevat. La ciutat de València disposa en l'actualitat de suficients vies d'accés al mar: camí de Vera, Francesc Cubells, Pintor Ferrandis, avda. Mediterrani, avda. del Port i en breu disposarà també de l'avda. dels Tarongers i l'avda. de França.

EXIGIM un planejament urbanístic JA!, com correspon al desenvolupament urbà del Cabanyal-Canyamelar en la seua totalitat, estiga inclòs o no en l'àrea catalogada com a Conjunt d'Interés Cultural (Decret 57/1993). Aquest planejament haurà de permetre un desenvolupament sostenible, racional, respectuós amb les característiques humanes, socials, històriques i arquitectòniques pròpies, que respecte la trama urbana i que considere les peculiaritats pròpies d'aquest conjunt urbà.

DEMANEM el que va aprovar la Llei 4/1998, de l'1 de juny, de la Generalitat Valenciana, en matèria de Patrimoni Cultural Valencià i la inclusió de les zones compreses entre el bulevard de Serreria i el carrer Escalante i el carrer Dr. Lluch i el mar.

RECLAMEM el nostre dret a que es respecte la següent normativa referent al nostre barri:

1. Conjunt Urbà, declarat Bé d'Interés Cultural, com a part del Conjunt Històric de València, pel Decret 57/1993, de 3 de maig, del Govern Valencià.
2. Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat Valenciana, de Patrimoni Cultural Valencià.
3. Conveni Marc: "Desenvolupament i execució del planejament urbanístic del Conjunt Històric de València" entre la Generalitat Valenciana i l'Ajuntament de València, aprovat per l'Excm. Ajuntament en la sessió de 22 de juny de 1994, firmat per l'Excel·lentíssima Alcaldessa de l'Ajuntament de València, Sra. Rita Barberà Nolla i l'Honorable Consellera de Cultura de la Generalitat Valenciana, Sra. Pilar Pedraza Martínez.
4. Reial Decret Legislatiu 1302/1986, de 28 de juny, d'Avaluació d'Impacte Ambiental.

REIVINDIQUEM la promulgació d'un Pla de Rehabilitació Integral del Cabanyal-Canyamelar, que facilite la construcció de noves vivendes amb les altures que indique el nou planejament, segons uns paràmetres arquitectònics homogenis amb

l'entorn, que renove però que respecte el barri, segons el que estableix el Conveni Marc "Desenvolupament i execució del planejament urbanístic del Conjunt Històric de València" entre la Generalitat Valenciana i l'Ajuntament de València.

DENUNCIEM la manipulació que ha fet l'Ajuntament de València amb els més de 5.000 suggeriments que la nostra Plataforma va presentar per registre als avantprojectes urbanístics presentats per l'Ajuntament. Arbitràriament, i en contra de les Normes del Procediment Administratiu més elementals, aquestes suggerències foren classificades segons el lloc de residència dels al·legadors, si residien o no al Cabanyal-Canyamelar. No es va tindre en compte, per exemple, que entre els al·legadors no residents hi ha propietaris de vivendes i solars del Cabanyal-Canyamelar. Tots els suggeriments tenen el mateix valor, una altra cosa és que l'Ajuntament els arxive en la paperera.

Aquesta agressió irracional i aquesta falta de respecte pels nostres drets, el primer, el de ser escoltats, és notícia ja. A principi de setembre de 1998 tenim ja arreplegades més de 10.000 firmes que s'oposen a aquesta barbàrie, però no n'hi ha prou, volem que tots coneguen les nostres raons d'oposició a aquest projecte irracional i megalòman.

ENS SUMEM a les protestes i mobilitzacions ciutadanes sobre els projectes en Ciutat Vella, Botànic, Campanar, la Punta, l'Horta, etc., perquè amb excuses com ara progrés, regeneració, urbanisme, gran avinguda, etc., aquest Ajuntament pareix decidit a perpetrar un assassinat: el del Barri del Cabanyal-Canyamelar, un barri amb més de cent anys d'història, amb la seua forma de vida peculiar, catalogat com a Conjunt Històric i Artístic, amb centenars de vivendes protegides i monuments històrics que formen part del Patrimoni Històric i Artístic Nacional.

PER UNA REHABILITACIÓ SENSE DESTRUCCIÓ

FER UNA ARQUITECTURA SOSTENIBLE

DEFENSEM LA RECUPERACIÓ DELS NOSTRES BARRIS

LA CONSERVACIÓ DEL NOSTRE PATRIMONI

LA MILLORA DE LA NOSTRA QUALITAT DE VIDA"

12.7.3. Defensem La Punta, Salvem l'Horta

La zona coneguda com "La Punta" està situada en la franja litoral de la ciutat, entre el riu vell i el "Pla Sud", entre el Port i Natzaret. A pesar d'estar travessada per l'autopista del Saler, per la via de RENFE, maltractada per vertits industrials, i ocupada per multitud de bases il·legals de contenidors...està en plena producció, i amb la majoria de les seues alqueries i barraques ocupades, com es pot comprovar en visitar-la. És una mostra privilegiada de la portentosa vitalitat de l'horta de València, de la poca que ens queda.

En esta zona, qualificada al Pla d'Ordenació Urbana de 198 coma "No edificable, d'especial protecció agrícola" està amenaçada de destrucció pels plans del Port de València, assumits per la Generalitat, d'una Zona d'Activitats Logístiques (ZAL) de 70 hectàrees, que la convertiria en un polígon industrial. i desplaçaria la seua població actual, qui perdria així la seua vivenda tradicional i la seua forma de vida.

La ZAL es pretén justificar com una necessitat indispensable per al port i per al futur econòmic de la ciutat. Moltes veus qualificades assenyalen en canvi com localització més adequada per a una ZAL l'àrea industrial del Port de Sagunt, ja disponible, urbanitzada, i sense impactes ambientals. Les instal·lacions complementàries del Port de València se poden localitzar a l'interior de la mateixa zona portuària, on s'acaven de guanyar al mar dos milions de metres quadrats.

Les raons econòmiques per a justificar la ZAL a La Punta no estan justificades, i en l'opinió d'alguns només se tracta d'una vulgar operació especulativa. Se'ns vol presentar com un benefici net per a la ciutat, en amagar el gran cost que suposaria per a la qualitat ambiental de la nostra ciutat, el nostre patrimoni històric, i altres conseqüències negatives de tot tipus. No podem perdre més horta, perquè no ens en queda quasi res. Parlem de terres i també d'alqueries, barraques, pous, forns....un paisatge humà de gran valor, amb molta història, irrepetible...

L'expansió del Port cap al sud ja ha tingut efectes ambientals molt greus:

l'eliminació de la platja de Natzaret, la destrucció provocada pels corrents induïts per l' "ombra" del port cap al Sud: la platja de Pinedo ja no existeix, i la de la Devesa del Saler perd arena tots els anys, considerant-se ja condemnada a mort.

Davant l'amenaça que suposa el projecte de la ZAL, els afectats residents a La Punta, protagonitzen contínues mobilitzacions des de fa anys. Així, han impedit l'intent de construcció il·legal d'una estació transformadora d'Hidroelèctrica, han evitat la construcció d'un carril bici que pretenia expropiar terres i cases, en lloc d'aprofitar els camins existents.

La Coordinadora "Defensem La Punta, Salvem l'Horta" agrupa diversos col·lectius i persones que donen suport a la lluita de les veïnes i veïns de La Punta, i han arribat a reunir vora 15.000 al·legacions de persones i entitats contra el projecte urbanitzador, a més de convocar diverses mobilitzacions ciutadanes i promoure un intens debat públic; eixe debat que se'ns amagava en prendre decisions tan greus sense escoltar més que una opinió: la dels promotors. Lluitant per defensar La Punta fem més que defensar este paratge o salvar el poquet que ens queda d'horta: guanyem protagonisme ciutadà, recuperem ciutat, i contribuïm a un futur més sostenible pels nostres fills.

Col·labora econòmicament amb la campanya

Firma els escrits de protesta

Informa't i informa els teus amics

Participa en les manifestacions per defensar la ciutat

Defensem La Punta, Salvem l'Horta.

10 raons per a salvar l'horta de La Punta:

1. L'asfalt és l'última collita de la terra.
2. Si mateu l'horta, mor també el nostre poble.
3. La recuperació de l'horta és una de les claus d'una València sostenible.

4. Qui perd els orígens, perd la identitat.
5. L'horta ha esdevingut escassa i, per tant, prioritària.
6. No és del passat que parlem, sinó del present i del futur.
7. La recuperació de l'horta és d'interès general.
8. L'opinió a favor de la conservació de l'horta ha de transformar-se en acció col·lectiva.
9. No ens conformem amb una moratòria precària i provisional.
10. La recuperació de l'horta de La Punta és un primer pas cap a la preservació del conjunt l'horta.

12.7.4. Salvem el Pouet, Salvem l'Horta

Nosaltres, el poble de Campanar, farts de patir l'urbanisme desmesurat de la ciutat de València; farts de veure com la ciutat propicia la desaparició de la nostra memòria històrica; alarmats pel traçat del tram Avda. 9 d'Octubre –Trànsit Nord (General Avilés-Mestre Rodrigo) de la Ronda Nord, i per la futura urbanització de la Partida del Pouet, dissenyats des de la ignorància del seu significat i valor patrimonial, i sense tenir-se en compte l'opinió i les aspiracions dels veïns del Pouet i de Campanar.

EXIGIM

Modificació del traçat dels vials, i redistribució de l'espai per a urbanitzar, respectant el camí tradicional des del molí del Comte a la Capelleta de la Santa Creu i fins a la baixada del Figuerol.

Respecte a la totalitat d'elements amb valor patrimonial.

Documentació exhaustiva històrica, arqueològica i etnogràfica de la zona i dels immobles amenaçats.

Respecte de la voluntat d'aquells que no volen vendre les seues propietats ,ni veure

com són derruïdes les seues cases.

Completa adequació de la nomenclatura del nou entramat urbà a la toponímia local.

Espanya és un país democràtic, però en matèria d'urbanisme vivim presoners de la tirania tecnocràtica. No més esquadra i cartabó! Que el Pouet serveisca per a propiciar la participació paritària dels ciutadans afectats pel disseny dels instruments d'ordenació urbana..

Per un urbanisme més humà i democràtic

12.7.5. Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric

Estimats amics i amigues:

Últimament tots i totes hem vist la política urbanística que està duent a terme l'Ajuntament. El nostre patrimoni arquitectònic i històric està posant-se constantment en perill per l'absència d'un pla de rehabilitació i prenent com a únic model urbanístic l'enderroc. El nostre barri pateix dia a dia les agressions d'empreses constructores l'únic interès de les quals, es l'especulació i el benefici desorbitat a qualsevol preu. Preu aquest que hem de pagar nosaltres ,veient com minva el nostre patrimoni, la nostra història, i perdent així una part important del nostre entorn i per tant de la nostra vida.

Cal denunciar la política d'abandó que du el consistori amb el nostre veïnat. Únicament donant permisos d'enderrocs i construcció als depredadors immobiliaris per tal que puguen blanquejar els seus diners negres abans de l'entrada de l'euro...

Per tot això, el darrer 4 de Novembre es va constituir la Plataforma ciutadana "Salvem Russafa, defensem un barri històric".

Aquesta Plataforma vol promoure un debat públic per a donar-li al problema el màxim ressò social. Els objectius d'aquesta Plataforma de caràcter veïnal, són; la paralització dels enderrocs indiscriminats i injustificats, -com l'antic Ajuntament de Russafa- mitjançant ajudes i subvencions a propietaris i inquilins, per tal de rehabilitar i mantindre els finques en bones condicions. LA declaració del barri històric que comportaria la creació d'una sèrie de normatives que preserven la uniformitat de façanes, obligant a les construccions a conservar l'aspecte estètic del conjunt arquitectònic. Per altra banda cal dotar el barri de zones verdes, esportives i espais de caràcter social (llar de jubilats, biblioteca, tallers d'oci per a xiquets i xiquetes, drogodependents, immigrants, etc.). Així com la creació d'un institut públic i cursos de formació per a aturats.

Considerem que una comunitat veïnal de 35.000 habitants com és Russafa, té dret a gaudir d'unes infraestructures que qualsevol poble amb menor població de l'àrea metropolitana de València té.

Els barris són dels que els habiten,
Tenim dret a gaudir-lo i estimar-lo.

12.7.6. Salvem l'Horta de Benimaclet

Salvem l'Horta de Benimaclet és una Plataforma integrada per veïns i veïnes de Benimaclet (població de l'Horta Nord annexionada a València al s.XIX) preocupats per l'impacte que la construcció de la Ronda Nord suposaria per a la nostra horta. Les activitats de la Plataforma es dirigeixen doncs, a aturar immediatament la construcció d'aquest vial. Els i els membres d'aquesta Plataforma considerem que:

La construcció de la Ronda Nord és només una maniobra especulativa dels grups de poder de la nostra ciutat.

L'Horta de València, és patrimoni històric, cultural i natural del nostre poble, i

conseqüentment, ha de ser protegit per les institucions.

L'Horta de València és un dels pocs espais verds que manté la ciutat.

L'Horta de València respon a una tradició mil·lenària de conreu, heretada de la cultura musulmana.

Per tots aquests motius la Plataforma Salvem l'Horta de Benimaclet exigim:

L'aturada immediata de les obres i la reparació dels desperfectes que aquestes han ocasionat ja.

L'aturada immediata de les obres que actualment destrueixen l'Horta en altres zones de la ciutat.

La rehabilitació del centre històric de Benimaclet i amb la dotació d'espais verds que li corresponen segons el PGOU de l'any 1989. La protecció de l'Horta de València com a patrimoni històric, cultural i natural del nostre poble.

ATUREM LES OBRES, DEFENSEM L'HORTA!

12.8. L'heterogeneïtat de la composició social dels Salvem i la desmitificació de les categories "plataforma" i "coordinadora"

12.8.1. Desmitificació

Pel que fa a la composició social dels Salvem s'ha de distingir, primerament, entre aquelles persones que en formen part (que van a reunions, que pensen i organitzen activitats, que fan aportacions econòmiques en cas de ser necessari, etc.) i aquelles que els donen suport (que participen de les dites activitats, que signen els manifestos de suport, etc.).

Un tret característic dels Salvem és que s'han constituït en forma de coordinadores (Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; Defensem La Punta, Salvem l'Horta...) i plataformes⁹⁷ (Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Salvem l'Horta de Benimaclet; Salvem l'Alqueria del Barbut...). Aquesta particular forma d'agrupar-se implica, a priori, la participació d'una pluralitat d'organitzacions, sense excloure totes aquelles persones que se sumen a títol individual⁹⁸. Tanmateix, de l'anàlisi empírica dels Salvem s'extrau, com a conclusió, que aquesta visió de les plataformes o coordinadores és un tant utòpica. Aquesta coordinació (de produir-se⁹⁹) es dona només en els primers moments de la mobilització. Si es cerca, mitjançant articles de premsa, els orígens de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, es veurà més clarament. El 7 de març de 1995 una notícia apareguda a El País deia: "Distintas asociaciones se reunieron ayer en Valencia para llegar a un punto de encuentro en su lucha contra la construcción de tres torres de 20 pisos en el solar de Jesuitas. La Asociación de Vecinos de Botánico, Acción Ecologista-Agró, Valencia en Bici, Los Verdes, Asociación de Artes y Oficios, Bloc de Progrés, entre otros, coincidieron en cerrar filas contra lo que consideran un grave atentado urbanístico..."¹⁰⁰. 3 dies més tard, Levante-EMV es feia ressò de la constitució de la Coordinadora: "Los promotores de la presentación de una alegación contra la construcción de tres torres de 20 plantas en el solar de la manzana de los jesuitas de Valencia han informado que la *"inquietud ciudadana"* por este caso

⁹⁷ Nelo Oriol, al seu llibre *Aquí no!*, analitza les plataformes de defensa del territori que han sorgit en els darrers anys a tot arreu de Catalunya. La caracterització que fa d'aquestes s'adequa bastant amb els Salvem valencians. Diu d'aquestes plataformes que "són formes d'organització que sorgeixen com a reacció a l'anunci de la intervenció o projecte que es considera nociu. S'inicien en molts casos a través de la promulgació d'un manifest o d'una recollida de signatures, impulsada per persones afectades directament o indirectament per la intervenció prevista. Aquestes persones, en principi, actuen a títol individual, tot i que molt sovint estan vinculades a organitzacions o entitats (culturals, recreatives, ambientals, polítiques). A partir d'aquest estadi inicial, les plataformes recullen adhesions de ciutadans i associacions, en primer lloc dintre, però també fora de l'àmbit directament afectat" (Oriol, 2003: 30).

⁹⁸ La Coordinadora Salvem el Botànic- Recuperem Ciutat, per posar només un exemple, va estar integrada –tal com reflecteixen els primers manifestos- per Associacions de veïns dels Barris del Botànic, del Carme, d'Arts i Oficis, la Federació d'Associacions de Veïns de València, Col·lectiu Vianants, València en bici, Col·lectiu Obert d'Arquitectes i Urbanistes, Ràdio Klara, Bloc de Progrés Jaume I i Acció Ecologista Agró. I que, a més a més, comptaven amb el suport manifest de Greenpeace, Federació Ecologista del País Valencià, la Coordinadora Ecologista d'Aldaia, Aldaia Verda, A.I.R.E., R.E.M.E.D., A.M.P.A. del col·legi Cervantes i de l'Institut Comarcal Camp del Túria, Societat Coral el Micalet, Acció Cultural del País Valencià, Fundació Ausiàs March, S.O.S. Racisme, Comitè Ciutadà Anti-Sida, els sindicats CC.OO., C.G.T., S.T.E.-P.V, E.U.P.V, Els Verds, Nacionalistes d'Esquerra, P.C.P.E., Revolta i també moltíssima gent anònima a títol personal. Actualment romanen en actiu unes 10 persones.

⁹⁹ Només en alguns Salvem (com Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat) s'ha viscut, en un primer moment, l'adhesió i participació directa d'un ventall divers de col·lectius, associacions, partits polítics, sindicats, etc. En d'altres, però, que han tingut menys ressò (i menys durada, també) aquesta adhesió i participació ha sigut inexistent.

¹⁰⁰ B.S.: *Varios colectivos cierran filas contra las torres del solar de Jesuitas*, El País, 07.03.1995.

ha sido canalizada hacia la creación de una coordinadora que llevará el nombre de Salvem el Botànic, recuperem ciutat..."¹⁰¹.

Si el conflicte s'allarga, però, es perd per complet aquesta presumpta coordinació entre organitzacions de distint tarannà, com bé exemplifica la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. Amb el temps l'impuls inicial minva i es produeix una mena de desarticulació. Les diferents formacions que en formaven part (associacions, col·lectius, sindicats o, fins i tot, partits polítics) es denvinculen. Tanmateix, tota aquesta gent que es deslliga –en un moment o altre– de l'activisme més directe, tret d'excepcions, continua fent costat a les reivindicacions d'aquestes plataformes i coordinadores. S'hi inclourien dins del grup que els dóna suport (suport que, com s'ha vist, és essencial per als moviments socials i, per extensió, per als Salvem)¹⁰². Els activistes que hi resten¹⁰³, treballen a títol personal¹⁰⁴, tot sentit-se part de la identitat col·lectiva que es configura al voltant dels diferents Salvem. Aclareix Maribel Lorente que "la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat no és –ni ha sigut mai– una coordinadora. Al principi s'hi sumaren molts grups, però deixàrem clar des del principi que, qui s'afegia a la Coordinadora, ho feia a títol personal, i no en representació de cap partit polític, sindicat, col·lectiu, etc. (...) El terme "coordinadora" potser no és massa encertat"¹⁰⁵.

S'ha d'evitar, per tant, la confusió que han generat, sovint, els substantius coordinadora i plataforma. Sobre aquest "malentés" s'ha fet ressò el col·lectiu Revolta: "Existeix una confusió causada pel nom habitual d'estos grups: "coordinadora" no respòn exactament a la realitat. En un principi, quan es planteja la necessitat d'enfrontar-se amb un greu atemptat urbanístic, algú pren la iniciativa de convocar totes les entitats, associacions i persones que es considera poden estar interessades. Les primeres reunions seran moltes persones, però a poc a poc, a mesura que s'estabilitza el treball, van acudint menys, i les que ho fan és normalment a títol personal, encara que siguen membres d'alguna associació. Al final, el que funciona és una comissió de treball, un

¹⁰¹ M.J.: *El movimiento contra las torres de los jesuitas se convierte en una coordinadora*, Levante-EMV, 10.03.1995.

¹⁰² Cal recordar que els moviments socials són agents col·lectius *mobilitzadors*.

¹⁰³ Que acostumen a ser menys en nombre que en la fase inicial.

¹⁰⁴ I no en representació de cap col·lectiu, tot i que en poden formar part d'algun.

¹⁰⁵ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

col·lectiu, en lloc d'una coordinadora. Al cap i a la fi és un fenomen natural, no significa el fracàs del treball estable, amb dedicació exclusiva o preferent, la raó fonamental de l'èxit de la lluita. Potser la raó d'esta confusió és la persistència de la dinàmica pròpia de l'època del franquisme i la transició: la coordinació dels diversos moviments, la conveniència de formar un front contra l'enemic comú. Però es tracta també d'un desig just: la coordinació de els diversos corrents i sensibilitats, encara que esta coordinació no és possible en cada cas, o no ho és en cada moment. La coordinació, el recolzament comú funciona en certes ocasions, però si s'estabilitza corre el perill de burocratitzar-se i de consumir massa temps de reunió. Una cosa diferent és recolzar la convocatòria i l'assistència a les manifestacions o accions de protesta d'altres col·lectius"¹⁰⁶.

Cada Salvem, tot i constituir-se com a coordinadora o plataforma, representa una unitat, ja que és una sola organització. Tanmateix, aquesta organització és múltiple, plural i heterogènia perquè "haciendo sentido del uso común, acogen en su seno políticas opuestas y clases sociales distintas" (Molina, 2002: 112). I és arran d'aquestes *polítiques oposades i classes socials diferents* –a més d'altres trets: l'edat, per exemple- que es pot parlar d'una heterogeneïtat pel que fa a la seua composició social.

12.8.2. Heterogeneïtat

Ja s'ha dit que els Salvem presenten, juntament amb les semblances, un bon nombre de diferències. Entre aquestes diferències destaca la que fa referència a la composició social. I, juntament amb ella, el nombre de persones que s'hi impliquen. Tant una com l'altra qüestió vénen marcades per tot un seguit de factors i circumstàncies: el barri sobre el qual recau directament l'agressió, la línia d'acció que pren la mobilització, la importància que la ciutadania valenciana atorga al bé patrimonial que es vol defensar, etc.

Els nous moviments socials –de caire interclassista en oposició amb els vells moviments socials, que eren classistes- es nodreixen de les noves capes mitges, en especial dels professionals dels serveis socials i culturals; dels grups perifèrics o desmercantilitzats (mestresses de casa, aturats,

¹⁰⁶ *Moviments ciutadans a València. 1994-1998* (1998). Aportació del Col·lectiu "Revolta" per a la discussió a les "IV Jornades Just Ramírez".

estudiants); i, per últim, dels integrants de la vella classe mitja (botiguers, artesans...) (veure 6). Aquest tipus de composició ha estat catalogada d'heterogènia pels investigadors. Aquesta heterogeneïtat s'ha d'entendre tot comparant aquests nous moviments amb els vells. Es tracta, doncs, d'una heterogeneïtat que ha de ser matisada.

La composició social dels *Salvem* no coincideix, plenament, amb aquesta classificació. L'heterogeneïtat que se'ls atorga als nous moviments socials es pot ampliar com a conseqüència de la pròpia naturalesa de la mobilització. Cal recordar que els *Salvem* han aparegut a diferents barris de València com a resposta a agressions de tipus urbanístic. Aquestes agressions sovint afecten directament els veïns d'un barri, que veuen, per exemple, perillar les seues pròpies cases. És per aquest motiu –l'amenaça directa- que molts d'aquests veïns inicien o se sumen a la mobilització. Aquest grup –el dels afectats- constitueix, normalment, el gruix d'aquestes plataformes i coordinadores. També hi participen d'altres veïns que es veuen afectats, però no tan directament. És el cas, per exemple, de molts membres de la Plataforma *Salvem* el Cabanyal-Canyamelar. Les seues cases no es veuen afectades pel projecte de prolongació de Blasco Ibáñez. Tanmateix, la consciència patrimonial i l'estima pel barri, els porten a encapçalar la mobilització. La composició social del Cabanyal-Canyamelar –que ha sigut, tradicionalment, un barri humil, de classes populars, com bé ho posa de manifest la seua arquitectura- és, actualment, diversa. Com diversa és la composició social de la Plataforma *Salvem* el Cabanyal-Canyamelar. S'hi troba gent de distintes edats (des de xiquets fins a gent que passa dels noranta), ideologies (de dretes i d'esquerres, nacionalista i no nacionalista, catòlica i atea, etc), professions (professors, comerciants, artistes, cuiners, cambriers, actors, mestresses de casa, etc.); gent amb recursos econòmics suficients i sense ells, etc. La causa que els uneix, la defensa del barri, està per damunt de totes aquests dissentiments. De la Plataforma *Salvem* el Cabanyal-Canyamelar destaca, especialment, la quantitat de membres.

La composició social de la coordinadora *Salvem* el Botànic-Recuperem Ciutat és diferent. Com diferent és l'agressió contra la qual es mobilitzen. No estan en joc les seues pròpies cases, sinó un espai –de gran valor, però- que reclamen per a la ciutadania valenciana. Els membres de la coordinadora no són veïns del barri (a diferència de que ha ocorregut amb altres *Salvem*, impulsats pels afectats més directes). Viuen a indrets diferents de la ciutat. Tanmateix, senten que l'edificació al terreny dels Jesuïtes és un problema que afecta tots els ciutadans valencians.

La coordinadora ha rebut un suport "limitat" per part dels veïns del Botànic que, alhora, ha minvat amb el temps. "L'actual president de l'Associació de Veïns del Botànic és membre de la coordinadora i ve regularment a les reunions, però no en representació de l'associació"¹⁰⁷. Explica Maribel Lorente que "actualment som unes 10 persones les que ens reunim cada dilluns, però quan necessitem alguna cosa fem unes quantes telefonades i de seguida se'n sumen 30 o 40 més"¹⁰⁸. Pel que fa a la composició social de la coordinadora, reconeix que és diferent a la composició social d'altres Salvem (com Salvem el Cabanyal-Canyamelar o Salvem el Pouet): "Nosaltres no estem afectats directament. Jo sí que visc al Botànic, però la resta de membres de la coordinadora viuen a altres barris de la ciutat. Destaca, respecte a altres Salvem, que aquesta coordinadora està formada per professionals de diferents disciplines. Són, sobretot, gent que es treballa en el sector de serveis. Destaquen els arquitectes"¹⁰⁹. La mitjana d'edat dels membres (actuals) de la coordinadora és "d'uns 45 anys i tenim tots una ideologia d'esquerres"¹¹⁰.

D'altres, com Salvem l'horta de Benimaclet i Salvem l'Alqueria del Barbut es diferencien clarament, pel que fa a la composició social, de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat i Salvem el Cabanyal-Canyamelar. Aquests Salvem –que compartiren membres- gaudiren de menys suport. I els mitjans de comunicació, per consegüent, també se'n feren menys ressò. Estaven compostats, sobretot, per gent jove arrelada a grups de l'esquerra independentista, circumstància que els atorga un caràcter més marginal. Quant a Salvem l'Horta de Benimaclet, aquesta Plataforma estava integrada, sobretot, per joves de Maulets i la Coordinadora d'Estudiants dels Països Catalans (CEPC). També en formaven part estudiants universitaris, de procedència geogràfica distinta, que vivien a Benimaclet¹¹¹. Alguns veïns i llauradors de les terres que anaven a ser expropiades també els van ajudar. Però no aconseguiren ni el suport de tot el barri ni el de la ciutadania valenciana. Salvem l'Alqueria del Barbut, que va nàixer gairebé alhora que l'anterior, representa un cas molt semblant. L'Alqueria del Barbut, ubicada a Benicalap, pertanyia a la família de Quique Navarro, actual membre de Per l'Horta. Conta Quique que "aquesta

¹⁰⁷ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

¹⁰⁸ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

¹⁰⁹ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

¹¹⁰ Entrevista amb Pasqual Requena i Pilar Marín a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004.

¹¹¹ En aquest barri, per la proximitat amb els campus universitaris, hi viuen molts estudiants.

alqueria es va veure afectada pel PAI de Nou Campanar. En aquell moment ja havien arrasat tota l'horta de Benicalap. Només quedaven quatre testimonials. També hi havia una de valor històric (la del Moro), que no enderrocaren. A la Plataforma s'hi van sumar amics, familiars i gent sensibilitzada. Entre ells molta gent de Salvem l'Horta de Benimaclet. Demanàvem que no enderrocaren l'alqueria, que la integraren en els nous espais que anaven a construir i la destinaren a serveis públics (...) Contactàrem amb Associació Cercle Obert de Benicalap, que ens ajudaren moltíssim. També amb algunes associacions veïnals (...) Els veïns es mostraven encantats amb les expropiacions. Estaven molt contents perquè els havien promés que en aquells terrenys construirien un poliesportiu. Tot i això, el missatge que volíem transmetre els va arribar (...) Tot això va coincidir amb la campanya de la ILP¹¹². Ens hi afegírem a la recollida de signatures. Foren molts els veïns que s'aproparen fins als voltants de l'alqueria per signar (...) Tot fou molt ràpid. La mobilització va començar al febrer i al juny –el dia 20, en concret, el mateix dia que la manifestació Per l'Horta- l'alqueria va anar a terra (...). La meua família va presentar un contenciós administratiu que encara està en tràmit. Demanem la valoració real perquè no ens donaren ni el valor cadastral. Dos arquitectes en feren la valoració..."¹¹³. Com se sobreentén per les paraules de Quique Navarro, d'una banda, Salvem l'Alqueria del Barbut tenia una composició social bastant homogènia i, de l'altra, el suport –en nombre de persones- que va tindre fou més aviat feble.

Però els Salvem no són únicament i exclusiva moviments de barri. S'estenen a la resta de la ciutat. És per aquest motiu que molts ciutadans valencians, que viuen l'agressió dels altres com a pròpia, s'hi sumen també. Fins i tot, sovint s'integren dins d'aquestes coordinadores i plataformes. D'altres vegades es limiten a fer-los costat. Aquest grup de suport està compost per una part de la ciutadania valenciana, conscienciada, que sovint s'afegeix a d'altres mobilitzacions (la defensa de la llengua, l'oposició al transvasament Xúquer-Vinalopó, a l'AVE, a l'alta tensió, etc.). Aquesta gent participa, indistintament, i en la mesura de les seues possibilitats,

¹¹² Des de finals dels anys 80 s'han succeït periòdicament a la ciutat de València diferents campanyes populars, organitzades per grups ecologistes i associacions veïnals, per protegir l'horta de València. Va ser a al primavera de 2001 quan desenes d'associacions ecologistes, culturals i veïnals s'uniren en la preparació de la primera Iniciativa Legislativa Popular de la història valenciana. Amb aquesta ILP es pretenia portar fins al parlament autonòmic una proposta de llei de protecció de l'horta valenciana. La campanya va finalitzar, als 3 mesos, amb la recollida de 117.000 signatures de valencians i valencianes que donaven suport al projecte. Tot i l'èxit (només se'n necessitaven 50.000) i el suport dels sindicats i els partits polítics de l'oposició, el govern valencià –amb majoria absoluta del PP- va rebutjar el debat de la iniciativa al parlament.

¹¹³ Entrevista amb Quique Navarro a ca Revolta el 25 d'abril de 2005.

de la mobilització de qualsevol dels Salvem sorgits a la ciutat de València. Es tracta de gent jove, universitaris molts d'ells. Però també de gent més gran. Persones que coneixen les dues cares de la política d'aquest país: la de la dictadura i la de la democràcia. Destaca el suport que han rebut aquests moviments per part d'un nombre considerable de professors de les dues universitats públiques valencianes: la Universitat de València i la Universitat Politècnica de València. Molts d'ells, fins i tot, són membres d'algun dels Salvem.

També és important assenyalar que entre els membres dels Salvem –i entre la gent que els dona suport- hi ha qui té un passat militant (en les iniciatives per a recuperar el llit de l'antic riu Túria, per a salvar El Saler, etc.) i n'hi ha qui només té un present (i un futur, és clar). Es tracta de gent jove, i també gent no tan jove, que aporta noves idees, nous plantejaments, noves iniciatives que, si se sumen a les idees, plantejament i iniciatives d'aquells qui tenen més experiència, resulten d'allò més eficaces.

12.9. El repertori d'accions dels Salvem

En parlar de les estratègies i el repertori d'accions s'han citat els plantejaments que, al respecte, ha formulat Rucht (veure 7). S'ha observat com el ventall de les accions dutes a terme pels moviments socials es redueix notablement si, en compte d'analitzar moviments socials durant llargs períodes de temps, l'anàlisi se centra en determinats moviments socials durant períodes de temps més breus. Aquestes accions es limiten encara més si reduïm aquest abast i ens centrem en corrents, organitzacions i grups concrets (Rucht, 1992: 230). És en aquest nivell on es pot parlar, segons Rucht, de "repertori d'accions".

L'acció al si dels moviments socials és molt important. Es podria parafrasejar aquella frase que diu "més val una imatge que mil paraules" i afirmar que més val una acció que mil paraules. Defensa Melucci que "Los movimientos son medios que nos hablan a través de la acción. No se trata de que no empleen la palabra y *slogans* o mensajes, sino que su papel como intermediarios entre los dilemas del sistema y la vida diaria de las personas se manifiesta principalmente en lo que hacen: su mensaje central consiste en el hecho de que existen y actúan (...). A través de lo que hacen y de su forma de hacerlo, los movimientos anuncian que existen otros caminos, que siempre habrá otra forma de enfocar un asunto, y que las necesidades de los individuos o de los

grupos no pueden reducirse a la definición que de ellos hace el poder" (1994: 145-146). De fet l'acció és una manera més de parlar.

Una de les novetats que aporten els nous moviments socials, com s'ha vist, rau en les formes d'acció que empren. Rucht analitza aquestes novetats, sintetitzades abans de la següent manera: (I) els grups i les organitzacions dels nous moviments socials actuen més autònomament que els vells i rebutgen el model leninista de "avantguarda revolucionària"; (II) emfasitzen la importància de la política local i, per tant, no centren la seua acció a nivell nacional; (III) ha disminuït el significat de la participació en les eleccions i de la representació parlamentària; (IV) mentre que han augmentat altres formes de participació convencional, com ara l'acció administrativa i judicial; (V) les accions violentes –especialment aquelles que impliquen l'ús d'armes- també han perdut importància en pro de la desobediència civil; (VI) el repertori de les formes d'acció s'ha ampliat a bastament.

S'ha dit més amunt (veure 3 i 7) que les formes d'acció dels nous moviments socials eren noves, tot comparant-les amb les formes d'acció que empraven els vells moviments socials. Amb anterioritat s'ha plantejat, com a hipòtesi, que el repertori d'accions dels Salvem s'emparenta amb l'emprat per aquests nous moviments socials. Caldrà doncs, per verificar aquesta hipòtesi, aprofundir i veure si els repertoris d'acció dels Salvem aconsegueixen, o no, les característiques aportades per Rucht. A continuació s'analitzen aquests trets, concretament del II al VIII¹¹⁴:

(II) Emfasitzen la importància de la política local i, per tant, no centren la seua acció a nivell nacional.

Els Salvem són moviments contra la política local i, alhora, moviments que aposten per una política alternativa a l'oficial. Actuen des dels barris, des d'una ciutat concreta: València. Açò no vol dir, però, que els Salvem siguem localistes. La política i les accions locals també poden ser globals, també poden contribuir (de fet, contribueixen) a crear un altre món.

¹¹⁴ Quant al primer tret - els grups i les organitzacions dels nous moviments socials actuen més autònomament que els vells i rebutgen el model leninista de "avantguarda revolucionària"- poc s'ha de dir. Els Salvem, evidentment, actuen de manera autònoma respecte a d'altres moviments ciutadans.

(III) Ha disminuït el significat de la participació en les eleccions i de la representació parlamentària.

Els Salvem no s'han presentat a unes eleccions ni han buscat la representació parlamentària. Els seus objectius són uns altres. No cerquen el poder, almenys no el poder que anhelien els partits polítics. Volen, senzillament, fer valdre els seus drets, poder prendre decisions sobre problemes que els afecten directament. La destrucció del patrimoni és un d'ells.

(IV) Mentre que han augmentat altres formes de participació convencional, com ara l'acció administrativa i judicial.

Dins de les accions dutes a terme pels Salvem, l'acció administrativa i judicial ha sigut decisiva no només com a mesura de pressió, sinó també com a una manera efectiva de transformació. La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, per exemple, va presentar el 6 de juny de 2001 un recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia del País Valencià contra l'actuació de la Conselleria d'Obres Públiques. El 29 de gener de 2002 el TSJ del País Valencià va suspendre prudencialment les expropiacions fins que es resolguera el contenciós administratiu. El 14 d'octubre de 2004 es va fer pública la resolució del TSJCV a favor de la prolongació. 8 dels 19 magistrats votaren en contra. Salvem el Cabanyal-Canyamelar, però, encara manté viva l'esperança. L'últim recurs, el Tribunal Suprem. Els membres de la dita Plataforma estan pendents, doncs, del que els diguen a Madrid. A La Punta veïnat afectat, col·lectius i grups ecologistes presentaren nombrosos contenciosos administratius individuals i un de col·lectiu. La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, per la seua banda, també ha presentat recursos contenciosos administratius i al·legacions que han tingut els seus resultats positius.

(V) Les accions violentes –especialment aquelles que impliquen l'ús d'armes- també han perdut importància en pro de la desobediència civil.

Els Salvem –tot i la imatge que d'ells han ofert alguns mitjans de comunicació- no s'han caracteritzat mai per l'ús de la violència, siga del tipus que siga. Alguna vegada, potser, s'ha donat algun capítol aïllat violent (com la crema d'una grua a l'horta de Benimaclet o d'una màquina que havia enderrocat cases al Cabanyal¹¹⁵), però la persona o persones que han dut a

¹¹⁵ Quant a la presumpta crema d'una màquina excavadora que havia participat als enderrocaments de les cases adquirides per Aumsa per completar la rotonda de l'estació del Cabanyal i començar la prolongació de Blasco

terme aquestes accions no han actuat en nom d'una coordinadora o plataforma concreta. Ho han fet a títol personal i clandestinament. Des dels Salvem es defensa i s'argüeix que aquestes accions han sigut realitzades per gent totalment aliena a ells¹¹⁶. Es nega, doncs, qualsevol vinculació amb aquest tipus d'actes, alhora que se'ls condemna¹¹⁷.

VI) El repertori de les formes d'acció s'ha ampliat a bastament.

El repertori de les formes d'acció dels Salvem s'ha ampliat respecte a aquell emprat pels moviments socials que els han precedit. I continua ampliant-se. Aquesta pluralitat de formes d'acció no implica, però, infinitat: els repertoris d'acció dels nous moviments socials són amplis però, alhora, limitats (Pérez Ledesma, 1994: 65). Tot i que no tothom sembla estar d'acord amb aquesta diversitat. Diu Josep Sorribes que els Salvem "tenen una certa "imatge" de marca. Quan hi ha un "salvem" per mig, ja se sap a priori quin tipus de gent hi participa i quines són les seues practiques¹¹⁸ (...) apliquen la mateixa teràpia independentment de quina siga la malaltia. I és per

Ibáñez, des de Salvem el Cabanyal-Canyamelar es van afanyar a respondre, tal com posa de manifest el següent article publicat a Levante-EMV: "Un grupo de desconocidos quemó a las 5.25 horas de la madrugada de ayer en la calle Juan Mercader del barrio del Cabanyal una máquina excavadora que días pasados participó en los derribos de las casas adquiridas desde Aumsa para completar la rotonda de la estación del Cabanyal y empezar la prolongación lineal de Blasco Ibáñez, como el PP y el equipo de gobierno se han fijado realizar. Un anónimo que llegó a través del correo electrónico denunció los destrozos en la máquina a Levante-EMV. Un responsable de la plataforma Salvem el Cabanyal dijo desconocer cualquier cosa relacionado con ese hecho. El colectivo celebró ayer una reunión en el área de juegos infantiles de la calle Juan Mercader con casi 100 personas residentes entre Luis Despuig y Renfe. El dirigente de la plataforma explicó que "se ha acordado que nadie venda sus casas. Quieren vivir en sus casas y en el Cabanyal pero si alguien por lo que sea decide lo contrario se le respetará. Aumsa ya ha hecho su trabajo y no hará nada más. Los edificios se han tirado porque sus dueños han vendido. Ha sido un acto propagandístico del PP". Para él portavoz "se ha anulado el efecto de derribar dos casas que había generado inseguridad" y denunció que se están arrancando carteles informativos de la plataforma. El derribo ha sido "una práctica mafiosa como el tráfico de drogas que sólo pretende amedrentar y dividir a los vecinos, sobre todo a la plataforma" (*Queman una máquina que ha derribado casas en el Cabanyal*, Levante 24.05.2003).

¹¹⁶ Enfront del trencament d'un vidre de l'oficina d'informació sobre el plan del Cabanyal, la Plataforma també va condemnar l'acció i va posar en dubte que els culpables foren veïns del barri (VAREA, P.: *Unos incontrolados apedrean la oficina de información sobre el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 23.02.1999).

¹¹⁷ R.V.: *Salvem el Cabanyal niega alentar actitudes violentas en el barrio*, Levante-EMV, 13.09.1998.;

¹¹⁸ Enfront d'aquesta acusació, cal dir que els Salvem han dut a terme un mateix tipus d'accions: manifestacions, concentracions, murals, campanyes de *mail action*, concerts, exposicions, etc. Tanmateix, cadascuna d'aquestes plataformes i coordinadores –tot aprofitant sovint un seguit de factors que ho faciliten –, ha realitzat també accions que no s'han produït al si d'altres Salvem: la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat s'ha donat a conèixer –entre d'altres moltes coses– per gestos com abraçades al jardí botànic; encintaments de verd a l'Ajuntament de València i a l'ExpoHotel de Mestre; la "campanya cap d'any" amb els Pare Noel de color verd, etc.; la Plataforma Salvem el Cabanyal ha utilitzat les cassoles com a símbol de la seua lluita; tot aprofitant la conjuntura –la forta presència de professors i estudiants de Belles Arts al barri– ha organitzat consecutivament des de 1998 Cabanyal Portes Obertes; ha escrit i dedicat cançons a l'alcaldeessa de València; ha dut a terme una vaga de fam; ha plantat i passejat una falla mòbil, etc.

això que problemes tan diferents com la destrucció del camí del Pouet i les seues alqueries, el fastigós tema del solar dels Jesuïtes o la ZAL han trobat en els respectius "salvem" respostes molt semblants¹¹⁹.

Oposada a aquesta opinió és la de Miguel Molina, per a qui "*Las acciones llevadas a cabo por las coordinadoras en Valencia son de distinta índole y dependen de la singularidad del lugar y de sus habitantes*¹²⁰, unas utilizando el repertorio ya conocido: manifestaciones, mesas redondas, recogida de firmas, recursos judiciales..., y otras aportando creativamente, desde cada barrio, nuevas propuestas de intervención: Pasacalle con Falla Móvil, campaña Cap d'any, Convocatoria Lluerna, Cantada d'albades a los nuevos demonios, confección y oferta de "coques i pastissos" en las casas de la huerta, cacerolada desde los balcones, bicifestaciones, paellas solidarias, diferentes sabotajes al III Milenio o al 1er. Encuentro Mundial de las Artes han sido actividades que juntos con las de arte público se han realizado como otras tantas tácticas más de acción colectiva" (2002: 112).

Sobre la riquesa de les accions dutes a terme pels Salvem també s'ha referit molta altra gent, com és el cas de Teresa Soldino Nicolàs, per a qui "Els moviments ciutadans manifesten les seues reivindicacions per mitjà de debats, exposicions, menjades populars, vagues de fam, manifestacions, concerts...Fan ús dels diversos canals de comunicació i de difusió informativa a través de fullets, cartells, pancartes, etc. Són per tant variades i múltiples formes d'expressió cultural i de participació ciutadana que representen el vertader ús de l'acció política, social i cultural. Amb la diversitat d'aquestes accions s'evidencia també una capacitat de creació original arrelada en les pròpies formes d'expressivitat popular i no en els cànons de cultura oficialment marcats. És a dir, aquestes associacions cíviqes estan creant paral·lelament elements d'expressió cultural alternatius, i d'aquesta manera estan reconquistant unes vies culturals que apareixen anquilosades i jerarquitzades" (2004: 54).

De la mateixa opinió és Antonio Montiel, qui defensa que "En aquells¹²¹ i, amb més intensitat, en

¹¹⁹ SORRIBES, J: *El malestar urbà a València: a propòsit dels "salvem"*, dins de http://www.uv.es/metode/numero31/31_31.html [Consulta: 09/10/2004].

¹²⁰ La cursiva és meua.

¹²¹ En referència als conflictes del Saler i del llit del riu Túria.

els actuals conflictes, els col·lectius que els impulsen com a part que són dels nous moviments socials (...), han recorregut a estratègies que han combinat les accions innovadores de tota índole (intervencions artístiques, espectacles de carrer, creació de pàgines web, casseroles, etc.) amb altres de més convencionals (manifestacions, articles de premsa, edició de materials divulgatius, etc.), amb les quals han contribuït a una important sensibilització i mobilització pública. Alguns han estat capaços, fins i tot, d'articular propostes tècniques alternatives a plans i projectes complexos impulsats per l'administració o per grups privats, i també de redactar i promoure una iniciativa legislativa popular per a l'ordenació i protecció de l'Horta de València, amb l'exercici d'una via inèdita en la història democràtica valenciana, que va ser subscripta per més de 117.000 ciutadanes i ciutadans. Han fet tot això alhora que feien rodes de premsa, formulaven queixes al Defensor del Poble, s'adreçaven a les autoritats públiques o, allà on era necessari, acudien als tribunals de justícia, entre altres actuacions en l'àmbit institucional" (2004: 96).

Les pràctiques dels Salvem traspassen l'acció convencional. No es limiten a les vagues i a les manifestacions del vell moviment obrer, sinó que intenten aportar elements espectaculars (i, per tant, mediàtics) com a mesura per assegurar-ne la difusió. Objectivament cal dir que res (o poc) queda ja per inventar pel que fa als repertoris d'acció. Trobem, en el temps i en l'espai, pràctiques anàlogues al si dels diferents moviments socials. Tanmateix, s'intenta (re)inventar en cada nova acció, tot introduint-hi petits matisos. Més endavant es parlarà de la implicació que tenen els mitjans de comunicació en la configuració d'aquestes pràctiques (veure 12.10.2).

Els Salvem són, tot seguint la línia general d'altres moviments socials, molt pragmàtics i, per tant, no s'adapten a un motlle d'acció col·lectiva prefixat. Cada Salvem elegeix els recursos que considera més útils per a resoldre el conflicte pel qual es mobilitza. Les diferents agressions –així com ells les consideren– que estan en l'origen de l'aparició dels Salvem, tot i que són de la mateixa mena, estan sotmeses a factors diversos (factors referents a la ubicació geogràfica del conflicte, d'una banda, i a la composició social de la gent que hi participa, de l'altra) que afecten a l'evolució de la mobilització en cada cas concret. "Los movimientos sociales tampoco están fijados por principio a una forma de acción determinada, sea del tipo institucionalizado o del tipo de acción directa. De cualquier modo existen fuertes afinidades entre los movimientos sociales y las formas de acción no convencionales. Los actores de los movimientos sociales no son

solamente "de otro pensar", sino más aún "de otro actuar" (...). Pero esto no significa que cada movimiento social sea innovador en cuanto a las formas de acción y de organización" (Raschke, 1994: 126-127).

Segons Miguel Molina, les accions dutes a terme pels Salvem són de tres tipus: manifestacions culturals i festives, accions d'informació i difusió i accions judicials i de protesta. Quant a les manifestacions culturals i festives diu que "Son todas aquellas que se realizan en el mismo barrio –preferentemente en la calle y lugares públicos- y que intentan acercar a un máximo de personas a la problemática e interés del lugar. Entraría en ello desde el teatro de calle y las intervenciones artísticas (véase las pasadas Portes Obertes en el Cabanyal-Canyamelar o en l'Atzacac), pasando por la recuperación de alguna tradición perdida de carácter festivo –"Guitarra a l'estil de l'horta i entrada de dimonis" en el Pouet-, hasta los pasacalles, "bicifestaciones" y todas aquellas que se organizan alrededor de la comida –cómense las susodichas paellas solidarias en plazas públicas o las "coques i pastissos" en las mismas barracas de la huerta" (2002: 113). Les accions d'informació i difusió són necessàries "Dado que generalmente los medios de comunicación se encuentran más o menos al servicio de los intereses económico-políticos, todas las reivindicaciones de barrio son susceptibles de ser silenciadas unas veces, manipuladas otras y de sufrir contraargumentaciones en la mayoría de los casos. Con ello se pretende aislar el problema y conseguir el desacuerdo de una buena parte de la opinión pública con que legitimar las actuaciones políticas consiguientes. Frente a ello, las coordinadoras y plataformas, se plantean a la par una labor de información y contrainformación que reoriente los efectos mediáticos sufridos. Se intenta pues responder con los mismos medios: radio, prensa y televisión, a pesar de ser conscientes de las limitaciones con la que a ellos les es posible disponer de estos "mass media". Los medios a los que hasta ahora han podido recurrir se han limitado a las radios libres –Radio Klara, Radio Funny...-, las televisiones comunitarias Canal 25 Mislata-, alguna prensa –boletines de Agró-, Internet –Webs de La Punta y del Cabanyal- y mesas informativas en los barrios y en las ferias alternativas. En todo caso, cualquier medio es bueno para informar y difundir, desde una pegatina o una participación de lotería, hasta el panfleto del Pouet –a modo de "revolución en marcha"-, que se ofrecía a todos los automovilistas para que lo llevaran pegado en el cristal de sus coches a cambio de recibir caramelos y turrone" (2002: 113-114). Per últim, les accions judicials i de protesta "Han ido desde las políticamente correctas –recursos contenciosos, cartas y firmas de adhesión y manifestaciones pacifistas-, a

las políticamente molestas –caceroladas y “plantà” de una huerta frente al Ayuntamiento, preguntas incómodas en un acto “Per al III Mileni” contando con la presencia de Darío Fo, huevos podridos y grabaciones aterradoras en la fábrica Atzacac dirigidos a los que pretendían demolerla...-, hasta las políticamente inaceptables –paralización de las obras en La Punta i Atzacac, pintadas continuas y campaña “cap d’any” delante del Expo Hotel como protesta por el hotel que va a construirse frente al Botànic, intento de estrangulamiento de Rita Barberá por una vecina del Cabanyal o la huelga del hambre realizada por los mismos vecinos, etc. Cuando la Ética se subvierte y la Política se encuentra vendida, sólo queda la autodefensa llevada hasta sus últimas consecuencias” (2002: 113-114).

En un sentit semblant al de Miguel Molina es pronuncien Pasqual Requena i Pilar Marín¹²², membres de La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. Per a ells la Coordinadora ha seguit 3 línies de lluita: la jurídica, la institucional i la mobilització popular (la vessant “lúdica”, apunta Pilar).

Pel que fa a la via jurídica la Coordinadora ha presentat diferents recursos, com ja s’ha vist més amunt. La preparació tècnica d’alguns dels membres (entre els quals s’hi inclouen arquitectes i urbanistes, advocats...) i la col·laboració de molta gent especialitzada que els ha donat suport al llarg dels anys, han permés una actuació seriosa a nivell legal que ha possibilitat que sortiren victoriosos de moltes de les maniobres dutes a terme per l’Ajuntament.

Pel que fa a la via institucional, cal destacar la tasca de la Plataforma a l’hora de presentar propostes, alternatives¹²³. Diu Riechmann que “Los NMS son al mismo tiempo movimientos

¹²² Entrevista amb Pasqual Requena i Pilar Marín a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004.

¹²³ Tampoc no han faltat propostes alternatives per evitar altres agressions urbanístiques, com ara, la prolongació de Blasco Ibáñez, tot partint en dos el Cabanyal: “els que valorem València per les diferències que alberga, pensem que la ciutat pot aconseguir l’objectiu de bolcar-se al mar, sense oblidar el seu origen fluvial i, per tant, sense eliminar les empremtes del que van ser els seus antics barris mariners, la morfologia i habitabilitat dels quals és diferent de la del nucli antic tancat per les muralles fins a 1865 (...) Es proposen (...) tres paquets de mesures” “Permeabilitzar, en la direcció est-oest, la “peculiar trama en retícula del conjunt del Cabanyal-Canyamelar-Cap de França (...) La recuperació dels objectius assenyalats per Casimiro Meseguer en el primer projecte del camí-passeig de València al Mar (...) Les oportunitats recents (...) ha desaparegut el cinturó de ferro que suposaven les vies del ferrocarril que rodejaven els barris, al lloc que ocupaven les instal·lacions de la terminal ferroviària hi ha avui un gran espai no edificat ocupat per un poliesportiu i un infrautilitzat parc; la ciutat té el seu anhelat passeig marítim: els campus de les dues universitats amb implantació a València arriben a l’extrem nord del conjunt i s’hi connecten mitjançant la generosa avinguda dels Tarongers; el Balcó al Mar es perfila com la gran operació de la futura façana marítima de la València del tercer mil·lenni. Totes aquestes noves oportunitats no han significat res per als redactors

"negativos" de protesta, de rechazo frontal de muchos rasgos perversos de las sociedades industriales avanzadas, y también portadores "positivos" de una alternativa o imagen de la sociedad mejor: otra forma de vivir, relacionarse y trabajar; nuevos modos de producción, convivencia y consumo" (1994: 60). Els Salvem també són, alhora, moviments negatius de protesta i moviments positius que aporten alternatives per tal d'assolir, entre totes i tots, una ciutat més habitable, més respectuosa amb l'entorn i amb les persones que li donen vida. El paper dels Salvem ha sigut alertar sobre perills i malestars i proposar solucions o alternatives. Carles Dolç i Josep Maria Sancho diuen que "S'ha de dir també que un component destacable d'aquesta lluita és el treball constructiu en dos vessants. Un, avançar estudis i imatges de les repercussions que les successives propostes edificadores implicarien (fotomuntatges de les tres tristes torres, primer, i del caixó hotelier, després). L'altra vessant és la d'alternatives que es presenten. Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat ha plantejat el debat i ha elaborat i proposat iniciatives per solucionar la qüestió. En destacarem tres. Pel febrer de 1997 fa públic el document urbanístic "Modificació puntual del Pla General d'Ordenació Urbana de València: Requalificació de l'anomenat solar dels Jesuïtes i del carrer Gaspar Bono", redactat en condicions tècniques suficients per a una tramitació immediata, que lliura a l'Ajuntament de la ciutat i on proposa la declaració del "solar" com a Espai Lliure-Jardí Històric (GEL-5 en la nomenclatura del PGOU) sumant-lo a la superfície del Botànic; la modificació inclou un dibuix del paisatge urbà divulgat el 1996. A la tardor de 1999 presenta una proposta més ambiciosa, "Idees per a una oportunitat", per a crear el "Sistema Paisatgístic-cultural Botànic-Jesuïtes" dedicat a les ciències naturals, que integre tots els recursos científics, didàctics i lúdics de la zona, i faça un tractament articulat dels dos equipaments culturals que la ciutat té a vores del vell Túria. Finalment, assenyalarem que, l'any 2000, per l'amenaçadora persistència constructora de l'hotelier, elabora una llista argumentada de "Possibles emplaçaments alternatius per a un hotel a la ciutat de València" i una rigorosa valoració econòmica, que aporten idees i condicions per a negociar una permuta realista

del PERI del Cabanyal-Canyamelar, obcecats a aconseguir un "accés fluid al mar" pròxim en el seu traçat a les fórmules imperants en la dècada dels seixanta del passat segle. L'al·ludit canvi experimentat en la valoració del patrimoni –de les empremtes- junt amb una mirada atenta sobre les oportunitats recents, han de donar com a resultat una postura nova enfront de l'accés fluid al mar, objectiu irrenunciable del Pla General" (...) "Amb mirades més àmplies i el respecte a les empremtes, un equip pluridisciplinari d'urbanistes recolzat per una participació real dels veïns –tant en el disseny com en les plusvàlues de tota classe que genere l'operació- podria redactar el planejament que satisfera la idea força de València al Mar i omplira l'autoestima de TOTS els ciutadans. I mentrestant, l'obligació de l'Ajuntament és arbitrar mesures per a la conservació dels seus béns d'interès cultural i els seus centres històrics protegits i evitar la degradació que facilite les seues espúries intencions" (Herrero, 2003: 80-86).

i justa" (2003: 59).

Respecte a la mobilització popular o la via lúdica duta a terme per la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, hi ha exemples a donar a bastament. Dins d'aquesta vessant d'acció jo hi inclouria (com, de fet, inclouen els seus promotors) les manifestacions artístiques que s'han dut a terme ja que són, de fet, formes de mobilització popular, de difusió de la problemàtica, de defensa (o autodefensa), de reivindicació, etc.

És important també destacar que les accions dels Salvem es desenvolupen –majoritàriament- al carrer, a l'espai públic. A partir d'aquesta premissa caldria fer-se una pregunta: Per què trien els Salvem el carrer per a dur a terme les seues reivindicacions? "La razón es doble: por un lado, ha permitido el acercamiento de la ciudadanía y de los medios de comunicación al conocimiento y difusión de los propios lugares afectados; y por otro, ha hecho que este tipo de arte se inserte en todos los espacios habitables y en la propia vida cotidiana del barrio, vinculando ala vez a la gente y al lugar sobre una misma causa" (Molina, 2000: 19-20).

Els Salvem busquen un efecte de testimoni i d'expansió mitjançant les accions que duen a terme. Es pretén, així, que la resta de la ciutadania, en veure i conèixer aquestes accions, s'incorpore i se solidaritze amb la seua lluita. La visibilitat de l'acció és essencial. És per això que les accions dels Salvem tenen com a escenari l'espai públic, un espai obert a l'abast i a la vista de tothom. Als Salvem els interessa que les accions que duen a terme siguin vistes com a legítimes per la societat i que aquesta les comprenga, les accepte. Així doncs, res millor que emprar els espais públics per dur a terme les seues reivindicacions.

Tot i que un espai vulga ser obert (un centre social okupat, Ca Revolta, la Casa Verda, Ca la Dona, etc.), les parets sempre limiten. Les portes i les finestres –tinguen o no aquestes pany i barrots- són un barrera, infranquejable sovint, que dificulta l'entrada. Tot i la idea utòpica que cerquen aquests espais, tot i el missatge d'aquella famosa cançó de Jaume Sisa ("Oh, benvinguts, passeu, passeu,/ que casa meua és casa vostra/ si és que hi ha cases d'algu¹²⁴"), les ciutadanes i els ciutadans sempre consideraran més seu un espai obert (un carrer, una plaça,

¹²⁴ Jaume Sisa (1975): *Qualsevol nit pot sortir el sol*, Qualsevol nit pot sortir el sol, PDI.

un parc, etc.) que no un espai envoltat per quatre parets, per molt obert que aquest es desitge. És per això que des dels Salvem es planteja eixir al carrer i ocupar els espais públics per a donar-los un nou significat. Comparteixen aquesta opinió els membres que componen els diferents Salvem. I també comparteix aquesta opinió Teresa Soldino, per a qui des dels diferents Salvem es duu a terme "Una acció cultural fresca i espontània que recupera els espais públics. Per mitjà d'aquestes reclamacions, iniciatives i protestes, s'està plantejant alguna cosa més que una correcta conservació del patrimoni cultural: s'està reivindicant el dret a poder gaudir de l'espai públic. Com que en molts aspectes els poders públics estan bastant allunyats de la realitat social i l'exercici de la política apareix totalment institucionalitzat, el que busquen els ciutadans i les ciutadanes és reprendre el seu propi medi fent ús de la seua llibertat d'expressió" (Soldino Nicolás, 2004: 54).

L'ocupació de l'espai públic com a escenari del repertori d'accions dels Salvem no és un patrimoni d'aquests: tots els moviments socials comparteixen aquest mateix escenari. Els exemples d'ocupació de l'espai públic abunden de nord a sud i d'est a oest del planeta. Es tracta de recuperar, de reclamar els carrers.

12.9.1. Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat

Concentracions: Cadenes humanes, abraçades, "encintaments", besades: (9.02.1996 i 20.06.1996) "Encintament" de l'Ajuntament de València i de l'ExpoHotel de València; (17.06.1995, 15.12.2002) cadenes humanes o abraçades a l'illa dels Jesuïtes; Besada pel Botànic (04.06.2005) (figura 1, 2, 3, 4 de l'annex 3).

"Mail action":

Durant l'estiu i la tardor de 1997 es va dur a terme una campanya d'enviament de postals a l'alcaldeessa de València, Rita Barberà. Hi havia diversos models de postals. A un d'ells s'hi podia llegir "...I ara, ampliem el Botànic. Cap hotel als terrenys dels Jesuïtes". Al revers, un text dirigit a Rita Barberà deia: "Respectada Senyora Alcaldeessa: Qui sotasigna s'adhereix a la proposta de la Coordinadora Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat, de Modificació Puntual del Pla General d'Ordenació Urbana, que faça efectiu allò reclamat al Manifest de 31.03.97 com únic punt i final possible a aquesta situació: L'Eradicació de l'edificació hotelera i l'alliberament total dels terrenys per a la recuperació paisatgística definitiva del conjunt històric i l'ampliació efectiva del Jardí

Botànic al seu bicentenari l'any 2002. Esperem que vosté i la Generalitat posen els mitjans per aconseguir-ho. Moltes gràcies per la seua atenció. València, a de de l'any 1997. Signat: D.N.I.: Domicili:". A l'altra, a una cara hi havia el cartell que Mariscal va dissenyar per a la manifestació (la més multitudinària fins aleshores contra una agressió urbanística) amb la llegenda Salvem el Botànic, Salvem Ciutat. A l'altra, deia: "Qui signa recolza la Coordinadora SALVEM EL BOTÀNIC, RECUPEREM CIUTAT, en la seva reivindicació i també diu NO A LES TORRES". "No tapeu amb ciment 200 anys de Botànic" era altre dels textos que s'hi podia llegir. La postal estava adreçada a "RITA BARBERÁ. Alcaldessa de València. Pça. Ajuntament, 1. 46001. València" (*figura 5 de l'annex 3*).

Exposicions:

El 26 de juliol de 1995 es va inaugurar l'exposició fotogràfica *Els ulls de l'abraçada. Fotocrònica urbana*. Es tractava d'un seguit de fotografies preses durant l'abraçada que es va fer el 17 de juny (*figura 7 de l'annex 3*).

El 2 de gener de 1996 es va inaugurar l'exposició *Art per al Botànic, art per la ciutat*. Es tractava d'una exposició de 22 obres pictòriques a la Sala d'Exposicions de la Universitat de València organitzada per la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat amb la col·laboració de la Universitat de València i la Facultat de Belles Arts de la Universitat Politècnica de València. Hi exposaren artistes de primera línia: Alfaro, Enric Alfons, Armengol, Manolo Boix, Canogar, Cardells, Chillida, Genovés, Carmen Grau, Irriguible, M. Maestro, Michavila, Antoni Miró, Molina Ciges, Lucio Muñoz, Eva Mus, Adrià Pina, Martí Quinto, Tàpies, Rosa Torres, Tur Costa, Verdú. Es van vendre bons d'ajuda a 1.000 pessetes que contenien un número de rifa. "Les obres donades per aquests artistes es mostraran a la sala d'exposicions de la Universitat de València (C/Nau, 2) els dies 2 al 10 de gener de 1996. El sorteig es farà davant notari el dia 19 de gener, a les 19.30 h, a l'Aula Magna de la Universitat de València (C/Nau, 2), adjudicant-s'hi la totalitat de les obres donades. Els números premiats seran publicats el dia 20 de gener al diari "El País" i a la "Cartelera Turia". Les obres es lliuraran a la Galeria Rosalía Sender durant el termini màxim d'un mes a partir del dia del sorteig. Els beneficis d'aquest sorteig es dedicaren al finançament de la campanya "Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat", es deia al revers del bo d'ajut. 17 dies després –el 19 de gener– se sortejaren les 22 obres exposades (*figura 6 de l'annex 3*).

El 27 d'abril de 1996 es va inaugurar l'exposició *Homenatge a Cavanilles. Salvem el Botànic*. S'hi van exposar 20.000 dibuixos infantils.

Al juliol de 1998, del 10 al 31 exactament, la Sala d'Exposicions de la Llibreria Crisol (C/Borriana, 2) de València va acollir una exposició col·lectiva sota el títol *Fotografia i Ciutat*.

El 27 de març de 1999 es van cobrir 6 tanques publicitàries (de 8 x 3 metres). Professors i estudiants de Belles Arts participaren en aquest acte, coordinat per Miquel Guillem, per a solidaritzar-se amb la Coordinadora i les seues reivindicacions. Es va rebre el suport de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. Tres dies després es van tallar d'arrel els pals que sostenien les teles. Uns mesos després, al novembre d'aqueix mateix any (1999) la Universitat Politècnica de València va acollir l'exposició *Un jardí d'art* dins dels actes programats a *Megápolis*, la festa de benvinguda de la UPV.

Del 12 al 22 d'abril de 2005 la Sala Josep Renau de la Facultat de Belles Arts de Sant Carles va albergar l'exposició –comissariada per Miquel Guillem i José Luis Cueto Lominchar- de les fotografies del concurs d'art *Interessa't pel Botànic (figura 29 de l'annex 3)*.

Concerts:

El 6 d'octubre de 1995 va tindre lloc al Jardí Botànic de València un concert amb Perico Sambeat, Manuel Hamerlinck i Eva Dénia (saxo, guitarra i veu); Cotton Blues Band; Black Bird. El preu de l'entrada, a benefici de la Coordinadora, fou de 1.000 pessetes, i hi col·laborava la Universitat de València (*figura 8 de l'annex 3*).

El 6 de juny de 1995 va tindre lloc al Jardí Botànic un concert de jazz amb Eva Dénia, entre d'altres.

El 25 de maig de 1996 s'organitza un concert de *Rock pel Botànic* a la porta del Botànic. Hi actuaren Julio Galcerà i Mala Seguida, Los Carrileros, Ciudadano López, Cul de Sac, Los niños de la cuchara i altres. Es va aprofitar el concert per realitzar, també, un "ajardinament" nocturn.

El 25 de juny de 1996 el Teatre Principal de València acull el concert *Un Botànic, una ciutat* amb

la participació de 140 artistes: Okrana, Joan E. Adell, Àngel Estellés, Rosana, Julio i Joan Franch, Lluís Miquel, Carles Castillo, Montse Anfruns, Xavi Richart, Vicent Ferragut, Al Tall, Miquel Gil, Atienza, Takum, Enriqueta, Bustamante, Julio Galcera, Munlogs, Cia, Teatre Micalet, El Cudol, Mago Ati, Joan Amèric, A Sari, Eduardo Zamarrillo, Amparo Mayor, Marina Rossell, Pau Esteve, Pedro Hontanilla, Eva Dènia, Manuel Hamerlinck, Ricardo Esteve, Maribel Julve, Bidew, Sonora Latina, Colla de Dimonis de Benimaclet, etc. (*figura 9 de l'annex 3*). Del disseny del cartell del concert es va fer càrrec Artur Heras (*figura 10 de l'annex 3*). De l'escenari Miquel Guillem. I de la direcció Albert Garcia.

Manifestacions:

El 18 de novembre de 1995 10.000 persones van recórrer el centre històric de València sota el lema *Contra les torres. Salvem el Botànic, Salvem ciutat*. Aquella va ser la manifestació més nombrosa, fins aleshores, que mai havia tingut lloc a la ciutat de València en contra d'un plantejament urbanístic. El cartell de la manifestació el va dissenyar l'artista Xavier Mariscal (*figura 11 i 12 de l'annex 3*).

L'1 de març de 2003 la Coordinadora se suma, juntament amb altres Salvem i altres associacions, organitzacions, col·lectius, etc. de València, a la manifestació *Per una democràcia participativa*.

"Manitren":

El 19 d'octubre de 1996 es va organitzar un "manitren" fins a Barcelona "per a dir-li a l'empresari d'ExpoHotel que no volem cap hotel davant del Botànic de València", tal com es deia als pamflets que es van editar per distribuir-los a les barcelonines i els barcelonins i fer-los, així, partícips de l'amenaça que recau sobre el Botànic. Al revers del pamflet, s'hi va afegir: "Amigues, amics de Barcelona: A la ciutat de València hi ha un Jardí Botànic excel·lent fundat en 1802. Amb ell fita el col·legi dels Jesuïtes, els quals vengueren ja fa uns anys un tros de la seua parcel·la. El tros és ara un solar sobre el qual els compradors han volgut edificar tres torres de vint plantes. L'intent de construir-les és el major atemptat urbanístic patit per la nostra ciutat en els últims anys, atés que, entre altres coses, està en joc el futur del veí Jardí Botànic. Des de l'any passat els ciutadans de València hem estat lluitant per a impedir-ho. Hem recollit 60.000 signatures en contra de les torres; les més importants institucions de la ciutat, començant per la

Universitat, han manifestat la seua oposició; vàrem fer la major manifestació de les últimes dècades contra un atemptat urbanístic...Producte d'eixa lluita és que l'Ajuntament estiga compromés en unes negociacions amb els propietaris per a limitar les construccions projectades. Amb els promotors de dues de les torres (capital valencià entre el qual hi ha els senyors Lladró i Miguel) les negociacions per a suprimir-les estan en marxa. Però el propietari de la tercera torre, el barceloní senyor Antoni Mestre, amo de la cadena ExpoHotel, no té intenció d'anar-se'n del solar i sembla que vol efectuar l'operació especulativa que tenia prevista. Hem vingut a Barcelona un grup de ciutadans i ciutadanes de València per a fer-vos conèixer el cas, protestar davant el senyor Mestre i demanar-vos solidaritat amb una lluita que també és la vostra, perquè l'especulació i la defensa del medi ambient són problemes de totes les ciutats. Moltes gràcies" (*figura 13, 14, 15 de l'annex 3*).

Vídeos:

El 18 de juliol es presenta a l'Aula Magna de la Universitat de València el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, dirigit per Xurxo Estévez i Susana Rey. La convocatòria diu: *La ciutadania protagonista, vine a vore't (figura 16 de l'annex 3)*. S'hi feren dos projeccions: una a les 19h i altra a les 20h). Se'n feren més de 500 còpies. Fou presentat a diferents festivals i va obtindre un premi a Sendai (Japó).

9 anys més tard la Coordinadora Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat, va presentar un nou vídeo amb què oferir una visió àmplia d'aquest espai tan emblemàtic per a la ciutat de València. L'objectiu últim és mobilitzar l'opinió pública perquè sol·licite la declaració de Bé d'Interés Cultural (BIC) per Jardí Botànic i impedir la construcció d'un hotel de tres torres al solar contigu dels Jesuïtes. La idea –consistent a elaborar un llargmetratge format per vídeos curts d'una durada d'entre 4 i 6 minuts amb el Jardí Botànic com tema genèric i amb total llibertat a l'hora de fer l'enfocament - la va llançar Xurxo Estévez al si de les *Jornades sobre Imatge i Intervenció Pública* emmarcades dins del Fòrum Social de les Arts de València, que va tindre lloc a la capital els dies 30 i 31 de gener de 2004. Xurxo Estévez va participar en una taula redona al voltant de la *Imatge i Intervenció Pública* que se celebrà a Ca Revolta el 31 de gener. A la taula, moderada per Antonio Méndez Rubio, hi van intervindre també Isadora Guardia (cineasta) i Enrique Navarro (cineasta). Xurxo Estévez va aprofitar aquell espai (amb una més que notable assistència de públic) per a animar la gent a participar-hi. Internet i el ressò que el vídeo va tindre

entre part de la ciutadania foren altres mitjans a través dels quals es va difondre aquest nou projecte de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. Finalment s'hi han presentat un total de 12 vídeos. Aquesta iniciativa ha necessitat de la participació i de la implicació de tota la societat que és, al cap i a la fi, l'afectada per les actuacions que es pugen fer al Jardí Botànic. 1 any després aquesta idea esdevindrà una realitat. El resultat: *BT-NC 0.5*. Es tracta d'un recull de 12 curts per la declaració del Jardí Botànic de València Bé d'Interés Cultural: *Cuento en un parque* (Isabel Requena); *Mutacions Urbanes* (Tubal Perales); *Haiku* (Obdulia Marcos, Javier Tarín, *Producciones Dziga Vertov*); *Rye* (Manuel Díaz-Flores García, Pablo Bosch Criado); *Que florisquen cent plantes* (Sorribes, Xurxo Estévez, Susana Rey); *Musa urbana* (Mateo Torres); *Réquiem* (Dani Fabra, Jaume Pallardó, *Associació de Producció Audiovisual BARRET*); *Escombros de melancolía* (Lidia Manrique); *Malson* (Álvaro Yebra); *BTNC 0.1* (Kiko Girbes, Marc Martínez Nadal); *El Botànic: una lluita cívica* (Maria Fuster) i *Oasis vecino* (Alfons Sorribes, Raquel Ruíz). Finalment el vídeo es va presentar el dijous, 10 de febrer de 2005 a l'IVAC-FILMOTECA de València (Plaça de l'Ajuntament, 17). A la presentació hi intervinen José Antonio Hurtado Álvarez, cap de programació de la *Filmoteca*; Maria Fuster Ramos, videocreadora i Xurxo Estévez Gantes, videocreador i membre de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. També es va projectar el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, dirigit per Susana Rey i Xurxo Estévez i, tot seguit, l'esperat *BT.NC 0.5* (*figura 27 i 28 de l'annex 3*). S'hi va organitzar una altra projecció al cinema Babel (28.05.2005) però, finalment, no va poder dur-se a terme per problemes de so.

Xarrades, taules redones, debats:

El 3 d'octubre de 1995 té lloc una taula redona a la Facultat d'Història sota el títol: *Torres de Jesuïtes. Què diu la cultura?*

El 22 d'abril de 1996 es va celebrar la taula redona *Què volem als terrenys dels Jesuïtes?* L'acte, que es va celebrar a l'Aula Magna de la Universitat de València (c/La Nau, 2), hi van participar Carles Dolç, Mario Gavidia, Manuel Pérez Montiel i Alberto Peñín. Moderava la taula Pedro Ruiz Torres, rector de la Universitat de València (*figura 17 de l'annex 3*).

El 21 de març de 1997 es va aprofitar la presentació de la nova campanya per a organitzar una taula redona al Club Diario Levante titulada *Una experiència que no s'atura*. Hi participaren

destacats opositors a aquest projecte urbanístic. Juli Peretó (vicerector de la Universitat de València), Trini Simó (professora d'Història de l'arquitectura), Luis Piñón (professor d'Urbanisme i Pasqual Requena (coordinador de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat). Es va aprofitar l'acte per a projectar el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*.

Entre febrer i març de 2000 es duen a terme tot un seguit de conferències al si del cicle *El temps de les ciutats: Urbanisme i especulació*, a càrrec de Javier García Bellido (arquitecte i urbanista), Carles Dolç (arquitecte i urbanista) i Manuel Pérez Montiel (professor d'Economia i Organització) (29-02-2000); *Ciutat: conflicte i convivència*, amb Zaida Muxí (arquitecta), Ernest García (sociòleg) i Javier de Lucas (professor de Filosofia del Dret) (29-03-2000); *L'arquitectura com a paisatge*, a càrrec de Josep Martorell (arquitecte), Manuel de Solà-Morales (arquitecte) i Miguel Ángel Villena (periodista, cap de la secció de Cultura del diari El País) (28-03-2000); *La planificació urbanística a debat*, amb Josep Maria Llop (arquitecte i urbanista), Joan Olmos (enginyer de camins) i Juan Pecourt (arquitecte i urbanista) (14-04-2000).

Disc compacte:

El 30 d'octubre de 1998 es va presentar al Club Diario Levante el doble disc compacte *Salvem el Botànic*. Al disc intervinen Miquel Gil i Xevi López (*Un silenci*), Al Tall i Muluk el Wha (*El jardí*), Luis Eduardo Aute (*Hoy, ahora, ya*), Bustamante (*Camarillo brillo*), Eva Dènia (*És tot*), Mamen (*La muralla*), José Antonio Labordeta (*No me digas ahora*), Lluís Llach (*País petit*), Ovidi Montllor (*Homenatge a Teresa*), Munlogs (*Al vent*), Remigi Palmero (*Maria*), Quarantamaula (*Al-buhaira*), Quico Pi de la Serra (*Dóna'm amor*), Marina Rossell (*Una illa és*), Perico Sambeat (*Como lo oyes*), Stupendams (*Talk back*), Joan Amèric (*La gran partida*), Maria del Mar Bonet (*Dansa de la primavera*), Julio Galcerà i Vidas Ejemplares (*Cierto malestar*), Jah Macetas y el rumbero jamaicano (*Discúlpame*), Rosa León (*Nana del niño muerto*), Lluís Miquel (*Passeig per la ciutat*), Loquillo y Troglotidas (*Ciudad muerta*), Guillermina Motta (*L'amor que vindrà*), Paco Muñoz (*Qui dirà la nostra història?*), Luis Pastor (*Que me busque el agua*), Raimon (*Octubre dolç*), Joaquín Sabina (*Los cuentos que yo cuento*), Joan-Manuel Serrat (*La rosa de l'adéu*) i Ximo Tébar (*No puedo dejar de mirarte*). Es van fer diferents presentacions del cd: Els dies 22 i 30 de novembre de 1997 es va celebrar a la llibreria Crisol de València i Barcelona, respectivament, una tertúlia de presentació del cd *Salvem el Botànic* i el 7 de febrer de 1998 se celebra a la FNAC de València un col·loqui sobre el mateix disc compacte (*figura 18 i 19 de l'annex 3*).

Cicles d'activitats:

Al juny de 1998 se celebraren tot un seguit d'activitats sota el títol *Un Botànic, una ciutat*. El divendres 12 es va presentar el número extra de la Cartelera Turia. Del 15 al 21 els cinemes Albatros i Babel van acollir el cicle *Cinema i ciutat*. S'hi projectaren *La estrategia del caracol* (S. Cabrera); *El árbol, el alcalde y la mediateca* (E. Rohmer), *Cerdà. Una obra malograda* (Ll. Soler) i *Sang d'Orxata* (J. Bayarri). El dimarts 23 també es va realitzar una projecció a l'FNAC: *Manos sobre la ciudad* (F. Rossi). Els debats també van tenir cabuda a aquestes jornades. S'organitzaren tot un seguit de xarrades al Col·legi Major Rector Peset. El dimarts 16 diversos col·lectius ciutadans participaren a la xarrada sobre *La condició ciutadana: conformisme, reviscolament o submissió*. El divendres 19 l'urbanista Eduardo Mangada va oferir una altra xarrada sota el títol *¿Qué ciudad? ¿Qué territorio?* El colofó fou el concert *Un Botànic, una ciutat*, que es va celebrar –tot i els obstacles de l'Administració– el 25 de juny al Teatre Principal de València (*figura 20 de l'annex 3*).

El 15 de febrer de 2000 es va inaugurar el cicle d'activitats entorn de la ciutat i el cinema: *Els temps de les ciutats*. El divendres 18 de febrer (a les 20 a la Filmoteca), es va fer la presentació general del cicle, presentació que va córrer a càrrec de Jorge Gorostiza (arquitecte), Joan Potau (cineasta), José A. Hurtado (cap de Programació de la Filmoteca) i Pasqual Requena (membre de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat). A continuació s'hi va projectar la pel·lícula *No respire, el amor está en el aire* (Joan Potau). A la nit, a la Sala Quatre es va celebrar un concert amb Eva Dénia (veu), Manuel Hamerlinck (guitarra) i Mario Rossy (contrabaix). El 29 de febrer Javier García Bellido (arquitecte i urbanista), Carles Dolç (arquitecte i urbanista) i Manuel Pérez Montiel (professor d'Economia i Organització) parlaren sobre *Urbanisme i especulació*. El 9 de març es va celebrar una nova conferència sota el títol *Ciutat: conflicte i convivència*. Hi participaren Zaida Muxí (arquitecta), Ernest García (sociòleg) i Javier de Lucas (professor de Filosofia del Dret). Les conferències continuaren el 28 de març. Aquesta vegada per parlar sobre *L'arquitectura com a paisatge*. Hi intervenen Josep Martorell (arquitecte), Manuel de Solà-Morales (arquitecte) i Miguel Ángel Villena (periodista, cap de la secció de Cultura del diari El País). El 14 d'abril Josep Maria Llop (arquitecte i urbanista), Joan Olmos (enginyer de camins) i Juan Pecourt (arquitecte i urbanista) oferiren una conferència sota el títol *La planificació urbanística a debat*. Totes estes xarrades teniren lloc a l'Aula Manga de la

Universitat de València. Alhora, del 28 al 15 de maig es va impartir el curs-seminari *El cinema com a arquitecte. Ciutats de cel·luloide*. El curs constà de les següents sessions: 1. Relació entre la ciutat i el cinema; 2. Els gèneres cinematogràfics; 3. El passat; 4. Ciutat vs Ciutat; 5. La ciutat fantasma; 6. Ciutats imaginàries: Ciència ficció i fantàstic; 7. Ciutats imaginàries: La ciutat virtual; 8. Un creador i la seua ciutat: Federico Fellini; 9. Una ciutat en el cinema. El cinema d'una ciutat; 10. Ciutats de cine; París, Nova York, Hollywood. Els cursos es van impartir a l'Aula de Cultura de la CAM-La Llotgeta. Per últim es va realitzar un cicle de cinema sota el títol *El temps de les ciutats. Les ciutats i el cinema (II)*. S'hi projectaren (en V.O.S.) *El tercer hombre* (Carol Reed); *Los Olvidados* (Luís Buñuel); *El Inquilino* (José Antonio Nieves Conde); *El Apartamento* (Billy Wilder); *Le mani sulla città* (Francesco Rossi); *Los Inquilinos* (Bertrand Tavernier); *El té del harén de Arquímedes* (Medhi Charef); *La estrategia del caracol* (Sergio Cabrera); *City Hall, la sombra de la corrupción* (Harold Becker); *Denise te llama* (Hal Salwen); *Un verano en la Goulette* (Ferid Boughedir); *Los niños del paraíso* (Majid Majidi); *La Caja China* (Wayne Wang); *Barrio* (Fernando León); *Wonderland* (Michael Winterbottom), *No respire, el amor está en el aire* (Joan Potau) i *Adán y Eva* (Mans Herngren). Va ser del 15 de febrer a 9 d'abril a la Filmoteca. El cicle es va perllongar fins el 15 de maig.

Recollida de signatures:

El dia 5 de novembre de 1995 es va iniciar una campanya de recollida de signatures. S'instal·laren un total de 200 taules informatives a la ciutat de València i a altres pobles de l'Horta (*figura 22 de l'annex 3*). Amb aquesta iniciativa es pretenia aconseguir el suport ciutadà: "Amb el suport ciutadà difondrem la nostra lluita, acudirem a tots els responsables polítics i instàncies públiques, personalitats, organismes i també tribunals competents per tal d'aconseguir que aquests terrenys es reintegren al servei de la ciutat i de la ciutadania, harmònicament amb el Botànic i amb el Conjunt Històric on pertanyen". Exigien a les autoritats, tal com consta en aquells primers manifestos que es van difondre, els següents punts: "Exigim a les Autoritats Municipals que, en primer lloc, rebutgen l'Estudi de Detall i les edificacions en ell previstes. En segon lloc, que reintegren els terrenys al servei de la ciutat, en harmonia amb el Botànic i el Conjunt Històric al que pertanyen. En tercer lloc, que promoguen, la veritable provisió d'un servei públic –preferentment escolar– de baixa ocupació i entorn verd en les condicions i esperit expressats. Reclamem de les Institucions Autonòmiques i dels seus responsables públics, el compromís de sostenir sense claudicacions els mitjans legals, d'intermediació o econòmics que

calguen per al mateix fi. Demanem als actuals propietaris dels terrenys que renunciem a materialitzar els seus projectes en aquests llocs i proposen a l'Administració Municipal un acord raonable per a fer-ho possible. Demanem als antics propietaris, l'Ordre dels Pares Jesuïtes, que oferisquen, per co-responsabilitat, terrenys –o drets de fer-ne ús- amb el mateix destí públic. Instem al conjunt de la societat valenciana, que s'opose activament a aquestes construccions, negant qualsevol suport, participació i compra d'elles. Finalment, aquesta Coordinadora encoratja totes les instàncies públiques i polítiques, socials i professional, educatives i culturals a manifestar-se sobre aquest tema i a ser possible concórrer als objectius ací expressats, com un pas compromés en el camí de la preservació dels nostres bens culturals i de la recuperació de la ciutat al servei dels ciutadans", deia el text del full de signatures *(figura 21 de l'annex 3)*.

Murals:

El 17 de juny de 1995, després de la cadena humana que va abraçar l'illa dels Jesuïtes s'hi pintaren murals on es podia llegir: "L'ombra de les torres és molt fosca; Salvem el Botànic"; "No tapeu amb ciment 200 anys de Botànic"; "Lladró no volem formigó"; "Veremos el sol que necesitan las flores si no hay monstruos que tapen el cielo"; "Cuando hayáis abatido el último árbol, matado el último animal y envenenado el último río veréis que el dinero no se come"; "Volem respirar", etc. *(figura 23 de l'annex 3)*.

Durant el mes de novembre de 1998, cada dissabte, a les 11 del matí, els membres de la Coordinadora es reunien per a fer acte de presència al jardinet. Un d'aquests dissabtes es va pintar un nou mural amb la llegenda *Tot Jardí (figura 24 de l'annex 3)*.

El 5 de juny de 2000 es va realitzar un nou mural amb la inscripció *Jardí Jardí Jardí... (figura 25 de l'annex 3)*.

"Campanya cap d'any":

Els membres de la Coordinadors, mudats amb un característic vestit de pare Noel de color verd, protestaren durant Nadal a diferents indrets de la ciutat de València en contra de la construcció de les tres torres al solar dels Jesuïtes. Aquestes campanyes es van iniciar al desembre de 1995 quan un grup de pares Noel es varen concentrar a les portes de les empreses de Lladró i de Miguel. Al desembre de l'any següent, el 1996, els pares Noel defensors del Botànic protesten a

les portes d'ExpoHotel. El 29 de desembre de 1997 va tindre lloc la tercera campanya cap d'any, amb pares Noel a la porta de l'Ajuntament de València. El 23 de desembre de 2000 i el 22 de desembre de 2001 la concentració dels pares Noel es va produir a la vora dels terrenys amenaçats. Altra aparició dels pare Noel de la Coordinadors va ser el 28 de desembre de 2002. Aquest cop demanaren entrevistes a Ajuntament i a la Generalitat. L'última aparició fou el 29 de desembre de 2004 (*figura 26 de l'annex 3*).

12.9.2. Salvem el Cabanyal-Canyamelar

Manifestacions:

El 19 de setembre de 1998, es va convocar la primera manifestació contra la prolongació. Unes 3.000 persones van recórrer el barri del Cabanyal, des de l'estació de Renfe fins el passeig marítim. Després es va realitzar una "bicifestació" des del Cabanyal fins al centre de València.

Dies més tard, el 24 de setembre de 1998, es va convocar la segona manifestació sota el lema *Rehabilitació sense destrucció*. Es va realitzar el mateix recorregut. Hi va participar més gent encara.

Al novembre, més exactament el dia 17 de novembre de 1998, les associacions de veïns del Marítim van convocar una nova manifestació sota el lema *Un litoral per a tots*.

El 5 de març de 1999 es va convocar una manifestació lúdica des de Plaça de l'Ajuntament fins a La Glorieta, on es va llegir un manifest per a la defensa del barri. Hi participaren unes 6.000 persones.

Al setembre de 1999, amb el lema *Rehabilitació és salut*, es va realitzar una nova manifestació pel Cabanyal, des de l'església dels Àngels fins a la del Rosari.

El 18 de maig de 2000, sota el lema *Rehabilitació ja!* (*figura 30 de l'annex 3*), es va convocar de nou una manifestació al barri. 6.000 persones (1.000 segons la policia) van recórrer els carrers del Cabanyal des de l'estació de Renfe, on acaba l'Avinguda Blasco Ibáñez, fins al passeig marítim, on es vol enderrocar un bloc de cases per fer una rotonda. Tal com diu un article

publicat a Levante-EMV: "Al final, se leyó un manifiesto y habló un representante de la federación vecinal que en líneas generales expresó su opinión de que "aunque el proyecto esté aprobado, no todo está hecho, porque ya en otras ocasiones se ha vencido a los políticos y recordaron la movilización para el Jardín del Turia y la recuperación del Saler. Queremos conseguir, y creemos haberlo logrado, un compromiso de seguir en la lucha. Creemos que la causa es justa y la prolongación acaba con una forma de vivir"¹²⁵. Al llarg de tota la manifestació es van poder veure les pancartes que penjaven (i pengen) de les cases amb lemes com "Rehabilitació sí", "Per la no destrucció del Cabanyal" i "Rehabilitació ja". Entre els assistents es va poder veure el sociòleg Josep Vicent Marqués, l'arquitecte Rafael Rivera i polítics de l'esquerra (els regidors Rafael Rubio, Consuelo Orias i José Sellés, i els diputats José Camarasa i Cristina Moreno). D'Esquerra Unida hi van assistir Manuel Ibáñez i Glòria Marcos. Una vegada va finalitzar la lectura del manifest es va celebrar una actuació musical a càrrec de Lucho Roa i Tallerma Jara.

Xarrades, taules redones, debats:

El 19 d'octubre de 1998 es va organitzar una xerrada al Teatre l'Estrella. El catedràtic Pérez Montiel va parlar sobre l'impacte que la possible prolongació tindria sobre el comerç a la zona.

El 25 de novembre de 1998 es va organitzar una taula redona a l'Escola Superior d'Arquitectura de la Universitat Politècnica de València. L'arquitecte Solà Morales, després de visitar el Cabanyal, va fonamentar tècnicament la defensa de la trama urbanística i l'heterogeneïtat del barri amb una rehabilitació.

El 30 de març de 2000 el Club Diario Levante va acollir un debat sobre el futur del barri del Cabanyal. El Fòrum Ciutadà de València va ser l'encarregat d'organitzar una taula redona en què nombrosos experts parlaren, de manera crítica, del conflicte permanent que existeix a València entre la defensa del patrimoni (històric, natural, social i cultural) i els projectes de desenvolupament urbà (al Cabanyal, La Punta, el Botànic...). El debat portava per nom *Futur i patrimoni, son compatibles?*

El 26 de març de 2001 es va realitzar a Madrid una taula redona amb la participació de

¹²⁵ VAREA, P.: *Salvem el Cabanyal reúne a 6.000 personas para demandar la rehabilitación del barrio*. Levante-EMV, 19.05.2000.

l'escriptor José Luis Sampedro, Dario Corbeira (professor de la Universitat de Salamanca), Antonio Caño (vicepresident de la Confederació d'Associacions de Veïns), Ana Noguera (PSPV) i Antoni Montanbán (EU) en qualitat de portaveus de l'oposició municipal, en substitució de les diputades Carme Alborch i Prestantación Urán, que transmeteren el seu suport a les reivindicacions i excusaren la seua absència per la coincidència amb el debat sobre el Pla Hidrològic Nacional que es discutia a Cambra.

El 3 d'abril de 2001 es va realitzar una taula redona, organitzada pel Fòrum Ciutadà Valencià, amb la participació d'Emili Piera, Ana Grau, Emilio Martínez, Lola Martí i Tina Díaz. El moderador de la taula fou José I. Pastor, president del Fòrum.

Cassolades (figura 31 de l'annex 3):

Durant tot el mes d'octubre de 1998 es van realitzar cassolades nocturnes a les 22 de la nit.

El 27 de novembre de 1998 el veïnat del Cabanyal va protagonitzar una sorollosa cassolada a les portes de l'Ajuntament.

El 29 de gener de 1999 les veïnes i els veïns del Cabanyal portaren el soroll de les seues cassoles fins al Congrés del Partit Popular a Madrid.

El dia 24 de febrer de 1999 l'Ajuntament va inaugurar l'oficina d'AUMSA per informar el veïnat sobre el projecte de la prolongació de la Blasco Ibáñez. La gent del Cabanyal hi va assistir i va protesta amb una cassolada.

L'Ajuntament es va reunir en ple el dia 26 de febrer de 1999 per discutir el Pla Inicial. La Plataforma Salvem el Cabanyal va fer nit (la del 25 al 26) a la porta del Consistori. Durant aqueixa nit es va dur a terme una sonora cassolada de 2 hores de durada i, mentrestant, es projectaren diapositives contra l'especulació urbanística....Al matí següent altra cassolada –que va durar des de les 7 fins a les 14- va omplir de sorolls de protesta la Plaça de l'Ajuntament. El Pla Inicial es va aprovar amb els vots del PP i de dos trànsfuges. Aqueixa mateixa nit i les següents el barri del Cabanyal es va omplir de pintades a favor de la rehabilitació i en contra de la destrucció. Les pintades s'esborraren ràpidament.

El 30 d'abril de 1999 es va oferir una cassolada enfront de la Llotja en la commemoració del V Centenari de la Universitat de València.

El 13 de maig de 1999 es va inaugurar el Jardí de la Remonta i les veïnes i els veïns del Cabanyal van assistir-hi amb les cassoles a la mà.

El 31 de març de 2000 un nombrós grup de veïnes i veïns del Cabanyal va protestar amb una cassolada a les portes de l'Ajuntament de València, mentre un altre grup més reduït de veïnat assistia al ple municipal.

El 5 d'octubre de 2000 es va organitzar una manifestació-cassolada arran de la celebració al Monestir de Santa Maria de la Valldigna del primer "Encuentro Mundial de las Artes". Diversos col·lectius ciutadans van denunciar "la destrucció sistemàtica del patrimoni històric de la ciutat de València". 3 dies després, el 8 d'octubre, es va aconseguir que durant la cloenda del dit encontre, l'arquitecte català Oriol Bohigas, fes un dur al·legat a favor de la rehabilitació del Cabanyal davant d'autoritats i experts. A més de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar hi van participar l'Associació de Veïns La Boatella (Velluters), el Cercle Obert de Benicalat, Atzucac, l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora, Salvem Russafa, l'Associació de Veïns Amics del Carme i l'Associació de Veïns Seu-Xerea.

El 4 de març de 2000, durant la parada mora, una pancarta, de carrer a carrer, assenyalava l'entrada al cor del Cabanyal, just el tros que vol enderrocar l'Ajuntament. De l'interior de les cases se sentia un cor bategar. Les cassoles reivindicatives del veïnat també es van fer sentir.

El 25 de febrer de 2000 s'acomplia un any d'ençà que l'Ajuntament va aprovar el Pla Inicial. Les veïnes i els veïns del Cabanyal van tornar a les portes de l'Ajuntament de València amb les seues cassoles per reivindicar que els deixen "en peu i en pau", per recordar que continua la seua lluita per la recuperació i rehabilitació d'aquest barri històric.

El 26 de març de 2000 les veïnes i els veïns del Cabanyal van eixir de nou de la ciutat del Túria per portar les seues reivindicacions fins a Madrid. Una manifestació va recórrer els carrers de

Madrid fins a la Plaça de les Corts, on va tenir lloc una cassolada, dirigida pel compositor Leopoldo Amigo.

El 31 de març de 2000 es va assistir, novament, al ple municipal. A la porta de l'Ajuntament, un nombrós grup de veïnes i veïns del Cabanyal va protestar, mentrestant, amb una cassolada. L'alcaldeessa va negar un minut de silenci pel Cabanyal i els seus veïns.

El dia que arranca la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* -el 25 de maig de 2001-, la Plataforma va convocar una concentració davant de l'Ajuntament de València contra l'aprovació definitiva del Pla, una vegada la Conselleria de Cultura n'havia informat favorablement. Les cassoles van sonar de nou. A més a més, el veïnat del Cabanyal va intentar penjar una pancarta de 300 metres amb un globus aerostàtic a la Plaça de l'Ajuntament. La policia ho va impedir.

El 19 de juliol de 2002 Rita Barberá va visitar el barri per inaugurar la Biblioteca de la casa de la Reina. El veïnat la va rebre amb una gran cassolada.

Al juny, abans de les eleccions municipals, l'alcaldeessa va visitar el mercat del Cabanyal i fou rebuda amb una gran "cassolada".

Assistència als plens municipals:

El 31 de març de 2000 els membres de la Plataforma assistiren al Ple Municipal.

El 25 de gener de 2001 l'Ajuntament va aprovar definitivament el Pla. Membres de *Salvem el Cabanyal* intervenen al Ple Municipal i es pintaren la cara, la roba i les mans de pintura roja. Foren expulsats (*figura 32 de l'annex 3*).

El 6 d'octubre de 2004 dotze membres de la Plataforma formaren la paraula "Espoliadors" a les grades de les Corts valencianes en protesta per la nova Llei de Patrimoni, considerada anticonstitucional.

Videos:

El 30 de març de 2000, al Club Diario Levante, durant el transcurs del debat *Futur i patrimoni*,

són compatibles?, es va estrenar el documental *Retrats II. Sonata pel Cabanyal*, de Pepe Romero

El 3 d'abril de 2001 es va presentar al Club Diario Levante el vídeo *El Cabanyal: ultimátum para un barrio*, produït de manera desinteressada per V2 Maria Salom, i realitzat per Mònica Ibáñez i Anna Grau amb guió del periodista Emili Piera. El vídeo compta, a més a més, amb la col·laboració del veïnat del barri.

Arran de la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* també es va realitzar un vídeo on es feia un resum de tots els esdeveniments que durant aquells dies va acollir el barri.

Llibres:

La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, a més dels catàlegs de les edicions de *Cabanyal Portes Obertes* de 2000 i 2004, dedicades a Josep Renau (*figura 33 de l'annex 3*) i a Agustí Centelles, respectivament, també va editar, l'any 2003, el llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana (figura 34 de l'annex 3)*. En aquest llibre -amb textos de Emilio Martínez, Maribel Doménech, Douglas Garcia-Requena, Rafael Brines, José Luis Pérez Pont, Carmen Sevilla, Rosina Santana- es pretenia fer una recopilació del que, fins aleshores, havia estat *Cabanyal Portes Obertes* i, també, és clar, difondre aquesta iniciativa artística. Al llibre s'adjunta un disc compacte amb les imatges de les edicions de 1998, 1999 i 2001.

Vaga de fam:

El 25 de març de 2000 va començar una vaga de fam indefinida als jardins del Parterre. Tres membres de la Plataforma (Paco López, Andrés Vaquero i Tino Villora) iniciaren aquesta vaga i a l'abril ja eren 5 els vaguistes. Amb aquesta vaga de fam volien mostrar la seua convicció, la seua desesperació i la seua esperança. La vaga de fam va ser, segons van manifestar des de la Plataforma, una decisió col·lectiva i una acció de resistència no violenta davant la possible destrucció del Cabanyal i el Canyamelar. La Plataforma va convidar a participar tothom en aquest acte reivindicatiu per tal d'obligar els responsables municipals a dialogar i iniciar un debat públic al qual participaren les persones afectades i els sectors socials que no entenen l'autoritarisme destructor d'un dels millors patrimonis culturals que hi ha al voltant de la ciutat de València. El 6 d'abril l'escriptor i membre de la Real Academia Española, José Luis Sampedro,

es va solidaritzar amb la Plataforma Salvem el Cabanyal en una visita que fa fer als vaguistes que estaven, des de feina dues setmanes, acampats al Parterre. Sampedro va signar al llibre d'honor que la Plataforma tenia per rebre adhesions, i va escriure: "Me honro en solidarizarme con una noble lucha ciudadana defendiendo el ambiente humano contra los desafueros de una administración inclinada a intereses privados. ¡Viva el Cabanyal!" (*figura 35 de l'annex 3*). Aqueix mateix dia, els estudiants universitaris –uns 400- van realitzar una manifestació des de Blasco Ibáñez fins al Parterre per mostrar el seu suport a la vaga i a la rehabilitació del Cabanyal. La manifestació va recórrer diferents carrers de València, des del Col·legi Major Lluís Vives -a l'Avinguda Blasco Ibáñez- fins al Parterre. Els estudiants de la resta de campus universitaris també van manifestar-se fins al Parterre, on van confluïr amb la resta d'estudiants. El lema era: *Les i els estudiants contra l'especulació. Solidaritat amb el Cabanyal*. La manifestació va ser organitzada per Ábaco Cultural i L'Assemblea d'Estudiants Nacionalistes (AEN). Després de la manifestació van actuar dos cantautors als jardins del Parterre per solidaritzar-se amb la lluita del veïnat del Cabanyal: Carol i Feliu Ventura (*figura 36 de l'annex 3*). El 15 d'abril, després de 22 dies, la Plataforma Salvem el Cabanyal va decidir, en assemblea, posar punt i final a la vaga perquè, segons la Plataforma, no pagava la pena posar en perill la integritat física de les persones en vaga, tot tenint en compte la insensibilitat de Rita Barberá i la resta de responsables municipals. L'Ajuntament no va acceptar el debat públic que exigia (i exigeix) el veïnat (*figura 37 de l'annex 3*).

Visites guiades:

Maria i Carmen, dues veïnes del Cabanyal i membres de la Plataforma, varen dur a terme visites guiades pel barri. Cada diumenge, a les 12, començaven el recorregut des de l'edifici de la Llotja del Peix, al Passeig Marítim (enfrent del carrer Pavia, 33). Les cases modernistes –que imiten la orientació Ponent i Llevant de les antigues barraques per a rebre diàriament la llum del sol i el vent de la Mediterrània- marcaven el recorregut que tenia com a objectiu donar a conèixer el Cabanyal, un barri a descobrir (*figura 38 de l'annex 3*).

Concerts:

El 4 de maig de 2002 es va organitzar una festa al "Tinglado" número 2 del Port per a celebrar la suspensió cautel·lar de totes les actuacions del Pla i la inauguració de la V edició de *Cabanyal Portes Obertes*. 2.000 persones varen gaudir en directe de l'actuació de la Sonora Latina i Obrint

Pas, que va aprofitar el concert per a presentar per primera vegada a València el seu nou disc de títol homònim, on hi ha una cançó que parla de la injustícia social i cultural que pateix aquest barri marítim: "Pels carrers del nostre temps/es podreix el nostre passat,/allò que ens fa sentir-nos vius,/tendresa de qui ens ha criat./Pels carrers del Cabanyal/pels carrers del nostre temps,/l'asfalt crema tots els moments/i amb ells la nostra realitat./Ja no ens queda/Ja no ens queda res,/ja no ens quedarà res mai més./Resseguint tots els colors,/resseguint tots els carrers,/sentat mirant com trenca el mar,/la ràbia crema el seu plorar./Pels carrers del nostre temps,/entre els parlars dels nostres vells,/veig que ja no ens queda res,/que ja no, que ja no ens queda res./Ja no ens queda/Ja no ens queda res,/ja no ens quedarà res mai més./I ara que et mire als ulls,/i ara que et veig a prop,/veig que ja no ens queda res,/que ja no, ja no ens queda res./Han cremat el nostre passat,/la terra que ens van robar,/però no cremaran les arrels,/no podran cremar les arrels./Caminant pels nostres carrers,/ caminant pel nostre temps,/no tenim cap lloc on anar,/tampoc en tenim per recordar./Intenten cremar el passat,/cremar la terra, el cel i el mar;/memòria d'un poble amagat, història d'un temps imposat./ /Ja no ens queda/Ja no ens queda res,/ja no ens quedarà res mai més./ I ara que et mire als ulls,/i ara que et veig a prop,/veig que ja no ens queda res,/que ja no, ja no ens queda res"¹²⁶.

Cançons:

Des de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar s'han escrit cançons, amb unes lletres de caire festiu i, alhora, reivindicatiu. Una d'elles, sense títol, diu: "Pero ahora resulta, amigos/que el Cabanyal quieren tirar,/políticos y Ayuntamiento,del Partido Popular./Políticos sin vergüenza,/presionados por el capital,/quieren nuestro barrio y suelo,/para poder especular./Y ay, que risa me da, esa Rita Barberá,/ay, que risa me da, si no fuera "pa" llorar./Facha, facha, facha, facha, facha,...fuch, fuch./Facha, facha, facha, facha,...fuch, fuch./Y mienten como bellacos,/al hablar de Avenida al Mar,/pues la ciudad de València,/no la necesita ya./Constructores y banqueros,/quieren nuestro Cabanyal,/con la ayuda de "peperos",/pero NO nos tirarán./Y ay, que risa me da, esa Rita Barberá,/ay, que risa me da, si no fuera "pa" llorar./Facha, facha, facha, facha,...fuch, fuch./Facha, facha, facha, facha,...fuch, fuch./Porque el pueblo ya se ha alzado,/el Cabanyal-Canyamelar,/defendamos nuestras casas,/de aquí NO nos van a echar./Y vecinos de Valencia,/a nuestra causa uníos ya,/porque si hoy es nuestra historia,/mañana la tuya será./Y ay, que risa me da, esa Rita Barberá,/ay, que risa me da, si no fuera "pa" llorar./Facha, facha, facha,

¹²⁶ Obrint Pas (2000): *Quan ja no ens quede res*, Obrint Pas. Propaganda pel fet!

facha,...fuch, fuch./Facha, facha, facha, facha,...fuch, fuch./Y en la ciudad de València,/hay un barrio singular, con más de doscientos años,/que se llama el Cabanyal./En este barrio vivimos,/gente que se gana el pan,/con el sudor de la frente,/Que es como se ha de ganar”. L'altra, que porta per títol Que la detinguen, és una versió de Que la detengan, de David Civera: Mira que eres mala.../Jo que vivia tranquil·la/enmig del meu Cabanyal./Ara visc amenaçada per la Rita,/eixa dona fatal,/per les immobiliàries/i les constructores,/goriles i usurpadors,/per la cobdícia extrema/i pels seus explotadors./ Que la detinguen,/que es una mentirosa,/malvada i perillosa,/ma casa se vol carregar./Que la detinguen,/que ens vol robar la calma,/omplir-se la butxaca,/tirant el Cabanyal./- He nascut ací i ací hem quedaré tota la vida/- Ma casa no la tiraran mai, això faltaria/- No passaran/- Que vinguen, que ací els espere/El poble per a la Rita/no té importància/ni té valor./Per a ella i el seu partit/és solament un negoci redó./No saben que és la vergonya,/no són democràtics,/no saben què és governar./Només saben guanyar pasta/a costa del veïnat/Que la detinguen,/que es una mentirosa,/malvada i perillosa,/ma casa se vol carregar./Que la detinguen,/que ens vol robar la calma,/omplir-se la butxaca,/tirant el Cabanyal./Que la detinguen./Que la detinguen...Salvem el Cabanyal./Salvem el Cabanyal.../Que la detinguen,/que es una mentirosa,/malvada i perillosa,/ma casa se vol carregar./Que la detinguen,/que ens vol robar la calma,/omplir-se la butxaca,/tirant el Cabanyal”¹²⁷.

Cabanyal Portes Obertes:

Ja en van 7 edicions: I edició del *Cabanyal Portes Obertes* (10-17. 12. 1998); II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (25.09 – 15.10.1999); III edició de *Cabanyal Portes Obertes*, dedicada a Josep Renau (15.05.2000 – 4. 06. 2000); IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* (25.05 – 17.06.2001); V edició de *Cabanyal Portes Obertes* (04-19.05. 2002); VI edició *Cabanyal Portes Obertes* (13-22.06. 2003); VII edició de Cabanyal Portes Obertes, dedicada al fotògraf Agustí Centelles (28.05.2004 – 13.06.2004) (*figura 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 de l'annex 3*).

12.9.3. Defensem La Punta, Salvem l'Horta

Exposicions:

“Estar en La Punta” és el nom d'una exposició itinerant que pretenia difondre els valors d'aquesta horta valenciana. Hi participaren, tot aportant un total de 51 fotografies: Nadia Collette, Pablo Lorenzo, Mariví Jiménez, José María Azkárraga, César Soler, Luisa Álvaro, Tato y Cas,

¹²⁷ La cançó es pot descarregar al web de la Plataforma.

Mateo Gamón, Rafael Garay, Juan Peiró, Carmen Soler, Pedro Magaña, Emilio Roca, Quique Pascual, Adolf Herrero, Karina Sánchez i Roberto Fariña. Després d'inaugurar-se oficialment al Centre Excursionista de València (09.06.98), es va instal·lar també a altres espais: a la Casa de Cultura Capellà Pallarés de Sagunt (16.07.1998); a la Seu de CC.OO de València (03.09.1998-16.09.1998); al Campus de Tarongers de la Universitat de València (21.09.1998); a la Casa de la Cultura d'Alberic (02.10.1998-10.10.1998); al Col·legi d'Arquitectes de València (14.10.1998); a la sala d'exposicions del CTAV de la Universitat Politècnica de València (14.11.1998-29.10.1998); a l'Escola Superior Universitària de Magisteri de la Universitat de València (24.11.1998-07.12.1998); a Lae.SFERAAZUL de València (11.12.1998-18.12.1998). Després d'aquesta última exposició a Lae.SFERAAZUL es va procedir a sortejar les fotografies (a partir dels números dels bons d'ajut de la Coordinadora Defensem La Punta, Salvem l'Horta a la venda en la mateixa sala d'exposicions). La nit del 18 de desembre de 1998 es va celebrar, a Lae.SFERAAZUL, una festa flamenca amb l'actuació, entre d'altres, de Marcos Requena (al "cante") i José Ávalos (al "toque"). En acabar es va procedir al sorteig de les 51 fotografies (*figura 50, 51, 52, 53 i 54 de l'annex 3*).

Tallers de cuina:

La Coordinadora va col·laborar, juntament amb l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora en la segona convocatòria *Per Nadal Coques i Pastissos II*, celebrada el 19 de desembre de 1998 (*figura 55 de l'annex 3*).

Concentracions:

El 29 de maig de 1998, juntament amb l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora, es va realitzar una concentració de protesta enfront de l'Ajuntament de València, per l'expropiació de 700.000 metres quadrats d'horta a La Punta.

El 18 de juny de 1998 la Coordinadora –amb l'Associació de Veïns de La Punta La Unificadora van concentrar-se a la plaça de l'Ajuntament i van plantar una horta: *Portem l'Horta a la Plaça de l'Ajuntament*.

Taules redones, xerrades i debats:

El 29 d'abril de 1998 es van projectar audiovisuals i es va realitzar una taula redona amb el títol

L'horta, el port i el futur de la ciutat. També organitzaven l'acte *Salvem el Botànic-Recuprem Ciutat i Acció Ecologista Agró.*

I fou també la Coordinadora qui va organitzar el 22 d'octubre de 1998 al Col·legi Territorial d'Arquitectes de València el col·loqui *Zal. Debat d'arquitectes. Debat de ciutat.*

12.9.4. Salvem Russafa. Defensem un Barri Històric

"Plantà" d'arbres:

El 23 de gener de 1998 es va fer una "plantà" d'arbres simbòlica i reivindicativa (*figura 56 de l'annex 3*).

Sopars:

El 12 de març de 1998 es va organitzar un sopar i una projecció de diapositives sobre el barri al xalet de Pere III el Gran.

Concentracions:

Un dia després, el 13 de març, es va dur a terme enfront del Palau una concentració per tal d'arreplegar signatures (se n'aconseguien 5.000).

El 30 de març les veïnes i els veïns de Russafa van protestar pacíficament a la inauguració de la biblioteca del barri que va comptar amb l'assistència de Rita Barberá.

El 6 d'abril de 1998, els membres de Salvem Russafa s'abracen als arbres del jardí per evitar que els tallaren.

Exposicions:

Per a aqueix mateix dia es va organitzar una exposició de fotografies sobre el barri (*figura 57 de l'annex 3*) sota el títol *Història d'un barri oblidat. Russafa la ben plantà.* Es va cuinar una paella per als veïns.

Xarrades, concerts:

El 23 d'abril del mateix any, 1998, es va celebrar una xarrada amb membres d'Atzacac i La Boatella. En acabar té lloc una actuació musical.

El 18 de juny de 1998 es va organitzar una festa amb menjar i actuacions a la plaça de Sant Valero (*figura 58 de l'annex 3*).

Fira Alternativa:

Els dies 7, 8 i 9 de 1998 es participa a la Fira Alternativa que se celebra a l'antic llit del riu Túria.

12.9.5. Salvem el Pouet

Concentracions:

El 30 de novembre de 1996 uns trenta veïns de Campanar es concentraren al camí del Pouet i tallaren el trànsit durant 15 minuts.

El 20 de desembre de 1996, es va realitzar una concentració i manifestació al camí del cementiri de Campanar. Un dia més tard, el 21 de desembre de 1996, es va organitzar una ofrena de carabasses al Betlem municipal instal·lat a la Plaça de l'Ajuntament de València.

Venda de bons d'ajut:

També al Nadal d'aqueix mateix any, es van repartir uns cartells on es desitjava bones festes de Nadal i es demanava ajuda a les ciutadanes i ciutadans de València per a salvar el Pouet. Els veïns del Pouet també feren unes postals, amb imatges del barri, amb la intenció, també, d'obtenir un ajut econòmic (*figures 59 i 60 de l'annex 3*).

12.9.6. Salvem l'Horta de Benimaclet

Acampada:

Del 28 al 31 de maig de 2001 Salvem l'Horta de Benimaclet va organitzar una "Acampada per l'horta" i en contra del Banc Africà de Desenvolupament, que es reunia a València durant aquells dies. A la crida d'aquesta plataforma s'afegiren, tot col·laborant-hi, la plataforma per l'Alqueria del Barbut, Ca Revolta, Jove Germania, CEPC, Maulets, Assemblea de Veïns de Benimaclet, Colla de Dimonis de Benimaclet, Assemblea d'Esquerres d'Alcàsser, ACSUD-Las Segovias, Ateneu

Russafa, Salvem el Cabanyal-Canyamelar, Coordinadora dels Pobles (La Plana), Salvem la Mar (Almassora) i l'Associació de Veïns de La Punta la Unificadora.

12.9.7. Salvem l'Alqueria del Barbut

Concerts:

El 15 de març de 2001, tot coincidint amb el primer dia de les Falles, l'Alqueria del Barbut va acollir un concert de suport. Hi actuaren Obrint Pas, Arròs Caldós i un dj.

12.9.8. Accions conjuntes

Tot i que s'han fet coses conjuntes, els Salvem no treballen, generalment, de manera coordinada. Els seus continguts comuns, les seues necessitats estratègiques compartides i les seues insuficiències respectives fan objectivament desitjable - i possible- una articulació més gran entre ells. Tanmateix, aquesta articulació –de manera continuada i sistemàtica- no existeix. De vegades organitzen accions conjuntament o es donen suport els uns als altres (tot signant un manifest, acudint a les activitats que es realitzen, etc.). Però la tònica general és organitzar cadascú la seua pròpia lluita. Aquestes accions conjuntes a que s'ha fet esment s'han dut a terme entre diferents Salvem amb el suport, també, d'altres grups (associacions de veïns, partits polítics, sindicats, etc.). Veiem-ne alguns exemples:

El 29 d'abril de 1998 Defensem La Punta, Salvem l'Horta; Acció Ecologista Agró i Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, organitzaren una projecció d'audiovisuals i una taula redona amb el títol *L'horta, el port i el futur de la ciutat*. En la taula redona participaren Ernest García (sociòleg), Emèrit Bono (economista), Carmen González (Associació de Veïns de La Punta La Unificadora), Vicenç M. Rosselló i Verger (geògraf), Trini Simó (historiadora) i Víctor Navarro (biòleg). Fou al Col·legi Major Rector Peset.

El 14 de febrer de 1998 es va visitar La Punta sota el lema *Amants de l'Horta*. Convocaven l'acte la Plataforma en defensa de l'Horta; les associacions de veïns de La Punta, Natzaret, Carme, Poble Nou, Vilanova del Grau, Arts i Oficis, Cabanyal, Patraix, Orriols i Aitana; els col·lectius Acció Ecologista Agró, Vianants, València en Bici, Marfull, Salvem el Botànic, AEN, Joves Vilanova Grau, Artistes Visuals, Pensament Crític, Salvem el Poet, Ràdio Klara, Bassot, Mussol, Coordinadora Ecologista Aldaia, Ateneu Musical l'Horta de La Punta, Col·lectiu Obert

d'Arquitectes i Urbanistes, FAGC-València, ACPV, Salam, grup d'investigació Arte y Naturaleza BBAA, Maulets, Revolta, Els Verds, EUPV, BNV, PCPE, STEPV, CCOO, UGT, CGT. "Per estimar cal conèixer: Vos convidem a conèixer l'horta de la Punta el dia 14 de febrer", deia el pamflet que convocava a l'acte (*figura 64 de l'annex 3*). Es va realitzar una concentració, un passeig per l'horta, es va netejar el carril bici, es van llegir manifestos, es va dinar i es va berenar bunyols amb xocolata.

El 30 de març de 2000 el Club Diario Levante va acollir un debat (*Futur i patrimoni, son compatibles?*) sobre el futur de València. El Fòrum Ciutadà de València va ser l'encarregat d'organitzar una taula redona en què nombrosos experts parlaren, de manera crítica, del conflicte permanent que existeix a València entre la defensa del patrimoni (històric, natural, social i cultural) i els projectes de desenvolupament urbà (al Cabanyal, La Punta, el Botànic...).

Del 5 al 6 d'octubre de 2000 es va celebrar el "Encuentro Mundial de las Artes a València". Diversos col·lectius ciutadans (Salvem el Cabanyal, AA.VV. La Boatella de Velluters, Cercle Obert de Benicalap, Atzacac, AA.VV. de La Punta La Unificadora, Salvem Russafa, AA.VV. Amics del Carme i AA.VV. Seu-Xerea) realitzaren una denúncia pública per la "destrucció sistemàtica del patrimonio histórico, arquitectónico, natural, cultural y social de nuestra ciudad", tot responsabilitzant l'Ajuntament de València, la Direcció General de Patrimoni Artístic, la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència i la Generalitat Valenciana. Es van editar uns pamflets per a explicar els participants d'aquest encontre "¿Qué sucede en Valencia?" i "Por qué una representación de colectivos sociales y asociaciones de vecinos de la ciudad de Valencia no hemos desplazado hasta aquí para hablar con ustedes?"¹²⁸. El dia 5 d'octubre, dia en què s'inaugurava l'encontre, les associacions que s'havien adherit a aquesta denúncia, es desplaçaren fins a Simat de la Valldigna on van organitzar una manifestació-cassolada al Monestir de Santa Maria de la Valldigna. 3 dies després, el 8 d'octubre, es va aconseguir que durant la cloenda del dit encontre, l'arquitecte català Oriol Bohigas, fera un dur al·legat a favor de les reivindicacions d'aquests col·lectius.

¹²⁸ Díptic en què es denunciava la situació que pateix València.

El 23 de maig de 2003, per exemple se signa un manifest cívic conjunt sota el títol *Per una alternativa progressista i valenciana* i l' 1 de març de 2003 es va celebrar una manifestació conjunta: *Per una democràcia participativa*.

Es van editar diferents tríptics i díptics sota el nom "València es crema". Un d'ells –en format de tríptic- fou una "Guia turística de l'especulador valencià", que es va repartir entre els turistes tot coincidint amb les Falles. L'Associació de Veïns Atzacac; la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar; la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; la Coordinadora Defensem La Punta, Salvem l'Horta; la Plataforma Per un Cinturó d'Horta; Salvem Russafa. Defensem un Barri Històric; i Salvem les Llometes de Massarrojos signaven aquesta curiosa guia on acusaven el Ministeri de Foment, l'Ajuntament de València, l'Ajuntament de Godella i la Generalitat Valenciana de destruir i NH Hotel, Onofre Miguel, Arpo España, Villadesol, Bertolín, Nuevas Residencias, Empresas Lladró i Phat 34 S.L. d'especular (*figura 62 de l'annex 3*).

També es va editar un díptic per informar de tot un seguit d'activitats que s'organitzaren conjuntament al maig de 1999 (*figura 63 de l'annex 3*):

- Taules informatives a la fira alternativa i passi de diapositives (8.05.1999).
- Jornada contra l'especulació amb cassolada i cabuts; teatre de titelles: *al·legacions contra la destrucció del Cabanyal*; una taula redona: *Escoltaràs la veu dels barris i pobles*; teatre: *Ball del Bassot*; una conferència: *L'especulació i moviments socials*, a càrrec de Vicent Torres; i un concert de cassoles.
- Volta en bicicleta des de l'estació del Cabanyal fins a Paiporta (tot passant per la Malvarosa, Alboraià, Almàssera, Tavernes Blanques, Carpesa, Poble Nou, Borbotó, Masarrojos, Godella, Pouet-Campanar), on es fer nit per a continuar al dia seguint la passejada en bicicleta pel Barranc de Xirivella, el Port de Catarroja, Castellar-Oliveral, La Punta, Natzaret i, de nou, el Cabanyal. Tal com diu la convocatòria, també va haver-hi xerrades, col·loquis, contacontes, concerts, passis de diapositives i menjars populars (del 15.05.1999 al 16.06.1999).

- Trobada dels barris i pobles a la Plaça de la Verge amb taules informatives, animació al carrer, teatre, etc. (30.05.1999) (*figura 41 i 61*).

12.9.9. La implicació dels artistes

"Movimientos alternativos y práctica creativa se conjugan en la voluntad mutua de que aprendamos a transformar la sociedad y liberar sus lenguajes mudos, a proyectar una mirada otra, alterada, que desnude la luz de lo no visible (...). Su efecto político fundamental sería la visibilización de lo que, habiendo o no adquirido condición de existencia, es ocultado por el poder hegemónico (...) Así, pintar, escribir, filmar, bailar, componer, luchar por un mundo más justo y más libre coincidirían en la medida en que respondieran a la esperanza de existir arrebatada a los desaparecidos. Que piensen, que tengan fantasías, que sueñen"

Méndez Rubio

Dins del repertori d'accions dels Salvem, l'art, en les seues diferents manifestacions, ha tingut un paper molt important. No han sigut pocs els artistes que s'han sumat a les reivindicacions dels Salvem. Destaca especialment el suport de professors i estudiants de la Facultat de Belles Arts de València: "el món de l'art i la cultura han pres possessió, en un reviscolar que és, al mateix temps, el de la ciutadania i els moviments socials. A València s'han multiplicat les plataformes contra la política destructiva i especuladora, i en bona part de les protestes els artistes han aportat el seu treball com a reclam mediàtic i simbòlic. De vegades, l'acció social també sembla haver-li retornat el sentit a un art estacat en l'esterilitat de la seua parcel·la institucional i en una espiral de cinisme (o d'ingenuïtat) i narcissisme de difícil resolució. La llista d'intel·lectuals i artistes que s'han mobilitzat en els "Salvem..." o contra el colp d'estat a Irak és impressionant (...). L'eficàcia de les plataformes està fora de tot dubte, no sols per l'èxit de les causes sinó per la creació d'un estat d'opinió, d'una sensibilitat que anirà donant els seus fruits (Vilar, 2003: 108-109).

Molts artistes – que s’han sentit compromesos amb aquesta nova realitat valenciana - han convertit les problemàtiques que assetgen València en els arguments del seus objectes i accions artístiques. Són artistes que fan de les qüestions col·lectives els arguments de les seues obres. Artistes compromesos amb el seu temps i amb el seu espai que se sumen a les reivindicacions dels diferents Salvem tot considerant-se ni més ni menys que la resta d’activistes i simpatitzants. És important destacar ací el paral·lelisme que existeix entre la intervenció dels artistes al si dels Salvem i la concepció de l’art de la teòrica Janet Wolf, qui ataca “la noció mítica y romántica del arte como obra de un “genio” al margen del entorno, la sociedad y la época, y considera que se trata más bien de un complejo entramado de factores históricos y reales” (Wolf, 1997: 13). L’art, és, per a ella, un producte social.

L’art –en les seues diferents vessants- ha estat sempre present en moltes de les accions dutes a terme pels Salvem. Els diferents Salvem han fet de l’art –emparats per l’ajuda desinteressada que, des del principi, els han ofert els artistes- un mitjà amb què fer arribar les seues reivindicacions a la societat. Pasqual Requena, un dels membres de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, explica l’arrelament, fusió i connexió que ha existit, des de sempre, entre la Coordinadora i l’art a l’hora de dur a terme les seues reivindicacions: “Una de las acciones iniciales consistió en la confección de una cadena humana que rodeó por completo la manzana de los Jesuitas en junio de 1995. Más de un millar de personas inauguraban así, con sus manos entrelazadas, una de las facetas más importantes que han impregnado esta lucha: la incorporación visual o intelectual de distintas formas artísticas. Captado por cámaras aficionadas y profesionales, con las fotografías de este acto se preparó después la exposición *Els ulls de l’abraçada. Fotocrònica urbana*. Desde entonces, la práctica totalidad de acciones emprendidas por *Salvem el Botànic* ha contado con la presencia o la colaboración de gentes que, con su visión e interpretación personal del arte, han aportado emoción, esperanza, placer, sensaciones nuevas, a un proceso que necesariamente se presentaba largo, duro y amargo. ¿Arte efímero? ¿Arte social? ¿Arte político? Quizás sólo y nada menos que arte humano. A modo de una representación teatral intemporal, se suceden las distintas escenas que compondrían algo así como *el gran teatro del compromiso ciudadano*. Las acciones tienen lugar en múltiples escenarios” (Requena, 2002: 344-345).

Per als artistes compromesos amb els Salvem el paper que desenvolupen al si de les

plataformes i coordinadores és d'igual rellevància al que desenvolupa qualsevol altre activista. En aquest sentit assoleixen especial sentit les aportacions de Janet Wolf¹²⁹, per a qui "No es práctico pensar que el trabajo artístico sea diferente de otros tipos de trabajos (...) el arte es siempre una manufactura" (Wolf, 1997: 14).

Dídac Ballester, membre de l'equip de Pepe Gimeno i responsable del disseny gràfic de Ca Revolta (tot i que també treballa esporàdicament, i gratuïta, per a altres organitzacions, com Per l'Horta), es pronuncia sobre el seu paper com a artista tot dient que ell, dins de Ca Revolta, no és "l'artista", simplement és un més: "Jo sóc de Revolta, de Jove Germania, de Ca Revolta. Sóc un més. El que passa és que pel meu horari de treball -de 9 del matí a 21 de la nit- no tinc temps per a assistir a reunions. Aleshores, el meu treball com a membre de Revolta és dedicar-me a dissenyar tot el material gràfic (...) El meu treball és totalment equiparable al de qualsevol altre militant de Revolta¹³⁰".

Per a Lorena Rodríguez -qui ha participat a *Cabanya Portes Obertes* a través de *Laboluz* i *Cul de Sac*¹³¹- considera que "los artistas son un colectivo más de la sociedad y que, por tanto, pueden participar en la vida pública, al igual que cualquier otro ciudadano. Pero además los artistas, por su formación, pueden ser buenos portavoces (o "porta-íágenes") de movimientos sociales. El arte para mí siempre ha estado en contacto con lo ideológico" (...) Creo que el arte puede, por un lado, aportar una visión distinta de las cosas, ofreciendo un punto de vista comprometido pero a la vez creativo. Además, en la sociedad de la imagen en la que vivimos, creo que es

¹²⁹ "La mistificación que envuelve al trabajo artístico y lo aísla como algo diferente, y generalmente superior, de otras formas de trabajo, puede combatirse demostrando que todas las formas de trabajo son (potencialmente) creativas, y que, en el capitalismo, el trabajo artístico, como en otros trabajos, pierde su cualidad de "actividad libre y creativa" bajo el capitalismo" (Wolf, 1997: 27); "el trabajo artístico y cualquier otro trabajo son actividades similares. Todas se han visto afectadas por el modo de producción capitalista y sus relaciones sociales y económicas. Por razones históricas, el trabajo artístico se ha considerado algo distinto, como realmente "creativo", mientras que el trabajo a secas ha ido perdiendo progresivamente su carácter de labor libre y creativa, y los artistas han perdido su posición integrada en la sociedad y se han aislado y marginado" (Wolf, 1997: 33)..

¹³⁰ Entrevista amb Dídac Ballester a Ca Revolta el 25 d'octubre de 2004.

¹³¹ El *Laboratorio de Luz (Laboluz)* és un grup d'investigació del Departament d'Escultura i Pintura format per professors i becaris. Es dedica a l'art en relació amb la tecnologia (vídeo, informàtica, interactivitat, etc.). La seua pàgina web és <http://www.laboluz.org>. Cul de Sac fou un col·lectiu d'artistes que va sorgir en 1999 a partir de l'assignatura de Projectes II, impartida en aquell moment per Elías Pérez. Aquest va proposar als seus alumnes que realitzaren un projecte per a Atzacac. Després d'aquesta primera experiència el col·lectiu va continuar en actiu, tot i que amb menys membres (al final hi treballaven 5 persones).

importante su participación". En preguntar-li per què va participar a Cabanyal Portes Obertes¹³² la seua resposta és ben clara: "me interesa el arte público y estoy preocupada por lo que está pasando con el espacio público en esta ciudad, completamente instrumentalizado por el poder dirigido por el Partido Popular e ignorando las necesidades de los ciudadanos (además del medio ambiente, la protección del patrimonio, etc.)"¹³³.

Silvia Molinero –artista que ha participat a *Cabanyal Portes Obertes* en 3 de les 7 edicions que s'han dut a terme fins a la data- també respon al perfil d'artista que a més de treballar i col·laborar amb els moviments socials (*Salvem el Cabanyal-Canyamelar*, en aquest cas) com a artista, també s'hi implica com a ciutadana. Així doncs, a més de participar amb obres pròpies – tot pensades i dissenyades específicament per a *Cabanyal Portes Obertes*- Silvia també ha ajudat i ha col·laborat sempre que ha pogut amb la Plataforma: "Además de la participación artística con estas propuestas, también he intentado en la medida en que me ha sido posible colaborar, ayudando asistiendo a manifestaciones, participando en eventos que organizaba la plataforma, en el montaje de la V edición de Museo del Cabanyal en el 2002, comprando bocadillos y lotería..., ¡vamos... en lo que he podido!". Ella té molt clar quin és el paper que, com a artista, ha desenvolupat dins de la lluita desenvolupada durant els últims anys per la Plataforma: "El objetivo de mi participación en *Cabanyal Portes Obertes* ha sido exclusivamente el de poner un grano de arena en la lucha por el replanteamiento y reflexión acerca de la propuesta de prolongación de la Avenida de Blasco Ibáñez por del Ayuntamiento de Valencia"¹³⁴.

Xurxo Estévez, qui ha col·laborat i col·labora –en tant que membre de la Coordinadora *Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat* i de *Ca Revolta*- amb diferents activitats que s'han dut a terme a la ciutat de València, diu que la funció principal de l'artista al si dels moviments socials és "proponer ideas"¹³⁵. Afegeix que "a veces se te ocurren unas ideas que van más allá de lo que se le pueda ocurrir a otro militante de base (un encadenamiento, un corte de carretera, etc.). La gente, desde el terreno de la cultura, puede tener una idea más novedosa. Eso es lo que creo que es lo que

¹³² També va col·laborar amb l'Atzucac.

¹³³ Correu electrònic enviat per Lorena Rodríguez el 16 de juny de 2005.

¹³⁴ Correu electrònic enviat per Silvia Molinero el 10 de gener de 2005.

¹³⁵ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

demandan las organizaciones sociales y es lo que podemos aportar los artistas"¹³⁶. Xurxo tot i que creu que també és important, considera que l'artista, en la seua relació amb les organitzacions socials, ja no es limita (ni ha de limitar-se) a fer cartells, pancartes, adhesius... "Yo, si me lo piden, me niego"¹³⁷, diu. Ell va més enllà. O ho intenta: "Me gusta ligar todo lo que conozco del arte y la cultura contemporánea y aplicarlo al trabajo de los movimientos sociales (...) Un vídeo, por ejemplo, o cualquier otra acción, están cargados de un subtexto o nivel de lectura que enriquece mucho la idea que intenta transmitir una organización social. Y eso sirve más que un panfleto"¹³⁸. Tot i tenir clar quin és el seu paper dins dels moviments socials, considera que aquests també han de tenir cura de la seua imatge i, d'ací la importància de la tasca que desenvolupen dissenyadors gràfics com Dídac Ballester. Per a Xurxo és un autèntic luxe que Ca Revolta tinga el dissenyador que té (Dídac Ballester) qui, al seu parer "será uno de los más importantes del País Valencià, si no lo es ya. A una empresa contratar a alguien que desarrollase el trabajo de Dídac le costaría mucho dinero"¹³⁹, assegura. En canvi, Dídac hi col·labora desinteressadament. Per a Xurxo, el treball que desenvolupa Dídac té com a funció bàsica que allò que vol transmetre Ca Revolta arribe a moltíssima més gent. Tanmateix, afegeix que –sense desestimar la feina de Dídac- "es Revolta la que crea ese diseño que responde a la imagen de una idea que existe. En un rollo social hay un problema real y hay gente que intenta trabajar en él y punto, intentan solucionar problemas. Luego hay personas que conocen los medios y son los que se los curran y es bonito"¹⁴⁰. L'artista ha de ser, doncs, ni més ni menys, que un instrument útil per a una organització social formada per gent que no coneix aqueixos mitjans d'expressió. Tal com assenyala Wolff, "las obras de arte no son entidades cerradas, contenidas y transcendentales, sino producto de prácticas históricas específicas por parte de grupos sociales identificables en unas condiciones dadas, y por tanto llevan el sello de las ideas, valores y condiciones de existencia de esos grupos, y sus representantes en artistas determinados" (Wolf, 1997: 65).

¹³⁶ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹³⁷ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹³⁸ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹³⁹ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁴⁰ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

Susana Rey, qui va codirigir juntament amb Xurxo el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, diu que la prioritat és la problemàtica social, qualsevol. I, dins de la problemàtica social, l'artista és un més. També ha de col·laborar en altres fases de la mobilització: assemblees, manifestacions, etc. L'artista ajuda a acostar l'art a la gent. Es bonic veure com la gent acull l'art com una eina més. Per a Susana, amb la guerra d'Iraq i el *Prestige* es va produir un canvi important que cal tenir en consideració: "La gente, sin ser artista, iba a una fuente y la teñía de rojo. Eso es una intervención artística. Eso es arte"¹⁴¹.

Silvana Andrés, qui ha participat en totes i cadascuna de les edicions de *Cabanyal Portes Obertes*, coincideix amb els 4 artistes anteriorment esmentats. Ella creu que el paper de l'artista, de l'artista compromés, és fer que les reivindicacions –en aquest cas les dels Salvem- arriben a més gent. Participa a *Cabanyal Portes Obertes* perquè entén i comparteix el patiment del veïnat i creu que, amb el seu art, pot transmetre aquest patiment a altra gent. L'objectiu és que molta gent –com més, millor- done suport a la lluita d'unes veïnes i uns veïns que demanen, tan sols, poder viure tranquil·lament a les seues llars, llars que han sigut testimoni, sovint, de la vida (amb les seues penes, il·lusions, alegries, tristeses, sofriments...) de moltes generacions d'una mateixa família. Es podria dir, doncs, que una de les funcions dels artistes que treballen juntament amb els Salvem és connectar, comunicar la problemàtica per la qual es mouen aquests Salvem¹⁴².

Cabanyal Portes Obertes, per a Emilio Martínez¹⁴³, no hagués sigut possible "sin el trabajo realizado por la Plataforma (Salvem el Cabanyal-Canyamelar) y los vecinos¹⁴⁴". És clar que sense la col·laboració desinteressada de tants i tants artistes que al llarg dels anys s'han solidaritzat amb la lluita del Cabanyal aquest no hauria arribat a ser el que és. Tanmateix, tan important és la tasca que han desenvolupat uns (les veïnes i els veïns) com altres (les i els artistes). A més a més -gràcies a *Cabanyal Portes Obertes* especialment, però també a altres propostes artístiques dutes a terme per altres Salvem- s'han aconseguit eliminar les barreres que

¹⁴¹ Entrevista amb Susana Rey a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁴² Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004.

¹⁴³ Que és qui se n'ha encarregat de la coordinació durant els 7 anys de vida que porta fins ara.

¹⁴⁴ Entrevista amb Emilio Martínez a sa casa del Cabanyal el 21 d'octubre de 2004.

dificultaven el contacte popular amb les últimes tendències al camp de les arts plàstiques, el teatre, la música, la *performance*, la dansa, el vídeo, el cinema, la poesia, etc.

La lluita dels Salvem té com a objectiu últim una transformació: anul·lar un projecte urbanístic que agredeix el patrimoni. En l'assoliment d'aquest objectiu, l'art té un paper important. Aquesta transformació no s'assoleix únicament i exclusiva a través de l'art¹⁴⁵. No és això. L'activisme artístic posa el seu gra de sorra –un més, entre tants- en la consecució d'aquests objectius. Aquest és també el plantejament de Miguel Molina, qui ha participat en moltes activitats promogudes pels Salvem, com ara *Cabanyal Portes Obertes* i algunes accions de Salvem el Botànic (murals, l'exposició fotogràfica *Els ulls de l'abraçada*, etc.): "totes aquestes experiències artístiques hi han aportat el seu "granet d'arena" des del seu microcompromís (en paraules de Foucault), tan humil com decisiu, com també altres iniciatives. Del que sí que estem segurs és que l'art, després de tantes crisis maniquees de mercat i de concepte, ha servit per a descobrir que encara hi ha molt a fer i que la projecció en la vida quotidiana la té al costat, no necessitava buscar-la, sinó anar al seu encontre. Ací, l'art ha demostrat la seua capacitat d'atraure l'atenció envers un problema, descobrir la fascinació del lloc propi i colpejar l'especulació –sense guants- a la seua manera, com els tèrmits" (Molina, 1999: 31).

L'art serveix als Salvem per a difondre la seua lluita, per a visibilitzar-se, per a fer-se escoltar. I, és evident, que aquesta estratègia ha funcionat. Tanmateix, les victòries aconseguides fins al moment pels Salvem no són producte d'aquestes intervencions artístiques. Tot i que és importantíssima la funció social, política, cultural, etc., que els artistes desenvolupen, cal no oblidar que els autèntics protagonistes de les protestes públiques no són ells, sinó els moviments socials "De l'activitat dels artistes en aquests medis s'ha escrit en revistes, llibres i catàlegs, s'han editat vídeos, impartit conferències (...) L'artista "compromés" reclama per a l'art la qualitat "expressiva" del moviment social, de fet en molts textos se'l situa com a protagonista de la protesta pública i sols en segon lloc es parla dels col·lectius socials, és a dir, de l'autèntic

¹⁴⁵ "Muchos marxistas que han escrito sobre arte han hablado sobre cómo creen que los artistas y escritores pueden llegar a comprometerse y dirigir su arte a una transformación política y social. Los debates sobre estética en la Unión Soviética durante la Revolución de 1917 y después de ella afectaron durante mucho tiempo a la cuestión sobre el tipo de arte más apropiado para la movilización y efectividad política (...) Y se han escrito numerosos estudios sobre la naturaleza radical y potencial de las artes. Tras esto subyace necesariamente la creencia de que el arte, al menos bajo ciertas condiciones, tiene capacidad transformadora, y que la práctica cultural y las políticas culturales tienen su parte en el cambio político y social" (Wolf, 1997: 95).

moviment social. S'obvien així algunes qüestions importants: que l'artista no crea un moviment social (sols el de la seua autonomia), tot i que de vegades el seu treball pugua per aportacions formals a un moviment existent; però sobretot s'oblida que un fet que caracteritza els anomenats Nous Moviments Socials (NMS) és precisament la poetització de la protesta, una poetització a la que artistes i poetes poden aportar alguna cosa però que, com element característic dels moviments, els precedeix" ¹⁴⁶ (Vilar, 2003: 109).

Segons Carmen Sevilla, a *Cabanyal Portes Obertes* "Es recupera un vell mite, *el poder de l'art per a salvar la humanitat* (la cursiva meua), mite infamat davant els fracassos esdevinguts al llarg del segle XX, com el de la utopia constructivista, o els dadaistes de Berlín (...) Al *Cabanyal Portes Obertes* els artistes han cregut en el valor i en la necessitat d'aquest poder utòpic i han manifestat el seu compromís i la seua solidaritat" (Sevilla, 1997: 72-73). Tot i les aportacions que pugua fer-hi, s'ha de tindre en compte que qui provoca els canvis i aconsegueix transformacions, no és ni l'art ni l'artista, sinó la ciutadania. Aquesta ciutadania no està formada només per artistes, sinó per gent anònima. Sense totes i cadascuna d'aquestes persones no hi ha res a fer. La lluita dels Salvem és una lluita col·lectiva, i per això, tant els èxits com els fracassos, són producte no d'una persona o d'un grup reduït de persones, sinó del treball i l'esforç d'un conjunt ampli de la ciutadania.

¹⁴⁶ "L' "estetització", la "poetització" o "dramatúrgia" (etc.) de la protesta no és patrimoni dels artistes. Aquesta dramatúrgia té dues funcions principals: una funció mediàtica, per visibilitzar una qüestió, i una funció identitària: els Nous Moviments Socials inclouen una barreja d'elements ideològics i d'identitat col·lectiva (...) Si recordem el caràcter expressiu de les manifestacions de Dones de Negre (les manifestacions silencioses contra la guerra, arreu del món, de grups de dones vestides de negre) o les magnífiques accions que van caracteritzar el moviment insumís (el rapté d'un canó en una caserna d'Oviedo, per exemple), és més difícil entendre on es troba l'especificitat formal del treball de l'artista activista. En realitat, l'artista activista no està massa lluny de l'esquema tradicional de la "representació": l'intel·lectual de classe mitja o alta amb molts coneixements teòrics que parla pels que no tenen veu o propicia i arma l'acció dels que no són capaços d'organitzar-se amb suficient eficàcia. En la pràctica, el paper de l'artista en un moviment social oscil·la entre el *disseny* i l'*escenografia* (la importància del disseny i la professionalitat de la imatge és l'única aportació en molts cassos), i l'*animació social* (...) Un professional de la protesta, amb coneixements sobre tàctica, comunicació, disseny, dramatúrgia, etc., possiblement podrà "protestar" millor que no un treballador de classe mitja o baixa en un barri deprimat" (Vilar, 2003: 110-111).

12.9.9.1. *Cabanyal Portes Obertes*

"es imprescindible retomar la vieja cuestión de considerarlo el mero reverso de lo privado y para ello, nada más automático que convertir una casa suburbana y su jardín correspondiente (...) en, nada menos, que espacio abierto y disponible a todos"

Martí Perán

"Para que la cultura esté al alcance de todos, en un espacio que es de todos, la calle debe ser un espacio público, abierto y gratuito"

Cabré i Font

"que el arte sea para el pueblo, democratizando el propio canal de exhibición y conjugando la diversidad de una voz que se hace común: la de la calle"

José Luis Pérez Pont

Què és *Cabanyal Portes Obertes*? Qui l'organitza? Qui hi participa? On es realitza? Com es finança? A quin públic va dirigit? Aquestes són algunes de les preguntes que cal respondre –tot i que siga breument i esquemàtica- per a entendre què s'amaga darrere del qualificatiu "*Cabanyal Portes Obertes*".

Què és *Cabanyal Portes Obertes*? És un projecte d'intervencions artístiques que naix arran de l'amenaça que els plans urbanístics de l'Ajuntament de València suposen per a la supervivència del barri del Cabanyal. Dit d'una altra manera, i en paraules de José Luis Pérez Pont, "*Cabanyal Portes Obertes* (...) és un esdeveniment cultural, sense subvenció pública, que ha aconseguit reunir civisme democràtic no violent, preocupació historicopatrimonial, solidaritat entre els integrants d'un mateix nucli urbà, enteniment i suport entre vectors socials habitualment

incomunicats i, com a eix vertebrador, la més viva i pròxima representació d'art contemporani. El resultat és un ampli i divers programa amb tot tipus de manifestacions culturals –realitzades desinteressadament pels seus autors-, dirigit a milers de visitants disposats a conèixer una realitat que en poc s'assembla a la manufacturació que els mitjans públics de comunicació han ofert sobre la problemàtica referida" (Pérez Pont, 2003: 65). Tot responent a la mateixa pregunta, Douglas García-Requena, un dels artistes residents al barri que ha participat a *Cabanyal Portes Obertes*, diu que "El festival *Cabanyal Portes Obertes* és la síntesi d'idees, sentiments, voluntats i intuïcions que ha reunit veïns i artistes" (2003: 78). Per a Emilio Martínez, qui s'ha encarregat de coordinar *Cabanyal Portes Obertes* des de la primera edició, "és una mostra impúdica per a alguns, la d'obrir les portes de les cases d'uns per rebre la curiositat dels altres, és una confrontació en directe de propostes artístiques radicals o conservadores, totes contemporànies, davant d'un públic il·lustrat o no, però al capdavall el públic al qual van dirigits els nostres punyals i les nostres flors" (2003: 8).

Com i quan naix? *Cabanyal Portes Obertes* naix l'any 1998¹⁴⁷, poc després de la constitució de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. Els artistes residents al barri, arran del naixement de la Plataforma, proposaren en l'assemblea la possibilitat de convocar un esdeveniment artístic que servira per a donar a conèixer la gravetat de la situació al màxim nombre de ciutadans possible. Aquesta proposta va assolir forma i fou batejada amb el nom de *Cabanyal Portes Obertes*.

Qui l'organitza? *Cabanyal Portes Obertes* està organitzat per un col·lectiu molt ampli d'artistes¹⁴⁸ que formen part de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, un col·lectiu d'artistes – residents al barri- implicats i compromesos amb la lluita social que es desenvolupa des de la Plataforma. *Cabanyal Portes Obertes*, però, no seria possible sense la col·laboració del veïnat, especialment d'aquelles persones que cedeixen les seues cases perquè esdevinguen, durant uns dies, espais expositius d'art. Al respecte diu Emilio Martínez que, des que plantejaren durant una assemblea de la Plataforma la realització d'aquest esdeveniment, sabien que "el resultat

¹⁴⁷ Any en què el govern de l'Ajuntament de València, encapçalat per l'alcaldeessa Rita Barberá, fa públiques les seues intencions sobre el barri del Cabanyal.

¹⁴⁸ *Cabanyal Portes Obertes* és una iniciativa coordinada per Emilio Martínez, juntament amb un equip de professionals de l'art i veïns, entre els quals s'hi troben Maribel Doménech, Pepe Romero, Rosario Peiró, Carmen Sevilla, Juanjo Úbeda, Douglas García-Requena i Manolo León.

final i la seua envergadura depenien fonamentalment del grau d'implicació del veïnat, la major part del qual era aliena a les manifestacions d'art contemporani i encara més a les propostes més radicals i innovadores" (2003:6). A la importància de la participació i col·laboració del veïnat també ha fet referència Pérez Pont, qui ha dit que la participació dels artistes "mediante obra personal o con la realización de proyectos específicos tomando la problemática que lo origina como focalizador temático, manifiesta la asunción voluntaria de un apoyo que ha generado nuevos planos de relación entre creadores y ciudadanos. Esto ha ofrecido al vecino la ocasión de participar, en muchos casos, en el proceso de gestación de la obra, facilitando materiales, colaborando en su instalación, proporcionando información y compartiendo recuerdos y memoria con el artista, para finalmente renunciar con generosidad a la intimidad de su hogar, como firme negación a su pérdida" (2002: 353).

Quins en són els objectius? *Cabanyal Portes Obertes* té i ha tingut des del principi uns objectius clars. Un d'aquests objectius és, per a Emilio Martínez, que la sensibilització al voltant d'aquesta problemàtica arribe "al major nombre possible de persones" i que la mostra siga "un altaveu que l'amplifique en el context de la ciutat, i fora d'ella, trencant la voluntat de minimitzar-la per part de les autoritats locals del moment" (2003: 6). Es vol, doncs, crear una imatge que mostre l'autèntica complexitat i gravetat d'aquesta situació davant de la instrumentalització mediàtica dels promotors del projecte. L'altre objectiu, tant o més important, és la necessitat de la implicació i participació del veïnat en el projecte. Cal que les veïnes i els veïns del Cabanyal reactiven els seus elements identitaris, un cert orgull de ser, oblidats durant tant de temps per les administracions polítiques que els han abandonat a la seua sort, que han abandonat les seues obligacions socials i fins i tot legals, convertides en paper mullat, al lliure albir de la voluntat i en aquest cas de la falta de voluntat de l'administració" (Martínez, 2003: 6).

Qui hi participa? Es tracta d'un projecte de convocatòria oberta en el qual poden participar tots aquells artistes que "quieran manifestarse ante el abuso de poder y las prácticas antidemocráticas que conlleva la especulación inmobiliaria que se está desarrollando en nuestras ciudades y en estos momentos en el barrio del Cabanyal, como resultado de las prácticas neoliberales en las sociedades actuales"¹⁴⁹. L'absència d'una selecció prèvia de les

¹⁴⁹ *Què és Cabanyal Portes Ofertes?*, dins de <http://www.cabanyal.com/Homevalenciano/homevalenciano.htm>
[Consulta: 12.10.2004]

obres en raó de la seua "qualitat" artística és, tal com assenyala Emilio Martínez, una altra de les característiques que marquen la diferència entre aquest esdeveniment i d'altres semblants. Segons Martínez, l'únic criteri que marca qui pot participar-hi i qui no, és la "solidaritat"¹⁵⁰.

On es realitza? Als carrers i places del barri, als tres teatres que existeixen actualment al Cabanyal i, especialment –i ací radica una de les peculiaritats que fan de *Cabanyal Portes Obertes* un esdeveniment tan interessant- a les cases particulars dels veïns. A aquest element característic de *Cabanyal Portes Obertes* s'ha referit Emilio Martínez: "L'element característic de *Cabanyal Portes Obertes* serà convertir la mateixa textura del barri en l'escenari de l'esdeveniment, un suport únic, viu i greument amenaçat d'extinció. I, molt especialment, el fet d'utilitzar les cases dels veïns com a espais expositius. Espais de la vida quotidiana que alberguen durant unes setmanes obres de tots aquells artistes que vulguen mostrar la seua solidaritat amb el Cabanyal i el seu rebuig al projecte urbanístic proposat. No és la primera volta que en l'àmbit de l'art contemporani es proposen experiències semblants, però tampoc no n'hi ha hagut tantes (*Chambres d'amis* a Gante, *Show roms* a Califòrnia, etc.) ni han tingut massa difusió. En la major part dels casos han estat convocatòries institucionals que han obviat el component polític que resulta intrínsec a la relació casa-ciutat, la casa com a element cel·lular en l'organització de la ciutat" (2003: 6). A l'espai en què es desenvolupa *Cabanyal Portes Obertes* també ha fet referència Maribel Doménech, qui escriu: "Els veïns exposaren al públic la seua vida, el seu món privat, sa casa. Perquè una casa no és sols una construcció, la casa és un alberg, una extensió i metàfora del cos. Si la roba és la segona pell, la casa és la tercera; closca protectora que adopta la configuració de l'animal que l'ocupa –*tel le logis, tel le maître*- esquelet que es manté físicament, emocionalment i socialment (...) Aquesta simbiosi entre casa i cos està en la consciència de tots; la destrucció del barri, de les 1651 cases, suposaria la pèrdua de la identitat, de la memòria personal i col·lectiva, d'una forma de vida, d'una cultura (...) respectem els edificis i els llibres, només en ells el passat és viu, en qualsevol altre lloc és mort" (2003: 44). O, tal com diu Carmen Sevilla, "Ací, a les cases dels veïns, l'artista troba un espai nou amb el qual dialogar i interactuar, que no és asèptic com el d'un museu o una sala d'exposicions, sinó que té una personalitat molt definida: l'empremta del caràcter dels qui l'habiten" (2003: 72). *Cabanyal Portes Obertes* és una proposta artística –tot i que jo afegiria que no és només un

¹⁵⁰ Entrevista amb Emilio Martínez a sa casa del Cabanyal el 21 d'octubre de 2004.

esdeveniment artístic, sinó també social, polític, multicultural, etc.- original i, fins i tot, única. Maribel Doménech considera també que, tot i que al llarg del temps s'han pogut produir esdeveniments semblants, el text i el context de *Cabanyal Portes Obertes* el fan únic: "Aquest model d'acció social i diàleg amb l'art, integrats en un espai quotidià com la casa, és únic. Podem trobar, però, en el passat recent, alguns vincles pròxims a d'altres esdeveniments semblants per la ubicació de l'art a cases particulars: "*Chambres d'Amis* (Cambres d'invitats), a Gante (Bèlgica, 1986); *Home Show* (Santa Bàrbara, Califòrnia, 1988); *Places with a past: site specific art in Charleston* (Charleston, Califòrnia, 1991) i *Home Show* (Santa Bàrbara, Califòrnia, 2ª edició, 1996). En aquestes exposicions va haver una intensa col·laboració entre artista i habitant, però els objectius que perseguïen cadascuna d'elles eren molt diversos; el que a Gante començà com una crida a la integració dels interessos artístics i quotidians molt diferents, en altres casos, com "Home Show", semblen desvincular-se d'aquest procés de síntesi, i passa a ocupar un primer pla el context de la casa com a tal, o una anàlisi, més sociològica que artística de l'estil de vida de la gent que hi habita. Eren exposicions molt allunyades de la problemàtica social, encara que alguns dels projectes es posicionaren en aquest sentit" (2003: 44).

Com es finança? Aquest és un projecte autogestionat, voluntari, espontani, finançat pels propis veïns, pels xicotets comerços del barri, pels artistes, etc. A *Cabanyal Portes Obertes* cadascú aporte allò de què disposa: les seues cases, el seu temps, el seu treball...Tot referint-se a la primera edició (tot i que es podria fer extensible a la resta), Emilio Martínez explica com, en 2 mesos i sense diners per al seu finançament, *Cabanyal Portes Obertes* va esdevenir una realitat: "ens vam plantejar que era fonamental que l'esdeveniment generara els ingressos suficients per a finançar-se per ell mateix. Vam posar en marxa un mecanisme que havíem provat amb èxit l'any 96, quan vam organitzar el "Moviment inèrcia. Trobada europea de col·lectius d'art contemporani": un pressupost de guerrilla, els veïns oferien llit i nevera, allotjament i manteniment als artistes participants que vingueren de fora de València, obrien les cases al públic, participaven en el muntatge, el transport i les tasques pròpies d'un equip de treball d'un gran museu d'art contemporani: premsa, visites guiades pel barri, bar....feien bocates o venien les begudes, cadascú segons la seua voluntat de col·laboració" (2003: 7).

A quin públic va dirigir? En un principi aquestes jornades van nàixer amb l'objectiu que els veïns i les veïnes de València conegueren el barri i l'amenaça que patia (i pateix). Tal com apunten els

organitzadors, però, amb el temps han observat que gràcies a la difusió d'aquest esdeveniment (gràcies a alguns mitjans de comunicació i a la tasca desenvolupada per la Plataforma) cada vegada són més les persones procedents d'altres pobles i ciutats que s'acosten al Cabanyal a gaudir de *Cabanyal Portes Obertes*. La mostra ha obtingut l'èxit, gens usual, d'eliminar les barreres que dificulten el contacte popular amb les últimes tendències en el camp de les arts plàstiques, teatre, música, *performance*, vídeo, dansa, curtmetratges i poesia...

Per què aquest nom: *Cabanyal Portes Obertes*? Amb aquesta iniciativa es pretén donar a conèixer el barri i tot el que l'envolta. I què millor que mostrant-lo, obrint les portes del barri, de les cases, l'espai més íntim?. "L'esdeveniment es bateja amb el nom *Cabanyal Portes Obertes*", nom que denota, tal com afirma Emilio Martínez, "el seu caràcter, la necessitat d'obrir les portes del barri, els carrers, les cases, perquè el públic, els visitants, convertits en invitats per un breu espai de temps coneguen per ells mateixos la realitat del barri, de les nostres vides i de tot el que hi ha en joc" (2003: 6).

En parlar de *Cabanyal Portes Obertes* cal també reflexionar al voltant de la convivència, en un mateix espai, en una mateixa casa, d'obres que pertanyen a artistes consagrats i de molt de renom amb d'altres desconeguts, molts d'ells estudiants de Belles Arts encara. Carmen Sevilla remarca aquest fenomen: "Com a fenomen purament artístic també presenta una visió nova, no sols per l'espai en què actua sinó a més per la convivència d'obres d'artistes reconeguts i consagrats, amb altres de desconeguts; amb l'art que comença i les manifestacions populars" (2003: 72). Així doncs, artistes com Carmen Calvo, Artur Heras, Willy Ramos, Maribel Doménech, Antoni Muntadas, etc. han compartit un mateix espai expositiu i d'intervenció artística amb estudiants com Verónica Leonetti, Ricardo Vilar, Silvana Andrés, Silvia Molinero i tant i tants altres. El present i el futur de l'art convergeixen en un mateix temps i espai.

També s'ha produït un fenomen artístic molt important: la creació d'obres en funció de l'espai privat o públic on s'ubiquen. Emilio Martínez considera important aquest fenomen perquè "Les vivendes no són un espai neutre com podria ser el d'una galeria o un museu, sinó que estan subjectes a condicions físiques, ambientals o de context –en una casa hi ha llums, sofàs...- i els artistes s'han adaptat a aquesta situació expositiva; el plantejament és molt innovador; això no es dona en la neutralitat dels espais expositius a què està acostumat el públic interessat en art, i

implica una relació entre espectador i obra molt diferent de l'habitual" (2003: 7).

Han sigut molts els artistes que han participat a *Cabanyal Portes Obertes* al llarg dels seus 7 anys de vida (tot i que, en realitat, en serien 5 tot tenint en compte que les edicions de 2000 i de 2004, la tercera i la setena, estaven dedicades en exclusiva a Josep Renau i a Agustí Centelles, respectivament). Tot i que la primera convocatòria ja fou tot un èxit de participació (tant d'artistes participants com de visitants), cada convocatòria ha superat l'anterior.

Entre els artistes que hi participen es poden fer moltes classificacions (ja s'ha dit, per exemple, que es barregen artistes consagrats amb *amateurs* o aprenents, estudiants). Es pot distingir entre els artistes que han optat per intervenir al Cabanyal amb unes propostes artístiques més explícites, més combatives, més reivindicatives, més radicals, etc., i els que han presentat obres personals que poc o gens tenen a veure amb les reivindicacions de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. En la majoria dels casos, però, els treballs han estat creats i relacionats específicament amb la problemàtica del Cabanyal-Canyamelar i la nova configuració de les ciutats. Tanmateix, cal dir que els dos tipus de propostes són totalment vàlides. I ho són perquè tant unes com altres han fet possible *Cabanyal Portes Obertes*; perquè tant unes com altres són mostres obertes de solidaritat amb les veïnes i els veïns d'aquest barri mariner de València; perquè tant les unes com les altres s'ubiquen a un espai compromés. Aquesta és l'opinió de Maribel Doménech, qui ha organitzat *Cabanyal Portes Obertes* i ha col·laborat tot aportant obres pròpies. Aquesta professora de Belles Arts diu que encara que una obra, a priori, no siga reivindicativa, "el fet que siga exposada al Cabanyal ja la dota d'aquesta reivindicació de què, en principi, estava mancada"¹⁵¹. Tan important és el text com el context. Maribel Doménech es trobaria a cavall entre els artistes que han aportat obra pròpia i els artistes que han creat alguna obra específica per a *Cabanyal Portes Obertes*. A l'edició de 1999 va presentar dues fotografies sota el títol *Teixit urbà, teixit humà*. A una s'hi podia llegir: "Un barrio, una historia, una vida amenazadas". I, a l'altra: "Una casa no es sólo una construcción" (*figura 1 de l'annex 4*). A la resta d'edicions ha participat amb obres no pensades específicament per al Cabanyal. El motiu, diu, la manca de temps a causa de tot un seguit de circumstàncies: el fet d'estar a l'organització, juntament amb les classes a la Facultat de Belles Arts, les exposicions, la família, etc.

¹⁵¹ Entrevista amb Maribel Doménech al seu estudi del Cabanyal el 6 de novembre de 2004.

Dins del grup dels artistes que han presentat obra personal, trobem, entre moltíssims altres, Verónica Leonetti i Ricardo Vilar, estudiants tots dos de Belles Arts. Aquests dos joves artistes assenyalen que amb la seua participació a *Cabanyal Portes Obertes* el que varen voler dir fou: “Este es un barrio vivo, aquí vive gente que se mueve, que hace cosas”¹⁵².

Les propostes amb què ha col·laborat Miquel Guillem, professor també de Belles Arts, s’inclourien dins d’aquest segon grup. Aquest artista ha participat a les edicions de 1999, 2001 i 2003. A la de 1999 va presentar-hi una instal·lació que, tot i no estar feta específicament per a l’ocasió té també una lectura reivindicativa. Aquesta instal·lació unia dues cases distintes. Podria interpretar-se, doncs, que es demana que el Cabanyal romanga unit i que no es realitze cap avinguda que partisca el barri en dos¹⁵³ (*figura 2 de l’annex 4*).

L’any 2001 va tornar a participar-hi (igualmente, amb obres pròpies que no havien estat dissenyades per a *Cabanyal Portes Obertes*. Aquesta vegada, contràriament a 1999 en què va exposar a l’exterior (a dues façanes, concretament), les obres es van instal·lar a l’interior d’una casa (*figura 3 de l’annex 4*).

L’any 2003 va tornar a col·laborar a *Llençols per la Dignitat*. Aquesta vegada sí que va dissenyar i pintar el dibuix del llençol especialment per a *Cabanyal Portes Obertes* però, contràriament a altres propostes (com es veurà), no va fer servir un missatge reivindicatiu i explícitament contrari a la prolongació de l’avinguda Blasco Ibáñez. La seua proposta fou, pel contrari, estètica. Proposta que, juntament amb moltes altres –de més i de menys reivindicatives- van omplir durant uns dies els carrers del Cabanyal de *Llençols per la Dignitat*, la dignitat d’unes persones: les veïnes i els veïns d’aquest barri (*figura 4 de l’annex 4*).

Dins de l’altre grup d’artistes, els artistes que han participat a *Cabanyal Portes Obertes* amb propostes artístiques dissenyades tot tenint en compte les reivindicacions de la Plataforma, trobem –entre molts i molts altres- Silvana Andrés. Silvana Andrés és una jove artista, llicenciada en Belles Arts, que ha participat en totes i cadascuna de les edicions de *Cabanyal Portes*

¹⁵² Entrevista amb Verónica Leonetti i Ricardo Vilar a sa casa del Cabanyal el 6 de novembre de 2004.

¹⁵³ Entrevista amb Miquel Guillem el 14 de novembre de 2004.

Obertes, des de la primera fins a l'última. L'any 1998, quan estudiava 4rt de Belles Arts, Emilio Martínez (coordinador de *Cabanyal Portes Obertes*) va plantejar al seu alumnat la possibilitat –no obligatòria, sinó totalment voluntària, lliure i solidària- de participar en aquest esdeveniment/experiment. Silvana Andrés (i també molts altres alumnes) va decidir col·laborar amb la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar.

L'any 1998 va participar amb una intervenció a l'espai públic sota el títol *Peligro por obras*¹⁵⁴ (*figura 5 i 6 de l'annex 4*). La intervenció consistia en tres dissenys diferents d'adhesius, cartells i pintades (amb plantilla): "Coto privado de especulación", "Exclamación" i "Deixeu-nos en Pau, deixeu-nos en Peu" eren els títols de cadascuna d'aquestes obres. Amb un llenguatge senzill, però clar i directe, Silvana va voler contribuir així a denunciar la situació de perill alarmant que viu el barri del Cabanyal.

Amb aquella intervenció pretenia "evidenciar un futuro "inmediato", en el que un barrio con vida se transformará en enfermo agonizante que espera su muerte. Entre los primeros síntomas de convalecencia, se encontrarán las señales viales de peligro por obras, por derribo, de desprendimientos y el prohibido el paso por obras. Así y mediante la colocación de carteles, la realización de pintadas y la distribución de pegatinas queremos que el paseante, el vecino, el amigo y todo aquel con un par de ojos en la cara, se involucre ante dicho presentimiento, se sienta agobiado, acosado e incluso incómodo"¹⁵⁵. Els materials que es van utilitzar per a la dita intervenció foren: cartró (100 x 70), precinte de plàstic, esprais (3 pots de color roig i 2 de color negre de 475 ml.), fotocòpies (150 unitats amb 2 senyals c/u. 300 senyals), 2 paquets de cola per a empaperar, 2 brotxes, 2 cubs, adhesius (300 unitats, 100 de cada tipus, a 1 i 2 tintes). La intervenció va tindre un cost total d'11.450 pessetes, pressupost que va haver d'assumir, íntegrament, Silvana Andrés.

¹⁵⁴ D'aquella edició de *Cabanyal Portes Obertes*, la primera, Silvana recorda una anècdota molt divertida. Mentre feia pintades (amb plantilla) a diferents parets del barri, una dona d'ètnia gitana la va veure des de lluny i va començar a cridar. De sobte, tot un grup de persones d'ètnia gitana s'acostaren fins on estava ella. Molt alterats cridaven: "¿Por qué nos quieres tirar la casa?...Paya, no nos tires la casa, no nos tires la casa...". Es pensaven que era una tècnica de l'Ajuntament que estava marcant totes les cases que anaven fora (Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004).

¹⁵⁵ ANDRÉS, S. (1998): *Trabajo de Proyectos de Escultura II*.

Tot i que Silvana Andrés ha participat amb les mateixes ganes en cadascuna de les edicions de *Cabanyal Portes Obertes*, per a ella la primera edició fou la més espectacular, la que més la va marcar. Foren moltes coses les que cridaren l'atenció de Silvana (l'èxit d'una convocatòria que s'havia dut a terme sense cap tipus de pressupost, la gran participació per part dels artistes i del públic visitant, etc.) però, sens dubte, allò que més la va sobtar fou el veïnat d'aquest barri valencià: "Durante las últimas semanas hemos tenido la oportunidad de conocer mejor uno de los barrios más interesantes de nuestra ciudad. Para ello hemos contado con guías de excepción: los vecinos. Las personas que habitan este barrio han acogido con gratitud el interés de todo aquel que se ha acercado a visitar la zona. Los vecinos no sólo han abierto sus casas y guiado las visitas y recorridos, también han compartido sus preocupaciones, mostrándonos lo más importante, un barrio vivo que pretende realzar su identidad. Los vecinos del Cabanyal no muestran simplemente una actitud defensiva, les preocupa, por supuesto, la transformación futura de su barrio, pero exigen del Ayuntamiento una respuesta que justifique la expropiación de sus viviendas. Es imprescindible demostrar que la futura avenida aportará grandes mejoras al barrio, y los vecinos hasta la fecha no han recibido ninguna explicación"¹⁵⁶.

L'any següent va a tornar participar a *Cabanyal Portes Obertes*. *Si las paredes hablasen* és el títol de la intervenció a la façana i interior d'una casa (*figura 7 de l'annex 4*). A partir d'un vídeo amb 20 entrevistes realitzat per una companya va extraure l'àudio de 3 d'elles (les germanes Martí). Amb dos retoladors (roig per dins i negre per a fora) va escriure el text –sobre cinta aïllant– a la façana de l'edifici i a l'interior de la casa. Des de fora –a la façana– veies el text i si volies continuar llegint-lo havies d'entrar i, un cop dins, recórrer les diferents habitacions de la casa. La Sra. Lola oferia café a la gent que entrava a sa casa i l'animava a continuar llegint el text i visitar cada indret de la casa. Ella mateixa ho explica: "El texto que comienza en la fachada, se introduce en la casa recorriendo las principales estancias de la misma. Se emplean frases literales de las personas que habitan la casa, de este modo el texto adquiere un carácter directo, en primera persona, recogiendo las opiniones de los vecinos para devolverlas a modo de voz colectiva"¹⁵⁷. La proposta de Silvana Andrés fou, doncs, "Un texto cuya lectura continuada supone una visita a una de las casas afectadas por la prolongación de la Avenida Blasco

¹⁵⁶ ANDRÉS, S. (1998): *Trabajo de Proyectos de Escultura II*.

¹⁵⁷ ANDRÉS, S. (2003): *Selección de obra*.

Ibáñez"¹⁵⁸.

L'any 2001 –després del parèntesi de l'any 2000 en què es va exposar el monogràfic de Josep Renau- Silvana Andrés va tornar a solidaritzar-se amb el veïnat del Cabanyal. Aquest cop hi va intervindre acompanyada per Dolores Furió i Gema Hoyas¹⁵⁹. Realitzaren una instal·lació sonora –amb mesures variables i 6 canals d'àudio- que porta per títol *Voces múltiples (figura 8 de l'annex 4)*. En un intent d'explicar el perquè de la seua intervenció, Silvana Andrés escriu: "La ciudad actual está siendo definida por planes urbanísticos guiados por el afán de lucro y sustentados por la especulación. Esta realidad pone en peligro barrios enteros en una dinámica de anulación de la propia identidad. La voz de los colectivos afectados es siempre múltiple. La participación ciudadana en la toma de decisiones se hace especialmente difícil cuando el poder introduce informaciones manipuladas, creando enfrentamientos entre los miembros de la comunidad. La consecuencia de ello es la incomunicación entre los afectados y la dispersión de los discursos. El proyecto surge como respuesta al plan urbanístico que se intenta llevar a cabo en el barrio marítimo de Valencia "Cabanyal-Canyamelar". Este plan contempla la prolongación de una gran avenida que destruye 1.651 viviendas, atenta contra el patrimonio histórico y divide en dos el barrio, modificando las costumbres y las formas de relación social. El trabajo en este contexto consiste en una autoinstalación en la que se confrontan las opiniones manifestadas por los habitantes del barrio, dando voz a diversos colectivos con criterios afines y contrarios. La instalación sonora está formada por una mesa redonda de madera –objeto del contexto cotidiano de la casa-, con seis altavoces incrustados en la base. Los altavoces están conectados a tres reproductores de CD. El sonido estéreo nos ha permitido trabajar los dos canales por fuente, de manera que se reproducen seis declaraciones distintas simultáneas. En el centro de la mesa, un movimiento congelado de ajedrez evoca en el espectador la idea de estrategia: la que juega el discurso del poder público frente a las voces ciudadanas. El solapamiento de las declaraciones por superposición unas veces, mediante silencio otras, crean en torno a la mesa un foro de debate que invita a abandonar la actitud de espectador pasivo y recuperar la de ciudadano

¹⁵⁸ ANDRÉS, S. (2003): *Selección de obra*.

¹⁵⁹ L'experiència, conta Silvana, va ser "molt positiva i molt bonica. Tina i Andrés (els propietaris de la casa on s'instal·là la taula) convidaven els veïns a pujar al terrat de sa casa (on hi havia ubicada la instal·lació) i, fins i tot, a beure alguna cosa fresqueta per a combatre la calor d'aquells dies de maig i juny" (Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004).

activo. El espacio que contextualiza la obra es una terraza del propio barrio Cabanyal. La casa (espacio privado), se convierte en espacio público de encuentro y de confrontación con la "realidad" concreta de "lo social". Esta instalación sonora propone una reflexión acerca de las formas de habitar la ciudad y de los lugares desde donde se generan los discursos. Una situación que compromete a la persona a abandonar la indiferencia"¹⁶⁰. Pel que fa a la descripció tècnica de la instal·lació, aquesta comptava amb 1 taula redona de fusta blanca (de 90 x 70 x 90), 6 altaveus de 3 etapes de potència, 1 amplificador de so, 1 transformador elèctric, 3 reproductors de CD, 3 CD d'àudio, diverses cadires, una taula d'escacs amb 3 peces: la reina i les 2 torres. Aquesta intervenció va tindre tant d'èxit que també va instal·lar-se a la V edició de *Cabanyal Portes Obertes: el Museu del Cabanyal*.

L'any 2003 Silvana Andrés –per a qui col·laborar amb *Cabanyal Portes Obertes* respon a una "manera d'entendre l'art més vivencial, més unit a la vida"¹⁶¹- tornà a participar amb una nova Intervenció a l'espai públic juntament amb Dolores Furió i Gema Hoyas. A l'edició número sis de *Cabanyal Portes Obertes* es va organitzar la iniciativa *Llençols per la dignitat. Llençols per la Dignitat* és un projecte artístic amb el qual es pretenia omplir els balcons i els carrers del Cabanyal d'obres d'art el suport de les quals eren llençols cedits pel veïnat del barri. Aquests llençols estaven destinats a ser lliurement intervinguts per artistes nacionals i internacionals de distintes disciplines. Els llençols tenien la pretensió de transformar els carrers en un espai expositiu d'obres d'art creades específicament per a la VI edició de *Cabanyal Portes Obertes*. I es va aconseguir. Els artistes van intervenir sobre aquests llençols i els van pintar, brodar, cosir, etc. Van realitzar diferents accions creatives per expressar la seua solidaritat amb el veïnat. Es penjaren més de 40 llençols a diferents cases de la zona amenaçada, entre els carrers Travessera de Pescadors i Amparo Guillem, des de l'altura del carrer de La Reina fins a l'interior del Cabanyal. Silvana, Gema i Dolores presentaren una transferència sobre tela (2 x 1,5 metres) que simulava un menú d'un restaurant. S'hi podia llegir: "AYUNTAMIENTO DE VALENCIA. Especialidad de la casa. Menú Especulación. Aperitivo. VENTA DE PATRIMONIO PÚBLICO "BALNEARIO DE LAS ARENAS". Plato Principal. DESTRUCCIÓN DE 1.651 VIVIENDAS. Postre. REPARTO DEL PASTEL ENTRE LAS CONSTRUCTORAS. Rehabilitación y realojo no incluidos". Una forquilla i un ganivet, tot fent referència a la gastronomia, arrodonien aquest

¹⁶⁰ ANDRÉS, S. (2003): *Selección de obra*.

¹⁶¹ Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004.

Llençol per la Dignitat (figura 9 de l'annex 4).

Cal destacar també la participació de Gema Hoyas –qui, com ja s'ha dit, va realitzar diversos projectes juntament amb Silvana Andrés i Dolores Furió- i Miguel Molina, conjuntament, per separat i juntament amb altres artistes. L'any 2001 presentaren el projecte *Dermis*: "La nostra intenció era jugar amb la idea d'arquitectura com a pell, posar al mateix nivell la pell de la persona i la pell de les cases. Col·locàrem, entre les fotografies dels éssers estimats de les tres dones que habitaven la casa, tres tipus de fotografies diferents. D'una banda (a la planta baixa), fotografies (en primers plans i plans de detall) de les mans de les tres germanes i de detalls de la casa. De l'altra (a la planta alta), posàrem fotografies de detalls de la façana de la casa, sobretot taulells ceràmics. Per últim, posàrem fotografies de les veïnes i veïns del barri amb cassoles a les mans (símbol de la lluita contra la prolongació de Blasco Ibáñez al Cabanyal)"¹⁶² (*figura 10 de l'annex 4*). A la mateixa casa –a casa Antonieta- també es va realitzar una intervenció sonora. D'un calaix mig obert eixia un àudio on s'escoltava una dona, la senyora Lola, tot parlant sobre la destrucció del Cabanyal. "y me puse aquí. Así que estoy desde antes de los 2 años. Y el 3 de enero haré 89. Así es que... Aquí nacieron mis hijos, aquí murió mi marido, aquí tengo muchos recuerdos. ¿Y qué quieren ahora? ¿Tirar la casa? ¿Y dónde me llevan a mi? Mi hermana vive arriba, otra hermana vive abajo. Estamos las tres juntas. Y después, ¿qué? ¿Qué van a hacer? ¿Un crimen? Van a hacer un crimen. Pero no es preciso hacerlo. Están, años, años, sin dar permiso el Ayuntamiento. Pero no es preciso hacerlo. Porque això és un negoci gran per a ells (...) Pero no es preciso hacerlo. Diuen que si està podrint-se. Però si estan podrint-lo ells (...) Si dicen que vendrá la avenida. La avenida hace 100 años que dijeron que se haría una...que se haría un camino hacia el Cabanyal, no una avenida. Un camino hacia el Cabanyal. Pero de avenida nada"¹⁶³. Y després ens posaran en un galliner.. Saps què és un

¹⁶² Entrevista amb Gema Hoyas a la Facultat de BBAA el 24 de novembre de 2004.

¹⁶³ Existeix un projecte traçat més al sud i lleugerament inclinat respecte al camí del Grau datat l'any 1861. Tanmateix, l'origen de l'anomenat "passeig al mar" cal situar-lo uns anys després: als inicis de 1883. És aleshores quan es manifesta l'interès municipal per la creació d'una nova via de comunicació que acoste València a les platges on passa l'estiu la burgesia. Es tracta del camí-passeig de València al Mar -des de la plaça del jardí del Reial fins a Poble Nou de la Mar-, traçat per Casimiro Meseguer. L'1 d'agost de 1983 l'Ajuntament de València va declarar d'utilitat pública aquest projecte. El traçat proposat per Meseguer -que coincidia en amplària i ubicació amb l'actual avinguda de Blasco Ibáñez- es reflectia en el plànol dibuixat per l'arquitecte municipal J.M. Cortina en 1899, amb el nom de passeig de València al Cabanyal. El passeig tenia com a pretensió connectar la ciutat de València amb el seu front marítim, constituït pels barris del Cabanyal-Canyamelar-Cap de França. Com han denunciat diverses veus (Herrero, 2003: 69), "l'evolució fins avui en dia del passeig de València al Cabanyal imaginat per Meseguer és una llarga història de falsedats respecte a la idea original". La proposta de Meseguer no es pot simplificar tot arguint que

galliner? En un galliner en posaran. Però abans que allí, manifestació, pues allà vaig jo. En una cassola i en un martell, a pegar. A la manifestació".

A *Cabanyal Portes Obertes*. IV Edició Internacional d'Art Contemporani, Miguel Molina i Gema Hoyas, juntament amb Pepe Díez, dissenyaren tres postals amb les quals incitaven a dur a terme una campanya de *mail action*. Les postals es repartiren entre la gent que va visitar el Cabanyal durant aquells dies (del 25 de maig al 17 de juny de 2001) amb un objectiu ben clar que s'explicava a les pròpies postals: "Envía esta postal y contribuirás a no borrar el mar prolongando avenidas". Una d'aquestes postals mostrava Vicente Blasco Ibáñez al Cabanyal l'any 1921 i, a sota de la imatge, es llegia: "Él nunca lo haría". A l'inrevés, unes notes aclaridores explicaven la fotografia: "Discurso de Vicente Blasco Ibáñez en defensa de las antiguas barracas, durante la fiesta de "La Barraca" en el Cabanyal mariner (mayo de 1921). Frente los discursos oficiales que ponen en boca de Blasco Ibáñez su deseo de prolongación de la avenida que lleva su nombre y que destruirá el Cabanyal, la memoria histórica les responde". Altra mostrava el carrer de Les Barques totalment ple d'aigua amb la llegenda "El mar ya está en Valencia. No, a la prolongación de avenidas que ocultan el mar". Al revers es podia llegir: "La apertura de la Calle de las Barcas como canal navegable y la reconversión del Ayuntamiento de Valencia como Lonja del Pescado, permitirá a todos los valencianos comer clóchinas del día e ir en barca hasta el Cabanyal. Érase una vez que la Calle de las Barcas de Valencia era navegable y la Plaza del Ayuntamiento el Barrio de los Pescadores. Políticos y constructores decidieron echar tierra y Valencia dio la espalda al mar. El Cabanyal nació junto al mar, pero hoy de nuevo políticos y constructores pretenden destruirlo con asfalto y bloques de cemento que nos impedirán ver a la mayoría el mar. Colorín, colorado este cuento se ha acabado". Un altra de les postals mostrava Joaquín Sorolla pintant un quadre, tot dient: "¡Amb una avinguda no n'hi ha qui puga pintar!". A sota, s'hi afegia: "Fa un segle Joaquín Sorolla a la Platja del Cabanyal treballant. ¡No va necessitar una avinguda per arribar a la mar!". A l'altra cara de la postal els autors afegiren una

buscava, únicament, un accés a les platges alternatiu al camí del Grau (actual avinguda del Port). El que aquest plantejava era convertir el nou passeig en l'espina dorsal d'un nou eixample que reomplira l'espai resultant fins al camí del Grau. A més a més, "El mateix passeig proposa una secció inspirada en les idees de la ciutat jardí: una via de 100 metres d'amplària -25 metres de calçada i, a ambdós costats, 10 de vorera, 14 de lateral enjardinat i calçada lateral de servei amb vorera, fins a completar l'amplària de referència- i a cada costat, dues illes -la primera, de 50, per a grans vil·les, i la segona de 35, per a xalets més modestos. En total, 300 metres d'amplària d'afecció en tota la longitud" (2003: 69). Tanmateix, per l'octubre de 1899, no concorre ningú al concurs públic convocat per executar el pla i és aleshores que, com a resultat d'aquest fracàs, quan l'Ajuntament de València perd l'interès en el dit passeig i comencen les alteracions.

breu explicació de la imatge que s'hi mostrava: "En la playa del Cabanyal, frente al mar que tantas veces reprodujo en sus obras de vibrante color, Joaquín Sorolla realiza uno de sus admirables cuadros valencianos" (*figura 11 de l'annex 4*).

Gema Hoyas també va col·laborar amb Ana Veintimilla a l'edició de 1999. Presentaren 3 tipus de cartells diferents. En un d'ells apareix Rita -amb bitllets en una mà i, en l'altra, una bossa amb cases a dins- i s'hi pot llegir: "Degradar para especular". Als peus de l'alcaldesa, un mapa del Cabanyal i, a sobre, un dels edificis que volen construir-se amb la prolongació de Blasco Ibáñez. Un altre mostra, senzillament, una llegenda: *Si Cabanyal es Valencia y Cabanyal da al mar ¿Para qué "Valencia al mar"?* L'últim mostra un plànol de València amb un canó -dibuixat a mà- que, des de l'Ajuntament de València, dispara bombes al Cabanyal. (*figura 12, 13 i 14 de l'annex 4*).

Miguel Molina, professor del Departament d'Escultura de la Facultat de BBAA de València, també ha promogut concerts de cassoles a *Cabanyal Portes Obertes*. L'any 1998 (concretament l'11 de desembre) va organitzar -juntament amb Leopoldo Amigo- un "Concierto para cacerolas y radios". Es va interpretar *Rita y Nerón se parecen mogollón*, per Producciones El Diu de la Bestia i *Cacerola, rola, rola*, pel grup de percussió del Ritme. Va ser a la CSO Pepica La Piona (c/Pavia, 43). Editaren cartells (*figura 15 de l'annex 4*) per anunciar l'acte en què animaven la gent a acudir-hi amb cassoles, qualsevol cosa que pogués fer soroll i aparells de ràdio (ja que van connectar en directe amb Radio Funny). A més a més Radio Funny va emetre durant els dies previs una falca, tot convocant la gent a participar-hi: "Producciones El Diu de la Bestia en colaboración con Radio Funny retransmitirán en vivo y en directo el viernes día 11 a las 20 horas desde *Pepica La Piona* la obra contestadora y contestataria *Rita y Nerón se parecen mogollón*. Concierto para cacerolas y radios desde el Cabanyal. No lo olvides. El viernes a las 20 horas te esperamos".

En el *happening* que es va realitzar, Miguel Molina, disfressat de Nerón, telefonava a Radio Funny per fer una petició musical. Aquest és el diàleg:

- Esto es Radio Funny en FM 105.3. En Radio Funny hace 20 grados fuera de nuestro estudio en esta soleada tarde del febrero valenciano. Y sabéis que podéis

llamar a nuestro programa al 963692283. Nuestras peticiones del oyente. Peticiones del oyente al 963692283.

(Riiinnnnng, riiiiinnnnng)

- Y aquí está nuestra primera llamada. ¿Con quien hablo?

- Ave Radio Funny. Oye, soy Nerón. Te *salutan* del tercer milenio antes que este.

- Hola Nerón, ¿cómo estamos? ¿Tienes alguna petición para este programa?

- Pues yo quisiera dedicar una canción a mi colega en dictaduras y destrucciones Rita Barberá. El tema pertenece a las Producciones El Diu de la bestia que se intitula *Rita y Nerón se parecen mogollón*. Tú sabes, oyes, que también quise hacer grandes avenidas que iban al Mare Nostrum. Que por eso quemé Roma, que eran casitas antiguas etruscas. Y a más eran analfabetos que sólo hablaban dialectos del latín. Vamos, en un latín vulgar. Era algo así como el Cabanyal, según tengo entendido. Pero los romanos se rebotaron y me apuñalaron. Así que Rita, por ti, por mí, antes de que te aticen con una cacerola y te tiren de la poltrona, te dedico esta canción musical. Besitos de Nerón, *morituren te salutan*.

- Pues allá vamos con la petición de Nerón dedicada a Rita Barberá. *Rita y Nerón se parecen mogollón*.

Conta Miguel Molina que fou una experiència molt interessant i divertida: "Yo me vestí de Nerón (...) Vino mucha gente (...) Aunque hubo un problema con la conexión radiofónica, porque en el sitio donde estábamos no se escuchaba bien, fue todo un éxito"¹⁶⁴.

Altra de les artistes que ha participat a *Cabanyal Portes Obertes* és Silvia Molinero Domingo. Silvia, qui actualment realitza la seua tesi al Departament d'Escultura de BBAA, del qual és

¹⁶⁴ Entrevista amb Miguel Molina a la Facultat de BBAA el 24 de novembre de 2004.

becària, conta sobre la seua participació que "la primera de ellas fue en 1999, en la II Edición de *Cabanyal Portes Obertes*, aportando una fotografía en blanco y negro titulada *Enmascarando una carencia*, de 100 x 100 cm., en la que se apreciaba en detalle dos manos unidas cogiendo numerosos moldes de fragmentos de dedos humanos. La eliminación de la información de color de la fotografía, hacía dificultosa la identificación de las partes corporales reales y ficticias. Se entremezclaba los detalles de fragmentos mutilados y aquellos dedos que emergían de la propia mano. Su ubicación fue en un domicilio privado de una vecina del barrio, que con su ayuda decidimos colocarla sobre un gran aparador que tenía en una salita (no quisimos colgarla, ni darle protagonismo, sino más bien camuflarla). La imagen parecía como si hiciera las funciones que normalmente hacen los espejos de un aparador"¹⁶⁵ (*figura 16 i 17 de l'annex 4*).

Aquesta jove artista va tornar a intervindre dos anys més tard, aquesta vegada acompanyada pel seu germà: "La siguiente colaboración fue en 2001, en la IV Edición de *Cabanyal Portes Obertes*. Realicé junto a mi hermano, Javier Molinero Domingo una serie de recortables titulados *La cacerola abollada*, de las casas que forman el plan de la prolongación del paseo marítimo. Fotografiamos la fachada de las viviendas con la ayuda de un plano en el que señalaba la propuesta de prolongación. Las imágenes las tomamos desde el punto de vista más frontal que pudimos, ya que sobre estas imágenes re-dibujaríamos estas viviendas. Una a una, en el ordenador, fuimos dibujando las fachadas; con los detalles que las hacían propias, como por ejemplo el diseño de los azulejos, la forma de las barandillas de sus balcones, los ladrillos a cara vista, las señales luminosas (si se trataba de un comercio), etc. Tras tener todos estos planos añadimos solapas, e hicimos el conjunto de las fichas para su colección. Cada una de las viviendas-recortables tenía un número y se colocaron en varias viviendas para su venta. La recaudación de la venta de estas tirada de 100 fichas, fue destinada a la plataforma *Salvem el Cabanyal*. La intención es que el visitante a esta jornada pudiera hacerse con una o varias fichas de las viviendas y en su domicilio pudiera recortarlas, pegarlas e incluso montar este barrio, ofreciendo en las láminas los detalles de estas casas. Quisimos ayudar a la plataforma, en su empeño de que los visitantes se hicieran cargo de lo que supone la destrucción de este barrio, pero desde el punto de vista contrario, desde su construcción (a modo lúdico, como un juego de recortables al uso). Con el esfuerzo de recortar, doblar las solapas hendidas y construir

¹⁶⁵ Correu electrònic enviat per Silvia Molinero el 10 de gener de 2004.

podríamos hacer que alguien reflexionara acerca de la propuesta del Ayuntamiento de Valencia. En las láminas incluimos una leyenda que decía: "¡Coleccionalos! Ficha de la colección "La cacerola abollada", número 6, calle Reina 29*, Valencia. (*cada número era una dirección distinta). Esta ficha pertenece a una colección. Cada una de ellas contiene los recortables pertenecientes a diversas viviendas de la Trama histórica del Cabanyal, las cuales pretenden ser derribadas por el Plan Urbanístico de Valencia. INSTRUCCIONES: Para construir los montables, debes recortar las piezas por la línea de puntos, con cuidado de no deteriorarlos. Pon una línea fina de pegamento en las solapas de las piezas y procede a su pegado. Procura que quede perfectamente ajustado a los lugares marcados con las mismas letras. Haz presión para conseguir un buen pegado y deja secar. ¡Disfruta de las viviendas de nuestro barrio!". De modo espontáneo los dueños/as de las viviendas que acogieron esta serie de recortables, mostraban junto a las láminas alguno ya montado. Una pareja de vecinos hicieron toda la colección y la enseñaron sobre su mesa de comedor. Este trabajo fue muy bien aceptado y valorado por los vecinos. Por los comentarios que nos hicieron llegar las láminas fueron acogidas pronto por el público visitante y se agotaron antes de que finalizaran los días de apertura de las viviendas"¹⁶⁶.

L'última intervenció de Silvia Molinero –fins a la data- fou a la VI edició: "En el 2003 participé en VI Edición de *Cabanyal Portes Obertes*. Se me invitó a colaborar dándome un camisón y una sábana usada. Tanto el camisón, como la sábana eran pertenencias de un vecino/a anónimo del barrio. La propuesta consistía en la intervención de estos materiales para su exhibición durante una semana en los balcones del barrio. La sábana la hice junto a Blanca Montalvo. Juntas realizamos una performance documentada en la que vestidas con camisón blanco (igual que la sábana) y con dos rotuladores, uno negro y otro rojo, manteníamos una conversación escrita. Las premisas, antes de realizar la performance, fueron tres, una no salirnos físicamente de los límites de la sábana, la segunda no movernos una vez arrodilladas o sentadas sobre la sábana y la última no establecer comunicación oral, sino que todo lo que teníamos que decirnos lo hiciéramos escribiéndolo. Queríamos dejar patente el carácter íntimo de un elemento propio de una cama particular y de unos vecinos, que seguramente durante la noche también comentan aspectos de la prolongación. Con respecto al camisón, lo teñí de color rojo y cosí en el lado izquierdo del pecho multitud de cascabeles. Una vez finalizado el camisón, paseé por el barrio.

¹⁶⁶ Correu electrònic enviat per Silvia Molinero el 10 de gener de 2004.

Los cascabeles generaban ruido cuando me movía o andaba...lo que creo hacen muchos ciudadanos/as del barrio del Cabanyal. Fue un modo de dar sonido a esas manifestaciones y opiniones que se suceden continuamente en el barrio, un tema que no deja indiferente y que en cada esquina puedes escuchar. Finalmente ambos trabajos se mostraron colgados de los balcones de la calle de la Reina"¹⁶⁷.

Dolores Furió, a més d'intervenir-hi conjuntament amb Silvana Andrés i Gema Hoyas, ha intervingut individualment al Cabanyal. L'any 1999 va presentar *Geografías*¹⁶⁸, un vídeo en color, sense so, de 3 minuts de durada (*figura 18 de l'annex 4*). Dolores explica així la seua obra: "Nos encontramos ante una secuencia de imágenes que reproducen el perfil de dos mujeres en primer plano. Una de ellas comienza a inflar su globo rojo. Conforme va creciendo el globo rojo, ocupa progresivamente el espacio de la pantalla y desplaza del plano al otro personaje. A continuación la secuencia se repite, ahora es la segunda mujer quien realiza idéntica acción con el mismo resultado. Una a otra se van desplazando sucesivamente hasta quedar su rostro fuera del encuadre (fuera de campo). La acción de estas mujeres remite a la lucha por el espacio vital. Ese lugar en el que confluyamos con nosotros mismos, ese refugio de soledad, territorio donde poder reflexionar, tantas veces transgredido y desplazado"¹⁶⁹.

Vicente Ortiz, professor també de la Facultat de Belles Arts de València, és un altre dels artistes que ha col·laborat amb la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. L'any 1998 va realitzar la instal·lació *¿Cuál es el límite?* (*figura 19 de l'annex 4*). Es tracta de dos projeccions de diapositives sobre una pantalla translúcida. Ortiz defineix així el contingut i el perquè de la seua obra: "Cuál es el límite..., al igual que Vigía, es una obra que se vincula socialmente con la lucha de un barrio de Valencia, el Cabanyal, por impedir que sus casas, declaradas de interés cultural, sean convertidas en una avenida. En este contexto fue presentada en la exposición de Puertas Obiertas 1998 realizada en casas particulares del barrio. 1. Nos encontramos ante una

¹⁶⁷ Correu electrònic enviat per Silvia Molinero el 10 de gener de 2004.

¹⁶⁸ *Geografías* també es va exhibir a "Ofelias y Ulises. En torno al arte español contemporáneo". 49ª BIENAL DE VENEZIA. Aquesta bienal, organitzada pel Ministeri d'Afers Estrangers i la Fundació BBAA, es va celebrar de l'1 de juny de 2001 al 31 de novembre de 2001 a l'Antico Granieri di Venezia (Isla La Giudecca). Posteriorment també ha tingut altres itineràncies.

¹⁶⁹ Document de l'artista.

instal·lació on *la imatge* no és de televisió, sinó de 2 projeccions de diapositives que gràcies a una unitat de fundides, se crea la sensació de moviment. La seqüència mostra a una "escarbadora" en la platja amb una duració de 4 min., després apareixen les paraules "quàl és el límit", així succeïment. La imatge és únicament visual. 2. les 2 projeccions se funden en una sola pantalla que constava de una tela semitransparente, ja que les imatges debíen veure per el costat oposat al de la projecció. 3. Quàl és el límit..., no combina *objets*, tan sol es projectada en el buit de una finestra. 4. *El espai expositiu* és fonamental en esta obra, la projecció és vista en la finestra per el costat de la carrer, quedant totalment integrada en la façana de una casa del Cabanyal. Pese a ser un espai públic i exterior la obra sol podí veure a partir del atardecer al caure la oscuritat de la nit. 5. *El espectador* sol podí observar la obra desde el exterior, pero su visió de la finestra podí dar una idea del sentimient existent en el interior de estas casas"¹⁷⁰.

7 anys de *Cabanyal Portes Obertes* donen per a molt. Tot seguit es repassen, breument, cadascuna d'aquestes edicions. Un passeig virtual que, malgrat intentar ser una aproximació a totes i cadascuna de les edicions de *Cabanyal Portes Obertes*, no pot arribar a transmetre què és *Cabanyal Portes Obertes*. Per a saber-ho cal veure-ho, cal viure-ho.

Primera edició

Entre els dies 10 i 17 de desembre de 1998 va tenir lloc la I edició de *Cabanyal Portes Obertes*. En aquella primera edició es varen veure desbordades totes les previsions, fins i tot les més optimistes. Hi participaren un total de 172 artistes. 25 cases s'obriren al públic per acollir esta primera edició. A més a més, els carrers i les places del Cabanyal també s'ompliren d'intervencions, actuacions de teatre, música, *performances*... Fins i tot uns quants locals i el casino van albergar les activitats artístiques que conformaren el naixement, l'any 1998, de *Cabanyal Portes Obertes*. Foren dues setmanes "que van convertir el barri en una successió emocionant de mogudes i d'activitat" (2003 : 7).

Hi participaren, com s'ha dit, un total de 172 artistes en diferents modalitats artístiques "desde la escultura, la música, la pintura, la fotografia, el performance, la instal·lació, la arquitectura, la ceràmica, el vídeo, el teatre y la danza (*que*) reflexionan sobre la idiosincrasia del propio barrio

¹⁷⁰ Document de l'artista.

interviniendo tanto en espacios públicos como privados", es diu en el cartell anunciador d'aquella primera edició de *Cabanyal Portes Obertes*. Cartell que, any rere any, tot optimitzant recursos i estalviant diners, ha servit alhora de cartell i de programació de mà.

Hi intervinen: Aldo Carbonell (pintura), Tormo i Javier Civera (mural), Ana Teresa Ortega (fotografia), Ana Veintimilla (intervenció en diversos espais), Anja Krakosky (instal·lació), Araceli Doming, Ángeles Ródenas, Inma Alberola, José Bolichez, Laura Silvestre (intervenció), Artur Heras (instal·lació), Aura Ajo i Cheles Martínez (intervenció), Beatriz Ballester (intervenció), Carola Crespo i Joan Verdú (pintura), Chapi (*performance*), Cheles Tortosa (instal·lació), Chapi Garrido (instal·lació), Consuelo Calvete (intervenció), Cul de Sac (intervenció), Daniel Urta (escultura), Diego Díaz, Clara Boj, Isabel León, Águeda Bañón (mural), Dorothee Fitchmüller (instal·lació), Eric Chavanne "Tiani" (instal·lació), estudiants de la Facultat de Belles Arts de Sant Carles de València coordinats per Joan B. Peiró (mural), estudiants de Belles Arts de la Facultat d'Altea (*performance*), Evaristo Navarro (instal·lació), Grup Abraçat (*performance*), Ica García (pintura), Jesús Villanueva (instal·lació), Joan Casellas (*performance*), Joan Llavería (fotografia), José Cueto, José Juan Martínez (*performance*), José Maldonado (pintura), José Maldonado (pintura), Juan Hernández (mural), Luisa Rabbia (instal·lació), María José Narbona (*performance*), María Zárraga, Marina Suñer i Fernando Santapau (*performance*), Marisa Monleón (intervenció), Marta Lacambra i Margalida Rotger (intervenció), Morella Jurado (instal·lació), Ortega, Marina Suñer i Dani Martínez (*performance*), Paco López (instal·lació), Pedro Pérez Boy (intervenció), Pepe Romero (instal·lació), Rafa Corbera (intervenció), Ramón Pérez Carrió (escultura), Raquel Donaire (instal·lació), Salomé Cuesta (intervenció), Sara Martínez (intervenció), Silvana Andrés i Elba Torres (intervenció), Susana Romanos (intervenció), Toshiyuki Iwasaki (pintura), Vicente Ortiz (projecció audiovisual), Wu Yu-Chien (intervenció), Xavi García (instal·lació), etc.

A més a més, també van haver-hi representacions teatrals (*Ligazón, Viaje Submarino de Cuchufleta y Bombalino, Cuentacuentos, títeres y pallasos*), concerts (Front Semicorchea d'Alliberament Nacional), dansa (Jornada de dansa a càrrec de l'Associació de Professionals de la Dansa), conferències (*El paseo València al mar: ambigüitats, confusions i especulacions*, a càrrec d'Adolf Herrero)

Segona edició

Entre el 25 de setembre i el 15 d'octubre de 1999 va tenir lloc la II edició de *Cabanyal Portes Obertes*. Hi participen, segons consta al programa-cartell, "230 projectes que inclouen diferents manifestacions artístiques: escultura, música, pintura, fotografia, ceràmica, teatre, còmic, circ, cinema, performans, arquitectura, etc. Estes manifestacions reflexionen sobre la participació ciutadana en la presa de decisions que afecten el nostre futur i intervenen tant en espais públics com privats"¹⁷¹.

Foren molts els artistes que participaren en aquesta segona edició de *Cabanyal Portes Obertes*, alguns per segon any consecutiu i d'altres per primera vegada. Tots ells contribuïren a fer créixer, en quantitat i qualitat, una mostra que any a any va consolidant-se. Entre els artistes que hi participaren trobem Carmen Calvo (fotografia), Elena Uriel (instal·lació fotogràfica), Circo Interior Bruto (performance), Carmen Michavila (instal·lació), Dolo Navas (instal·lació), Gilberto Esparza (instal·lació), Gema Hoyas i Miguel Molina (instal·lació), Donas Mòbils (teatre), Laboluz (instal·lació), Jesús Castellano (intervenció), Paco López (instal·lació), Miquel Guillem (intervenció), Marta Lucas (intervenció), Maribel Doménech (fotografia), Mª Carmen Giménez i M^a del Mar Segarra (intervenció), Javier Paton (performance), Paco López (intervenció), Rafael Corvera (instal·lació), Leopoldo Amigo, Francisco Leonarte i Miguel Molina (concert-performance), Raul Moya (mural), Rogelio López Cuenca (intervenció), Wu Yu-Chien (intervenció), Sarela Simón (instal·lació), Sara Martínez (instal·lació), Guadaíde Aguilars (mural), estudiants de l'Escola d'Arts i Oficis de València coordinats per Jaime Giménez de Haro (mural), Amparo Carbonell (intervenció), Amparo Chacón (instal·lació), Amparo Tormo (escultura), Bernardo Tejeda (instal·lació), Candela (pintura), Carmina Garcia i Alvaro López (instal·lació), Celeste Garrido (intervenció), Celeste Garrido (intervenció), Cristian Alabau (pintura), Cul de Sac (intervenció), Pablo de la Torre i Jaime Martínez (instal·lació), Delia Díaz (escultura), Evaristo Navarro (intervenció), Herminia Martínez (fotografia), Isabel Tristan (pintura), Jaime Jiménez (escultura), Julia Galán (fotografia), Juví (pintura), Kan Sheng Lin (performance-intervenció), Grupo La Fragua (dibuix), Margarita Borja (pintura), Mercé Sancho (escultura), Monique Bastiaans (instal·lació), Ortega (intervenció), Paco López (intervenció), Pepe Miralles, Juan Bernardo Pineda, Rafa Verdejo, Ricardo Bochons, Salomé Cuesta, Silvana Andrés, Gema Hoyas, Dolores Furió, Silvia Martí, Tere Martínez, Uli Swanders, Vicene Ortíz, Werner Morón,

¹⁷¹ Cartell de la II edició de Cabanyal Portes Obertes

Willy Ramos, Ximo Lizana, etc.

A més a més, es va organitzar també un cicle de conferències sota el títol *Participació ciutadana: urbanisme, art, política*. Hi participaren els arquitectes Tato Herrero, Vicente Vidal, Mario Gabiria i Javier Garcia Bellido; les polítiques Ana Noguera (PSPV) i Glòria Marcos (EU-L'Entesa); el sociòleg Josep Vicent Marqués i les artistes Ester Shalev i Concha Jerez, José Luis Brea i el compositor José Íges. També es va comptar amb l'actuació musical, entre d'altres, de Carles Enguix i Xavi Moreno.

Tercera edició

Del 15 de maig al 4 de juny de 2000 es va celebrar la III edició de *Cabanyal Portes Obertes*, dedicada a Josep Renau. Aquest monogràfic fou la retrospectiva més completa que s'ha realitzat a la ciutat de València de l'obra d'aquesta figura tan representativa.

L'exposició estava dividida en vuit sèries de cartells i fotomuntatges que feien un recorregut cronològic per l'obra i les tendències de l'artista, des dels seus inicis en el camp de la publicitat i la seua obra política, fins a la producció cartellística per al cine i *The American Way of Life* (1949-1967).

Per a preparar l'edició de *Cabanyal Portes Obertes* de 2000, la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar es va posar en contacte amb la Fundació Josep Renau, que va cedir 106 obres originals d'aquest artista valencià. Obres, totes elles, referents a la implicació de l'art i els artistes en els processos de transformació social.

La mostra estava composta per:

- Cartells de publicitat
- Els manaments
- Obra política
- *Trece puntos de Negrín*
- Cartells de cinema
- *American Way of Life*
- Fotomuntatges

- Sobre Alemanya

11 foren les cases del Cabanyal que acolliren les 106 obres de Renau: Cartells de publicitat (carrer La Reina, 100); Els manaments (carrer La Reina, 135); Obra política (carrer La Reina, 157); *Trece puntos de Negrín* (carrer La Reina, 178); Cartells de cinema (carrer José Benlliure, 214; carrer Els Àngels, 33; carrer Escalante, 195); *American Way of Life* (carrer Els Àngels, 45 i 32); Fotomuntatges (carrer Sant Pere, 83); Sobre Alemanya (carrer Sant Pere, 89).

Renau, en tornar de l'exili, va esdevenir un punt de referència per la seua participació a les reivindicacions ciutadanes. D'ací el fet de dedicar-li un monogràfic al Cabanyal. Si hagués estat viu, de ben segur s'hauria sumat a la lluita de les veïnes i els veïns d'aquest barri. Emilio Martínez recorda, com a especialment important, "la defensa del paratge natural del Saler, de València, amenaçat urbanísticament en la dècada de 1970 per les oligarquies immobiliàries valencianes i que va suposar la primera gran mobilització guanyada per la reivindicació al carrer de milers de ciutadans quan l'època democràtica s'acabava d'encetar" (2003: 7).

Manuel Talens, en un article publicat a El País també recorda la participació –activa i artística– de Renau en la lluita per la recuperació del Saler: "*Recollons Beach* es una litografia de Josep Renau en la que el pintor se alzó en 1977 contra el expolio de El Saler por parte de esos buitres que son los especuladores inmobiliarios. Al fondo está el mar, en el cielo un cometa con el murciélago y la senyera y, sobre un verde prado artificial para disfrute de ricos, un palo de golf en forma de humeante fusil golpea una pelota que adopta en su vuelo las fases lunares. Soñar es engañoso, parece decirnos, pues mientras miramos embobados la luna de Valencia, a ras de tierra nos roban el patrimonio común. Con este cuadro, y con tantos otros, Renau demostró ser un artista comprometido. Pero *Recollons Beach* es más que un ejemplo de arte al servicio de la gente. Es un símbolo, una hermosísima metáfora de lo que está pasando actualmente en el barrio costanero del Cabanyal, que la alcaldesa y los buitres locales amenazan con abrir en canal para construir un remedo de Benidorm. El negocio se cifra en cientos de miles de millones"¹⁷².

¹⁷² TALENS, M.: *Recordando a Zola*. El País, 13.06.2000.

Aquesta exposició – que va tindre una acollida molt bona- comptà amb un catàleg realitzat conjuntament per la Universitat Politècnica de València i per la Universitat de València: *Renau. III Cabanyal Portes Obertes*. Publicat al catàleg apareix el text *Milícia de la nova cultura*, d'Eliseu T. Climent, on diu de Josep Renau que "va practicar l'art del poble i per al poble, un art col·lectiu eminentment humà (...) Un art al capdavant de missatge, conscienciator i, diguem-ne, didàctic (...) l'home, com a potencial creador, havia de posar la seua arma al servei del poble; ha d'esdevenir, com bé va dir Joan Fuster del mateix Renau, un "combatent amb armes plàstiques (...) l'art ha de comprometre's amb els moviments socials, captir-los, ser-ne part"¹⁷³.

Quarta edició

Del 25 de maig al 17 de juny de 2001 es duu a terme una nova edició de *Cabanyal Portes Obertes*, la IV. L'edició de l'any 2001 -a conseqüència de la nombrosa participació d'artistes i col·lectius nacionals i internacionals¹⁷⁴- se celebrà sota el títol "*Cabanyal Portes Obertes. IV Edició Internacional d'Art Contemporani*". Aquesta quarta edició, tal com resa la programació, "...compta amb la participació de més de 280 artistes, que han manifestat el seu interès i acord amb les reivindicacions de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, entitat que des de 1998 du a terme diverses actuacions per defensar el patrimoni històric i artístic del poble i lluita contra la injustícia que suposaria l'enderrocament de 1.651 vivendes"¹⁷⁵.

Entre els artistes que hi participaren destaquen Adolfo Crespo, Estebandido i Juanjo Ubeda (música), Alex Francés (fotografia), Alí Messaoudi (intervenció), estudiants de l'Escola d'Arts i Oficis de València coordinats per Jaime Giménez de Haro (intervenció), Ana Teresa Ortega (fotografia), Ana Veintimilla (instal·lació), Anjia Krakowky (fotografia), Antoni Muntadas (intervenció), Blanca Montalvo (fotografia, instal·lació), Carmen Calvo (pintura), Carmen Sevilla (instal·lació), Cecilia Bergamín (fotografia), Charo Peiro (escultura), Clara Albacete (instal·lació), Colectivo Barrio Virolla (instal·lació), Colectivo Polp Fiction (performance), Concha Jerez (instal·lació), Cristina Blasco (música), Cul de Sac (fotografia), Darío Corbeira (instal·lació), Dora García (fotografia), Elena Cabello i Ana Carceller (fotografia), Elena Marco (instal·lació), Elías

¹⁷³ CLIMENT, E.: *Milícia de la nova cultura*, dins de *Renau. III Cabanyal Portes Ofertes* (2000). Ed. Universitat de València-Universitat Politècnica de València. València. Pàg. 23.

¹⁷⁴ Hi participaren artistes valencians però també marroquins, cubans, estadunidencs i grecs.

¹⁷⁵ Cartell de la IV edició de Cabanyal Portes Obertes

Pérez (fotografia), Empar Cubells (instal·lació), Equipo Límite (pintura), Hens Hurteman (pintura), Evaristo Navarro (escultura), Fran Morán (escultura), Francisco Felipe (instal·lació), Francisco Sanmartín (instal·lació), grup de veïns (performance), Grupo ED (intervenció), Grupo mural (mural), Herminia Martínez (instal·lació), Iñaki (intervenció), Isabel León, Fabián Martínez, Humberto Planas, Michel Acosta i Marta Bilbao (intervenció), Joan Casellas (performance), Joan Llaveria (escultura), Joan Peiró (fotografia), Joan Vicent (intervenció), Joaquín Aurelio (escultura), José Cueto (fotografia), José Luis (intervenció fotogràfica), Juan Ribes i Magdalena Morata (vidreres), Juan Abril (escultura), Juví Galán (pintura), Kurd y Glam Clan (música), La panda del Oso (música), Lidia (instal·lació), Lupe Godoy (pintura), M^a del Mar Jiménez i Mª Carmen Segarra (instal·lació), Mª José Zanón (escultura), Mar Navarro (instal·lació), Maria Calvete (instal·lació), María Gracia Spera i Julie Caves (instal·lació), María Olmos (taller), Marina Eva Scarpatti (instal·lació), Marisa Fernández (instal·lació), Mavi Escamilla (pintura), Miquel Guillem (instal·lació), Miguel Romero (pintura), Modern Fi (pintura), Monique Bastiaans (intervenció), Nestor San Miguel (pintura), Pedro Ortuño (instal·lació audiovisual), Pepe Grafia (escultura), Pepe Romero i estudiants de la Facultat de Belles Arts Sant Carles de València (intervenció), Proyectos I B (intervenció), Rafa Garay (fotografia), Raquel Velasco (instal·lació), Ricardo Bochons (instal·lació), Ricardo Vilar, Verónica Leonetti, Vicente Aranaga, Ruth Anna Detzer, Paul Hurt i Judith Tremer (intervenció), Rocio Peña (intervenció), Rocio Villalonga (fotografia), Rosina Santana (intervenció), Ruben Tortosa i Willy Ramos (Dibuix-collage), Santiago Polo (escultura), Semiramis Alvarado (intervenció), Silvana Andres, Dolores Furió i Gema Hoyas (instal·lació), Silvia Molinero (instal·lació), Teta Makris (pintura), Tres Teatre (teatre), Yolanda Herranz (instal·lació), etc.

Aquesta edició va comptar amb la visita de més de 8.000 persones. Tot un èxit. *Cabanyal Portes Obertes* va concloure amb un acte poètic amb la participació de 26 poetes, entre ells Marc Granell, Ramon Guillem, Albert Garcia i Antoni Albalat. Tampoc no va faltar la música de mà de Julio Bustamante, Carlos Carrasco i Carles Marquina.

Cinquena edició

Del 4 al 19 de maig de 2002 arriba la V edició de *Cabanyal Portes Obertes* sota el títol *Museu del Cabanyal*. Un veí del barri va cedir un edifici de tres altures que es va ocupar temporalment. A l'edifici, convertit temporalment en museu, es van crear diferents seccions a partir del material

que les veïnes i els veïns del barri hi van aportar, material que girava al voltant dels elements significatius del Cabanyal: l'arquitectura; la ceràmica; la vinculació amb la mar; les manufactures pròpies del barri, com ara la de l'elaboració del tabac; la cultura; l'escola i el moviment veïnal dels últims anys. També es van tornar a exposar algunes de les instal·lacions més significatives d'edicions anteriors i una petita mostra de diferents artistes residents al barri.

Amb motiu d'aquesta edició de *Cabanyal Portes Obertes* l'artista Rosina Santana va escriure *Matèria i antimatèria: El museu del Cabanyal*, on diu: "És rar entendre "un museu" com un acte de resistència comunal: un museu és, comptat i debatut, l'expressió màxima dels judicis de l'artjerarquia dominant, on s'emeten els edictes que poden "fer" o "desfer" l'artista-estrela en voga. És l'immoble urbà on es "conserva" i es fa el treball de "conservadora" de la cultura, definida com els objectes i documents que transmeten una sèrie d'idees i valors importants definits per aquells que decideixen el que s'admet al museu, el que queda fora, i el que s'hi promou o exposa. Vaig pensar que una analogia, que ens pot ajudar a entendre el marc teòric d'aquesta obra, prové de la física quàntica. La matèria i l'antimatèria són elements complementaris –en què un d'aquests és reflex de l'altre però en imatge negativa. Veig el museu del Cabanyal en aquests mateixos termes: ha sigut la imatge del negatiu del museu on l'organització, l'estructuració, i el contingut (fins i tot usant el mateix llenguatge museístic) subverteix el concepte amb funcions oposades a les que operen en el museu tradicional" (2003: 81). El text continua així: "el museu tradicional es nodreix dels mites socials com a base per a definir que és de valor o que no ho és, i digne de ser conservat. En el Museu del Cabanyal l'autoritat de curadoria emana no d'un títol d'una càtedra sinó de les històries orals viscudes i verificades per mitjà de títols de propietat antiquíssims i fotografies personals de residents de les cases en perill de destrucció. Si en el museu tradicional és el donatiu substancial de la gran empresa el que crea les possibilitats i guanya poder i influència, en el Museu del Cabanyal és la participació ciutadana la que crea el museu. Si el museu tradicional posseeix el planter dissenyat per un famós arquitecte, el Museu del Cabanyal se situa en un edifici ubicat en la mateixa ruta del pla de demolició, en el carrer de La Reina, el qual també serà afectat pel pla urbà" (2003: 84).

Sisena edició

Del 13 al 22 juny de 2003 es va realitzar l'edició VI de *Cabanyal Portes Obertes*. Com diu el programa (que serveix, alhora, de cartell): "L'edició d'enguany se centra en tres projectes

complementaris que ens asseguruen dos caps de setmana de diversió i convivència creativa. Les *Arts Escèniques*, que sempre han estat presents, en les seues diverses manifestacions, a les nostres jornades, seran l'eix sobre el qual girarà enguany la nostra proposta. I ens hem preparat a fons. Tenim un escenari nou i hem convidat una bona cola d'amics per a ficar damunt les taules totes les tensions i esperances d'un col·lectiu en lluita. El potencial transformador del teatre com a reflex immediat de la societat en què es genera és el que busquem. Més que destacar alguna de les figures que ens visitaran, creguem que el més important és l'heterogeneïtat de les propostes que es arriben, solidàriament, fins i tot de més enllà de les fronteres espanyoles. Tindrem de tot i per a tots els públics, amb una intensa programació que inclourà un total de dinou espectacles teatrals i set actuacions musicals repartides en dos caps de setmana (i un dijous) molt intensos. Si el teatre es representarà, bàsicament, a l'Antic Escorxador, *Paladars* obre de nou les portes de les nostres cases per a oferir als visitants la possibilitat de gaudir d'un altre art; el de la cuina. Hem convertit set cases en improvisats restaurants on podreu tastar les excel·lències de la cuina casolana del Cabanyal. Aquesta vegada els artistes seran els propis veïns que, amb les seues propostes, ens faran difícil triar on dinem cada dia. Per arrodonir l'esdeveniment, omplirem els nostres balcons amb els *Llençols de la Dignitat*, una gran instal·lació al carrer, realitzada per tots aquells artistes que han volgut participar en la creació d'obres d'art sobre els llençols que els veïns han posat a la seua disposició. *Cabanyal Portes Obertes* és un projecte d'intervencions artístiques autogestionat, voluntari, finançat pels propis veïns, amb la complicitat dels artistes, cadascú aportant allò de què disposa: sa casa, el seu temps, el seu treball. Ací estem oferint cultura popular i participativa per a cridar l'atenció sobre les realitats i les expectatives que el projecte de prolongació de l'avinguda de Blasco Ibáñez genera al nostre barri. Ací estem i ací estarem, perquè la nostra lluita és justa i la raó ens acompanya..."¹⁷⁶.

Pel que fa a les arts escèniques, la sisena edició de *Cabanyal Portes Obertes* va oferir als visitants teatre, *clown*, música, titelles, *performances*. De la mà de Gabi Fariza, Aina Compte, Alfonso Asenjo, Esther Perales, Jonathan Pocovi, Heinke Ascherman, Paco Vila, Susana Barranco, Xavi Castillo, The Groove Project, Grupo de Teatro Chapao, Edu Borja, Tintxi, Maralvent, Oscar Briz, Bombalino i Cuchufleta, Teatro del Piccione, Tenderete, Paco Peralta,

¹⁷⁶ Cartell de la VI edició de Cabanyal Portes Obertes.

Bibí González i Jorge Benglini, Paco Gisbert, Josep Manuel Cassany i Lola López, els visitants que aquells dies s'aplegaren a l'antic Escorxador del Cabanyal, convertit en teatre, pogueren gaudir, un any més, de les propostes culturals que s'oferiren des de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar.

El mateix programa també explicava què és i què es pretén amb *Llençols per la Dignitat i Paladars* al Cabanyal, dues iniciatives noves d'aquella edició de 2003. Dues iniciatives originals que demostren que *Cabanyal Portes Obertes* no s'ancora, que mira endavant, sempre.

"*Llençols per la Dignitat* és un projecte artístic que omplirà els nostres balcons d'obres d'art fetes sobre la base de llençols que els veïns del barri han donat per a ser intervingudes per artistes nacionals i internacionals de diverses disciplines. Els llençols transformaran els nostres carrers en un espai expositiu d'obres d'art creades específicament per a aquesta VI edició de *Cabanyal Portes Obertes*. Els llençols són un teixit vinculat a la casa i el seu ocupant, pertanyen a la nostra esfera privada, tenen una estreta relació amb nosaltres, en contacte amb la nostra pell, conviuen amb nosaltres, en el nostre llit i ens han cobert el cos mentre descansàvem o dormíem. D'altra banda, moltes vegades han estat confeccionats per les nostres mares, i ens parlen tant de la personalitat de qui els ha fet, com de la persona que els està utilitzant, amaguen històries. Són testis muts de la nostra vida i, al final, de la nostra mort. Els artistes intervindran sobre ells pintant, cosint, brodant...realitzant una acció creativa que expressarà la seua solidaritat amb els veïns. Penjarem més de quaranta llençols als balcons de les cases de la zona amenaçada, entre la Travessia dels Pescadors i el carrer La Reina cap a dins del Cabanyal. Aquest teixit de dimensions humanes, que pertany a la nostra esfera privada, servirà per manifestar públicament la unió entre veí i artista en la lluita del barri per una vida digna, per la preservació i rehabilitació d'aquest barri històric que mereix seguir viu"¹⁷⁷.

Entre els llençols que es penjaren durant aquests dies a les façanes de les cases del Cabanyal hi havia de compromesos amb la lluita veïnal i altres de temàtica més lliure, més decorativa o estètica. Entre un total de 40 es pot destacar, per exemple, el dissenyat per Joan Genovés, qui va passar la seua infància a aquest barri ara amenaçat. Genovés, al seu llençol, va enllaçar en una cadena humana els ciutadans que feia unes dècades fugien cap als límits del llenç. A altre

¹⁷⁷ Cartell de la VI edició de Cabanyal Portes Obertes.

llençol, juntament amb una imatge impresa de diferents torres de pisos, s'hi podia llegir: "Puedes comprar una casa pero no un hogar". Altre llençol, inspirat en l'article 46 de la Constitució espanyola, proclamava que els atemptats contra el patrimoni estan penats. D'altre, de l'artista gallega Yolanda Herranz, mostrava, sobre el fons blanc del llençol, la llegenda: "saliva, sangre y sudor". Altre llençol, a què ja s'ha fet referència, fou el presentat per Gema Hoyas, Dolores Furió i Silvana Andrés. Una proposta també molt interessant, i també comentada anteriorment, fou l'aportada per Miquel Guillem. Tot i que aquest artista no va optar per fer ús d'un llenguatge reivindicatiu clar i directe, el seu llençol sí que va contribuir a embellir –encara més– les façanes de les cases modernistes del Cabanyal.

Quant a *Paladars* al Cabanyal, es diu: "La paraula paladar fa referència no sols a tindre sentit del gust, sinò també a com de delicat, fi i exigent se pot ser si es té un "bon paladar". Aquest és el nom, "*Paladars*", amb que el poble cubà denomina els restaurants instal·lats en les cases com una manera de sanejar l'economia privada de les famílies que els regenten. No hi ha cap cartell que els anuncia, però sempre trobes algú que et dirigeix cap a un o altre paladar obert. Tres o quatre taules menudes són de vegades suficients i el menú sempre ofereix el menjar típic cubà. Aquesta experiència ha estat traslladada, amb un sentit molt diferent, a la VI Edició de *Cabanyal Portes Obertes* 2003. Les arts plàstiques han estat substituïdes, en aquesta ocasió, per l'art de la cuina. L'objectiu és donar a conèixer el nostre barri, les nostres cases i la nostra problemàtica social. Casa, taula i menjar s'ofereixen als visitants com a espai de coneixement, cultura i diàleg social. Obrirem set¹⁷⁸ cases de veïns per acollir als visitants que, asseguts al voltant de les taules situades en terraces, menjadors i patis de les nostres cases, podran degustar la gastronomia tradicional del Cabanyal (i alguna proposta d'altres cultures) que s'inclouen en els mòdics menús confeccionats per a l'ocasió. Un menú diferent a cada casa, plats que s'elaboren d'una manera determinada per eixa "mare o pare", "tio o tia", "veí o veïna", "amic o amiga", la cuina de casa a l'abast de qui ho desitge, en un espai que s'obri per que és estimat i defés..."

Setena edició

Del 28 de maig al 13 de juny de 2004 les cases del Cabanyal tornaren a acollir una nova edició de *Cabanyal Portes Obertes*, la VII ja, dedicada al fotògraf Agustí Centelles. Diu el cartell

¹⁷⁸ Els Àngels, 33; Els Àngels, 45; José Benlliure, 214; Barraca, 179; Reina, 100; Reina, 119; Reina, 157.

anunciador que "Una de les activitats de la Plataforma Salvem El Cabanyal-Canyamelar en defensa del seu barri ha estat la celebració de les jornades anuals de *Cabanyal Portes Obertes* que es realitzen ininterrompudament des de 1998. Durant unes setmanes, les cases de El Cabanyal es converteixen en improvisades sales d'exposició on s'instal·len diverses col·leccions d'arts plàstiques. La Setena Edició de *Cabanyal Portes Obertes*, la del 2004, està dedicada monogràficament a l'obra del fotògraf Agustí Centelles. Centelles, nascut al Grau de València en 1909, fou un dels grans pioners del fotoperiodisme a l'estat espanyol. Les seues instantànies de la guerra civil espanyola donaren la volta al món durant el conflicte. Després, l'exili, quaranta anys de silenci i una història d'una maleta amb 5000 negatius soterrats prop de Carcasone, a França. En 1976 Centelles recuperà els negatius i inicià una segona vida professional on es pogué reconèixer la magnitud d'una obra que es col·loca al nivell de les més importants de l'època. A banda de les seues enormes qualitats com a fotògraf, el gran mèrit de Centelles és el d'haver volgut conservar la memòria d'uns fets històrics que els seus ulls van saber mirar amb horror, però també amb una innegable tendresa envers els seus protagonistes. La mostra, molt àmplia, inclou 274 fotografies repartides en 12 cases que ens permetran conèixer amb profunditat un testimoni indispensable"¹⁷⁹.

A més de les fotografies exposades es van realitzar tot un seguit d'activitats de manera paral·lela. El 28 de maig, a l'Ateneu del Marítim (carrer de La Reina, 68) es va realitzar l'acte inaugural i, tot seguit, es va dur a terme una taula redona amb Sergi i Octavi Centelles, fills d'Agustí Centelles; Josep Vicent Monzó, fotògraf i conservador de fotografia de l'IVAM; Luís Poirot, fotògraf; Carles Francesc, fotògraf d'El País; José Aleixandre, fotògraf de Levante-EMV; Gervasio Sanchez, fotògraf d'El País i corresponsal de La Ser i Manuel Vicent, escriptor. Després es va organitzar un sopar i un concert (amb Impresentables i La colla d'Emili) a l'antic Escorxador (carrer Sant Pere, 27); el 29 de maig es va projectar a l'antic Escorxador el documental *Francisco Boix. Un fotógrafo en el infierno*, dirigit per Llorenç Soler. La presentació del documental va córrer a càrrec de Benito Bermejo, investigador i historiador; el 3 de juny es va dur a terme una taula redona, a l'Ateneu del Marítim, sota el títol *Periodisme i compromís*. Hi participaren Rosa Solbes, periodista de la delegació a València de TVE; Emi Bolinches, periodista de Canal 9; Manel Rodríguez-Castelló, escriptor i Emili Piera, escriptor i periodista. De moderar la taula se'n va fer càrrec Josep V. Monzó; el 12 de juny va haver un concert a l'antic Escorxador amb Kon-

¹⁷⁹ Cartell de la VII edició de Cabanyal Portes Obertes.

fusion i 15 centímetros. A més a més, Josep Vicent Monzó, fotògraf i conservador de fotografia de l'IVAM, va dirigir un *Taller de Fotografia Documental. Una visió actual del Cabanyal*.

12.9.9.2. Vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*

Xurxo Estévez i Susana Rey –artistes i vídeoaficionats- foren els encarregats de dirigir el vídeo *Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat*. Encara que per fer realitat aquest projecte va caldre la participació –directa i indirecta- de moltíssima gent. La resta de la fitxa tècnica la componen Bernardo Albors (edició), Miquel Gil i Xebi López (so i música), Sergio Capelo, Pilar Almeria i Carles Montoliu (veus), Cristina Romero i Rafael González (infografia), Seminari de València de l'IFP Misericòrdia (assessoria lingüística), Coordinadora Salvem el Botànic- Recuperem Ciutat (producció). El producte final d'aquest treball fou un "ingenioso y didáctico divertimento visual de reflexión sobre el activismo urbano"¹⁸⁰ (*figura 1 de l'annex 5*).

Pel que fa al naixement i posterior materialització de la idea de fer un vídeo que explicara l'amenaça que requeia sobre el Botànic, Xurxo Estévez explica que "Éramos (y somos) miembros de la Coordinadora. El último año fuimos recogiendo material y después de un tiempo, hicimos un vídeo. Creo que es importante señalar que es un video hecho desde dentro. A veces ocurre que las organizaciones sociales llaman a un artista para que les haga un vídeo, pero éste está hecho por gente que pertenece a la Coordinadora (*com els directors, Xurxo Estévez i Susana Rey*) o que se solidariza muy intensamente con sus objetivos"¹⁸¹, com ara la gent que va treballar, també desinteressadament, per fer possible la pel·lícula. I és que foren moltes les persones que col·laboraren amb Susana i Xurxo per denunciar, mitjançant imatges en moviment, els plans especulatius emparats des de l'Ajuntament de València. Plans que feien (i fan, a hores d'ara) perillar el Jardí Botànic de València: "Como era algo solidario, conseguimos que un grupo de personas colaborasen. El sonido, por ejemplo, está metido en el estudio de Miquel Gil; las voces son de dobladores profesionales de televisión. Toda la gente trabajó en plan corporativo, sin cobrar. Nosotros mismos, que lo dirigimos, tampoco cobramos nada"¹⁸².

¹⁸⁰ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Citat; nota de premsa 23.07.1996

¹⁸¹ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁸² Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

Quant al procés de creació i de producció del vídeo, que fou possible gràcies a l'esforç de moltíssima gent, Susana apunta que "La gente tiene una idea un tanto equivocada. Todo lo audiovisual la gente lo asocia al cine, a la publicidad, a unos medios muy grandilocuentes. Pero con una cámara casera puedes hacer vídeo. Lo que hay que tener es un personal dispuesto a tener unas horas y a hacerlo. Pero esta gente siempre está porque en todas las organizaciones sociales siempre hay gente dispuesta a hacerlo. Y aunque haya diez que no sepan nada de vídeo uno sí que sabe. Los otros pueden hacer otras cosas como buscar localizaciones"¹⁸³. Xurxo posa l'accent en aquesta idea i diu que la gent "desconfía de las organizaciones sociales y tiene un rollo individualista, porque piensan que el trabajo social es muy minoritario, marginal. Yo creo que están muy equivocados. Una sociedad que sea un poco dinámica te da medios"¹⁸⁴.

Així doncs, sense gairebé pressupost i amb molta voluntat, finalment el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* va veure la llum. Xurxo considera que el cost fou baix perquè molta gent hi va col·laborar, desinteressadament, perquè aquest projecte esdevingués una realitat. "El vídeo si hubiera que hacerlo a precio de mercado hubiera valido una pasta. El Instituto de Robótica de la UV puso a un par de becarios para hacer una animación que tiene el vídeo. Hoy en día esta animación es un tanto rudimentaria y cualquier chaval, con su *ordenata*, hace una cosa más vistosa. Pero en ese momento hubiera supuesto una inversión muy grande"¹⁸⁵.

El vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* va tenir un ressò –nacional i internacional- digne de destacar. La primera projecció pública fou el 18 de juliol de 1998. *Salvem el Botànic* es va presentar a l'Aula Magna de la Universitat de València. S'hi feren dues projeccions: una a les 19h i altra a les 20h. A partir d'aleshores se'n feren diferents còpies i començaren a projectar-se ací i allà: "Se empezaron a hacer copias del video y en cada acto que hacía la Coordinadora se ponían a la venta o la gente los pedía. Un vídeo iba para un colegio, un *profe* lo llevaba, y eso se multiplicaba porque luego lo proyectaban y lo veían cientos de personas. Y, hasta donde nosotros controlamos, se hicieron más de 500 copias del vídeo"¹⁸⁶. Apunta, a més a més, que la

¹⁸³ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁸⁴ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁸⁵ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁸⁶ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

“difusión de base es muy importante. Que una película comercial venda 500 copias en una ciudad es muy difícil. En cambio este tipo de trabajo lo permite”¹⁸⁷.

El vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* es va enviar a molts concursos nacionals i internacionals: Muestra de Video-realizadores Galegos; 3er Congreso Español de Informática (UPV); Festival de Vídeo Ecològic de Gavà (Barcelona); VII Festival Internacional de Video de Canarias; II Festival Internacional de Video y Artes Electrónicas de Buenos Aires (Argentina); Mostra d'Arts Visuals: Videocreació i Infografia de València; Certamen Film/Video IFHP de Sendai-Miyagi (Japó), festival en què fou premiat.

La prestigiosa *International Federation for Housing and Planning*, amb seu a L'Haya (Holanda) es va crear l'any 1913 amb l'objectiu de millorar l'entorn construït i natural. Periòdicament convoca el *Certamen Film/Video IFHP*. L'edició número 10 es va celebrar a Sendai (Japó) del 14 al 17 d'octubre de 1996 amb ocasió del 43 Congrés Mundial de la IFPH sota el títol *Habitation for the future (Concepts, processes, products = Barrier-Free Living)*. S'hi presentaren 75 obres de 19 països diferents: Japó (40), Regne Unit (7), Dinamarca (4), Itàlia (3), República Txeca (3), Romania (2), Argentina(2) , Suècia (2) , Alemanya (2), Suïssa, França, Latvia, Finlàndia, Índia, Singapur, Estats Units, Brasil, Rússia i Espanya. El jurat constituït per Ranko Radovic, president del Jurat (ex president de la IFHP); Daris Corinne (Grècia); Nachio Torisu (Japó); Francesc Ventura (Espanya) i León Contato (Luxemburg) va decidir atorgar el primer premi - *ex aequo* amb la cinta japonesa *Construction of Carling and Generous Society* (sobre les diferents barreres que aïllen a persones i grups socials a diferents països) i la cinta romanesa *Architecture and Power* (sobre la destructiva renovació urbana de la Bucarest de Ceausescu)- a *Salvem el Botànic*¹⁸⁸.

De comunicar als guanyadors que el seu vídeo havia estat el guanyador del certamen es va fer càrrec Ranko Radovic, president del Jurat i professor de la University of Helsinki. En una carta enviada el 6 de desembre de 1997 deia que “El Jurado Internacional quedó impresionado por el

¹⁸⁷ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

¹⁸⁸ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

contenido del trabajo presentado por Vds. y premió su vídeo"¹⁸⁹.

A més a més, tal com diu la nota de premsa enviada per la Coordinadora per fer partícips els mitjans de comunicació i la ciutadania de l'obtenció del premi, aquest fou atorgat perquè "La película es una demostración conmovedora y convincente de la necesidad de unos modos más democráticos y complejos a la hora de abordar el desarrollo urbanístico. Las ciudades son hoy día escenario de distintas fuerzas urbanas, pero entre ellas los ideales y la experiencia diaria de los ciudadanos no son menos importantes que los intereses de urbanizadores privados, de agencias poderosas o de empresas de determinados grupos, Especulación y especuladores son tratados en el vídeo en tono irónico, al tiempo que son objeto de una eficaz crítica. Un buen argumento, escenas significativas de las protestas públicas, la lucha por medios pacíficos en favor de un jardín de la ciudad, con dibujos animados de plantas y niños, ayudan a desarrollar una particular poesía de significados e imágenes. Las voces humanas son tratadas con destreza y esmero. La película no es una presentación "objetiva" de la historia, representa más bien la posición honesta de los realizadores a favor de un jardín urbano de València, a favor de los intereses y deseos de una mayoría ciudadana. Ante la aparición de nuevas formas de urbanismo y pensamiento urbano y democrático, este trabajo puede ayudar a explicar la importancia de las consultas a la ciudadanía y de la coordinación de los distintos intereses en juego"¹⁹⁰. Afegeix la nota de premsa que, tal com els va comunicar el jurat del concurs, es va decidir atorgar-los el premi per tot un seguit de criteris: "criterios adecuados al contenido de la participación; consistencia del caso/historia/experiencia presentado; valores y pertenencia de la expresión fílmica; lenguaje artístico para la transmisión de la idea; cualidades técnicas de los films/vídeos; mensaje profesional y cultural del trabajo presentado"¹⁹¹.

El jurat que va atorgar el premi a la cinta, a més a més, va donar suport a la Coordinadora: "La alta solvencia del Organismo y Jurado Internacionales, aparte de destacar el valor como obra videográfica (...), confiere con sus palabras un reconocimiento cualificado de que la lucha del Botànic, la lucha de "Recuperem Ciutat", no está desfasada. No se trata de una secuela

¹⁸⁹ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

¹⁹⁰ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

¹⁹¹ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

romàntica de los tópicos progresistas, sino una actualidad viva y con proyección de futuro, como la efervescencia social y cultural que se manifiesta en los últimos tiempos sobre tantos temas medioambientales de la ciudad de València y su entorno territorial, nos demuestra día a día. Seguramente estamos ante una incipiente época de reapropiación ciudadana de la construcción, preservación y recalificación del hábitat medioambiental, aunque muchos políticos y algunos medios de comunicación todavía no lo sepan o quieran interpretar¹⁹².

Un diploma i 3.000 dòlars fou el premi que va rebre la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, “un regalo de estas navidades, que son un acicate para que la Coordinadora prosiga en su tarea, hasta liberar totalmente de cualquier edificabilidad privados los terrenos de Jesuitas”¹⁹³.

La feina feta sovint es valora més fora que a casa nostra, i aquest és el cas del vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*. Després d’haver-se presentat a diversos concursos i d’haver guanyat un prestigiós premi al Japó, fou rebutjat a Cinema Jove. Tot recordant aquest fet, Xurxo Estévez diu que “Como triste contrapunto el vídeo no superó la preselección de la *Mostra d’Arts Visuals: Videocreació i Infografia de València*, organizada por el IVAJ. Nos dijeron que por falta de calidad”¹⁹⁴. A l’edició de l’any següent, però, sí que es va projectar *Salvem el Botànic* a Cinema Jove, però “pero ya invitado. Por otra vía. Fue bastante escandaloso”¹⁹⁵.

Amb motiu d’aquest fet, la Coordinadora va escriure una nota de premsa (amb data del 23.07.1996) en que denunciava no haver superat la preselecció per a *Cinema Jove*, tot i haver sigut admés pel Centro Galego de Arte Contemporaneo. El comunicat deia “La Coordinadora no tiene información alguna sobre los motivos de rechazo de la cinta en la preselección. Para la Coordinadora, es una decisión sorprendente dadas las características creativas y no sólo documentales del vídeo, que incluye infografía y música *exprofeso* –ambas con rigor profesional– dentro de un formato *amateur* basado en el *collage* y en el reciclaje de imágenes quemadas por

¹⁹² Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

¹⁹³ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

¹⁹⁴ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l’11 de novembre de 2004.

¹⁹⁵ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l’11 de novembre de 2004.

los medios audiovisuales de consumo. Suponemos que el comité seleccionador habrá actuado con criterios independientes –lo que no significa indiscutibles- según una orientación deseada dentro de este espacio de las artes visuales, y que no se habrá movido por criterios escapistas ante posibles controversias políticas o de otros agentes con gran peso e influencia local –los inversores inmobiliarios implicados- a los que puede molestar un tema tan próximo a la realidad social y política de nuestra ciudad. Sería lamentable que en nuestra ciudad se proscibiese una cinta que ha surgido de sus propios conflictos urbanos y del empeño ciudadano para resolverlos, mientras se hace gala de sensibilidad y apertura a la difusión de problemáticas que ciertamente lo merecen pero cuyo distanciamiento –geográfico o social- o abstracción –generalista o intimista- son menos comprometedoras para el día a día de nuestras conciencias”¹⁹⁶.

El vídeo *Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat* utilitza un llenguatge “de deconstrucció clar: utilitza telediaris, pel·lícules, dibuixos animados... Recicla mucho material. Contrasta mucho la imagen de prestigio con las imágenes de las movidas, que son *cutres*. Hay un contraste entre lo uno y lo otro”¹⁹⁷, assenyala Xurxo. El vídeo intercala dibuixos animats ¹⁹⁸, trossos de pel·lícules famoses, imatges reals de les protestes, fragments d’informatius¹⁹⁹, infografies, retalls de premsa²⁰⁰, etc. Analitza les repercussions del projecte, o algunes d’elles (l’ombra que enfosquiria el jardí, l’augment del trànsit, l’agressió urbanística al centre històric de la ciutat de València), les fites o victòries assolides (la reducció del projecte de 3 a 1 torre) i demana la mobilització per a preservar d’especuladors el Jardí Botànic i tot València en general (*figura 2 de l’annex 5*).

¹⁹⁶ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 23.07.1996

¹⁹⁷ Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa –Ca Revolta- l’11 de novembre de 2004.

¹⁹⁸ Els dibuixos animats prenen especial rellevància al vídeo des del principi fins al final. Als pocs minuts d’haver començat hi apareix Bugs Bunny, qui se’n va dels Jardins de Monfort per a instal·lar-se al Botànic: “Me’n vaig d’aquest jardí. Ja no suport més estar envoltat de tant d’edifici. Quin rebombori. Me’n vaig a viure al Botànic perquè un conill també té dret a gaudir del paisatge, no? Vull veure el cel des del jardí, i no eixos horrorosos blocs de ciment...Ací està”.

¹⁹⁹ Apareixen imatges d’informatius de Canal 9, un en què la televisió autonòmica valenciana es fa ressò de la gran manifestació que va recórrer els carrers de la ciutat (18.11.1996) i un altre on es fa referència al dictamen del Consell Valencià de Cultura (CVC) en contra de la construcció de les 3 torres al solar dels Jesuïtes.

²⁰⁰ També apareixen al llarg del vídeo imatges fixes de retalls de premsa: *La UV recorre el proyecto del solar de Jesuïtas; El Colegio de Arquitectos pide que no hagan las torres de Jesuïtas porque no encajan; Salvem el Botànic instala 100 mesas informativas; Barbera autoriza las torres y negocia la rebaja de alturas*, etc.

L'anomenat “esperit del Botànic” –també extret d'una pel·lícula- pren especial rellevància al llarg de tot el vídeo i esdevé la veu col·lectiva de la Coordinadora. L' “esperit del Botànic” apareix en diverses ocasions per a dir que la Coordinadora no accepta la rebaixa d'altures ni la reducció de 3 torres a 1: “Ni 20 ni 10 ni 2 ni 1 ni mitja ni cap”; també alerta els promotors de les 3 torres que els seus projectes mai es faran realitat: “Lladro, Miguel, Mestre. No construïreu mai ni les torres ni els edificis al costat del Botànic”; i, per últim, en una entrevista simulada –entre un dibuix animat i l' “esperit del Botànic”- l'entrevistador li pregunta: “Bé, sabem que molta gent ha recolzat les vostres convocatòries. Què penseu d'això la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat?”. Ell respon: “Això demostra que val la pena lluitar”. L'entrevistador pregunta també: “Diga'm, si no és indiscreció, senyor esperit del Botànic, què pensen fer d'ara endavant?”. L' “esperit del Botànic” respon: “S'ha d'entendre que la Coordinadora no està solament per a resoldre el tema del Jardí Botànic. El nostre nom té una segona part, que és “Recuperem Ciutat”, la qual cosa significa que una vegada solucionat el problema del Botànic continuarem lluitant contra els propers atacs dels especuladors. Defensarem el paisatge per una València bonica i en la qual resulte agradable viure” (*figura 3 de l'annex 5*).

El vídeo també fa referència a altres lluites guanyades per la ciutadania: “Aquesta no és la primera vegada que la protesta dels veïns paralitza els plans especuladors”, es pot llegir sobre una imatge fixa d'una manifestació mentre s'escolten crits reivindicatius de fons. Buggs Bunny torna a aparèixer per a dir: “Veïem alguns exemples de lluites anteriors amb les quals s'aconseguien coses”. Tot fent un bot al passat, s'expliquen les reivindicacions (convertides en victòries) del Saler (*El Saler per al poble*) i del llit del riu Túria (*El llit del riu Turia és nostre i el volem verd*). Es posa així èmfasi en el fet que la participació ciutadana és necessària alhora que molt eficient. Es vol animar la ciutadania a participar amb la mobilització duta endavant per la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat (*figura 4 de l'annex 5*).

Es presenta també el posicionament de diferents testimonis. Entre ells, Juli Peretó (vicerector de la Universitat de València en aquell moment) qui denuncia aquesta agressió urbanística que, de dur-se a terme, modificaria inexorablement el paisatge o Amando García, vicepresident del Consell Valencià de Cultura d'aleshores. A més a més, també hi apareixen i opinen veïnes i veïns del barri (*figura 5 de l'annex 5*).

Contràriament a la línia que se segueix des de l'Ajuntament -que fomenta la censura, la no participació, el silenci de la ciutadania- el vídeo de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat vol ser un espai de lliure expressió, un fòrum des d'on començar el debat sobre el futur del solar dels Jesuïtes. El vídeo *Salvem el Botànic* té com a pretensió esdevenir un mitjà de difusió de l'amenaça que recau sobre el Jardí Botànic. Vol ser una eina més, un altaveu més, un mitjà de comunicació més. Els autors, Susana Rey i Xurxo Estévez, en un moment donat, fan una interpel·lació a l'espectador on li diuen, explícitament, què pretenen amb aquest vídeo (*figura 6 de l'annex 5*):

Susana i Xurxo: Ei, tu, no t'adormes!

Susana: Sí, tu que estàs ací assegut veient el vídeo.

Xurxo: Ei, no poses eixa cara. Que t'he vist! T'estàs engolint el nostre rotllo sense pensar que els que controlem la càmera sempre contem la història que ens ve de gust.

Susana: Sí! Pensa un poc. No et quedes amb eixos ulls hipnotitzats que poses sempre que mires la tele.

Xurxo: En la tele voràs altres vídeos que et diran el contrari. Una gran part dels mitjans de comunicació estan controlats pels amics dels promotors de l'edificació i els defendran. No t'oblides de comparar això de la tele amb el nostre vídeo i extraure les teues pròpies conclusions.

El vídeo acusa directament les empreses implicades a la construcció de les tres torres al costat del Botànic: “Qui s'ha encabotat en construir en aquests maleïts terrenys, al costat del Botànic?”, es demanen. Les imatges parlen per elles soles (*figura 7 de l'annex 5*).

La ciutadania té coses a dir respecte a l'ús que es vol fer del solar dels Jesuïtes. I la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, com a part integrant d'aquesta ciutadania, també té molt a dir (*figura 8 de l'annex 5*). A llarg del vídeo apareixen diferents missatges, proclames de la Coordinadora: “La ciutat és de totes i tots”; “La ciutat no la deuen construir sols els poderosos i els seus diners”; “La ciutadania, amb la seua mobilització, aconsegueix construir

també la ciutat"; "Defensar el paisatge és un dret de la ciutadania": "L'ampliació del Botànic és una de les possibles alternatives per al solar dels Jesuïtes"; "Allò que les valencianes i els valencians demanem és l'ús públic dels terrenys", etc.

El vídeo és (o vol ser) un reclam, un mitjà per a difondre una problemàtica i una reivindicació. I és, també, un intent d'implicar la ciutadania. I és per això que el vídeo demana finalment: "Que faries tu?" (*figura 9 de l'annex 5*). A més a més, es torna a insistir en la segona part del nom de la Coordinadora (Recuperem Ciutat) i s'aposta per defensar no només el Jardí Botànic, sinó tota zona de València que resulte agredida. Primerament apareix el logotip de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat i, tot seguit, mitjançant foses capcaudades, el lema de la Coordinadora (que és el mateix que li dona nom) és substituït per d'altres: "salvem el centre històric, salvem el port, salvem etc..." (*figura 10 de l'annex 5*).

12.9.9.3. Un jardí d'art

Una altra proposta interessant que es va dur a terme des de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat fou l'exposició, a l'aire lliure, *Un jardí d'Art*. Miquel Guillem fou l'encarregat de posar-se en contacte amb tots els artistes que hi van intervindre. Aconseguiren que els donaren unes teles i les cosiren fins a aconseguir la mesura que necessitaven (la mesura exacta per a cobrir les tanques publicitàries que s'havien instal·lat al costat del Botànic). Cadascú va pintar el "llenç" on va poder, uns a la Facultat de Belles Arts, altres al local que tenia aleshores Ca Revolta, etc. Els quadres, finalment, van estar llestos per a exposar-s'hi²⁰¹. Això fou el 27 de març de 1999. Un bon grapat d'artistes, juntament amb estudiants (escolars i universitaris), s'aplegaren a una de les cantonades del terreny dels Jesuïtes –exactament la cantonada on s'ajunten el Passeig de la Petxina amb la Gran Via Ferran el Catòlic- per a exposar 6 quadres que mesuraven 8 metres de llarg per 3 d'alçada. Els "llenços" s'exposaren sobre 6 tanques publicitàries –declarades il·legals- instal·lades per empreses constructores amb el vist-i-plau de l'Ajuntament (*figura 1 de l'annex 6*). Aquesta exposició va tenir una durada molt breu, contra la voluntat dels promotors de la iniciativa. Tres dies després d'instal·lar-se aquests quadres de mida gegant, "algú" va talar els pals que sostenien les teles i l'exposició, els quadres, es van venir

²⁰¹ Entrevista amb Miquel Guillem a sa casa el 23 de gener de 2005.

avall²⁰² (figura 2 de l'annex 6).

Tanmateix, *Un jardí d'art* es va poder tornar a veure. Les valencianes i els valencians varen poder tornar a gaudir d'aquestes obres d'art. Uns mesos després, al novembre d'aqueix mateix any (1999) la Universitat Politècnica de València va acollir l'exposició *Un jardí d'art* dins dels actes programats a *Megápolis*, la festa de benvinguda de la UPV, organitzada pel Vicerectorat de Cultura (figura 3 de l'annex 6).

Des de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat es va editar un dossier amb les fotografies de l'exposició (des del procés de muntatge fins a la "caiguda" a terra de les teles). S'hi adjuntava un text on, entre moltes altres coses, explicava la finalitat, l'objectiu d'aquesta exposició de quadres de gran format: "És una història de solidaritat i de ràbia, com tantes històries de les que succeeixen a diari i per tot arreu. Mel i fel, cara i creu de la nostra humanitat. Una vegada més, dones i homes de l'àmbit artístic decidiren a principis del 1999 aportar el seu treball, aquesta vegada pictòric, per acompanyar la reivindicació d'un espai urbà emblemàtic a la ciutat de València: la recuperació de l'antic pati de jocs i actual solar del col·legi dels Jesuïtes, per a fruïció de tota la ciutadania. Recordem que avui s'hi veu encara amenaçat per la possible construcció d'un hotel d'11 altures (...) Ara, novament, un bon grapat d'artistes plàstics ha mostrat la seua solidaritat i s'ha llençat a idear i realitzar sis extraordinaris quadres de gran format (8 x 3 metres), amb els quals s'ha pogut embellir durant tres dies la cantonada Passeig de la Petxina-Ferran el Catòlic, a tocar dels terrenys reclamats. La ràbia va venir al tercer dia, quan la mà covard, ignorant, furtiva, negra, de l'anti-cultura va arribar al solar i va urpejar la instal·lació en un tres i no res: tallaren d'arrel els pals que sostenien les teles. Es pot destruir les persones, o les coses, però mai no es poden matar les idees, que a la fi són les que fan rodar el món. I ací estem, oferint-vos de bell nou la contemplació d'aquelles obres d'art que nasqueren com a testimoni públic d'un compromís cívic"²⁰³.

Aquestes són les característiques dels 6 quadres que composaven aquesta exposició. S'hi indica el títol del quadre, el nom dels autors, les dimensions i els materials fets servir:

²⁰² Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004.

²⁰³ Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat: "Quadres de gran format per a l'exposició: *Un jardí d'art*".

1) Títol: *El jardí que volem*; autors: Pilar Blat, Juan Fdez. Paulino, Miquel Guillem; dimensions: aprox. 8 x 3 metres; materials: pintura esmalt sobre lona plastificada (*figura 4 de l'annex 6*).

2) Títol: *Jardín, jardín...*; autors: Carmen Grau i Mariano Maestro en col·laboració amb Alfonso Copé Tobaja, María Ferriol Mas, Carolina Maestro Grau, Elena Vidal Fernández, Ramón Ahuir Baraja (estudiants de Dibuix), Carlos Salazar Arenas, Samuel Palanca Torres (estudiants de Pintura); *Dimensions*: Aprox. 8 x 3 metres; *Materials*: Pintura esmalt sobre lona plastificada (*figura 5 de l'annex 6*).

3) Títol: *Punt a punt*; autors: Amparo Carbonell i Trini García en col·laboració amb Mª Ángeles Ródenas, Inma Alberola, Mª José Bolinches, Laura Silvestre, Araceli Domingo (estudiants d'Escultura); dimensions: aprox. 8 x 3 metres; materials: *collage* de materials sobre lona plastificada (*figura 6 de l'annex 6*).

4) Títol: *Contra el gris, defensem la vida*; autors: Andreu Gil, David Segarra; dimensions: aprox. 8 x 3 m.; materials: pintura esprai. Grafit sobre lona plastificada (*figura 7 de l'annex 6*).

5) Títol: *Un jardí per a jugar*; autors: Enric Alfons en col·laboració amb les xiquetes i xiquets de l'escola Santa Teresa de València, Judith Emma Soto Costa, José V. Barrachina Cabañero, Iván Orero Fernández (estudiants de Dibuix); dimensions: aprox. 8 x 3 metres; materials: Pintura esmalt sobre lona plastificada (*figura 8 de l'annex 6*).

6) Títol: *Llavors*; autors: Ramón Gil, Willy Ramos en col·laboració amb estudiants de l'assignatura Projectes II de Dibuix; dimensions: aprox. 8 x 3 metres; materials: pintura esmalt sobre lona plastificada (*figura 9 de l'annex 6*).

12.10. Els Salvem i els mitjans de comunicació

12.10.1. L'abast del concepte “mitjans de comunicació”

Els mitjans de comunicació (“mitjà a través del qual es realitza la transmissió de significats culturals dirigida a un gran públic, i del qual són formes típiques la premsa, la ràdio, la televisió i la cinematografia”²⁰⁴) sempre han sigut, són i seran molt importants. Importants per a la creació d'opinió pública. Importants per a la difusió d'esdeveniments. Importants per a la legitimació de fets. Importants, al cap i a la fi. Aquests mitjans de comunicació s'han fet ressò de l'existència i les activitats dels Salvem. Així doncs, parlar-se'n, se n'ha parlat. I molt²⁰⁵. Un altra qüestió és com se n'haja parlat. Els Salvem han trobat en els mitjans de comunicació “amics”, de vegades, i “enemics”, unes altres. Per combatre la manipulació i el silenci a què aquests últims els han sotmés, han cercat les seues pròpies maneres de comunicar-se. Per comunicar (“fer que algú altre participi (d'allò que posseïm), fer que sigui comú a ell i a nosaltres, transmetre”²⁰⁶) els Salvem utilitzen diferents mitjans (“allò que serveix per arribar a un fi”²⁰⁷). Aquests altres mitjans –complementaris a la premsa, la ràdio, la televisió i internet- permeten aquestes plataformes i coordinadores oferir una altra versió (i visió) dels fets: la seua pròpia. Per arribar al fi de difondre les seues reivindicacions i les accions que duen a terme, els Salvem utilitzen mitjans de comunicació amb suports d'allò més diversos: adhesius, cartells, roba (samarretes, mocadors, jerseis, etc.), pintades, pancartes, pamflets, fullets, cartells, etc.: “cualquier medio es bueno para informar y difundir, desde una pegatina o una participación de lotería, hasta el panfleto del Pouet –a modo de “revolución en marcha”-, que se ofrecía a todos los automovilistas para que lo llevaran pegado en el cristal de sus coches a cambio de recibir caramelos y turrónes” (Molina,

²⁰⁴ INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A. i Edicions 62, S.A. Capellades (Barcelona). Pàg. 1227.

²⁰⁵ Pasqual Requena, membre de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, diu dels mitjans de comunicació que “durant la primera etapa de la Coordinadora, es van mostrar molt oberts i receptius. Després la cosa s'ha gelat. Però, tot i això, s'han publicitat moltíssimes coses a la premsa” (Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004). En un sentit semblant es pronuncia el col·lectiu Revolta: “La mateixa premsa, passada l'etapa inicial de la novetat del tema, i malgrat l'atractiu de les accions sempre noves i imaginatives, no acaba de reconèixer la validesa dels plantejaments; els critica la fermesa (“rigidessa”) de les seues reivindicacions, i desitja que el tema siga gestionat pels agents socials de sempre” (*Moviments ciutadans a València. 1994-1998* (1998). Aportació del Col·lectiu “Revolta” per a la discussió a les “IV Jornades Just Ramirez”).

²⁰⁶ INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A. i Edicions 62, S.A. Capellades (Barcelona). Pàg. 451.

²⁰⁷ INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A. i Edicions 62, S.A. Capellades (Barcelona). Pàg. 1227.

2002: 113-114). I, alhora que empren aquests mitjans, intenten tindre una àmplia cobertura als altres (premsa, ràdio i televisió). D'una banda, mitjançant l'enviament de notes de premsa i, d'altra, d'un tipus d'accions que resulten atractives a aquests mitjans de comunicació.

12.10.2. Ressò mediàtic

S'ha dit ja a la primera part d'aquesta tesi (veure 9) que els mitjans de comunicació són molt importants, tan importants que, fins i tot, són ells qui decideixen si una acció és rellevant o no: "Y los medios han decidido que, por ejemplo, las manifestaciones en la calle ya no son noticias importantes; y que por el contrario sí puede ser una "buena" noticia una rueda de prensa bien montada o una acción de poca gente pero muy original. Y las organizaciones de los movimientos se adaptan a estas exigencias. Crecen ruedas y comunicados de prensa. No crecen las manifestaciones callejeras" (Ibarra, 2000: 332). Així doncs, els Salvem, tot seguint la línia d'actuació dels moviments socials, es veuen obligats a ser originals en els seus plantejaments i propostes. Aquesta és la manera –més "senzilla" i directa- d'aconseguir que els mitjans de comunicació se'n facen ressò (*figura 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7 de l'annex 7*). D'una altra banda, la gent –el grup de suport- sempre és més procliu a participar d'accions atractives que no d'aquelles que són més convencionals, com ara una manifestació o una concentració. S'ha d'assenyalar que accions d'aquest tipus no falten en el repertori d'accions dels Salvem. Tanmateix, s'intenta "amanir-les", sempre que es pot, amb elements originals. Una concentració, per exemple, esdevé una "besada", una "abraçada" o un "encintament" pel Botànic. Maribel Lorente, membre de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, reconeix que aquest tipus d'accions es fan tot pensant en el ressò mediàtic²⁰⁸.

De vegades els mitjans de comunicació (en els seus diferents formats: premsa, ràdio, i televisió) han respost favorablement. Ha estat el cas, per exemple, de les ràdios lliures (Radio Funny, Radio Klara²⁰⁹) i d'altres mitjans de comunicació "crítics" amb el govern de torn. Unes altres vegades, però, els mitjans de comunicació han silenciat o manipulat la informació. Aquests són els mitjans de comunicació més afins al govern municipal (PP): Las Provincias, Diario de

²⁰⁸ Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

²⁰⁹ Radio Funny va emetre el "Concert per a cassoles i ràdios", ideat per Miguel Molina. I a Ràdio Klara s'han dut a terme diferents debats. El programa "El vici de la bici" n'és un exemple.

València, El Mundo, ABC, Canal 9 i Punt 2, Cadena COPE, Ràdio Nou, etc.

12.10.2.1. Casos de manipulació informativa

12.10.2.1.1. Canal 9

Com a exemple, el tractament de *Cabanyal Portes Obertes* per part de Canal 9. La televisió autonòmica valenciana no va obviar un esdeveniment tan singular i se'n va fer ressò en un reportatge aparegut a *Notícies Nou*. La redactora i el càmera que cobriren la notícia obtingueren unes declaracions dels veïns i els artistes que s'encarregaren de “tallar”²¹⁰ abans d'emetre. *Cabanyal Portes Obertes* fou presentat com una simple manifestació cultural i lúdica, tot silenciant qualsevol referència al seu objectiu: denunciar la destrucció del barri del Cabanyal. Com ja s'ha vist (Ibarra/Martí/Gomà, 2002: 38; Zubero, 1996: 168), sovint els mitjans de comunicació es preocupen només per l'acció concreta que realitza un moviment i no per les raons que la motiven. De vegades, fins i tot, es distorsionen les demandes. En aquest cas concret, Canal 9 va més enllà. Parla només de l'acció i silencia els objectius.

Aquest és el contingut de la notícia. La redactora diu: “Més de 200 artistes han participat deixant la seua empremta particular en esta original proposta artística. Estem parlant dels actes del projecte Cabanyal-Canyamelar de Portes Obertes, a València. Tot el barri s'ha transformat per uns dies en una gegant sala d'art. El barri ha sigut literalment envaït. Una invasió artística que ha omplert tots els racons. Pintors, escultors, fotògrafs, músics, etc., han tocat amb les seues mans diferents espais del Cabanyal. Vore l'obra conjunta d'aquests artistes és un passeig, un recorregut per edificis públics i privats del Cabanyal. Este quadre està fet de clòtxines i es diu “conserve-se”. Es troba a l'antic escorxador del Cabanyal. I este és el Teatre La Estrella. I això que escolten és el cor del Cabanyal. Les cases particulars també han sigut envaïdes per obres d'art. Lola té 79 anys i per sa casa estan desfilant les obres artístiques més avantguardistes de l'art valencià. Manifestacions artístiques que llueixen en cases, places i carrers del Cabanyal de hui”.

I aquests són els talls de veu que conté aquesta notícia: “Des de lo que es la Lonja del Pescado hasta aquí, hasta lo que es la calle San Pedro. Hi ha projectes molt interessants. S'han ocupat

²¹⁰ S'ha tingut accés als bruts a partir dels quals s'obtingueren els talls. En comparar-los es percep de manera (encara més) clara la manipulació que existeix en aquesta notícia.

espais públics i privats. Per exemple, hi ha artistes com el Equipo Límite i Mavi Escamilla que han fet una instal·lació a una casa buida. El nom és *resiste-te* (Maribel Domènech); "Aquí hay un barrio vivo. Y como decía la sra. Lola, aquí hay un barrio con espíritu" (Vicente Ortiz); "Ha habido una respuesta fantástica. Más de 200 artistas valencianos han presentado sus proyectos. Algunos individuales y otros colectivamente. Y se han presentado finalmente 160 proyectos" (Pepe Romero); "Me pareix molt bé que estos xics s'hagen interessat per nosaltres. Tots estos xics que són maravillosos. I estan treballant molt bé. I per això els he deixat, perquè em pareix que ho fan molt bé i açò servirà com a propaganda del nostre barri" (Lola Martí).

A la notícia no es parla en cap moment de la plataforma *Salvem el Cabanyal-Canyamelar*. Tampoc del perquè de *Cabanyal Portes Obertes*. No en parla ni la redactora ni els veïns i els artistes que hi apareixen com a testimonis. Què passa ací? Ningú –ni artistes ni veïns- va explicar a la càmera de Canal 9 les reivindicacions de la Plataforma i la protesta que representa *Cabanyal Portes Obertes*? Evidentment que ho feren. S'ha tingut accés als bruts de les entrevistes que es feren a diferents implicats en aquesta proposta. En aquests Maribel Domènech, Pepe Romero, Lola Martí i Vicente Ortiz parlen –explícitament i clara- sobre què és, vertaderament, *Cabanyal Portes Obertes*, per què se celebra, quines són les reivindicacions i exigències de la Plataforma, etc.

Aquesta notícia es podria posar a qualsevol Facultat de Ciències de la Informació com a exemple clar de manipulació. Per sort, hi ha diferents maneres d'informar. TV3, la televisió autonòmica catalana, també va parlar al *Telenotícies* de *Cabanyal Portes Obertes*. Juli Esteve fou l'encarregat de redactar la següent notícia: "28 comerços, cases particulars i edificis públics del Cabanyal s'han convertit en galeries d'art. És una manera de protestar contra un projecte municipal que enderrocarà part del barri per prolongar l'avinguda de Blasco Ibáñez. La de Lola Martí, de 82 anys, és una d'eixes cases. De les 1500 vivendes afectades, hi ha 200 protegides. Són edificis de començament de segle, modernistes i ben conservats. Encara que els veïns demanen una rehabilitació integral del barri. Un altre edifici afectat és la Llotja del Peix. L'espai l'ha ocupat un artista taiwanés solidari amb els veïns oposats al projecte. En esta iniciativa col·laboren artistes consagrats i estudiants, que fan els últims retocs als seus murals. També a l'antic escorxador, ara en estat semi ruïnós, cada habitació allotja muntatges al·lusius al perill que corre aquest barri mariner. L'ajuntament de València ha hagut de retardar l'aprovació del projecte

perquè bona part del barri està declarada Bé d'Interés Cultural. I per ara la Conselleria de Cultura no sembla massa disposada a autoritzar la intervenció. I no només per la protesta dels veïns, sinó perquè fins i tot la Universitat de València s'oposa a les demolicions".

I els talls de veu són aquests: "Jo l'he cedit molt a gust perquè són uns xics que estan treballant molt per la nostra causa, que és salvar el Cabanyal. Si no m'hagueren explicat hi ha moltes que no les hauria entés. Però hi ha coses que m'han emocionat molt, sobretot açò, de poemes i dibuixos de García Lorca" (Lola Martí); "Esta casa data de 1901. És típica de la construcció de principis de segle, de taulell de fàbrica, que li dèiem. Ara li diuen taulell caravista. I forma part del que van a enderrocar. com ja he dit abans, com vos he estat comentant, un bulevard que té 250 metres. Proporcionalment en esta carrer el número de cases afectades és molt elevat" (Tino Villora); "Què volen? Llevar-nos a nosaltres per posar a altres? 1500 cases van a destruir. Jo visc ací 85 anys. Ací han nascut els tres fills meus que tinc. És molt pesat per a nosaltres, Molt pesat. Així que a vore si el nostre senyor fa el miracle de que no ens tiren" (veïna).

Tino Villora, portaveu de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, diu que "La televisió, en concret Canal 9, mai ha tret cap notícia nostra. Quan ho han fet ha sigut amb una postura clara a favor de l'Ajuntament"²¹¹. Tanmateix, reconeix que "en altres mitjans de comunicació –en especial a la premsa- sí que hem tingut ressò, i moltes vegades aquest ressò ha sigut positiu". Tot i això, la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar també ha patit el silenci mediàtic i la manipulació. A més de l'esmentat cas de Portes Obertes "hi ha hagut ocasions" –recorda Villora- "en què certs mitjans de comunicació s'han situat en contra de la Plataforma, com El Mundo, que va acusar els veïns del Cabanyal de tenir connexions amb Jarrai"²¹².

Carmen González, presidenta de l'Associació de Veïns La Unificadora de La Punta, diu que decidiren no parlar per a la televisió autonòmica valenciana perquè, cada vegada que ho feien,

²¹¹ Entrevista amb Tino Villora, tot aprofitant una assemblea de la Plataforma (C/Sant Pere, 27) el 3 de novembre de 2004. És en aquest sentit partidista que Miguel Molina, tot afegint-se a l'opinió de Tino Villora, adverteix que "Por su parte el aparato ideológico-simbólico del poder político reaccionará, sirviéndose de los medios de comunicación, para silenciar dichos movimientos sociales unes veces y manipularlos otras, con el fin de dividirlos". MOLINA, Miguel: "La ciudad asediada: arte público comprometido y movimientos vecinales en Valencia", dins d'*Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana* (2002). Pàg. 112.

²¹² Entrevista amb Tino Villora, tot aprofitant una assemblea de la Plataforma (C/Sant Pere, 27) el 3 de novembre de 2004.

els manipulaven, els feien aparéixer de cara als espectadors com a "tontos, com a gent que no estava bé"²¹³.

12.10.2.1.2. Las Provincias

En relació a les expropiacions que es van produir al Pouet, al barri de Campanar, Las Provincias, publicava una notícia en què es deia: "Los primeros beneficiarios del proyecto son los propios agricultores. El precio millonario que han obtenido por las hanegadas les permitirá en el futuro vivir de rentas"²¹⁴. No ho serien les empreses constructors? La tendenciositat d'aquesta notícia, però, es percep en el titular mateix: "Las alquerías de la huerta de Campanar, amenazadas por la *inevitable*²¹⁵ expansión urbanística de Valencia". L'adjectiu "inevitable", per evitar caure en judicis de valor, sobra.

També a Las Provincias, i en relació amb el mateix fet, es va publicar un altre article clarament tendenciós. S'assenyalava que Miguel Domínguez, regidor d'Urbanisme de l'Ajuntament de València, havia declarat que només una de les edificacions del Pouet amb cert valor patrimonial –la de Barberà- es veuria afectada: "Veamos el plano. La número 1 no se verá afectada. Las números 2 y 3 (esta última conocida como del Rayo) serán derribadas por el futuro Bulevar Periférico, no por Nuevo Campanar. Las números 4, 5, 6, 8 y 9 no presentan ningún valor destacados, no tienen nombre característico y ni siquiera los vecinos de Campanar las reivindican. La 7 es la alquería de Nelo el Xurro, que queda fuera del ámbito en cuestión que se preserva, al igual que la de la capilla de la Santa Creu (al lado). La 9, del foraster, será conservada. La 10 es la denominada del Gordo Barberà –al parecer de la familia Martí, antepasados del libertador de Cuba- y es realmente la única con cierto valor que será demolida. De la 12 en adelante están fuera el ámbito de Nuevo Campanar y no sufrirán daño"²¹⁶. Un engany més. L'article adjunta un plànol de la zona amb indicacions sobre les diferents edificacions –un total de 16, entre barraques, alqueries, molins, etc.- i fotografies de cadascuna

²¹³ Entrevista amb Carmen González a Natzaret el 3 de maig de 2005.

²¹⁴ MORENO, P: *Las alquerías de la huerta de Campanar, amenazadas por la inevitable expansión urbanística de Valencia*. Las Provincias, 20.10.1996.

²¹⁵ La cursiva és meua.

²¹⁶ COELLO, J.M.: *"Las alquerías de Campanar no deben ser un Jesuitas II"*. Las Provincias, 09.03.1997.

d'elles. Al final s'hi diu: "Del valor de las alquerías juzgue usted mismo lector, con las diversas fotografías presentadas"²¹⁷. És evident que moltes d'aquestes edificacions es trobaven en mal estat. Tanmateix, les rehabilitacions serveixen per a alguna cosa. El "lector" a què fa referència aquest article, des del desconeixement propi i la manipulació que practica aquest diari, en veure les fotografies –que, de ben segur, hauran sigut preses a consciència -, potser pot opinar que no paga la pena conservar aquestes edificacions, per molt antigues que siguin.

Un altre exemple de la manipulació a què estan sotmesos els Salvem (i altres moviments socials) per part dels mitjans de comunicació el constitueix aquest article referent a Salvem el Cabanyal-Canyamelar, publicat també a Las Provincias: "Carteles y pancartas insultantes jalonan los itinerarios procesionales de Semana Santa. Oportunismo, esa es la idea que se podría destacar de la actitud que en estos días han adoptado los componentes de la Plataforma "Salvem el Cabanyal-Canyamelar". Aunque sus representantes anunciaron que no iban a boicotear o reventar ningún acto de la Semana Santa Marinera, lo cierto es que sí están interfiriendo, aparentemente de forma pasiva, en el desarrollo de algunas de las procesiones que se efectúan en las calles del distrito. Algunos de los puntos del recorrido penitencial han amanecido decorados con unas telas en forma de colcha y unas pinturas murales con personajes de Semana Santa, que para nada tendrían que ir relacionados con esta entidad. En la calle de la Reina, a la altura de la calle Pescadores, en un balcón una tela blanca deslucen el barrio con un lema que reza: "Judas se vendía por unas monedas. Domínguez. ¿tú por cuánto vendes el Cabañal?". En otra parte de la fachada se ha improvisado una gran tela de formas y colores estridentes que además se han atrevido a acompañar de un texto que imita alguno de los pasos del Vía Crucis. "El primer día que vinieron nos hablaron de progreso... El segundo día allanaron nuestras moradas... El tercer día estaba todo cubierto de asfalto...", se puede leer en esta pancarta. Justo enfrente a la misma altura en un mural se han hecho servir indignamente de unos con vestas, granaderos, una palma de Ramos e incluso la imagen de un Cristo crucificado. "Al Cristo lo crucificaron en el siglo I, al Cabañal quieren hacerlo en el XXI", es la leyenda que acompaña esta manifestación de falta de respeto a un pueblo que sólo busca el recogimiento y el ensalzamiento de estas importantes tradiciones. La simbiosis entre el tiempo de oración y penitencia, propio de la Semana Santa, y la manifestación pública de las reivindicaciones

²¹⁷ COELLO, J.M.: *"Las alquerías de Campanar no deben ser un Jesuitas II"*. Las Provincias, 09.03.1997.

vecinales son dos elementos que no deberían de ir unidos. Esta nueva expresión reivindicativa de la Plataforma, contraria al plan urbanístico del Cabañal-Cañamelar, para nada hay que relacionarla con el concurso de adornos de balcones y escaparates organizado cada año con la mejor voluntad por la Junta de Gobierno de la Semana Santa Marinera. En esta tradicional convocatoria se lucen los mejores cubre-camas artesanos hechos con hilos o bordados. Sin embargo, el "collage" de telas sin orden alguno presentado por los "Salvem" viene a demostrar que una cosa es lo que se dice a la hora de prometer, y otra cosa diferente es la voluntad de cumplir lo que se dijo días antes del acto del pregón realizado desde la iglesia de los Ángeles del Cabañal. "Lo religioso está en el alma de nuestro pueblo. Ellos están vacíos por dentro", es la última expresión que utilizan para arremeter contra los políticos en un foro que no es desde luego el propio. Las dos manifestaciones más claras se encuentran en la calle de la Reina, cruce con la calle Pescadores. En una fachada aparece un mural en el que se reproduce una procesión penitencial. Se distinguen perfectamente vestes, granaderos, personajes bíblicos y un Cristo. Enfrente de un balcón se compara al concejal de Urbanismo, Domínguez, con Judas²¹⁸. No cal cap explicació més. L'article, per ell mateix, ja ho diu tot.

12.10.2.2. El suport dels experts a la premsa

Las Provincias publicava un article, a què ja s'ha fet referència com a exemple de manipulació informativa, on es diu: "Los expertos creen que el valor de los inmuebles es sólo paisajístico"²¹⁹. Quins són aquests experts? L'article no ho aclareix. No es dona cap nom ni cap argument. En canvi, sí que tenen noms, cognoms i arguments els experts que s'han aixecat en defensa del patrimoni valencià, entre ells el Pouet. És, per exemple, el cas de Thomas Glick, catedràtic de la Universitat de Boston, qui va realitzar la seua tesi doctoral sobre els regadius valencians. En una entrevista publicada en aquest mateix diari, es diu que Glick va defensar al col·loqui internacional *Civitas Europa* la necessitat de preservar l'horta valenciana per evitar la seua desaparició. A l'entradeta de l'entrevista també es diu que aquest catedràtic de la Universitat de Boston va defensar Campanar com "una especie de parque industrial en la época medieval"²²⁰. Entre

²¹⁸ LAS PROVINCIAS: *Los "Salvem" enturbian el recogimiento de estos días*, Las Provincias 30.03.1999

²¹⁹ COELLO, J.M.: *Las alquerías de Campanar no deben ser un Jesuitas II*. Las Provincias, 09.03.1997.

²²⁰ TRELIS, J.: *Si no se remedia, las generaciones futuras no tendrán ni idea de qué es eso de la huerta valenciana*. Las Provincias, 10.11.1996.

d'altres coses, Glick diu en aquesta entrevista que "los molinos valencianos eran muy singulares. Si desaparecen, se irá con ellos los restos de la grandeza valenciana del siglo XV"²²¹.

El nombre d'experts que han fet costat als Salvem i a les seues causes és considerable. Aquest suport es pot rastrejar als mitjans de comunicació. S'ha escollit un d'ells, la premsa escrita²²². Experts en urbanisme –i no només en mediambient- han posat de manifest la necessitat de protegir l'horta valenciana: "Preservar la huerta, no crecer, equiparar los barrios en cuanto a dotaciones y revisar las ordenanzas que regulan el urbanismo son algunos de los objetivos que persigue la adaptación del Plan General de Ordenación Urbana de Valencia. El colegio de Arquitectos celebró ayer dos conferencias que abundaban en esta cuestión y en la de hacer de Valencia una ciudad sostenible, de calidad y ecológica. Dos conferencias muy dispares se celebraron ayer acerca del planeamiento urbano de la ciudad en el Colegio de Arquitectos. Una, el punto de vista de un experto en urbanismo, Eduardo Mangada, ex concejal de Madrid en época de Enrique Tierno, que habló sobre la búsqueda de la calidad de vida y el respeto al medio ambiente. Otra, la de Juan Antonio Altés, arquitecto jefe de planeamiento urbanístico de Valencia, sobre los objetivos de la revisión del PGOU. Altés (...) fundamentalmente apuntó una idea que quedó en la mente de todos los asistentes: "No debe incrementarse el suelo urbanizable de la ciudad", en otras palabras, Valencia no debe expandirse más (...) Mangada (...) fue tremendamente claro (...): "Hay que saber decir que esta ciudad no puede tener más túneles, ni absorber más tráfico, ni más puentes". Para este arquitecto, una planificación del modelo de ciudad que se quiere sin selección "conduce a un desmadre". Añadió que es imprescindible mantener actividades y recursos débiles como la huerta y todo lo que esta implica para que el futuro de las ciudades sea de calidad..."²²³ (*figura 3 de l'annex 8*).

El Consell Valencià de Cultura també ha pres posició en diferents ocasions en defensa de l'horta:

²²¹ TRELIS, J.: "Si no se remedia, las generaciones futuras no tendrán ni idea de qué es eso de la huerta valenciana". Las Provincias, 10.11.1996.

²²² Part del treball de recerca d'aquesta tesi ha consistit en la recopilació d'articles referents –més o menys directament- als Salvem. S'han consultat diferents periòdics (Levante-EMV, El País, ABC, El Mundo, Las Provincias, Diario de Valencia, El Punt i L'Avanç) publicats des de 1995 ençà. També s'han consultat articles publicats amb anterioritat, tot cercant informació sobre les mobilitzacions ciutadanes que s'han situat com a antecedents. Principalment, *El Saler per al poble* i *El riu és nostre i el volem verd*.

²²³ ALLER, A.: "Los expertos opinan que Valencia no debe crecer más y sí preservar la huerta", ABC, 14.04.2000.

"El Consell Valencià de Cultura (CVC) aprobó ayer por unanimidad un informe que analiza la situación de la huerta valenciana y ofrece propuestas de cara a su conservación y transformación en los ámbitos culturales, económicos y paisajísticos, según informó el secretario del CVC, José María Morera. Ayer tarde se celebró una reunión en la sede del Consell Valencià de Cultura cuyo único punto del orden del día fue la aprobación o no del documento que analiza la situación de la huerta valenciana. Los dieciocho miembros de este organismo consultivo de la Generalidad Valenciana han aprobado por unanimidad este documento. El presidente del CVC, Santiago Grisolia, presentará hoy este estudio a la presidenta de las Cortes Valencianas, Marcela Miró, y al presidente de la Generalidad Valenciana, Eduardo Zaplana, tras lo cual se celebrará una conferencia de prensa (...). Entre los problemas que padece la huerta valenciana destaca este documento la presión urbanística, que motiva la venta de tierras no suficientemente rentables, el minifundismo de determinados cultivos que necesitan máquina costosa y la falta de organización en la comercialización de los productos. Para mejorar la situación de la huerta se pide en el informe el aumento de las dotaciones en infraestructuras que posibilite la mejora de la producción y comercialización y la organización de la compra de productos de fuera de la Comunidad en relación al ordenamiento de los propios productos. Igualmente se expresa en este estudio la necesidad de un pacto social que coordine los diversos intereses; la creación de una organización supranacional y suprainstitucional que supere los problemas de dispersión de competencias y la planificación global con la legislación que marque los criterios claros de protección y mantenimiento de equilibrio entre intereses divergentes. La aportación a la ponencia, de la Universitat de València, es a cargo del profesor Joan Mateu, y destaca que en un período de 50 años la huerta desaparecerá si no tiene protección, para lo cual es *"imprescindible"* un pacto social que acuerde la protección con medidas de las unidades de huerta con entidad suficiente para tener atención preferente. Dichas propuestas y sugerencias recogidas en este informe fueron formuladas por expertos del Tribunal de las Aguas, Real Acequia de Moncada, Conselleria de Medio Ambiente, Conselleria de Agricultura, Conselleria de Obras Públicas, Agencia Valenciana de Turismo y Ayuntamiento de Alboraya. Además, se recogen en el estudio los puntos de vista de representantes del Grup Cavanilles, Associació La Unificadora de La Punta, Universitat de València y del embajador permanente en el Consejo de Europa, Guillermo Kirkpatrick"²²⁴. El CVC també s'ha oposat a d'altres agressions urbanístiques,

²²⁴ EFE: *El CVC aprueba por unanimidad el informe de la huerta*. Levante-EMV, 09.05.2000.

com les tres torres del solar dels Jesuïtes²²⁵.

D'altres arquitectes com Carles Dolç i Josep Maria Sancho no només han avalat les tesis de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, sinó que en són membres. A ells s'han afegit molts altres: "Más de seiscientas personas han suscrito una alegación conjunta contra la nueva ordenación de la manzana de jesuitas de Valencia, pactada recientemente entre la Conselleria de Cultura y las empresas propietarias del suelo. Este acuerdo permitirá la construcción de tres torres de 20 metros de altura junto al paseo de la Pechina (...) Un arquitecto adscrito a la Dirección General de Patrimonio de la Conselleria de Cultura, organismo que ha hecho posible el acuerdo, ha sido el principal impulsor de la alegación, a título personal. Junto a Josep Maria Sancho (el técnico promotor) destaca la firma de su jefe inmediato, el también arquitecto Julián Esteban Chapapría. El escultor Miquel Barceló, que expone estos días en el IVAM; otros destacados arquitectos, como Juan José Estellés, Juan Luis Piñón, Vicente Casanova, Tito Llopis y Carles Dolç, se suman al escrito de rechazo al proyecto, junto con miembros del equipo que redactó el plan general de Valencia, como Adolfo Herrero y destacados funcionarios municipales, como Pedro Salvador Palomo, ingeniero agrónomo que ocupa la jefatura de servicio de la Oficina del Plan Verde"²²⁶ (*figura 1 de l'annex 8*).

Els arquitectes que s'han posicionat en contra de les torres de Jesuïtes i han deixat constància a la premsa en són molts. Entre ells, Juan Pecourt²²⁷: *Jesuïtas: tres torres sin justificación urbanística* (*figura 10 de l'annex 8*). En aquest article, entre moltes altres coses, Pecourt denuncia que "Estamos ante un caso claro de extravío urbanístico, de dejación de funciones de organismos que, específicamente, deben garantizar la calidad del producto físico llamado ciudad. Éste es el punto. Lo verdaderamente esencial de todo es confuso –cavo jesuitas- es lo que, al final, va a quedar sobre el terreno: las mentadas torres. De construirlas, pronto asistiríamos al espectáculo de una gran vía Fernando el Católico más congestionada. La silueta de Ciutat Vella,

²²⁵ SEGUÍ, J.R.: *El Consell de Cultura se opone a la edificación de las torres en el solar de los jesuitas*, Levante-EMV, 28.06.1995; FERRANDIS, J.: *El Consell de Cultura se opone a la construcción de las torres de jesuitas*, El País, 28.06.1995; RAGA, C.: *El Consejo Valenciano de Cultura contra las obras del solar de Jesuïtas*, Las Provincias, 28.06.1995.

²²⁶ MONREAL, J.: *Técnicos de Cultura lideran un movimiento de rechazo a las torres del solar de jesuitas*, Levante-EMV, 07.02.1995.

²²⁷ Qui signava com a president de la comissió d'Urbanisme. Demarcació de València del Col·legi d'Arquitectes.

apreciable desde la orilla izquierda del río (uno de los pocos pasillos visuales que van quedando) entraría en eclipse total. Los torturados espacios que quedarían entre los nuevos y viejos edificios (ventosos, permanentemente sombreados, carentes de composición) nos agobiarían. Nuestra generación no disfrutará con el nuevo entorno que se proyecta..."²²⁸.

També s'ha manifestat en contra Adolfo Herrero. L'article d'opinió *Un paisaje sin hotel* deixa ben clar quina és l'actitud d'aquest arquitecte respecte a la construcció al terreny de Jesuïtes: "...El paisaje de la ciudad de Valencia es frágil y en él el Jardín Botánico y el Colegio de San José, apoyados sutilmente sobre la terraza de la margen derecha del viejo Turia, lo son aún más. Son referentes que han adquirido mayor singularidad y relevancia en este lugar porque este espacio tampoco es ya lo que era, una cornisa fluvial que, también, ha dejado de serlo un poco, sobre ese río que ya no es río. No podemos ni debemos perder un solo elemento más. La secuencia de túneles en construcción que, poco a poco y a lo largo de las marginales del viejo cauce, está transformando sus riberas en una autovía, ha ocultado, despedazado o arrancado el adoquinado –esa textura tan caracterizadora de la ciudad como los propios edificios- de los paseos de la ribera que, como el de la Pechina, transcurre por el lugar; túneles que tampoco han servido para recuperar esos espacios urbanos que en otro tiempo fueron, atractivos para el paseo o para la contemplación desde sus andenes de piedra densamente arbolados, de ese río que perdimos llamado ahora el Jardín del Turia. Y, por esto, mi preocupación por la integridad de ese paisaje irrepetible desde el momento en que persiste la amenaza de que la construcción de un hotel – por otra parte, de volumetría desorbitada y arquitectura deleznable- en el antiguo jardín y patio de recreo del colegio de San José, altere irreparablemente ese enclave. El rescate de esos terrenos posibilita la conformación definitiva de un complejo paisajístico-cultural constituido por la Iglesia de San Miguel y San Sebastián, el propio Jardín Botánico, el Museo de Ciencias Naturales del Padre Sala, ubicado en el mismo Colegio de San José, y otras colecciones científicas ubicadas en sus proximidades. Si a ello agregamos la potencialidad que, como *cornisa cultural* a recuperar en un futuro no lejano, ofrece el viejo paseo de la Pechina – excepcionalmente conservado desde el punto de vista paisajístico, sin apenas agresiones- con la extensión a la Casa de la Caridad, los cuarteles/dependencias de la Policía Nacional, la nave industrial anexa y el Asilo de San Juan Bautista, hasta llegar finalmente al IVAM, habremos

²²⁸ PECOURT, J.: *Jesuïtas: tres torres sin justificación urbanística*, Levante-EMV, 02.05.1995.

consolidado una intervenció urbanística de primer orden, saldando parcialmente una deuda històrica con esta ciudad tan maltratada por sus políticos, sus promotores inmobiliarios y sus arquitectos" ²²⁹ (*figura 7 de l'annex 8*).

L'arquitecte Juan Luis Piñón també ha publicat articles en premsa, tot defensant la necessitat de deixar lliure el terreny de jesuïtes: "...Nunca los argumentos han sido tan acertados ni las opiniones tan unánimes –sólo comparables con las críticas vertidas ante el intento de despejar el ábside de Santa Catalina- como las expresadas por los intérpretes de esa voluntad –manifestada a través de 60.000 firmas- de preservar la manzana de los jesuitas de la agresión de un planeamiento irredento que no supo romper las ligaduras que le ataban a un pasado insensible, impermeable a la historia y marcado por un funcionalismo desnaturalizado proclive a la aprobación privada de las rentas del suelo. No cabe la menor duda de que todavía se pueden profundizar algunas tesis expuestas en contra de la construcción de cualquier edificio en dicha manzana; se podría hilar más fino contextualizando los ejemplos históricos propios y ajenos, incorporando otras historias a la historia urbana, hasta llegar a una "historia total" (Fernand Braudell); pero con toda probabilidad añadirían muy poco a lo ya sabido. Las hemerotecas, por un lado, y la calle, por el otro, dan cuenta del episodio que, una vez más, traemos a colación. Sin embargo, frente a la obiedad de las peticiones formuladas por un sector importante de los valencianos, aún se observan reticencias para zanjar el asunto en los términos que aconseja, al menos, la lógica –histórica, en este caso- urbanística (...) En efecto, la ciudad es algo más que un negocio..." ²³⁰ (*figura 8 de l'annex 8*).

Trini Simó, historiadora de l'arquitectura i membre de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, també ha signat articles a la premsa juntament amb d'altres experts. Amb José Doménech, també membre de la Coordinadora, va escriure *Als promotors de les torres de jesuïtes*. S'els hi deia: "Fins ara, la coordinadora cívica Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat no s'havia dirigit a vostés d'una manera explícita i directa. Els nostres missatges els hem dirigit en primer lloc al conjunt de la ciutadania, de la que vostés sens dubte són part. Ahora, en el cas del

²²⁹ HERRERO, A.: *Un paisaje sin hotel*, El País, 16.12.1999.

²³⁰ PINÓN, J.L.: *Jesuïtas: Tres eran tres...y ninguna era buena*, Levante-EMV, 16.03.1997. També ha publicat altres articles sobre aquest mateix assumpte: PINÓN, J.L.: *Un espectro se cierne sobre Valencia*, El País, 30.03.1995.

solar de jesuïtes, són part interessada donat que és seua la iniciativa de construcció a la què ens oposem. El seu interès individual, desgraciadament consentit i recolzat pels poders públics que degueren ser fidels al conjunt social a qui representen, sembla estar enfrontat a l'interès col·lectiu. Per això és possible que a vostés els coste actuar com a ciutadans en comunitat. I per això les nostres paraules, els nostres actes, els poden semblar aliens. Hem actuat amb paciència i constància, sense amagar-se, sempre a la llum pública (...) Creiem que hi ha moltes raons en favor de la petició de no construir les torres. La parcel·la de jesuïtes sempre ha segut un espai ciutadà lliure. La visual del perfil urbà de València, que comença en l'antic recinte de la Ciutat Vella, en el tram que ens ocupa ha segut dominat per la vegetació del Botànic i la del propi jardí que els jesuïtes tenien en la part nord de la seua parcel·la. Urbanísticament acollia les instal·lacions docents del col·legi de Sant Josep. Sempre ha segut una zona d'equipament que feia una funció comunitària per a la ciutat. Eixe caràcter i eixe paisatge demanen ser conservats lliures. No ens estendrem en tornar a argumentar el que ha hem dit en diversos escrits i que altres institucions i persones han explicat. Hem d'estar orgullosos que les institucions valencianes que entenen de patrimoni, organismes consultius de la Generalitat Valenciana, com per ara han segut la Universitat de València –Estudi General-, la Reial Acadèmia de les Belles Arts de Sant Carles i el Consell Valencià de Cultura, hagen criticat i rebutjat el projecte de les tres torres, fent prevaldre el seu compromís cultural i social amb el patrimoni i la ciutadania. Si nosaltres volem recuperar ciutat i vostés fer ciutat, per què hem estar a la contra? ¿No hi ha cap altre lloc atractiu on les seues intervencions –potser legals però social i culturalment inaprovables en el cas que ens ocupa- puguen prosperar construint i no destruint, resolguent problemes i no creant-ne? (...) Per què no ho repensen? Nosaltres volem salvar el Botànic, vostés tenen l'opció de fer-ho. Per favor, salvem el Botànic deixant lliure el seu entorn: el prestigi de València i xirà guanyador i la ciutat els ho ha d'agrair”²³¹

No toquen la ciutat històrica, cambien de sitio las torres (figura 6 de l'annex 8) era el títol d'un altre article, escrit també per Trini Simó en col·laboració amb els arquitectes Carles Dolç i Carmel Gradolí. Hi avisaven que “A estas alturas parece evidente que la ciudad de Valencia está a punto de sufrir uno de esos desaguisados que, en las últimas décadas y con periodicidad intermitente, azotan su escena urbana. La idea de construir tres torres en el solar de Jesuitas, aunque en los

²³¹ DOMÉNECH, J. i SIMÓ, T.: *Als promotors de les torres de jesuïtes*, Levante-EMV, 18.07.1995.

últimos días se ha anunciado la posibilidad de que queden reducidas a la mitad de las alturas previstas, será una nueva mancha que legar a las generaciones futuras, uno de esos errores que entristecen a las personas cultas y sensibles (...) La ciudad como organismo urbano va a perder. Su patrimonio edilicio, paisajístico y natural está a punto de ser maltratado una vez más o, lo que es peor, irreversiblemente alterado en una de sus partes más significativas (...) Cerca de 30 jardines botánicos de todo el mundo (de Sao Paulo a Nueva York, de Lisboa a Tokio, de Palermo a Upsala) han enviado cartas a la ciudad solicitando que no se edifique al lado de nuestro Botánico: nos señalan que vamos a cometer un error. La ciudad debería reflexionar. Nuestras propias instituciones culturales (el Consell Valencià de Cultura, la Universitat Literaria, el Colegio de Arquitectos, la Academia de San Carlos...) han emitido informes desfavorables al proyecto. Valencia debería reconsiderar lo planificado. Hay alternativas, pero para llevarlas a la práctica hace falta voluntad política (...) Valencia cuenta ya con una experiencia negativa similar a la que se anuncia: el Jardín de Monforte perdió su carácter con las construcciones que lo cercan y hoy no es un espacio presentable. Esta ciudad tiene unas pocas cosas excelentes: una de ellas es el Botánico. Dejemos intacto su perfil urbano, no toquemos sus vistas interiores ni exteriores, no congestionemos ni polucionemos más su entorno. Recuperemos, todos, ciudad"²³².

Juntament amb Carles Dolç, també ha publicat diversos articles als periòdics, com ara, *La cuestión inacabada del Botànic (figura 11 de l'annex 8)*. Diuen en aquest article, entre altres coses, que "Desde luego no vemos que el equipo de gobierno municipal haya dado un ejemplo de concordia y diálogo, pues no ha habido ningún tipo de participación de otras entidades (las que personifican la sensibilidad ciudadana a que hace referencia su artículo) a la hora de materializar y concertar un acuerdo para Jesuitas. Nos parece innegable que el Ayuntamiento ha hecho un esfuerzo para abordar el tema, que se embarcó en unas complicadas negociaciones con los promotores de las nefastas torres, que ha desbloqueado en parte la cuestión y que ha hecho una inversión de rescate nada despreciable. Todo ello es positivo, pero hay que decir que la cuestión no está resuelta. Y que el Ayuntamiento para rematarla debería simple y llanamente

²³² GRADOLÍ, C., DOLÇ, C. i SIMÓ, T.: *No toquen la ciutat històrica, cambien de sitió las torres*, El País, 14.12.1995. L'article el signaven també Juan Pecourt, Juan L. Piñón, Adolfo Herrero, Josep Sancho, Francisco Aranda, Carmen Jordá, Eduardo Peris, Juan Bravo, Cecilio Sánchez, Miguel del Rey, Pilar Soler, Cristina Alcalde, Mercedes Planelles, José María Tomás, Remedios Vicens, Javier Bernabé, Carmen Blasco, Gonzalo Almazán, Vicente Colomer, Fernando Gaja, Santiago Ridocci, Charo Lalinde i Luis F. Herrero, tots ells arquitectes i professors de la Universitat Politècnica de València.

evitar ese hotel. Como ha hecho ya un esfuerzo económico incuestionable y estamos ante una cuestión de valor patrimonial de ámbito muy superior al de la ciudad, tendría que implicar en la solución a las instancias autonómicas para rescatar definitivamente el solar de Jesuitas. Mientras tanto el problema no estará solucionado" ²³³.

Trini Simó i Carles Dolç, signaven, anys més tard, *El Botànic y la ley de patrimonio (figura 9 de l'annex 8)*. En aquest article manifestaven el seu malestar perquè "En lo referente al Jardín Botánico y su entorno, parece que se haya llegado a una silenciosa inhibición. Es como si este asunto, en otros momentos tan candente y acuciante, gozando ahora de un indefinido compás de espera, no tuviera ya importancia, lo que permite a los responsables de los distintos estamentos políticos tratar de olvidarse de él. Sin embargo, el señor Mestre, propietario de la última porción del antiguo jardín de jesuitas a la que el planeamiento asocia derechos de edificabilidad, y actualmente distraído en fracasadas querellas judiciales y en litigios contenciosos por la denegación patrimonial de sus proyectos, mañana mismo puede poner sobre la mesa otra propuesta de edificación que comprometa de nuevo a las autoridades, puesto que se ha negado a cualquier permuta o compensación para abandonar sus pretensiones en este lugar (...) Como colectivo atento al caso, Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat quiere recordar algo que parece haberse olvidado. El peligro de levantar una edificación impropia subsiste como una grave amenaza. Piénsese en el terrible impacto visual de una gran mole interponiéndose a la hermosa vegetación formada por las copas de los árboles del Botánico y su reciente extensión del Jardín de las Hespérides, compitiendo con la imponente cúpula de Sant Miquel i Sant Sebastià, mutilando la presencia urbana del antiguo colegio y desarmonizando la cornisa histórica de la ciudad sobre el cauce del río, impidiendo, además, cualquier futura ampliación del Jardín Botánico, uno de los más valiosos de Europa. A favor de la defensa de la zona, ¿es necesario que recordemos a nuestros políticos que este deseo lo avala una serie de arquitectos y urbanistas europeos de reconocido prestigio? ¿Tenemos que volver a esgrimir que 60.000 ciudadanos firmaron en su día en contra de construir en ese lugar? ¿O que más de 200 intelectuales, profesionales y artistas de lo más destacados de nuestra sociedad suscribieron un manifiesto rechazando el hotel y reclamando la recuperación paisajístico-cultural de la

²³³ SIMÓ, T. i DOLÇ, C.: *La cuestión inacabada del Botànic*, El País, 12.10.1998.

zona?...²³⁴.

L'enginyera tècnica agrícola María Teresa Santamaría, autora de l'estudi *El Botánico de València* (1989), va deixar constància de la importància del Jardí Botànic de València i la necessitat de preservar-lo. En l'article *El Botánico, un error enmendado* diu que "La ubicación del Jardín Botánico en su actual emplazamiento no fue una cuestión casual ni sencilla, sino que, por el contrario, es la historia de una serie de intentos, unos conseguidos y otros frustrados, peticiones, cesiones, concesiones y enmiendas que, afortunadamente se resolvieron de la manera adecuada. Así, hoy podemos contar con este Botánico apreciado como uno de los más destacados de Europa por su aclimatación y desarrollo de las diversas especies que acoge (...) La –al parecer inminente- construcción de torres en el solar de Jesuitas contiguo al Botánico hipotecaría la deseable expansión, justamente en el espacio que es el de ensanche natural por su continuidad física con el existente, y alteraría paisajísticamente el entorno de este Jardín que no se puede considerar como uno más, sino que alberga especies que por su cantidad, envergadura, buena aclimatación y características botánicas, lo convierten en el mejor Jardín Botánico que hay en España. No se trata sólo de dilucidar técnicamente si las raíces de los árboles más cercanos se verían perjudicadas, o la sombra de las torres molestarían a las plantas. Se trata de defender el entorno y la imagen, y de crear las condiciones ambientales óptimas para salvaguardar una joya del patrimonio nacional. Y se trata también de preguntar a la Universidad, asociaciones, entidades diversas y ciudadanos de a pie, si tienen algo que decir. Y si es así, creo que éste es el momento de decirlo"²³⁵.

Santiago Castroviejo (*figura 2 de l'annex 8*), professor del Consell Superior d'Investigacions Científiques i ex director del Real Jardí Botànic de Madrid. Diu Castroviejo que "...Mi apoyo al Jardín Botánico no se basa en el deseo de que Valencia tenga lo que tienen tantas otras ciudades importantes –Ginebra, Munich, Edinburgo, Francfort...- que cuentan, con orgullo, on una institució equivalente y de prestigio en el mundo entero; mi apoyo se basa en la conciencia de que las investigaciones que se debieran abordar en las susodichas instalaciones son imprescindibles si queremos intervenir en el medio y conservarlo, si queremos garantizar a las

²³⁴ SIMÓ, T. i DOLÇ, C.: *El Botánico y la ley de patrimonio*, Levante-EMV, 22.06.2001

²³⁵ SANTAMARÍA, M.T.: *El Botánico, un error enmendado*, El País, 24.04.95.

próximas generaciones gozar de un ambiente al menos tan sano como el nuestro, si queremos, en definitiva, seguir viviendo bien (...) El hecho de tantos y tan bellos proyectos que en nuestro país se fueron al traste por enfrentamientos localistas debería servirnos para mirar hacia delante con mayor clarividencia; porque, en definitiva, será Valencia y serán los valencianos los que habrán recuperado su Jardín Botánico o lo habrán mandado al basurero de la historia"²³⁶.

La Universitat de València, també titllava el projecte de Jesuïtes d'inacceptable: "La Junta de Gobierno de la Universidad de Valencia aprobó, en la sesión de ayer una declaración en defensa del Jardín Botánico en el que se expresa el deseo de que no se construya en su entorno, acuerdo que se remitirá a todas las instituciones valencianas (...) considera que la construcción de las torres en el "Solar de Jesuitas" es "urbanísticamente inaceptable...que afectará el futuro de un área ciudadana de gran importancia urbana, cultural y científica..."²³⁷. També se'n va fer ressò d'aquest acord pres per la Universitat Levante-EMV²³⁸ i El País²³⁹. La UV també s'ha oposat a la prolongació de Blasco Ibáñez: "La Universitat de València, a través de su junta de gobierno, tomó ayer postura por varias cuestiones cívicas y solidarias como el barrio del Cabanyal en Valencia (...) elaboró una declaración en la que señala su preocupación por cualquier destrucción del patrimonio histórico o artístico valenciano, como es el caso del barrio del Cabanyal, señaló el rector (...) La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar había solicitado a la Universitat su pronunciamiento sobre la salvaguarda del patrimonio artístico y del legado histórico de este barrio"²⁴⁰.

També són molts els experts s'han oposat a la destrucció del Cabanyal-Canyamelar i han deixat constància als periòdics. Per exemple, Manuel Pérez Montiel, catedràtic de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la Universitat Politècnica de València: "...El proyecto únicamente pretende prolongar la avenida de Blasco Ibáñez, a costa del Cabanyal-Canyamelar, que sólo

²³⁶ CASTROVIEJO, S.: *En torno al Jardín Botánico de Valencia*, El País, 12.05.1997.

²³⁷ RAGA, C.: *Las torres del "solar de jesuitas" es un proyecto "urbanísticamente inaceptable" para la Universidad*, Las Provincias, 09.05.1995.

²³⁸ DUCAJÚ, M.: *Las torres de jesuitas romperán el equilibrio histórico y social*, Levante-EMV, 09.05. 1995.

²³⁹ B.A.: *La Universidad dice que es "inadecuado" construir tres torres junto al Botánico*, El País, 09.05.1995.

²⁴⁰ DUCAJÚ, M.: *La Universitat defiende el Cabanyal y condena el genocidio*, Levante-EMV, 18.10.1998.

aporta el suelo para esta prolongación. Es decir, este proyecto es una decisión política de la actual mayoría municipal (...) un comentarista puede discutirla negando la premisa mayor, afirmando que es una mala decisión, que es un error, y pedir al político –a la señorita Barberá– que rectifique, que rectificar es de sabios (...) la condición necesaria para la rehabilitación y revitalización de este barrio es el respeto a toda la trama urbana existente. La condición suficiente es que el ayuntamiento tome la decisión de autorizar a los propietarios del barrio a construir, rehabilitar y reformar sus viviendas, con una ordenación urbanística clara, simple y respetuosa con la estructura actual del barrio²⁴¹". Pérez Montiel ha publicat articles en més d'una ocasió en defensa d'aquest barri: "Es muy probable que la mayoría de los vecinos de Valencia no conozca en profundidad el Cabañal ni tampoco los planes que la Administración tiene para el mismo. Existe un proyecto para prolongar la avenida de Blasco Ibáñez hasta el mar, lo que supone abrir en canal el barrio, derribar 1.500 viviendas y, consecuentemente, desplazar a una población de unos mil habitantes (...) recomendamos a todos los ciudadanos de Valencia que visiten el barrio, y si tienen la oportunidad de hacer una visita guiada, descubrirán que en el Cabañal hay un pueblo vivo y activo como posiblemente no existe en el resto de la ciudad de Valencia. Tendrán la oportunidad de entrar en sus viviendas, podrán preguntar e informarse. Y descubrirán la Casa dels Bous, la Lonja de Pescadores, el teatro de marionetas y el casino, entre otros elementos arquitectónicos y sociales. Y podrán recrearse con la riqueza del entorno, la proximidad del mar, y el privilegio de un clima que permite ocupar la calle en pleno invierno. La oferta cultural, gastronómica y recreativa del Cabañal es asimismo muy atractiva (...) Por si fuera poco existe un magnífico muestrario de arquitectura popular, casas modestas, embellecidas con cerámica, adornos de alabastro, artesanía en madera y hierro, detalles cuidados, y casas más señoriales, de estilos variados, a veces mezclados (...) Por el contrario, también hay zonas con aspecto de abandono, un deterioro que no se puede justificar simplemente acusando a los vecinos de desidia. Muchas viviendas sólo necesitan una mano de pintura y unos ligeros arreglos. No iría de más, sin embargo, un programa de mejora urbana. La iniciativa pública no parece haber prestado especial atención al barrio, y en algunos casos más bien ha supuesto un freno para el progreso del Cabañal. A pesar de ello, se puede decir que, globalmente, su nivel de higiene y calidad de vida es superior a la media de la ciudad. Probablemente, la salvación de una sola de esas joyas arquitectónicas que perviven milagrosamente en el Cabañal sería motivo de

²⁴¹ PÉREZ MONTIEL, M.: *Crónica del Cabanyal*, Levante-EMV, 20.09.1998.

apoyo masivo en cualquier ciudad con un poco más de sensibilidad (...) Tenga un gesto con los vecinos, señora alcaldesa. No se arrepentirá: celebre con ellos el cincuentenario de la Declaración Universal de los Derechos Humanos..."²⁴². A banda d'aquests, ha signat alguns articles més²⁴³.

Qui també ha escrit a favor de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar és Antonio Montiel Márquez, professor associat de Dret Constitucional de la Universitat de València: "...no conocemos que nadie haya aportado todavía argumentos sólidos que acrediten que la mejor forma de proteger El Cabanyal-Canyamelar sea atravesarlo en sentido perpendicular a su trazado histórico mediante la apertura de una *brecha*, cuya única función parece ser la de dar nuevas facilidades a un tráfico rodado que pasará a ser así más rápido e intenso. En definitiva, hiriendo de muerte a un barrio, fracturándolo en dos mitades que nunca volverán a encontrarse a causa del perverso *efecto barrera* que producirá dicha vía rápida y las obvias alteraciones que la nueva avenida traerá en la edificación y el uso del suelo adyacente. No parece tampoco que tan radical decisión venga a resolver la "mala relación" que, según se dice, la ciudad de Valencia ha mantenido con su mar. Ese "vivir de espaldas al mar" que, históricamente, se ha reprochado a nuestra ciudad tiene, a buen seguro, razones más profundas y complejas de las que pueda resolver una operación de la elementalidad y torpeza que caracteriza, a nuestro entender, a la solución que se pretende. Es más, sería una paradoja cruel que el hipotético reencuentro de esta ciudad con el mar hubiese de realizarse a costa de destruir un barrio marítimo único e irrepetible, y de expulsar a sus históricos habitantes. Desde este punto de vista es muy probable que tengan razón quienes han afirmado que la aprobación por el gobierno municipal del Plan Especial de El Cabanyal-Canyamelar es una de las decisiones urbanísticas más graves de este siglo. Tal vez sólo sea comparable con el Plan para la Reforma Interior de Valencia, obra de Javier Goerlich y aprobado el 1928; el cual, entre otras medidas, permitió abrir la conocida como avenida del Oeste, afortunadamente nunca concluida y aún así con perversos efectos que gravitan todavía hoy sobre Ciutat Vella. Todo ello debería llevarnos a una reflexión acerca de las consecuencias no sólo en el espacio, sino también, y muy especialmente, en el tiempo, que tienen las

²⁴² PÉREZ MONTIEL, M.: *Rehabilitem la ciudad*, Levante-EMV, 24.01.1999. [Aquest article el sotasignen per 22 professors i 2 catedràtics més].

²⁴³ PÉREZ MONTIEL, M.: *La situación del Cabanyal*, Levante-EMV, 25.02.2001; PÉREZ MONTIEL, M.: *¿Cuánto cuesta expropiar el Cabanyal?*, El País, 28.01.01.

decisiones urbanísticas, en la medida en la que transforman, de manera casi siempre irreversible, nuestro entorno..."²⁴⁴.

Un altre arquitecte, Gustavo Vivas, també s'ha posicionat en contra de la prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez: "Si el dictamen de la Consejería de Cultura sobre el plan especial de protección y reforma interior (Pepri) del Cabanyal, aprobado por el Ayuntamiento de Valencia, ha sido aplazado hasta octubre, no sucede lo así con las acciones y pronunciamientos a favor de la defensa y rehabilitación del Cabanyal-Canyamelar y en contra de la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez. Entre ellos, resultan de especial significación los vinculados a las universidades valencianas, como son el dictamen de la Facultad de Derecho de la Universitat de València, que califica de ilegal el plan del Cabanyal (por vulneración de la ley de patrimonio), la propuesta del equipo rectoral de la Universidad Politécnica de rehabilitar viviendas en el barrio para becarios e invitados, las visitas realizadas al Parterre donde Faustino Villora y otros compañeros de la plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar realizaron una histórica huelga de hambre entre el 25 de marzo y el 15 de abril, la exposición de Josep Renau en casas del barrio y un buen nombre de ejercicios académicos, debates y mesas redondas. El evento más reciente llevado a cabo en una de las universidades ha sido el que, con el título Una propuesta de reforma urbana a debate, se realizó el 30 de junio y el 1 de julio pasados en el *Master de Patrimonio Arquitectónico* de la UPV con la participación de Rafael Soler, Vicenç Roselló, Vicent Gallart, José Ignacio Casar, Luis F. "Tato" Herrero, Emilio Martínez y de los estudiantes del *master* (varios provenientes de otros países iberoamericanos), en el que se hicieron inteligentes referencias a los barrios divididos por vías rápidas en otras ciudades (como Río de Janeiro) y comprometidas preguntas a los ponentes. En el evento, en el cual se distribuyeron *Las diez razones y virtudes del Cabanyal*, del sociólogo y escritor Mario Gaviria, destacó la coincidencia de los ponentes en la conveniencia de una revisión del proceso (se habló incluso de volver a un hipotético *punto cero*) y en la importancia de la participación de políticos, técnicos y ciudadanos en la búsqueda de la mejor solución para el barrio y la avenida, en la línea planteada por Trini Simó en el artículo El Cabanyal y la democracia (Levante-EMV, 6 de abril de 2000)"²⁴⁵.

²⁴⁴ MONTIEL, A.: *El Cabanyal y la democracia*, El País, 11.03.1999.

²⁴⁵ VIVAS, G.: *La encrucijada urbanística del Cabanyal*, Levante-EMV, 23.07.2000.

Luis Francisco Herrero, també arquitecte, ha estat una altra de les veus que s'ha aixecat en contra de la destrucció del Cabanyal: "En el Informe Mundial sobre Cultura de la Unesco se destacaba la importancia de la diversidad cultural y se alertaba contra aquellos que defienden su homogeneización (...) Las ciudades en su expansión se encuentran con numerosos paisajes rurales y urbanos. Sobre ellos, los planificadores del pasado proponían un tipo de urbanismo que no valorava lo existente: triunfaba la lógica de la ciudad central sobre las peculiaridades de las periferias. Se destruía para construir en lugar de construir sobre lo construido: se aplastaban las diferencias, se homogeneizada. En Valencia aún se practica este urbanismo decimonónico. Lamentablemente, se ha aprobado el anacrónico plan del Cabanyal-Canyamelar. Y ello a pesar de los numerosos recursos, informes, dictámenes contrarios de todo tipo, avalados por especialistas y departamentos universitarios de Barcelona, Madrid y Valencia (...) Para que la cultura progrese, el Ayuntamiento de Valencia debería escuchar estas voces mientras sea posible la regeneración de un barrio que, al principio del proceso, en 1998, aunque herido, estaba vivo. ¿O es que quieren dejar pasar el tiempo hasta convertir el Cabanyal en un cadáver peligroso y maloliente, del que sus honrados habitantes huyan asustados por la delincuencia tolerada y dejen el paso libre a las excavadoras drogadicidas que sacien las expectativas de promotores y los ideales de grandeza de nuestros munícipes? ¿Es cultura la megalomanía del tres al cuarto y la especulación?"²⁴⁶.

Professors de la Universitat de València, a títol personal, també s'han afegit a les protestes contra la construcció d'una Zona d'Activitats Logístiques a La Punta. És el cas, entre tants altres, de Ramón Lapiedra (*figura 5 de l'annex 8*). A l'article *Hacia una Valencia sustentable: recuperemos La Punta*²⁴⁷, s'assenyalen 10 raons per salvar la punta (veure 12.7.3). Ernest García, Emerit Bono, professors també de la Universitat de València, s'han posicionat en contra dels projectes especulatiu que assetgen València. *¿Quant val mediambientalment La Punta?* es pregunten en un article publicat a Levante-EMV (*figura 4 de l'annex 8*): "El V Programa Marc de la Unió Europea assumeix el nou paradigma del desenvolupament sostenible. En conseqüència, tots els grans projectes econòmics han de ser definits dins d'aquest marc.

²⁴⁶ HERRERO, L.F.: *El Cabanyal, ¿una muerte programada?*, Levante-EMV, 20.01.02

²⁴⁷ LAPIEDRA, R.: *Hacia una Valencia sustentable: recuperemos La Punta*, El País, 20.04.1998. Sotasignen l'article, també, Ernest García i Emerit Bono, professors de la Universitat de València, i José Sifre, secretari general de CCOO PV.

¿Quines implicacions té això per al projecte de construir a l'horta de La Punta una zona de dipòsit i manipulació de mercaderies per al port? En la seua accepció més forta i rigorosa, el *desenvolupament sostenible* implica que el *capital natural* ha de mantenir-se constant al llarg del temps, és a dir, que hem de conservar per a les generacions futures els recursos naturals que hui tenim al nostre abast. Des d'aquesta perspectiva, sòls al·luvials escassos i no substituïbles com els de l'horta haurien de ser incondicionalment conservats. En la seua versió més feble i menys exigent, el *desenvolupament sostenible* accepta que el capital produït, sempre que la suma total d'ambdues classes de recursos es mantinga, si més no, constant. És clar que, aleshores, cal avaluar el cost de substitució. A continuació, es presenta una aproximació a l'avaluació d'aqueix cost per al cas que ens ocupa. Segons els càlculs realitzats per un equip internacional dirigit per Costanza (un economista ecològic mundialment conegut) i publicats en 1997 per la molt prestigiosa revista científica *Nature*, les planes al·luvials produeixen serveis ambientals (en la regulació hídrica, del clima i de pertorbacions naturals, el cicle de nutrients, etc.) per valor de 19.580 dòlars USA per hectàrea i any. D'acord amb això (calculant el canvi a 150 pta.), la producció ambiental de 70 Ha. de sòls de La Punta seria de 205, 9 milions de ptes./any. Amb un horitzó temporal de 50 anys (un supòsit molt conservador per a introduir les indefugibles dimensions intergeneracionals) el valor mediambiental de La Punta pot estimar-se, doncs, superior als 10 milions de pessetes, és a dir, 14.685 ptes./m² (...) Convé aclarir, per si de cas, que no parlem ara de l'eventual preu d'expropiacions, que és un assumpte parcialment diferent. Aquest, en justícia, hauria de ser més elevat, perquè caldria afegir-hi les quantitats corresponents a la resta de funcions útils de La Punta (producció agrícola comercials, usos residuals, contribució a la identitat històrico-cultural de València, etc.). Tanmateix, entenem que la decisió raonable és la conservació de l'ús agrícola de La Punta i, per tant, no ens plantegem ara aquesta qüestió. La intervenció del nostre argument és, més aviat, la de fer palés quant ens costaria (a totes les persones que vivim a València) la compra en el mercat de succedanis imperfectes (condicionadors d'aire, obres de drenatge de les pluges, etc.) de les contribucions al benestar col·lectiu que ara La Punta *ens regala*²⁴⁸.

Aquests són només alguns exemples. N'hi ha, però, molts més.

²⁴⁸ GARCÍA, E. i BONO, E.: *¿Quant val (ambientalment) La Punta?*, Levante-EMV, 18.06.1998.

12.10.3. Una altra manera de comunicar

Els Salvem –dins la línia dels moviments socials- han intentat proporcionar-se una cobertura als mitjans de comunicació i, per a aconseguir-ho, han desplegat –com s’ha vist més amunt- tot tipus d’accions. No sempre ho han aconseguit, però. Tot i que en alguns mitjans de comunicació se’ls han “cedit” espais per promocionar-se, en altres els han silenciats o manipulats. Els exemples de manipulació –com s’ha vist- abunden. Per contrarestar-la i donar la seua pròpia visió de la realitat²⁴⁹, els Salvem han creat o han intentat crear els seus propis mitjans (adhesius, cartells, pintades, roba (samarretes), fullets, pasquins, encenedors, etc.) per difondre a la ciutadania les seues reivindicacions i convidar a participar del seu repertori d’accions.

Així doncs, per a convocar la gent a participar a les diferents accions, des dels diferents Salvem s’han editat pamflets o cartells. En alguna ocasió aquests s’han publicat a diaris o revistes (com la Cartelera Turia), però en altres, la majoria, aquests s’han repartit de mà en mà (els pamflets) o enganxat (els cartells) de manera més legal a comerços, i de manera més il·legal a les parets dels nostres carrers i al mobiliari urbà de la nostra ciutat. Sovint també s’han editat pamflets i cartells que no feien referència a cap convocatòria concreta, sinó que posaven de manifest queixes i reivindicacions dels Salvem. La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, per exemple, va editar uns cartells (en blanc i negre) amb una fotografia de Rita Barberà on es podia llegir: “Rita No. Tu problema soy yo” (*figura 1 de l’annex 9*). Per la seua banda, la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, va dissenyar uns pamflets en què apareixia una fotografia d’Antoni Mestre i, a sota, es deia: “Antoni Mestre Ferré d’Expo-Hotel i de l’Hotel de Jesuïtes. Persona non grata per a la ciutadania de València”. Al revers s’ampliava aquesta informació: “ES PROCLAMA A N’ANTONI MESTRE I FERRÉ, amo d’Expo-Hotel de “Nuevo Centro” i promotor de l’Hotel de Jesuïtes PERSONA NON GRATA. Aquest conegut especulador barceloní insisteix en edificar un hotel als terrenys de l’antic Jardí de Jocs del Col·legi dels Jesuïtes. Si això es consuma, suposarà una alteració negativa del Conjunt Històric protegit, un profit privat de l’esforç que hem fet eliminant les Torres de Lladró i l’impediment de l’ampliació del Jardí Botànic que l’any 2002, complirà ací el seu bicentenari. Si l’alcaldessa Barberà claudica davant la prepotència d’aquest senyor, la ciutadania no ho ha de consentir. NO A L’HOTEL DE JESUÏTES. SÍ A

²⁴⁹ Una realitat allunyada dels interessos polítics, econòmics, socials, etc., dels mitjans de comunicació tradicionals, que sovint responen als interessos del govern de torn. Una opinió pública basada en la defensa de la justícia, dels drets humans, de les persones, de la ciutat i el seu entorn, del patrimoni.

L'AMPLIACIÓ DEL BOTÀNIC" (*figura 2 de l'annex 9*).

Els adhesius també han jugat un paper molt important. Trobem adhesius de dos tipus: amb els logotips de les plataformes o coordinadores unes (el logotip –de color taronja- de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar ha sigut un adhesiu molt difós entre les valencianes i els valencians (*figura 3 de l'annex 9*).

Les pintades –ràpidament esborrades- també han sigut una mitjà de protesta, alhora que de comunicació al qual cal fer referència. La Punta es va omplir de pintades com: "Verge nostra i valenciana, lliura'ns del ZAL, Rita i Zaplana", "ZAL no", "Expropiacions no. ZAL projecte criminal", "La Punta Resisteix", "ZAL-PLANA", etc. Al Cabanyal també han aparegut (i apareixen de tant en tant) pintades reivindicatives que, des de l'Ajuntament, s'han esborrat ràpidament. Pintades amb els mateixos missatges que apareixen a les pancartes, i també de diferents. Salvem el Pouet també es van realitzar pintades a gairebé totes les parets del barri. "Salvem l'Horta", "Salvem el Pouet" eren alguns dels missatges que es podien llegir. Les pintades també foren freqüents durant el temps que duraren les protestes –organitzades per la Plataforma Salvem l'Horta de Benimaclet- contra la Ronda Nord. "Salvem l'horta de Benimaclet", "Benimaclet resisteix", "Volem veure l'horta, i no la terra morta" foren algunes d'aquestes pintades. Els murals són també un altre mitjà de comunicació molt usat per aquestes coordinadores i plataformes.

Al Cabanyal les pancartes (*figura 4 de l'annex 9*) que les veïnes i els veïns han penjat als balcons de les seues cases han sigut (i són) un mitjà de comunicació poderós amb què s'ha aconseguit cridar l'atenció de molta gent. Els valencians (o els visitants) que han passejat i passegen pel Cabanyal no han pogut romandre ignorants enfront d'un problema (la destrucció d'un barri) que no afecta només el veïnat del Cabanyal, sinó tota la ciutadania valenciana. "Rita no nos tires la casita", "Salvem el Cabanyal-Canyamelar", "No volem cap avinguda", "No a la prolongació", "Ni el de abajo ni el de arriba estamos de acuerdo con la avenida", etc. La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat no va penjar pancartes, però sí que va animar les valencianes i els valencians a penjar llaços verds dels balcons de les seues cases com a senyal de protesta.

La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar -a més dels catàlegs de les edicions de

Cabanyal Portes Obertes de 2000 i 2004, dedicades a Josep Renau i a Agustí Centelles, respectivament- va editar, l'any 2003, el llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*. En aquest llibre -amb textos d'Emilio Martínez, Maribel Doménech, Douglas Garcia-Requena, Rafael Brines, José Luis Pérez Pont, Carmen Sevilla, Rosina Santana- es pretenia fer una recopilació del que, fins aleshores, havia estat Cabanyal Portes Obertes i, també, és clar, difondre aquesta iniciativa artística. Al llibre s'adjunta un disc compacte amb les imatges de les edicions de 1998, 1999 i 2001.

La música és també un mitjà de comunicació -de comunicació alternativa- que "ha procurado centrarse en una función dialógica y participativa, promoviendo la reflexión de la gente sobre su propia realidad" (Valle, 1994: 78, citat per Méndez Rubio, 1997: 142). Les cançons també són mitjans de comunicació i, per això, la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar ha escrit, cantat i, fins i tot gravat, cançons -en clau festiva i reivindicativa- en contra de la prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez. Aquest és el cas de la cançó *Que la detinguen*. Alguns grups musicals valencians han donat suport als Salvem. Ja s'ha fet referència a *Quan no ens quede res*, d'Obrint Pas. Caldria també parlar de *L'horta sac-ska*, d'Skaparràpid: Vull ballar, ballar ska./Ska de l'Horta, que no està mal./Vull cantar per a parlar del que passa al meu costat./Ja sé que no és el mateix/ser de poble que de ciutat,/viure dins d'un barri obrer,/que viure al centre i al Saler./Vull parlar del Cabanyal./Vull parlar-vos del Pouet,/de l'Albufera,/que se'ns mor,/de la Punta i el Barranc./Vull ballar ska./Està clar, està molt clar/com ens veuen des de dalt./A la terra no viu gent,/hi ha només metres quadrats./Ací un gran supermercat,/una avinguda cap al mar./Ací un parc d'atraccions/i un palau al faraó./El negoci no està mal./I si el vols condimentar,/posa-li un poquet de sal./ Tres mil-lenis i a cagar/Vull ballar ska./Ja hi ha prou d'especular"²⁵⁰. N'hi ha més, però. *Com el rent*, de Feliu Ventura, diu: "Abans com el rent creixia la casa/la vida llaurada i el sol en els ulls/l'hivern a la llar sacsava la brasa/l'estiu a la plaça, l'amor de reüll./Passat el temps amb la vista cansada, /la vida corcada i el cor en un puny/els dies de sembra, ferment de l'albada,/en una bufada s'envolen ben lluny./Les expropiacions de la rodalia/volen l'alqueria i no es parle més/quan vinga el buldòzer amb la policia/asfalten el dia monstres de ciment./Arriba sentència, és ordre del jutge/ els amos del greuge: especuladors/açò no és Rammalah ni eres

²⁵⁰ Skaparràpid (1999): *L'horta sac-ska*, El cuento de nunca acabar, Tralla records.

maputxe/ ciutat de les ciències, ciutat de la pols"²⁵¹. Saüc també ha cantat a La Punta i al Cabanyal a la cançó que porta per títol *Salvem*: "Diumenge al matí, una dona ix de casa/Tanca la porta i mamprén camí de missa./A la vora del foc s'ha quedat el seu Vicent,/esperant a posat sobre l'estufa l'aigua a calfar./Mentre mira, cansat, com fumeja el perolet/pren el diari altre cop pel mateix full./No s'acaba de creure el que diu l'Ajuntament,/que el Cabanyal s'acaba./Passejant pel mercat mil olors es barregen./Quant de temps i quants plors per sacrificar la casa./Vida estranya a un nou barri/on l'esperança s'ha esfumat./I, mentre, al despatx,/triomfa l'especulació,/sobre les vides a La Punta i Cabanyal./L'amenaça es compleix,/dia a dia, casa a casa"²⁵².

Els vídeos també han sigut un mitjà important de difusió. La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat va presentar l'any 1998 el que seria el seu primer vídeo (*Salvem el Botànic*) i en 2005 ha vist la llum un altre (*BT-NC 0.5*). Del Cabanyal existeixen molts vídeos, alguns dels quals es pensaren específicament per a Cabanyal Portes Obertes i d'altres fora d'aquest àmbit. Alguns d'aquests vídeos són *Retrats II. Sonata pel Cabanyal*, de Pepe Romero; *El Cabanyal: ultimátum para un barrio*, produït de manera desinteressada per V2 Maria Salom, i realitzat per Mònica Ibáñez i Anna Grau amb guió del periodista Emili Piera, etc.

La roba, i en concret les samarretes, també són un mitjà de comunicació molt útil. Les samarretes amb missatges reivindicatius han sigut no només fonts d'ingressos sinó, també, un altaveu més des del qual fer públiques les seues proclames. "Deixeu-nos en pau, deixeu-nos en peu" fou l'eslògan que la Plataforma Salvem El Cabanyal-Canyamelar va triar per a les seues samarretes²⁵³. La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat va usar el seu propi logotip. Fer ús de les samarretes amb finalitats reivindicatives permet que el missatge que es vol transmetre circule i passege lliurement per la ciutat (tot seguint les passes de la persona que la porta). La perdurabilitat (una samarreta dura molts anys) és un altre dels avantatges que té aquest mitjà de d'expressió. Igualment, també serveixen per difondre encenedors, xapes, etc.

²⁵¹ Feliu Ventura (2003): *Com el rent*, Barricades de paper, Propaganda pel fet.

²⁵² Saüc (2005): *Salvem*, dins del disc compacte III Concurso de Castellón en Vivo 2005. I Premi Millor Tema en València, Vaso Music.

²⁵³ Tot fent ús d'un disseny de Silvana Andrés per a la primera edició de Cabanyal Portes Obertes (1998).

També s'han fet cartells –alguns amb un disseny més acurat, amb la finalitat de ser venuts i obtindre fons econòmics (*figura 7 de l'annex 9*) i, d'altres, menys acurats quant a forma però igualment útils per a comunicar (*figura 8 de l'annex 9*). Alguns d'aquests cartells tenen, com a finalitat, informar sobre accions concretes; és a dir, convocar a participar-hi (*figura 6 i 9 de l'annex 9*). D'altres volen, senzillament, ser una eina més de visibilització i de difusió de la causa en el seu conjunt (*figura 5 de l'annex 9*).

12.10.4. Els Salvem a internet

Si parlem de mitjans de comunicació hi ha una referència obligada que no es pot passar per alt i que mereix un apartat a banda. Internet és un suport que permet, gràcies al seu baix cost, que els Salvem elaboren les seues pròpies informacions i les difonguen no només a la resta de veïnes i veïns de València, sinó a tot el món.

Internet, com s'ha argumentat anteriorment (veure 8.1), té molt diversos usos. Molts d'ells ja són explotats, amb intel·ligència, pels moviments socials: "s'ha utilitzat la xarxa telemàtica per difondre informació o reclamar suport (adhesió a manifestos, convocatòria de manifestacions i actes). Això s'ha fet a partir dels mitjans propis del moviment –són diverses les plataformes que s'han dotat d'un lloc propi a la xarxa (...) - o de les entitats adherides" (Oriol, 2003: 35).

Si es fa una recerca de la presència dels Salvem a Internet, es veurà com alguns d'ells disposen de webs propis. La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar disposa d'una pàgina web (<http://www.cabanyal.com>) totalment actualitzada on es pot trobar tot tipus d'informació (dossier de premsa, manifestos, fotografies, història del Cabanyal, agenda, etc.). La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, tot i ser la "pionera" dels Salvem, ha estat mancada d'un web a internet durant molt de temps. Reconeixen que ha sigut un error no disposar abans d'una pàgina pròpia a internet. Pasqual Requena confessa que "la pàgina web hauria d'haver estat en funcionament des de fa molt de temps"²⁵⁴. La pàgina web de la Coordinadora (<http://www.salvemelbotanic.org>) és una pàgina de disseny simple però molt útil per a conèixer el passat, el present i el futur d'aquest moviment cívic (*figura 1 de l'annex 10*).

²⁵⁴ Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004.

La Coordinadora Defensem l'Horta, Salvem La Punta, tot i no disposar de web propi, va trobar en algunes pàgines web, com la de la Universitat de València²⁵⁵, un espai on inserir-hi enllaços per informar de les seues accions. Aquesta informació encara es pot rastrejar a hores d'ara a internet. Salvem l'Alqueria del Barbut i Salvem l'Horta de Benimaclet tenien un espai de difusió al web www.cercavila.com, que alberga distints tipus d'iniciatives sorgides al caliu de grups de joves vinculats a l'esquerra nacionalista. Tot navegant per internet podem trobar –tot i que no webs propis- informació d'altres com Salvem el Pouet o Salvem Russafa, Defensem un Barri Històric.

Internet és important com a eina amb què treballar des de dins i cap a fora. És útil perquè els diferents membres dels Salvem es comuniquen entre ells i amb les persones que els donen suport a través de correus electrònics. Aquests correus electrònics, mitjançant els contactes que té cada persona que el rep, s'envien de manera multitudinària. A través d'ells es convoca a assemblees, a actes, etc. És un procediment habitual de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar i de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat. Internet no és només útil per difondre convocatòries, també ho és per informar sobre el problema, per a sensibilitzar, per sol·licitar ajuda, per rebre suports, etc.

Internet és una eina molt profitosa d'informació i difusió. "Els" (els Salvem) i els "altres" (aquells que estan en contra de les reivindicacions dels Salvem) ho saben. És per això que, des de certs mitjans de comunicació, s'han afanyat a criticar l'ús que des de les diferents coordinadores i plataformes es fa d'internet: "una nueva fórmula de protesta está tomando cada vez más fuerza entre estos movimientos que, además, permite su intercomunicación: Las nuevas tecnologías. En el enlace de la página web de la Universitat de València (www.uv.es) dedicado a la huerta se dedica un artículo a Salvem l'Horta-Defensem La Punta. Pero apenas un párrafo antes se hace una proposición muy original a los lectores de esta *web*. "Además de participar en las movilizaciones que convoque la coordinadora, de las cuales iremos informando en esta página, te proponemos difundir el siguiente texto y hacérselo llegar a los responsables políticos de la destrucción de la huerta y La Punta". Y a continuación se ofrecen los correos electrónicos del presidente de la Generalitat y del conseller de Obras Públicas. Una propuesta similar pero no tan

²⁵⁵ <http://www.uv.es>

concreta es la que hace Salvem El Cabanyal en su página *web*. En esta ocasión, insta a saturar la cuenta de correo electrónico del Ayuntamiento de Valencia en general y no de la alcaldesa de la capital. En una de sus portadas anima a los lectores a ayudarles en la lucha contra el proyecto urbanístico que promueve el Consistorio que dirige Rita Barberá. "Ayúdanos a parar este disparate que destruye cultura, identidad de un pueblo y miles de hogares. Escribe al Ayuntamiento de Valencia y protesta por su irreflexiva e irracional acción". Y da la dirección www.ayto-valencia.es". En aquest article es continua informant de manera clarament partidista i es continua, també, manipulant la informació fins al punt de relacionar els Salvem amb grups radicals (cal dir, però, que sense massa arguments): "Pero Internet no sólo ha servido para que los ciudadanos que respaldan las propuestas de estas plataformas puedan comunicarse más fácilmente con las instituciones de los salvems. También ha facilitado sobremanera la relación de estos colectivos entre sí, que no han dudado a acercarse a movimientos sociales más o menos radicales con tal de encontrar cuantos más apoyos mejor. Así, no es difícil encontrar a los salvems relacionados con movimientos anarquistas y radicales. En la página www.ainfos.ca aparecen las principales movilizaciones de Salvem El Cabanyal y Salvem L'Horta y esta agencia de noticias por Internet se describe a sí misma como "anarquista, a favor de una sociedad libertaria sin clases". Además, exigen a sus asociados que tengan "los principios ácratas de autogestión, asociación libre y ayuda mutua, que excluyen la autoridad"..."²⁵⁶.

²⁵⁶ *Las universidades respaldan las acciones de las nuevas plataformas*, dins de <http://prensa.upv.es/dir/prensa/recull/ver/EIMundo/texto/20004?01271217121712a04924> [Consulta: 28.12.2004].

13. Conclusions

"Acabe ja,
però em queden
més coses a dins"

Ovidi Montllor

En la primera part d'aquesta tesi s'han exposat els principals interrogants sorgits arran de l'anàlisi dels moviments socials des de diverses disciplines, principalment les que més literatura han generat al voltant d'aquests fenòmens: la història, la sociologia i la politicologia. L'intens debat que han suscitat aquestes investigacions impossibilita l'existència d'un consens pel que fa a l'estudi dels moviments socials. Un dels objectius d'aquesta primera part era, de fet, deixar constància d'aquestes divergències. S'han revisat les principals perspectives teòriques des que s'han estudiat aquests fenòmens; les dificultats pel que fa a la delimitació i definició d'aquest objecte d'estudi; els debats sobre la novetat de certs moviments socials respecte a uns altres; la composició social que alberguen; els motius pels quals brollen; la perdurabilitat que se'ls atorga; el repertori d'accions que empren; la visió que d'ells transmeten els mitjans de comunicació i la que ells volen que se n'ofereixca.

L'altre objectiu que es pretenia amb aquesta visió era construir un marc teòric i conceptual a partir del qual acabar l'anàlisi empírica d'uns grups que, com s'ha argüït i defensat, formen part de l'entramat dels moviments socials, en concret de l'anomenat "moviment ciutadà". L'anàlisi dels Salvem s'ha desenvolupat tot tenint en compte aquest enquadrament. A més d'aquest marc, també han sigut essencials per a l'anàlisi empírica les dades obtingudes a partir de dos fonts principals: d'una banda, documentals (publicacions periòdiques, manifestos, pasquins, articles de premsa, adhesius, cartells, vídeos, cançons, fotografies, etc.) i, de l'altra, entrevistes en profunditat amb els actors socials implicats. Aquesta anàlisi empírica s'ha dut a terme en la segona part d'aquesta tesi.

Es considera que han estat verificades també, una a una, les hipòtesis prèviament proposades. A la ciutat de València, la gènesi dels Salvem la constitueix la coordinadora Salvem el Botànic-

Recuperem Ciutat. Aquesta coordinadora va constituir-se al març de 1995. S'havia plantejat, com a hipòtesi, que aquest Salvem no representa el naixement, sinó la continuació –adequada a un nou context i a uns nous temps- de mobilitzacions ciutadanes anteriors. Només calia saber quins eren aquests orígens. S'han cercat els antecedents i, efectivament, s'han trobat. Primer s'han rastrejat els orígens dels moviments socials com a formes de participació ciutadana en un àmbit més general: a finals dels seixanta i a principis dels setanta, va aparèixer a Espanya un tipus de conflictivitat i mobilització molt diferents als anteriors a la Guerra Civil. Aparentment es poden identificar amb els nous moviments socials que brollaren als països industrials després de la crisi institucional que els partits polítics i els mecanismes de representació havien patit al 68. No era una sola classe (l'obra) la que s'aixecava contra el franquisme. Començaren a sorgir importants fenòmens de mobilització social. Alguns massius (entre els estudiants i els àmbits nacionalistes) i d'altres més embrionaris (en àmbits com les associacions de veïns, les organitzacions feministes o l'ecologisme). S'ha fet un seguiment d'aquests fenòmens des d'aleshores fins a principis de la democràcia.

Realitzat aquest recorregut s'ha restringit aquest abast a la ciutat de València, tot cercant els antecedents més pròxims –i, alhora, anàlegs- dels actuals Salvem. Aquests s'han situat en campanyes exitoses com *El Saler per al poble* i *El llit del Túria és nostre i el volem verd*. Els orígens de la defensa de l'horta com a important valor patrimonial s'han trobat a l'any 1978. Just Ramírez, Pep Lluch *Rellamp*, Miquel Gil, Antoni Corell i Joan Olmos foren alguns dels que s'aixecaren en contra del projecte del III Cinturó de Ronda del Pla Arterial de València. Aquell moviment, que va aconseguir aturar les obres, ha servit com a gènesi de molts altres posteriors.

Una altra hipòtesi que s'ha barallat en la introducció, rau en les diferències i les semblances que caracteritzen l'objecte d'estudi d'aquesta tesi. Si, com s'ha suggerit, els Salvem es caracteritzen per una certa diversitat, seria més adient parlar dels Salvem com a "grups" –i no com a "grup"- dels moviments socials. S'han analitzat, tot partint de dades empíriques, els trets coincidents (el tipus de reivindicacions, la manera d'actuar...) i els discordants (la composició social, el ressò mediàtic, la durada, l'èxit o el fracàs...). Com a conseqüència d'aquesta anàlisi s'extrau que els Salvem, certament, són un fenomen divergent. Per tant, cal analitzar-lo tot partint d'aquest contrast. I així s'ha fet.

S'ha apuntat, també, que els Salvem són la resposta d'una ciutadania, la valenciana, enfront de tot un seguit de mancances: les que estan en la base del naixement dels moviments socials. Aquestes mancances s'han buscat a la ciutat de València i s'han trobat. Quant a les mancances estructurals, aquestes es trobarien en l'especulació i l'expansió urbanística, amb les consegüents agressions patrimonials. Pel que fa a les organitzatives, s'ha destacat la ineficàcia, d'una banda, dels partits polítics de l'oposició i, de l'altra, de les associacions de veïns (malgrat l'eficàcia d'algunes d'elles). Per últim, en referència a les mancances valoratives o ideològiques s'ha trobat, en part de la ciutadania valenciana, la capacitat d'imaginar una altra València. I no només d'imaginar-la, també de moure's per aconseguir-la. Així, aquesta hipòtesi s'ha donat per comprovada. També s'ha analitzat el context polític, social, econòmic, etc., en el marc del qual apareixen aquests grups (juntament amb d'altres). Com s'havia suggerit, s'ha demostrat que es tracta d'un context, certament, favorable.

S'ha proposat també que els Salvem enllacen amb els anomenats nous moviments socials (feminisme, ecologisme i pacifisme) pel tipus d'actors (composició social) i metes (reivindicacions). Com s'ha demostrat, els Salvem tenen una composició social heterogènia (si la comparem amb la dels vells moviments socials). A l'heterogeneïtat que caracteritza els nous moviments socials, als Salvem s'afegeix l'heterogeneïtat de la composició social dels barris. Pel que fa a les reivindicacions, aquestes pretenen anul·lar actuacions urbanístiques concretes que malmeten el patrimoni. Es tracta, doncs, de reivindicacions parcials, lluny de les plantejades pels vells moviments socials, com l'obrer. Per saber quines són aquestes reivindicacions s'han reproduït els manifestos amb què aquestes coordinadores i plataformes es donen a conèixer.

Una altra hipòtesi que s'ha barallat fa referència al repertori d'accions. S'ha defensat que el tipus d'accions que porten a terme els Salvem són anàlogues a les emprades pels nous moviments socials. Es tracta d'accions que s'intenten, i s'inventen, originals, "novedoses", espectaculars. S'ha fet un seguiment al llarg del temps del repertori d'accions dels Salvem, tot destacant aquelles que s'han considerat més rellevants. D'aquest desglossament s'extrau que s'aposta per accions no convencionals, sense obviar, però, les convencionals: manifestacions, concentracions, murals, concerts, acampades, festes, cassolades, enviament de postals, tallers de cuina, assistència als plens municipals, exposicions i subhastes, contenciosos administratius, etc. Algunes d'aquestes formes de reivindicació serveixen, alhora, per a l'autogestió i

l'autofinançament.

S'ha buscat l'empremta que els Salvem han deixat als mitjans de comunicació, a la premsa, concretament. S'ha constatat que la major part de les accions desplegades pels Salvem han tingut un ressò mediàtic destacat. S'ha assolit, així, un dels objectius –el principal, potser– que sustenta l'activitat dels Salvem.

No només s'ha examinat *quant* parlen els mitjans de comunicació dels Salvem, també *com*. La visió que ofereixen sobre els Salvem ha servit per formular una altra de les hipòtesis que sustenten el discurs d'aquesta tesi. Els Salvem han intentat proporcionar-se una cobertura als mitjans de comunicació i, per a aconseguir-ho, han desplegat tot tipus d'accions. No sempre ho han aconseguit, però. Encara que en alguns mitjans de comunicació se'ls han “cedit” espais per promocionar-se, en altres se'ls ha silenciats o manipulats. Els exemples de manipulació informativa abunden. Mitjançant exemples concrets –extrets de Canal 9 i de Las Provincias– s'ha comprovat l'abast d'aquesta. Per contrarestar aquesta manipulació i donar la seua pròpia visió de la realitat, els Salvem han creat els seus propis mitjans (adhesius, cartells, pintades, samarretes, fulls, pasquins, encenedors, etc.). S'ha pretès, així, difondre a la ciutadania les reivindicacions i convidar a participar del repertori d'accions. Això sí, sense renunciar a tindre cobertura als mitjans de comunicació tradicionals.

Pel que fa als objectius, juntament amb les hipòtesis, es pensen també assolits. Abans de posar punt i final a aquestes pàgines es vol insistir en un dels propòsits que s'apuntaven en les primeres línies d'aquesta tesi: la manca d'investigacions pel que fa a la representació dels moviments socials a la ciutat de València. Aquests tenen, malgrat els alts i baixos, una gran activitat que caldria resseguir per oferir una visió més del que ha sigut durant els últims anys la història de la ciutat de València. Existeix la necessitat d'omplir aquest buit. La present tesi vol ser un pas endavant. El primer només. En calen, però, molts més.

"La participació ciutadana en defensa del patrimoni ha aconseguit resultats positius. En primer lloc, s'han evitat grans pèrdues culturals i naturals, i s'ha millorat l'estat de molts béns culturals en impulsar la seua posada en valor. En segon lloc, amb totes aquestes actuacions s'ha aconseguit una presa de consciència col·lectiva sobre els valors del patrimoni, sobre la necessitat de conservar tots aquells elements que són importants perquè són significatius per a un grup humà. En tercer lloc, aquestes accions socials i polítiques reprenen l'ús de l'espai públic i defensen els drets de la ciutadania. Finalment, s'alimenta un canal de comunicació i de creació cultural que parteix de la mateixa societat"

Teresa Soldino Nicolás

14. Bibliografia

Llibres

ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.) (2003): *Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa*, Ed. Fundación César Manrique, Madrid.

BARKER, M i BEEZER, A. (1994): *Introducción a los estudios culturales*, Ed. Bosch Comunicación, Barcelona.

BENSAÏD, D. (2004): *Cambiar el mundo*, Ed. Catarata, Madrid.

BLANCO, P.; CARRILLO, J.; CLARAMONTE, J.; EXPÓSITO, M. (2001): *Modos de hacer. Arte crítico, esfera pública y acción directa*, Ed. Universidad de Salamanca, Salamanca.

BLISSET, L. (2001): *Pánico en las redes: Teoría y práctica de la guerrilla cultural*, Ed. Gris.

CABRÉ, D. I FONT, P. (2004): *Manu Chao*, Ed. La tempestad, Barcelona.

CASTELLS, M. (1973): *Luttes urbaines*, Ed. Cahiers Libres 244, Paris. [Traducció al castellà:

CASTELLS, M. (1974): *Movimientos sociales urbanos*, Ed. Siglo veintiuno, Madrid].

– (1974): *La cuestión urbana*, Ed. Veintiuno, Madrid.

– (2003): *La galaxia Internet*, Ed. Debolsillo, Barcelona.

CHAMBERS, I. (1995): *Migración, cultura, identidad*, Ed. Amorrortu, Buenos Aires.

CHOMSKY, N i RAMONET, I. (1995): *Cómo nos venden la moto*, Ed. Icaria, Barcelona.

CURRAN, J.; MORLEY, D. i WALKERONE, V. (1998), *Estudios culturales y comunicación*, Ed. Paidós, Barcelona.

DDAA (1985): *La posmodernidad*, Ed. Cairos, Barcelona.

DDAA (2000): *Manual de guerrilla de la comunicación*, Ed. Virus, Barcelona.

DDAA (2001): *Arte después de la modernidad*, Ed. Akal, Madrid.

DDAA (2003): *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, València.

DDAA (2003): *Patirmoni*, Ed. Per l'Horta, València.

DDAA (2003): *¿Qué es la escultura, hoy? 1er Congreso Internacional Nuevos Procedimientos Escultóricos*, Ed. Grupo de Investigación Nuevos Procedimientos Escultóricos, València.

- FERGUSON i GOLDING (1998): *Economía política y estudios culturales*, Ed. Bosh, Barcelona.
- FOX, J. (2004): *Chomsky y la globalización*, Ed. Gedisa, Barcelona.
- GAJA i DÍAZ, F. (ed) (2003): *Pensar Valencia. Taller XXI d'Urbanisme*. Ed. Editorial de la UPV. València.
- GALEANO, E. (1998): *Patatas arriba. La escuela del mundo al revés*, Ed. Siglo Veintiuno, Madrid.
- GARCIA CANCLINI, N. (2000): *La globalización imaginada*, Ed. Paidós. Buenos Aires.
- GIDDENS, A. (1991): *Sociología*, Ed. Alianza, Madrid.
- GRANELL, M. i ARTAL, S. (2002): *L'Horta Nostra*, Ed. Per l'Horta, València.
- GRAU, E. i IBARRA, P. (coord.) (2000): *Anuario movimientos sociales. Una mirada sobre la red*, Ed. Icaria, Barcelona.
- HOME, S. (2002): *El asalto a la cultura: corrientes utópicas, del letrismo al class war*, Ed. Virus.
- IBARRA, P. i TIJERINA, J. (1998): *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*, Ed. Trotta, Madrid.
- IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.) (2002): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, Barcelona.
- JAMESON, F. i ZIZEK, S. (1998), *Estudios culturales (Reflexiones sobre el multiculturalismo)*, Ed. Paidós, Buenos Aires.
- KLEIN, N. (2001): *No Logo. El poder de las marcas*, Ed. Paidós, Barcelona.
- LARAÑA, E. (1999): *La construcción de los movimientos sociales*, Ed. Alianza, Madrid.
- LOVINK, G. (2002): *Fibra oscura. Rastreado la cultura crítica de Internet*, Ed. Tecnos/Alianza, Madrid.
- MARÍN, E. i TRESSERRAS, J.M. (1994): *Cultura de masses i postmodernitat*, Ed. 3 i 4, València.
- MCADAM, D.; MCCARTHY, J. I ZALD, M. (1999): *Movimientos sociales: perspectivas comparadas*, Ed. Istmo, Madrid.
- MÉNDEZ RUBIO, A. (1997): *El conflicto entre lo popular y lo masivo*, Ed. Eutopías, Valencia.
– (1997): *Encrucijadas (elementos de crítica de la cultura)*. Ed. Cátedra. Madrid.
– (2003): *La apuesta invisible: Cultura, globalización y crítica social*. Ed. Montesinos. Barcelona.
- MORENO, F.; PÉREZ MARTÍNEZ, A. (1999): *Benimaclet 1974-1999. XXV aniversari de l'associació de veïns de Benimaclet*, Ed. Assoc. Veïns de Benimaclet, València.

- OFFE, C. (1985): *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales*, Ed. Sistema, Madrid.
- ORIOI, N. (ed.): (2003): *Aquí, no! Els conflictes territorials a Catalunya*, Ed. Empuréis, Barcelona.
- PÉREZ, J.A. (2005): *Manual del manifestante*, Ed. Debolsillo, Barcelona.
- PETIT, J. (2004): *Vidas del arco iris*, Ed. Debolsillo, Barcelona.
- RAMÍREZ, J.A./CARRILLO, J. (eds.) (2004): *Tendencias del arte, arte de tendencias a principios del siglo XXI*, Ed. Ensayos Arte Cátedra, Madrid.
- RAMONET, I. (1997): *La tiranía de la comunicación*, Ed. Debate, Madrid.
- RAQUEJO, T. (1998): *Land Art*, Ed. Nerea, Madrid.
- RIECHMANN, J. i FERNÁNDEZ BUEY, F. (1996): *Ni tribunos. Ideas y materiales para un programa ecosocialista*, Ed. Siglo XXI, Madrid.
– (2001): *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*, Ed. Paidós, Barcelona.
- SENNET, R. (2000): *La Corrosión del carácter*, Ed. Anagrama, Barcelona.
- SORRIBES, P. (1998): *La ciutat desitjada. València entre el passat i el futur*, Ed. Tandem arguments, València.
- SUBIRATS, E. (ed.) (1973): *Textos situacionistas. Crítica de la vida cotidiana*, Ed. Anagrama, Barcelona.
- TARROW, S. (1997): *Poder en movimiento. Movimientos sociales, acción colectiva y política de masas en el Estado moderno*, Ed. Alianza, Madrid.
- TOMLINSON (2001): *Globalización y cultura*. Ed. Oxford University Press. Mexico
- VERDÚ, V. (1996): *El planeta americano*, Ed. Anagrama, Barcelona.
- VIDAL VILLA, J.M. (1996), *La mundialización*, Ed. Icaria, Barcelona.
- WOLFF, J. (1981): *La producción social del arte*, Ed. Istmo, Madrid.
- WOLTON, D. (2000): *Internet, ¿y después qué?*, Ed. Gedisa, Barcelona.
- WU MING (2002): *Esta revolución no tiene rostro*, Ed. Acuarela, Madrid.

Capítols de llibres

ADELL, P. (2000): "Los movimientos sociales en los noventa: Volumen y actores de la movilización", dins de GRAU, E. i IBARRA, P. (coord.): *Anuario movimientos sociales. Un mirada sobre la red*, Ed. Icaria, pàg. 27-54, Barcelona.

ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.) (2003): "Introducción", dins d'ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.): *Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa*, Ed. Fundación César Manrique, pàg. 7-14, Madrid.

– (2003): "Desarrollo local y nueva cultura política frente a la globalización", dins d'ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.): *Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa*, Ed. Fundación César Manrique, pàg. 131-168, Madrid.

ÁLVAREZ JUNCO, J. (1994): "Movimientos sociales en España: del modelo tradicional a la modernidad postfranquista", dins de LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.): *Los movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Ed. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), pàg. 413-442, Madrid.

BRAND, K. (1992): "Aspectos cíclicos de los nuevos movimientos sociales: fases de crítica cultural y ciclos de movilización del nuevo radicalismo de clases medias", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*, Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 45-70, València.

BRINES, R. (2003): "Què pinta Renau al Cabanyal", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 57-64, València.

CROW, T. "Arte específico de un lugar: lo fuerte y lo débil", dins d'*El arte moderno en la cultura de lo cotidiano* (2002), Ed. Akal, Madrid.

DALTON, R., KUECHLER, M., BÜRKLIN, W. (1992): "El reto de los nuevos movimientos", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds.): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*, Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 19-44, València.

DEUTSCHE, R. (2001): "Agorafobia", en BLANCO, P.; CARRILLO, J.; CLARAMONTE, J.; EXPÓSITO, M. (eds.): *Modos de hacer. Arte crítico, esfera pública y acción directa*, Ed. Universitat de Salamanca, pàg. 289-256, Salamanca.

DOLÇ, C. I SANCHO, J.M. (2003): "L'illa de Jesuïtes. La ciutadania i el paisatge també compten", dins de GAJA i DÍAZ, F. (ed): *Pensar Valencia. Taller XXI d'Urbanisme*, Editorial de la UPV, pàg. 37-58, València.

DOMÉNECH, M. (2003): "Art i vida quotidiana. La casa, un espai de resistència i denúncia social", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 43-50, València.

DONALDSON, M.; MONTARDIT, A.; PELÀEZ, LI.; MONTESERÍN, M.J. (2002) : "¿Hasta dónde llegan las fronteras ? Inmigración, leyes de extranjería y movimientos sociales", dins d'IBARRA,

P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 145-186, Barcelona.

FLACKS, R. (1994): "The Party is Over ¿Qué hacer ante la crisis de los partidos políticos?", dins de LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.): *Los movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Ed. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), pàg. 443-466, Madrid.

GARCIA-REQUENA, D. (2003): "Ciutat privada, art públic", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 76-80, València.

GONZÁLEZ, R.; PELÀEZ, LI.; BLAS, A. (2002): "Okupar, resistir y generar autonomía. Los impactos políticos del movimiento por la okupación", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 187- 220, Barcelona.

GUSFIELD, J. (1994): "La reflexividad de los movimientos sociales: una revisión de las teorías sobre la sociedad de masas y el comportamiento colectivo", dins de LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.): *Los movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Ed. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), pàg. 93-118, Madrid.

HERRERO, L.F. (2003): "L'empremta i la mirada: el Cabanyal", dins de GAJA i DÍAZ, F. (ed) *Pensar Valencia. Taller XXI d'Urbanisme*, Editorial de la UPV, pàg. 61-78, València.

– (2003): "El Pla Especial: protecció o transformació del conjunt?", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 30-37, València.

IBARRA, P. (2000): "¿Qué son los movimientos sociales?", dins de GRAU, E. i IBARRA, P. (coord.): *Anuario movimientos sociales. Un mirada sobre la red*, Ed. Icaria, pàg. 11-26, Barcelona.

– (2000): "Epílogo: Contruyendo nuevas identidades", dins de GRAU, E. i IBARRA, P. (coord.): *Anuario movimientos sociales. Un mirada sobre la red*, Ed. Icaria, pàg. 331-335, Barcelona.

IBARRA, P.; DONALDSON, M.; GOMÀ, R.; GONZÁLEZ, R.; MARTÍ, S.; MONTARDIT, A.; PELÀEZ, LI. (2002): "Aplicación del modelo interpretativo y algunas reflexiones finales", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 239-259, Barcelona.

IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (2002): "Creadores de incertidumbres. Insensatos y además...imprescindibles", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 221-238, Barcelona.

– (2002): "Movimientos sociales, políticas públicas y democracia radical: algunas cuestiones introductorias", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 9-22, Barcelona.

– (2002): "Los nuevos movimientos sociales. El estado de la cuestión", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 23-56, Barcelona.

– (2002): "Redes de acción colectiva crítica e impactos políticos", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 57-82, Barcelona.

INGLEHART, R. (1992): "Valores, ideología y movilización cognitiva en los nuevos movimientos sociales", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*, Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 71-100, València.

JOHNSTON, H.; LARAÑA, E.; GUSFIELD, J. (1994): "Identidades, ideologías y vida cotidiana en los nuevos movimientos sociales", dins de LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.): *Los movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Ed. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), pàg. 3-42, Madrid.

KAASE, M. (1992): "Movimientos sociales e innovación política", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*, Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 123-148, València.

KLANDERMANS, P.B. (1992): "La unión de lo "viejo" y lo "nuevo": El entramado de los movimientos sociales en los Países Bajos", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*, Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 173-192, València.

MARTÍ, S.; PELÀEZ, LI.; TRUÑO, M.; MONTESERÍN, M.J. (2002): "¿Otro mundo es posible?: El movimiento social de la solidaridad internacional", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 83-112, Barcelona.

MARTÍNEZ, E. (2003): "*Cabanyal Portes Obertes. Activisme i lluita social*", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 5-8, València.

MCADAM, D. (1994): "Cultura y movimientos sociales", dins de LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.): *Los movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Ed. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), pàg. 43-92 Madrid.

– (1999): "Oportunidades políticas. Orígenes terminológicos, problemas actuales y futuras líneas de investigación", en MCADAM, D.; MCCARTHY, J. I ZALD, M.: *Movimientos sociales: perspectivas comparadas*, Ed. Istmo, Madrid.

MÉNDEZ, A. (2003): "¿Una revolución invisible?: Los movimientos sociales como una nueva forma de cultura popular", dins de MÉNDEZ, A.: *La apuesta invisible: Cultura, globalización y crítica social*. Ed. Montesinos, pàg. 210-250, Barcelona.

MIRALLES, J.L. (2003): "La ILP i l'horta de València: patrimoni, territori i participació ciutadana als 25 anys d'una transició inacabada", dins de GAJA i DÍAZ, F. (ed) *Pensar Valencia. Taller XXI d'Urbanisme*, Editorial de la UPV, pàg. 87-106, València.

OFFE, C. (1992): "Reflexiones sobre la autotransformación institucional de la actividad política de los movimientos: Modelo provisional según estadios", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M.

(eds.): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*. Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 315-340, València.

PASTOR VERDÚ, J. (2003): "Crisis de la democracia participativa, movimientos sociales y alternativos", dins de ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.): *Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa*, Ed. Fundación César Manrique, pàg. 85-100, Madrid.

PÉREZ PONT, J.L. (2003): "Obrir portes, encendre cors", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 65-71, València.

PELÀEZ, LI.; BLAS, A. (2002): "La insumisión y otros antimilitarismos", dins d'IBARRA, P.; MARTÍ, S.; GOMÀ, R. (coords.): *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*, Ed. Icaria, pàg. 113-144, Barcelona.

ROMERO, P. (2003): "Entre la mirada interna i externa", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 51-56, València.

RUTCH, D. (1992): "Estrategias y formas de acción de los nuevos movimientos", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds.): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*. Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 219-246, València.

SANTANA, R. (2003): "Matèria i antimatèria. El museu del Cabanyal", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*. Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 81-85, València.

SEVILLA, C. (2003): "Art i vida", dins de *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana*, Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar, pàg. 72-75, València.

TARROW, S. (1992): "El fantasma de la ópera: Partidos políticos y movimientos sociales de los años 60 y 70 en Italia", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds.): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*. Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 341-372, València.

– (1999): "Estado y oportunidades: la estructuración política de los movimientos sociales", en McADAM, D.; McCARTHY, J. i ZALD, M.: *Movimientos sociales: perspectivas comparadas*, Ed. Istmo, Madrid.

TORRES CASTEJÓN, V. (2003): "El Port i la ZAL", dins de GAJA i DÍAZ, F. (ed) *Pensar València. Taller XXI d'Urbanisme*, Editorial de la UPV, pàg. 107-136, València.

VENEGAS SÁNCHEZ, E. (2003): "Movimientos sociales y nuevas estrategias de poder civil en la era de la globalización", dins d'ALGUACIL GÓMEZ, J. (ed.): *Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa*, Ed. Fundación César Manrique, pàg. 101-130, Madrid.

WILSON, F. (1992): "Neocorporativismo y auge de los nuevos movimientos sociales", dins de DALTON, R. i KUECHLER, M. (eds.): *Los nuevos movimientos sociales: Un reto al orden político*. Ed. Alfons el Magnànim, pàg. 101-122, València.

Catàlegs d'exposicions

DDAA (2000): *Estar en La Punta. Retrato de una exposición itinerante. En defensa de la huerta*, Ed. Grup d'Investigació Retòrica, Art i Ecosistemes, UPV, València.

DDAA (2004): *Patrimoni i societat*, Ed. Universitat de València, València.

DDAA (2000): *Renau. III Cabanyal Portes Obertes*, Ed. UPV/UUV, València.

DDAA (2003): *Del mono azul al cuello blanco. Transformación social y práctica artística en la era postindustrial*, Ed. Generalitat Valenciana, València.

PÉREZ PONT, J.L. (coord) (1999): *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, València.

Articles de catàlegs d'exposicions

CARBONELL, J.C. (1999): "Ciutat i dret", PÉREZ PONT, J.L. (coord): *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, pàg. 90, València

CLIMENT, E.: "Milicià de la nova cultura", dins de *Renau. III Cabanyal Portes Obertes* (2000), Ed. Universitat de València-Universitat Politècnica de València, pàg. 23-38, València.

FARIZA, G. (1999): "El Cabanyal i Dario Fo", PÉREZ PONT, J.L. (coord): *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, pàg. 86-87, València.

GARCIA, E. (1999): "Destrucció de la ciutat, erosió de la civilitat", dins de PÉREZ PONT, J.L. (coord): *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, pàg. 22-23, València.

GIL, R. (1999): "Salvar el Cabanyal-Canyamelar", dins de PÉREZ PONT, J.L. (coord) : *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, pàg. 85, València.

MOLINA, M. (1999): "Atrau-fascina-colpeja", PÉREZ PONT, J.L. (coord) : *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, 29-31, València.

OLMOS, J. (1999): "Ciutat assetjada", PÉREZ PONT, J.L. (coord) (1999): *Ciutat Assetjada*, Ed. Universitat de València, pàg. 28, València.

Revistes

BEGUIRISTAIN, M.T. (coord.) (2002): *Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana*.

Cimal. Arte Internacional, núm. 54 (2001), Ed. Ediciones Cimal Internacional, València.

Fuera de 2 (2000): "Recorta, pinta y colorea tu ciudad", primavera.

Papers d'art. Espais Centre d'Art Contemporani, 2n i 3r trimestre 2001, núm. 80, Ed. Fundació espais, Girona.

Papers d'art. Espais Centre d'Art Contemporani, 4rt trimestre 2002, núm. 81, Ed. Fundació espais, Girona.

Zona Abierta, núm. 69. (1994), Madrid.

Capítols de revistes

FERNÁNDEZ QUESADA, B. (2001): "¿40 ó 60%? Otros lugares de intervención", dins de *Cimal. Arte Internacional*, núm. 54, Ed. Ediciones Cimal Internacional, València, pàg. 37-40.

FUENTES FEO, J. (2001): "El paseo olvidado. Entre el arte público y el arte exterior", dins de *Cimal. Arte Internacional*, núm. 54, Ed. Ediciones Cimal Internacional, València, pàg. 24-28.

HERNANDO CARRASCO, J. (2001): "Arte público y naturaleza. El apeadero, un modelo de intervención en un marco de desarrollo sostenible", dins de *Cimal. Arte Internacional*, núm. 54, Ed. Ediciones Cimal Internacional, València, pàg. 32-36.

JENKINS, J.C. (1994): "La teoría de la movilización de recursos y el estudio de los movimientos sociales", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg. 5-50.

MELUCCI, A. (1994): "Asumir un compromiso: identidad y movilización en los movimientos sociales", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg. 153-180.

MOLINA, M. (2000): "Arte comprometido y movimientos vecinales de Valencia", dins de *Fuera de 2: "Recorta, pinta y colorea tu ciudad"*, primavera, pàg.

MOLINA, M. (2002): "Crónica de las intervenciones y disentimientos de las últimas décadas", dins de *Papers d'art. Espais Centre d'Art Contemporani*, 4rt trimestre 2002, núm. 81, Ed. Fundació espais, Girona, pàg.74-91.

MOLINA, M. (2002): "La ciudad asediada: arte público comprometido y movimientos vecinales en Valencia", dins de BEGUIRISTAIN, M.T. (coord.): *Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana*, pàg. 110-117.

MONLEÓN, M. (2001): "Arte y ciudadanía. Injerencias en la III Fiesta por la Injerencia Pública del Puerto de Sagunto", dins de *Cimal. Arte Internacional*, núm. 54, Ed. Ediciones Cimal Internacional, València.

PÉREZ LEDESMA, M. (1994): "Cuando lleguen los días de cólera", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg. 51-120.

PÉREZ PONT, J. L. (2002): "Cabañal Portes Obertes", dins d'*Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana*, pàg. 348-356

PIZZORNO, A. (1994): "Identidad e interés", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg. 135-152.

RASCHKE, J. (1994): "Sobre el concepto de movimiento social", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg.121-134

REQUENA, J. P. (2002): "A la sombra del Jardín Botánico de Valencia: El jardín de las delicias", dins de BEGUIRISTAIN, M.T. (coord.): *Ars Nova. Dossier Comunidad Valenciana*, pàg. 342-347.

REVILLA BLANCO, M. (1994): "El concepto de movimiento social: acción, identidad y sentido", dins de *Zona Abierta*, núm. 69, Madrid, pàg. 181-213.

RUIZ DE SAMANIEGO, A. (2001): "Arte público: el enemigo público" dins de *Cimal. Arte Internacional*, núm. 54, Ed. Ediciones Cimal Internacional, València, pàg. 29-31.

Prensa

ALLER, A.: *Los expertos opinan que Valencia no debe crecer más y sí preservar la huerta*, ABC, 14.04.2000

ALONSO, A.: *Arroz, dibujos y bicicletas contra la prolongación*, Levante-EMV, 27.09.1998.
– *La plataforma Salvem El Cabanyal organiza unos actos de protesta contra la ampliación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 27.09.1998.

ARABÍ, F.: *PSPV, EU y Bloc dudan de que Ibáñez logre en 15 días 5.000 firmas ante notario para presentarse a alcalde*, Levante-EMV, 05.03.2003.
– *El Consell cambiará la ley para eliminar trabas a la prolongación de Blasco Ibáñez*. Levante-EMV, 07.09.2003.

ARNAU. M.: *La opinión pública se divide en torno a la prologación de Blasco Ibáñez*, El Mundo, 15.09.1998.

ASENSI CARLES, B.: *La pela és la pela*, El País, 11.06.2001.

B. A.: *La Universidad dice que es "inadecuado" construir tres torres junto al Botánico*, El País, 09.05.1995

B. F.: *Convocada una protesta contra la prolongación de Blasco Ibáñez*, El País, 10.09.1998.
– *Noguera denuncia que las expropiaciones expulsarán de El Cabanyal a los vecinos*, El País, 31.01.2001.
– *Zaplana pide al CVC que deje el debate 'del día a día' y mire al futuro*, El País, 14.02.2001.
– *Cabanyal y Benacantil*, El País, 11.03.2001
– *Cabanyal Portes Obertes reúne a 300 artistas en hogares y calles*, El País, 11.05.2001.

– *El Cabanyal vuelve a abrir sus puertas a las intervenciones de 230 artistas*, El País 25-05-2001.

– *26 poetas cierran Cabanyal Portes Obertes, que tuvo 8.000 visitantes*, El País, 18.06.2001.

B. L. i G. H.: *El fiscal del Supremo dice que en Patrimonio no se pueden crear leyes de «usar y tirar»*, Levante-EMV, 11.09.2003.

B. S.: *Varios colectivos cierran filas contra las torres del solar de Jesuitas*, El País, 07.03.1995

BALLESTER NAVARRO, T.: *En defensa del Cabanyal*, Levante-EMV, 04.12.1998.

BALLESTER, L.: *El PSPV y Salvem cargan contra la reforma de la ley que permite prolongar Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 08.09.2003.

BARTUAL, M. i GONZALVES, P.: *Parque de Cabecera*, Levante-EMV, 09.09.1998.

BELTRÁN, A.: *Hipotecas*, El País, 08.01.2001.

– *Vandalismo*, El País, 26.02.2001

BOIRA, J. V.: *Cent anys de l'annexió de Campanar*, Levante-EMV, 01.12.1996.

BONO, F.: *Barberá aporta cinco informes para justificar el proyecto de El Cabanyal*, El País 04.01.2001.

– *El Cabanyal, punto de desencuentro*, El País, 14.01.2001.

– *El CVC reclama al Ayuntamiento y a la consejería el informe que dio luz verde al plan de El Cabanyal*, El País, 18.01.2001.

BOSCH, J.: *El Tos Pelat. Cabanyal-Medpark*, Levante-EMV, 06.09.2000.

BRAULIO, J.: *El Ayuntamiento aprobará el proyecto definitivo de la prolongación de Blasco Ibáñez en el pleno de abril*, Las Provincias, 16.02.2000.

– *La reunión sobre la apertura de Blasco Ibáñez acaba en fracaso*. Las Provincias, 24.03.2000.

BROSETA, L. i FERRER, A.: *L'Horta, un seguro ante la crisis de alimentos*, Las Provincias, 09.06.1998.

BRU, S.: *Nerviosos, irascibles, destemplados*. El País, 11.03.2001

C. J.: *El Cabanyal se opone a la división del barrio*, Diario de Valencia, 24.12.1981.

– *La Prolongación de Blasco Ibáñez, una amenaza*, Diario de Valencia, 24.12.1981

CARTER, D.: *El Cabanyal y la alcaldesa*, Levante-EMV, 10.09.2000.

– *Proteger El Cabanyal*, El País, 29.03.2000.

CASTROVIEJO, S.: *En torno al Jardín Botánico de Valencia*, El País, 12.05.1997

CERDÁN TATO, E.: *Caza de brujas: la Síndic*, El País, 05.02.2001

– *Urbanismo y alcaldadas*. El País, 27.05.2001.

COELLO, J. M.: *Las alquerías de Campanar no deben ser un Jesuitas II*, Las Provincias, 09.03.1997.

CORELL, M.: *Las palabras no se las lleva el viento*, El País, 31.07.2000.

CRESPO ANDRÉS, L.: *Blasco escritor y el Cabañal*, Levante-EMV, 23.04.2004.

– *Un traje a medida contra el Cabanyal*, Levante-EMV, 04.04.2004.

D. M.: *La Politécnica creará residencias para alumnos en viviendas del Cabanyal*. Levante-EMV, 13.05.2000.

DEL M. i J. G.: *El rechazo a la prolongación de Blasco Ibáñez, que amenaza al Cabanyal, reúne a 2.000 personas en Valencia*, El País, 18.09.1998.

DEL REY AYNAT, M.: *El diálogo entre la ciudad y la huerta*, Las Provincias, 07.12.1996.

DÍEZ PÉREZ, J.: *Cabanyal-Canyamelar: la apuesta del futuro municipal*, Levante-EMV, 05.07.1998.

DOLÇ, C. i SANCHO, J.M.: *La copa que s'ha de quedar ací*, Levante-EMV 04.04.2004.

DOLÇ, C.: *¿Compromisos urbanos?*, El País, 26.05.2001.

DOMÉNECH, J. i SIMÓ, T.: *Als promotors de les torres de jesuïtes*, Levante-EMV, 18.07.1995.

DOMINGO, G.: *La «volta a peu» al Cabanyal nace para revitalizar el barrio*, Levante-EMV, 28.09.1998.

DUART, P.: *Dividir El Cabanyal*. El País, 20.01.2001.

DUCAJÚ, M.: *La Universitat defiende el Cabanyal y condena el genocidio*, Levante-EMV, 18.11.1998.

– *Las torres de jesuitas romperán el equilibrio histórico y social*, Levante-EMV, 09.05. 1995

EFE: *El CVC aprueba por unanimidad el informe de la huerta*, Levante-EMV, 09.05.2000.

ENGUIX BORRÀS, J. C.: *Cabanyalers olvidadizos*, Levante-EMV, 15.01.2004.

– *L'alcaldessa empaitada*, Levante-EMV, 10.03.2004.

ESTAL, D.; DELLA ROCCA, V. i FLORES, F.: *El futur del Cabanyal*, Cartelera Turia, 30.01.2004.

ESTEVE, A.: *Valencia fluvial y marítima*, El País, 06.03.2001

F. B.: *2.000 personas piden más participación ciudadana. La protesta recorre el centro de la ciudad*, Las Provincias, 02.03.2003.

F. C.: *El Ayuntamiento modifica el presupuesto por obras pendientes*, *Las Provincias*, 24.03.2004.

F. J.: *Protestas a Barberá y malestar del PP*, *El País*, 25.01.2001.

- *Tarancón dice que el dictamen sobre El Cabanyal sólo afecta a Barberá*, *El País*, 28.02.2001
- *Los socialistas critican el traslado del arquitecto de Patrimonio*, *El País*, 28.04.2001.
- *Álvaro Aguirre dirigirá el plan de gestión urbanística de El Cabanyal*, *El País*, 02.06.2001.
- *Salvem El Cabanyal recurre los derribos para prolongar la avenida*, *El País*, 03.07.2001.
- *Justo Nieto aboga por la solución que sea más coherente con el futuro*, *El País*, 16.10.2001.

FERNÁNDEZ, C. i GUZMÁN, P.: *Los Salvem se infiltran en la Federación de Vecinos a través de una asociación*, *Las Provincias*, 16.11.2000.

FERNÁNDEZ, C.: *El PSPV rechaza la prolongación de Blasco Ibáñez y aboga por respetar el Cabanyal*, *Las Provincias*, 16.05.2003.

FERRANDIS, J.: *El Consell de Cultura se opone a la construcción de las torres de jesuitas*, *El País*, 28.06.1995

- *Ciudadanos frente al "urbanicidio"*, *El País*, 11.12.1999.
- *El proyecto del Balcón al Mar, en fase de alegaciones, arranca sin consenso y con retraso*, *El País*, 16.04.2001.
- *El arquitecto de Cultura que informó del Cabanyal es apartado del cargo*, *El País*, 27.04.2001.
- *El PP culmina sin cambios el trámite del proyecto que dividirá El Cabanyal*, *El País*, 26.05.2001.
- *Bohigas tacha de "desgracia" el proyecto que afecta a El Cabanyal*, *El País*, 16.10.2001.
- *El PP aprobará mañana en pleno el plan de El Cabanyal de Valencia*, *El País*, 24.10.2001.

FERRANDO, R.: *Recuperación de la calle*, *Levante-EMV*, 20.09.1998.

- *Sonata pel Cabanyal*, *Levante-EMV*, 05.04.2000.
- *Vendaval Rita*, *Levante-EMV*, 06.09.2000.
- *La trifulca del Conseller*, *Levante-EMV*, 10.09.2000.

FERRER, M.: *Del PP o solar edificable*, *Levante-EMV*, 26.07.1998.

FLORES GIMÉNEZ, F.: *La participación ciudadana*, *Levante-EMV*, 13.02.2003.

FLORES, F.: *Disculpen la inocencia*, *El País*, 26.01.2001.

- *La fuerza moral*, *Levante-EMV*, 31.05.2003.

FLORES, S.: *Centelles*, *El País*, 17.04.2004.

FRANCISCO HERRERO, L.: *Un barrio mariner para la Copa del América*, *Levante-EMV*, 29.02.2004.

G. P.: *La Prolongación de Blasco Ibáñez se hará "a pesar de las Cortes"*, *El Mundo*, 19.09.1998.

- *Vuelve a retrasarse la aprobación plenaria*, *El Mundo*, 15.12.1998.

G. S.: *Moret recuerda la polémica de las torres de jesuitas y las contratas*, Levante-EMV, 08.07.1995

– *El ayuntamiento rebasa el plazo legal máximo de suspensión de licencias en el Cabanyal*, Levante-EMV, 05.03.2000.

– *Salvem el Cabanyal pide que la Lonja sea bien de interés local*, Levante-EMV, 16.06.2000.

– *La plataforma vecinal denuncia la desaparición del informe técnico negativo del expediente*, Levante-EMV, 08.09.2000.

– *La alcaldesa niega que Conselleria haya pedido más informes y rechaza la consulta a expertos*, Levante-EMV, 09.09.2000.

– *El ex gerente de Aguas entrega un guión de 23 puntos sobre el Cabanyal que no cobrará*, Levante-EMV, 29.06.2001.

– *Barberá logra un informe del autor del PGOU que avala la prolongación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 22.12.2000.

– *Barberá presenta a Cultura cinco informes internos y de encargo que defienden que el plan del Cabanyal mejora el BIC*, Levante-EMV, 04.01.2001.

– *Cultura aprueba el plan de El Cabanyal con los últimos informes y le «salva la cara» a Barberá*, Levante-EMV, 06.01.2001.

– *Ayuntamiento y Consell crearán una empresa para el plan del Cabanyal o firmarán un convenio como el Riva*, Levante-EMV, 17.01.2001.

– *El plan del Cabanyal logra el último visto bueno administrativo*, Levante-EMV, 09.03.2001.

– *El TSJ de Madrid admite la denuncia contra el Ministerio de Cultura*, Levante-EMV, 14.07.2001.

– *Solà-Morales sugiere que se combine «cirugía y acupuntura» en el Cabanyal*, Levante-EMV, 9.10.2001.

– *El Consell brinda a Barberá una vía legal para salvar su plan de El Cabanyal si el TSJ lo anula*, Levante-EMV, 09.09.2003.

– *Salvem sostiene que la Constitución obliga a la administración a proteger El Cabanyal*, Levante-EMV, 14.09.2003.

G. S. i P. R.: *Barberá anuncia que el plan de El Cabanyal saldrá adelante "porque es voluntad popular"*, Levante-EMV, 09.05.2000.

GARCIA, C.: *El próximo viernes se aprueba la apertura al mar de Blasco Ibáñez. Salvem el Cabanyal protestará con una «cacerolada» en el pleno*, Levante-EMV, 27.03.2000.

GARCÍA DEL MORAL, J.: *Milenio*, El País, 09.01.2001.

– *El PP apunta un candidato a Síndic de Greuges y los socialistas anuncian que no lo respaldarán*, El País, 03.02.2001.

– *El PP exige que dimita la Síndic en funciones y anuncia su propósito de cambiar la ley*, El País, 22.02.2001.

– *Zaplana no es partidario de cambiar la ley y dice que mantendrá a su candidato a Síndic*, El País, 23.02.2001.

– *El PP 'cuela' su iniciativa para reprobador a la Síndic y aparca la de los socialistas*, El País, 07.03.2001.

– *La Síndic de Greuges pide comparecer en plena crisis institucional con las Cortes, PP y PSPV contactan para buscar una salida*, El País, 08.03.2001.

– *Purga*, El País, 01.05.2001.

GARCIA, E. i BONO, E.: *¿Quant val (ambientalment) La Punta?*, Levante-EMV, 18.07.1998.

GARCÍA, E.: *Veles e ciments (& containers)*, Levante-EMV, 11.01.2004.

GARCÍA GÓMEZ, J.: *Pons da marcha atrás una vez que el PSPV le acepta el reto de asumir la ley andaluza de patrimonio*, Levante-EMV, 02.04.2004.

GARCÍA, H.: *La UIMP alberga un seminario de arquitectura en grandes ciudades*, Levante-EMV, 22.11.2000.

– *El cambio en la ley de Patrimonio devaluará la protección de cientos de edificios catalogados*, Levante-EMV, 09.09.2003.

– *La figura de «excepcionalidad» evitaría demoler la reforma del teatro romano según los juristas*, Levante-EMV, 13.09.2003.

– *Grau dice que la prolongación de Blasco Ibáñez no es negociable» y los vecinos piden diálogo*, Levante-EMV, 27.03.2004.

– *Los vecinos acusan de «prepotencia» al equipo de gobierno por no negociar el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 28.03.2004.

– *El barrio de los poblados marítimos declarado bien de interés cultural quiere salir del letargo y el abandono derivado del litigio por la prolongación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 18.04.2004.

– *Grau desbloquea el plan del Cabanyal y abre la vía a la rehabilitación de 7.000 viviendas*, Levante-EMV, 28.04.2004.

– *Los vecinos piden una ventanilla única para rehabilitar viviendas en el Cabanyal*, Levante-EMV, 29.04.2004.

– *La playa de las Arenas avanzará 140 metros y la Malvarrosa perderá 20 de ancho*, Levante-EMV, 30.04.2004.

GARCIA PERELLÓ, R.: *En defensa de l'Horta*, El País, 10.11.1998.

GARCÍA VIÑA, S.: *Las personas en el Cabanyal*, Levante-EMV, 03.02.2001.

GARRIDO, L.: *El recurso vecinal contra el plan de El Cabanyal es admitido a trámite*, El País, 15.11.2001.

– *El TSJ apoya el plan de prolongación de Blasco Ibáñez porque "mejora y respeta" El Cabanyal*, El País, 15.10.2004.

– *A cielo raso*, El País, 18.01.2005.

GARZANDO BLASCO, S.: *Problema de identidad*, El País, 30.01.2001.

GIMÉNEZ JULIÁN, E.: *En torno al Cabanyal*, El País, 04.05.2001.

GISBERT, E.: *Los talibán en El Cabanyal*, El País, 17.03.2001.

GOLF, S.: *Los afectados por la prolongación al mar pedirán responsabilidad penal a los concejales*. Levante-EMV, 25.07.1998.

– *"Lo más cómodo era dejar el Cabanyal como está, pero nos hemos dejado llevar por los votos"*. Levante-EMV, 02.08.1998.

– *Grau acusa a PSPV y EU de «instrumentalizar» políticamente la plataforma Salvem el Cabanyal*. Levante-EMV, 27.01.2001.

– *Expertos cifran en 25.000 millones el precio de los edificios afectados frente a 9.000 previstos*, Levante-EMV, 30.01.2001.

GONZÁLEZ, C.: *Rabos de pasas para la alcaldesa*, Levante-EMV, 26.12.1997.

FERRANDIS, J. i DEL MORAL, J. G.: *El informe contrario al plan de El Cabanyal abre una crisis institucional entre la Sindicatura y el PP*, El País, 26.01.2001.

GUTIÉRREZ, P.: *El paseo "Valencia al mar" tardará más de 10 años en terminarse*, El Mundo, 21.07.1998.

GUZMAN, P.: *Bohigas califica de "horterada" la prolongación de Blasco Ibáñez al mar*, Las Provincias, 16.10.2001.

HAMMERSTEIN, D.: *La Punta... del iceberg*, Levante-EMV, 23.11.1997.

HERNÁNDEZ MACHANCOSSES, J. L.: *A salvo el Cabanyal*, El País 11.03.2001.

HERNÁNDEZ, A.: *Repensar el Cabanyal*, Levante-EMV, 15.12.2000.

HERRERO, A.: *Los Salvem y el efecto Barberá*, Levante-EMV, 18.07.1999.

– *Un paisaje sin hotel*, El País, 16.12.1999.

– *El plan general de Valencia y la prolongación de la Avenida Blasco Ibáñez. El paseo de las ambigüedades*, Levante-EMV, 26.12.1999.

– *Paseo al mar: y van seis*, El País, 31.05.2001.

HERRERO, L. F.: *El Cabanyal, ¿una muerte programada?*, Levante-EMV, 20.01.2002.

– *Escoltem el Cabanyal: participación contra especulación*, Levante-EMV, 14.09.2003.

– *Un barrio marino para la Copa del América*, Levante-EMV, 29.02.2004.

HERRERO, S. i GOMAR, I.: *Vaga de fam i J. V. Marqués*, Levante-EMV, 31.03.2000.

J. P.: *Rubio alerta de que en las torres de Calatrava se han de edificar 450 VPO*, El País, 24.12.2004.

LAGARDERA, J.: *El error histórico de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 20.09.1998.

– *Bronca por el Cabanyal*, Levante-EMV, 09.08.2000.

– *Inteligencia para el Cabanyal*, Levante-EMV, 10.10.2000.

– *Adiós al Campanar del tío Llenya*, Levante-EMV, 30.11.1996.

LAPIEDRA, R.: *Hacia una Valencia sustentable: recuperemos La Punta*, El País, 20.04.1998.

LEVANTE-EMV: *Soler (EU) recurre el plan del solar de jesuitas*, Levante-EMV, 12.05.1995.

LEVANTE-EMV: *Fomento expropia 51 parcelas para construir la ronda norte de Campanar*, Levante-EMV, 13.11.1996.

LEVANTE-EMV: *NE pide al Consell que impida la destrucción de la zona de La Punta*. Levante-EMV, 20.05.1998.

LEVANTE-EMV: *La Punta "es defén" exhibint les seues hortes*, Levante-EMV, 24.05.1998.

LEVANTE-EMV: *Salvem planta una huerta ante el Ayuntamiento de Valencia*, Levante-EMV, 19.06.1998.

LEVANTE-EMV: *La oposición cree que Valencia puede crecer sin eliminar la huerta*, Levante-EMV, 23.06.1998.

LEVANTE-EMV: *La oposición pedirá a las Cortes la retirada de la ZAL del puerto por su afección sobre la huerta*, Levante-EMV, 17.07.1998.

LEVANTE-EMV: *La oposición y Unión Valenciana acuerdan declarar el Cabanyal de interés cultural*, Levante-EMV, 18.09.1998.

LEVANTE-EMV: *Derriban la alquería que cortaba la avenida de los Naranjos*, Levante-EMV, 18.09.1998.

LEVANTE-EMV: *Protesta contra la prolongación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 20.09.1998.

LEVANTE-EMV: *Piles (Unión Valenciana) augura que prolongar Blasco Ibáñez convertirá El Cabanyal en un nuevo Velluters*, Levante-EMV, 18.02.1999.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal asegura la paz en la Semana Santa Marinera*, Levante-EMV, 12.03.1999.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal abre una oficina para recoger alegaciones al plan de la zona*, Levante-EMV, 27.03.1999.

LEVANTE-EMV: *Vecinos del Cabanyal siguen a Barberá a París para protestar ante la UNESCO*, Levante-EMV, 28.04.1999.

LEVANTE-EMV: *Las plataformas de Salvem celebran hoy un encuentro en la plaza de la Virgen*, Levante-EMV, 30.05.1999.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal denuncia el deterioro de un edificio protegido del barrio*, Levante-EMV, 20.10.1999.

LEVANTE-EMV: *Vecinos del Cabanyal piden a Consuelo Ciscar que garantice la protección del barrio*, Levante-EMV, 04.12.1999.

LEVANTE-EMV: *Arte en el Cabanyal*, Levante-EMV, 05.12.1999.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal hará huelga de hambre en el Parterre contra el plan urbanístico*, Levante-EMV, 18.02.2000.

LEVANTE-EMV: *Barberá dice que el plan del Cabanyal ha sido "ratificado" en dos elecciones*, Levante-EMV, 19.02.2000.

LEVANTE-EMV: *El Ayuntamiento aprobará el plan definitivo del Cabanyal el día 31*, Levante-EMV, 17.03.2000.

LEVANTE-EMV: *El Club acoge hoy un debate sobre el futuro del barrio del Cabanyal*, Levante-EMV, 30.03.2000.

LEVANTE-EMV: *Sindicatos y estudiantes se solidarizan con Salvem el Cabanyal*, Levante-EMV, 05.04.2000.

LEVANTE-EMV: *Sampedro se solidariza en el Parterre con los opositores al plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 07.04.2000.

LEVANTE-EMV: *Los Salvem el Cabanyal y el Botànic cuestionan al edil de Urbanismo*, Levante-EMV, 14.04.2000.

LEVANTE-EMV: *El Cabanyal exposa obres de Renau en mostra de rebuig del projecte municipal*, Levante-EMV, 15.04.2000.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal pone fin a la huelga de hambre por la «insensibilidad» de Barberá. El 18 de mayo habrá manifestación en el barrio*, Levante-EMV, 16.04.2000.

LEVANTE-EMV: *El Cabanyal abre sus casas con obras de Renau para demostrar que el plan "es una salvajada"*, Levante-EMV, 13.05.2000.

LEVANTE-EMV: *La Facultad de Derecho ve "ilegal" la prolongación*, Levante-EMV, 27.05.2000.

LEVANTE-EMV: *El escritor Sampedro le pide a Consuelo Ciscar que rechace el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 24.07.2000.

LEVANTE-EMV: *La Universidad Complutense de Madrid apoya la rehabilitación del Cabanyal*, Levante-EMV, 18.08.2000.

LEVANTE-EMV: *Otro enfrentamiento*, Levante-EMV, 05.09.2000.

LEVANTE-EMV: *Barberá encarga a un catedrático de derecho el informe que justifique ante Cultura el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 11.10.2000.

LEVANTE-EMV: *La jueza archivó la querrela contra Consuelo Ciscar antes de que la plataforma de defensa del Cabanyal la retirara*, Levante-EMV, 17.10.2000.

LEVANTE-EMV: *Protesta por el Cabanyal*, Levante-EMV, 10.06.2000.

LEVANTE-EMV: *Los arquitectos del plan del Cabanyal cobran un millón al mes por informar*, Levante-EMV, 23.06.2000.

LEVANTE-EMV: *El PSOE plantea una norma para evaluar daños*, Levante-EMV, 30.06.2000.

LEVANTE-EMV: *Cultura acordó a última hora una prórroga. Los vecinos se quejan por el retraso del informe del Cabanyal*, Levante-EMV, 23.07.2000.

LEVANTE-EMV: *Cultura aplaza en el último momento otros tres meses el informe sobre el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 07.08.2000.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal expone la situación del barrio en la Complutense*, Levante-EMV, 16.08.2000.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal pide a Zaplana que aclare si su apoyo al plan es personal*, Levante-EMV, 16.09.2000.

LEVANTE-EMV: *La asociación denuncia la degradación urbana*, Levante-EMV, 16.12.2000.

LEVANTE-EMV: *La oficina municipal del Cabanyal seguirá abierta hasta junio de 2000*, Levante-EMV, 08.01.2000.

LEVANTE-EMV: *El PSPV calcula que un afectado del Cabanyal pagará de 10 a 17 millones por un piso nuevo*, Levante-EMV, 01.02. 2001.

LEVANTE-EMV: *El debate sobre el Cabanyal*, Levante-EMV, 07.02.2001.

LEVANTE-EMV: *«Le Figaro» pone el plan del Cabanyal de ejemplo de «vandalismo oficial»*, Levante-EMV, 27.02.2001.

LEVANTE-EMV: *Salvem denuncia al Ministerio de Cultura por consentir el "expolio" de El Cabanyal*, Levante-EMV, 05.04.2001.

LEVANTE-EMV: *Salvem El Cabanyal organiza en Madrid una 'cacerolada' para expresar su oposición a la reforma*, El País, 27.04.2001.

LEVANTE-EMV: *Un curso de arquitectura de Bohigas buscará alternativas al plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 19.09.2001.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal visita un barrio alemán que se «salvó» de una avenida y se rehabilitó*, Levante-EMV, 4.10.2001.

LEVANTE-EMV: *El PP iniciará el plan del Cabanyal en 2002 tras rechazar el juez una suspensión cautelar*, Levante-EMV, 16.11.2001.

LEVANTE-EMV: *Miles de personas denuncian el abuso contra el territorio y exigen más participación ciudadana*, Levante-EMV, 02.03.2003.

LEVANTE-EMV: *El PP aduce que el pueblo apoya la prolongación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 09.09.2003.

LEVANTE-EMV: *Camps admite que la reforma de la ley de Patrimonio dará celeridad al plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 10.09.2003.

LEVANTE-EMV: *Pons insinúa al PSPV pactar la ley de Patrimonio a cambio de no tocar el teatro*, Levante-EMV, 20.09.2003.

LEVANTE-EMV: *Una ley de Patrimonio con múltiples lecturas*. Levante-EMV, 20.09.2003.

LEVANTE-EMV: *Arquitectos piden un concurso para la fachada marítima de Valencia*, Levante-EMV, 28.01.2004.

LEVANTE-EMV: *Salvem el Cabanyal «contraprograma» el acto de la Copa del América en Bruselas*, Levante-EMV, 12.02.2004.

LEVANTE-EMV: *El Supremo frena el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 26.03.2004.

LEVANTE-EMV: *Marcos: «Mantener la prolongación de Blasco Ibáñez es una muestra de autoritarismo»*, Levante-EMV, 30.03.2004.

LEVANTE-EMV: *El PP sigue adelante con la reforma de la ley de Patrimonio tras los reveses judiciales*, Levante-EMV, 01.04.2004.

LEVANTE-EMV: *El PSPV pide que la policía intervenga en un foco de venta de droga en el que actúan menores*, Levante-EMV, 05.04.2004.

LLORIS, M.: *Toda urbe tiene su Cabanyal*, El País, 09.02.2001.

M.J.: *EU recurrirá a los tribunales para evitar que se construyan las torres del solar de jesuitas*, Levante-EMV, 09.02.1995.

– *El movimiento contra las torres de los jesuitas se convierte en una coordinadora*, Levante-EMV, 10.03.1995.

M. P.: *Barberá negocia con los afectados para acelerar el plan del Cabanyal*, Las Provincias, 04.06.2001.

MÁÑEZ, J.A.: *La casa por la ventana*, El País, 04.02.2001.

MANUEL PÉREZ M.: *El plan de El Cabanyal puede potenciar operaciones especulativas de envergadura*, El País, 05.02.2001.

MARCO, C.: *La COPUT da el visto bueno a la prolongación de Blasco Ibáñez*, Mini Diario, 09.03.2001.

MAROTO, V.: *Varios jóvenes 'okupan' una fábrica del Cabanyal contra el plan de Blasco Ibáñez*, El País, 06.10.1998.

– *El juez imputa un delito contra el patrimonio a la empresa que derribó una alquería medieval en Valencia*, El País, 24.06.1998.

- MARQUÉS, J.V.: *Arrasemos Campanar*, Levante-EMV, 11.12.1996.
– *Ser Sorolla una tarde*, Levante-EMV, 18-06-2001.
- MARTÍN, T.: *Respuesta a A. Grau*, Levante-EMV, 16.09.1998.
- MARTÍNEZ, E. i VILLORA, F.: *Reflexions des del Cabanyal*. Levante-EMV, 06.02.2001.
- MARTÍNEZ, L. D.: *Tendrán que oírme antes de reprobarme*, El País, 14.03.2001
- MELERO DOMINGO, J.: *Antonio Simarro, nuevo presidente vecinal. "Nuestra preocupación número uno es el Cabañal-Cañamelar"*, Las Provincias, 08.11.1998.
- MESTRE, T.: *Una nova destralda*, Levante-EMV, 03.06.2001.
- MINI DIARIO: *Camps y Barberá presentan a Europa la Copa América 2007*, Mini Diario, 13.02.2004.
- MOLTÓ, E.: *16 colectivos cívicos suscriben un manifiesto en defensa de la Síndic y piden contundencia al PSPV*, El País, 24.02.2002
- MONREAL, J.: *Técnicos de Cultura lideran un movimiento de rechazo a las torres del solar de jesuitas*, Levante-EMV, 07.02.1995.
– *Barberá dará a Entreavenidas dos solares y 100 metros por no construir en jesuitas*, Levante-EMV, 21.11.1996.
– *Torres contra alquerías*, Levante-EMV, 22.12.1996.
- MONTIEL, A.: *El Cabanyal y la democracia*, El País, 11.03.1999
- MORENO, P.: *Las alquerías de la huerta de Campanar, amenazadas por la inevitable expansión urbanística de Valencia*, Las Provincias, 20.10.1996.
– *La Oficina Municipal ha atendido a 2511 personas*, Las Provincias, 25.09.1999.
– *Los solares para prolongar Blasco Ibáñez por el Cabanyal no estarán expropiados hasta 2005*, Las Provincias, 24.01.2001.
– *Los "salvem" planean reventar las obras decisivas*, Las Provincias, 10.02.2001
– *El fichaje de Álvaro Aguirre para gestionar la apertura de Blasco Ibáñez aviva la bronca política*, Las Provincias, 05.06.2001.
– *Obras Públicas aportará al menos 500 millones anuales para la prolongación de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 08.11.2001.
– *El derribo de dos edificios inicia la apertura de Blasco Ibáñez hasta el mar*, Las Provincias, 22.05.2003.
– *Barberá aprueba la reválida en el Cabanyal con aplausos en su visita al mercado*, Las Provincias, 23.05.2003.
– *El Supremo impide iniciar la prolongación de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 26.03.2004.
– *Barberá afirma que el fallo del Supremo no cambia nada y mantiene el plan del Cabanyal*, Las Provincias, 27.03.2004.
– *Parque temático «Mundo Especulación»*, Levante-EMV, 14.09.2003.

MORENO, P. i BRAULIO, J.: *La Federación de Vecinos llevará a los tribunales la apertura de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 18.03.2000.

EL MUNDO: *'Salvem El Cabanyal' se manifiesta por quinta vez*, El Mundo, 18.05.2000.

MUÑOZ IBÁÑEZ, M.: *El Cabanyal*, Las Provincias, 01.07.2000.

– *El Cabanyal, de nuevo*, Las Provincias, 05.09.2000.

NAVARRO PEREZ, M.: *Salvar la Lonja del Cabanyal*, Levante-EMV, 01.10.2000.

NIETO MUÑOZ, A.: *La prensa en el Cabanyal*, Levante-EMV, 21.02.1999.

NOU DISE: *Suport de la Junta de Govern als estudiants*, Nou Dise, 19.11.1998

OLIVARES, M.: *El PP violenta el reglamento de las Cortes para castigar a la Síndic*, El País, 15.03.2001.

– *Asesores pagados por la Generalitat proponen la circunvalación del Cabanyal prevista en 1988*, El País, 09.09.2001.

– *La nula inversión pública en El Cabanyal reduce el valor catastral del barrio*, El País, 11.09.2001.

OLMOS, J.: *¿Por qué no la ZAL en Sagunto?* Levante-EMV, 14.06.1998.

– *Obras y urbanismo fuera de control*, El País, 29.07.1998.

– *Gratis*, El País, 09.01.2001.

P. B. i J. J.: *Acosos al Cabanyal*, El País, 15.11.1998.

P. E.: *El PSPV pide actuación policial en el Cabanyal*, Las Provincias, 05.04.2004.

P. F.: *EU reclama a la Generalitat que el solar de los Jesuitas sea suelo escolar*, El País, 22.07.1995

P. J.: *El rumor sobre un realojo de vecinos del Marítimo crea tensiones en Godolleta*, Levante-EMV, 29.02.2004.

– *Patrimonio: el Ayuntamiento aprueba la documentación del plan*, El País, 01.04.2000

PACHECO, M.: *Un regalo anunciado*, Levante-EMV, 14.01.2001.

– *Rita grita Montesquieu*, Levante-EMV, 28.01.2001.

EL PAÍS: *Cultura da luz verde a la prolongación de Blasco Ibáñez contra la opinión de sus propios técnicos*, El País, 06.01.2001.

EL PAÍS: *El Cabanyal centra una reunión entre Tarancón, Olivas y Barberá*. El País, 13.09.2000.

EL PAÍS: *El plan de El Cabanyal crea un precedente sobre zonas históricas protegidas*, El País, 09.01.2001.

EL PAÍS: *Barberá pide al Consell que se implique en el plan de El Cabanyal*, El País, 16.01.2001.

EL PAÍS: *La Síndic da un varapalo al plan urbanístico de El Cabanyal*, El País, 25.01.2001.

EL PAÍS: *EU presentará una iniciativa en el Congreso de Diputados contra el plan de El Cabanyal*, El País, 02.02.2001.

EL PAÍS: *Los socialistas no aceptarán la propuesta del PP para el Síndic de Greuges porque no la ha consensuado*, El País, 02.02.2001.

EL PAÍS: *Flora y fauna urbanas*, El País, 05.02.2001

EL PAÍS: *Valencia realiza el último trámite que dará luz verde al plan del Cabanyal*, El País 22.05.2001.

EL PAÍS: N. S.: *30 entidades piden al TSJ que analice si la censura a la Síndic fue legal*, El País, 23.05.2001.

EL PAÍS: *El PP culmina sin cambios el trámite del proyecto que dividirá El Cabanyal*, El País, 26.05.2001.

EL PAÍS: *El PSPV critica a Barberá por fichar a Aguirre para El Cabanyal*, El País, 05.06.2001.

EL PAÍS: *El gerente del plan del Cabanyal deja 'plantada' a Rita Barberá*, El País, 23.06.2001.

EL PAÍS: *El Ayuntamiento sustenta la obra sobre el deterioro de la zona*, El País, 11.09.2001.

EL PAÍS: *Premio de Bellas Artes a Salvem el Cabanyal por su defensa del barrio*, El País, 03.11.2001.

EL PAÍS: *El Tribunal Supremo bloquea el proyecto urbano estrella de Rita Barberá*, El País, 27.03.2004.

EL PAÍS: *Nouvel pide que se le tenga en cuenta*, El País, 21.12.2004.

EL PAÍS: *Los Papa Noel de Salvem el Botànic visitaron a la alcaldesa Barberá*. El País, 29.12.2004.

EL PAÍS: *Rubio reclama a Barberá un estudio financiero de la deuda de Valencia de cara a 2007*, El País, 18.01.2005.

PARRILLA, J.: *El movimiento "okupa" toma una vieja fábrica del paseo Marítimo de Valencia*, Levante-EMV.

PAYÀ VALLÉS, C.: *Riqueza del Cabanyal*, Levante-EMV, 22.09.1989

PECOURT, J.: *Jesuitas: tres torres sin justificación urbanística*, Levante-EMV, 02.05.1995

PÉREZ BENLLOCH, J. J.: *Nos vemos en La Punta*, Levante-EMV, 14.02.1998.

- *¿Quién paga el pato?*, El País, 07.01.2001.
- *Jaque a los 'salvem'*, El País, 03.05.2001.

PÉREZ MONTIEL, M.: *Crónica del Cabanyal*, Levante-EMV, 20.09.1998.

- *Rehabiliten la ciudad*, Levante-EMV, 24.01.1999.
- *Cabanyal, portes ofertes*, Levante-EMV, 28.12.1999.
- *Renau en el Cabanyal*, Levante-EMV, 15.06.2000.
- *¿Cuánto cuesta expropiar el Cabanyal?*, Levante-EMV, 28.01.2001.
- *La situación del Cabanyal*, Levante-EMV, 25.02.2001.

PICHER, C.: *Blasco Ibáñez y el plan del Cabanyal*, El País, 29.01.2001.

PICÓ, M.J.: *Los responsables municipales discrepan*, Levante-EMV, 05.08.1998.

- *La incertidumbre de los comerciantes*, Levante-EMV, 06.08.1998.
- *Expectación en las inmobiliarias*, Levante-EMV, 07.08.1998.
- *La resistencia de las tradiciones*, Levante-EMV, 10.08.1998.
- *Unos 300 vecinos interrumpen una charla del concejal Lledó sobre el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 15.09.1998.
- *Boira devuelve su placa de socio de honor del Cabanyal por la crispación que vive el barrio*, Levante-EMV, 16.09.1998.
- *La protesta contra el plan del Cabanyal reúne a 1.500 vecinos*, Levante-EMV, 18.09.1998.
- *"Salvem tot"*, Levante-EMV, 21.09.1998.
- *Vecinos del Cabanyal denuncian una reducción del 30% del valor catastral de casas que serán expropiadas*, Levante-EMV, 25.09.1998.
- *Calles y viviendas del Cabanyal acogen obras de 200 artistas*, Levante-EMV, 11.12.1998.

PIERA, E.: *Plano*, Levante-EMV, 30.01.2001.

PINAZO, F.: *Contra carlistas y hormigón*, El País, 09.12.1996.

- *El americano que ama L'Horta*, El País, 22.12.1996.
- *Alta tensión en La Punta*, El País, 08.09.1997.

PINTER, E.: *El jardí de l'Horta*, Nou Dise, 16.01.1998.

PINÓN, J.L.: *Jesuitas: Tres eran tres... y ninguna era buena*, Levante-EMV, 16.03.1997.

- *Un espectro se cierne sobre Valencia*, El País, 30.03.1995.

PONS, P.J.: *Una firma coreana del automóvil y otra japonesa de la electrónica acuerdan instalarse en la ZAL*, El País, 08.06.1998.

- *Unas 500 personas protestan por la ZAL ante el Ayuntamiento de Valencia*, El País, 19.06.1998.
- *Las promotoras tienen programadas inversiones en Valencia por 236.000 millones, según Barberá*, El país, 11.07.1998.
- *Vecinos y oposición rechazan la prolongación de Blasco Ibáñez aprobada por Barberá y el PP*, El País, 25.07.1998.

PRATS, L.: *No a la prolongación*, Las Provincias, 26.07.1998.

LAS PROVINCIAS: *Salvem el Cabanyal apoya a los ocupantes ilegales de un local*, Las Provincias, 10.10.1998

LAS PROVINCIAS: *Moret (EU) pide que se reconsidere la postura municipal sobre Jesuitas*, Las Provincias, 28.07.1995

LAS PROVINCIAS: *Los presupuestos del Estado del 97 incluirán el cierre de la ronda norte y sur de Valencia*, Las Provincias, 29.09.1996.

LAS PROVINCIAS: *Los grupos políticos municipales tienen casi decidido el rechazo a prolongar Blasco Ibáñez hasta el mar*, Las Provincias, 30.09.1997.

LAS PROVINCIAS: *Urbanismo reafirma el interés en proteger dos alquerías de la huerta de Campanar*, Las Provincias, 11.11.1997.

LAS PROVINCIAS: *Grau (PP) acusa a Salvem el Cabanyal de tener "actitudes fascistoides"*, Las Provincias, 12.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *La plataforma del Cabañal valora como un éxito la manifestación*, Las Provincias, 19.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *La Federación de Vecinos se posiciona sobre la prolongación*, Las Provincias, 20.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *Aceras, asfaltado e iluminación necesitan una reforma*, Las Provincias, 24.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *"Salvem el Cabanyal" pide que Domínguez rectifique*. Las Provincias, 24.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *La asociación de comerciantes, neutral a la prolongación*, Las Provincias, 25.09.1998

LAS PROVINCIAS: *Nueva protesta en el Cabañal: 2.000 personas según los manifestantes y 500 según la Policía. La Federación de Vecinos convocó a las asociaciones de toda Valencia*, Las Provincias, 25.09.1998.

LAS PROVINCIAS: *El proyecto urbanístico podría estar listo en un mes*, Las Provincias, 13.01.1999

LAS PROVINCIAS: *Los "Salvem" enturbian el recogimiento de estos días*, Las Provincias, 30.03.1999.

LAS PROVINCIAS: *La plataforma vecinal "Salvem el Cabanyal" protesta hoy en el Parterre*, Las Provincias 25.03.2000.

LAS PROVINCIAS: *El Ayuntamiento aprueba el histórico proyecto de prolongar la avenida de Blasco Ibáñez hasta el mar*, Las Provincias, 01.04.2000.

LAS PROVINCIAS: *El Cabanyal-Canyamelar, museo al aire libre de la cerámica modernista*, Las Provincias, 21.05.2000.

LAS PROVINCIAS: *La Síndica de Greuges defiende su dictamen del plan del Cabanyal*, Las Provincias, 03.02.2001.

LAS PROVINCIAS: *La oposición a Barberá ve un negocio inmobiliario en el cambio de ley para prolongar Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 08.09.2003.

R. V.: *Salvem el Cabanyal niega alentar actitudes violentas en el barrio*, Levante-EMV, 13.09.1998

RAGA, C.: *Las torres del "solar de jesuitas" es un proyecto "urbanísticamente inaceptable" para la Universidad*, Las Provincias, 09.05.1995

– *El Consejo Valenciano de Cultura contra las obras del solar de Jesuitas*, Las Provincias, 28.06.1995

REYES, M.: *L'espasa de ciment de Rita Barberá*, El Temps, 05.10.1998.

REYES, S.: *Cabañal-Cañamelar pide que la Casa de la Reina sea convertida en centro cívico*, Las Provincias, 05.09.1998.

– *Antonio Simarro aspira a la presidencia de Cabanyal-Canyamelar*, Las Provincias, 25.10.1998.

RIVERA, R.: *El otro clamor popular*, Levante-EMV, 09.09.2000.

RODRÍGUEZ, J. M.: *Salvemos la ciudadanía*, Levante-EMV, 17.04.2000.

ROMERO, V.: *Piles reitera la oposición de Unión Valenciana a la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 14.09.1998.

RUBIO MARTÍNEZ, R.: *La soberbia como pauta de actuación*, Levante-EMV, 03.02.2001

S. F.: *Agró apela en sus alegaciones a la ZAL a la historia de la huerta*, El País, 10.06.1998.

– *Vecinos de La Punta frenan las obras de la subestación de Iberdrola en suelo protegido*, El País, 18.12.1997.

– *Los eurodiputados verdes apoyan a «Salvem el Cabanyal»*, Levante-EMV, 13.02.2004.

SALAZAR i COELL: *Los vecinos piden que los edificios que se levanten en Campanar respeten las alquerías de los siglos XV-XIX*, Las Provincias, 26.11.1996.

SALAZAR, P.: *Prolongar Blasco Ibáñez con 100 metros de anchura cuesta 14.000 millones y afecta a 1.840 viviendas*, Las Provincias, 03.06.1997.

– *Histórica decisión: Blasco Ibáñez llegará hasta el mar con 48 metros de anchura i 9.000 millones de coste*, Las Provincias, 21.07.1998.

- *El pleno aprueba prolongar Blasco Ibáñez y ampliar Mestalla y los vecinos anuncian acciones legales*, Las Provincias, 25.07.1998.
- *La directora de Patrimonio cree que no habrá problemas para que Cultura apruebe prolongar Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 18.09.1998.
- *Los arquitectos de Cultura que autorizaron el destrozo del teatro romano, rechazan prolongar Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 20.10.1998.
- *Sale a concurso la construcción de 17 viviendas para realojos de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 16.04.1999.
- *El decano de Derecho apunta una alternativa a la prolongación de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 30.05.2000.
- *Teatro, música y gastronomía en la VI edición de 'Cabanyal portes obertes'*, Las Provincias, 14.06.2003.

SANTAMARÍA, M. T.: *El Botánico, un error enmendado*, El País, 24.04.1995.

SEGUÍ, J. R.: *El Consell de Cultura se opone a la edificación de las torres en el solar de los jesuitas*, Levante-EMV, 28.06.1995.

SELLÉS, VIDAL, J.: *Valencia vive de espaldas al mar*, Levante-EMV, 02.03.1997.

SERRA, D.: *Esperamos un fallo favorable*, Las Provincias, 08.09.2003.

SIERRA, I.: *Agró considera "ilegítimo" que la ZAL se tramite contra el PGOU de Valencia*, Levante-EMV, 10.07.1998.

SIMÓ, T.: *El Cabanyal y la democracia*, Levante-EMV, 06.04.2000.

SIMÓ, T. i DOLÇ, C.: *La cuestión inacabada del Botànic*, El País, 12.10.1998

– *El Botánico y la ley de patrimonio*, Levante-EMV, 22.06.2001

SIMÓN, F.: *El plan para expropiar suelo para la ZAL recibe 10.000 alegaciones*, El País, 06.06.1998.

– *La oposición a la ZAL une a toda la izquierda, a los sindicatos y a los grupos ciudadanos*, El País, 17.06.1998

SIMÓN, P.: *Dos expertos diseñan un parque histórico de la huerta en Campanar*, Levante-EMV, 25.10.1996.

SOLBES, R.: *Agravios*, El País, 28.01.2001.

SOLDEVILIA, M.: *El paseo de Blasco Ibáñez: un bulevar-salón*, Levante-EMV, 10.07.2000.

SOLER, V.: *Un matí al Cabanyal*, Levante-EMV, 09.12.1999.

SORIA, L.: *La Comisión de la Vivienda pide que se aclare el destino de las viviendas de AUMSA en Nazaret*, Las Provincias, 16.07.1998.

SORIANO, L.: "*Salvem el Cabanyal-Canyamelar*" convoca su segunda reunión en Lorenzo de la Flor, Las Provincias, 13.07.1998.

– *Salvem el Cabanyal presenta una maqueta donde denuncia que la prolongación desintegrará el barrio*, Las Provincias, 12.04.2000.

TALAVERA, D.: *El Cabañal dijo "no" a la prolongación de Blasco Ibáñez*, Las Provincias, 27.04.1996.

TALENS, M.: *Recordando a Zola*, El País, 13.06.2000.

TALENS, R.: *Respuesta a don Álvaro Moliner*, Las Provincias, 13.11.1997.

TOMÁS, M.: *La pasividad municipal lleva a los vecinos del Cabanyal a solicitar ayuda de Bruselas*, Levante-EMV, 21.06.1997.

– *Expertos critican que el patrimonio amenazado en el Cabanyal son las personas y no los objetos*, Levante-EMV, 04.02.2000.

TONINO: *Discreción*, El Mundo, 10.09.2000.

TRELIS, J.: "*Si no se remedia, las generaciones futuras no tendrán ni idea de qué es eso de la huerta valenciana*", Las Provincias, 10.11.1996.

VAQUERO, A.: *Cabanyal: silencio*, Levante-EMV, 24.09.2000.

VAREA, P.: *Los vecinos convocan manifestaciones contra la prolongación de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV.

– *Vecinos de Campanar reclaman el desvío de la ronda norte*, Levante-EMV, 21.11.1996.

– *Urbanismo da luz verde al nuevo barrio en la zona de Campanar*, Levante-EMV, 26.11.1996.

– *Unos 300 vecinos de Campanar cortan el camino del Pouet*, Levante-EMV, 30.11.1996.

– *Los vecinos de La Punta se niegan a vender sus terrenos ara la construcción de la ZAL*, Levante-EMV, 12.02.1998.

– *Varias asociaciones exigen que se paralice el proceso e la ZAL por "incumplir la ley"*, Levante-EMV, 07.06.1998.

– *Dominé dice que las bases de contenedores se deben ubicar cerca de Sagunto*, Levante-EMV, 13.06.1998.

– *Vecinos de La Punta plantan una huerta ante el ayuntamiento para protestar por la ZAL*, Levante-EMV, 19.06.1998.

– *La avenida Blasco Ibáñez cruzará el Cabanyal con una anchura similar a Marqués del Túria*, Levante-EMV, 25.06.1998.

– *La primera fiesta contra el proyecto de Blasco Ibáñez reunió a unos 500 vecinos*, Levante-EMV, 28.06.1998.

– *Nazaret: el patio trasero*, Levante-EMV, 13.12.1998.

– *Los equipamientos públicos del Cabanyal pasarán de 1.000 a 33.000 metros con el nuevo plan urbanístico*, Levante-EMV, 14.02.1999.

– *Urbanismo negociará la compra de casas vacías del Cabanyal para los realojos*, Levante-EMV, 16.02.1999.

– *El PSPV dice que el plan del Cabanyal es una falacia y EU lo califica de "decisión grave"*, Levante-EMV, 17.02.1999.

- *Unos incontrolados apedrean la oficina de información sobre el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 23.02.1999
- *El Cabanyal celebra hoy la IV Parada Mora*, Levante-EMV, 06.03.1999.
- *El PP tacha de "minoría intransigente" al grupo que detuvo la parada mora del Cabanyal*, Levante-EMV, 08.03.1999.
- *La alcaldesa es agredida y perseguida en el jardín de la Remonta y por el Cabanyal. Casi un centenar de integrantes de la Plataforma de Salvem le dedicó una cacerolada*, Levante-EMV, 14.05.1999.
- *El PSOE pide investigar si falló la seguridad de Rita en el Cabanyal*. Levante-EMV, 18.05.1999.
- *PSOE, EU, NE y la plataforma afirman que la visita de la alcaldesa al Cabanyal fue "una provocación"*. Levante-EMV, 26.05.1999.
- *La plataforma acusa al PP de estar al servicio de las inmobiliarias y dice que la lucha será dura*, Levante-EMV, 03.06.1999.
- *Una nueva protesta de la plataforma recibe a Barberá en su visita electoral al Cabanyal*, Levante-EMV, 04.06.1999.
- *El primer edificio para realojos del Cabanyal estará en un año*, Levante-EMV, 10.06.1999.
- *El pleno debate el futuro del Cabanyal*, Levante-EMV, 04.01.2000.
- *Una empresa pública gestionará las obras del plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 25.01.2000.
- *Barberá utiliza el nombre de Blasco Ibáñez para justificar la prolongación de la avenida*, Levante-EMV, 20.02.2000.
- *Salvem el Cabanyal retira la querrela contra Cultura al conocer el informe que rechaza el plan de Blasco Ibáñez*, Levante-EMV, 10.03.2000.
- *Urbanismo se basa en encuestas para decir que hay apoyo popular al plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 25.03.2000.
- *El plan del Cabanyal causa la desaparición de dos torres faro Se utilizaban para orientar a los pescadores*, Levante-EMV, 29.03.2000.
- *El pleno debate hoy el futuro del Cabanyal*, Levante-EMV, 31.03.2000.
- *El pleno debate el futuro del Cabanyal*, Levante-EMV, 01.04.2000.
- *Salvem el Cabanyal reúne a 6.000 personas para demandar la rehabilitación del barrio*, Levante-EMV, 19.05.2000.
- *Cultura da 3 meses más a Barberá para completar el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 04.10.2000.
- *La oposición tilda de «balón de oxígeno» el plazo para Cabanyal*, Levante-EMV, 05.10.2000
- *Properma recurrirá el aplazamiento de Cultura sobre el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 06.10.2000.
- *Salvem el Cabanyal acusa de irresponsable a Cultura por no hacer caso a la Síndica*, Levante-EMV, 28.02.2001

VELERT, S.: *Salvem el Cabanyal buscará nuevas estrategias contra el proyecto de Barberá en el barrio*, El País, 20.10.2004.

- *Nouvel propone una integración de Valencia con el mar desde el respeto a la historia y la huerta*, El País, 12.11.2004

VERGARA, A.: *De espaldas al mar*, Levante-EMV, 20.09.1998.

VIADDEL, F.: *Salvem El Cabanyal usará contra la prolongación un estudio que le acredita como el barrio menos ruidoso*, El País, 01.04.2001.

VILA, C.: *La Huerta*, Levante-EMV, 19.06.1998.

VILAWEB: *Els veïns del Cabanyal porten l'abandonament del barri a Brussel·les*, VilaWeb, 11.02.2004.

VILAWEB: *ACPV es felicita per la sentència del Tribunal Suprem i insta l'Ajuntament de València a abandonar definitivament el projecte de prolongació de l'avinguda de Blasco Ibáñez de València*, VilaWeb, 26.03.2004.

VILLANUEVA MOLINA, M. T.: *El TSJ y el plan del Cabanyal*, Levante-EMV, 30.04.2004.

VILLORA NICOLAU, F.: *La controversia de la prolongación de Blasco Ibáñez. Reflexions econòmiques*, Levante-EMV, 15.04.2000.

VIVAS REBOLLEDO, G.: *El error óptico de Juan Lagartera*, Levante-EMV, 24.09.1998
– *La encrucijada urbanística del Cabanyal*, Levante-EMV, 23.07.2000.

Webs

Contra l'especulació, okupació: La Punta, un intent d'autogestió, dins de <http://www.lavanc.com/iphp/not.php?id=96> [Consulta: 12-11-2004]

CONTRA-INFOS 184, dins de <http://squat.net/infosquat/msg00161.html> [Consulta: 02.01.2005]

Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat: <http://www.salvemelbotanic.org> [Consulta: 1.01.2005; 24.01.2005]

D'ATRI, A.: *Escribir para que no se confunda con la verdad. Internet, medios de comunicación alternativos y activismo*, dins de <http://www.rebellion.org/mujer/040519datri.htm> [Consulta: 22.06.2004]

DOLÇ, C.: "Las Arenas, Jesuitas, Finestrat...", dins de http://www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&article_id=23 [Consulta: 04.01.2005].

DOLÇ, C./SANCHO, J.M.: *La copa que s'ha de quedar ací*, dins de www.terracritica.org/mostra_article_c.php?article_id=1 [Consulta: 04.01.2005]

EXÓSITO, M.: *El arte: lo real, lo político: retornos*, dins de <http://www.arteleku.net46zehir> [Consulta: 29.10.2004]

FLORES, F.: "Lecciones del Cabanyal", dins de http://www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&article_id=164 [Consulta: 04.01.2005].

GARCIA, E. i TORRES, V.: *El lado oculto de la Copa 07*, dins de www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&categoria=2 [Consulta: 10.01.2005]

GLICK, T.: *El poder de la cultura*, dins de <http://www.rebellion.org/otromundo/031106glick.htm> [Consulta: 10.03.2004]

GÓMEZ AGUILERA, F.: *Arte, ciudadanía y espacio público*, dins de http://www.ub.es/escult/Water/N05/W05_3.pdf [Consulta: 24.01.2005]

HERRERO, L.F.: *Escoltem el Cabanyal: Participación contra especulación*, dins de www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&categoria=3 [Consulta: 04.01.2005]

Institut Valencià d'Estadística: <http://ive.infocentre.gva.es> [Consulta: 20.06.2005].

Land Art, dins de http://sepiensa.org.mx/contenidos/l_landart/1.htm [Consulta: 30-10-2004]

MAS DE XAXÀS, X.: *El ruido atípico de la paz*, dins de http://www.ruidos.org/Prensa/2003mar/030328_Vanguardia.html [Consulta: 10.01.2005].

No a la destrucció de València! No a la destrucció de l'horta, dins de <http://www.cercavila.com/ca/benimaclet> [Consulta: 21.10.2004].

Patrimoni, dins de http://nosaltres.vilaweb.com/jvilaweb/GetHTTP?p=126&f=1&pa=p_idcmp&va=687417 [Consulta: 12.10.2004].

Per l'Horta: <http://www.perlhorta.org/nova> i <http://www.perlhorta.org/antic> [Consulta: 10.10.2004; 15.10.2004; 19.10.2004; 25.10.2004; 10.11.2004; 29.11.2004; 04.12.2004; 23.12.2004; 20.01.2005].

PERÁN, Martín: "Espacios del suceso. A propósito de las prácticas artísticas y el espacio público", dins de http://www.bbba.upv.es/Escultura/assignatura/proy2/pro_publico/apuntes.htm. [Consulta: 10.10.2004]

Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar: <http://www.cabanyal.com> [Consulta: 07.10.2004; 12.10.2004; 20.10.2004; 03.11.2004; 15.11.2004; 25.11.2004; 02.12.2004; 13.12.2004; 17.11.2004; 22.12.2004; 08.01.2005; 21.01.2005].

SANCHO, J.M.: *Desprotegido el patrimonio, menyspreada la ciudadanía (i a l'inrevés)*, dins de http://www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&article_id=167 [Consulta: 04.01.2005].

SANCHO, J.M.: *Un Botànic sense renúncies*, dins de http://www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&article_id=146 [Consulta: 04.01.2005]

SIMÓ, T.: *La necesaria participación*, dins de www.terracritica.org/articulos.php?idioma=_v&categoria=3 [Consulta: 05.01.2005]

SORRIBES, J: *El malestar urbà a València: a propòsit dels "salvem"*, dins de http://www.uv.es/metode/numero31/31_31.html [Consulta: 09.10.2004].

Las universidades respaldan las acciones de las nuevas plataformas, dins de <http://prensa.upv.es/dir/prensa/recull/ver/EIMundo/texto/20004?01271217121712a04924> [Consulta: 28.12.2004]

València Litoral, dins de <http://www.valencialitoral.com> [Consulta: 04.01.2005].

Vídeos:

DDAA (2005): *BT.NC.05*, València.

ESTÉVEZ, X./REY, S. (1996): *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, València.

MAULETS (2005): *Arrels de lluita*, València.

ORTEGA, J.A.; BERNABEU, R.; HERRERO. (2000): *La Punta*, València.

SEGARRA, D./GENÇÀ, V. (2001): *El desallotjament forçós dels veïns de La Punta: una violació greu dels drets fonamentals*, València.

Discos compactes

DDAA (1997): *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, Ed. Estudis de Gravació Tabalet.

DDAA (1998-2000): *Por Cabañales*. Realitzat al L.M.A- del Departament d'Escultura de la Universitat Politècnica de València.

FELIU VENTURA (2003): *Com el rent*, Barricades de paper, Propaganda pel fet.

JAUME SISA (1975): *Qualsevol nit pot sortir el sol*, Qualsevol nit pot sortir el sol, Ed. PDI.

OBRINT PAS (2000): *Obrint Pas*, Propaganda pel fet!

SAÜC (2005): *Salvem*, dins del disc compacte III Concurso de Castellón en Vivo 2005. I Premi Millor Tema en Valencià, Vaso Music.

SKAPARRÀPID (1999): *El cuento de nunca acabar*, Tralla records.

Entrevistes:

Entrevista amb Maria Villora a sa casa el 15 d'octubre de 2004.

Entrevista amb Emilio Martínez a sa casa del Cabanyal el 21 d'octubre de 2004.

Entrevista amb Dídac Ballester a Ca Revolta el 25 d'octubre de 2004.

Entrevista amb Pasqual Requena a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004

Entrevista amb Pilar Marín a Ca Revolta el 2 de novembre de 2004.

Entrevista amb Tino Villora a la seu de la Plataforma (C/Sant Pere, 27) el 3 de novembre de 2004.

Entrevista amb Maribel Doménech al seu estudi del Cabanyal el 6 de novembre de 2004.

Entrevista amb Verónica Leonetti i Ricardo Vilar a sa casa del Cabanyal el 6 de novembre de 2004.

Entrevista amb Silvana Andrés a La Sucursal de l'IVAM l'11 de novembre de 2004.

Entrevista amb Xurxo Estévez a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

Entrevista amb Susana Rey a sa casa -Ca Revolta- l'11 de novembre de 2004.

Entrevista amb Miquel Guillem el 14 de novembre de 2004.

Entrevista amb Miguel Molina a la Facultat de BBAA el 24 de novembre de 2004.

Entrevista amb Gema Hoyas a la Facultat de BBAA el 24 de novembre de 2004

Entrevista amb Pau Serrano el 10 de gener de 2005.

Entrevista amb Quique Navarro a ca Revolta el 25 d'abril de 2005.

Entrevista amb Carmen González a Natzaret el 3 de maig de 2005.

Entrevista amb Douglas Garcia-Requena al Cabanyal el 27 d'abril de 2005.

Entrevista amb Frederik Jaakke al Cabanyal l'11 de juny de 2005.

Entrevista amb Maribel Lorente el 10 de juny de 2005.

Correus electrònics:

Correu electrònic enviat per Silvia Molinero el 10 de gener de 2005.

Correu electrònic enviat per Lorena Rodríguez el 16 de juny de 2005.

Altres fonts citades:

ANDRÉS, S. (1998): *Trabajo de Proyectos de Escultura II*.

ANDRÉS, S. (2003): *Selección de obra*.

Cartells Cabanyal Portes Obertes (1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004)

Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 15.01.1997

Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat; nota de premsa 23.07.1996

Moviments ciutadans a València. 1994-1998 (1998). Aportació del Col·lectiu "Revolta" per a la discussió a les "IV Jornades Just Ramírez".

Vilar i Herrero, Nelo (2003): "Sobre l'art activista i la relativitat de l'art", dins de *Ora et Colabora. Mesa Polidèdrica en torno al arte colaborativo*. Programa del congrés Reunión 05, 1-5 setembre. La Ràbida (Huelva).

***Moviments socials i defensa del patrimoni a la ciutat de València:
el cas dels "Salvem"***

La gènesi dels Salvem a la ciutat de València la constitueix la coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat que va nàixer l'any 1995. Arran d'aquesta mobilització ciutadana s'han conformat d'altres iniciatives cíviqes que atenen nombrosos problemes urbans, territorials i mediambientals (Salvem el Cabanyal-Canyamelar, Defensem la Punta-Salvem l'Horta, Salvem Russafa-Defensem un barri històric, Salvem el Pouet, etc.). Aquests exemples de participació ciutadana, però, tenen els seus antecedents anys enrere. Caldrà buscar-los a les acaballes de la dictadura i al bell mig de la transició (*El Saler per al poble; El riu és nostre i el volem verd*). Les coordinadores i plataformes sorgides, a partir d'aquesta primera experiència, s'insereixen dins dels moviments ciutadans, una tipologia més dels moviments socials. Aquesta tesi versa, doncs, sobre els moviments socials i, més concretament, sobre una forma específica d'aquests moviments: el moviment ciutadà. Com a objecte d'estudi s'ha pres un cas concret: el de les diverses plataformes i coordinadores que, sota l'apel·latiu "Salvem", han proliferat a la ciutat de València -tot i que també a d'altres indrets de la nostra geografia- des dels deu últims anys ençà. Es tracta de reconstruir la història d'aquests moviments tot inserint-los dins d'un moviment social més ampli (el moviment ciutadà) i compilar tot el material -de tipus divers- que aquesta mobilització ha generat per evitar que es perda amb el temps.

Movimientos sociales y defensa del patrimonio en la ciudad de Valencia: el caso de los “Salvem”

La génesis de los Salvem en la ciudad de Valencia la constituye la coordinadora Salvem el Botànic–Recuperem Ciutat que nació el año 1995. A partir de esta movilización ciudadana se han conformado otras iniciativas cívicas que atienden numerosos problemas urbanos, territoriales y medioambientales (Salvem el Cabanyal–Canyamelar, Defensem la Punta-Salvem l’Horta, Salvem Russafa-Defensem un barri històric, Salvem el Pouet, etc.). Estos ejemplos de participación ciudadana, sin embargo, tienen sus antecedentes años atrás. Se buscarán a finales de la dictadura y en la transición (*El Saler per al poble; El riu és nostre i el volem verd*). Las coordinadoras y plataformas, surgidas a partir de esta primera experiencia, se insertan dentro de los movimientos ciudadanos, una tipología más de los movimientos sociales. Esta tesis versa sobre los movimientos sociales, y más concretamente, sobre una forma específica de estos: el movimiento ciudadano. Como objeto de estudio se ha tomado un caso concreto: el de las diversas plataformas y coordinadores que, bajo el apelativo “Salvem”, han proliferado en la ciudad de Valencia –como también en otros lugares de nuestra geografía- desde los últimos diez años a esta parte. Se trata de reconstruir la historia de estos movimientos, incluyéndolos dentro de un movimiento social más amplio (el movimiento ciudadano) y compilar todo el material -de tipo diverso- que esta movilización ha generado para evitar que se pierda con el tiempo.

Social movements and defense of patrimony in the city of Valencia: the case of the "Salvem"

The beginning of the Salvem in the city of Valencia it's constituted by Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat, that was born in 1995. From this civic mobilization other initiatives have been undertaken to deal with numerous problems of urban, territorial and ecological scope (*Salvem el Cabanyal-Canyamelar, Defensem la Punta-Salvem l'Horta, Salvem Russafa-Defensem un barri històric, Salvem el Pouet*, etc.). These examples of civic participation, nevertheless, have their antecedents some years before: at the end of the dictatorship and during democratic transition (*El Saler per al poble; El riu és nostre i el volem verd*). The coordinators and platforms, arisen from this first experience, are inserted within civic movements, one typology of the social movements. This thesis turns on the social movements, and more concretely, on a specific form of them: the civic movement. As study object a specific case has been taken: the case of the diverse platforms and coordinators who, under the name "Salvem", have proliferated in the city of Valencia (and in other places of our geography) from the last ten years up to now. Our aim is to reconstruct the history of these movements, as a part of a bigger social movement (the civic movement) and to compile all the material that this mobilization has generated in order to prevent its lost.

ANNEXOS

Figura 1: La premsa valenciana es feia ressò a finals de la dictadura de les deficiències de molts barris valencians. Las Provincias, 17.01.1995.

Martes, 14 enero de 1975 LAS PROVINCIAS

AL FINAL DE LA CARRETERA SAN LUIS

En una casa abandonada, malviven tres matrimonios gitanos con un total de veinte hijos. Cinco colchones para todos. Viven de la recogida de papel y... lo que pueden.

Palabras nunca faltan para escribir. ¿Me quiere usted comprar esta historia? Párese usted un momento, por favor, señorito. Únicamente son un par de minutos, el tiempo en que usted se fuma su cigarro. ¿Que tiene prisa? Lo siento, puesto que le iba a ofrecer una de esas historias que únicamente son para ser contadas. ¿Usted conoce aquel relato de Dragón, donde nos hablaba de la peste? Pues éste es lo mismo, aunque más interesante. La historia se palpa donde la ciudad casi cambia de nombre, al final de la carretera de San Luis. Como fondo, in-

menso bloques de pisos supercaros, super-ricos. Y la feria, con sus mil colores de irrisaciones de luz. Aquí el tío-vivo, allí la noria, un poco más allá la "montaña rusa". Voces y gritos como si fuera una feria eterna.

—¡Pasen, pasen, vean los sueños de una noche de verano!

—¡Señoras, señores, niños y soldados! El mayor espectáculo del mundo: el hombre sin cabeza.

Bueno, para andar por el mundo no se necesita mucho la cabeza, ¿usted no lo cree así? Pero, en fin, esta no era mi historia. Mi historia habla de tres matrimonios de gitanos de dura crín. Los padres son: Amador García, Francisco Ramón Amador y Diego Silva. Los dos primeros son de Hellín (Albacete). El tercero, de Valencia. Los dos primeros tienen ocho hijos cada uno. Diego, cuatro. En total, veinte churrumbles con las tripas de hambre y los ojos como luceros encendidos. Viven (¿vivir?). En una casa que son cuatro paredes mal apuntadas. Cinco colchones en total para veintiseis seres humanos. Aquí llevan varios años. Tienen papeles de todo el mundo: Guardia Civil, Parroquia, Secretariado Gitano...

—¿Usted pregunte, pregunte. Nos conoce todo el mundo.

Ya sabe todo el mundo que aquí viven tres familias. Veinte niños, media docena de perros, el viento que se escapa estás noches del mismo campo, puesto que allí hace mucho frío y alguna que otra estrella que, cansada de estar colgada sobre la bóveda celeste, se ha introducido entre los ojos de algunos de estos pequeñuelos. Todo el mundo lo sabe, pero todo el mundo lo ignora. Nadie se acerca allí. Desde los grandes ventanales de los tremendos bloques la vida se desarrolla como si nada sucediera a pocos metros. La ciudad, Valencia entera, continúa indiferente. Los universitarios salen de sus aulas y acuden a sus "pubs"; en los bares se desarrollan partidas de barajas; existen tertulias, cines, risas, palabras. Existe la vida. Y esto. Un amasijo de carne y sangre a la intemperie, ante la ignorancia del mundo que continúa palpitando a su corro.

—¿Le agrada la historia, señor? Claro, tiene prisa; pero... un instante, únicamente un segundo. Observe estas fotografías, esos corros de niños, todo ese puñado de ojos, grandes, zalameros, negros como tus encendidas. ¿Escenas del "Ladrón de bicicletas"? No, por Dios. Es aquí, al final de la carretera de San Luis, donde la feria tiene sus reales pies y donde el Ministerio de la Vivienda ha comenzado los cimientos para levantar 1.800 viviendas. ¿No le decía yo que es una historia para ser contada? Bueno, no le molesto más. Ya, ya, tiene usted mucha prisa...

¿Y usted, lector? No, no; es inútil que pase esta página aprisa, puesto que esas fotografías le han de quedar para siempre pegadas en la retina de sus ojos. Existen cosas que debemos mirar para ver.

RAFAEL DEL NARANCO
(Fotos: PENALBA.)

Figura 2: La premsa valenciana es feia ressò a finals de la dictadura de les deficiències de molts barris valencians. Las Provincias, 14.01.1995.

Figura 3: La premsa valenciana es feia ressò a finals de la dictadura de les deficiències de molts barris valencians. Las Provincias, 16.01.1995.

Domingo, 19 enero de 1975

LAS PROVINCIAS

UN BOSQUE DE ASFALTO

ELS ORRIOLS, un barrio que aún puede ser salvado

La única zona verde y ajardinada se encuentra en los balcones de las viviendas.

Unas hileras de bloques casi apretujados no es un barrio, son colmenas donde las familias tienen que vivir y, cosa curiosa, algunas terminan siendo felices. El ser humano, una vez más, tiene la más perfecta capacidad de adaptación. El barrio de Els Orriols es un macizo de edificios, un núcleo de casas apretujadas donde, cosa curiosa: se han olvidado sus constructores de los espacios verdes y los jardines. Los vecinos, la mayoría, han puesto sus jardines particulares en los reducidos balcones de sus viviendas.

—Por lo menos, señor, sentimos la presencia, aunque sea pequeña, de plantas y flores.

En la calle Duque de Mandas hemos visto un solar abierto y abandonado, donde toda la basura se concentra allí. Existen unos cimientos de una vieja casa donde los niños juegan. Este espacio bien podría servir para construir un jardín público, ya que los pequeños de la barriada se tienen que marchar a jugar delante del estadio "Antonio Román" del Levante, un espacio libre que no cuenta con ninguna obra deportiva. Poco a poco toda esta zona de Els Orriols,

donde aún quedan algunas huertas, será una selva de asfalto apretujado. Es impresionante. Después cuenta con un mal acceso. Por una parte, la calle Ramiro Ledesma hacia la carretera de Barcelona, y, por otra, el camino que va por Montilla del Palancar. Muy cerca pasará con el tiempo, cuando se hagan los accesos de la ronda, la avenida Hermanos Machado.

Un poco más abajo se encuentra el barrio Don Bosco, entre la avenida Primado Reig, donde también las necesidades urbanísticas se dejan sentir en gran medida y en la que, casi abandonado y un poco arrinconado, continúa esperando la ayuda municipal.

Els Orriols, si no se corta a tiempo, será dentro de un par de años un bosque de edificaciones de cemento. Aún se está a tiempo de hacer algo sobre la huerta, ya que lo que se ha construido, y es mucho, no tiene solución. Sus vecinos se tendrán que conformar con esas macetas que se han colocado en sus balcones y ventanas.

R. del N.

(Fotos: PENALBA.)

Figura 4: La premsa valenciana es feia ressò a finals de la dictadura de les deficiències de molts barris valencians. Las Provincias, 19.01.1995.

ESCRITO DE SIETE ASOCIACIONES FAMILIARES 16-3-75 SOBRE LA DEHESA DEL SALER

Con el ruego de su publicación, las Asociaciones Familiares de Dehesa, Cid, Distrito Marítimo, Chirivella, Mislatá, Malilla, Benicalap, nos han remitido el siguiente escrito:

Han pasado más de dos meses desde que el 21 de diciembre el Ayuntamiento de Valencia aprobase las modificaciones del Plan de Remodelación de la Dehesa del Saler.

A las Asociaciones Familiares de Valencia nos parece que, desde entonces, ha habido sobrado tiempo para que el Ayuntamiento informase; sin embargo, una total ausencia de información oficial sobre el tema caracteriza al Municipio en este caso, ya que sólo a través de escasas, breves y no concluyentes noticias periodísticas, conocemos la modificación del Plan acordado por los ediles.

Gran preocupación nos produce que el Saler pueda ser propiedad privada, y el Plan acordado no excluye, al parecer, el que gran parte de este pedazo entrañable de nuestra costa caiga en manos de particulares, para su explotación y personal lucro.

Es por ello, que nos acogemos nuevamente a la hospitalidad de las páginas de este diario, con el ruego de que publique el unánime sentir de las familias que representamos, de que el Saler es de Valencia y para quienes en Valencia vivimos.

Plena convicción tenemos de que un plebiscito sobre el tema sería definitivo, y basta con pulsar la opinión de cualquier ciudadano para llegar a la conclusión de que Valencia entera se

opone a que la Dehesa del Saler deje de ser patrimonio de todos los valencianos, tal como corresponde natural e históricamente.

Las 16.000 firmas que fueron suscritas en poco tiempo y sin esfuerzo alguno testimoniando este deseo, no han tenido eco en el Municipio, que, en esta ocasión, lamentablemente, no representa ni los intereses ni el clamor del pueblo valenciano.

Las Asociaciones Familiares que suscriben este escrito solicitan públicamente:

— Que el Ayuntamiento de Valencia facilite toda la información necesaria para que los valencianos conozcamos las modificaciones introducidas en el Plan de Remodelación de la Dehesa del Saler y, por consiguiente, cuál es el Plan definitivo propugnado oficialmente.

— Dado que el sentir popular ha impugnado el Plan citado, y hasta tanto no sean conocidas las modificaciones mencionadas, que el Ministerio de la Vivienda, a quien corresponde la aprobación definitiva, no adopte decisión alguna, y que resultaría contrario a la razón y al derecho público adoptarla sin oír previamente la opinión del pueblo valenciano.

— Que se pare urgentemente un nuevo proyecto de utilización popular del Saler sobre las bases que quedaron establecidas en el escrito suscrito por 16.000 valencianos, preservando, mientras tanto, al bosque y a la Dehesa, paralizando de inmediato las obras de urbanización o edificación en marcha.

Figura 5: Les "Asociaciones Familiares" (les actuals associacions de veïns) s'oposaren a la desfeta del Saler.

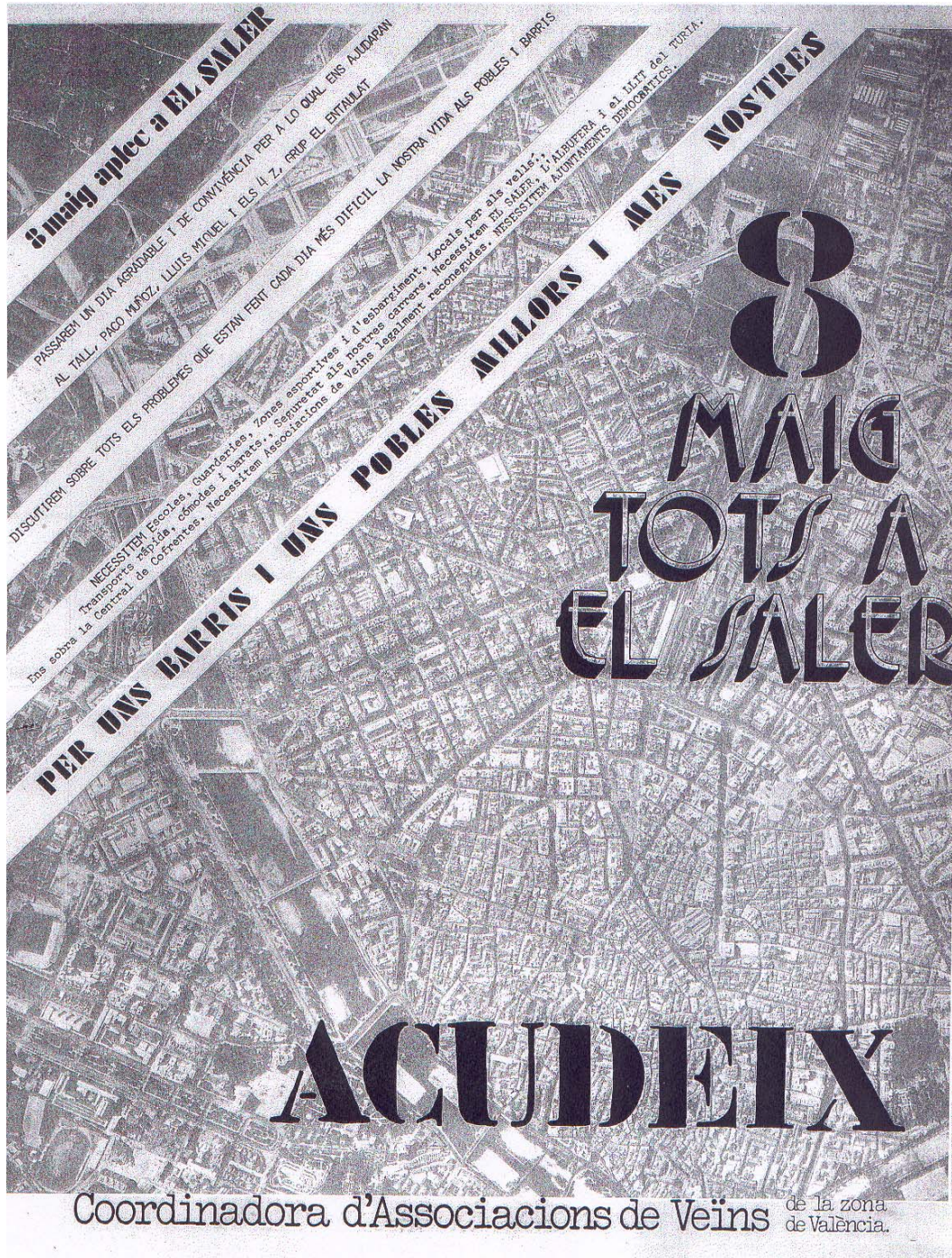

Figura 6: Cartell de la Coordinadora d'Associacions de Veïns. Aplec en defensa del Saler.

La "solución" del alcalde de Valencia no convence 8-1-75

"EL SALER", CONDENADO A MUERTE

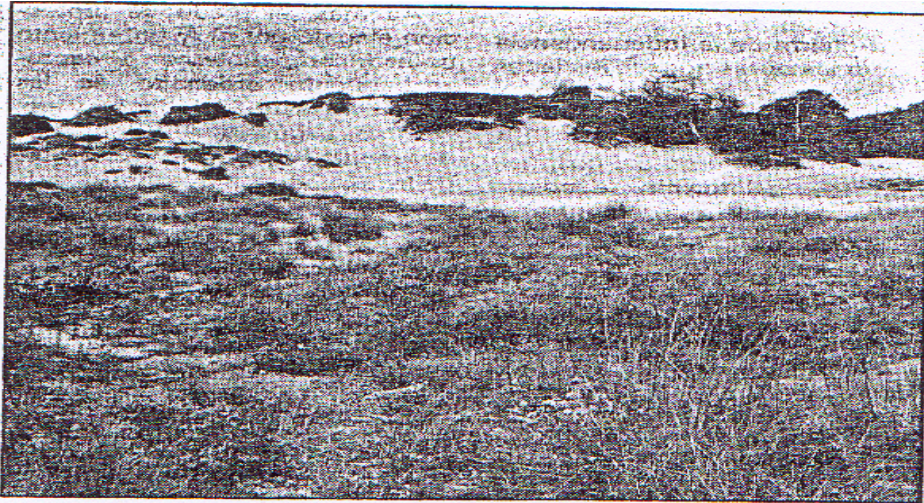
Dura crítica de la Asociación Española para la Ordenación del Medio Ambiente

Valencia, 7. (De nuestra correspondencia, M. Arancibia.) — Hace unos días publicábamos una nota informativa de la sesión final del Ayuntamiento sobre el polémico tema del Saler. La resolución del máximo organismo municipal, esperada con ansiedad varios meses, no ha satisfecho en modo alguno a los amplios sectores profesionales y populares que pedían medidas más radicales y profundas. En este sentido, la Asociación Española para la Ordenación del Medio Ambiente, ha hecho pública una nota manifestando su total oposición a las conclusiones del Ayuntamiento, que desestima definitivamente todas las propuestas de no parcelación y rescate del Saler que se formulaban en un gran número de escritos de impugnación, algunos de ellos apoyados por miles de firmas. Acorma señala que el uso público de la zona no ha quedado asegurado de ningún modo, que se va a continuar la venta del Saler "y no precisamente una pequeña extensión, sino el equivalente a 1.250.228 metros cúbicos edificables". Precisa asimismo la nota que el Ayuntamiento no ha indicado nunca las bases científicas y técnicas que ha empleado para definir su política sobre la zona, ni siquiera

las precauciones o enmiendas a pasados errores que van a permitir la supervivencia de lo que queda de bosque: "En ausencia de tales precauciones proclamamos nuestro doloroso convencimiento de que el bosque del Saler ha sido condenado a muerte".

La reivindicación del disfrute público y el fin de la privatización progresiva del Saler se inscribe, según concluye la nota de Acorma, dentro de la angustiosa necesidad que Valencia padece de materia de parques y jardines.

Figura 7: La premsa es va fer ressò de les agressions urbanístiques al Saler. Las Provincias, 09.01.1975.

LEVANTE El cemento no invadirá un espacio que ya es de todos.

El Ayuntamiento pagará 150 millones La ciudad recupera 48 parcelas de El Saler

El Ayuntamiento ha comprado 47 parcelas de El Saler, dentro del programa de recuperación del suelo de la Devesa para uso público, previsto en el plan especial de protección que se desarrollará durante ocho años. La compra de estas parcelas, sobre las que estaba previsto construir viviendas de segunda residencia, se formalizó ayer con los propietarios, tras negociar un acuerdo económico.

Del total de 47 parcelas, 44 de ellas iban destinadas a otras tantas viviendas unifamiliares y por ellas el Ayuntamiento ha pagado 100.598.166 de pesetas. Dos parcelas estaban destinadas a sendos bloques tipo «torre» por las que se ha pagado 34.565.488 de pesetas. Y una última parcela, destinada a una estación gasolinera, recuperada

ahora por 12.833.804 de pesetas. En total, la cantidad pagada asciende a 147.997.458 de pesetas.

Para esta mañana, está prevista la firma de una nueva acta para el pago de otra parcela individual de 2.521.568 pesetas. El Ayuntamiento cuenta con un presupuesto para la recuperación de El Saler, en 1984, de 348 millones de pesetas, el resto de la cantidad hasta esa cifra se gastará antes de fin de año en nuevas parcelas cuya compra está en estudio, aseguraron fuentes de la concejalía de Hacienda.

La recuperación de parcelas, vendidas hace años a particulares, continuará el próximo año y durante todo el mandato socialista, con una inversión prevista global de 600 millones.

5 - XII - 84

Figura 8: La recuperación parcial del Saler también va ser objecte d'informació a la premsa. Las Provincias, 05.12.1984.

No hace todavía muchas fechas, un personaje se presentó ante un jefe del Ayuntamiento...

«Es un valenciano, que viene a traer el río. El valenciano es el abogado Carlos Alfonso Tramoyeres, y el río su dictamen jurídico acerca la totalidad del cauce viejo del río Turia, que ha elaborado dentro de sus actividades en el gabinete técnico de estudios de la Cámara Oficial de la Propiedad Urbana, de la que es letrado. El dictamen que, por el trabajo investigador que supone, ultrapasó los límites de un puro análisis de Derecho, ha sido calificado ya como un hito del pensamiento.»

«Como ha sido acogido el dictamen? —El primer lugar fue aprobado por la Junta de gobierno de la Cámara de la Propiedad, luego de las deliberaciones del gabinete técnico de la misma. En cuanto a otros cambios, por los signos, incluso de personas representativas, pienso que ha sido muy bien acogido. En cuanto a otras por lo que los otros que negaban la propiedad municipal, ahora parece que cambian de actitud y, aun cuando admiten la legalidad de dicha propiedad, venen algunos reparos que, en realidad, están acordes en el propio dictamen si se les cuidosamente. Por mi parte, estoy dispuesto a cualquier aclaración, ya que en definitiva el tema del viejo cauce del río, que en cuanto a dictamen considero terminado en parte, es una cuestión viva en la que he trabajado y pienso seguir haciéndolo como parte de una teoría general más amplia sobre el dominio público municipal, en especial en lo que se refiere al problema de la invasión de la administración pública en el ámbito local.»

El último párrafo del informe dice textualmente: «Ese clamor que surge en todas partes, y que puede expresarse en un grito colectivo, AUTOPISTA CO HOME, no podemos interpretarlo como juristas, como un grito de subversión urbanística, sino como expresión jurídica de un derecho fundamental de la persona, como es el derecho a vivir.»

«Puede entonces decirse que existen ya posturas claras respecto a la utilización del viejo cauce, como signo que sea el parque que piden los valencianos?»

INFORME SOCIOECONOMICO
—No me corresponde como jurista entrar en ese estudio; pero, sin embargo, puedo decir, en tal condición, que la ley del Plan Sur admite el parque público y la vía urbana. Ahora bien, yo creo que el principio que hay que tener en cuenta, para cualquier destino complementario para parque público —entendiéndolo en el sentido de parque natural—, vendría que estar muy con el dictado por las leyes vigentes del medio ambiente. Se está preparando en el gabinete técnico un estudio socio-económico sobre los terrenos del viejo cauce, en el que intervienen un sociólogo, un economista y un arquitecto. Tendrá alrededor de un mes en ser presentado, y más tarde se hará una publicación conjunta de ambos, que no será una publicación cerrada, sino que será abierta en una tarea colectiva que nos corresponde a todos los valencianos para aportar ideas sobre los terrenos liberados del viejo cauce.»

—¿Cuánto tiempo le ha llevado la elaboración del dictamen?
—Bueno, yo siempre estoy un poco a punto. Si hubiera partido de cero, creo que este informe no se podría haber hecho. Dijamos que la búsqueda de antecedentes y la etapa de encarecimiento general, que el trabajo me ha llevado algunas horas de cada día, durante un mes, y la concreta realización del mismo, una semana. En cuanto a la ley del Plan Sur, ya la conocía profundamente, puesto que la legislación derivada de las inundaciones de 1957 es objeto de mi estudio. Ya con anterioridad a este dictamen publiqué un trabajo en el volumen colectivo acerca de la historia de la ciudad y perspectiva de la ciudad, en el que se recogen las leyes y normas anteriores a la ley del Plan Sur, y en el que se fijan ya los principios de ese conjunto normativo especial de aguas félicas y económicas a Valencia, en los que encuentra su raíz la ley.

—¿Qué dificultades entrañaba este trabajo?
—En principio de tipo jurídico. Se trata de un tema que no había sido abordado hasta ahora, que es lo que debe hacerse con los terrenos de un río cuando dejan de ser río. Hay algunas determinaciones concretas, pero no existe una teoría general, porque todo lo relativo a bienes de dominio público está muy difuso en la legislación española. No existe ninguna ley relativa al dominio público en general, por lo tanto, en cierto modo, he tenido que construirme previamente los elementos conceptuales necesarios para entrar sistemáticamente en el estudio.

SENTIDO COMUN A ALTA TENSION

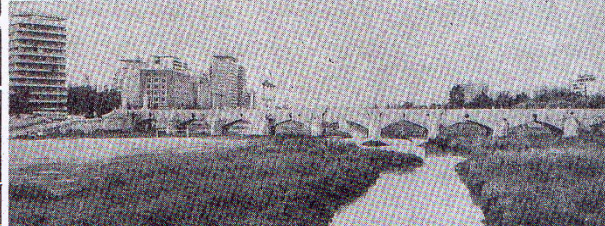
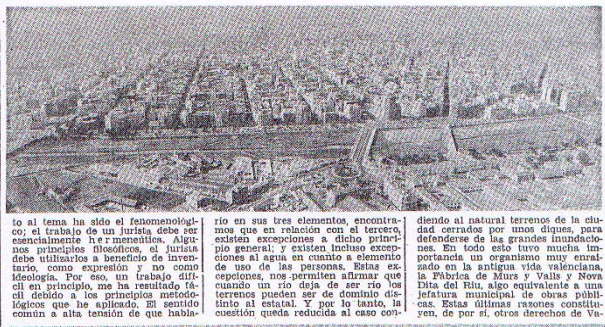
Carlos Alfonso Tramoyeres no hace distinción alguna entre su trabajo y el cualquier investigador científico en el laboratorio.

—El método básico de acercamiento...

CARLOS ALFONSO TRAMOYERES, AUTOR DEL DICTAMEN JURIDICO SOBRE LA PROPIEDAD DEL VIEJO CAUCE DEL TURIA

ESTA CLARO QUE EL RIO ES DE VALENCIA

El informe terminaba con este párrafo: «Ese clamor que surge en todas partes, y que puede expresarse en un grito colectivo AUTOPISTA CO HOME, no podemos interpretarlo como juristas, como un grito de subversión urbanística, sino como expresión jurídica de un derecho fundamental de la persona que es el derecho a vivir.»

to al tema ha sido el fenomenológico; el trabajo de un jurista debe ser esencialmente hermenéutico. Algunos principios filosóficos, el jurista debe utilizarlos a beneficio de inventario, como expresión y no como ideología. Por eso, un trabajo difícil en principio, me ha resultado fácil debido a los principios metodológicos que he aplicado. El sentido común a alta tensión de que hablabo en sus tres elementos, encuentro que en relación con el tercer, existen excepciones a dicho principio general; y existen incluso excepciones al agua en cuanto a elemento de uso de las personas. Estas excepciones, nos permiten afirmar que cuando un río deja de ser río los terrenos pueden ser de dominio público estatal. Y por lo tanto, la cuestión queda reducida al caso con-

diendo al natural terrenos de la ciudad cerrados por unos diques, para defenderse de las grandes inundaciones. En todo esto tuvo mucha importancia un organismo muy enraizado en la antigua vida valenciana, la Fábrica de Mura y Valls y Nova Dita del Riu, algo equivalente a una Jefatura municipal de obras públicas. Estas últimas razones constituyen, de por sí, otros derechos de Va-

ES DE VALENCIA
—Entonces la disyuntiva está clara: o del Estado o del municipio. ¿Cuáles son las razones que llevan a la conclusión de que pertenece a Valencia?
—Está claro que el río es de Valencia. Existen unos derechos históricos tanto al agua que pueda preclar la ciudad como los terrenos que integran el lecho, las riberas y las márgenes. La dificultad de la validez actual de esos derechos, queda perfectamente resuelta gracias a la ley de Aguas, en cuya redacción tuvieron mucho que ver los valencianos, que es una ley fragmentada toda ella de historicidad. Existen en esta ley preceptos por los cuales los derechos históricos tienen validez jurídica actual. El artículo fundamental para este caso es el 26, que viene a ser la bisagra que permite el giro de lo histórico a lo jurídico vigente. También es fundamental el artículo 257 que viene a reforzar el anterior. Los derechos históricos de Valencia se puede considerar que están basados en los Fueros y Privilegios de Jaime I y Pedro I (III el Grande), y la costumbre del propio pueblo, e incluso en derechos anteriores a la Conquista. Pedro I utilizó la fórmula entonces y sobrevivieron. Algunas veces, las fórmulas de los Fueros y Privilegios hablan de sobrevivir o seguir usas.

Fero con independencia de los derechos históricos, nos encontramos con que también debe atribuirse el dominio de los terrenos, una vez el cauce seco, a la ciudad de Valencia, por analogía, basada principalmente en lo que ocurre con las travestías que, una vez destruida la carretera, la antigua pasa a ser calle del dominio público municipal. Téngase en cuenta además que el cauce natural no es producto de ninguna invasión previa del Estado y que, por el contrario, en el cauce del río Turia han sido los valencianos los que lo han ampliado a sus expensas, hasta construir un cauce de inundación, afir-

mando al natural terrenos de la ciudad cerrados por unos diques, para defenderse de las grandes inundaciones. En todo esto tuvo mucha importancia un organismo muy enraizado en la antigua vida valenciana, la Fábrica de Mura y Valls y Nova Dita del Riu, algo equivalente a una Jefatura municipal de obras públicas. Estas últimas razones constituyen, de por sí, otros derechos de Va-

lencia sobre el río. Y también puede construir una razón de dicha atribución de los terrenos, el hecho de que históricamente Valencia era una ciudad-estado, una ciudad que ha dado su nombre a su reino o región.

Por otra parte, el territorio municipal es territorio radical, y esto también es un argumento en favor del dominio de los terrenos. Territorio

Alfonso Tramoyeres, pertenecen a la ciudad de Valencia.

—Y si nos movemos entre fines municipales es la ciudad la llamada a decidir cuáles son pertinentes llevar a cabo en los terrenos liberados del viejo cauce del río Turia, ese clamor que surge en todas partes y que puede expresarse en un grito colectivo...»

PARTICULAR VENDE PISO,
muy céntrico, 4 habitaciones, comedor con chimenea, estufa. Teléfono 222 40 22

radical no es un invento, es una realidad que se deriva no sólo de las Leyes Fundamentales, sino de otras como la vigente ley de Costas, en la que incluso está previsto que si las autoridades de la administración periférica desatenden la vigilancia o defensa de los bienes del dominio público que se integran en los servicios, pueda ser requerida por las corporaciones locales, e incluso ejercitar las acciones jurídicas pertinentes. Por todo ello, la solución armónica consista, esencialmente, en solicitar la creación a que se refiere la ley del Plan Sur, pero afirmando los derechos que pertenecen a la ciudad de Valencia, al mismo tiempo. Se debe añadir que, aun cuando los derechos de Valencia sobre el viejo cauce del río Turia no hubieran sido nunca negados por nadie, e incluso el Estado los hubiera reconocido, sería muy conveniente legitimarlos a través de la ley del Plan Sur, ya que se trata de una ley de exclusión de terceros.

—¿Quién debe hacer la correspondiente solicitud sobre la cuestión?
—Debe ser hecha por la corporación municipal, máxime cuando es el resultado del análisis de la ley, los fines municipales son los conspiradores de la misma; es decir no hay que esperar a que existan terrenos sobrantes de otras actuaciones distintas. Téngase en cuenta que los fines aparentemente que el Estado realiza dada la penuria de las haciendas locales: pero en esencia, los ferrocarriles y carreteras se transfieren en accesos y estaciones al lugar al entorno del área metropolitana. Una de las razones de que la solución del problema pareciera difícil en principio, la tiene esta circunstancia de ayuda que el Estado presta a los municipios de la que, muchas veces, la administración periférica saca consecuencias erróneas.

En toda esta investigación llevada a cabo con los métodos adecuados, está el secreto del adecuamiento de la cuestión del dominio de los terrenos que, como queda ampliamente demostrado en el trabajo de Car-

los Alfonso Tramoyeres, pertenecen a la ciudad de Valencia.

—Y si nos movemos entre fines municipales es la ciudad la llamada a decidir cuáles son pertinentes llevar a cabo en los terrenos liberados del viejo cauce del río Turia, ese clamor que surge en todas partes y que puede expresarse en un grito colectivo...»

Figura 9: La polémica generada al voltant del futur del llit del Turia també va ocupar moltes pàgines als periòdics. Las Provincias, 22.06.1975. Crida l'atenció la vinyeta que apareix al marge inferior esquerra de la notícia: "Se hará de la autopista del Turia lo que quieran los valencianos".

Figura 11: Adhesiu en defensa de l'horta.

Figura 1: Cartell conta la ZAL i en defensa de l'horta de La Punta. Jove Germania i Revolta.

Figura 2: Adhesius en defensa de l'horta i per una ciutat verda. Revolta.

Figura 3: Maulets també s'ha sumat a la defensa de l'horta. Imatge d'un moment de la manifestació per commemorar el 25 d'abril, any 2001.

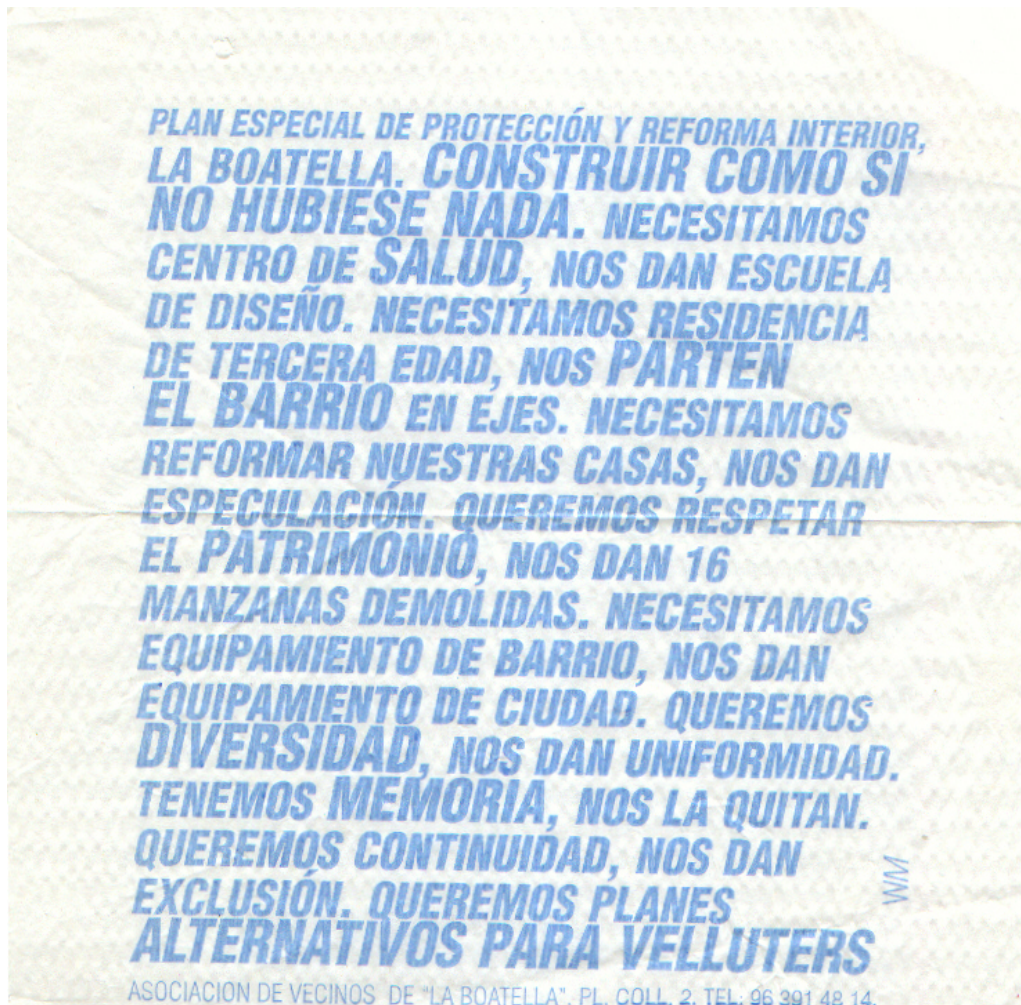

Figura 4: L'Associació de Veïns La Boatella també s'ha caracteritzat per la defensa del patrimoni. Aquest "tovalló reivindicatiu" fou repartit pels bars del barri de Velluters.

Los vecinos bloquean el derribo de una nave industrial del XIX

MARIA JOSEP PICÓ

VALENCIA

Los vecinos de L'Atzacac Guttemberg de Valencia no permitirán que la fábrica del siglo XIX ubicada en el Barri del Carme sea derribada, «sigilosa e impunemente», por voluntad del gobierno municipal. Al estilo tradicional, con cal viva y pigmentos terrosos, varias decenas de personas enjalbegaron ayer este vestigio de la revolución industrial en el centro histórico. Un acto simbólico con el que se inauguraron las movilizaciones de oposición a la destrucción del inmueble.

La nave se encuentra en los números 3 y 5 de la calle Llíria, inmersa en una trama urbanística de interés por una peculiaridad conseguida por la industria y las viviendas obreras. Según la asociación de vecinos, «esta fábrica estuvo protegida por su importancia patrimonial, pero más tarde descatalogada para ampliar la calle, y aunque se ha abandonado esta propuesta, el edificio no ha recobrado su protección».

Pero esta falta de interés de la corporación local, que critica tanto el colectivo vecinal como la Associació Valenciana d'Arqueologia Industrial (AVAI), se une «a un intento, evidente y con alevosía, de acabar con

esta nave emblemática de una época, pues decretó, en plenas vacaciones de agosto, el derribo, a través de la contrata municipal Comsa», explicó Josep Villarroya. «Y los trabajadores de la subcontrata retomaron la demolición, cuando las obras fueron paralizadas por una inspección de trabajo, por incumplimiento de las normas de seguridad», agregó.

El bloqueo de la intervención destructora, que ya ha acabado con los balcones de hierro colado y algunas estructuras, se ampara en que no se ha efectuado ningún tipo de informe técnico sobre el valor patrimonial del edificio, que hace esquina, y es el corazón de la zona, y también se ha ignorado que la nave se incluye en Pla Riva, de rehabilitación del centro histórico, que estará en exposición pública entre noviembre y diciembre.

Aunque en el ámbito social, los vecinos también argumentan «una degradación progresiva del patrimonio en beneficio de obtener solares para construir viviendas de lujo».

La dirigente vecinal Pilar Masó comentó que la fábrica «es un espacio estratégico: se encuentra en muy buenas condiciones y puede servir, tras su

Los vecinos pintaron ayer la antigua fábrica. MANUEL MOLINES

restauración, para realojar a las personas que no queremos abandonar la convivencia de este barrio tradicional». Masó explicó que, desde la asociación, ya se ha iniciado la vía judicial.

La AVAI se ha adherido a la

campaña vecinal en defensa de un proyecto integral de rehabilitación de toda la isla —integrada por edificios de antiguas fábricas entre Na Jordana, Llíria, y Guillem de Castro— que respeta el paisaje y su carácter histórico industrial.

Figura 5: L'Associació Atzacac també s'ha oposat a la destrucció el patrimoni, en concret a l'enderrocament de les antigues fàbriques que encara queden al Carme. Levante-EMV, 03.09.1998.

DOMINGO, 4 DE OCTUBRE DE 1998

▲ OPINIÓN

Recuperación de una antigua fábrica para usos culturales

VICENT ALVÁREZ*

De nuevo ha surgido la polémica —que haya debate y polémica es un sano signo de madurez democrática— en Valencia. La presencia de la contrata municipal de derribos en el Barri del Carme, con la intención de derribar una nave industrial sita en el corazón de la ciudad levantó la polémica, un grupo de vecinos se lanzó a la calle y con su intervención consiguió paralizar el derribo de la nave del siglo XIX, ya que con la excusa de evitar la caída de cascotes, se intentaba crear un nuevo solar para construir. Con esta acción se planteaba un problema, ¿viviendas o fábrica? La cuestión está ahora en el aire.

El tema objeto del debate es, en concreto, el de una nave sita en la calle de Llíria números 3 y 5, según algunas opiniones una joya de la arqueología industrial y un vestigio de la revolución industrial en la ciudad de Valencia. La nave es de propiedad municipal, dicho sea de paso. En mi visita a la nave y las viviendas obreras —ya rehabilitadas— me acordé de la fábrica Giner en Morella, que fue rehabilitada por la Generalitat y en la cual se ha instalado la cámara agraria, una escuela taller, un albergue y una hospedería.

El informe suscrito por el arquitecto de la Conselleria de Cultura, Educación y Ciencia, **Mario Arístito**, con fecha 8 de septiembre, ante la situación creada informaba, entre otras cuestiones, lo que sigue: «La edificación, principal objeto de la denuncia, es un bloque compacto con fachada a la calle Llíria, se trata de una construcción de tres alturas diáfanas, con estructura de madera en dos crujías sobre muros perimetrales y sólidas pilas de ladrillo macizo. El cuerpo que conforma la esquina con la calle Gutenberg, tiene carácter residencial y dispone de una tercera crujía, a través de la cual se accede a una nave adosada en el interior del patio de manzana, cuadrada hasta el nivel de cornisa y elevación de sección octogonal. La nave posterior es una construcción cubierta con tejado de tejas de encaje sobre estructura de cerchas metálicas.

Derribo de la antigua fábrica de la calle Llíria de Valencia.

FERNANDO BUSTAMANTE

Sin duda se trata de una construcción de interés, sobre todo el núcleo de fachada, uno de los últimos exponentes que van quedando en esta ciudad de la llamada Revolución Industrial del siglo pasado. Debía construirse a finales del ochocientos sobre una industria más antigua que podemos ver en las láminas que A. Guesdon realizó a partir de 1960.

Y sigue el informante indicando: «Inspeccionado el edificio se comprueba un buen estado si exceptuamos el entorno de los dinteles de los huecos de la fachada posterior a causa de la entrada de agua (ya macizados con muros de bloque de hormigón) y como ya se ha dicho, y el mal estado de la canal de fachada, colmatada de tierra y con gran abundancia de vegetación. No se aprecian grietas en los muros portantes, ni defectos en la estructura leñosa cuya flecha es insuperable.

En cualquier caso se trata de defectos fácilmente subsanables sin tener que recurrir a una demolición que dejaría expuestas las medianeras colindantes, mientras no se llegue a un acuerdo respecto al planeamiento de la zona y el

destino de los edificios que, en cualquier caso, por su valor testimonial, son recuperables y susceptibles de su transformación para un uso diferente para el que fueron construidos pero más acorde con las necesidades de la ciudad y del barrio.

Por su parte el también arquitecto **Carlos Dols** —no vinculado a la administración, manifiesta que el estado de la construcción no hace necesaria su demolición y que, los dos inmuebles deberían mantenerse como muestras de la historia de la ciudad, apuntando a su posible uso como viviendas, estudios de artistas, talleres artesanales, y que en la zona siguen persistiendo pequeños talleres, usos docentes, centro sanitario, etc.

En mi modesta opinión, y partiendo de la conveniencia de apostar por la recuperación de la historia y la identidad de la ciudad, creo que si observamos su ubicación vemos que la calle de Llíria y las naves están en el centro de una zona con importantes, contenidos culturales, veamos: a la derecha están la Universidad Menéndez y Pelayo, el Consell Valencià de Cultura, el Centre del Carme

(de l'IVAM), la Casa Museo Benlliure, l'Escola d'Artesans; por la izquierda La Beneficència, con sus Museus d'Arqueologia, Casa Pàrpallo, i M. d'Etnologia y l'Institut Valencià d'Art Modern. La nave y las demás fábricas también podrían rehabilitarse y adaptarse para muchas cosas, desde aparcamiento a estudios de pintores, artesanos, residencia de visitantes de las instituciones allí existentes, ampliaciones de l'IVAM o de la Escuela de Artesanos (esta última construida en el carrer Museo, 3). L'Acadèmia Valenciana de la Llengua hoy por crear podría ser otro inquilino posible.

En muchos lugares he visto naves industriales como los del carrer Llíria, recuperadas para usos variopintos, en Gran Bretaña la cosa es más que normal. El propio estudio de Botill está en una fábrica. Seamos coherentes rehabilitemos, conservemos y adaptemos, sin destruir —crecer no es destruir—. La memoria histórica es necesaria. Una vez más desde la ciudadanía y desde las instituciones tengamos visión y perspectiva.

*Miembro del Consell Valencià de Cultura.

Figura 6: L'associació Atzucac també s'ha oposat a la destrucció el patrimoni, en concret a l'enderrocament de les antigues fàbriques que encara queden al Carme. Levante-EMV, 04.10.1998.

Figura 7: Els okupes s'oposen també a l'expansió urbanística. Cartell d'un concert contra l'especulació que es va celebrar el 6 de maig de 2005.

Figura 8: Els okupes del *Pepica La Pilona* contra l'especulació.

Figura 9: Recentment han aparegut aquests cartells pel Carme: "Expropiat. Excel·lentíssim Ajuntament de València". S'atribueixen als okupes.

Figura 1: Pamflet que convoca a encintar l'Ajuntament (09.02.1996).

Figura 2 : Pamflet que convoca a abraçar el Botànic (17.06.1995).

ABRAÇADA PER UN ESPAI LLIURE

Jesuïtes no és lloc per a cap hotel

12h., migdia
Diumenge 15 de desembre 2002

Quart-Beat Gaspar Bono
(lateral del Jardí Botànic)

Figura 3 : Pamflet que convoca a abraçar el Botànic (15.12.2002).

Figura 4: Pamflet que convoca a "encintar" l'ExpoHotel (20.06.1996).

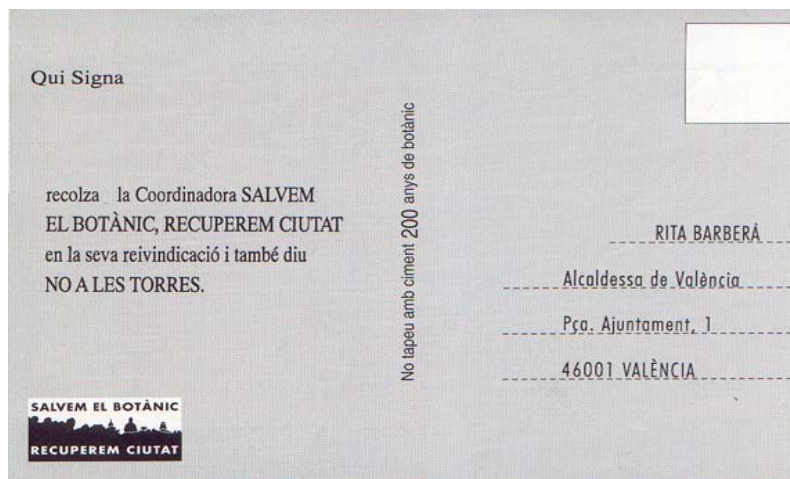
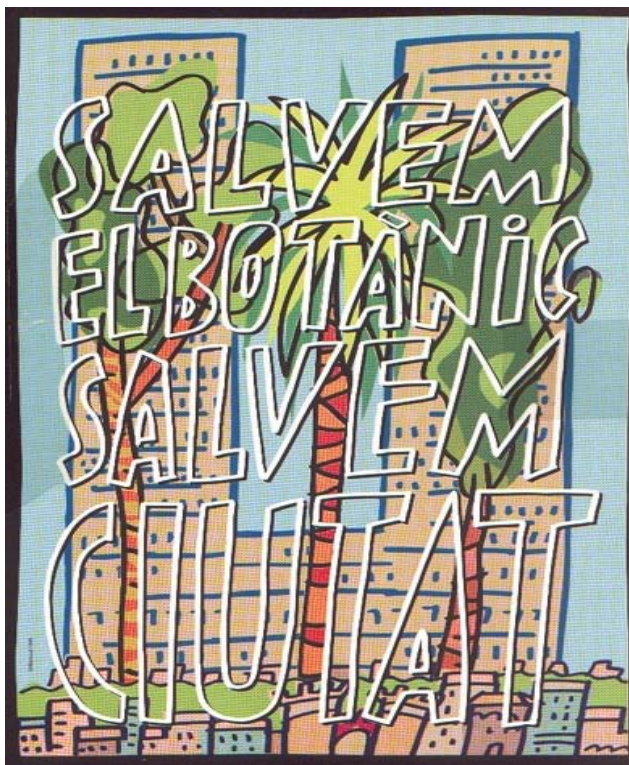

Figura 5: Postal adreçada a Rita Barberá.

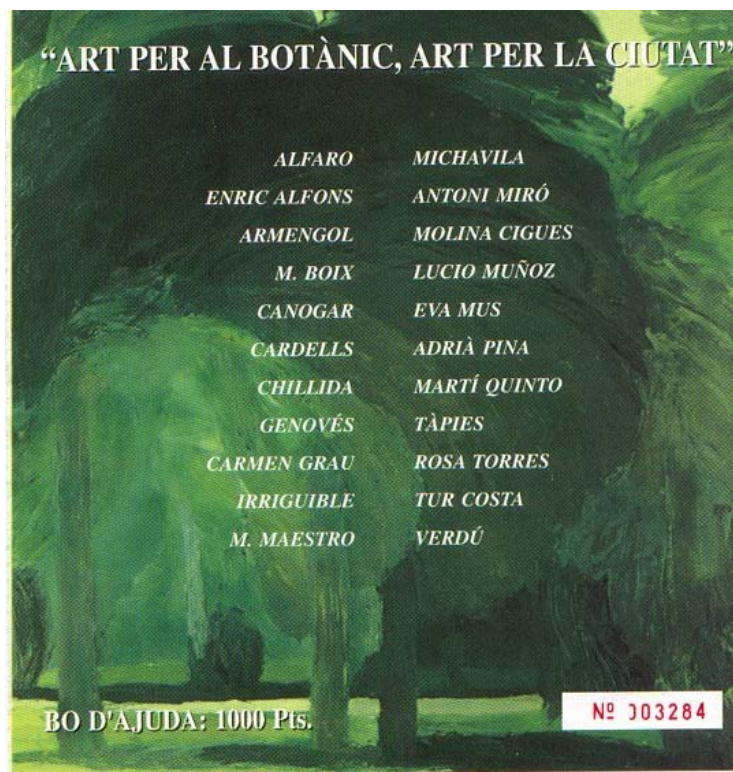

Figura 6: Bo d'ajut de l'exposició *Art per al Botànic, Art per a la Ciutat* i pancarta de l'exposició al claustre de La Nau de la UV.

Figura 7: Pamflet per anunciar l'exposició *Els ulls de l'abraçada*.

Figura 8: Cartell anunciador del concert que es va celebrar el 06.10.1995 al Jardí Botànic.

Figura 9: Imatges del concert celebrat al Teatre Principal el 25.06.1998. Cedides per Xurxo Estévez.

Figura 10: Cartell del concert dissenyat per Andreu Alfaro. Imatge cedida per Xurxo Estévez.

Figura 11: Cartell dissenyat per Xavier Mariscal de la manifestació celebrada el 18.11.1995.

Figura 12: Un moment de la dita manifestació. Imatge extreta de <http://www.salvemelbotanic.org> [Consulta: 24.01.2005].

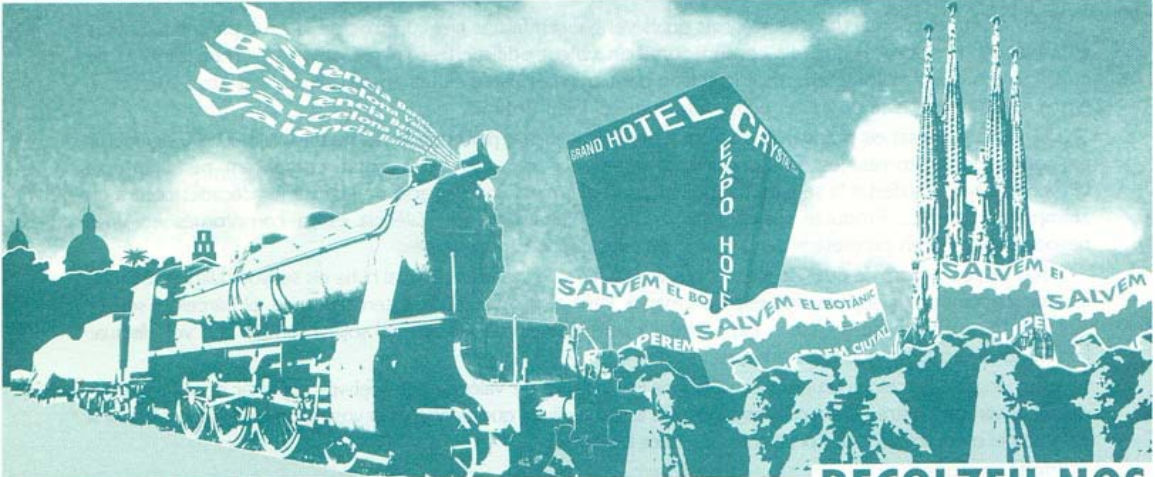

Figura 13: Bo d'ajut del "manitren".

VENIM A BARCELONA

EL 19 D'OCTUBRE A DIR-LI A L'EMPRESARI D'EXPO-HOTEL QUE NO VOLEM CAP HOTEL DAVANT DEL BOTÀNIC DE VALÈNCIA

SALVEM EL BOTÀNIC
RECUPEREM CIUTAT

RECOLZEU-NOS

Perquè l'especulació i la defensa del medi ambient són problemes de totes les ciutats amb la vostra presència als actes lúdico-manifesters que tindran lloc el proper dissabte 19 d'octubre a les 12 del migdia davant de l'hotel EXPO a la plaça dels Països Catalans (junt a l'estació de Sants).

Figura 14: Pamflet que convocava la gent a participar al "manitren".

Figura 15: Imatges del viatge ("manitren") a Barcelona. Cedides per Xurxo Estévez.

Figura 16: Cartell que anunciava l'estrena de *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*. Imatge cedida per Xurxo Estévez.

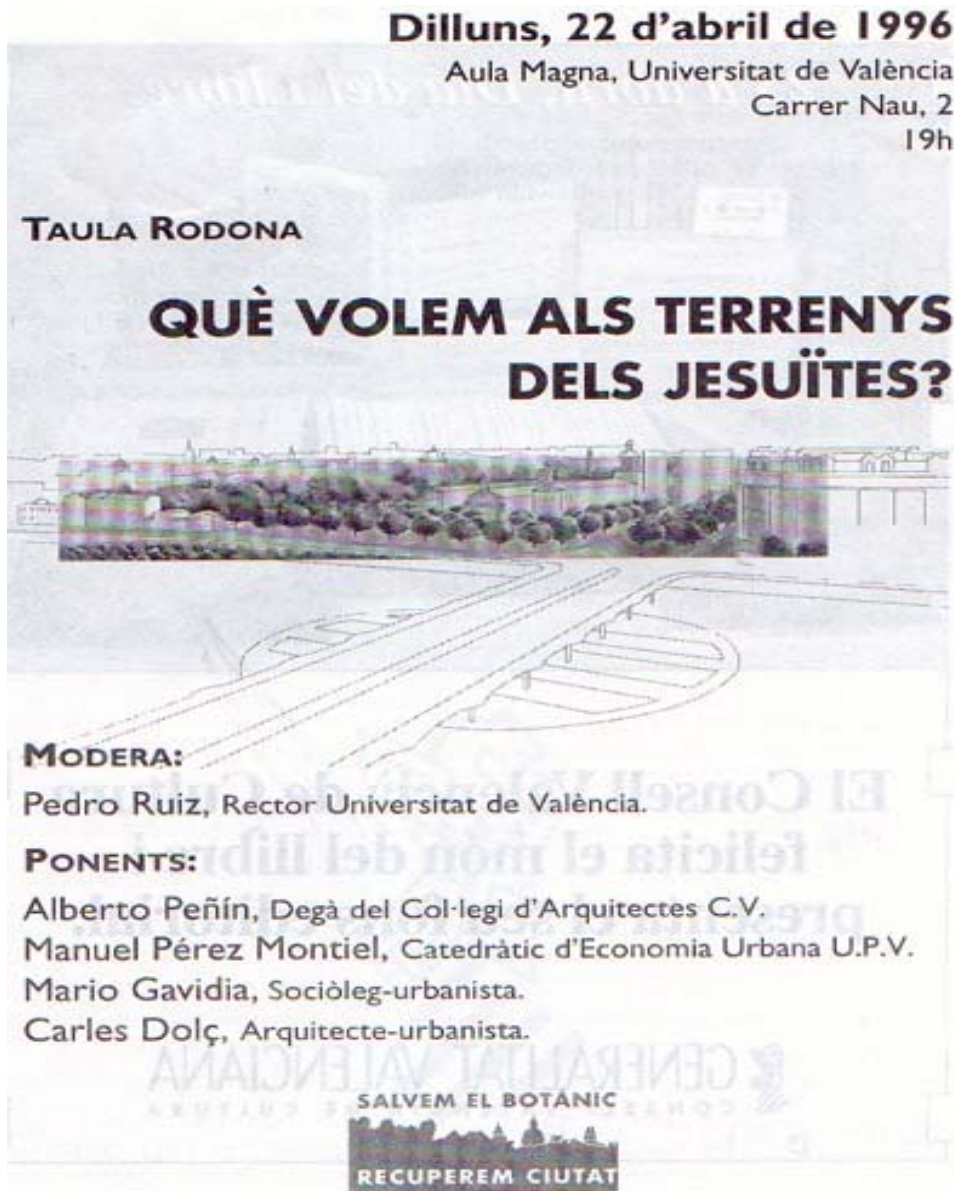

Figura 17: Pamflet que anunciava la celebració d'una taula redona el 22.04.1996 sota el títol *Què volem al terreny dels Jesuïtes?*

Figura 18: Caràtula del cd *Salvem el Botànic*.

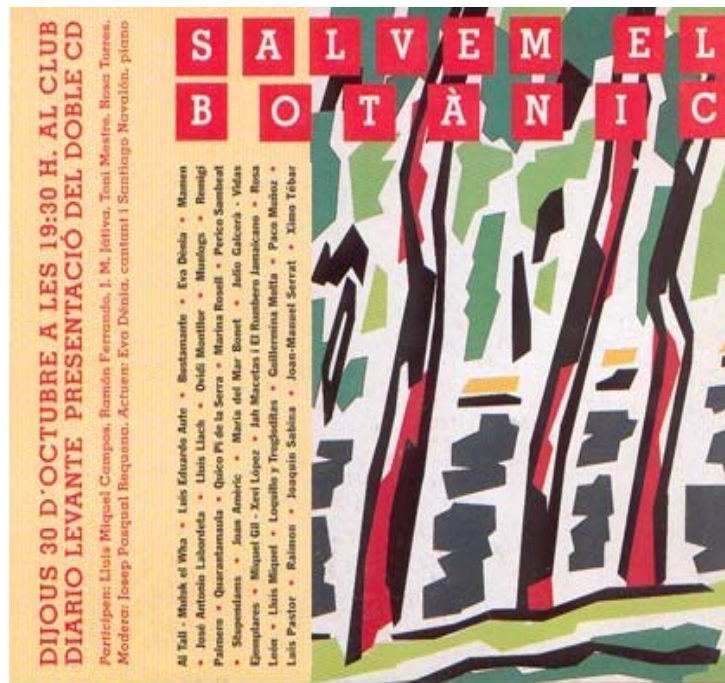

Figura 19: Invitació a la presentació del cd *Salvem el Botànic*.

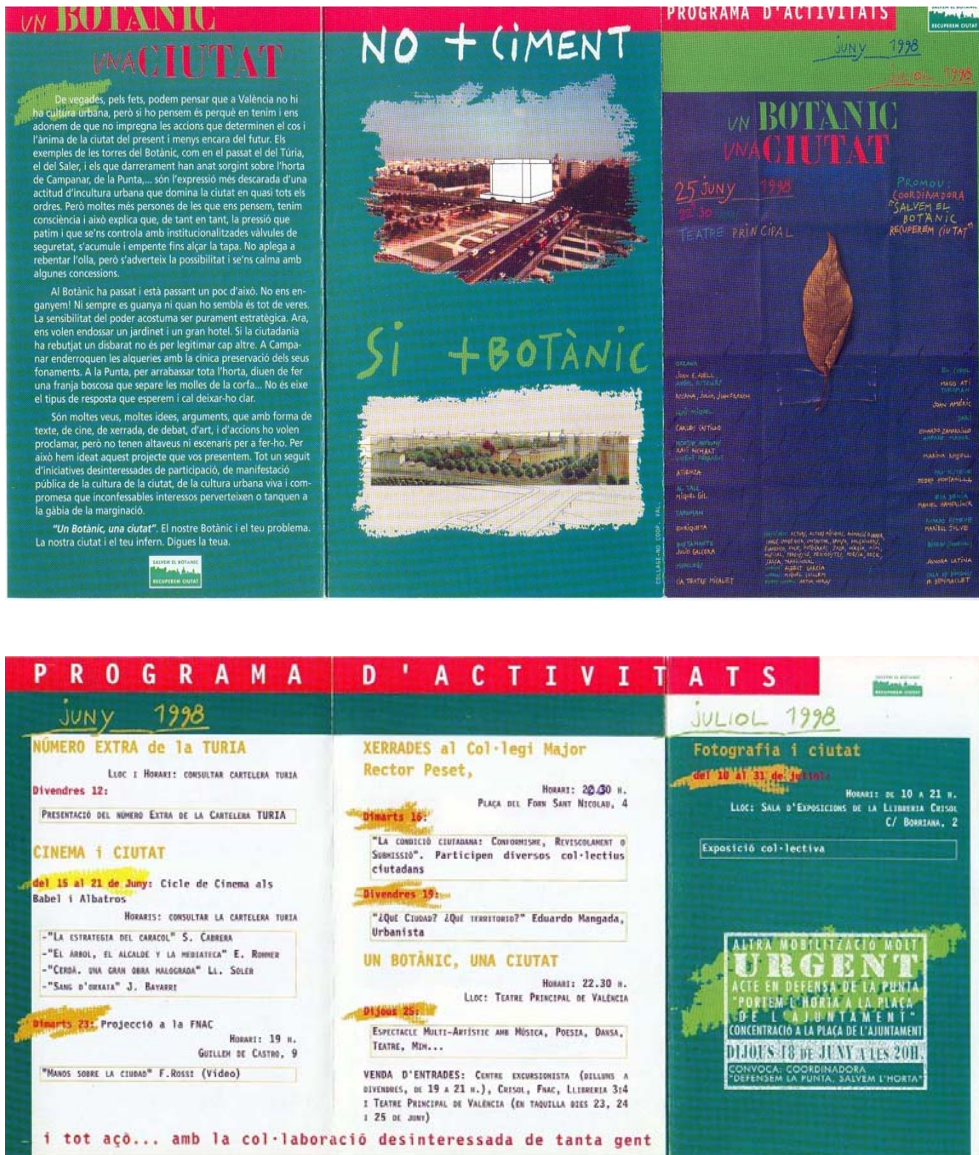

Figura 20: Tríptic del cicle *Un Botànic, una Ciutat*.

Figura 22: Fotografies dels membres de la coordinadora recollint signatures. Cedides per Pilar Massó.

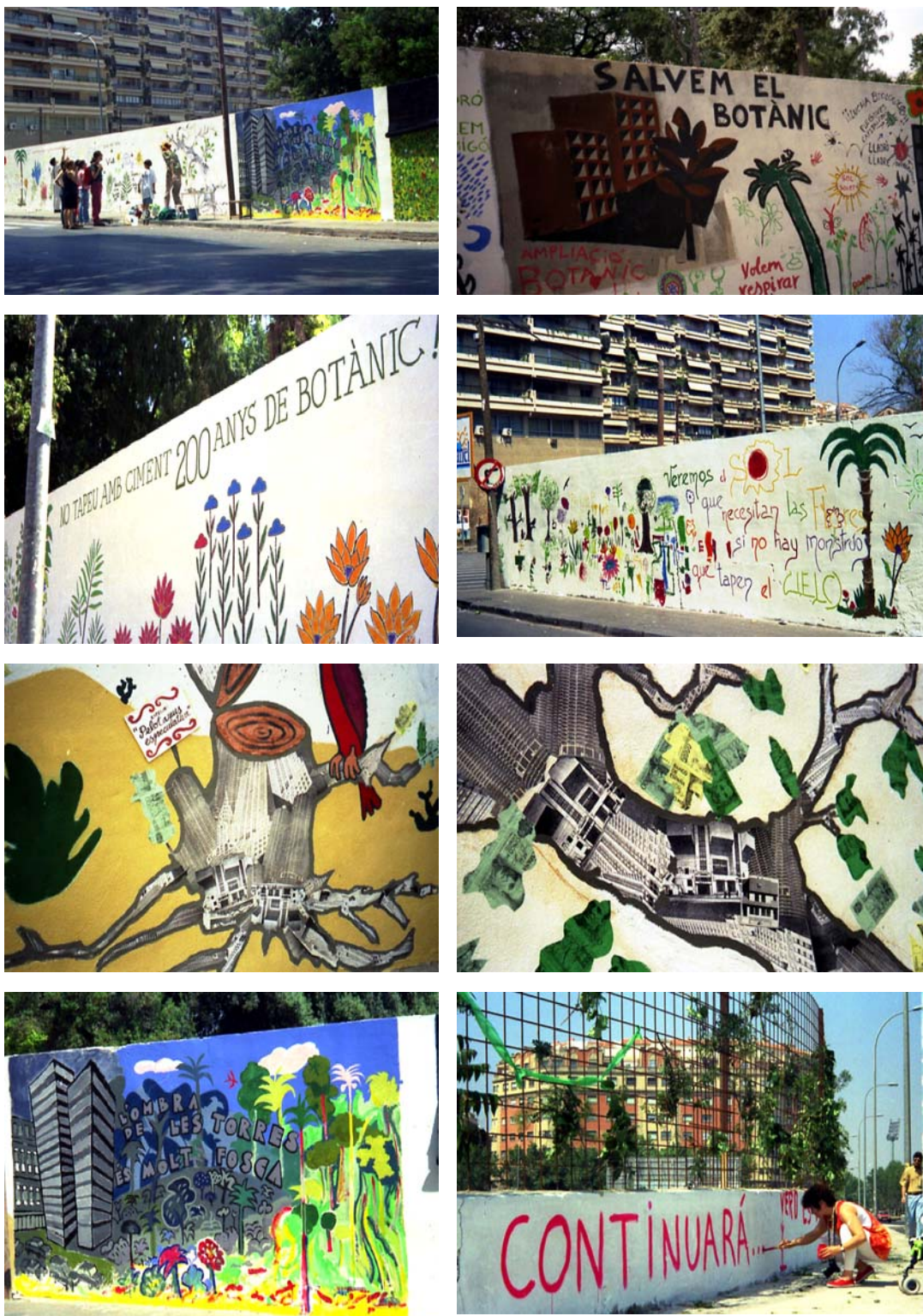

Figura 23: Imatges del mural pintat el 17.06.1995. Cedides per Xurxo Estévez.

Figura 24: Imatges del mural *Tot Jardi*, pintat al novembre de 1998. Cedides per Xurxo Estévez.

Figura 25: Imatge de l'acció *Jardí a la vista*...Es pot observar també el mural *Jardí, Jardí, Jardí*...Cedida per Xurxo Estévez.

Figura 26: Imatges de la "campanya de cap d'any" del Botànic.

Figura 27: La Filmoteca anuncia la projecció de BT.NC.05 el 10 de febrer de 2005.

Figura 28: Invitació a la projecció de BT.NC.05.

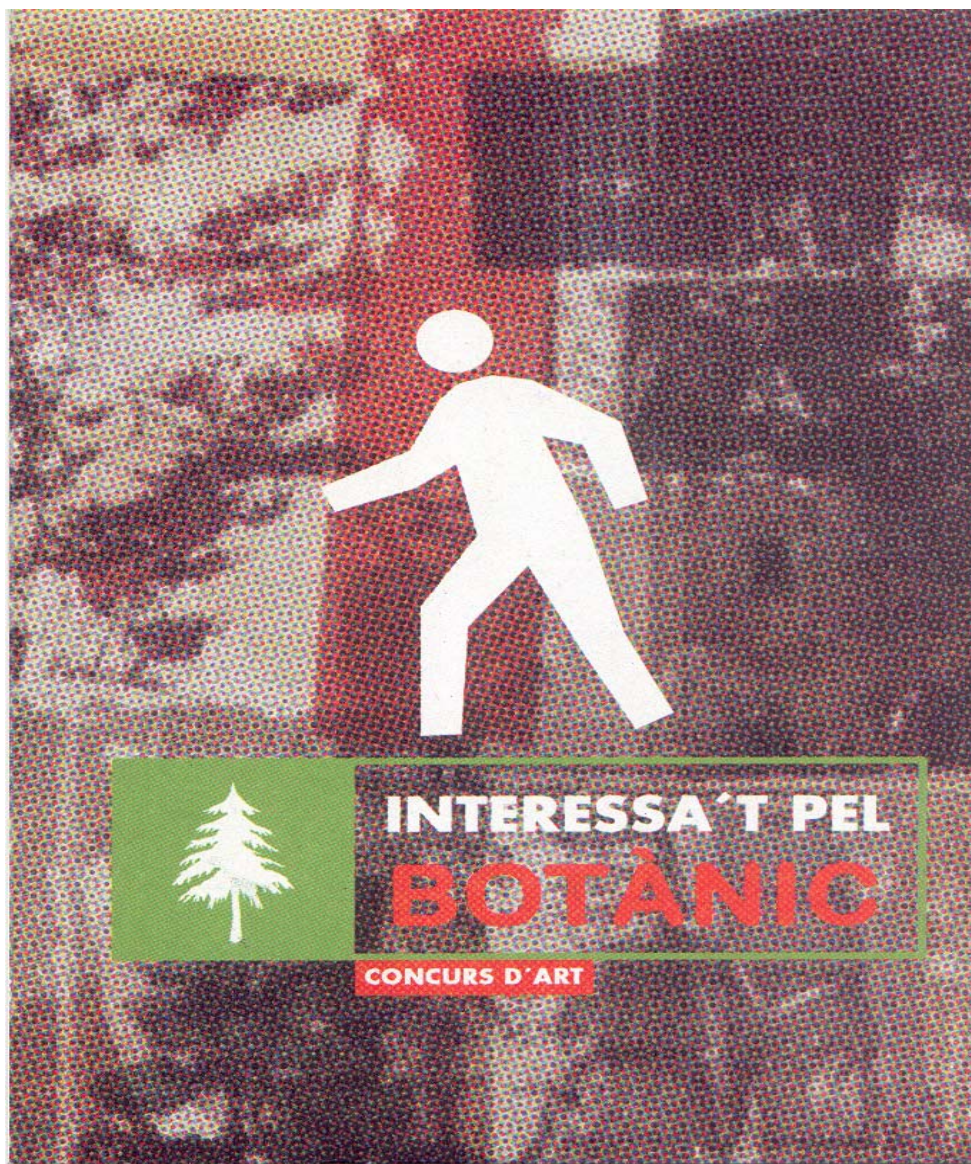

Figura 29: Dptic del concurs d'art *Interessa't pel Botànic*.

Figura 30: Imatges de la manifestació celebrada el 18.05.2000 sota el lema *Rehabilitació Ja!* Imatges extretes del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg.13.

Figura 31: Imatges de les cassolades del Cabanyal. Imatges extretes del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 12 i 21.

Figura 32: Tres membres de Salvem el Cabanyal-Canyamelar protagonitzen una protesta a l'Ajuntament.
Imatge extreta de: Levante-EMV, 26.01.2001.

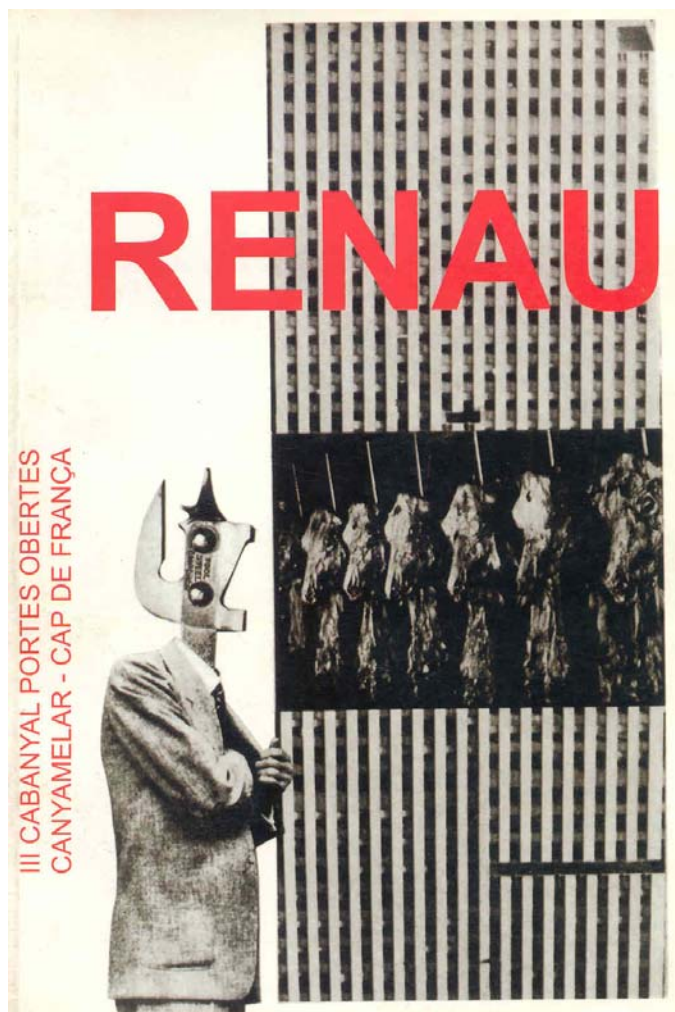

Figura 33: Portada del llibre *Renau. III Cabanyal Portes Obertes* (2000). Ed. UPV/U.V. València.

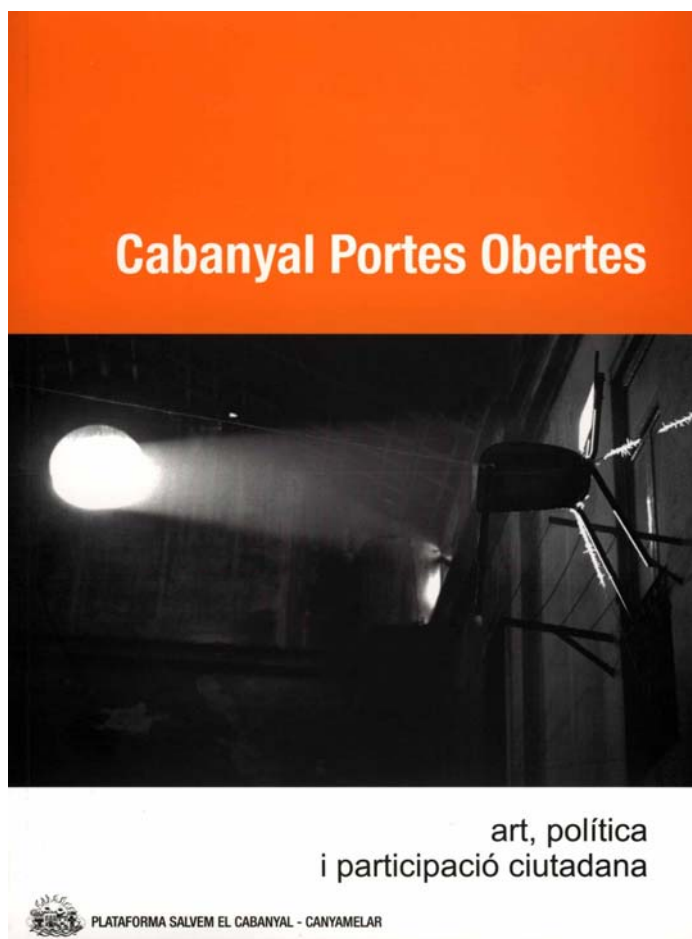
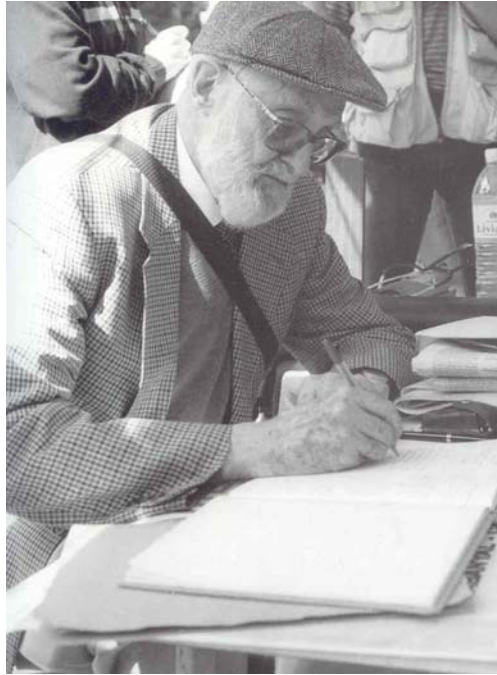

Figura 34: Portada del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València.

Me honro en
solidarizarme con una
noble lucha ciudadana
defendiendo al ambiente
humano contra los
desafueros de una admi-
nistración inclinada a
intereses privados
¡ Viva el Cabanyal!
José Luís Sampedro
de la Real Academia Española

Figura 35: José Luís Sampedro signa pel Cabanyal durant la vaga de fam de la plataforma. D'altres intel·lectuals, com Darío Fo, també s'hi ha mostrat a favor. Imatges extretes del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 22-23.

Figura 36: Manifestació d'estudiants *Les i els estudiants contra l'especulació. Solidaritat amb el Cabanya* (06.04.2000).

Figura 37: La vaga de fam es va acabar el 15 d'abril, després de 22 dies.
Imatge extreta del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació
ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València.
Pàg. 18.

El barri del Cabanyal-Canyamelar-Cap de França fou durant cert temps un municipi independent anomenat Poble Nou de la Mar. El seu origen es remunta al segle XIII i, apareix el topònim Cabanyal al segle XV. La peculiar trama en retícula és heretada de l'orientació llevant-ponent de les antigues barraques i de l'eixamplament del port de València el 1792.

Gràcies a esta disposició, les cases tenen la millor orientació per a aprofitar la llum solar i les brises marines que refresquen l'estiu. Estes immillorables condicions ja cridaren l'atenció dels nostres avantpassats, que convertiren el Cabanyal-Canyamelar en una concorreguda zona d'estiu dels habitants de València.

D'esta època, final del segle XIX, principi del XX, data el tipus d'arquitectura que caracteritza els poblats marítims. L'anomenat modernisme popular adquireix en esta zona una forta empremta i personalitat, i ens trobem amb el que s'ha qualificat com a museu a l'aire lliure.

És per això que en 1993 el Cabanyal-Canyamelar-Cap de França va ser declarat B.I.C. (Bé d'Interès Cultural) pel Govern Valencià que reconegué així el seu gran valor com a conjunt històric.

De manera incomprensible, pel juliol de 1998 l'Ajuntament de València presenta l'Avantprojecte de Prolongació de l'avinguda de Blasco Ibáñez fins al mar, que destrueix i trenca el barri en dos, assolant 1651 habitatges.

Des d'aleshores el veïnat, organitzat en la *Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar-Cap de França*, no hem deixat de lluitar per aconseguir la rehabilitació integral del barri. Lluitem contra la injustícia social que suposa arrancar les persones del seu entorn.

Hem de **conservar i rehabilitar** el Cabanyal-Canyamelar-Cap de França, i no explotar el seu patrimoni històric, artístic i social.

Cal tenir en compte l'herència històrica, ja que sols coneixent el passat podem entendre el present i millorar el futur.

Recol'tza la lluita de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar!

Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar

salvemcabanyal@jet.es

**PASSEIG
PEL CABANYAL-CANYAMELAR**

Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar

Figura 38: Tríptic de les visites guiades: Passeig pel Cabanyal-Canyamelar.

Figura 39: Fotografia dels membres de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar a París, on acudiren a denunciar a les portes de la Unesco el pla de destrucció del Cabanyal (28.04.1999). Imatge extreta del llibre *Cabanyal Portes Obertes*. *Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 15.

Figura 40: La falla mòbil del Cabanyal (16.03.1999). Imatge extreta del llibre *Cabanyal Portes Obertes*. *Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 14.

Figura 41: Trobada de Barris i Pobles a la Plaça de la Verge (30.05.1999). La fotografia mostra un moment de la paròdia en què Rita, acompanyada de Domínguez i Lledó, inaugura el Micalet. Imatge extreta del llibre *Cabanyal Portes Obertes*. *Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 14.

Figura 42: Alguns dels objectes amb què es finança la plataforma.

Figura 43: Cartell de la primera edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Figura 44: Cartell de la segona edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Figura 45: Cartell de la tercera edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

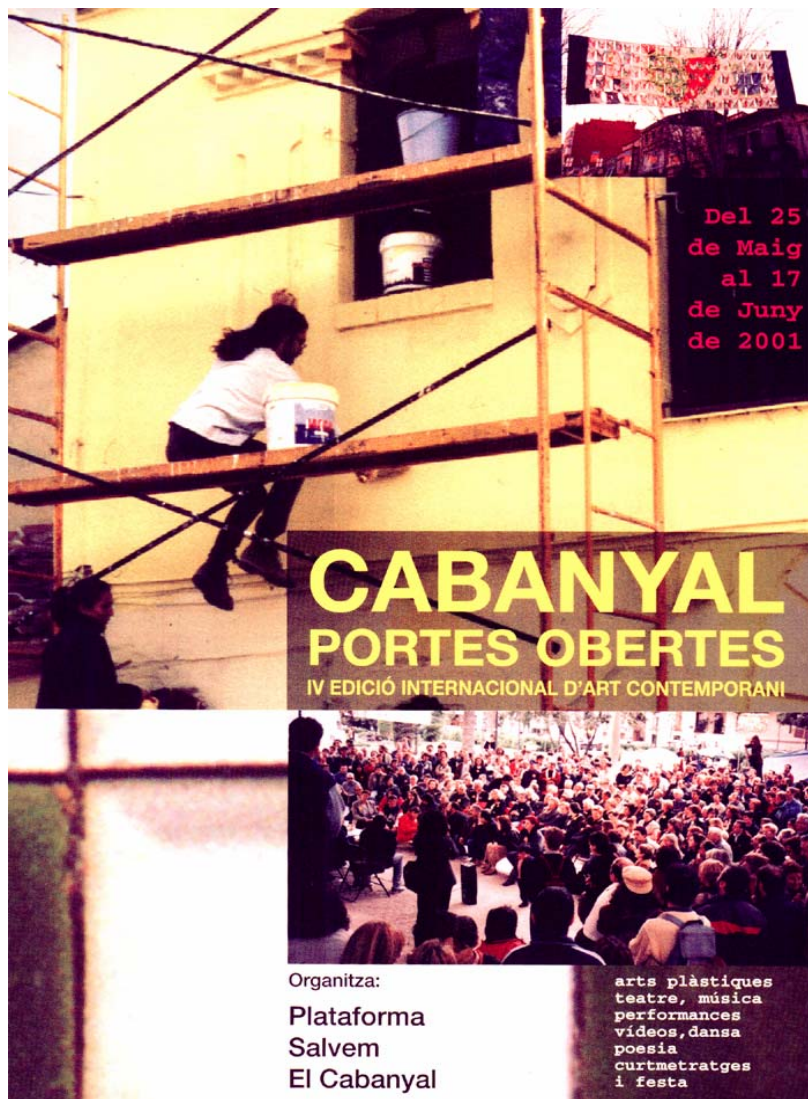

Figura 46: Cartell de la quarta edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Figura 47: Cartell de la cinquena edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Figura 48: Cartell de la sisena edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

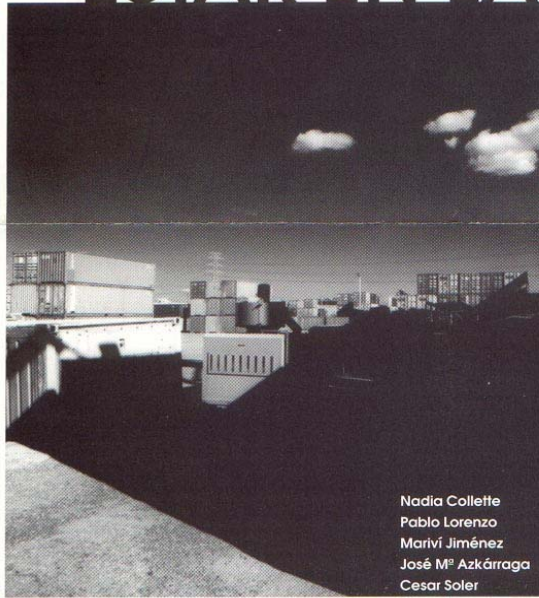

Figura 49: Cartell de la setena edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Figura 50: Cartell de l'exposició itinerant *Estar en La Punta*. de l'exposició itinerant "Estar en La Punta" al Centre Excursionista de València. 51 fotografies de Nadia Collette, Pablo Lorenzo, Marivi Jiménez, José Maria Azkárraga, César Soler, Luisa Álvaro, Tato y Cas, Mateo Gamón, Rafael Garay, Juan Peiró, Carmen Soler, Pedro Magaña, Emilio Roca, Quique Pascual, Adolf Herrero, Karina Sánchez i Roberto Fariña.

Exposición de Fotografías ESTAR EN LA PUNTA

Los estrechos vínculos de la utopía con la realidad «digamos mejor ahora, lo que hay, lo que está ahí», sin duda le confieren, siquiera provisionalmente, el poder de mostrar la inmediatez de lo concreto, la belleza de lo inaplazable, en este caso, la riqueza y sabiduría de la huerta, la implicación de los gentes con su tierra. Pero cabe suponer que los Señores del Dinero y la Especulación, esos que creen con obstinada e inquebrantable fe, que una gran extensión de huerta es la ofrenda sacrificial que hay que rendir al Dios Progreso (o uno de sus nuevos, emergentes rostros, la ZAL), cabe suponer, digo, que esos Señores, encostrados en su tecnocaparazón, sean impermeables a argumentos sentimentales o poéticos, ciegos ante la parentórica belleza que en estas imágenes tiembla; impermeables, incluso, a razones que denuncian la locura de trocar por la miseria del cómputo y la abstracción, por la mentira del Futuro, la inmediatez de lo palpable; el milagro de la huerta que la tierra y el arte de los hombres y mujeres había reglado a nuestra ciudad. Puesto que de lo que hablan estos Señores es de negocios, y sólo de negocios entienden, habrá que dirigirse a ellos con sus propios argumentos, para que nos entiendan: que es que además de estar mintiendo, se están Ustedes equivocando, haciendo pasar por buenos algunos valores del Progreso muy pasados de moda, rancios, podridos de viejos. Sacrificar la huerta, arrancar de cuajo la riqueza de la tierra, es retroceder hacia formas de estupidez antediluvianas y cavendisholas, y no duden que contra ello se levantará una vigorosa resistencia que niegue decrépitos ideales y manejos Progresistas; en nombre de otro progreso bien entendido; idéntico por ejemplo, a falta de mejor nombre, desarrollo sostenido, o enfoque ecointegrador; otro modo de encarar lo que viene, transformando una sociedad básicamente orientada a la satisfacción de las necesidades «implantadas» de unos pocos, en una que busque la satisfacción prioritaria de las necesidades vitales de todos. Una aspiración razonable, que por cierto, encuentra claro ejemplo en el campesinado tradicional, respetuoso con la variabilidad biológica y energéticamente eficiente; un sujeto «natural» que debe ser modelo del ecologismo político, cuyo porvenir consiste, no en mirar a las abstracciones que sobrevuelan por arriba, sino en mirar abajo, a la tierra, al sur, a los países pobres. Mirando abajo, mirando estas fotografías que miran abajo, algunos encontraremos sensaciones y argumentos, razones y sentimientos, para decir NO, para resistir festinadamente y poner orejas de asno ante cualquier avasallamiento que en nombre del fatigado Progreso quiera hacérsenos. Con o sin zanahoria.

José Saborit, mayo 1998

- Nadia Collette
- Pablo Lorenzo
- Mariví Jiménez
- José Mª Azkarraga
- Cesar Soler
- Luisa Alvarez
- Tato y Cas
- Mateo Gamón
- Rafael Garay
- Juan Peiró
- Carmen Soler
- Pedro Magaña
- Emilio Roca
- Quique Pascual
- Adolf Herrero
- Karina Sánchez

Del 14 al 29 de Octubre de 1998
SALA DE EXPOSICIONES DEL CTAV
C/ HERNAN CORTES, 6 - VALENCIA
TEL.: 96 351 67 37 - FAX: 96 351 11 60

Inauguración:
14 de Octubre, a las 20 horas

defensen La Punta
SALVEM L'HORTA

Figura 51: Cartell de l'exposició itinerant *Estar en La Punta* a la sala d'exposicions del CTAV de la Universitat Politècnica de València. 14.11.1998-29.10.1998.

Nadia Collette
Pablo Lorenzo
Mariví Jiménez
José Mª Azkárraga
César Soler
Luisa Álvaro
Tato y Cas
Mateo Gamón
Rafael Garay
Juan Peiró
Carmen Soler
Pedro Magaña
Emilio Roca
Quique Pascual
Adolf Herrero
Karina Sánchez
Roberto Fariña

defensem la Punta
SALVEM L'HORTA

EXPOSICIÓ DE FOTOGRAFIES
ESTAR EN LA PUNTA

24 de novembre - 7 de desembre, 1998

Escola Universitària de Magisteri, carrer Alcalde Reig, 8, València. De 10 a 20 hores, de dilluns a divendres.

Inauguració dimarts 24 a les 12,30 h.

Coordinadora Defensem la Punta.
Salvem l'Horta www.uv.es/~horta

Col·labora: Departament d'Escultura, U.P.V.

Figura 52: Cartell de l'exposició itinerant *Estar en La Punta* a l'Escola Superior Universitària de Magisteri de la Universitat de València. 24.11.1998-7.12.1998.

Figura 53: Cartells de l'exposició itinerant *Estar en La Punta* a la Casa de la Cultura d'Alberic. 02.10.1998-10.10.1998.

Figura 54: Cartells de l'exposició itinerant *Estar en La Punta* a la Seu de CC.OO de València.
03.09.1998-16.09.1998.

SALVEM L'HORTA !!		<p>Dirigit a: Gent entusiasta amb ganes d'aprendre.</p> <p>Data: Dissabte 19 de desembre de 1998.</p> <p>Lloc: Cases de l'Horta de La Punta.</p> <p>Horari: De 11 del matí a 6 de la vesprada.</p> <p>Participants: Els grups tindran un màxim de deu persones en cada casa.</p> <p>Preu: 2.000 pts.</p> <p>Inclou: Activitats de la jornada. Emportar-se mitja dotzena de pastissos. Dinar. Verenar.</p> <p>Preu xiquets: 1000 pts.</p> <p>Inclou: Activitats de la jornada. Dinar. Verenar.</p> <p>Inscripció i Informació: fins el 11 de desembre als divendres de 18 a 20 h, als locals de l'associació de veïns La Unificadora. Carrer de La Punta al Mar, nº 29 (junt a l'església de La Punta).</p> <p>Dijous de 19:30h. a 21h, al Centre Excursionista de València C.Tavernes de Valldigna, nº 4.</p>
FITXA DE INSCRIPCIÓ	ACTIVITAT: "PER NADAL COQUES I PASTISSOS II"	
NOM I COGNOM	DNI	EDAT
ADREÇA	POBLACIÓ	
C.P.	TEL.	
Per què vols participar en aquesta activitat ?		SIGNAT:
DATA:	<p>JUSTIFICANT DE PAGAMENT</p> <p>NOM:</p> <p>PREU:</p> <p>REBUT PER:</p> <p>DATA Signa</p>	

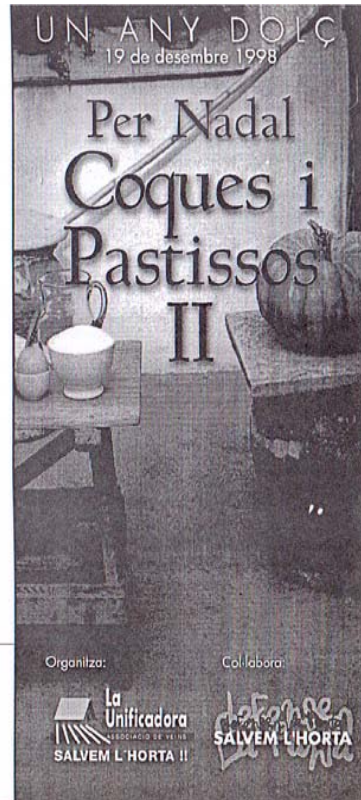

Figura 55: Fitxa d'inscripció de la II convocatòria de Per Nadal Coques i Pastissos.

Salvem Russafa
Defensem
un barri històric
Tel. 96 380 17 75

**EL DISSABTE 23 DE GENER A LES 12:00 H.
FAREM UNA
PLANTÀ D'ARBRES
SIMBÒLICA I REIVINDICATIVA, A LES 32
GARANGOLES DEL C/PUERTO RICO.
VEÏNES I VEÏNS, PARTICIPEU AMB NOSAL-
TRES. HI HAURÀ JOCS PER A XIQUETS
A C U D I U !**

Figura 56: Pamflet que convoca a participar a la "plantà" d'arbres organitzada per Salvem Russafa. Defensem un Barri Històric.

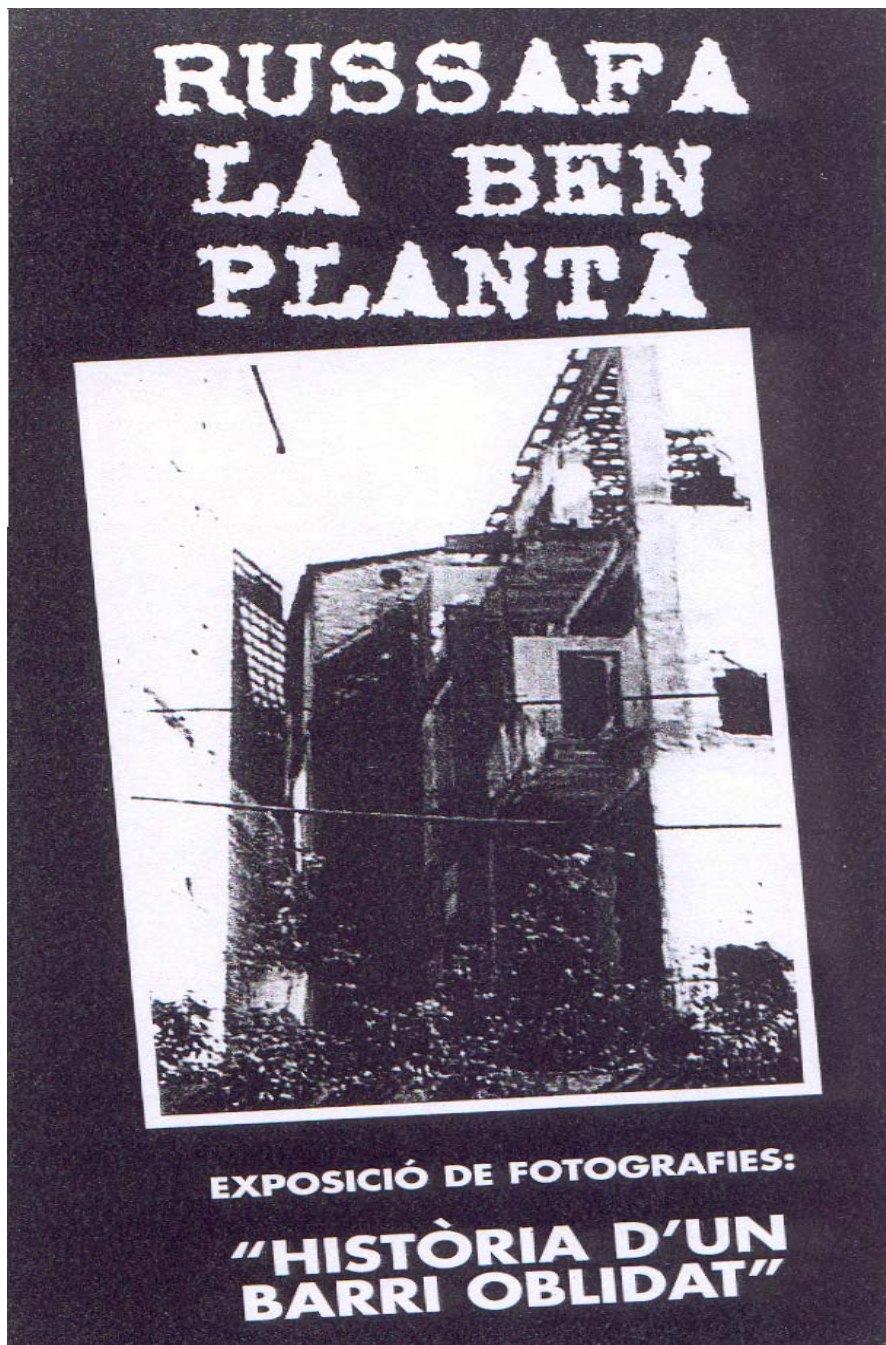

Figura 57: Cartell de l'exposició de fotografies "Història d'un barri oblidat".

Salvem Russafa
Defensem
un barri històric
Tel. 96 380 17 75

Divendres 12 de Març a les 20:30 h.
sopar de "Sobaquillo" i passe audiovisual
al xalet de Pere III el Gran

Dissabte 13 de Març a partir de les
12:00 h. hi haurà arreplegada de sig-
natures, confecció de pancartes, exposi-
ció fotogràfica: "Russafa la ben plantà"
i Degustació de Paella.

Viernes 12 de Marzo a las 20:30 h.
cena de Sobaquillo y pase audiovisual
en el Chalet de Pedro III el Grande

Sábado 13 de Marzo a partir de las
12:00 h. habrá recogida de firmas, con-
fección de pancartas, exposición foto-
gràfica: "Russafa la ben plantà" y
Degustación de Paella.

TEL.: 96 380 26 46 (ACSUD-LAS SEGOVIAS)

Figura 58: Pamflet que convoca a participar a les activitats organitzades per Salvem Russafa. Defensem un Barri Històric.

SALVEM EL POUET ESTEM A TEMPS

SALVEM EL POUET, SALVEM L'HORTA ELS DESITJA UNES BONES FESTES DE NADAL I ELS DEMANA LA SEUA AJUDA PER FER SABER A L'AJUNTAMENT DE VALÈNCIA I A LA SEUA ALCALDESSA QUE ENCARA ESTEM A TEMPS DE SALVAR EL POUET. QUE DEMANE ALS PROMOTORS QUE S'INTERESSEN EN INTEGRAR LES NOVES VIVENDES I RESPECTE EL CAMÍ DEL POUET I LES ALQUERIES. MOLTES GRÀCIES.

POSEN EL CARTELL A L'INTERIOR DEL COTXE. AJUDE'NS.

<p>La cultura valenciana es inseparable de su regadío. "¿Por qué crear parques fastuosos con elementos extraños, cuando se pueden rescatar la cultura y la tecnología del agua, que convirtió a Valencia en una de las ciudades más prósperas del siglo XVIII? Tema que los niños valencianos del siglo XXI se preguntarán qué diablos eran las acequias, los molinos y la huerta, cuando lean las novelas de Vicente Blasco Ibáñez.</p> <p><i>Thomas Cluck. Catedrático de Hidráulica de la Universidad de Boston. El País, 12 de Diciembre de 1996.</i></p>	<p>El Plan Campanar Sur borra de un plumazo los paisajes y las construcciones existentes, niega el conflicto cultural y nos priva de una de las páginas sin leer de nuestra historia. Por esa razón y sin analizar el entorno de intereses que allí se dan, creo que es conveniente la revisión del trazado conservando el perímetro y los estándares de uso, aunque exigiendo la conservación del patrimonio. Hasta cuándo esta ciudad de Valencia dejará de planificarse contra su propio territorio, contra su huerta. La nueva metrópoli valenciana la que entiendo pretende ser paladín del III milenio, debería ser una ciudad fragmentaria, capaz de admitir distintas situaciones con lugares donde se simultanean, los fragmentos de huerta, paisajes de patrimonio cultural de origen rural, de geografías y naturalistas en general más o menos artificiales, los parques deberían incorporar partes de esa huerta que hoy despreciamos y entenderlos como pulmón verde con un uso agrario o lúdico, con sus alquerías dispersas. El camí del Pouet podría convertirse en la espina dorsal de un parque, siendo vial peatonal.</p> <p><i>Miguel del Rey Aynat. Profesor Titular Universidad Politécnica de Valencia y responsable del grupo de investigación Pasar. 7 Diciembre 1996. Las Provincias.</i></p>
<p>Esta misma semana nos hemos enterado que el ayuntamiento de Valencia sentenció a muerte a la huerta de Campanar, a sus campos, a sus alquerías y barriacas con nombres que da pena oírlos por tanto eco como llevan de las cosas valencianas, apiladas (Riús, Foraster, Uenyà, Pujades, Hielo el Xumà...) Rita Barberá contó las esencias del espíritu huertano que anda en todo valenciano, pero no mueve un dedo por salvar el Pouet, ni siquiera mira, ni le interesa.</p> <p><i>Juan Laguarda. Levante El Mercantil Valenciano. 30 Noviembre de 1997.</i></p>	<p>Como en la pequeña aldea gala de Axlerix, los vecinos de l'horta de Campanar han venido resistiéndose durante los últimos meses al progreso y la civilización que los romanos pretenden imponer tan noble y generosamente por la fuerza de las armas. Pero... ¿No estaban ya las alquerías cuando se hizo el plan? ¿Por qué se empeñan en convencernos de que molestan, cuando se trata, precisamente, de lo contrario, de un plan que desconoce e ignora unas circunstancias para las que se requiere respeto y sensibilidad y no desprecio y prepotencia?</p> <p>No entiendo aún cómo no se les ha ocurrido a ninguno de los promotores-patrocinadores del plan la idea de crear un parque temático, orinado y racial auténtico y sin falsificaciones. ¿Se imaginan algo más exótico, para la Valencia del milenio, que la recuperación de la huerta del Pouet, mediante un parque de estas características?</p> <p><i>Judito Herrera. Arquitecto. 4 Mayo de 1997. Levante.</i></p>
<p>Que no mezclen Rita Barberá y sus concejales las churras con las menzanas, que hagan sólo lo que deberían en este asunto: dejar tranquilos al Pouet de Campanar y a quienes quieren seguir viviendo por los siglos de los siglos.</p> <p><i>Alfons Carvera. Levante El Mercantil Valenciano.</i></p>	<p>Arrasemos Campanar, que no quede nada que recuerde que esta ciudad es capítol de la comarca de l'Horta. Recogálgueles, planifíquemos, especulemos con la Partida del Pouet. La agricultura es símbolo de atraso. Acabemos con la huerta. Está llena de tierra y quienes la trabajan ensucian las alfombrillas de los coches y las moquetas de las casas. Lo vamos consiguiendo. Con la ayuda de décadas de imprevisión política hemos tenido que comerlos la huerta. Así cuando nuestros hijos nos pregunten si las berenjenas se cultivan en los árboles o las hacen en las churrerías, no tendremos más que ponerles un CD Rom relativo al asunto. Acabemos con el Pouet, con la huerta, cofreemos los rolcos que obstaculizan nuestro camino hacia la nada urbana.</p> <p><i>Josep-Vicent Marquet. 11 Diciembre de 1996. Levante El Mercantil Valenciano.</i></p>
<p>Un Parque tecnológico de la edad media. Los surcos que rotulan la tierra son una consumada expresión de ingeniería. Resulta imposible hallar deformaciones en su contorno. Unos estilistas agrarios que practican el oficio de niveladores, se encargan de alisar la superficie de la huerta hasta el último palmo. No es un capricho. Al estar nivelado la tierra el agua de riego se distribuye sobre ella de forma uniforme y se aprovecha mejor.</p> <p><i>Eduard Pínez. Historiador. El País. 9 de Diciembre de 1996.</i></p>	

Figura 59: Cartell de suport al Pouet pensat per a col·locar al vidre dels cotxes.

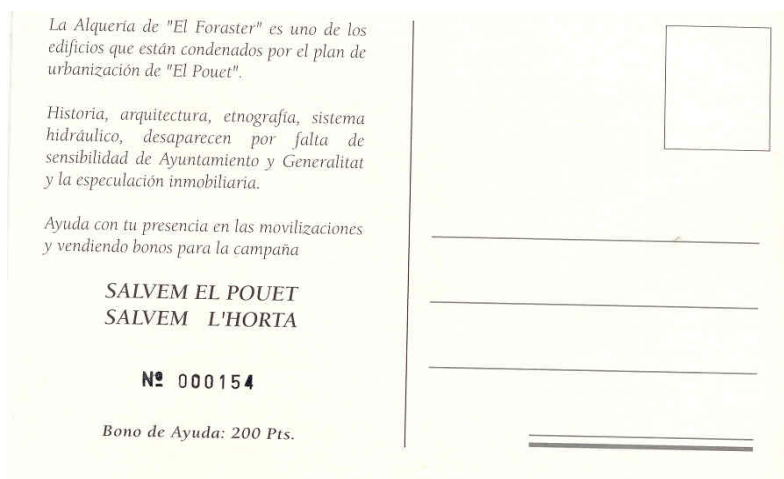

Figura 60: Postal del Pouet que es venia, a mode de bo d'ajut, a 200 pessetes.

**ACTIUS CONTRA ELS
PROJECTES ESPECULATIUS**

PARTICIPA EN LA:
**TROBADA DE POBLES
I BARRIS**

**DIUMENGE 30 DE MAIG
A PARTIR DE LES 11:30 H.
PL. DE LA MARE DE DÉU**

ACTE OBERT (PORTA'T EL TRATGE DE BANY)
DURANT TOT EL MATÍ TEATRE, MÚSICA, ANIMACIÓ DE
CARRER, ETC...

- 11:30 H. TAULES INFORMATIVES
- 12:30 H. PRIMERA INNAUGURACIÓ OFICIAL DEL MICALET
- 13:30 H. PRESENTACIÓ DEL DECÀLEG PER UN URBANISME MÉS HUMÀ

DEFENSEM L'HORTA RECUPEREM CIUTAT

Figura 61: Pamflet *Trobada de pobles i barris*.

- L'antic Palau Monfort (s.XIX) amb una àrea d'arbrat centenari de 1700 m² amenaçat per la construcció d'un bloc de fornigó de sis altures.

**DEFENSEM LA PUNTA
SALVEM L'HORTA**

La Punta, una de les últimes grans àrees d'horta de la ciutat de València, està en perill. Una massiva implantació de l'àrea industrial (ZAL) associada al port de València, la construcció d'un accés nord de l'autopista A-7 que travessaria el casc urbà, així com noves instal·lacions elèctriques i ferroviàries poden tindre unes conseqüències ecològiques i socials irreparables sobre la vida dels veïns de la Punta i Natzaret i sobre la cultura i el medi ambient dels ciutadans de València en general. L'expansió del mar de ciment urbà significaria la pèrdua d'una forma de vida, de terres agrícoles, d'obres hidràuliques històriques, d'alqueries centenàries i del paisatge característic del nostre entorn. Es imprescindible mantindre l'horta de la Punta per a la producció agrícola, l'esplai ciutadà i l'equilibri ambiental. Per tot això vos convidem a visitar i conèixer l'horta de La Punta.

ALTRES ZONES CREMADES:

El Pouet, Barranc de Xiva, Velluters, Borbotó, Natzaret, Abocador riu Xuquer, Marjal de Massamagrell,...

DEFENSEN:

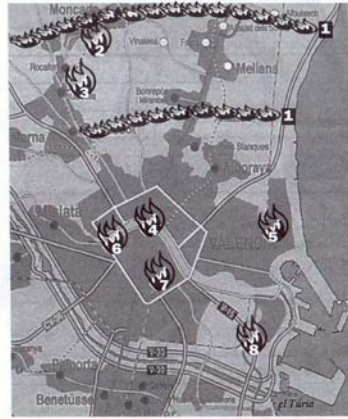
DESTRUEIXEN:

ESPECULEN:

- NH HOTEL
- ONOFRE MIGUEL
- ARPO ESPAÑA
- VILADESOL
- BERTOLIN
- NUEVAS RESIDENCIAS
- EMPRESAS LLADRÓ
- PHAT 34 S.L.

**VALÈNCIA
ES CREMA**

*QUIA TURÍSTICA DE
L'ESPECULADOR
VALENCIÀ*

PLATAFORMA PER UN CINTURÓ D'HORTA
III Cinturó de Ronda: Projecte que ofega l'Horta Nord i condemna a la desaparició a un espai únic, un espai que junt a tot l'horta de València cal preservar.

SALVEM LES LLOMETES
Massarrojos, pedania de València situada en la comarca de l'Horta Nord, a 7 Km. de la capital, està patint una brutal agressió contra el seu patrimoni natural, les excavadores han entrat en el paratge natural conegut com a "LES DOS LLOMETES", i han començat a arrasar un ecosistema únic i valuós, caracteritzat per la gran varietat de flora i fauna autòctones, amb la fi de construir 600 vivendes d'alt standing.

GODELLA
Godella: Milers de metres quadrats del terme de Godella, han sigut requalificats pel govern municipal del PP-UV i convertits en zona urbanitzable. Constructores privades, han proposat a l'ajuntament l'edificació de centenars de noves vivendes en la zona coneguda com "Les Pedreres", una antiga canter explotada des de l'antiguitat i d'on es va extraure els materials utilitzats en la construcció dels principals monuments de la ciutat de València (la Llotja, Torres de Serrans...); amb aquesta finalitat

l'ajuntament, ha requalificat 400.000 m² de sòl no urbanitzable, destinades a zona verda, convertint-los en urbanitzables, ignorant el valor arqueològic, històric i paisatgístic d'aquest paratge. Els nous projectes urbanístics inclouen també l'expansió de Godella cap a les partides de Bovalar (junt a Rocafort) i Ermita Nova-Campolivar, que doblarien en pocs anys la població actual del municipi.

SALVEM EL BOTÀNIC, RECUPEREM CIUTAT
On hi havia un jardí històric es pretén construir un hotel de més de deu altures aprofitant-se d'un entorn declarat Ben d'Interès Cultural protegit (Jardí Botànic, Col·legi Jesuïtes,...) i de l'esforç i diners de la ciutadania s'incrementarà el negoci de l'hotelier barceloní Mestre, propietari de la cadena Expo-Hotel. Amb aquest projecte, no sols es trenca per a sempre un paisatge urbà històric i característic, sino que es fan més rics els especuladors.

SALVEM EL CABANYA-CANYAMELAR
La Prolongació de Blasco Ibañez significarà:
- 1.651 Cases enderrocades.
- 2.000 persones desplaçades.
- Expoliació del patrimoni cultural valencià. Si València no arriba al mar, que és el Cabanyal?

ATZUCAC. EL CARME
El barri del Carme és un dels barris més característics de la Ciutat Vella, ací podem trobar l'embrió de la Revolució Industrial (s.XIX) a la ciutat de València, amb les fàbriques (c. de Llíria) i les cases obreres (c. de Na Jordana). També roman l'Atzacac, un carreró sense eixida dels molts que hi havia a València i que actualment han desaparegut, on podem respirar l'ambient d'un carrer fet per a les persones, on poden enraonar els i les veïnes, on poden jugar els i les xiquetes, sense cotxes. El nostre barri, però també té un fum de problemes: especulació, desallotjaments, degradació, manca de dotacions socials..., que entre tots i totes hem de resoldre.

SALVEM RUSSAFA DEFENSEM UN BARRI HISTÒRIC
Russafa:
- 30.000 habitants.
- Cap centre social/cultural.
- Cap infraestructura esportiva.
- Cap centre de la tercera edat (gairebé un terç de la població és major de 65 anys).
- Un sols jardí que no aplega a la mitat d'un camp de futbol.
- Les constructores amb els vists i plau de l'ajuntament arrossegueu el patrimoni històric de Russafa (l'antic ajuntament i escorxador del s. XVIII, només són dos exemples).

Figura 62: Tríptic de "València es crema" (Guia turística de l'especulador valencià).

DEFENSEN:

AS. DE VEINS DE GODELLA

AS. DE VEINS BOATELLA

AS. DE VEINS DE GODELLA

AS. DE VEINS BOATELLA

DESTRUEIXEN:

Ajuntament de Godella

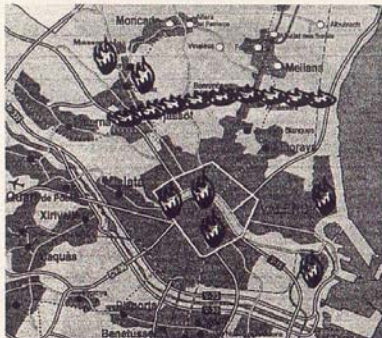

GENERALITAT VALENCIANA

ESPECULEN:

- EXPO HOTEL
- ONOFRE MIGUEL
- ARPO ESPAÑA
- VILLADESOL
- BERTOLIN
- NUEVAS RESIDENCIAS
- EMPRESAS LLADRÓ
- PHAT 34 S.L.

VALÈNCIA ES CREMA

*VALÈNCIA ES CREMA PRESENTA:
ACTIVITATS PER A MAIG*

Dissabte 8 de maig:

Taulas informatives a la fira alternativa.
(tot el dia)

- 21:00 h. Passe de diapositives

Diumenge 9 de maig:
"Jornada contra l'especulació"

- 11:30 h. Perolada i Cabuts.
- 12:00 h. Teatre de Titelles: "Al·legacions contra la destrucció del Cabanyal".
- 13:00 h. Taula Redona: "Escoltaràs la veu dels barris i pobles".
- 15:30 h. Teatre: "Ball del Bassot"
- 17:30 h. Conferència a càrrec de Vicent Torres (economista): "L'especulació i moviments socials".
- 19:30 h. Concert de Perolada

15 i 16 de maig

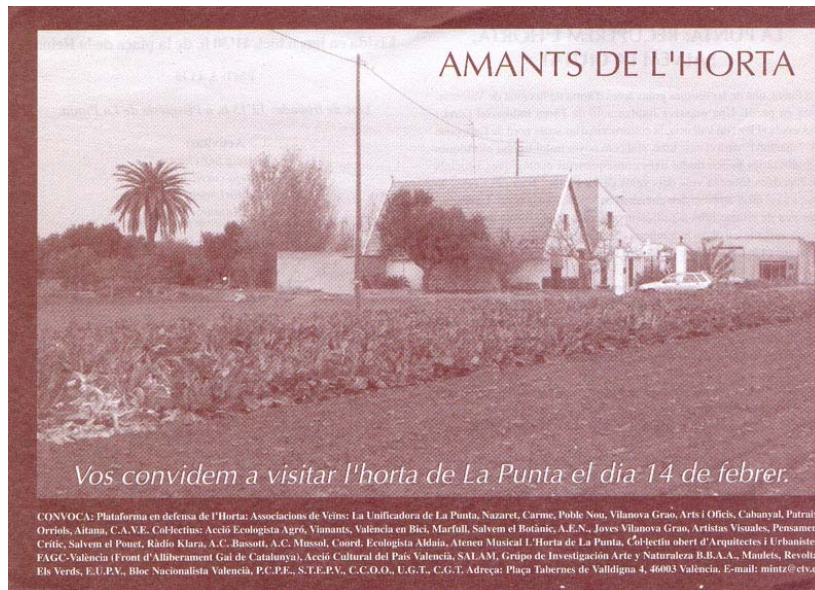
- 10:30 h. del 15 de maig: VOLTA AMB BICI eixida des de l'estació del Cabanyal. Recorregut: Cabanyal, Malva-rosa, Alborala, Almàssera, Tavernes Blanques, Carpesa, Poble Nou, Borbotó, Massarrojos (esmorzar), Godella, Pouet-Campanar (dinar), Pasarem la nit a Palporta
- 16 de maig: Palporta, Barranc de Xirivella, Port Catarroja, Castellar-Oliveral, La Punta, Natzarret, Cabanyal (berenar). Hi haurà xerrades, col·loquis, contacontes, concerts, passe de diapositives i menjars populars...

Diumenge 30 de maig

11:30 h. a la Plaça de la Verge:
"Trobada dels barris i els pobles"
Taulas Informatives, Animació de Carrer, Teatre, etc...

Els barris són de qui els habita!!

Figura 63: Díptic de "València es crema" (activitats).

LA PUNTA: RECUPEREM L'HORTA, SALVEM LA CIUTAT

La Punta, una de les últimes grans àrees d'horta de la ciutat de València, està en perill. Una massiva implantació de l'àrea industrial (ZAL) associada al Port de València, la construcció d'un accés nord de l'autopista A-7 que travessaria el casc urbà, així com noves instal·lacions elèctriques i ferroviàries poden tindre unes conseqüències ecològiques i socials irreparables sobre la vida dels veïns de La Punta i Nazaret i sobre la cultura i el medi-ambient dels ciutadans de València en general. L'expansió del mar de ciment urbà significaria la pèrdua d'una forma de vida, de terres agrícoles, d'obres hidràuliques històriques, d'alqueries centenàries i del paisatge característic del nostre entorn.

La protecció global i eficaç de l'horta de La Punta és un component imprescindible d'una ciutat sostenible i habitable. Ens oposem a qualsevol modificació del Pla General d'Ordenació Urbana de València de 1988 que significara el canvi de l'actual classificació de l'horta de La Punta com a *sòl no-urbanitzable d'especial protecció*.

Proposem una iniciativa parlamentària per a que la Generalitat Valenciana promulgue una llei de protecció i ordenació de l'horta històrica per al conjunt de l'Àrea Metropolitana.

Creiem que és imprescindible mantindre l'horta de La Punta per a la producció agrícola, l'esplai ciutadà i l'equilibri ambiental. Fem una crida per a buscar solucions respectuoses amb les persones, la cultura, el medi i la seua història.

Per a estimar cal conèixer.
Nos convidem a visitar l'horta de La Punta el dia 14 de febrer.

Eixida en bus o bici, 11'30 h. de la plaça de la Reina

EMT: 3, 4 i 15

Lloc de trobada: 12'15 h. a l'Església de La Punta.

Activitats:
passeig per l'horta
neteja carril-bici
parlament

dinar:
portar entrepans o reserva dinar de paella (Telèfon 391 27 82)
berenar amb bunyols i xocolata.

Figura 64: Pamflet que convoca a visitar La Punta sota el lema *Amants de l'horta*.

Figura 1: Fotografies presentades per Maribel Doménech a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Extret de: *Ciutat Assejjada* (1999). Ed. Universitat de València. València. 48-49.

Figura 2: Intervenció de Miquel Guillem a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Imatge cedida per l'artista.

Figura 3: Intervenció de Miquel Guillem a la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* (2001). Imatge cedida per l'artista.

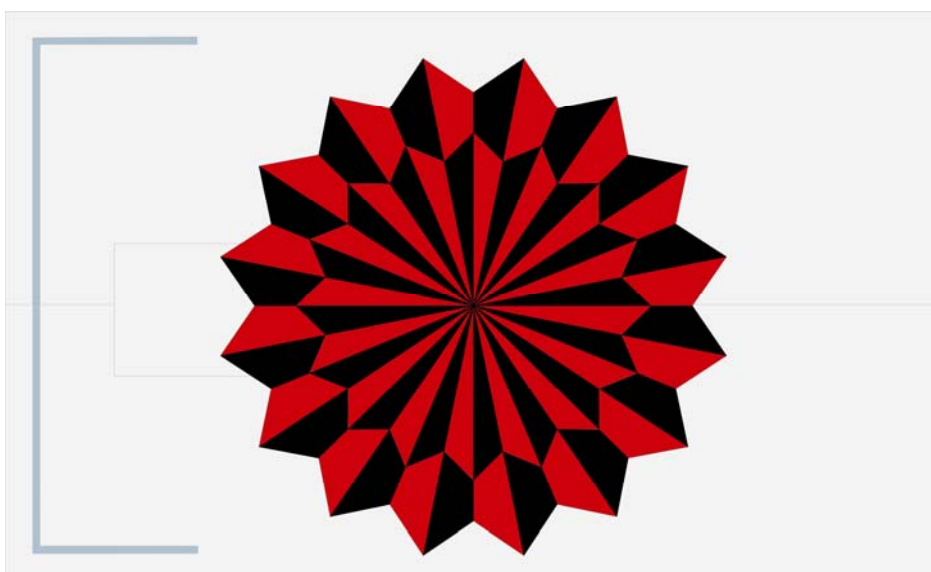

Figura 4: Projecte de la intervenció de Miquel Guillem a la VI edició de *Cabanyal Portes Obertes* (2003), *Llençols per la dignitat*. Imatge cedida per l'artista.

**COTO PRIVADO
DE
ESPECULACIÓN**

Figura 5: Intervenció de Silvana Andrés a la 1 edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1998). Imatges cedides per l'artista.

Figura 6: Imatges de l'acció cedides per l'artista.

Figura 7: Imatge de *Si las paredes hablasen*, intervenció de Silvana Andrés a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Cedida per l'artista.

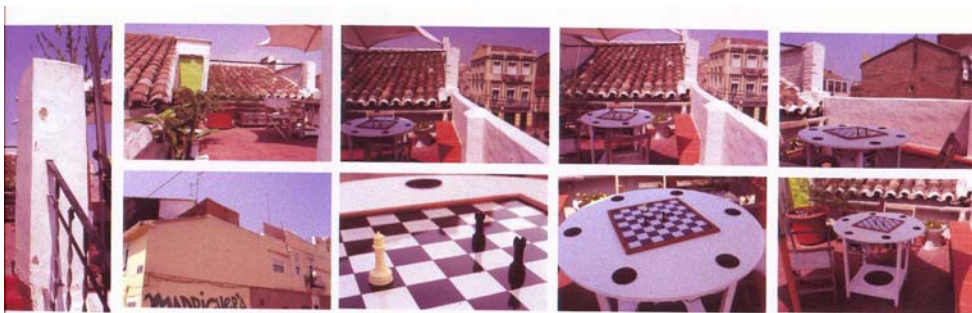

Figura 8: Imatges de *Voces múltiples*, projecte presentat a la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* per Silvana Andrés, Gema Hoyas i Dolores Furió. Cedides per Silvana Andrés.

Figura 9: *Llençol per la Dignitat* creat per a la VI edició de *Cabanyal Portes Obertes* per Silvana Andrés, Gema Hoyas i Dolores Furió. Imatge cedida per Silvana Andrés.

Figura 10: *Dermis*, intervenció de Gema Hoyas i Miguel Molina per a la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* (2001). Imatges cedides per Gema Hoyas.

Figura 11: Trilogia de postals ideada per Gema Hoyas, Miguel Molina i Pepe Díez per a la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* (2001). Postals cedides per Gema Hoyas.

Figura 12: Cartell ideat per Gema Hoyas i Ana Veintimilla per a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Credits per Gema Hoyas.

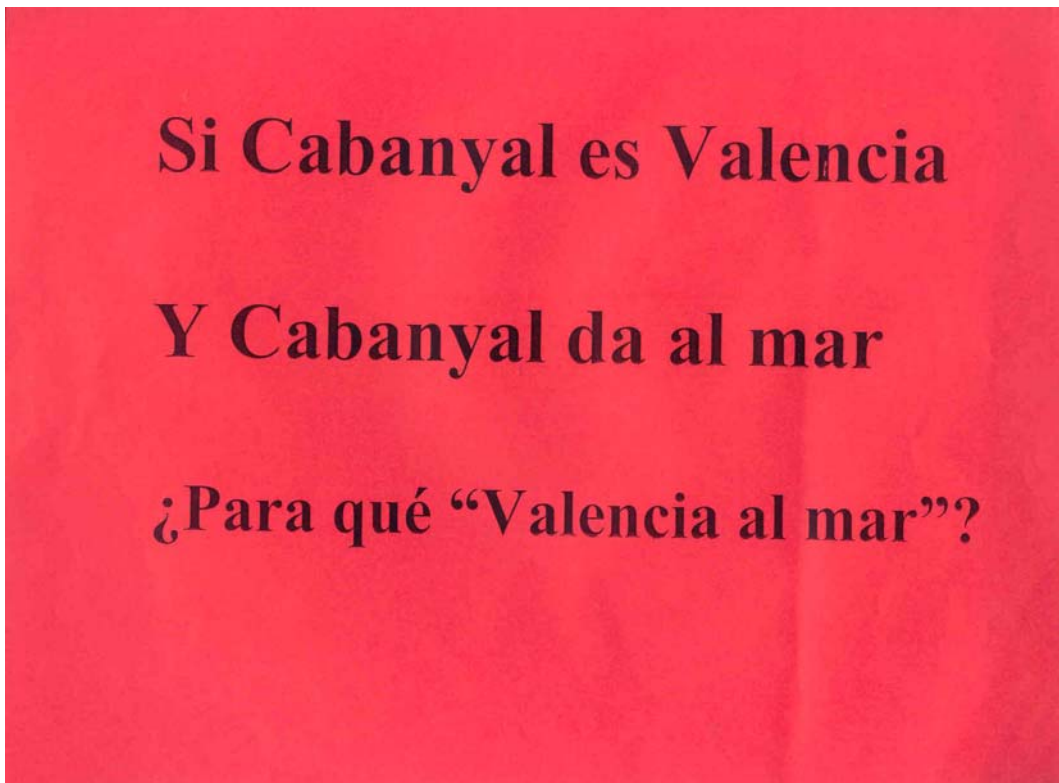

Figura 13: Cartell ideat per Gema Hoyas i Ana Veintimilla per a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Credits per Gema Hoyas.

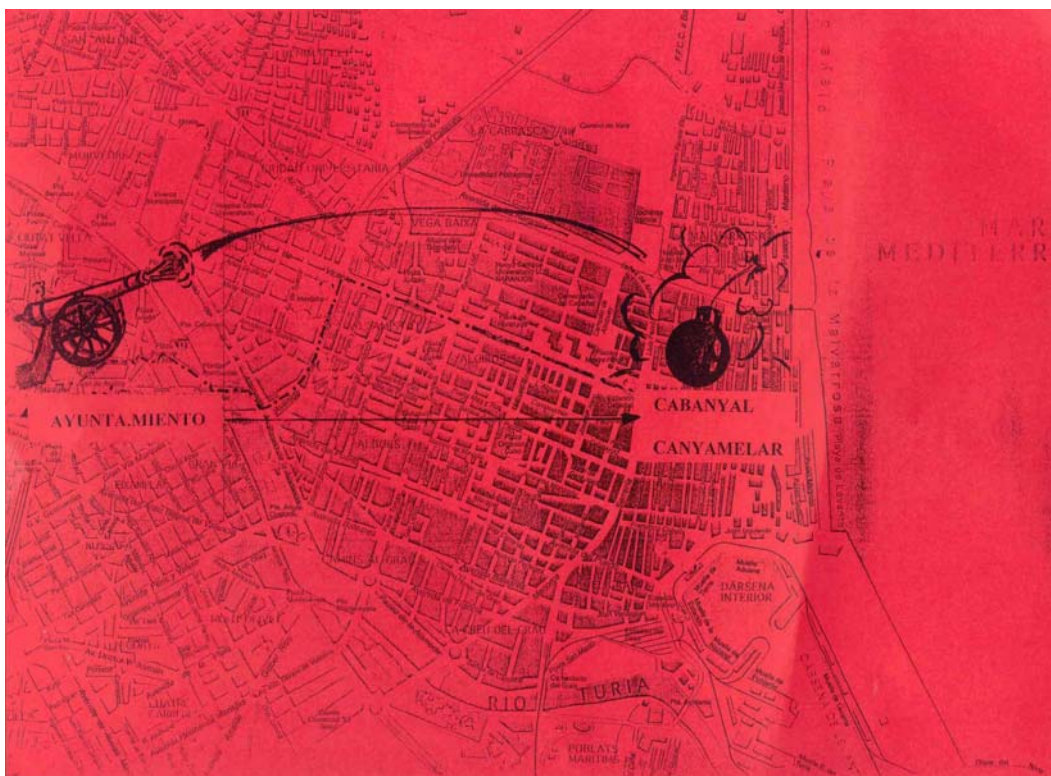

Figura 14: Cartell ideat per Gema Hoyas i Ana Veintimilla per a la II edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1999). Credits per Gema Hoyas.

**CONCIERTO PARA
CACEROLAS Y RADIOS**

Programa:

-“Rita y Nerón se parecen mogollón” por
Producciones *El Diu de la Bestia*.

-“Cacerola, rola, rola” por el grupo de
percusión *Proletarios del Ritmo*.

¡¡IMPORTANTE!!
El público asistente que traiga todo tipo
de cacerolas y cubiertos para golpear,
así como radios para sintonizar.

Lugar: **PEPIKA LA PILONA** c/ Pavia nº 43 Valencia

Viernes 11 de diciembre de 1998 a las 20 h.

Organiza: Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar
Colabora: Radio Funny (105.3), Radio Klara (104.4)
Víctor y Diana

Entrada Libre

Figura 15: Cartell per a la convocatòria *Concierto para cacerolas y radios*, que es va dur a terme a la I edició de *Cabanyal Portes Obertes* (1998). Cedit per Miguel Molina.

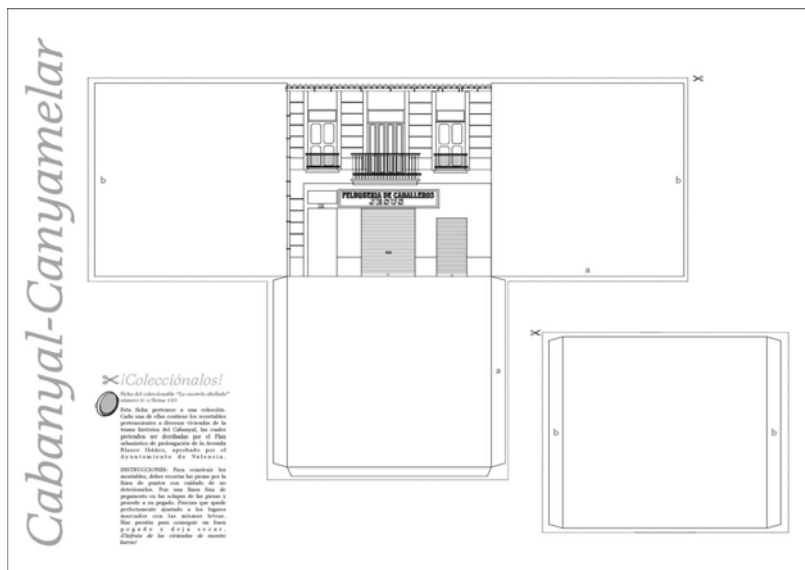
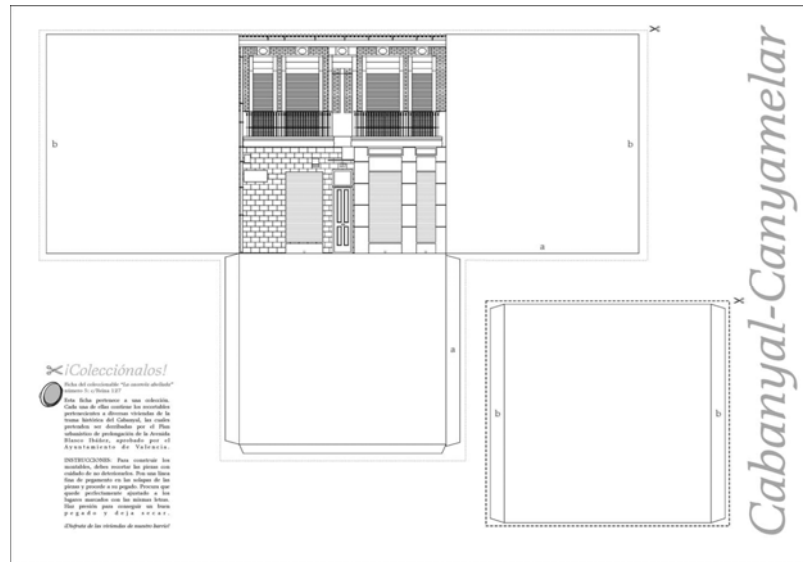

Figura 16: Desmontable de *La Cacerola abollada*, intervenció de Silvia i Javier Molinero per a la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* (2001) Cedida per Silvia Molinero.

Figura 17: Imatge de l'interior d'una de les cases que va acollir esta sèrie de desmuntables. Cedida per Silvia Molinero.

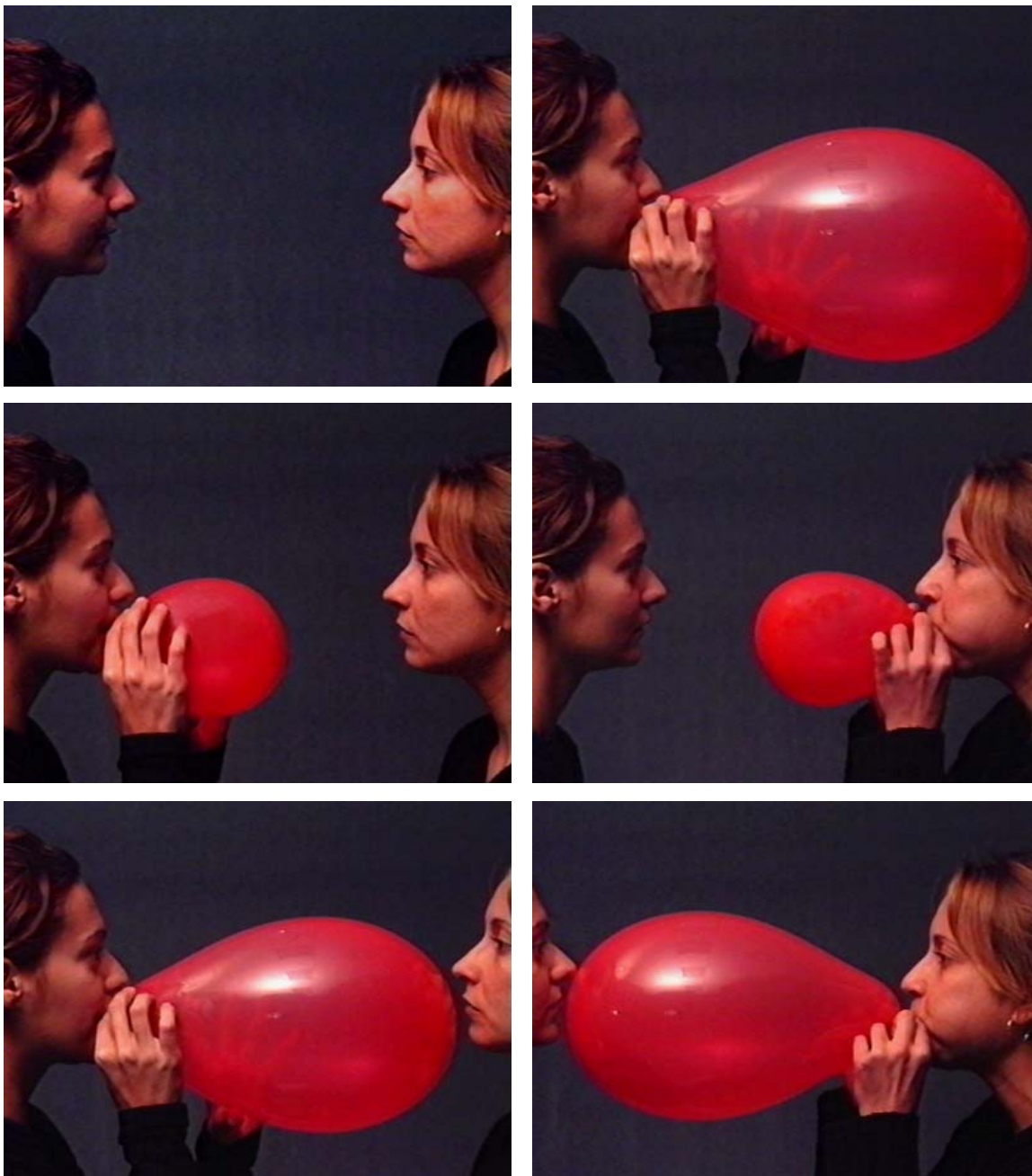

Figura 18: Imatges de "Geografías", vídeo presentat per Dolores Furió l'any 1998. Cedides per l'artista.

Figura 19: Imatge de *Límite*, intervenció de Vicent Ortiz. Any 1998. Cedides per l'artista.

Figura 1: Caràtula del vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*.

Figura 2: Amb aquests fotogrames seleccionats del vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* es veu clarament aquesta barreja d'imatges de què parla Xurxo.

Figura 3: Parla l' "esperit del Botànic".

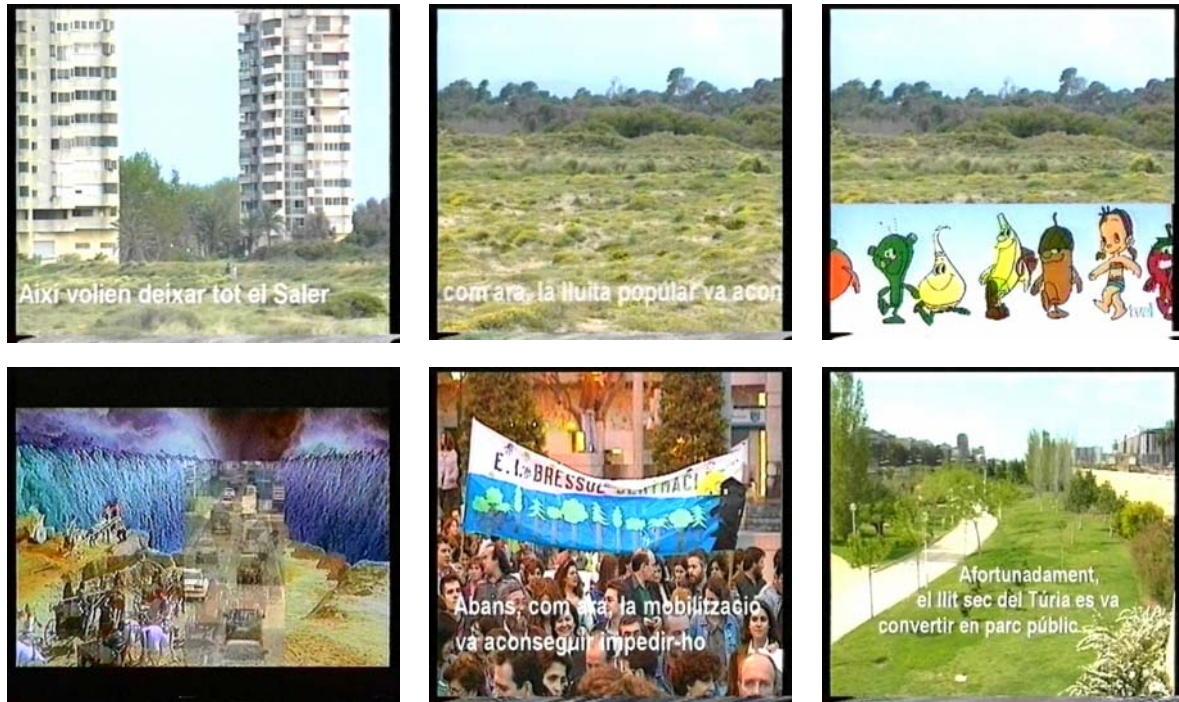

Figura 4: Alguns fotogrames de les imatges amb què el vídeo explica altres protestes dels veïns que van paraitzar "els plans dels especuladors".

Figura 5: Imatges d'alguns dels testimonis que apareixen al vídeo.

Figura 6: Susana Rey i Xurxo Estévez, realitzadors del vídeo, s'adrecen a l'espectador.

Figura 7: Es denuncia les empreses que volen construir al solar dels Jesuïtes.

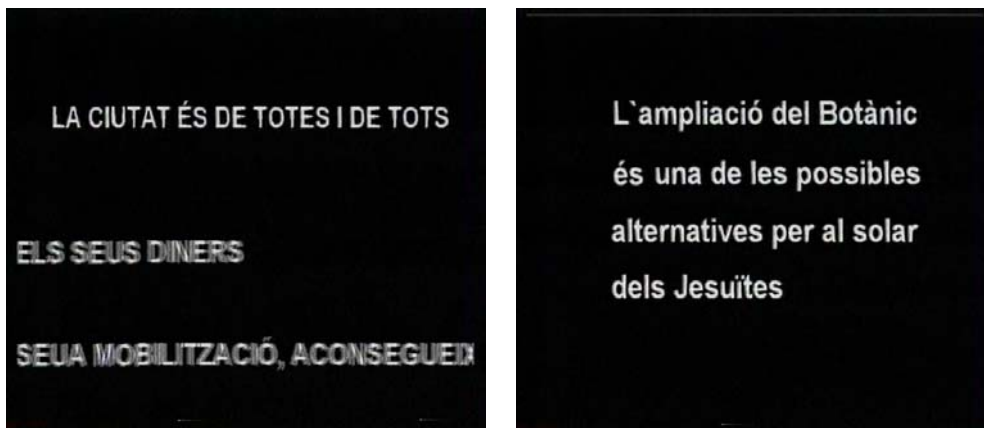

Figura 8: Algunes de les proclames de la Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat.

Figura 9: El video incita la ciutadania a participar, a proposar idees...

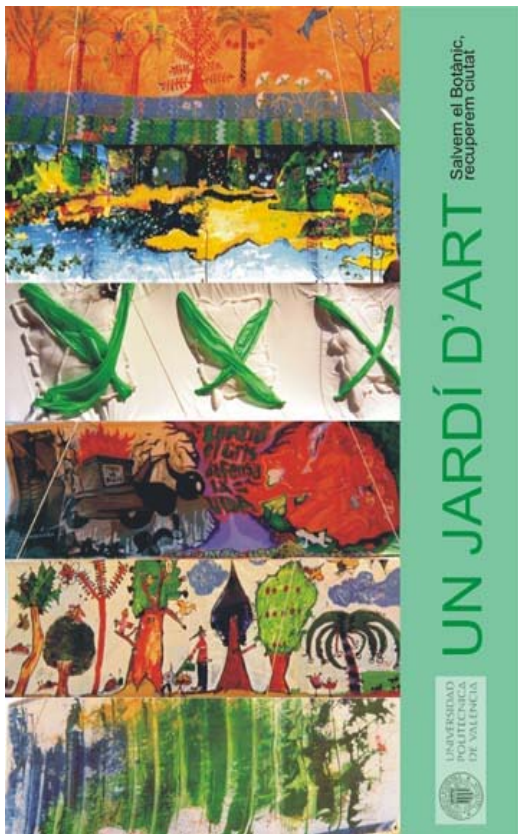
Figura 10: *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* és un vídeo que té com a objectiu no només denunciar les agressions contra el Botànic, sinó contra tot València.

Figura 1: Imatges del procés de muntatge d'*Un jardí d'art*. Cedides per Xurxo Estévez.

Figura 2: Les tanques de l'exposició *Un jardí d'art* a terra.

Quadres de gran format per a l'exposició:

UN JARDÍ D'ART

Universitat Politècnica de València
Salvem el Botànic, recuperem ciutat

Obres de:

PILAR BLAT, JUAN FDEZ. PAULINO, MIQUEL
GUILLEM

CARMEN GRAU, MARIANO MAESTRO
ALFONSO COPÉ, MARÍA FERRIOL, CAROLINA
MAESTRO,
ELENA VIDAL, RAMÓN AHUIR, CARLOS SALAZAR,
SAMUEL PALANCA

AMPARO CARBONELL, TRINI GARCÍA
M^a. ANGELES RÓDENAS, INMA ALBERÓLA,
M^a. JOSÉ BOLÍNCHES, LAURA SILVESTRE, ARACELI
DOMINGO

ANDREU GIL, DAVID SEGARRA

ENRIC ALFONS

Xiquets de l'escola Santa Teresa
JUDITH EMMA SOTO, JOSÉ V. BARRACHINA, IVÁN
ORERO

RAMÓN GIL, WILLY RAMOS
Estudiants de la assignatura de Projectes II de Dibuix.

Organitza:
VICE-RECTORAT DE CULTURA
Campus del Camí de Vera, s.n. València

Figura 3: Cartell de l'exposició *Un jardí d'art* instal·lada a la UPV.

Figura 4: *El jardí que volem*. Imatge cedida per Miquel Guillem.

Figura 5: *Jardín, jardín...* Imatge cedida per Miquel Guillem.

Figura 6: *Punt a punt*. Imatge cedida per Miquel Guillem.

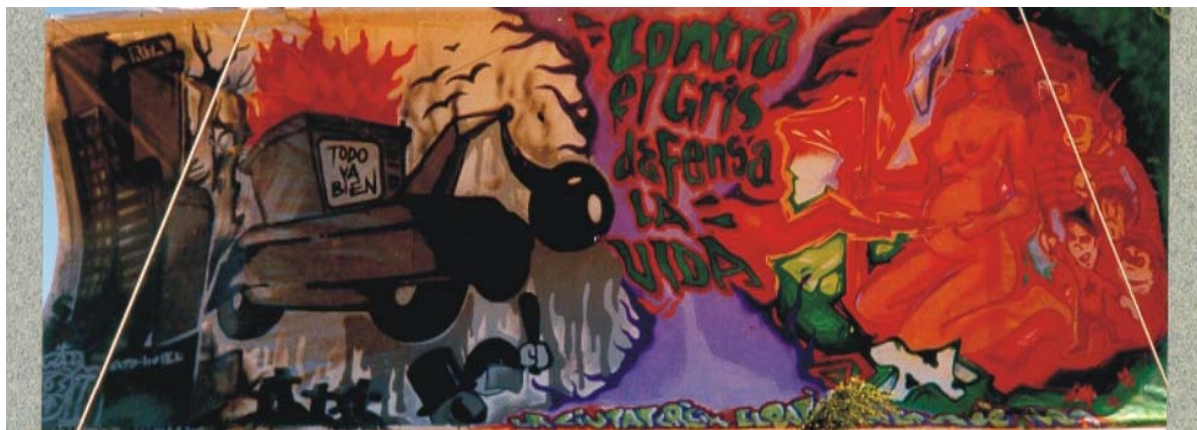

Figura 7: *Contra el gris, defensem la vida.* Imatge cedida per Miguel Guillem.

Figura 8: *Un jardí per a jugar.* Imatge cedida per Miguel Guillem.

Figura 9: *Llavors.* Imatge cedida per Miguel Guillem.

Salvem el Botànic rodea con tela verde el ayuntamiento. Más de mil personas se congregaron ayer por la tarde ante el Ayuntamiento de Valencia para rodear con una cinta verde el edificio con el fin de exigir a la alcaldesa que negocie con los propietarios del solar de jesuitas el traslado de las torres a la pista de Ademuz o a la avenida de Francia y no una mera reducción de las alturas previstas. El acto simbólico servía de cierre de la *bicifestación* que partió desde la citada manzana y pasó por las distintas sedes de las empresas de los promotores de las edificaciones, a las que entregaron, al igual que al concejal de Urbanismo, una copia del acta notarial que acredita que la coordinadora Salvem el Botànic ha recogido 53.000 firmas contra el proyecto.

FOTO: JOSÉ ALEIXANDRE

Página :

Figura 1: Levante-EMV, 10.02.1998.

SANTIAGO CARREGLI

La conciencia ciudadana de Valencia sigue despierta

Maig 1996

Los miembros de la coordinadora cívica *Salvem el botànic-Recuperem Ciutat* celebró ayer un acto simbólico ante el Ayuntamiento de

Valencia para recordar que la conciencia ciudadana sigue despierta. La coordinadora, que ya han recogido cerca de 60.000 firmas

de adhesión, luchan por recuperar para usos ciudadanos los solares del antiguo colegio de los jesuitas.

Figura 2: El País, maig de 1996.

Figura 3: Levante-EMV, 21.06.1997.

Pinturas que se hicieron en la mañana de ayer.

FERRAN MONTENEGRO

Grupos de artistas demandan que todo el suelo sea zona verde

El solar de los jesuitas se convirtió en jardín de arte

El solar de los jesuitas vivió ayer otra jornada reivindicativa en el que las pancartas dejaron paso a las pinturas hechas por un grupo de artistas, alumnos de un colegio y universitarios, para reivindicar que todo el solar de los jesuitas sea un jardín.

«toda la operación le ha costado al ayuntamiento cuatro mil millones de pesetas. Nosotros consideramos que Antonio Mestre, el empresario hotelero de Gran Hotel Crystal Palace que va a construir el hotel Crystal Palace [un edificio con menos alturas de las previstas después del acuerdo alcanzado entre él y la corporación local] se ha aprovechado de la lucha ciudadana. El expediente presentado del hotel tiene tal contenido que favorece las irregularidades y éste se está tramitando con una rapidez fuera de toda razón y lógica, lo que hace, en nuestra opinión, que no se adviertan las deficiencias», según manifestó a la Cadena SER.

Los componentes de Salvem el Botànic llevarán las obras a otras zonas para mostrar a vecinos de distintos barrios lo que hacen para conseguir su objetivo final: mantener toda la superficie como zona verde, ya que, si bien se hará el hotel en su zona anexa, está prevista la construcción de un jardín, el de las Hespérides.

LEVANTE-EMV

VALENCIA

La Plataforma Salvem el Botànic Recuperem Ciutat reunió ayer a más de 200 participantes, entre artistas, estudiantes, políticos, en el acto artístico que bajo el lema *Un jardín de arte* celebraron en los terrenos anexos a solar de los jesuitas para reivindicar que todo el espacio sea zona verde y no se construya el hotel, cuya licencia está ya en tramitación en el ayuntamiento.

El acto se convirtió en un festejo, ya que al mismo también acudió un grupo de tabal y dulzaina que amenizó la celebración, cuya duración se extendió a lo largo de toda la mañana desde las 11.30 horas.

Doce artistas, entre quienes estaban Andrés Gil, Miquel Guillem, David Segarra, Maria-

no Maestro y otros, pintaron seis carteles de tipo abstracto, *graffittis* y otros, mientras que los alumnos del colegio Santa Teresa plasmaron los dibujos que habían hecho previamente en horas escolares. Además, también participaron estudiantes de escultura, pintura y dibujo de la Facultad de Bellas Artes de Valencia.

Las pinturas permanecerán en el lugar varios días y la idea de los organizadores es llevarlo después a otros lugares como si fuera una exposición itinerante. Los trabajos los hicieron bajo la atenta mirada de políticos como la diputada en las Cortes Valencianas Glòria Marcos; Pere Mayor, del Bloc Nacionalista Valencià, y David Hammerstein, de Els Verds.

El letrado de la plataforma Salvem el Botànic afirmó que

Figura 4: Levante-EMV, 28.03.1999

Los vecinos del Cabanyal realizaron un mural contra la prolongación de Blasco Ibáñez.

F. B. Los vecinos cocinaron paellas.

F. B.

La plataforma Salvem El Cabanyal organiza unos actos de protesta contra la ampliación de Blasco Ibáñez

Arroz, dibujos y bicicletas contra la prolongación

ANA ALONSO

VALENCIA

Los vecinos del Cabanyal no quieren que la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez destruya su barrio. Y ayer volvieron a recordárselo al Ayuntamiento de Valencia con una marcha en bicicleta, la pintada de un mural reivindicativo y la celebración de paellas.

«Con esta iniciativa simbolizamos que queremos otro modelo de ciudad que no fomente la especulación y que no esté al servicio de los coches, sino de la ciudadanía», explicó Salus, uno de los cien residentes de este barrio que ayer por la mañana recorrieron en bicicleta el trayecto que une el Pont de Fusta de Valencia y la estación de Renfe del Cabanyal.

Al lado de esta parada ferroviaria, los afectados por el nuevo proyecto urbanístico plasmaron su rechazo con dibujos. «Este mural es una protesta

contra la voluntad especulativa del ayuntamiento», explica Tina, una de las integrantes de Salvem El Cabanyal. Esta plataforma carece de portavoz porque la integran gentes de todas las ideologías, según explica María Puig. Sin embargo, en una cosa están todos de acuerdo: exigir la rehabilitación integral del barrio. «Nos consta que en su día la Comisión Europea rechazó la subvención que solicitó el concejal de Urbanismo por considerarlo agresivo contra un patrimonio histórico. Por eso no entendemos cómo el ayuntamiento sigue con este proyecto», señala Chimo.

Los integrantes de esta iniciativa acusan al Ayuntamiento de Valencia de incumplir la ley. Por eso alguno de ellos han calicularizado a la alcaldesa de Valencia, Rita Barberá, y al presidente de la Generalitat, Eduardo Zaplana.

«Existen leyes que nos protegen de la expansión. Por eso creemos que no van a poder prolongar Blasco Ibáñez», confía Puig. Esta afectada se refiere al real decreto de 1993 que declaró al Cabanyal patrimonio histórico. Y a la ley de junio de este año que señalaba que no se puede actuar sobre las zonas que ya estaban declaradas patrimonio histórico. Además denuncian que los servicios de Sanidad no han atendido a las reclamaciones ciudadanas.

Los residentes de este barrio cuestionan los argumentos que da el ayuntamiento para la expansión. «Si el Cabañal es Valencia, Valencia ya llega al mar. No hace falta la prolongación», indica Puig. Esta vecina señala que el acceso al mar no es un problema real porque existen más entradas que la avenida del Puerto: la avenida del Mediterráneo, de

Francia, de Baleares y las propias calles interiores del barrio. «Pero la gente las desconoce. Si las utilizaran no se formarían las colas en la avenida del Puerto».

Unión de fuerzas

Ayer por la tarde, los vecinos del Cabanyal se reunieron en el colegio público de El Carmen para exponer sus quejas. Este barrio mantiene una estructura similar a la de un pueblo. «Tenemos una forma de vivir diferente al centro de la ciudad: cenar en la calle, pasear...», asegura Tina. «Por eso no queremos los bungalós que el ayuntamiento nos ofrece. Ya tenemos una zona residencial a tres minutos de la playa y no hace falta construir, sino mejorar y recuperar lo que hay. Nuestro barrio tiene un valor histórico y arquitectónico», agrega Puig.

Pero el Cabanyal no es el

único barrio que el ayuntamiento quiere destruir por motivos especulativos, según denuncian sus afectados. Los habitantes de La Punta de Valencia tienen el mismo problema por la ampliación del Puerto. Por eso acudieron también a la reunión.

Forum Per Una València Sostenible une las diferentes asociaciones vecinales de Valencia que están en contra de la destrucción. «Desde una perspectiva global todos estos barrios tienen las mismas necesidades: la defensa de sus hogares contra la especulación urbana», señala Salus.

Los organizadores de esta reunión adelantan que piensan seguir programando actividades de protesta junto a los afectados de otros barrios «para unir fuerzas». De momento, han convocado para la mañana de hoy una volta a peu por las calles del Cabanyal.

Figura 5: Levante-EMV, 27.09.1998.

Las intervenciones artísticas se encuentran en calles y casas privadas.

MANUEL MOLINES

Los 160 trabajos exigen la conservación del barrio marítimo

Calles y viviendas del Cabanyal acogen obras de 200 artistas

MARIA JOSEP PICÓ

VALENCIA

Antonieta, Lola y Pepica Martí son tres hermanas de más de 80 años de edad que viven desde su infancia en la calle La Reina del Cabanyal. Sus hogares, con paredes repletas de recuerdos y un entorno impregnado de su personalidad, son el espacio escogido por artistas como Salomé Cuesta o Ana Teresa Ortega para colocar sus intervenciones artísticas. Unos trabajos incluidos en el conjunto de 160, concebidos para reivindicar mediante el arte, la música o el teatro «la supervivencia de este barrio en contra de lo que los planes urbanísticos del ayuntamiento proponen», argumentan los organizadores.

«Esto es muy pesado», aseguran las personas que serán realojadas cuando se ejecute la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez. Por ello, no han dudado en abrir sus casas con ilusión para que el resto de la ciudad entre en ellas, conozca su modo de vida y, al mismo

tiempo, se puedan apreciar las propuestas que acogen tan alejadas de su cotidianidad.

El Cabanyal, hasta el próximo jueves, se convierte en espacio museístico innovador, lleno de contrastes con obras creativas de todos los estilos, de profesionales y estudiantes.

La plataforma pide una reunión a Barberá

La plataforma ciudadana Salvem el Cabanyal-Canyamelar ha solicitado a la alcaldesa de Valencia, Rita Barberá, una entrevista para explicar sus preocupaciones y deseos para el futuro del barrio. «Nos oponemos al proyecto que usted y su equipo de gobierno impulsan desde el consistorio porque entendemos que significa la completa desfiguración —por la prolongación de la avenida de Blasco Ibáñez— y posterior desaparición del Cabanyal-Canyamelar», explican a la primera edila.

«Es la apuesta de los artistas para que este barrio, con una idiosincrasia propia, se conserve», según la jefa del departamento de escultura de la Facultad de Bellas Artes, Maribel Doménech.

El proyecto incluye múltiples ofertas —recorridos guiados, performances, música, teatro, danza— con el mismo leitmotiv: «La defensa del patrimonio histórico-artístico de un barrio declarado bien de interés cultural desde 1993», comentan.

Tere Martínez propone una instalación sonora, el latido de un corazón que se oye desde el Teatro de la Estrella; la antigua papelería Gadea muestra el trabajo de Susana Vidal y Pepe Romero; para contemplar la obra de Mavi Escamilla y el Equipo Límite hay que subir una empinada escalera de una casa de la calle La Reina; mientras la de Paco López surge al exterior desde una vivienda. El edificio del antiguo madero también está plagado de intervenciones que provocan la vista y la reflexión del público.

Figura 6: Levante-EMV, 11.12.1998

Las máquinas entraron ayer en el jardín del palacete de Russafa.

MANUEL MOLINES

Las palmeras del palacete tendrán que ser trasladadas

Vecinos de Russafa paralizan la tala de unos árboles centenarios

Los vecinos de Russafa alertaron ayer a la policía local por la tala de árboles centenarios en el patio interior de un palacete protegido. La policía paralizó las obras de forma momentánea, pero sólo las palmeras tendrán que replantarse en otro lugar.

LEVANTE-EMV
VALENCIA

3-02-99

Vecinos del barrio de Russafa consiguieron ayer detener momentáneamente la tala de árboles centenarios que se encuentran en el jardín interior de un palacete protegido que va a ser reformado para habilitarlo como restaurante. Los vecinos dieron la voz de alarma ayer por la mañana, cuando las máquinas habían cortado ya uno de los ejemplares. Las palmeras son una especie protegida y tendrán que ser trasladadas a otro lugar.

El edificio se encuentra en la confluencia de las calles Pedro III el Grande y Doctor Sumsi, en el corazón del barrio de Russafa, es una propiedad privada y dispone ya de licencia municipal para las obras de rehabilitación y reforma. Pero son los ocho árboles centenarios

—palmeras, pinos y eucaliptos de gran tamaño— los que preocupan al vecindario, que ha recordado que además de ejercer el papel de pequeño pulmón verde de la zona sirven de refugio a los pájaros.

Los vecinos de la zona y de la asociación de vecinos de Russafa avisaron a la policía local al comprobar que efectivamente se estaban cortando árboles. Los agentes optaron por paralizar la tala como medida cautelar para comprobar si era legal o no. Al parecer, excepto las palmeras, los demás árboles pueden cortarse. En cualquier caso, la policía local multó a la empresa por ocupación de vía pública sin autorización.

También Els Verds lamentaron ayer la desaparición de estos árboles, alertados igualmente por los vecinos. El porta-

voz de esta formación en Valencia, David Hammerstein, recordó que el barrio de Russafa no está precisamente sobrado de zonas verdes como para ir cortando los árboles existentes.

Los trabajos continuarán posiblemente en cuanto se consigan todos los permisos y se aclare el destino de las especies protegidas. Los vecinos reclaman que el jardín merezca igualmente la consideración de histórico y protegido.

Nuevos jardines

Por otra parte, la alcaldesa de Valencia, Rita Barberá, y la delegada de Parques y Jardines, la concejala popular María Jesús Puchalt, inaugurará hoy un nuevo jardín en la confluencia de la calle Islas Canarias y la Antigua Senda Senent, detrás del Palau de la Música, y el ajardinamiento perimetral del barrio de Marxalenes (calles Trirreme, Gilet, San Pancraccio y avenida de Portugal). La próxima semana se inaugurará el de la plaza de Chile y las zonas verdes de Tres Cruces, pendientes desde hace años.

Figura 7: Levante-EMV, 03.02.1998

Unos 600 vecinos se concentraron ayer en la plaza del Ayuntamiento de Valencia para defender la huerta de La Punta cuya desaparición se prevé con la construcción de la ZAL del puerto. Un grupo de Agró creó una parcela de la huerta delante del edificio del consistorio, que estuvo cerrado durante el momento del acto.

Un momento de la concentración de los vecinos en la plaza del Ayuntamiento. Levante-EMV

Unos 600 manifestantes se concentraron en Valencia en defensa de su modo de vida

Vecinos de La Punta plantan una huerta ante el ayuntamiento para protestar por la ZAL

PACO VARELA

VALENCIA

Un trozo de la huerta de la pedanía de La Punta se plantó ayer delante del edificio del Ayuntamiento de Valencia con cebollinos, lechugas y otros productos, junto con estiércol sobre las 20 horas. Un grupo de integrantes de Acció Ecologista-Agró se encargó de labrar el asfalto de la calzada.

Fue una plantación simbólica que se inició minutos antes de la medianoche con el disparo de una traca creta ante unos 600 manifestantes, entre los que había políticos, vecinos y ecologistas, convocados por la Coordinadora en Defensa de la Huerta que reclamaban la defensa de la huerta

protegida de La Punta tal como figura en el plan general de ordenación urbana y protestaban contra la desaparición de 700.000 metros cuadrados de huerta para construir la zona de actividades logísticas (ZAL) del puerto.

Los labradores y vecinos de La Punta también llevaron hasta la plaza a dos ponis con pancartas a sus lomos en las que se podía leer «Zal Rita» y «Zal Plana» y pancartas acusando a los dos responsables políticos de querer robar la huerta a sus propietarios y reclamando la salvación de la huerta de la pedanía. Los concentrados exigieron en distintas ocasiones la dimisión de la alcaldesa «porque la huerta no le admite». Carmen González, presidenta

de la asociación de vecinos La Unificadora de La Punta, leyó un comunicado recordando la oposición a la ZAL y la defensa de la preservación de la huerta protegida, afirmando que «las instituciones han dado la espalda en todos estos últimos años a situaciones legales como la ocupación de huerta protegida para la instalación de bases de contenedores y de almacenes de hierro convirtiéndose en un proceso repugnante de degradación del suelo».

La dirigente vecinal calificó de «brecha» el permiso a Iberdrola para construir una subestación eléctrica en La Punta en 12.000 metros cuadrados.

Varios dirigentes políticos,

como Joan Ribó, coordinador de EU; Albert Taberner, de NE; y Enric Luján del PSPV, tildaron de irresponsables e irrespetuosas las afirmaciones del delegado del Gobierno, Carlos González Cepeda, en las que calificaba de exageradas las críticas vecinales al proyecto de la ZAL.

José Ramón García Antón, conseller de Obras Públicas, y la alcaldesa de Valencia, Rita Barberá, justificaron ayer la ZAL para atender las necesidades del puerto de Valencia. Barberá dijo que «la ZAL es necesaria para el futuro del puerto pero comprendo la preocupación de los vecinos» y dijo que «el PSOE la defendió en su mandato» recordando que se impulsó durante el mismo.

Salvem planta una huerta ante el Ayuntamiento de Valencia. La plaza del Ayuntamiento de Valencia se convirtió ayer en zona de huerta como protesta de más de medio millar de vecinos de la zona que pretenden que no se construya en La Punta la zona de actividades logísticas (ZAL) del puerto. Los manifestantes extendieron sobre la plaza tierra de cultivo y realizaron con azadas surcos en los que plantaron cebollas, tomates y otras variedades, al tiempo que unos ponis llevaban a lomos unas pancartas con el lema «Zal-plana» y «Zal-rita». Los responsables políticos del ayuntamiento y de la Generalitat reiteraron ayer la conveniencia de la ZAL. FOTO: FERRAN MONTENEGRO

LEVANTE

19-06-98

Página 59

Figura 8: Levante-EMV, 19.06.1998

Martes, 7 de febrero de 1995

COMUNIDAD VALENCIANA

Levante - EL MERCANTIL VALENCIANO - 29

Un escrito con 600 firmas plantea a la alcaldesa la rectificación para salvar el Botánico

Técnicos de Cultura lideran un movimiento de rechazo a las torres del solar de jesuitas

J. MONREAL

VALENCIA

Más de seiscientas personas han suscrito una alegación conjunta contra la nueva ordenación de la manzana de los jesuitas de Valencia, pactada recientemente entre la Consellería de Cultura y las empresas propietarias del suelo. Este acuerdo permitirá la construcción de tres torres de 20 plantas de altura junto al paseo de la Pechina.

Los firmantes del escrito apelan a la alcaldesa de Valencia «solicitando su Intervención como autoridad con potestad para conseguir que estos terrenos se reintegren al servicio de la ciudad y sus ciudadanos, en armonía con el Botánico y el conjunto histórico en el que se

ubican», según señala el texto.

Un arquitecto adscrito a la Dirección General de Patrimonio de la Consellería de Cultura, organismo que ha hecho posible el acuerdo, ha sido el principal impulsor de la alegación, a título personal. Junto a Josep María Sancho (el técnico promotor) destaca la firma de su jefe inmediato, el también arquitecto Julián Esteban Chaparría. El escultor Miquel Barceló, que expone estos días en el IVAM; otros destacados arquitectos, como Juan José Estellés, Juan Luis Piñón, Vicente Casanova, Tito Llopis y Carles Dolç, se suman al escrito de rechazo del proyecto, junto con miembros del equipo que redactó el plan general de Valencia, como Adolfo Herrero, y des-

tacados funcionarios municipales, como Pedro Salvador Palomo, ingeniero agrónomo que ocupa la jefatura de servicio de la Oficina del Plan Verde.

La nueva ordenación de la manzana ha recibido ya el visto bueno del Ayuntamiento de Valencia y ayer, día 6, concluyó el plazo de exposición al público para la presentación de alegaciones, sin que se conozca hasta el momento otra que no sea la respaldada por seiscientas personas, que fue presentada el sábado.

Los alegantes insisten, de un lado, en que el Jardín Botánico «se verá afectado negativamente por la variación de las condiciones medioambientales de su entorno próximo derivadas de

las altísimas construcciones y profundidad y proximidad de sótanos previstos por el estudio de detalle», según se señala en el extenso cuerpo jurídico y técnico de la alegación.

La pérdida de posibilidades de expansión del Botánico es otra de las razones apuntadas por los firmantes para pedir que no se autorice la construcción de las torres de viviendas y un hotel promovidas por las empresas Entravendidas y Grand Hotel Crystal Palace, respectivamente.

Otros argumentos en contra de la ordenación propuesta por las administraciones y los dueños del suelo se refieren al impacto que la construcción tendría sobre la cercana Iglesia de San Miguel y San Sebastián, califica-

Josep María Sancho.

da como bien de interés cultural (BIC), y al efecto negativo de las torres sobre el conjunto histórico de la capital, «dada su ubicación, dimensiones y articulación urbana», además de cuestiones técnico-legales de planeamiento.

Figura 1: MONREAL, J.: *Técnicos de Cultura lideran un movimiento de rechazo a las torres del solar de jesuitas*, Levante-EMV, 07.02.1995.

Un jardín botánico es un establecimiento de carácter científico, dotado de un recinto en el que se cultivan plantas silvestres y que tiene, en lo esencial, tres grandes funciones: científica o investigadora, cultural o divulgativa y conservacionista. Las tres juntas lo diferencian de tantos otros recintos dedicados también al cultivo de plantas, como son los "jardines de aclimatación", los "parques botánicos", los "jardines artísticos"... La definición parece oportuna antes de opinar acerca del bello e histórico Jardín Botánico del Quart en la ciudad de Valencia.

Desde el principio, seguí con evidente interés el proceso de su recuperación. Tenía sana curiosidad por saber si nuestra sociedad había alcanzado ya el grado de madurez y sensibilidad como para concluir el proceso, hasta devolver al jardín el papel y las funciones que nunca debió haber perdido. Parecía fácil que, con el ambiente propio de los años ochenta, se consiguiesen fondos para recuperar un terreno semibandonado y convertirlo en un espacio abierto al público. Eso es rentable. Pero, faltaba por ver si esa sociedad, a través de sus instituciones públicas y sus intereses privados —empresas, medios de

UN EDIFICIO DE INVESTIGACIÓN NECESARIO

En torno al Jardín Botánico de Valencia

SANTIAGO CASTROVIEJO

abánico de investigaciones abiertas. Su campo de estudio va desde la florística (flora de una región) hasta la taxonomía (estudio de la diversidad y filogenia de un determinado grupo de plantas) o la ecología, la genética, la conservación...

Así pues, los laboratorios son imprescindibles para la investigación. Lo razonable es que todas estas instalaciones estén en un mismo recinto y en el propio jardín, o en sus inmediaciones. Separar ambas partes sería tan incongruente como la separación, en una instalación hospitalaria, entre las camas de los pacientes por un lado y las consultas, los quirófanos y los laboratorios por otro. La enorme ventaja que ofrece el Jardín Botánico de Valencia es que el edificio para albergar los mencionados servicios ya existe; son unas viejas viviendas que la Universidad ha ido, pacientemente, recuperando. Se trata ahora de readaptar ese solar para que, dentro de unas paredes nuevas, dé cabida a laboratorios, semilleros, aulas...

Mi apoyo al Jardín no se basa en el deseo de que Valencia tenga lo que tienen tantas otras ciudades importantes —Ginebra, Mú-nich, Edimburgo, Francfort...—

que cuentan, con orgullo, con una institución equivalente y de prestigio en el mundo entero; mi apoyo se basa en la consciencia de que las investigaciones que se debieran abordar en las susodichas instalaciones son imprescindibles si queremos intervenir en el medio y conservarlo, si queremos garantizar a las próximas generaciones gozar de un ambiente al menos tan sano como el nuestro, si queremos, en definitiva, seguir viviendo bien. Tan convencido estoy de la necesidad de esos laboratorios que sé que si no se hacen en el Jardín Botánico de Valencia, se acabarán haciendo en cualquier otro, pero mucho más tarde, con lo que todos saldremos perdiendo.

El hecho de tantos y tan bellos proyectos que en nuestro país se fueron al traste por enfrentamientos localistas debería servirnos para mirar hacia delante con mayor clarividencia; porque, en definitiva, será Valencia y serán los valencianos los que habrán recuperado su Jardín Botánico o lo habrán mandado al basurero de la historia.

Santiago Castroviejo fue director del Real Jardín Botánico (CSIC), de Madrid, y es profesor del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).

Figura 2: CASTROVIEJO, S.: *En torno al Jardín Botánico de Valencia*, El País, 12.05.1997.

DEBATE. PROSIGUEN LAS CONFERENCIAS SOBRE LA REVISIÓN DEL PLAN GENERAL DE ORDENACIÓN URBANA

Los expertos opinan que Valencia no debe crecer más y sí preservar la huerta

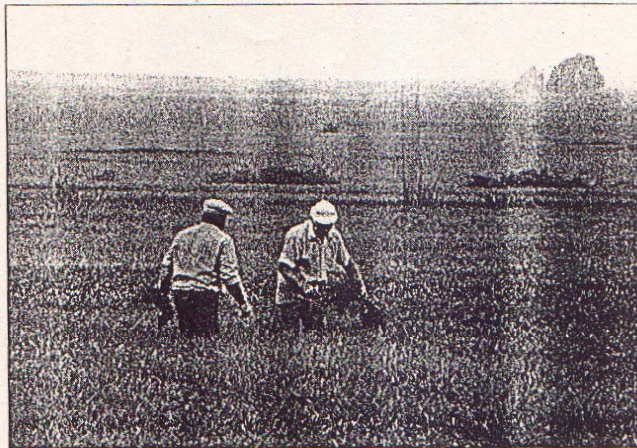
Preservar la huerta, no crecer, equiparar a los barrios en cuanto a dotaciones y revisar las ordenanzas que regulan el urbanismo son algunos de los objetivos que persigue la adaptación del Plan General de Ordenación Urbana de Valencia. El Colegio de Arquitectos celebró ayer dos conferencias que abundaban en esta cuestión y en la de hacer de Valencia una ciudad sostenible, de calidad y ecológica.

VALENCIA. Almudena Aller

Los conferencias muy dispares se celebraron ayer acerca del planeamiento urbano de la ciudad en el Colegio de Arquitectos. Una, el punto de vista de un experto en urbanismo, Eduardo Mangada, ex concejal de Madrid en la época de Enrique Tierno, que habló sobre la búsqueda de la calidad de vida para todos los ciudadanos y el respeto al medio ambiente. Otra, la de Juan Antonio Altés, arquitecto jefe del planeamiento urbanístico de Valencia, sobre los objetivos de la revisión del PGOU.

Altés, que trabajó en la redacción del plan vigente y lo hará para su adaptación a las nuevas necesidades de la ciudad, trazó las bases sobre las que deberá, a su juicio, modificarse el plan del 88. Pero fundamentalmente apuntó una idea que quedó en mente de todos los asistentes: «No debe incrementarse el suelo urbanizable de la ciudad», en otras palabras, Valencia no debe expandirse más.

Se salvan de esta premisa los equipamientos públicos que sean necesarios para la periferia y los pueblos metropolitanos. Preservar la huerta como recurso de valor excepcional y

S. G.

Preservar la huerta debe ser un fin que planee sobre la revisión del PGOU

ajustar las dotaciones que se han proyectado, sean centros escolares o de salud, a las necesidades de los barrios, son otras de las claves que deberán motivar el análisis y reajuste del PGOU a la realidad de hoy.

Por último, Altés señaló que todas las ordenanzas que regulan el urbanismo de la ciudad deberán ser igualmente revisadas.

CIUDAD SOSTENIBLE

Mangada, aunque se movió más en el terreno de lo que debería ser y no con una serie de recomendaciones, fue tremendamente claro sobre lo que ocurre en Valencia y en otras ciudades: «Hay que saber decir que esta ciudad no puede tener más túneles, ni absorber más tráfico, ni más

puentes». Para este arquitecto, una planificación del modelo de ciudad que se quiere sin selección «conduce a un desmadre». Añadió que es imprescindible mantener actividades y recursos débiles como la huerta y todo lo que esta implica para que el futuro de las ciudades sea de calidad. «Valencia tenía una estructura módica, rodeada de huerta, que sólo ha tenido parangón en Holanda y que allí ha sido calificada de altísimo valor urbano, mientras aquí se ha perdido esta singularidad». Insistió en que el planeamiento no debe estar dirigido sólo a saciar apetencias, sino a orientar estas demandas en vez de satisfacerlas indiscriminadamente. «Se debe introducir austeridad en el planeamiento», concluyó.

Figura 3: ALLER, A.: *Los expertos opinan que Valencia no debe crecer más y sí preservar la huerta*, ABC, 14.04.2000.

18-VI-98

OPINIÓ

Ernest García i Emèrit Bono *

¿Quant val (ambientalment) La Punta?

EL V Programa Marc de la Unió Europea assumeix el nou paradigma del *desenvolupament sostenible*. En conseqüència, tots els grans projectes econòmics han de ser definits dins d'aquest marc. ¿Quines implicacions té això per al projecte de construir a l'horta de La Punta una zona de dipòsit i manipulació de mercaderies per al port?

En la seua acceptió més forta i rigorosa, el *desenvolupament sostenible* implica que el *capital natural* ha de mantenir-se constant al llarg del temps, és a dir, que hem de conservar per a les generacions futures els recursos naturals que hui tenim al nostre abast. Des d'aquesta perspectiva, sòls al·luvials escassos i no substituïbles com els de l'horta haurien de ser incondicionalment conservats.

En la seua versió més feble i menys exigent, el *desenvolupament sostenible* accepta que el *capital natural* pot ser substituït per *capital produït*, sempre que la suma total d'ambdues classes de recursos es mantinga, si més no, constant. És clar que, aleshores, cal avaluar el cost de substitució. A continuació, es presenta una primera aproximació a l'avaluació d'aqueix cost per al cas que ens ocupa.

Segons els càlculs realitzats per un equip internacional dirigit per Costanza (un economista ecològic mundialment conegut) i publicats en 1997 per la molt prestigiosa revista científica *Nature*, les planes al·luvials produeixen serveis ambientals (en la regulació hídrica, del clima i de perturbacions naturals, el cicle de nutrients, etc.) per valor de 19.580 dòlars USA per hectàrea i any. D'acord amb això (calculant el canvi a 150 ptes.), la producció ambiental de 70 Ha. de sòls de La Punta seria de 205,59 milions de ptes./any. Amb un horitzó temporal de 50 anys (un supòsit molt conservador per a introduir les indefugibles dimensions intergeneracionals), el valor mediambiental de La Punta pot estimar-se, doncs, superior als 10 mil milions de pessetes, és a dir, 14.685 ptes./m².

Molt probablement, un càlcul més ajustat duria a una sensible revisió a l'alça de les xifres esmentades. En

l'ajust, caldria considerar-hi, almenys, tres criteris: les alteracions de les funcions ambientals degudes a l'ús agrícola intensiu; l'adequació del nivell de preus (les xifres precedents són una mitjana global i als països industrialitzats tot és més car); la crítica escassetat actual de les terres d'horta a València. És possible que el primer criteri rebaixara el valor ambiental de La Punta; és segur que els altres dos l'augmentarien. Per això ens fa la impressió que l'avaluació anterior es queda molt curta.

Convé aclarir, per si de cas, que no parlem ara de l'eventual preu d'expropiació, que és un assumpte parcialment diferent. Aquest, en justícia, hauria de ser més elevat, perquè caldria afegir-hi les quantitats corresponents a la resta de funcions útils de La Punta (producció agrícola comercial, usos residencials, contribució a la identitat històrico-cultural de València, etc.). Tanmateix, entenem que la decisió raonable és la conservació de l'ús agrícola de La Punta i, per tant, no ens plantejem ara aquesta qüestió.

La intenció del nostre argument és, més aviat, la de fer palés quant ens costaria (a totes les persones que vivim a València) la compra en el mercat de succeidants imperfectes (condicionadors d'aire, obres de drenatge de les pluges, etc.) de les contribucions al benestar col·lectiu que ara La Punta ens regala.

Per últim: aquesta mena d'avaluacions, tendents a interioritzar els costos ambientals dels projectes de desenvolupament, no són un capritx, ni tan sols una opció discrecional. Són una obligació, segons els principis vigents de la política europea. Una obligació que els promotors de la ZAL (el port, el Consell de la Generalitat, la majoria municipal) estan defugint inexplicablement. Perquè tot fa pensar que l'anàlisi dels costos, cas de fer-se seriosament i amb criteris actuals, duria a instal·lar la ZAL fora de les terres de l'horta. (Si és que tal instal·lació és realment necessària per a l'economia valenciana, cosa que, per cert, encara està per demostrar.)

* Universitat de València.

La cita

El cuchillo no conoce su dueño

Proverbio árabe

Figura 4: García, E. i BONO, E.: ¿Quant val mediambientalment La Punta?, Levante-EMV, 18.06.1998.

El asfalto es la última cosecha de la tierra. En cualquier parte del mundo, a medida que las tensiones de insostenibilidad medioambiental se agudizan, esa obvia admonición deviene grito de alarma. Las ciudades que se preocupan en serio de acceder con buen pie al siglo XXI son conscientes de ello. Es necesario que Valencia no ignore que si acepta la destrucción de lo que queda de la huerta, en La Punta y en otros lugares, habrá deshecho la base que le ha permitido la subsistencia a lo largo de dos mil años y habrá socavado así, de manera irreversible, su propio futuro.

¿Quién pierde los ortogonales, pierde la identidad. Las comunidades sin memoria de sus cambios no serán porque, al perder la capacidad de discernir, de separar las innovaciones nocivas de las saludables, llegan a ser incapaces de aprender. El cambio social progresivo no se apoya en la conservación de una tradición fosilizada, ni en el absoluto desarraigo, sino en la reelaboración, la relectura, la reinterpretación de las propias capacidades. La evolución de una ciudad debe partir del patrimonio acumulado en su historia, del caudal de experiencias, conocimientos y sentimientos que la han constituido a lo largo de los tiempos. La simbiosis entre la ciudad y la huerta es uno de los elementos constitutivos de la específica originalidad desde la que hay que construir el futuro de Valencia.

Si matáis a la huerta, muere también nuestro pueblo. Las personas y los grupos que, a mediados de los ochenta, se movilizaron por la defensa de la huerta, sintetizaron con esta frase el contenido de los dos párrafos precedentes. Renovemos ahora, pues, un esfuerzo que viene de lejos y que aun tiene mucho camino por hacer. Pasarán años, quizás décadas, antes de que los efectos más profundos de los daños que denunciamos ahora sean completamente intratables. Pero ahora ya sabemos que, intratables, lo serán, y nada nos autoriza a esperar hasta que no tengan remedio, a descargar todo su peso sobre las generaciones futuras.

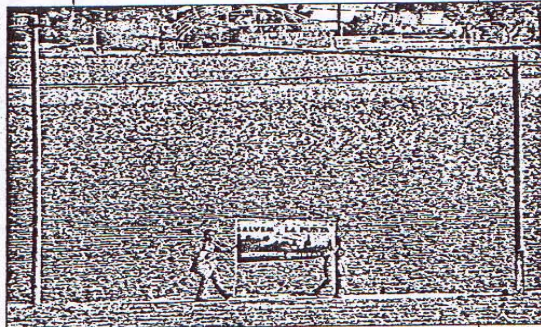
Ahora, la huerta se ha convertido en escusa y es, pues, prioritaria. Nuestra ciudad se levanta sobre una llanura de aluvión de extraordinaria fertilidad. Por eso, su expansión se ha producido siempre a costa de su propia base de sustentación, en un intercambio contradictorio que forma parte de su existencia. En la fase histórica que se inició en los años sesenta y que aún se mantiene, el intercambio ha sobrepasado sus límites, se ha desequilibrado. Todas las manifestaciones del descontrol, viviendas, carreteras, industrias, áreas comerciales, universidades y museos, han tenido prioridad sobre las tierras de huerta, en un proceso que, aparentemente, sólo acabaría con el asfalto de la última hegemonía. Pero este proceso ya ha ido demasiado lejos. Ha llegado el momento de cambiar de sentido, de lograr un nuevo equilibrio.

La recuperación de la huerta es una de las claves de una Valencia sostenible. Después de muchas décadas de expansión des-

EL FUTURO DE LA HUERTA

Hacia una Valencia sustentable: recuperemos La Punta

RAMÓN LAPIEDRA

Doce manifestantes en los campos de La Punta de Valencia.

Los autores sostienen que la mejora de la vida será imposible si no se respeta la base natural que la sustenta

mesurada, la sociedad industrial ha descubierto que su durabilidad está amenazada. Que la mejora de la vida será aquí imposible si no respeta la base natural que la sustenta. Así, se ha comprendido ahora que la ciudad compacta mediterránea es más viable a largo plazo que la mancha de aceite suburbana. Que la única alternativa a la demencia ecológica y social de los vigentes

"Ha llegado la hora de romper con el prejuicio ideológico según el cual la defensa de la huerta no es más que nostalgia"

en la calma de las calles y el fomento de la proximidad. Que las ciudades que mantienen una base viable de agricultura periurbana tienen una sólida ventaja que sería de necios echar a perder. Para todas las grandes ciudades del mundo, la reconversión necesaria será costosa. Para muchas, será extraordinariamente costosa. Valencia todavía está a tiempo de hacerla sin traumas excesivos.

No hablamos del pasado, sino del presente y del futuro. Ha llegado la hora de romper con el prejuicio ideológico según el cual la defensa de la huerta no es más que nostálgica y conservadora añoranza premoderna. Hay que decir muy claro que el sacrificio de la viabilidad futura colectiva a la rentabilidad inmediata para unos pocos es socialmente inaceptable. El movimiento para la defensa de la huerta propone un modelo de ciudad que, entre otras cosas, es más moderno que el de los especuladores y planifi-

cadores anclados en la rutina. Sus principios básicos (seguridad en el abastecimiento con una fuerte participación de los recursos locales, regeneración de la ciudad histórica como espacio para vivir, más árboles y menos coches, rehabilitación de las zonas urbanas degradadas, minimización del volumen y la toxicidad de los residuos) son los de las ciudades que sobrevivirán a las crisis ecológicas y sociales del siglo XXI. No rechazamos el modelo desarrollista por antiguo, sino por destructivo. Pero conviene aclarar que, antiguo, también lo es.

La recuperación de la huerta es de interés general. De cada cuatro personas que habitan Valencia, tres saben que la pérdida de suelos agrícolas es uno de los graves problemas medioambientales de la sociedad valenciana. Dos de cada tres están de acuerdo con la afirmación de que las tierras de alta calidad, como por ejemplo las de la huerta, son un recurso básico para la sociedad y deberían ser estrictamente reservadas para la agricultura. La mitad opina, además, que el desarrollo sería viable sin un gran aumento de la superficie urbanizada. El amplio consenso de la opinión bebe de fuentes diversas. Para muchas personas de mentalidad conservadora la defensa de la huerta significa respeto a una forma de vida tradicional. Para muchas de

orientación socialista, expresión de la necesidad de poner límites a la bulimia del capital. Desde la óptica ecologista, constituye uno de los fundamentos de la sostenibilidad.

La opinión favorable debe transformarse en acción colectiva. El consenso ciudadano es amplio pero débil. No ha sido nunca capaz de organizarse y de exigir con fuerza y rotundidad una reorientación de las cosas. La diversidad de las motivaciones ha sido hasta ahora causa de debilidad. Es preciso hacer ahora fuerza de la diversidad y conseguir que lo que es un objetivo compartido llegue a ser el objeto de una dinámica civil coherente. Entonces, las autoridades políticas deberán aceptar que no tienen más poder que el delegado por las urnas. Los promotores y planificadores, que la mejora de la vida no siempre es igual a ponerle cemento. Incluso el gobierno central deberá asumir que, si quiere un presupuesto para Madrid, lo tendrá que negociar con nosotros en vez de construirlo contra nosotros.

No nos conformamos con una moratoria. No nos contentaremos con una conservación precaria, que aje la amenaza de la ZAL solamente a la espera de una nueva agresión todavía más destructiva. Exigimos el mantenimiento de la actual calificación de La Punta como zona agrícola no urbanizable de especial protección. Y exigimos también la inversión necesaria para hacer de la huerta un espacio económicamente viable. Inversión pública que asegure el abastecimiento de agua de riego en condiciones, razonablemente libre de contaminantes, que permita rehabilitar el patrimonio arquitectónico y paisajístico; y que ayude a lanzar nuevas iniciativas económicas. Por cierto, que no es pedir mucho: con una pequeña parte de lo que se gasta en tierras míticas, supercarreteras o ultratrenes de velocidad-sólo-un-poco-más-alta, habría más que suficiente. Apelamos también al mecenazgo, para que contribuya, como lo hace en muchas otras ciudades del mundo, al mantenimiento del patrimonio colectivo. Y apelamos también a la inversión privada con el fin de potenciar alternativas agrícolas económicamente viables —especialmente a través de formas de organización cooperativas y de producciones de calidad (incluyendo cultivos orgánicos) dirigidas a los mercados más cercanos.

La Punta es el primer paso en el proceso hacia una Valencia sustentable. El cambio de sentido debe producirse ya. Valencia debe entrar en una vía de sostenibilidad que equilibre las actividades orientadas al mercado mundial con la relocalización de algunos procesos productivos básicos. La recuperación de la agricultura en la huerta es un paso decidido en esa vía. En las tierras de La Punta se juega el verdadero sentido de nuestra entrada colectiva en el tercer milenio.

Además de Ramón Lapiedra, firman también este artículo Ernest García, Emili Boix (dos iris profesores de la Universidad de Valencia) y Joan Silve, secretario general de CCOO PV

Figura 5: LAPIEDRA, R.: *Hacia una Valencia sustentable: recuperemos La Punta*, El País, 20.04.1998.

A estas alturas parece evidente que la ciudad de Valencia está a punto de sufrir uno de esos desajustes que, en las últimas décadas y con periodicidad intermitente, azotan su escena urbana. La idea de construir tres torres en el solar de Jesuitas, aunque en los últimos días se ha anunciado la posibilidad de que queden reducidas a la mitad de las alturas previstas, será una nueva mancha que legar a las generaciones futuras, uno de esos errores que entristecen a las personas cultas y sensibles.

A estas alturas nos interesa muy poco quién o quienes lo cometieron: nos interesa simplemente que se enmiende el error. La ciudad como organismo urbano va a perder. Su patrimonio edilicio, paisajístico y natural está a punto de ser maltratado una vez más o, lo que es peor, irreversiblemente alterado en una de sus partes más significativas. Valencia, sinceramente no muy prestigiada, va a salir maltrata.

Cerca de 30 jardines botánicos de todo el mundo (de Sao Paulo a Nueva York, de Lisboa a Tokio, de Palermo a Upsala) han enviado cartas a la ciudad solicitando que no se edifique al lado de nuestro Botánico: nos señalan que vamos a cometer un error. La ciudad debería reflexionar. Nuestras propias instituciones culturales (el Consell Valencià de Cultura, la Universitat Literaria, el Colegio de Arquitectos, la Academia de San Carlos...) han emitido informes desfavorables al proyecto. Valencia debería reconsiderar lo planificado.

Hay alternativas, pero para llevarlas a la práctica hace falta voluntad política. Para que los inversores puedan rentabilizar

LA POLEMICA DEL SOLAR DE LOS JESUITAS

*No toquen la ciudad
histórica, cambien
de sitio las torres*

CARMEL GRADOLÍ, CARLES DOLÇ, TRINI SIMÓ

Los autores reclaman una decisión política para
construir las torres de Jesuitas en otro lugar
y preservar así el Jardín Botánico de Valencia

sus inversiones, si es que tienen derecho a ello, el municipio puede buscar otras localizaciones para los edificios y ofrecerlas a cambio del solar de Jesuitas. He aquí algunos puntos posibles: el entorno del futuro Palau de Congresos en la salida de Ademuz, la proyectada Avenida de Francia, el suelo residencial previsto en la Ciutat de les Ciències... Hay muchas zonas donde construir creando ciudad y, no destruyéndola. Por su parte, el complejo formado por el actual Colegio de Jesuitas y lo que ahora es el solar que existe en la parte norte de la manzana (la superficie que mira al río y que hasta no hace mucho fue jardín) podría continuar siendo un equipamien-

to público: quizá acoger el edificio de investigación que el Botánico precisa, quizá resolver los problemas escolares de la zona o incluir alguna institución universitaria, quizá se podría realzar el museo de historia natural del Padre Sala... Nuestra propuesta es que la Generalitat, el Ayuntamiento, el Ayuntamiento, la Universidad y los jesuitas se pongan de acuerdo para recuperar el solar y se sienten a negociar el futuro de la parcela, incluyendo los usos del edificio del Colegio de San José. Evidentemente, las variantes posibles son muchas. Pero para ello hace falta voluntad política.

Sí, hubo errores de administraciones anteriores. Pero a las

actuales también les alcanza la responsabilidad, son ellas las que van a cerrar el caso en uno u otro sentido. Si otros lo hicieron mal, háganlo ahora ustedes bien. No vale ampararse en herencias recibidas, más cuando nada ha muerto aún. El Ayuntamiento y la Generalitat actuales tienen la capacidad y la responsabilidad hoy. Pueden y deben. No es buen augurio que comiencen su andadura aceptando unas construcciones cuestionadas desde tantos y tan significativos ámbitos. Esperamos aún que lo hagan por los intereses globales de la ciudad, por la ciudadanía que quiere una Valencia habitable.

Valencia cuenta ya con una experiencia negativa similar a la que se anuncia: el Jardín de Monforte perdió su carácter con las construcciones que lo cercan y hoy no es un espacio presentable. Esta ciudad tiene unas pocas cosas excelentes: una de ellas es el Botánico. Dejemos intacto su perfil urbano, no toquemos sus vistas interiores ni exteriores, no congestionemos ni polucionemos más su entorno. Recuperaremos, todos, ciudad.

Carmel Gradolí y Carles Dolç son arquitectos y Trinidad Simó, profesora de la Universidad Politécnica de Valencia. Firman también este artículo Juan Pecourt, Juan L. Piñón, Adolfo Herrero, Josep Sancho, Francisco Aranda, Carmen Jordá, Eduardo Peris, Juan Bravo, Cecilio Sánchez, Miguel del Rey, Pilar Soler, Cristina Alcalde, Mercedes Planelles, José María Tomás, Remedios Vicens, Javier Bernabé, Carmen Blasco, Gonzalo Almazán, Vicente Colomer, Fernando Gaja, Santiago Ridocci, Charo Lalinde y Luis F. Herrero, arquitectos y profesores de la Universidad Politécnica de Valencia.

Figura 6: GRADOLÍ, C. DOLÇ, C., SIMÓ, T.: *No toquen la ciudad histórica, cambien las torres de sitio*. El País, 14.12.1995.

La ciudad de Valencia, con algo más de dos mil años de antigüedad, es una fundación romana sobre una isla fluvial situada en el curso del río Turia a escasos cuatro kilómetros de su desembocadura en el Mediterráneo.

En el curso del tiempo la ciudad creció, el brazo secundario del río se aterró y lo que fue isla dejó de serlo; la incipiente urbe quedó en la ribera derecha del brazo principal. También en el curso del tiempo fue visigoda, árabe y cristiana, dotándose igualmente en esta última etapa de un potente sistema defensivo del que restan como testimonios aislados y descontextualizados, dos de sus puertas y la ronda viaria de circunvalación de la muralla que sustanciaba dicho sistema. Para defenderse de las avenidas del río, torrenciales e imprevisibles, construyó potentes pretilos en sus márgenes y sólidos puentes para atravesarlo.

De este modo, río —agua, pretilos y puentes— y ciudad —muralla, torres y campanarios— fueron su imagen indisoluble y magnífica por varios siglos. Es ahí donde convergen todas las miradas que sobre la vieja urbe se han producido a lo largo de su historia. Viajeros, espías, visitantes ocasionales, pintores y grabadores foráneos o locales, matemáticos-cartógrafos, confundieron sus visiones en una imagen en la que río y ciudad fueron una sola cosa.

Quizás porque la historia nos ha enseñado a mirarla tan intensamente de esa manera, hemos llegado a apreciar y valorar profundamente ese paisaje urbano generado tanto por las intervenciones realizadas a lo largo de los siglos como por su representación gráfica. De ellas han surgido lugares con fuerte intensidad y calidad paisajística, como sucede con gran parte de la cornisa edilicia que configura el viejo cauce del río Turia que, al abrazar a la ciudad histórica desde los límites de sus ensanches del siglo XIX, incluyen-

Un paisaje sin hotel

ADOLFO HERRERO

16-XII-99

do entre ellos el Jardín Botánico (fundado en 1802), el Colegio de San José (construido en 1881) y los paseos arbolados de sus márgenes, constituye un frente paisajístico de primer orden.

Así fue hasta que los inicios de la incipiente revolución industrial y el progreso científico y técnico abordaron la expansión en sucesivos ensanches y hubo que confeccionar instrumentos eficaces para llevarla a cabo. Y cambiaron los hábitos de representación; sustituyeron la mirada sobre la ciudad por su abstracción cartográfica que fue, a partir de aquel momento, plana y orientada al norte. El volumen desapareció para siempre.

Quizás por ello, lamentablemente, desde aquel momento, el viejo cauce del río ha sufrido notables agresiones en su pasado reciente hasta el extremo de perder su propia esencia y condición, el agua, que aunque escasa por causa de la intensa explotación agrícola del territorio al que históricamente ha servido, discurría por su lecho.

El paisaje de la ciudad de Valencia es frágil y en él el Jardín Botánico y el Colegio de San José, apoyados sutilmente sobre la terraza de la margen derecha del viejo Turia, lo son aún más. Son referentes que han adquirido mayor singularidad y relevancia en este lugar porque este espacio tampoco es ya lo que era, una cornisa fluvial que, también, ha dejado de serlo un poco, sobre ese río que ya no es río.

No podemos ni debemos perder un solo elemento más. La secuencia de túneles en construcción que, poco a poco y a lo largo de las marginales del viejo cauce, está transformando sus riberas en una

autovía, ha ocultado, despejado o arrancado el adquinado —esa textura tan caracterizadora de la ciudad como los propios edificios— de los paseos de ribera que, como el de la Pechina, transcurre por el lugar; túneles que tampoco han servido para recuperar esos espacios urbanos que

en otro tiempo fueron, atractivos para el paseo o para la contemplación desde sus andenes de piedra densamente arbolados, de ese río que perdimos llamado ahora El Jardín del Turia.

Y, por esto, mi preocupación por la integridad de ese paisaje irreplicable desde el momento en que persiste la amenaza de que la construcción de un hotel —por otra parte, de volumetría desorbitada y arquitectura deleznable— en el antiguo jardín y patio de recreo del colegio de San José, altere irreparablemente ese enclave. El rescate de esos terrenos posibilita la conformación definitiva de un complejo paisajístico-cultural constituido por la Iglesia de San Miguel y San Sebastián, el propio Jardín Botánico, el Museo de Ciencias Naturales del Padre Sala, ubicado en el mismo Colegio de San José, y otras colecciones científicas ubicadas en sus proximidades.

Si a ello agregamos la potencialidad que, como *cornisa cultural* a recuperar en un futuro no lejano, ofrece el viejo paseo de la Pechina —excepcionalmente conservado desde el punto de vista paisajístico, sin apenas agresiones— con la extensión a la Casa de la Caridad, los cuarteles/dependencias de la Policía Nacional, la nave industrial anexa y el Asilo de San Juan Bautista, hasta llegar finalmente al IVAM, habremos consolidado una intervención urbanística de primer orden, saldando parcialmente una deuda histórica con esta ciudad tan maltratada por sus políticos, sus promotores inmobiliarios y sus arquitectos.

Adolfo Herrero es arquitecto.

Figura 7: HERRERO, A.: *Un paisaje sin hotel*, El País, 16.12.1999.

TERRITORIO Y VIVIENDA

II - Levante - El Mercantil Valenciano

Domingo, 16 de marzo de 1997

● OPINIÓN

Jesuitas: «Tres eran tres... y ninguna era buena»

JUAN LUIS PINÓN *

VALENCIA
Hace un tiempo escribía un amigo en relación a los planes generales de Valencia que «tres eran tres... y ninguno era bueno». Hoy podemos decir algo parecido en relación a las tres torres proyectadas en el solar de los jesuitas: tres eran tres... y ninguna era buena.

Nunca los argumentos han sido tan acertados ni las opiniones tan unánimes —sólo comparables con las críticas vertidas ante el intento de despejar el ábside de Santa Catalina— como las expresadas por los intérpretes de esa voluntad —manifestada a través de 60.000 firmas— de preservar la manzana de los jesuitas de la agresión de un planeamiento fírdento que no supo romper las ligaduras que le ataban a un pasado insensible, impermeable a la historia y marcado por un funcionalismo desnaturalizado proclive a la apropiación privada de las rentas del suelo.

No cabe la menor duda de que todavía se pueden profundizar sobre algunas tesis expuestas en contra de la construcción de cualquier edificio en dicha manzana; se podría hilar más fino contextualizando los ejemplos históricos propios y ajenos, incorporando otras historias a la historia urbana, hasta llegar a una «historia total» (Fernand Braudel); pero con toda probabilidad añadirían muy poco a lo ya sabido. Las hemerotecas, por un lado, y la calle, por el otro, dan cuenta del episodio que, una vez más, traemos a colación.

Sin embargo, frente a la obviedad de las peticiones formuladas por un sector importante de los valencianos, aún se observan reticencias para zanjar el asunto en los términos que aconseja, al menos, la lógica —histórica, en este caso— urbanística. Una vez comprobada la eficacia del diálogo, de las posibilidades de la concertación, de las razones que asisten a todo negocio, todavía coleean opiniones sobre la propiedad del suelo alineadas con un vetusto derecho *quirinal*, ajeno a cualquier función social de la propiedad (León XIII) y origen de un sinnúmero de rentas parasitarias que acompañan a la construcción de la ciudad (García Bellido), el mismo derecho que, traducido en sucesivas leyes, ha conducido a las ciudades a su estado actual y cuyo potencial, si las cosas siguen la tendencia actual, puede llegar a límites preocupantes.

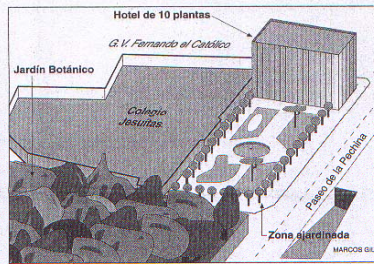
Valor histórico

Demasiada luz para quien no quiere ver. En efecto, la ciudad es algo más que un negocio. La ciudad es el lugar de convergencia de una serie de valores de difícil cuantificación, provenientes de distintas instancias, incapaces por sí mismos de garantizar ninguna ciudad

Solar de la manzana de jesuitas, objeto del proyecto de edificación.

FERRAN MONTENEGRO

tipo, ni hablar de *a priori* que legitimen siempre las mismas prácticas. La ciudad es diversa y circunstancial.

Pero, detrás de las vicisitudes que han rodeado y rodean a las dichas torres, hay algo más que una minimización del valor histórico. Hay una historia complicada en la que un pasado urbanístico se cruza con el presente. Una historia más complicada de lo normal en la medida que los modelos urbanísticos que la han guiado no eran tan puros como se pensaba. Una historia arropada por un plan general complaciente con el capital de promoción, reiteradamente aplaudido por el presidente de la Asociación de Promotores de Valencia. Un plan que sancionó el futuro del solar de jesuitas de espaldas a la ciudad, y a la lógica histórica, al concebir una ciudad residencial, mercantilizada y vacua.

Hoy, muchos de nuestros representantes políticos, arropados por una ley dicha *flexible* —proclive a la concentración del capital, monopolista de vocación y fácilmente manipulable, según parece desprenderse de su corta historia—, y ante unas expectativas legislativas liberalizadoras a nivel nacional, se sienten doblemente

legitimados para persistir en la intolerancia y aceptar un estado de hecho periclitado desde el punto de vista social y contradictorio en sus determinaciones mercantiles —al enfrentar fracciones del capital en los procesos productivos como consecuencia de la aparición de suculentas rentas del suelo.

El caso de jesuitas nos depara un laboratorio en el que poder analizar el estado de salud de nuestro urbanismo desde una perspectiva social, sin hacer referencia a la calidad de los proyectos y demás aspectos culturales que rodean la operación. Tres breves reflexiones nos pueden ayudar a desvelar otras tantas contradicciones del urbanismo que nos asiste.

En primer lugar, nos podemos referir al carácter falaz de la liberalización del suelo, tema recurrente desde que Solchaga firmó aquel confuso, impreciso y no menos contradictorio artículo en el 93. El suelo, no sólo no es una hamburguesa (Joaquín Leguina), sino que tampoco es otras muchas cosas; ni es independiente del estado de desarrollo de la ciudad, ni de sus agentes sociales, ni de su desarrollo cultural, ni del nivel de sus políticos. El suelo es el ele-

mento sobre el que descansa la ciudad y está sujeto a leyes complejas, con genealogías diferentes cuyas consecuencias políticas tienen resultados distintos a los previstos.

En segundo lugar, y al hilo de los planteamientos formales de algunas legislaciones —que, por pudor o cualquier otra cosa, tratan de disimular su verdadera naturaleza—, el caso de jesuitas nos demuestra que nuestros políticos sólo hacen acto de presencia *in extremis*, cuando la protesta sobrepasa ciertos límites —por ejemplo, sesenta mil firmas—, lo que sucede en casos tan abyectos como el que nos ocupa.

Se ritualiza el proceso y se maquillan los gestos. Se produce una inmolación (renuncia a algo, propio o ajeno, de mucho valor... a cambio de...) de algunos bienes, mientras la historia continúa y la ciudad se reproduce bajo la mirada pasiva de los ciudadanos. Se gestionan y tramitan proyectos de envergadura sin otro conflicto que el generado entre las fracciones del capital de promoción.

La asepsia de los procesos se hace recaer sobre la bondad de los informes de los técnicos municipales. Y demás aspectos culturales que rodean la operación. Los equipamientos aparecen y desaparecen de los programas de actuación con la misma indolencia que los modelos urbanos van y vienen y se intercambian. Se ha abierto la veda. Valencia es una fiesta.

Paradojas

Y, en tercer lugar, cabe referirse a la ligereza con la que nuestros políticos obvian el problema de las rentas del suelo, su génesis y su apropiación. ¿Qué hicieron los propietarios del solar de jesuitas por merecer, primero, el que no se les calificara el suelo como edificación abierta, y, segundo, se les permitiera una edificabilidad

tan abultada —no es necesario remontarse a la etapa previa al PGOU cuando la edificabilidad pretendida triplicaba la actual—? Está claro que nada. La ciudad se fraguó muchos años antes. Las grandes vías se dibujaron en 1884. El Botánico se remonta a los primeros años del XIX y el río se urbanizó mucho antes.

La centralidad es histórica y la calidad urbana y paisajística del entorno de los valencianos. Pero, pese a todo, donde antes había tres, ahora hay una. Paradojas del urbanismo: Gran Hotel Crystal Palace, no sólo no se aviene a negociar un cambio de emplazamiento para su hotel, sino que se apropia de la plusvalía derivada de la no edificación de las torres vecinas. Algo no funciona. Ahora podemos decir que el centro histórico de Valencia pende de un hilo, de un hilo que, según el estudio económico financiero apoyado en la tasación de la cátedra de economía urbana de la UPV, no sobrepasa los mil doscientos millones de pesetas, ampliación del Botánico incluida.

Mil millones de pesetas cedidos gratuitamente por la ciudad a lo largo de la historia, como rentas diferenciadas a los propietarios del suelo.

Pero la ciudad no se agota en sus partes. La ciudad es un todo y, como tal, merece el respeto de todos. Su valoración no es fácil, y menos aún aquellos bienes no intercambiables como lo son muchos bienes culturales, y menos aún cuando se trata de bienes únicos e irreprochables. ¿Cuánto vale respetar la continuidad tipológica de una de las partes históricas más importantes como es el Ensanche? ¿Cuánto vale el mantenimiento de la unidad paisajística del río a su paso por la ciudad histórica? ¿Cuánto vale el Botánico como emblema de la ciudad? ¿Cuánto vale la opinión de sesenta mil ciudadanos? Es difícil saberlo, pero, en cualquier caso, muchísimo más que los mil millones a los que nos hemos referido. Mucho más que un negocio de una sociedad que nada quiere de Valencia y que sólo ve en ella un medio de ganar dinero. Mucho más que la quinta parte de los costos de urbanización de la Ciudad de las Ciencias o un kilómetro de autopista. Porque en la ocupación y uso del solar de jesuitas los valencianos nos jugamos la autoestima y la credibilidad como ciudadanos, a la vez que renunciamos a una parte de nosotros mismos: a una parte de nuestro más preciado patrimonio: la dignidad (cuallidad de las personas por la que son sensibles a las ofensas, desprecios, humillaciones o faltas de consideración).

La dignidad que mueve al rechazo de las tres porque ninguna es buena.

*Arquitecto.

Figura 8: PINÓN, J.L.: *Jesuitas: Tres eran tres... y ninguna era buena*, Levante-EMV, 16.03.1997.

TEMAS DE ACTUALIDAD

El Botánico y la ley de patrimonio

TRINI Simó,
CARLES Dolç*El peligro de levantar una edificación impropia junto al Jardín Botánico subsiste como una grave amenaza*

En lo referente al Jardín Botánico y su entorno, parece que se haya llegado a una silenciosa inhibición. Es como si este asunto, en otros momentos tan candente y acuciante, gozando ahora de un indefinido compás de espera, no tuviera ya importancia, lo que permite a los responsables de los distintos estamentos políticos tratar de olvidarse de él.

Sin embargo, el señor Mestre, propietario de la última porción del antiguo jardín de jesuitas a la que el planeamiento asocia derechos de edificabilidad, y actualmente distraído en fracasadas querrelas judiciales y en litigios contenciosos por la denegación patrimonial de sus últimos proyectos, mañana mismo puede poner sobre la mesa otra propuesta de edificación que comprometa de nuevo a las autoridades, puesto que se ha negado a cualquier permuta o compensación para abandonar sus pretensiones en este lugar.

Esta negativa, que contrasta con la aceptación de sus antiguos compañeros de aventura urbanística, rechaza ofertas de la Generalitat y del ayuntamiento para trasladar su mastaba hotelera a otro lugar, igual o mejor para sus intereses económicos, pero que no dañara el patrimonio de esta ciudad. La alcaldesa Rita Barberà declaró recientemente que ya había hecho todo cuanto estaba en sus manos para solucionar la cuestión y, con ello, daba a entender que se retiraba del problema.

Esta actitud de renuncia, sumada a la de Zapiana y Tarancón, que es la del silencio, ha generado sobre el tema una especie de vacío de poder. Se diría que los valores monumentales de la zona que relaciona dos monumentos, el Jardín Botánico y la iglesia de Sant Miquel, así como la edificación subsistente del colegio de jesuitas, actualmente catalogada y de la que era su jardín de entrada, han quedado desamparados, fuera de la preocupación de los responsables públicos. Nos parece que tanto el silencio como la negativa a actuar forman parte de la misma medalla. Por distintos caminos engrosan un doloso resultado: esto ha dejado de ser materia que merezca atención. Y asunto concluido.

Pero no es cierto, con la inacción no se resuelven los problemas. Como colectivo

atento al caso, Salvem el Botànic. Recuperem Ciutat quiere recordar algo que parece haberse olvidado. El peligro de levantar una edificación impropia subsiste como una grave amenaza. Piénsese en el terrible impacto visual de una gran mole interponiéndose a la hermosa vegetación formada por las copas de los árboles del Botánico y su reciente extensión del Jardín de las Hespérides, compitiendo con la imponente cúpula de Sant Miquel y Sant Sebastià, mutilando la presencia urbana del antiguo colegio y desarmonizando la cornisa histórica de la ciudad sobre el cauce del río, impidiendo, además, cualquier futura ampliación del Jardín Botánico, uno de los más valiosos de Europa.

A favor de la defensa de la zona, ¿es necesario que recordemos a nuestros políticos que este deseo lo avala una serie de arquitectos y urbanistas europeos de reconocido prestigio? ¿Tenemos que volver a esgrimir que 60.000 ciudadanos firmaron en su día en contra de construir en ese lugar? ¿O que más de 200 intelectuales, profesionales y artistas de lo más destacado de nuestra sociedad suscribieron un manifiesto rechazando el hotel y reclamando la recuperación paisajístico-cultural de la zona? Hasta diversas instituciones consultivas de la Generalitat en materia de patrimonio hicieron lo propio años ha...

Pero aún hay otra vertiente a considerar. Parece que nuestros políticos se han olvidado de la legislación de patrimonio y de las obligaciones que tienen para con ella. En efecto, este lugar resulta ser parte de un bien de interés cultural expresamente declarado, el *conjunt històric de València*, además era jardín de acceso del colegio hoy día catalogado y, por último, algo realmente importante: es un fragmento relevante del entorno de dos monumentos individuales, el jardín y la iglesia antes citados. Y la importancia radica en que, según la Llei del Patrimoni Cultural València de 1998, esa condición de entorno ha de plasmarse obligatoriamente en un ámbito delimitado y regulado mediante un plan especial de protección (tarea que es asignada a los ayuntamientos!) o, en su defecto, una normativa transitoria

que impere sobre el planeamiento precedente (a cargo de la Conselleria de Cultural), orientado todo ello a que se preserven «los valores arquitectónicos y paisajísticos de la zona» y se garantice la contemplación de los bienes monumentales (artículo 39.3-b).

Esta obligación se la recordamos hace ya unos meses a la actual directora general de Patrimonio Artístico, Carmen Nàcher, la cual nos aseguró una respuesta de la que de momento no sabemos nada. Tampoco tuvimos ocasión de saber lo que pensaban los restantes políticos antes mencionados. Ninguno de ellos nos recibió nunca a pesar de nuestras discretas y reiteradas peticiones. En cualquier caso, ¿qué pasa con la ley?, ¿se ha normativizado ya el entorno? Mucho nos tememos que, o bien se desconoce la ley o bien ésta, conscientemente, no se aplica: ambas actitudes serían graves. Tal como decía en la prensa un profesor de Derecho Penal de la Universidad de Alicante, todo bien de interés cultural debe disponer de un entorno de protección que lo salvaguarde. Cualquier edificación que se construya sin las garantías de una regulación expresa en ese sentido tiene «visos de ilicitud».

Es obvio, pues, que la aplicación consecutiva de la Llei del Patrimoni resolvería rápidamente el problema de esta zona, ya que la definición normativizada del entorno incluiría irremisiblemente el solar en cuestión, y atendiendo a la historia y los valores paisajísticos y arquitectónicos de lugar, difícilmente lo clasificaría como edificable. De esa manera, aun cuando hoy ya es directamente aplicable, se despejaría toda duda sobre la licitud de la vía expropiatoria, indeseado recurso al que la Administración no puede renunciar cuando está en juego la prevalencia de un interés público, despejando el camino para que la ciudad recupere un espacio que culturalmente le pertenece. Y así, el paisaje urbano de la auténtica fachada histórica de la ciudad no sufriría el atentado que actualmente aún lo amenaza.

Con frecuencia se dice que este país goza de leyes avanzadas que pueden competir con las europeas, pero ¿se cumplen?

Figura 9: SIMÓ, T. i DOLÇ, C.: *El Botánico y la ley de patrimonio*, Levante-EMV, 22.06.2001.

Crítica al proyecto de edificación de la manzana de jesuitas de Valencia

Jesuitas: tres torres sin justificación urbanística

JUAN PECOURT *

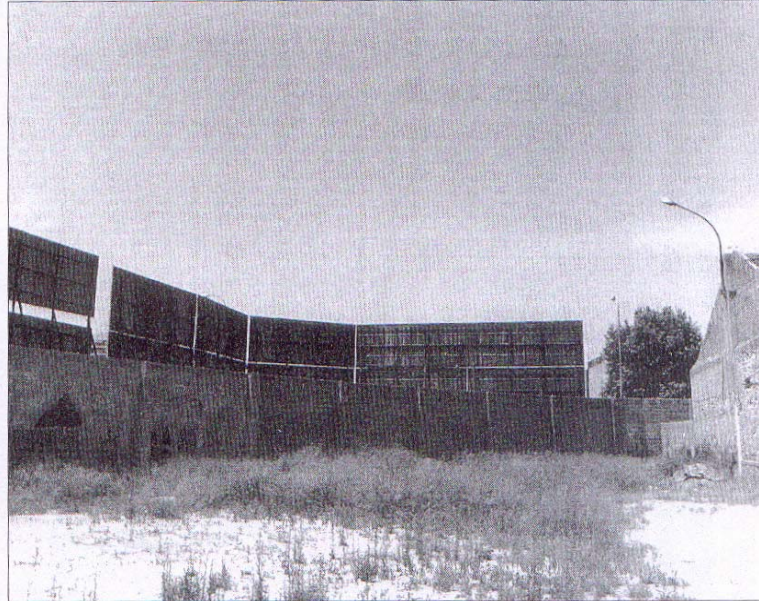
VALENCIA

El responsable de Urbanismo del Ayuntamiento de Valencia ha justificado su defensa de las torres de jesuitas diciendo que, aunque a él no le parecen bien, habría que aprobarlas, ya que a la ciudad le iba en ello el pago o no de ocho mil millones de pesetas. Esta argumentación económica que, según él, obviaba la cuestión de fondo, le convertía, provisionalmente, en concejal de Hacienda. Compromisos económicos, capacidad de pago... era el tema central del debate, y no las características de la ciudad resultante de la actuación propuesta.

No ha sido un episodio aislado. El largo proceso administrativo que puede conducir a la perpetración de un desmedido volumen edificable en los patios de recreo de un colegio, se ha caracterizado por el «extrañamiento» de la argumentación propiamente urbanística. Junto a las económicas, se han aducido cuestiones burocráticas (estado del expediente, sentencias judiciales...) o políticas (acuerdo entre instituciones implicadas). Nunca, que yo sepa, se han razonado las cuestiones urbanísticas que justificarían, en primera instancia, la apertura de un expediente, la toma de decisiones, etc. Las torres de jesuitas hay que construir las porque alguien había acordado construir las anteriormente: éste es un círculo vicioso que no encierra la más mínima justificación urbanística.

En el acumulado de papeles que ha producido la decisión de edificar, las instituciones implicadas han perdido totalmente el sentido de la realidad. Como en el cuento del rey desnudo, aplaudido por sus cortesanos, han tenido que ser los agentes externos al proceso los que han evidenciado que el producto consensuado por las instituciones está ajeno de toda urbanidad. Los vecinos alegan que no hay que aumentar la actividad en una zona ya saturada, que no hay por qué cambiar, para peor, las condiciones de vistas y soleamiento. Los técnicos niegan que el producto resultante del proceso político, económico y social tenga algo que ver con el urbanismo.

Porque ¿de qué extraño planeta viene la solución que se

Solar del colegio de jesuitas en el que está prevista la edificación de las tres torres.

Levante-EMV

plantea? ¿Cómo han aterrizado tres desmañadas torres junto a la puerta de una capilla neobizantina? ¿Qué problema urbano pretenden solucionar? ¿En qué mejoraría la zona —o la ciudad— de realizarse lo propuesto? ¿Hay alguien entre los patrocinadores que pueda aportar una, sólo una, justificación urbanística coherente para embarcarse en semejante operación? No, nadie puede porque nadie se ha planteado cuestiones como el lugar y la escala de la actuación. Hubiera bastado considerar el primero para darse cuenta de la vocación de equipamiento del conjunto de jesuitas (no del solar de jesuitas) que está en la franja de la ciudad en la que se ubican los grandes contenedores benéficos del siglo pasado, como puede verse en el plano y desde la margen izquierda del río. También

hubiera bastado pensar en la escala para evitarse el inútil forcejeo con un volumen que no puede entrar en el sitio si no es violentándolo. El simple expediente de fijar una edificabilidad y «dejarla caer» en un lugar, puede valer como operación inmobiliaria, pero no vale como actuación urbanística.

Estamos ante un caso claro de extravío urbanístico, de dejación de funciones de organismos que, específicamente, deben garantizar la calidad del producto físico llamado ciudad.

Este es el punto. Lo verdaderamente esencial de todo es confuso «cavo jesuitas» es lo que, al final, va a quedar sobre el terreno: las mentadas torres. De construir las, pronto asistiríamos al espectáculo de una gran vía Fernando el Católico más congestionada. La

silueta de Ciutat Vella, apreciable desde la orilla izquierda del río (uno de los pocos pasillos visuales que van quedando) entraría en eclipse total. Los torturados espacios que quedarían entre los nuevos y viejos edificios (ventosos, permanentemente sombreados, carentes de composición) nos agobiarían. Nuestra generación no disfrutará con el nuevo entorno que se proyecta. Pero, ¿y el futuro? Si la ciudad es la huella en piedra de una determinada cultura, ¿cómo se valorará la muestra?

Creo que la Administración debía reaccionar. Acabar con el extrañamiento, sacudirse la hipotermia urbanística, entrar finalmente en materia. Verificar urbanísticamente el proyecto que ha petrificado a la ciudadanía y evidenciar la inadecuación de las tres torres a cualquier estándar de urbanis-

mo civilizado. Comprobar que las tres torres forjadas a golpe de convenio, sentencia judicial y acuerdo imposible entre instituciones, no son sino tres tristes torres, tristes para la ciudad que debe acogerlas.

Nunca es tarde para rectificar un error de las dimensiones del que tratamos. Sé que estamos ante un problema, pero es resoluble: estudié el asunto por sus méritos o deméritos para la urbs, para el cuerpo de la ciudad, y estudié, a parte, los derechos de los propietarios del suelo. Lo primero es esencial; lo segundo necesario. Así que nunca, ni en este ni en otros casos, se ponga el carro de los derechos de propiedad delante de los buyes de la evolución urbanística.

* Presidente de la comisión de Urbanismo, Demarcación de Valencia del Colegio de Arquitectos.

Figura 10: PECOURT. J.: *Tres torres sin justificación urbanística*, Levante-EMV, 02.04.1995.

Hace unos días, Miquel Domínguez, el concejal de Urbanismo del Ayuntamiento de Valencia, publicaba un largo artículo en estas mismas páginas (*El paradigma del equilibrio dinámico*) con el que continuaba un importante debate urbanístico abierto con Juan Pecourt. Son múltiples las cuestiones que en él se tratan pero no podemos ni pretendemos abordarlas. Sólo queremos hablar de una de ellas, la referente a lo que él llama la solución a la manzana de Jesuitas, dado que su opinión exige precisiones y nos mueve a seguir una polémica que nunca se ha cerrado.

Efectivamente, según nuestro concejal, el equipo de gobierno del Ayuntamiento está feliz de haber resuelto satisfactoriamente el conflicto, pero quizá no dice para quién. Cita a los promotores de la operación de las tres tristes torres que, envueltos por una marea de contestación ciudadana, han visto recompensados con creces sus intereses inmobiliarios, unos en Campanar y otro con la edificación de un hotel en la misma manzana de Jesuitas, más concretamente en el propio solar objeto de la discordia. Y aquí se encuentra la primera imprecisión de bulto de Miquel Domínguez, cuando afirma que "las tres tristes torres se van a convertir en el Jardín de las Hespérides". Sencillamente no es así, señor concejal, las tres tristes torres se van a convertir, si no se remedia, en un jardín en la mitad del solar y en un hotel de 11 alturas en la otra mitad. La diferencia es sustancial.

Lo es porque una edificación de esas características y en ese punto de la cornisa de la ciudad histórica no deja de ser un desaguisado, que rompe con la visual creada por la masa arbórea del Jardín Botánico, la iglesia de Sant Miquel y San Sebastián y el propio Colegio de San José, un paisaje visible desde muy diversas localizaciones y que resultaría gravemente alterado. La ciudad anda necesitada

La cuestión inacabada del Botànic

TRINI SIMÓ Y CARLES DOLÇ

de espacios que revaloricen su patrimonio cultural y, desde luego, no es la forma de hacerlo la construcción de un volumen hotelero como el que se prevé. Ese punto tan sensible de la trama de Valencia pide a gritos el respeto integral del contexto, por eso un Jardín de Hespérides, que podría en su momento adherirse al Botànic, podemos considerarlo adecuado, pero no un hotel que no tiene ninguna relación de altura, planta o uso con sus vecinos y que velaría todo un paisaje para pasar a protagonizarlo.

La *solución* presenta otra grave incongruencia con la sensibilidad ciudadana que pretende atender: que se rescate una parte del solar para uso público (el Jardín de las Hespérides) al tiempo que se le deja en vecindad con un voluminoso hotel privado que pasa a disfrutar de sus vistas, olores y alegrías. Dicho de otra manera, lo que ha costado un sacrificio público pasa a tener un beneficio mayor para un negocio privado.

Y otra cuestión: el Botànic necesita desde hace muchos años una ampliación y, por simple contigüidad, no puede hacerlo más que en la manzana de Jesuitas, más en concreto en dicho solar. Valencia está a punto de perder esa oportunidad, la de ampliar el Botànic y generar un complejo dedicado a las ciencias naturales, ya que en ese punto coincide con el Museo del Padre Sala, el Museo Torres-Sala y el valor patrimonial del conjunto es único. Por todo ello, el Jardín de Hespérides puede encajar en esa necesidad pero no un volumen de 11 alturas. Lo que pasa es que la *solución* del equipo de

gobierno forma parte de las tradicionales soluciones a medias de Valencia, que quizá con la mejor de las voluntades tratan de resolver algo pero dejan empastado el conjunto. En ese sentido, ustedes van a pasar a la historia urbana no como quienes plantaron un pequeño jardín (donde hubo, por cierto, uno de mayores dimensiones) sino como quienes permitieron la construcción de un hotel inoportuno en el solar de Jesuitas.

Estas cosas, en las que nos podríamos extender y argumentar largamente, son las que nos provocan malestar a nosotros y creemos que también a Juan Pecourt con quien polemiza en su artículo. Desde luego no vemos que el equipo de gobierno municipal haya dado un ejemplo de concordia y diálogo, pues no ha habido ningún tipo de participación de otras entidades (las que personifican la sensibilidad ciudadana a que hace referencia en su artículo) a la hora de materializar y concertar un acuerdo para Jesuitas.

Nos parece innegable que el Ayuntamiento ha hecho un esfuerzo para abordar el tema, que se embarcó en unas complicadas negociaciones con los promotores de las nefastas torres, que ha desbloqueado en parte la cuestión y que ha hecho una inversión de rescate nada despreciable. Todo ello es positivo, pero hay que decir que la cuestión no está resuelta. Y que el Ayuntamiento para rematarla debería simple y llanamente evitar ese hotel. Como ha hecho ya un esfuerzo económico incuestionable y estamos ante una cuestión de valor patrimonial de ámbito muy superior al de la ciudad, tendría que implicar en la solución a las instancias autonómicas para rescatar definitivamente el solar de Jesuitas. Mientras tanto el problema no estará solucionado.

Trini Simó es historiadora de la arquitectura y Carles Dolç es arquitecto.

Figura 11: SIMÓ, T. i DOLÇ, C.: *La cuestión inacabada del Botànic*, El País, 12.10.1998.

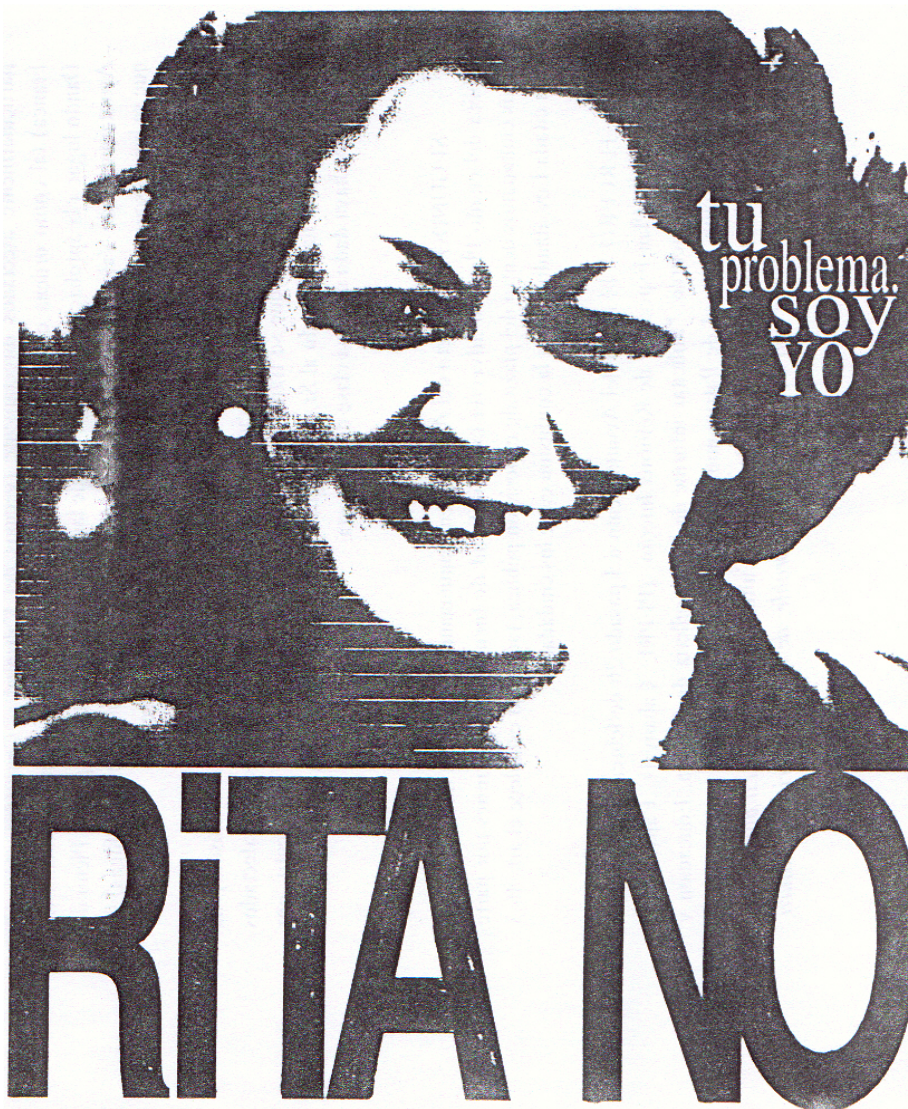

Figura 1: Cartell de Salvem el Cabanyal-Canyamelar en contra de l'alcaldessa. Els veïns el col·locaven a les cassoles i colpejaven sobre ell.

Figura 2: Diptic de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat en contra d'Antoni Mestre

Figura 3: Adhesius dels logotips de Salvem el Cabanyal-Canyamelar; Defensem La Punta, Salvem l'Horta i Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat.

Figura 4: Pancartes al Cabanyal. Extretes del llibre *Cabanyal Portes Obertes. Art, política i participació ciutadana* (2003). Ed. Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar. València. Pàg. 11 i 12.

Figura 5: Cartell informatiu de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat: 1802-1992. L'Oportunitat del Bicentenari.

TORNEM A LA CÀRREGA ...
AMB FESTA

DISSABTE 25 DE MAIG:
a les 22h., a la porta del Botànic,

CONCERT
ROCK PEL BOTÀNIC
Julio Galcerá i Mala Seguida
Los Carrilanos
Ciudadano López
Cul de Sac
Los niños de la cuchara
i altres ...

I AJARDINAMENT NOCTURN
(amb carrasca i premeditació)

Beguda: L'ESPAI, Pastes i té: Salam, torrada
d'embotit i més a càrreg de l'associació
cultural BASSOT, Entrepans.

SALVEM EL BOTÀNIC
RECUPEREM CIUTAT

ORGANITZA: Coordinadora
Salvem el Botànic, Recuperem ciutat

ARA I ACÍ, RECUPEREM CIUTAT

Figura 6: Cartell de Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat que anuncia una festa. 25.05.1996.

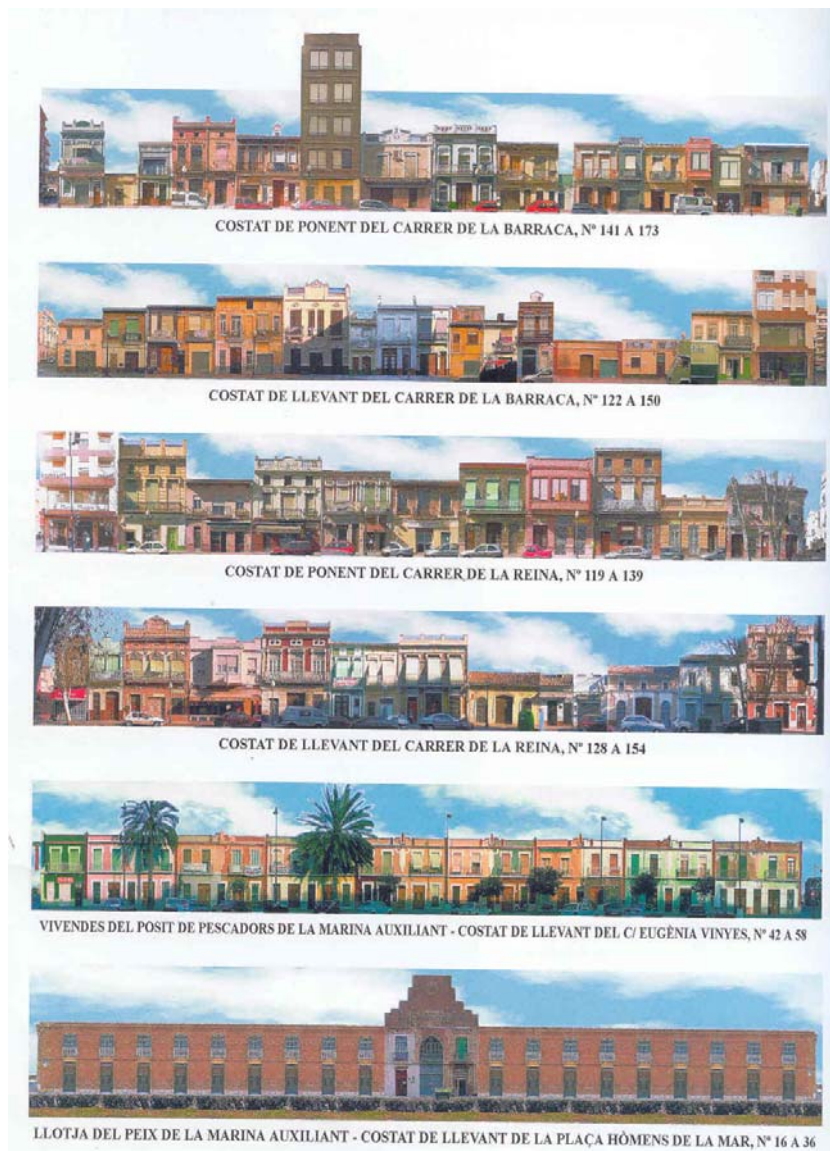

Figura 7: Cartell *Cabanyal* (*Bé d'Interés Cultural*), dissenyat per Vicent Gallart (2001).
Es venen per obtenir suport econòmic per a les activitats de la Plataforma.

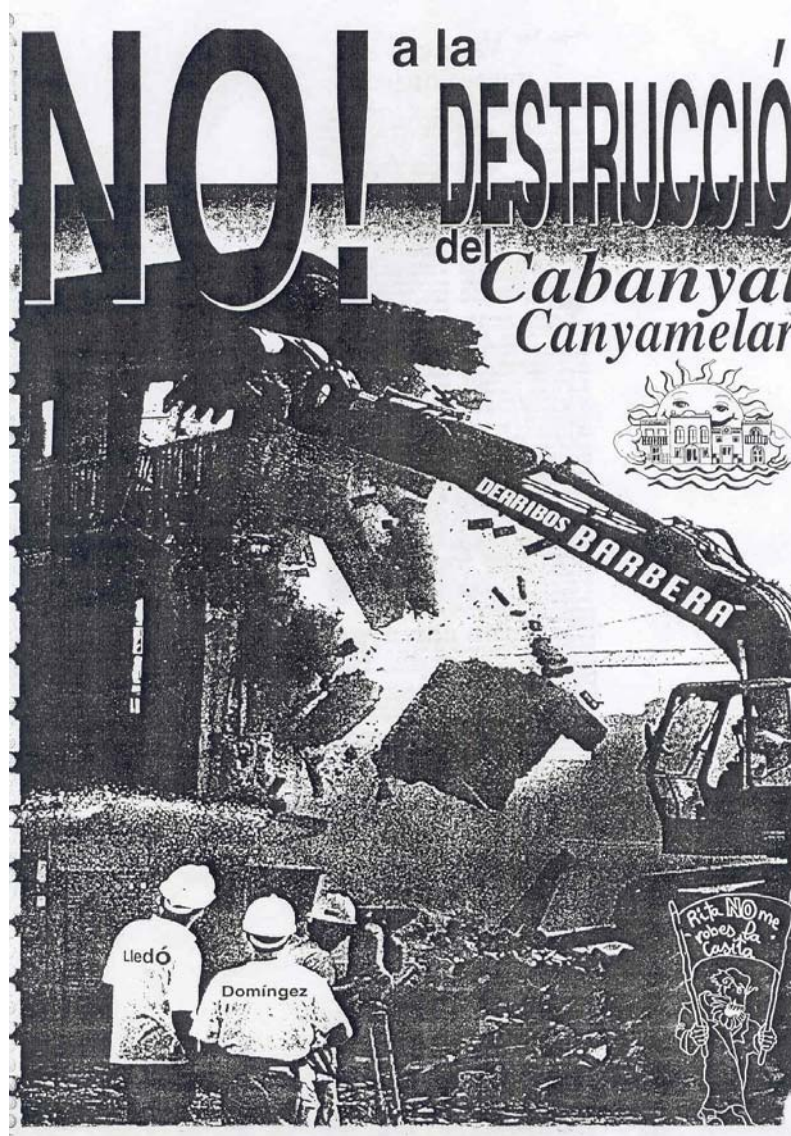

Figura 8: Cartell reivindicatiu: *No a la destrucció del Cabanyal-Canyamelar.*

Veïns i veïnes del Cabanyal-Canyamelar:
Si voleu conservar la vostra casa,
si voleu viure al vostre barri, rehabilitar-lo i cuidar-lo
acudiu a la:

MANIFESTACIÓ

Convocada per la Plataforma
Salvem el Cabanyal-Canyamelar

Dijous 17 de setembre al les 8 de la vesprada

a l'estació de RENFE del Cabanyal

Perquè:
NO volem la destrucció del nostre barri.
NO volem la prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez.

Figura 9: Cartell per convocar a una manifestació en defensa del Cabanyal-Canyamelar.

Figura 1: Webs de Salvem el Cabanyal-Canyamelar (<http://www.cabanyal.com>) i Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat (<http://www.salvemelbotanic.org>).

La Coordinadora Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat i la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar han ocupat gran part de l'anàlisi empírica d'aquesta tesi. Tots dos Salvem s'han destacat per una notable activitat al llarg d'aquests anys (10 de Coordinadora i 7 de Plataforma). Per deixar-ne constància es reproduïxen a continuació les seues cronologies, amb voluntat de fer una repassada, dia a dia, any a any, a la seua història.

Les cronologies que tot seguit s'adjunten han nascut a partir de la recopilació, selecció, ordenació, etc., de la informació extreta a través de diferents fonts: testimonis dels membres que conformen o han conformat els Salvem; articles de premsa; material gràfic amb què s'han donat a conèixer les diferents convocatòries (cartells, pasquins, adhesius, etc.); internet. etc. A poc a poc s'han sumat esdeveniments -com qui construeix, peça per peça, un trencaclosques- i aquestes cronologies, finalment, han vist la llum.

Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat

1969

El Pla General d'Ordenació Urbana va dissenyar, a tota l'illa urbanística, edificacions amb un sostre total de més de 200.000 metres quadrats construïts.

1979

Després de les eleccions municipals d'aquest any el rumb del projecte va variar gradualment fins a esdevenir 3 torres que sumaven, "només", 53.000 metres quadrats.

06.03.1995

Naix la Coordinadora *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*.

08.05. 1995

Presentació de la Coordinadora a l'Aula Magna de la Universitat de València.

18.05. 1995

Recurs contenciós-administratiu contra l'Estudi de Detall de les 20 altures.

17.06. 1995

Cadena humana (abraçada) al voltant de l'illa Jesuïtes. Murals, teatre, música al carrer, etc.

20.06.1995

S'envien cartes a 38 Jardins Botànics del món, tot demanant col·laboració.

18.07.1995

Carta oberta als promotors al diari Levante-EMV.

25.07.1995

Mariscal lliura el cartell que ha dissenyat per a la manifestació del 18 de novembre.

26.07. 1995.

Exposició fotogràfica *Els ulls de l'abraçada. Fotocrònica urbana*, fotos del 17.06.1995.

21. 09. 1995

Tots els dijous als terrenys de Jesuïtes: pancartes, signatures, fullets... a automobilistes i vianants.

29.09.1995

Programa *Crònica* de Canal 9, dedicat a la polèmica del Botànic.

02.10.1995

Es lliura informació i una carta de la Coordinadora a Felip de Borbó.

03. 10. 1995

Taula redona a la Facultat d'Història: *Torres de Jesuïtes. Què diu la cultura?*

05.10.1995

Entrevista amb la Ministra de Cultura.

06.10.1995

Concert en defensa del Botànic, a l'interior del propi Jardí.

Annex 11

02.11.1995

Roda de premsa: presentació de la nova campanya.

05.11.1995

200 taules a València i comarca: informació, signatures.

18.11.1995

10.000 manifestants recorren el front de la ciutat històrica.

Desembre de 1995

Campanya cap d'any, els pare Noel acudeixen a les portes de les empreses de Lladró i de Miguel.

02. 01. 1996

Exposició de 22 obres pictòriques a la Sala d'Exposicions de la Universitat.

19.01.1996

Sorteig de les 22 obres exposades.

09.02. 1996

1.000 persones encinten de verd l'Ajuntament. Lliurament de 53.000 signatures.

22. 04. 1996

Nou manifest de campanya. Presentació a l'Aula Magna, amb el Rector

27. 04. 1996

Exposició *Homenatge a Cavanilles. Salvem el Botànic*. Es mostren 20.000 dibuixos infantils al claustre de La Nau.

18.05. 1996

Concentració enfront de l'Ajuntament per a mostrar 54.000 signatures.

25. 05. 1996

Concert nocturn a la porta del Botànic. Enjardinament d'un solar abandonat junt a Jesuïtes: el jardinet.

30.05.1996

Millorament i manteniment del jardinet.

18. 07. 1996

Presentació del vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat* a l'Aula Magna de la Universitat de València.

30. 07. 1996

Denúncia de les tanques publicitàries situades en un cantó dels terrenys de Jesuïtes.

19. 10. 1996

"Manitren" a ExpoHotel de Barcelona amb 250 manifestants i lliurament d'una carta a Mestre.

Octubre de 1996

Premi internacional al Japó per al vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*.

Annex 11

Desembre de 1996

Campanya cap d'any, els pare Noel es manifesten a les portes d'ExpoHotel

24.02.1997

Es presenta a l'Ajuntament la modificació del PGOU per a ampliar el Jardí Botànic.

28.02.1997

Conveni entre l'Ajuntament i els promotors per a la reordenació dels terrenys.

21.03.1997

Taula redona al Club Diario Levante i presentació de la nova campanya.

08.05.1997

Recurs contenciós-administratiu contra el conveni que permet l'hotel.

Maig de 1997

Sopars del Botànic, els divendres al jardinet.

20.06.1997

S'encinta de verd l'ExpoHotel i es lliura una carta oberta a Mestre.

Estiu/Tardor de 1997

Campanya d'enviament de postals a l'alcalde de València.

Setembre de 1997

Llançament de la campanya 1802-2002. *L'Oportunitat del Bicentenari*.

30.10.1997

Presentació al Club Diari LEVANTE del doble CD *Salvem el Botànic*.

22.11.1997

Enviament a Luxemburg de la proposta de modificació del PGOU.

30.11.1997

Tertúlia a CRISOL València, al voltant del doble CD *Salvem el Botànic*.

21.12.1997

Tertúlia a CRISOL Barcelona, al voltant del doble CD *Salvem el Botànic*.

29.12.1997

Campanya cap d'any, els pare Noel es concentren a la porta de l'Ajuntament de València.

07.02.1998

Col·loqui a FNAC València sobre el doble CD *Salvem el Botànic*.

13.02.1998

Al·legació contra la modificació de PGOU que pretén l'Ajuntament.

30.04.1998

Patrimoni declara il·legals les tanques publicitàries situades als terrenys de Jesuïtes.

06.06.1998

Participació a la *Festa per la Gerència Pública* del Port de Sagunt.

Annex 11

Juny de 1998

Activitats *Un Botànic, una ciutat*: extra Cartelera Turia, cinema, xerrades, debats...

25.06.1998

Concert *Un Botànic, una ciutat* al teatre Principal de València: 140 artistes.

Novembre de 1998

Presència tots els dissabtes al jardinet. Nou mural: *Tot jardí*.

27.03.1999

Exposició *Un jardí d'art* en un cantó dels terrenys de Jesuïtes, amb 6 quadres de 8 x 3 metres.

30.05.1999

Participació a la *Trobada de pobles i barris* de València. La Coordinadora munta una taula informativa i desplega una gran cinta de color verd per a demanar un jardí al solar dels Jesuïtes.

30.07.1999

Cultura nega l'autorització al projecte d'envidrar de l'hotel.

31.07.1999

Cultura obri un expedient a les empreses responsables de les tanques publicitàries.

Novembre de 1999

Exposició *Un jardí d'art* a la Universitat Politècnica de València dins de la Festa de Benvinguda: *Megapolis*.

21. 11. 1999

El grup d'arquitectes Edilicia dona el premi *Arena* a Antoni Mestre.

26. 11. 1999

Ajuntament i COPUT aproven normes que permeten el sobreaprofitament constructiu.

26.11.1999

Informe *Anàlisi d'un nou abús. El Grand-Hotel Crystal Palace*.

13. 12. 1999

Presentació del projecte *Idees per a una oportunitat* a l'Aula Magna de la Universitat.

15. 02. 2000

Cicle *El temps de les ciutats: Uns debats... de pel·lícula* amb la Filmoteca i la UV.

Abril de 2000

Escàndol per la compra d'un solar pel regidor d'Urbanisme i l'advocat de Mestre.

18. 04. 2000

L'advocat de Mestre, Francisco Vallés, renúncia a la defensa d'ExpoHotel.

15. 05. 2000

Manifest de 200 personalitats: *La ciutat de València, el Jardí Botànic i el seu entorn*.

18. 05. 2000

Inauguració de l'edifici d'investigació del Jardí Botànic.

Annex 11

04.06. 2000

Es pinta la tanca dels terrenys de Jesuïtes amb la llegenda *JARDÍ JARDÍ JARDÍ...*

16. 06. 2000

Petició de normativització de l'entorn del Jardí Botànic per a la seua protecció.

28. 07. 2000

Cultura nega l'autorització al projecte de jardineres de l'hotel.

28.07.2000

Mestre es querella (per prevaricació) contra la directora de Patrimoni i contra l'arquitecte Inspector.

02. 08. 2000

La Coordinadora retira els recursos existents contra el Jardí de les Hespèrides.

04. 08. 2000

Carta oberta a les autoritats competents i al promotor hotelier.

12. 08. 2000

Mestre presenta un recurs contra la denegació d'autorització de l'hotel per Cultura.

17. 08. 2000

Mestre amplia la querella per prevaricació a l'anterior directora de Patrimoni Consuelo Ciscar.

15. 09. 2000

S'acaba el Jardí de les Hespèrides però ningú no l'inaugura.

06. 11. 2000

Cultura desestima el recurs d'alçada de Mestre.

07. 12. 2000

Mestre amplia la querella per prevaricació al conseller de Cultura Manuel Tarancón.

Hivern de 2000

Nova campanya explicativa: *Com està el tema de Jesuïtes? L'amenaça encara continua.*

23. 12. 2000

Campanya cap d'any, els pare Noel s'agrupen a la vora dels terrenys amenaçats.

17. 01. 2001

El grup d'arquitectes Edilicia s'afegeix a la proposta de la Coordinadora.

08. 02. 2001

El TSJ rebutja la querella contra Tarancón.

15. 02. 2001

Mestre amplia la querella per prevaricació al secretari general de Cultura Fernando Cano.

15. 02. 2001

La Coordinadora es presenta (codemandada) al recurs de Mestre contra la denegació de l'hotel.

Annex 11

12. 03. 2001

El jutjat arxiva la querella de Mestre contra els càrrecs polítics de Patrimoni.

26. 04. 2001

Cultura cessa José Ignacio Casar, arquitecte inspector de Patrimoni.

17. 05. 2001

Inauguració del Jardí de les Hespèrides.

18. 05. 2001

Manifest d'arquitectes i urbanistes: *Crida a favor del paisatge urbà de la ciutat de València.*

31. 05. 2001

El TSJ desestima 3 recursos contra l'ordenació de l'illa de Jesuïtes.

08. 06. 2001

L'Audiència Provincial arxiva les querelles contra Consuelo Ciscar i Carmen Pérez

29. 11. 2001

Presentació del llibre d'Antoni Esteve *Per les branques de l'ombú* al Jardí Botànic.

22. 12. 2001

Campanya cap d'any, els pare Noel es concentren a la vora dels terrenys amenaçats.

12. 02. 2002

El TSJ desestima el recurs de la Coordinadora contra el Conveni de reordenació dels terrenys.

02. 03. 2002

Jardí a la vista, homenatge al Jardí Botànic i el seu entorn en el seu bicentenari.

14. 05. 2002

Se sol·licita de nou a l'Ajuntament el Pla Especial de Protecció de l'entorn del Botànic.

14. 06. 2002

Renovació del mural a la tanca dels terrenys de Jesuïtes.

04. 07. 2002

El TSJ desestima el recurs de la Coordinadora contra la modificació del PGOU.

17. 10. 2002

L'Ajuntament rebutja l'elaboració d'un Pla Especial de Protecció de l'entorn del Botànic.

15.11. 2002

El TSJ impugna la desautorització de Cultura a l'hotel de les jardineres i permet construir.

15.12.2002

Abraçada a l'illa de Jesuïtes: *Per un espai lliure. Jesuïtes no és lloc per a cap hotel.*

28.12.2002

Campanya cap d'any, els pare Noel demanen entrevistes a l'Ajuntament i a la Generalitat.

30.01.2003

Acte de suport a les treballadores i treballadors de RTVV en contra de la privatització.

Annex 11

18.02.2003

Intervenció a l'acte del Fòrum Ciutadà al Club Diari Levante-EMV.

01. 03. 2003

Col·laboració a la manifestació *Per una democràcia participativa*.

04.03.2003

La Universitat sol·licita a la Conselleria de Cultura la declaració de BIC per al Jardí Botànic

20.03.2003

Carta oberta al president de la Generalitat i al conseller de Cultura al diari Levante-EMV.

28.03.2003

Participació al II Fòrum Social de les Arts, celebrat a València.

11.04.2003

Ombú i Cru, espectacle basat en el llibre de Toni Esteve, a l'Auditori del Jardí Botànic.

14.05.2003

Proposta pública de compromís a les forces polítiques que concorren a les eleccions del 25-M.

23.05.2003

Manifest cívic conjunt *Per una alternativa progressista i valenciana*.

30.05.2003

Recurs contenciós davant el TSJ pel rebuig municipal a la protecció de l'entorn.

17.06.2003

Presentació d'una queixa davant la Sindicatura de Greuges.

29.11.2003

Reconstrucció del mur (trenat) i condicionament de les plantes del jardinet.

06.04.2004

Presentació de la campanya *Jardí Botànic: un valor a declarar, un entorn a protegir*, a l'Aula Magna de la Universitat de València.

19.05.04

Presentació al Suprem del recurs de cassació contra la sentència del TSJ de novembre 2002.

Juny de 2004

L'Ajuntament aprova finalment la permuta de terrenys dels Jesuïtes tot gratificant Mestre.

06.07.04

El TSJ admet el recurs contenciós pel rebuig de la Conselleria a declarar BIC el Botànic.

28.07.04

El TSJ concedeix a Mestre l'execució provisional de la seua sentència de novembre de 2002

02.09.04

Presentació al TSJ del recurs de súplica contra l'execució provisional de sentència

14.12.04

El TSJ denega la súplica contra l'execució provisional de la sentència

29.12.2004

Els pare Noel de la Coordinadora tornen a les portes de l'Ajuntament de València per a recordar a l'alcaldeessa, Rita Barberá, l'amenaça que suposarà per al Jardí Botànic la construcció de l'hotel previst al solar dels Jesuïtes. Amb una senyal de trànsit de precaució, els membres de la Coordinadora presenten un memoràndum (*Dades comparatives d'un nou abús*) a la societat valenciana on detallen les escandaloses xifres de creixement injustificat del projecte hotel·ler –en superfície, altura i volum- en més del doble d'allò previst.

10.02.2005

Projecció del vídeo col·lectiu BT.NC.05 a l'IVAC-FILMOTECA de València (Plaça de l'Ajuntament, 17). A la presentació hi intervingueren José Antonio Hurtado Álvarez, cap de programació de la *Filmoteca*; Maria Fuster Ramos, video creadora i Xurxo Estévez Gantes, video creador i membre de *Salvem el Botànic-Recuperem Ciutat*. També es va projectar el vídeo *Salvem el Botànic, Recuperem Ciutat*, dirigit per Susana Rey i Xurxo Estévez i, tot seguit, l'esperat *BT.NC 0.5* (69). S'hi va organitzar una altra projecció al cinema Babel (28.05.2005) però, finalment, no va poder dur-se a terme per problemes de so.

12.05.2005-22.05.2005

Del 12 al 22 d'abril de 2005 la Sala Josep Renau de la Facultat de Belles Arts de Sant Carles va albergar l'exposició –comissariada per Miquel Guillem i José Luis Cueto Lominchar- de les fotografies del concurs d'art *Interessa't pel Botànic*.

19.05.2005

Numero especial a la Cartelera Turia: *10 anys de Salvem el Botànic*.

28.05.2005

Projecció del vídeo col·lectiu *BT.NC.05* al cinema Babel. Per problemes amb el so es va haver de suspendre.

04. 06. 2005

Besada pel Botànic al terreny dels Jesuïtes. S'hi concentra un bon nombre de gent. Es pinta un mural amb l'eslògan "+ Botànic". Els assistents besen (amb pintallavis de colors diversos: roig, verd, rosa) una tira de paper continu que els membres de la coordinadors col·loquen a una paret. El coordinador, Pasqual Requena, diu unes paraules d'agraïment als assistents i recorda que porten 10 anys en lluita. Es ven material de la coordinadora per a l'autofinançament.

30.06.2005

La coordinadora deixa constància en el registre de l'Ajuntament de València de la seua oposició a la construcció d'un hotel en el solar dels Jesuïtes i del suport amb què compten. Es va lliurar la documentació sobre les últimes accions, entre elles una carta a l'alcaldeessa, Rita Barberà, en què demana una rectificació de criteri i una autèntica participació ciutadana.

A hores d'ara...

Esperen que el conflicte es resolga al seu favor

Salvem el Cabanyal-Canyamelar

1988

A la redacció del Pla General d'Ordenació Urbana de 1988 els diferents projectes de destrucció amb què havia estat amenaçat el Cabanyal es paralitzen. Davant la manca d'acord (sobre si conservar i revitalitzar o transformar i desvirtuar) el PSPV-PSOE, aleshores al capdavant del consistori valencià, decideix donar un temps de reflexió de 4 anys.

1993-1994

L'any 1993 el Cabanyal és declarat BIC i en 1994 se signa un conveni entre el govern autonòmic i el municipal en el qual s'opta per la conservació del barri.

1996

Apareix una nova amenaça. La resposta no es fa esperar. El veïnat es mobilitza i també algunes institucions, com la Universitat Politècnica de València, que proposa plans alternatius que no suposen la destrucció del barri.

1997

En octubre de 1997 la Comissió de Peticions del Parlament Europeu accepta un escrit de queixa presentat per una de les associacions de veïns.

22.04.1998

Diverses entitats creen la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar per a evitar la prolongació de l'Avinguda Blasco Ibáñez.

Juny-Juliol de 1998

La Plataforma convoca 3 sopars populars en una de les places del barri. Es presenten més de 4.000 escrits en contra del pla municipal.

24.07.1998

L'Ajuntament de València aprova dur endavant el pla amb el rebuig de tots els veïns i dels partits polítics de l'oposició. La decisió es titlla d'històrica i es xifra el cost de les obres en 9.000 milions de pessetes (tot i que aquest pressupost augmentarà: al març de 1999 ja són 26.740 milions de pessetes els necessaris per a dur a terme el pla de prolongació de Blasco Ibáñez). A partir d'aleshores el govern municipal inicia una campanya institucional amb l'objectiu de trencar la cohesió social i afavorir la divisió dels habitants del barri.

Agost 1998

A partir d'agost de 1998 els balcons del barri comencen a omplir-se de pancartes, que es pinten cada divendres al passeig marítim. Les assemblees de dimecres es normalitzen entre els veïns – assemblees que continuen actualment- i cada vegada són més nombroses.

14.09.1998

Se celebra la primera assemblea de barri als jardins de Dr. Lluch.

19.09.1998

La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar convoca la primera manifestació contra la prolongació. Recorre des de l'estació del Cabanyal fins al passeig marítim. Hi acudeixen unes 3.000 persones.

Bicifestació des del Cabanyal fins al centre de València.

Annex 11

24.09.1998

Es convoca la segona manifestació sota el lema *Rehabilitació sense destrucció*. Es realitza el mateix recorregut. Hi participa més gent encara.

Octubre de 1998

A l'assemblea de la Plataforma es decideix fer cada nit, a partir de les 22, una cassolada de 5 minuts de durada.

Els diumenges es pinten pancartes, s'informa els ciutadans i es realitzen funcions de titelles al passeig marítim.

19.10. 1998

Xerrada al Teatre l'Estrella. El catedràtic Pérez Montiel parla sobre l'impacte que la possible prolongació tindria sobre el comerç a la zona.

17. 11. 1998

Manifestació convocada per les associacions de veïns de Marítim. El lema: *Un litoral per a tots*.

Novembre de 1998

El veïnat assisteix al ple municipal amb una pancarta on es pot llegir: "El veïnat està a la porta esperant una resposta". Fora de l'Ajuntament un nombrós grup de veïnes i veïns protesta amb una cassolada.

La Universitat de València, a través de la seua Junta de Govern, aprova donar suport a la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar.

25.11. 1998

Taula redona a l'Escola Superior d'Arquitectura de la Universitat Politècnica de València. L'arquitecte Solà Morales, després de visitar el Cabanyal, fonamenta tècnicament la defensa de la trama urbanística i l'heterogeneïtat del barri amb una rehabilitació.

05. 12. 1998

Aquell diumenge comencen un seguit d'activitats que tindran lloc cada diumenge a partir d'aleshores: taules informatives, recollida de signatures, venda de samarretes, actuacions, visites guiades pel barri...

10-17. 12. 1998

Primera edició del *Cabanyal Portes Obertes*.

05.12.1998

A la cloenda del *Congrés del III Mil·lenni sobre Deures i Responsabilitats*, el dramaturg i premi Nobel Dario Fo se solidaritza amb els veïns afectats per l'ampliació de l'avinguda Blasco Ibáñez i promet transmetre el seu posicionament a l'alcaldeessa, Rita Barberá.

Desembre de 1998

S'inicien les visites guiades al barri que se celebren cada diumenge.

Gener de 1999

Un grup de 25 professors de la Universitat Politècnica de València signa un manifest on s'exigeix l'alcaldeessa que no prolongue Blasco Ibáñez.

Membres de la Plataforma protesten a les portes del XIII Congrés del Partit Popular Madrid.

Annex 11

24. 02. 1999

L'Ajuntament inaugura l'oficina d'AUMSA per informar el veïnat sobre el projecte de la prolongació de Blasco Ibáñez, tot i que no es dona cap informació nova ni d'interès per a les persones afectades. La gent del Cabanyal hi assisteix i fa una cassolada. A la nit, Assemblea General.

25-26. 02. 1999

L'Ajuntament es reuneix en ple el dia 26 per discutir el Pla Inicial. La Plataforma Salvem el Cabanyal fa nit a la porta del consistori. Durant aqueixa nit es fa una cassolada (que dura 2 hores), es projecten diapositives contra l'especulació urbanística....Al matí es realitza una sorollosa cassolada des de les 7 fins a les 14. S'aprova el pla amb els vots del PP i de dos trànsfuges.

05. 03. 1999

Manifestació lúdica des de Plaça de l'Ajuntament fins a La Glorieta, on es llegeix un manifest per la defensa del barri. Hi participen unes 6.000 persones.

06. 03. 1999

La Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar envia per carta la declaració de "persona non grata" al barri a tots aquells regidors que han votat "sí" a l'aprovació del pla. Els regidors del PP participen a la passejada de cristians durant la parada mora. El veïnat els tanca el pas durant 2 hores fins que abandonen la filada. La festa continua.

16. 03 1999

Plantada de la falla mòbil contra la prolongació que realitza la Plataforma. La falla es passeja per tot València. A més a més, dos falles de la ciutat critiquen obertament el pla de prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez.

Març de 1999

Membres de la Plataforma assisteixen amb pancartes i ciris al pregó de la Setmana Santa Marinera.

Abril de 1999

Fins el 25 d'abril es recullen al·legacions al pla de destrucció del barri. La Plataforma habilita una taula al carrer perquè la gent pugui presentar les seues al·legacions. El 26 d'abril s'obri el termini de presentació (el 25 de maig ja se n'han presentat 110.318).

28. 04. 1999

Rita Barberá presenta la Declaració de Drets i Deures Humans a París. Una representació de la Plataforma (10 membres) acudeix a presentar un dossier documental contra el pla de destrucció que denuncia la hipocresia de l'alcaldesa. A les portes de la UNESCO els veïns del Cabanyal van repartir pamflets (traduïts al francès) on s'acusava l'alcaldesa de València de practicar un doble joc.

07-08.05.1999

La Plataforma participa a la Fira Alternativa de València amb un concert-cassolada i una taula on es venen objectes que ha confeccionat la gent gran del barri per finançar les activitats de la Plataforma.

30. 05. 1999

Trobada de Barris i Pobles a la Plaça de la Mare de Déu. Es denuncia col·lectivament l'especulació urbanística. La Plataforma fa diferents paròdies: Rita Barberá i altres representants de l'Ajuntament inauguren el Micalet. Un veí disfressat de Rita Barberá convida els assistents a

Annex 11

votar-la “perquè tiraré les vostres cases”. Altres dos veïns es disfressen de Domínguez i Lledó i acompanyen Rita en tot moment. Després Rita talla una cinta com símbol de l’inici de les obres i es penja una pancarta a la Seu.

Maig de 1999

L'alcaldeessa és esbrincada a la inauguració d'un jardí (pendent des de feia molts anys) al barri.

Les al·legacions contra la prolongació ja sumen 110.318.

Juny de 1999

Enfront de la immediatesa de les eleccions l'alcaldeessa visita el Mercat del Cabanyal, on es rebuda amb una cassolada.

Juliol de 1999

Rita Barberá diu que la prolongació de Blasco Ibáñez serà una realitat en dos anys.

La Plataforma rep el premi a la contribució social de la Cartelera Turia.

Agost de 1999

Continuen les assemblees de cada dimecres i la pintada de pancartes.

Setembre de 1999

Amb el lema *Rehabilitació és salut*, manifestació des de l'església dels Àngels fins a la del Rosari.

14. 09. 1999

Reunió de la Plataforma amb la Síndic de Greuges per denunciar la prolongació de Blasco Ibáñez i altres problemes que afecten el barri (l'augment de la venda de droga, el pas de camions...).

25 .09 – 15. 10. 1999

Segona edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

Octubre de 1999

La Plataforma denuncia el deteriorament d'edificis protegits.

Nova reunió amb la Síndic de Greuges.

La Plataforma munta una parada informativa a la Fira Alternativa de Bunyol.

Es participa en una taula redona sobre urbanisme a la UIMP al si dels Premis Octubre.

Novembre de 1999

El veïnat es reuneix amb la nova directora general de Promoció Cultural i Patrimoni Históricoartístic de la Conselleria de Cultura.

Desembre de 1999

El rector de la Universitat de València, Pedro Ruiz, se suma personalment a les reivindicacions de la Plataforma.

Gener de 2000

L'Ajuntament augmenta la partida pressupostària de l'oficina municipal d'informació (AUMSA) amb 14.727.800 pessetes, fet que genera protestes.

Annex 11

17. 02. 2000

Assemblea General de Barri. Es decideix fer una vaga de fam com a protesta pacífica, de resistència.

25. 02. 2000

Fa un any que l'Ajuntament va aprovar el Pla Inicial. Les veïnes i els veïns del Cabanyal tornen a les portes de l'Ajuntament de València –cassoles en mà- per a recordar que continuen esperant.

04. 03. 2000

Parada mora del Cabanyal. Una pancarta, de carrer a carrer, assenyala l'entrada al cor del Cabanyal, just el tros que vol enderrocar l'Ajuntament. De l'interior de les cases se sent un cor bategar.

25. 03. 2000

Comença la vaga de fam indefinida al Parterre (València).

31. 03. 2000

Assistència al ple municipal. Es fa una cassolada de dues hores i mitja a la porta de l'Ajuntament. L'alcaldesa nega un minut de silenci pel Cabanyal i els seus veïns.

06. 05. 2000

L'escriptor i membre de la Real Academia Española, José Luis Sampedro, se solidaritza amb la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar en una visita als vaguistes que estan, des de fa dos setmanes, acampats al Parterre. Sampedro signa al llibre d'honor que la Plataforma té per a rebre adhesions, i escriu: "me honro en solidarizarme con una noble lucha ciudadana defendiendo el ambiente humano contra los desafueros de una administración inclinada a intereses privados. ¡Viva el Cabanyal!".

Aquest mateix dia els estudiants universitaris –uns 400- realitzen una manifestació des de Blasco Ibáñez fins al Parterre per mostrar el seu suport a la vaga i a la rehabilitació del Cabanyal. La manifestació recorre diferents carrers de València: des del Col·legi Major Lluís Vives, a l'Avinguda Blasco Ibáñez, fins al Parterre. La manifestació l'organitza Àbaco Cultural i L'Assemblea d'Estudiants Nacionalistes (AEN). Després de la manifestació, actuen dos cantautors als jardins del Parterre per solidaritzar-se amb la lluita del veïnat del Cabanyal: Carol i Feliu Ventura.

15. 04. 2000

S'acaba la vaga de fam després de 22 dies. L'Ajuntament no accepta el debat públic que exigeix el veïnat.

15. 05.2000 – 4. 06. 2000

Tercera edició de *Cabanyal Portes Obertes*, dedicada a Josep Renau.

18. 05. 2000

Manifestació al barri sota el lema *Rehabilitació ja!* Hi participen unes 6.000 persones.

Maig de 2000

Taula informativa a la Fira Alternativa de València

El degà de la Facultat de Dret dóna suport a les tesis de la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar per considerar el pla "il·legal".

Annex 11

Juny de 2000

Membres de la Plataforma formen grups per a pintar façanes de les cases de la gent més desfavorida. Se'n pinten onze. L'objectiu és estimular que el veïnat "rente la cara" a les seues cases.

Els arquitectes de l'oficina municipal del barri que informa sobre el pla cobren un milió al mes. Fins a la data han consumit 33,5 milions de pessetes. El veïnat inicia noves protestes.

La Plataforma demana que la Llotja de Pescadors es declare Bé d'Interés Cultural i no es trasllade.

Es participa en una taula redona organitzada per l'Associació Orriols-Rascanya.

L'eurodiputada Maruja Sornosa, en col·laboració amb la Plataforma, reclama que la Comissió Europea cree una xarxa de llocs d'interés cultural i històric de la UE en què s'incloga el Cabanyal.

Juliol de 2000

La Conselleria de Cultura ajorna durant tres mesos l'informe sobre el pla del Cabanyal perquè l'Ajuntament pugua emetre nous informes favorables al pla que contraresten tots els presentats per la Plataforma, qui critica la demora per part de la Conselleria en aprovar el dictamen.

Agost de 2000

Comencen les obres del que es deia que anaven a ser habitatges per als afectats per la prolongació que, finalment, resulten ser reallotjaments d'un projecte del passeig marítim.

Membres de la Plataforma participen en una taula redona als cursos d'estiu de la Universitat Complutense del Escorial sota el títol *Compromiso social en el arte. El Cabanyal como referente*. La dita Universitat es clausura tot demanant la defensa d'aquest barri valencià.

La Plataforma denuncia que els serveis municipals no retiren la gran quantitat de cotxes abandonats que existeixen al barri. Esquerra Unida se suma a la denúncia.

07.09.2000

El jutjat d'instrucció número 17 de València admet a tràmit una querrela presentada per Salvem el Cabanyal-Canyamelar contra la directora de Patrimoni per presumpta prevaricació.

L'associació ciutadana i cultural Cercle Obert de Benicalap aconseguix que la UNESCO debata sobre el Cabanyal.

El Conseller de Cultura insisteix en el fet que el govern municipal no ha acompanyat la documentació del pla del Cabanyal amb suficients informes justificatius que permeten acollir-se a les excepcions permeses per la Llei de Patrimoni Cultural .

05. 10. 2000

Manifestació-cassolada a la celebració del primer "Encuentro Mundial de las Artes", celebrat al Monestir de Santa Maria de la Valldigna del 5 al 8 d'octubre. Diversos col·lectius ciutadans denuncien "la destrucció sistemàtica del patrimoni històric de la ciutat de València".

6.10.2000

Data en què acaba el termini donat per la Conselleria de Cultura a l'Ajuntament de València per a presentar informes. Tot tenint en compte els informes negatius dels propis tècnics, torna a prorrogar el termini a l'Ajuntament perquè presente els informes favorables al pla de

Annex 11

prolongació.

08. 10. 2000

S'aconsegueix que durant la cloenda del "Encuentro Mundial de las Artes" l'arquitecte català Oriol Bohigas faça un dur al·legat a favor de la rehabilitació del Cabanyal davant d'autoritats i experts.

Novembre de 2000

El veïnat del Cabanyal participa en una manifestació en defensa dels interessos dels barris marítims organitzada per la Federació de Veïns.

Desembre de 2000

Se celebra una festa a la seu de la Plataforma per donar les gràcies a totes aquelles persones que col·laboren en la defensa del barri.

Gener de 2001

Durant les festes de Nadal 17 membres de la Plataforma s'encadena les portes de l'Ajuntament. Un nombre molt superior de persones els donen suport amb una cassolada. La Conselleria de Cultura ressol els cinc informes que ha presentat l'Ajuntament i dona via lliure a la prolongació de l'Avinguda Blasco Ibáñez sense tenir en compte els informes dels tècnics de la pròpia Conselleria contraris al pla ni els informes presentats per la pròpia Plataforma.

25.01.2001

La Síndic de Greuges emet un informe on recomana la Conselleria de Cultura l'anul·lació del projecte municipal. La Plataforma presenta el dit informe en una roda de premsa on hi acudeixen molts mitjans de comunicació.

26 . 01. 2001

Aprovació definitiva del pla per l'Ajuntament. Membres de Salvem el Cabanyal-Canyamelar intervenen en un ple. Quatre membres de la Plataforma parlen en representació dels diferents col·lectius contraris a la prolongació. Quan els regidors del PP voten favorablement perquè es realitzi la prolongació de l'avinguda, els veïns que estaven a la tribuna de l'hemicicle es pinten la roba, la cara i les mans de pintura roja per a mostrar la seua indignació són expulsats. Altres membres de la Plataforma romanen a les portes de l'Ajuntament, cassoles en mà, en senyal de protesta.

Es participa en una taula redona a Ca Revolta.

05.02.2001

Es presenta un vídeo sobre el Cabanyal al Club Diario Levante. Tres veïns del barri, protagonistes del vídeo, participen en una taula redona.

Febrer de 2001

La Plataforma s'uneix a la ILP

El veïnat demana entrevistar-se amb Eduardo Zaplana, president de la Generalitat. Aquest delega en el Conseller d'Obres Públiques, amb qui ja s'havien celebrat reunions poc aclaridores per la seua part. Els grups parlamentaris del País Valencià demanen la compareixença a les Corts del Síndic de Greuges però és vetada per part del PP que compta amb majoria a les Corts.

23.02.2001

El diari francès Le Figaro publica, a la primera pàgina de cultura, un article en què parla sobre el "vandalisme" oficial d'Espanya per pretendre la destrucció del barri del Cabanyal.

Annex 11

03.03.2001

Entrada de Moros i Cristians. Els regidors del PP no participen a la festa. La Plataforma organitza una revetlla popular a l'encreuament entre el carrer Pescadors i el carrer de La Reina.

08.03.2001

La Conselleria d'Obres Públiques informa favorablement sobre el projecte.

26. 03. 2001

Cassolada a Madrid des de Leopoldo Amigo fins a la Plaça de les Corts. Es presenta la IV edició de *Cabanyal Portes Obertes* a l'Ateneu.

Abril de 2001

La doctora en medicina Ana María García assenyala que el Cabanyal és el barri menys contaminat acústicament de València.

La Plataforma denuncia el Ministeri de Cultura per consentir l'espoli del Cabanyal.

La Conselleria de Cultura cessa l'arquitecte-inspector encarregat del patrimoni historicoartístic a la ciutat de València, autor d'informes contraris al pla de l'Ajuntament.

03. 04. 2001

Es presenta al Club Diario Levante el vídeo *El Cabanyal: ultimátum para un barrio*, produït per V2 Maria Salom, i realitzat per Mònica Ibáñez i Anna Grau, amb la col·laboració del veïnat del barri.

25. 05 –17. 06. 2001

IV edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

25. 05. 2001

Concentració davant de l'Ajuntament de València per l'aprovació definitiva del Pla, una vegada la Conselleria de Cultura n'ha informat favorablement. El veïnat del Cabanyal intenta penjar una pancarta de 300 metres amb un globus aerostàtic a la Plaça de l'Ajuntament. La policia ho impedeix.

Juny de 2001

El gerent de l'oficina d'AUMSA, encarregada de gestionar el pla, Álvaro Aguirre, dimiteix.

06. 06. 2001

Es presenta un recurs contenciós-administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana contra l'actuació de la Conselleria d'Obres Públiques respecte al pla.

Setembre de 2001

El famós arquitecte Oriol Bohigas imparteix un curs on es pretenen buscar alternatives al pla del Cabanyal.

06-10. 10. 2001

Una delegació de la Plataforma viatja a Hamburg i a Mainz (Alemanya) per a explicar a les autoritats ciutadanes el conflicte que es viu al Cabanyal. Són rebuts per l'alcalde d'Ottensen, barri d'Hamburg salvat als anys 70 d'una amenaça semblant i que a hores d'ara és el barri més cotitzat de la ciutat.

08. 11. 2001

La Plataforma rep un premi de la Facultat de Belles Arts de València per la defensa, per mitjà

Annex 11

de l'art, del patrimoni cultural, arquitectònic i social.

29. 01. 2002

El TSJCV suspén cautelarment les expropiacions fins que es resolga el contenciós-administratiu.

06. 02. 2002

Assemblea general de barri. Es planteja, una vegada paralitzat cautelarment el pla als tribunals, treballar per la rehabilitació efectiva del barri.

04. 05. 2002

S'organitza una festa al "Tinglado" número 2 del Port per celebrar la suspensió cautelar de totes les actuacions del Pla i la inauguració de la V edició de *Cabanyal Portes Obertes*. 2.000 persones escolten la Sonora Latina i Obrint Pas.

04-19. 05. 2002

V edició de *Cabanyal Portes Obertes*.

19. 07. 2002

Rita Barberá visita el barri per a inaugurar la Biblioteca de la casa de la Reina. El veïnat la reb amb una cassolada.

30. 10. 2002

Assemblea informativa a l'Ateneu del Cabanyal, amb presència de representants de l'Administració, per explicar les ajudes per a la restauració d'habitatges que atorga el Consell al Pla d'Habitatge 2002-2005.

Novembre 2002-Gener 2003

La Plataforma treballa, al costat d'altres moviments i associacions valencians, per obrir camins de participació ciutadana.

01. 03. 2003

Manifestació unitària sota el lema: *Per una democràcia participativa*.

13-22. 06. 2003

VI edició *Cabanyal Portes Obertes*

Setembre de 2003

Es posa en marxa *Escoltem el Cabanyal*, una oficina alternativa de participació ciutadana que conta amb el suport de la UPV.

10-13.12. 2003

Es participa en unes jornades culturals (*Ciudades por hacer*) a Burgos organitzades per Espacio Tangente amb la col·laboració de la Junta de Castilla i Lleó, la Diputació Provincial de Burgos, el Centre de Art Caixa de Burgos, Caixa Burgos i el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Castelló i Lleó. S'hi participa amb una xarrada que porta per nom *Art, política i urbanisme. Cabanyal Portes Obertes, un cas d'estudi*.

Febrer de 2004

Membres de la Plataforma es manifesten a Brusel·les a les portes del Parlament Europeu, mentre que a l'interior Rita Barberá i Francesc Camps presenten la Copa de l'Amèrica al plenari del Comité de Municipis i Regions d'Europa. S'aconsegueix el suport del Partit Verd europeu.

Annex 11

Març de 2004

El Tribunal Suprem rebutja el recurs de l'Ajuntament per alçar la suspensió cautelar de la prolongació de l'avinguda Blasco Ibáñez fins a la mar, decretada pel Tribunal Superior de Justícia fa 2 anys.

7-9.05.2004

Participació a la Fira Alternativa amb una taula informativa i de venda de material per a finançar les activitats de la Plataforma.

28.05.2004 – 13.06.2004

VII edició de *Cabanyal Portes Obertes*, dedicada al fotògraf Agustí Centelles.

Juliol de 2004

La Plataforma es queixa enfront del CGPJ, el TSJCV i el TSJCM per la dilació en la resolució dels recursos.

20.09.2004

Té lloc l'assemblea més multitudinària de la història de la Plataforma.

06.10.2004

Dotze membres de la Plataforma formen la paraula "Espoliadors" a les grades de les Corts valencianes en protesta per la nova Llei de Patrimoni, considerada anticonstitucional.

07.10.2004

El PP aprova, en solitari, la modificació de la llei de patrimoni.

14.10.2004

Resolució del TSJCV a favor de la prolongació. 8 dels 19 magistrats voten en contra.

Novembre de 2004

El TSJ de Madrid insta el Ministeri d'Educació i Cultura a dir si hi ha espoli en el pla de reforma del Cabanyal.

6-8.05.2005

La plataforma participa, per seté any consecutiu, a la Fira Alternativa de València. Hi munten una "caseta" per informar sobre d'estat actual de la situació al Cabanyal. Venen material per autogestionar-se.

12.05.2005

Un jutjat suspén cautelarment la llicència d'enderrocament d'una casa situada a l'entorn BIC del Cabanyal (c/Progrés, 181) dictada per l'Ajuntament de València. La paràlització es produeix a petició de la plataforma i de l'associació Pavimar.

17.05.2005

Membres de la plataforma impedeixen l'enderrocament de dos edificis.

31.05.2005

El portaveu socialista Rafael Rubio i l'edil d'Esquerra Unida Mavi González demanen a l'alcalde de València que negocie amb l'oposició i els veïns.

A hores d'ara...

Esperen que el Tribunal Suprem diga quelcom.